

УНІВЕРСИТЕТ БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ
НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ (м. КИЇВ)

ЧЕРКАСЬКИЙ ІНСТИТУТ БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ
УНІВЕРСИТЕТУ БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ
НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ (м. КИЇВ)

ФІНАНСОВИЙ ПРОСТІР

**МІЖНАРОДНИЙ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНИЙ ЖУРНАЛ**

№ 2 (18) 2015

Включено до Переліку наукових фахових видань України з питань економіки (наказ МОНУ від 10.10.2013р. №1411)
та провідних міжнародних наукометричних баз: EBSCO Publishing (США), Open Academic Journal Index (OAJI), CiteFactor

УДК 336
ББК 65.26

ЧЕРКАСЬКИЙ ІНСТИТУТ БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ
УНІВЕРСИТЕТУ БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ
НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ (м. КИЇВ)

ISSN 2304-1692

ЕЛЕКТРОННЕ НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ
МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВО-ПРАКТИЧНИЙ ЖУРНАЛ
«ФІНАНСОВИЙ ПРОСТІР»

• № 2 (18) • 2015 •

Рекомендовано до поширення в мережі інтернет Вченою радою Черкаського інституту банківської справи
Університету банківської справи Національного банку України (м. Київ), протокол № 9 від 25.06.2015 р.

Виходить 4 рази на рік.

У журналі публікуються статті українською, російською, англійською та польською мовами.

Засновник: Університет банківської справи Національного банку України (м. Київ).

Видавець: Черкаський інститут банківської справи Університету банківської справи Національного
банку України (м. Київ).

При використанні матеріалів, опублікованих у журналі, посилання на «Фінансовий простір» обов'язкове.

Редакційна колегія:

КУЗНЕЦОВА Анжела Ярославівна

Головний редактор:

доктор економічних наук, професор, Університет
банківської справи Національного банку України
(м. Київ);

ДМИТРЕНКО Микола Гаврилович

кандидат економічних наук, професор, Черкаський
інститут банківської справи Університету
банківської справи Національного банку України
(м. Київ).

ЛАПКО Олена Олександрівна

доктор економічних наук, професор, Університет
банківської справи Національного банку України
(м. Київ);

Заступник головного редактора:

ПУСТОВИЙТ Роберт Фрідріхович

доктор економічних наук, професор, Черкаський
інститут банківської справи Університету
банківської справи Національного банку України
(м. Київ).

НИЖЕГОРОДЦЕВ Роберт Михайлович

доктор економічних наук, завідувач лабораторією,
Інститут проблем управління Російської академії
наук (Російська Федерація)

РЯХОВСЬКА Антоніна Миколаївна

доктор економічних наук, професор, Інститут
економіки та антикризового управління
(Російська Федерація);

Відповідальний секретар:

ГМИРЯ Вікторія Петрівна

кандидат економічних наук, Черкаський інститут
банківської справи Університету банківської
справи Національного банку України (м. Київ).

СМОВЖЕНКО Тамара Степанівна

доктор економічних наук, професор, Університет
банківської справи Національного банку України
(м. Київ);

Члени редколегії:

АБІШЕВ Алі Ажімович

доктор економічних наук, професор, Університет
міжнародного бізнесу (Республіка Казахстан);

ТРИДІД Олександр Миколайович

доктор економічних наук, професор, Харківський
інститут банківської справи Університету
банківської справи Національного банку України
(м. Київ);

БАРАНОВСЬКИЙ Олександр Іванович

доктор економічних наук, професор, Університет
банківської справи Національного банку України
(м. Київ);

ШЕБЕКО Костянтин Костянтинівич

доктор економічних наук, професор, Поліський
державний університет Національного банку
Республіки Білорусь (Республіка Білорусь).

Адреса редакційної колегії: Черкаський інститут банківської справи УБС НБУ, вул. В'ячеслава Чорновола, 164, м. Черкаси, 18028
тел. (0472) 71-99-52, e-mail: fp@cibs.ck.ua

ISSN 2304-1692

© Черкаський інститут банківської справи Універси-
тету банківської справи Національного банку України
(м. Київ)

THE UNIVERSITY OF BANKING
OF THE NATIONAL BANK OF UKRAINE (KYIV)

CHERKASY INSTITUTE OF BANKING
OF THE UNIVERSITY OF BANKING
OF THE NATIONAL BANK OF UKRAINE (KYIV)

FINANCIAL SPACE

**THE INTERNATIONAL
SCIENTIFIC AND PRACTICAL JOURNAL**

№ 2 (18) 2015

UDC 336
LBC 65.26

CHERKASY INSTITUTE OF BANKING
OF THE UNIVERSITY OF BANKING
OF THE NATIONAL BANK OF UKRAINE (KYIV)

ISSN 2304-1692

ELECTRONIC SCIENTIFIC EDITION
INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND PRACTICAL JOURNAL
«FINANCIAL SPACE»

• № 2 (18) • 2015 •

Recommended for online publication by the Academic Council of Cherkasy Institute of Banking of the University of Banking of the National Bank of Ukraine (Kyiv), protocol № 9 25/06/2015

Published 4 times a year.

Contributions to the Journal are accepted in Ukrainian, Russian, English and Polish.

Founder: The University of Banking of the National Bank of Ukraine (Kyiv).

Publisher: Cherkasy Institute of Banking of the University of Banking of the National Bank of Ukraine (Kyiv).

In case of reprinting of materials published in the journal, the reference to «Financial Space» is required.

Editorial Board:

KUZNETSOVA Angela Yaroslavivna

Editor-in-Chief:

Doctor of Economics, University of Banking of the National Bank of Ukraine (Kiev);

DMYTRENKO Mykola Gavrylovych

Candidate of Economics, Professor, Cherkasy Institute of Banking of the University of Banking of the National Bank of Ukraine (Kiev).

LAPKO Olena Oleksandrivna

Doctor of Economics, University of Banking of the National Bank of Ukraine (Kiev);

Deputy Editor-in-Chief:

NIZHEGORODTSEV Robert Mikhaylovich

PUSTOVIYT Robert Fridrikhovych

Doctor of Economics, Cherkasy Institute of Banking of the University of Banking of the National Bank of Ukraine (Kiev).

Doctor of Economics, Head of the Laboratory, Institute of Control Sciences of Russian Academy of Sciences (Russian Federation)

RYAHOVSKA Antonina Nikolaevna

Executive secretary:

Doctor of Economics, Institute of Economics and Crisis Management (Russian Federation);

HMYRIA Viktoria Petrivna

Candidate of Economics, Cherkasy Institute of Banking of the University of Banking of the National Bank of Ukraine (Kiev).

SMOVZHENKO Tamara Stepanivna

Doctor of Economics, University of Banking of the National Bank of Ukraine (Kiev);

Members of Editorial Board:

TRYDID Olexandr Mykolaiovych

ABYSHEV Ali Azhymovych

Doctor of Economics, Kazakh Turar Ryskulov Economic University (Kazakhstan);

Doctor of Economics, Kharkov Institute of Banking of the University of Banking of the National Bank of Ukraine (Kiev);

SHEBEKO Konstantin Konstantinovich

BARANOVSKY Olexandr Ivanovych

Doctor of Economic Sciences, The University of Banking of the National Bank of Ukraine (Kiev);

Doctor of Economics, Polesky State University of the National Bank of Belarus (Belarus).

Editorial office address: V. Chornovol st., 164, Cherkasy, Ukraine, 18028

tel. (0472) 71-99-52, e-mail: fp@cibs.ck.ua

ISSN 2304-1692

© Cherkasy Institute of Banking of the University of Banking of the National Bank of Ukraine (Kyiv)

ЗМІСТ / CONTENT

БАНКІВСЬКА СПРАВА

<i>ДМИТРЕНКО</i> Микола Гаврилович <i>ЖЕЖЕРУН</i> Юлія Володимирівна ВПЛИВ ІНОЗЕМНОГО КАПІТАЛУ НА РОЗВИТОК БАНКІВСЬКОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ	13
<i>Mykola H. DMYTRENKO</i> <i>Juliiia V. ZHEZHERUN</i> THE IMPACT OF FOREIGN CAPITAL ON THE DEVELOPMENT OF THE UKRAINIAN BANKING SECTOR	21
<i>КАРЧЕВА</i> Ганна Тимофіївна <i>НІКІТЧУК</i> Станіслав Миколайович ВІРТУАЛЬНІ ІННОВАЦІЙНІ ВАЛЮТИ ЯК ВАЛЮТИ МАЙБУТНЬОГО	23
<i>Ganna T. KARCHEVA</i> <i>Stanislav M. NIKITCHUK</i> INNOVATIVE VIRTUAL CURRENCY AS A CURRENCY OF THE FUTURE	30
<i>ЛАРІОНОВА</i> Катерина Леонідівна <i>ВІДЛАЦЬКИЙ</i> Віталій Анатолійович ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ МІЖБАНКІВСЬКОГО КРЕДИТНОГО РИНКУ ТА ЙОГО СУЧАСНИЙ СТАН В УКРАЇНІ	32
<i>Kateryna L. LARIONOVA</i> <i>Vitalii. A. VIDLATSKYI</i> THEORETICAL ASPECTS OF THE DEFINITIONS INTERBANK CREDIT MARKET AND IT'S CURRENT SITUATION IN UKRAINE	38
<i>ЛАРІОНОВА</i> Катерина Леонідівна <i>РОМАНОВСЬКА</i> Вікторія Миколаївна МЕХАНІЗМ УПРАВЛІННЯ ВАЛЮТНИМ РИЗИКОМ БАНКУ	40
<i>Kateryna L. LARIONOVA</i> <i>Viktoriiia M. ROMANOVSKA</i> MECHANISMS OF CURRENCY RISK MANAGEMENT OF THE BANK	46
<i>МИСЬКІВ</i> Галина Василівна КРЕДИТИ МІЖНАРОДНИХ ФІНАНСОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ	48
<i>Galina V. MYSKIV</i> THE CREDITS FROM INTERNATIONAL FINANCIAL ORGANIZATIONS IN UKRAINE ECONOMY	54
<i>МИХАЙЛЮТА</i> Сергій Леонтійович КРЕДИТНИЙ БАНКІВСЬКИЙ ВІДСОТОК, ЯК ІНСТРУМЕНТ НЕСИЛОВОГО УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІКОЮ КРАЇНИ	56
<i>Sergiy L. MYKHAILIUTA</i> LOAN INTEREST RATES AS A TOOL OF NON-FORCE ECONOMIC MANAGEMENT OF THE COUNTRIE	61

ЗМІСТ / CONTENT

МІНЧЕНКО Марія Геннадіївна КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ БАНКІВСЬКИХ ПОСЛУГ	63
<i>Maria H. MINCENKO</i> CONCEPTUAL BASES FORMATION COMPETITIVENESS OF BANKING MANAGEMENT	69
МІРОШНИК Олексій Юрійович ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ІНФЛЯЦІЙНОГО ТАРГЕТУВАННЯ, ЯК РЕЖИМУ МОНЕТАРНОЇ ПОЛІТИКИ ЦЕНТРАЛЬНОГО БАНКУ	71
<i>Oleksii Yu. MIROSHNIK</i> FEATURES OF INFLATIONARY TARGETING USAGE, AS RATE OF MONETARY POLICY OF THE CENTRAL BANK	75
МІЩЕНКО Володимир Іванович МІЩЕНКО Світлана Володимирівна УПРАВЛІННЯ КРЕДИТНИМ РИЗИКОМ НА ОСНОВІ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БАНКІВСЬКИХ ПОЗИК	77
<i>Volodymyr I. MISHCHENKO</i> <i>Svitlana V. MISHCHENKO</i> THE MENEGEMENT OF CREDIT RISK THROUGH IMPROVEMENT THE COLLETERAL OF BANK LOANS	85
МОГИЛЬНИЦЬКА Марія Павлівна ВОРОБЕЦЬ Христина Богданівна ПРАВОВІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ ПРОБЛЕМИ НАГЛЯДУ ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ БАНКІВСЬКИХ ГРУП В УКРАЇНІ	87
<i>Mariia P. MOHYLNYTSKA</i> <i>Christina B. VOROBETS</i> LEGAL AND ORGANIZATIONAL PROBLEM SUPERVISION OF BANKING GROUPS IN UKRAINE	93
РОГОЖНИКОВА Надія Володимирівна ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ СТАТИСТИЧНИХ МОДЕЛЕЙ І МЕТОДІВ ДЛЯ ОЦІНКИ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	95
<i>Nadiia V. ROHOZHNIKOVA</i> PECULIARITIES OF APPLYING STATISTICAL MODELS AND METHODS FOR EVALUATING BANKING ACTIVITIES	102
СТИРСЬКА Ольга Ігорівна СВІТОВА ВАЛЮТНА СИСТЕМА: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ	104
<i>Olga I. STYRSKA</i> THE WORLD MONETARY SYSTEM: A THEORETICAL ASPECT	110
ХУТОРНА Мирослава Емілівна ГЕЛЕВЕРЯ Владислав Володимирович ОРГАНІЗАЦІЯ ЕФЕКТИВНОЇ СИСТЕМИ КОМПЛАЄНС-КОНТРОЛЮ В БАНКУ	112

ЗМІСТ / CONTENT

<i>Myroslava E. KHUTORNA</i> <i>Vladyslav V. GELEVERYA</i> THE ORGANIZATION OF THE EFFECTIVE COMPLIANCE-CONTROL SYSTEM IN BANK	119
ЧЕПЕЛЮК Ганна Миколаївна ЦИСТАН Ірина Василівна БАНКІВСЬКЕ ІНВЕСТИЦІЙНЕ КРЕДИТУВАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ В УКРАЇНІ	121
<i>Hanna M. SHEPELIUK</i> <i>Iryna V. TSYSTAN</i> BANK INVESTMENT CREDITING OF AGRICULTURAL ENTERPRISES IN UKRAINE	129
ЧЕРНОМОР Володимир Олександрович УЧАСТЬ БАНКУ В КАРТКОВИХ ПЛАТІЖНИХ СИСТЕМАХ: ОЦІНКА ВИТРАТ І ДОХОДІВ	131
<i>Volodymyr O. CHERNOMOR</i> PARTICIPATION OF BANKS IN THE CARD PAYMENT SYSTEM: EVALUATION COSTS AND INCOMES	143
ШВАРЦ Олександр Вікторович УПРАВЛІННЯ АКТИВАМИ І ПАСИВАМИ БАНКУ ЯК ФАКТОР ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ	145
<i>Oleksandr V. SHVARTS</i> ASSETS AND LIABILITIES MANAGEMENT IN BANK AS A FACTOR OF FINANCIAL STABILITY	150

РИНОК ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ

БІЛЯЧЕНКО Олена Леонідівна ЗДРЕНИК Василь Степанович ОСОБЛИВОСТІ КОНТРОЛЮ ДОХОДІВ КРЕДИТНИХ СПІЛОК В УКРАЇНІ	152
<i>Olena L. BILIACHENKO</i> <i>Vasyl S. ZDRENYK</i> PECULIARITIES OF CONTROL OVER REVENUES OF CREDIT UNIONS IN UKRAINE	159
ДРОБОТ Ярослав Вікторович БОРОДЕНКО Аліна Михайлівна ПРОБЛЕМИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ОBOB'ЯЗКОВОГО МЕДИЧНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ ТА ЗАХОДИ ЩОДО ЇХ РОЗВ'ЯЗАННЯ	161
<i>Yaroslav V. DROBOT</i> <i>Alina M. BORODENKO</i> PROBLEMS OF THE MANDATORY HEALTH INSURANCE IMPLEMENTATION IN UKRAINE AND MEASURES TO SOLVE THEM	166

ЗМІСТ / CONTENT

<i>Mohsen</i> GHOBADI <i>Houshang</i> SHAJARI TECHNICAL ANALYSIS STRATEGY AND ABNORMAL RETURNS IN TEHRAN STOCK EXCHANGE (2008-2014)	168
КОРНЕЄВ Максим Валерійович ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ ТА ДИСБАЛАНСИ ЇХ РУХУ В УМОВАХ ПРЕВАЛЮВАННЯ ФІНАНСОВОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ НАД РЕАЛЬНИМ	175
<i>Maxim V.</i> KORNEIEV FINANCIAL RESOURCES AND THEIR IMBALANCE TRAFFIC UNDER PREVALENCE OF THE FINANCIAL SECTOR OVER THE REAL	178
ШИНКАРЕНКО Ольга Миколаївна ШВЕДЕНКО Оксана Станіславівна ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ КРЕДИТНИХ СПІЛОК ТА ЇХ МІСЦЕ У ФІНАНСОВО-КРЕДИТНІЙ СИСТЕМІ	180
<i>Olga M.</i> SHYNKARENKO <i>Oksana S.</i> SHVEDENKO THE FEATURES OF FUNCTIONING OF CREDIT UNIONS AND THEIR PLACE IN FINANCIAL AND CREDIT SYSTEM	188
<hr/> ПРОБЛЕМИ ОБЛІКУ, АНАЛІЗУ, АУДИТУ І КОНТРОЛЮ <hr/>	
ГАРАПКО Наталія Іванівна МЕТОДИКА ОРГАНІЗАЦІЇ ОБЛІКОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СПІЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ БЕЗ СТВОРЕННЯ ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ	190
<i>Nataliia I.</i> HARAPKO THE METHODOLOGY OF THE ACCOUNTING COMPONENTS OF JOINT ACTIVITY WITHOUT CREATING A LEGAL ENTITY	195
ЛАВРОВА Олена Олексіївна ОСОБЛИВОСТІ СТРАХОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ЇХ ВПЛИВ НА СИСТЕМУ ОБЛІКУ	197
<i>Olena O.</i> LAVROVA FEATURES OF INSURANCE AND THEIR IMPACT ON THE ACCOUNTING SYSTEM	203
ЛЮБЕНКО Андрій Миколайович ОЦІНКА РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ НА ОСНОВІ СТАНДАРТИЗАЦІЇ	205
<i>Andrii M.</i> LYUBENKO EVALUATION OF EFFECTIVENESS OF FINANCIAL CONTROL BASED ON STANDARDIZATION	210
МЕЛЬНИК Зоряна Юріївна ФАЛЬСИФІКАЦІЯ ЯК СПОСІБ ЗДІЙСНЕННЯ КРЕАТИВНОГО ОБЛІКУ	212

ЗМІСТ / CONTENT

<i>Zoriana Yu. MELNIK</i> FALSIFICATION LIKE A WAY OF CREATIVE ACCOUNTING	217
<i>ДРУГОВ Олексій Олександрович</i> <i>ОСТАП'ЮК Наталія Анатоліївна</i> <i>КАМЕНЕЦЬКА Валерія Валеріївна</i> ПОЄДНАННЯ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ТА ПОДАТКОВОГО ОБЛІКУ В УКРАЇНІ	219
<i>Oleksiy O. DRUHOV</i> <i>Natalia A. OSTAPIUK</i> <i>Valeriia V. KAMENETSKA</i> COMBINATION OF ACCOUNTING AND TAX ACCOUNTING IN UKRAINE	225
<i>СТАРУХ Анна Ігорівна</i> ПОБУДОВА БАГАТОФАКТОРНОЇ МОДЕЛІ ЗАЛЕЖНОСТІ ОБСЯГІВ БЮДЖЕТНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ	227
<i>Anna I. STARUKH</i> MULTIFACTOR MODEL CONSTRUCTION OF BUDGET INFRINGEMENT DEPENDENCE	231
<i>ШЕВЧУК Олег Анатолійович</i> ПРИРОДА ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ	233
<i>Oleg A. SHEVCHUK</i> NATURE OF FINANCIAL CONTROL	238

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ

<i>ГАЛУШКО Юлія Петрівна</i> НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНЕ УЗАГАЛЬНЕННЯ ОСНОВНИХ НАУКОВИХ ПІДХОДІВ ДО ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ МОНЕТАРНОЇ ПОЛІТИКИ	240
<i>Yuliia P. GALUSHKO</i> THEORETICAL GENERALIZATION OF BASIC SCIENTIFIC APPROACHES TO DETERMINING THE NATURE OF MONETARY POLICY	244
<i>ГУНЬКО Вікторія Іванівна</i> АНАЛІЗ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ІНСТИТУЦІЙНОГО БІЗНЕСОВОГО СЕРЕДОВИЩА В УКРАЇНІ	246
<i>Viktoriiia I. HUNKO</i> ANALYSIS AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT OF THE INSTITUTIONAL BUSINESS ENVIRONMENT IN UKRAINE	251
<i>ПУСТОВІЙТ Роберт Фрідріхович</i> ТЕОРІЯ КОРУПЦІЇ В КЛЕПТОКРАТИЧНІЙ ЕКОНОМІЦІ	253
<i>Robert F. PUSTOVIIIT</i> THE THEORY OF CORRUPTION IN THE KLEPTOCRATIC ECONOMY	261

ЗМІСТ / CONTENT

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНИХ ФІНАНСІВ

<i>АЛФЬОРОВ</i> Станіслав Володимирович РОЛЬ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ РОЗВИТКУ У СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОМУ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД	263
<i>Stanislav V. ALFYOROV</i> THE ROLE OF LOCAL BUDGET IN THE SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF LOCAL COMMUNITIES	268
<i>БАЛАЦЬКИЙ</i> Євген Олегович <i>ШПІЦГЛУЗ</i> Святослав Олександрович БЮДЖЕТНІ РИЗИКИ ЯК ДЕСТАБІЛІЗАТОР ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ОБЛАСНОГО БЮДЖЕТУ	270
<i>Yevgenii O. BALATSKYI</i> <i>Sviatoslav O. SHPITSHLUZ</i> BUDGETARY RISKS AS DESTABILIZER OF FINANCIAL SECURITY OF THE REGIONAL BUDGET	277
<i>ЧЕРНЯВСЬКА</i> Любов Валентинівна ПРИРОДА ТА СУТНІСТЬ ДЕРЖАВНОГО ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ	279
<i>Liubov V. CHERNIAVSKA</i> THE NATURE AND ESSENCE OF THE STATE FINANCIAL CONTROL	283

ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНА ПОЛІТИКА

<i>ВИШНЕВСЬКА</i> Ольга Миколаївна <i>ШЕВЧЕНКО</i> Ірина Вікторівна ІНВЕСТУВАННЯ АГРАРНОГО СЕКТОРА – ПЕРЕДУМОВА ГАРАНТУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ	285
<i>Olga M. VYSHNEVSKA</i> <i>Iryna V. SHEVCHENKO</i> INVESTMENTS IN AGRARIAN SECTOR IS A GUARANTEE BACKGROUND OF THE STATE ENVIRONMENTAL SAFETY	291
<i>ВОЗНЮК</i> Микола Андрійович ТЕНДЕНЦІЇ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ЛЬВІВСЬКОГО РЕГІОНУ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕНЕРГОЕФЕКТИВНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ ЙОГО ЕКОНОМІКИ	293
<i>Mykola A. VOZNYUK</i> TRENDS OF LVIV REGION INNOVATIVE DEVELOPMENT IN THE CONTEXT OF ITS ECONOMY ENERGY-EFFICIENT OPERATION	303
<i>ДУРИЦЬКА</i> Галина Володимирівна ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНА БЕЗПЕКА КРАЇНИ В УМОВАХ ТРАНСНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ	305

ЗМІСТ / CONTENT

<i>Halyna V. DURYTSKA</i> INVESTMENT AND INNOVATION SECURITY IN THE CONTEXT OF TRANSNATIONALIZATION	310
ПРОЩАЛИКІНА <i>Аліна Миколаївна</i> КРАСНОМОВЕЦЬ <i>Вікторія Анатоліївна</i> УЧАСТЬ У КРАЇНИ У ПРОЦЕСАХ МІЖНАРОДНОГО ТРАНСФЕРУ ТЕХНОЛОГІЙ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТНИХ ПЕРЕВАГ	312
<i>Alina M. PROSHCHALYKINA</i> <i>Viktorii A. KRASNOMOVETS</i> THE PARTICIPATION OF UKRAINE IN THE PROCESSES OF INTERNATIONAL TECHNOLOGY TRANSFER IN THE CONTEXT OF PROVIDING COMPETITATIVE ADVANTAGES	320
<hr/> МЕНЕДЖМЕНТ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА ПОЛІТИКА <hr/>	
ДОЦЕНКО <i>Інна Олексіївна</i> КУКУРІЧКО <i>Руслана Степанівна</i> ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ	322
<i>Inna O. DOTSENKO</i> <i>Ruslana S. KUKURICHKO</i> FOREIGN EXPERIENCE FINANCIAL SOCIAL PROTECTION OF POPULATION	326
КАЛИНЕЦЬ <i>Катерина Сергіївна</i> СТРАТЕГІЇ МЕНЕДЖМЕНТУ ПЕРСОНАЛУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ РОЗВИТКУ ОРГАНІЗАЦІЇ	328
<i>Kateryna S. KALYNETS</i> THE STAFF-MANAGEMENT STRATEGY IN MODERN CONDITIONS OF DEVELOPMENT ORGANIZATION	333
ЛЮТА <i>Ольга Василівна</i> ПІГУЛЬ <i>Наталія Георгіївна</i> РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ	335
<i>Olga V. LIUTA</i> <i>Nataliia G. PIHUL</i> THE DEVELOPMENT OF SOCIAL SPHERE IN UKRAINE IN THE CONDITIONS OF EUROPEAN INTEGRATION PROCESS	341
СВИНЧУК <i>Анастасія Анатоліївна</i> МІКРОКРЕДИТУВАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ В УКРАЇНІ: СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ	343
<i>Anastasiia A. SVYNCHUK</i> MICROCREDIT OF SOCIAL ENTERPRISES IN UKRAINE: STATE AND DEVELOPMENT PROSPECTS	349
ЦИГАНЮК <i>Дмитро Леонідович</i> СТРАТЕГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ SOFT-SKILLS ЯК МЕТОД ТРУДОВОЇ МОТИВАЦІЇ БАНКІВСЬКИХ ПРАЦІВНИКІВ	352

ЗМІСТ / CONTENT

<i>Dmytro L. TSYHANIUK</i> STRATEGIC MANAGEMENT OF SOFT-SKILLS DEVELOPMENT AS METHOD OF BANK STUFF'S LABOR MOTIVATION	356
---	-----

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

ДОРОВСЬКИЙ <i>Олександр Вікторович</i> МЕТОДИЧНИЙ ПІДХІД ДО ОЦІНКИ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ФАРМАЦЕВТИЧНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ	358
--	-----

<i>Oleksandr V. DOROVSKYI</i> METHODICAL APPROACH TO EVALUATING THE COMPETITIVENESS OF THE PHARMACEUTICAL INDUSTRY	369
--	-----

ІВАЩЕНКО <i>Ганна Анатоліївна</i> КІПА <i>Марина Олександрівна</i> УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМИ РЕСУРСАМИ НА ВІТЧИЗНЯНИХ МОЛОКОПЕРЕРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ	371
--	-----

<i>Hanna A. IVASHCHENKO</i> <i>Maryna O. KIPA</i> MANAGEMENT OF FINANCIAL RESOURCES IN THE DOMESTIC DAIRY ENTERPRISES	379
---	-----

ЛІТВАК <i>Ольга Анатоліївна</i> ЕКОЛОГІЧНА РІВНОВАГА АГРОЛАНДШАФТІВ РЕГІОНУ	381
---	-----

<i>Olga A. LITVAK</i> ECOLOGICAL BALANCE OF AGRONOMY LANDSCAPE IN THE REGION	388
---	-----

ОЛІЙНИК <i>Наталія Юріївна</i> ЖІНОЧЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО В УКРАЇНІ: ОСОБЛИВОСТІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ	390
--	-----

<i>Nataliia Yu. OLIIYUK</i> WOMEN'S ENTREPRENEURSHIP IN UKRAINE: FEATURES AND PROSPECTS	397
--	-----

СУПРУН <i>Валерія Олександрівна</i> МОДЕЛІ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ МАШИНОБУДІВНИМ ПІДПРИЄМСТВОМ В УМОВАХ ДОВГОТРИВАЛОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ	399
--	-----

<i>Valeriia O. SUPRUN</i> MODELS OF CRISIS MANAGEMENT ENGINEERING COMPANY IN CONDITIONS OF PROLONGED ECONOMIC CRISIS	404
--	-----

ЛЕВИЦЬКА <i>Алла В'ячеславівна</i> АНАНСЬКА <i>Марина Олексіївна</i> ЕКОНОМІЯ ПАЛИВНО-ЕНЕРГЕТИЧНИХ РЕСУРСІВ, ЯК ЧАСТИНА ФІНАНСОВОГО РЕЗУЛЬТАТУ ПІДПРИЄМСТВА, І МОЖЛИВОСТІ ЇЇ ВІДОБРАЖЕННЯ В БУХГАЛТЕРСЬКОМУ ОБЛІКУ	406
--	-----

ІВАЩЕНКО <i>Алла Григорівна</i> ПРОЦЕСНИЙ ПІДХІД ДО УПРАВЛІННЯ ЯК ПЕРЕДУМОВА ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА	412
---	-----

ДО УВАГИ АВТОРІВ! TO THE ATTENTION OF AUTHORS!	418 420
---	--------------------------

УДК 336.71

ВПЛИВ ІНОЗЕМНОГО КАПІТАЛУ НА РОЗВИТОК БАНКІВСЬКОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ

Микола Гаврилович ДМИТРЕНКО*к.е.н., професор, директор Черкаського інституту банківської справи УБС НБУ (м. Київ)***Юлія Володимирівна ЖЕЖЕРУН***к.е.н., старший викладач кафедри банківської справи, Черкаського інституту банківської справи УБС НБУ (м. Київ)**E-mail: Julia_Dm@ukr.net*

Анотація. У статті досліджено частку іноземного капіталу в банківському секторі України, проаналізовано його структуру; розглянуто проблеми впливу іноземного капіталу на розвиток вітчизняного банківського сектору; виявлено фактори, які сприяють виведенню іноземного капіталу з вітчизняного банківського сектору; запропоновано заходи, спрямовані на захист національних інтересів у банківській сфері та підтримку стабільності фінансової системи загалом.

Аннотация. В статье исследовано долю иностранного капитала в банковском секторе Украины, проанализировано его структуру; рассмотрено проблемы влияния иностранного капитала на развитие отечественного банковского сектора; выявлены факторы, способствующие выведению иностранного капитала из отечественного банковского сектора; предложены меры, направленные на защиту национальных интересов в банковской сфере и поддержание стабильности финансовой системы в целом.

Ключові слова: іноземні інвестиції, банківський сектор, банки з іноземним капіталом, фінансова система.

Ключевые слова: иностранные инвестиции, банковский сектор, банки с иностранным капиталом, финансовая система.

Постановка проблеми. На сьогодні не можна дати однозначну оцінку впливу іноземного капіталу на розвиток вітчизняного банківського сектору, оскільки діяльність банків з іноземним капіталом має як позитивний вплив на розширення ресурсного потенціалу банків та розвиток конкурентного середовища, так і негативний вплив на стабільність фінансової системи. Тому актуальною залишається проблема дослідження присутності іноземних банків та їх впливу на розвиток банківського сектору України для забезпечення стабільного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З огляду на значимість, проблемам дослідження частки та структури іноземного капіталу в банківській системі України приділяли увагу такі вчені як: Н. Гаврилишин, О. Дзюблюк, О. Другов, О. Костюк, В. Міщенко, Т. Смовженко та інші. Погляди вчених-економістів щодо впливу іноземних інвестицій здебільшого зводяться до наступного: надмірне зростання обсягу іноземного капіталу є небезпечним, оскільки може стати каталізатором виникнення загроз для фінансової

системи держави; іноземні банки сприяють залученню передових технологій, диверсифікації умов надання послуг, що впливає на покращення інвестиційного клімату держави та регіону; діяльність іноземних банків може мати позитивні наслідки, лише в умовах розвинутого вітчизняного банківського сектору, і тому їх діяльність має контролюватися, обмежуватися, або суворо регулюватися.

Вважаємо, що кожен із зазначених поглядів є обґрунтованим, але характеризує вплив іноземного капіталу на розвиток вітчизняного банківського сектору лише з точки зору доцільності його присутності. На наш погляд, дане питання потрібно розглядати з точки зору сприяння підтриманню стабільності фінансової системи держави.

Метою статті є дослідження присутності іноземного капіталу в банківському секторі України у контексті з'ясування його впливу на стабільність фінансової системи держави у довгостроковій перспективі.

Обґрунтування отриманих наукових результатів. Банком з іноземним капіталом, згідно з вітчизняним законодавством, є банк, у якому частка капіталу, що належить хоча б одному іноземному інвестору, становить не менше 10 %. Поряд з поняттям «банк з іноземним капіталом» виділяють поняття «іноземний банк», головними ознаками якого є розташування центру прийняття стратегічних рішень за кордоном і контроль іноземних власників [9].

Відповідно до ст. 24 Закону України «Про банки і банківську діяльність» іноземні банки мають право відкривати філії та представництва на території України. Національний банк України здійснює акредитацію філій та представництв іноземних банків на території України, шляхом внесення відповідного запису до Державного реєстру банків та видачі банківської ліцензії. Акредитація філій та представництв іноземних банків є підставою для здійснення ними банківської діяльності відповідно до вимог, встановлених законами України для банків [10].

Деякі науковці вважають, що саме завдяки банкам з іноземним капіталом вітчизняній фінансовій системі вдалося втриматися у період фінансово-економічної кризи 2008–2010 рр., оскільки такі банки мали доступ до ресурсів материнських компаній, підтримати капіталізацію яких допомогли національні уряди та фінансові організації.

Основною причиною, яка зумовлює привабливість для іноземних інвесторів вітчизняного ринку банківських послуг є перспектива отримання надприбутків за рахунок високих процентних ставок за кредитами.

Національний банк України розробив проект Стратегії реформування банківського сектору до 2020 р., головними цілями якого є забезпечення фінансової стійкості банківського сектору та макроекономічної стабільності, активізація банківської системи для стимулювання економічного зростання, подальше використання стандартів Європейського Союзу та міжнародного досвіду в діяльності українського банківського сектору, а також вдосконалення банківського нагляду [9]. В зазначеному проекті, серед багатьох інших заходів, передбачається нарощення частки іноземного капіталу в банківському секторі до 50 %. Варто зазначити, що деякі економісти вважають рівень цього показника в межах 30–50 % загрозливим для стабільності вітчизняної фінансової системи.

Зростання присутності в Україні банків з іноземним капіталом може послабити позиції

ще недостатньо розвиненої банківської системи України та спричинити загрозу монополізації фінансових послуг; масові звільнення працівників однакових підрозділів. Банки з іноземним капіталом можуть більшу увагу зосереджувати на спекулятивних операціях, не надаючи при цьому повного спектра якісних банківських послуг; ці банківські установи можуть бути менш схильними до здійснення кредитної діяльності, особливо в сфері кредитування роздрібного вітчизняного бізнесу [8].

Досвід багатьох держав з «перехідною економікою», де акцент був зроблений на зовнішні інвестиції, показав, що банківські системи цих країн майже повністю складаються з великих міжнародних банків. За цих умов банки з іноземним капіталом починають здійснювати вирішальний вплив на характер та пріоритети економічного розвитку в цих державах, контролювати там найбільш ефективні сфери діяльності. При цьому ці банки мають специфічні, частіше всього не співпадаючі з національними інтересами, стратегічні пріоритети. Більш того, рішення про умови надання кредитів можуть прийматися з урахуванням міжнародних клієнтів чи акціонерів материнського банку, що в більшості випадків може означати відмову у фінансуванні конкурентних виробництв. Така схема розвитку банківської системи призведе до порушення цілісності економічних інтересів держави, суттєво гальмуючи розвиток національного виробництва, перш за все, малого та середнього бізнесу. Наслідок – зростання безробіття та інших соціальних проблем, з якими протягом останніх років зіштовхуються країни Східної Європи, зокрема, Польща [5].

Досвід банків Польщі, де в 2006 р. 70 % банківських активів, та 80 % пасивів концентрувались іноземними банками, свідчить, що іноземні банки на початку створюються з метою надання послуг резидентам, а згодом починають лобювати не національні інтереси, а підтримують іноземні компанії, диктують свої інтереси банківській системі. Негативними наслідками присутності філій іноземних банків також є підвищення чутливості банківської системи до світових фінансових криз, ускладнюється банківський нагляд за операціями філій іноземних банків. Тому, Україні варто врахувати не лише позитивні аспекти, які приносить в розвиток економіки іноземний капітал, але й врахувати недоліки [6].

Як зазначають О. Дзюблюк та О. Владимир, входження іноземних банків в банківську сис-

тему України, спричинене глобалізацією та інтеграцією, є об'єктивно необхідним процесом, що сприяє припливу капіталу, пожевланню ринкової конкуренції, поліпшенню банківського обслуговування. Водночас цей процес не позбавлений певних ризиків, наприклад, загрози втрати вітчизняними банками власних позицій на валютному ринку України [4].

Висока залежність вітчизняної фінансової системи від світової робить банківський сектор країни особливо чутливим до коливань валютних курсів і обумовлює додаткові ризики у випадку стрімкого відтоку іноземного капіталу. Так, упродовж 01.01.2007–01.01.2015 рр. офіційний курс гривні щодо долара США та євро знизився майже у 3 рази. Політична та економічна нестабільність в країні, тиск зовнішніх боргів, скорочення золотовалютних резервів в 2,7 рази упродовж 2014 р. призвели до найбільшої за

останні роки девальвації національної валюти на 97 % відносно долара США, на 74,18 % – відносно євро, а за перші 2 місяці 2015 року – ще на 70,32 % та 57 % відповідно (рис. 1).

Чистий відтік іноземної валюти на користь нерезидентів за підсумками 2014 р. становив близько 126 млн дол. США (в еквіваленті), що мало місце вперше з 2009 р. (у 2013 р. обсяг нетто-надходжень іноземної валюти становив майже 9,4 млрд дол. США). Чиста купівля безготівкової валюти на міжбанківському валютному ринку України становила за минулий рік майже 10 млрд дол. США (в еквіваленті), тоді як у 2013 р. спостерігався її чистий продаж (1,6 млрд дол. США). На готівковому сегменті валютного ринку чиста купівля населенням іноземної готівки становила 2,4 млрд дол. США (в еквіваленті), дещо зменшившись порівняно з 2013 р. (2,9 млрд дол. США) [2].

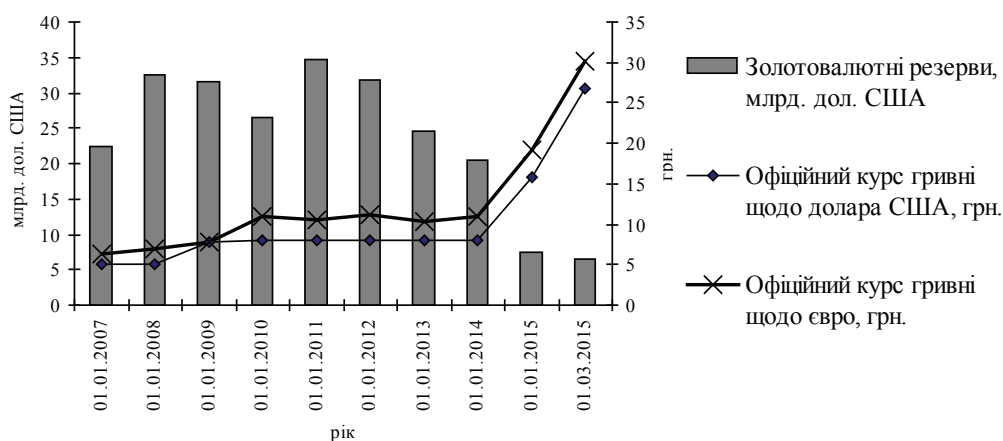

Рис. 1. Динаміка обсягів золотовалютних резервів та курсу гривні щодо іноземних валют упродовж 01.01.2007–01.03.2015 рр.

Джерело: складено автором за даними Національного банку України [9]

Безумовно, девальвація національної валюти негативно впливає на зниження нормативів капіталізації, зростання частки проблемних кредитів в кредитному портфелі, скорочення частки іноземного капіталу в статутному капіталі банків, а також на зменшення кількості банків, які мають банківську ліцензію, в тому числі з іноземним капіталом. Так, станом на 01.01.2015 р. в Україні працювало 163 банки, серед яких 51 банк з іноземним капіталом, в т.ч. 19 банків – зі 100 % іноземним капіталом (рис. 2). До Державного реєстру банків включено одну банківську установу, а саме: ПАТ «Вектор Банк». Частка банків з іно-

земним капіталом на внутрішньому ринку становила 31,3 %.

Якщо станом на 01.01.2014 р. у стані ліквідації перебувало 25 банків, то вже через рік станом на 01.01.2015 р., внаслідок погіршення платоспроможності, в 26 банках прийнято рішення про ліквідацію (в т.ч. в двох у зв'язку з анексією Криму), запроваджено тимчасову адміністрацію в 13 банках. Не дивлячись на ліквідацію проблемних банків, частка іноземного капіталу в статутному капіталі банків зменшилась до 32,6 % станом на 01.01.2015 р., повернувшись до рівня 2007 року.

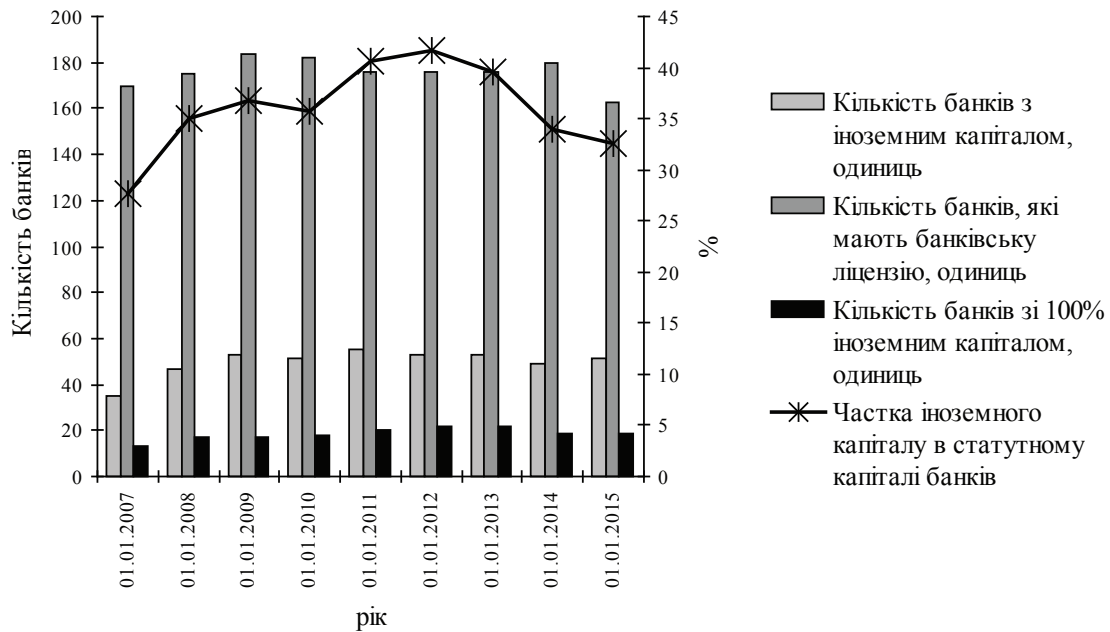

Рис. 2. Динаміка присутності іноземного капіталу у банківському секторі України упродовж 01.01.2007–01.01.2015 рр.

Джерело: складено автором за даними Національного банку України [9]

Зниження інвестиційної привабливості вітчизняного банківського сектора відбувається в результаті проведення антитерористичної операції на сході України, придбання іноземних банків вітчизняними. Крім того, тенденція згортання діяльності банків, зокрема з іноземним капіталом у вітчизняному банківському секторі продовжується під впливом кумулятивної дії цілої низки наступних суб'єктивних і об'єктивних факторів: відсутність у найближчій перспективі суттєвих передумов для покращення ділового клімату в Україні (негативні тенденції щодо зростання економіки, очікування подальшої девальвації національної валюти); запровадження змін на законодавчому рівні у частині заборони кредитування населення у валюті; неякісний кредитний портфель банків [1]; непрозора судова система та відсутність інституту захисту прав кредиторів; складна посткризова ситуація у країнах Євросоюзу; впровадження підвищених вимог щодо достатності капіталу європейських банківських груп у рамках виконання положень Базеля III; поступова трансформація бізнес-моделей європейських банків у контексті оптимізації (скорочення) географічної присутності в окремих регіонах Східної, Центральної та Південно-Східної Європи і більш зважена політика щодо інвестування до обраних опорних ринків [9]. На наш погляд,

до зазначених факторів слід додати: політичну та валютну нестабільність в Україні; зниження сукупного попиту і перетікання заощаджень з банківського у позабанківський сектор; комплексне реформування не лише банківської, а й всієї фінансової системи, що викликає занепокоєння у інвесторів; високий рівень невизначеності щодо подальшого економічного розвитку; зниження економічної активності суб'єктів господарювання тощо.

Зокрема з українського ринку протягом останніх років вийшла низка іноземних інвесторів, які мали частку в банках України, серед яких: Bayerische Landesbank (Німеччина), Credit Europe Bank (Нідерланди), Volksbank (Австрія), SEB Bank (Швеція), Bank Forum (Німеччина), Societe Generale (Франція), Erste Bank (Австрія), Astra Bank (Греція), Home Credit Bank (Чехія), Dresdner Bank (Німеччина), Pekao (Польща), Intesa Sanpaolo (Італія) та інші [7]. Упродовж 2014 р. згорнули свою діяльність шведський банк ПАТ «Сведбанк», австрійський банк АТ «Ерсте Банк». Відбулися продажі: ПАТ «Неос банк» (Банк Кіпру) – російському ПАТ «Альфа-банк»; ПАТ «Банк Перший» групі іноземних інвесторів; ПАТ «Марфін-банк» власнику ПАТ «Дельта Банк»; ПАТ «Сітібанк». Крім того, завершився процес злиття дочірніх банків Unicredit Group –

ПАТ «Укрсоцбанк» та ПАТ «Унікредитбанк». Як правило, іноземні банки виводять капітал шляхом продажу, скорочення або закриття ризикованих ринкових позицій, погашення заборгованості перед материнськими банками.

Поряд із кількісним зменшенням банків з іноземним капіталом, досить істотним є їх вплив на розвиток вітчизняного банківського сектору, оскільки дані банки концентрують 32,60 %

статутного капіталу, більше 36 % активів та чистого прибутку (табл. 1). Слід зазначити, що банки з іноземним капіталом формують свої зобов'язання переважно за рахунок: строкових вкладів (депозитів) інших банків і кредитів, що отримані в інших банках (переважно в материнських). Домінуючим напрямом активної діяльності є кредитування суб'єктів господарювання та фізичних осіб, строкові вклади в інших банках.

Таблиця 1

Показники діяльності банків в розрізі джерел походження капіталу станом на 01.01.2015 р.

№ п/п	Банки	Активи, тис. грн.	%	Статутний капітал, тис. грн.	%	Чистий прибуток/збиток, тис. грн.	%
1	Зі 100 % іноземним капіталом	182 877 113	13,89	18 598 354	10,38	-1 379 610	2,63
2	З частково іноземним капіталом	300 634 592	22,83	39 819 909	22,22	-17 719 146	33,77
3	З вітчизняним капіталом	833 206 165	63,28	120 789249	67,40	-33 376 950	63,60
Банківський сектор		1 316 717 870	100	179 207 512	100	-52 475 706	100

Джерело: розраховано автором за даними Національного банку України [9]

Станом на 01.01.2015 р. в банківському секторі України налічувалось 19 банків зі 100 % іноземним капіталом, які концентрували 10,38 % статутного капіталу, 13,89 % активів та 2,63 %

чистого прибутку. Іноземний капітал зазначених банків представлений 10 країнами, серед яких найбільшу частку займають Росія, Кіпр, Угорщина, Німеччина, Туреччина (табл. 2).

Таблиця 2

Показники діяльності банків зі 100 % іноземним капіталом станом на 01.01.2015 р.

№ п/п	Назва банку	Країна / % акцій, що належить нерезидентам	Активи, тис. грн.	Статутний капітал, тис. грн.	Чистий прибуток/збиток, тис. грн.
1	АТ «Сбербанк Росії»	Росія – 100 %	46 740 331	3 392 461	108 049
2	ПАТ «Альфа-банк»	Росія – 100 %	36 693 914	4 639 121	-744 050
3	АТ «ОТП банк»	Угорщина – 100 %	21 505 504	2 868 191	-1 999 097
4	ПАТ КБ «Фінансова ініціатива»	Кіпр – 100 %	17 538 523	2 000 000	-86 394
5	ПАТ «ІНГ банк Україна»	Нідерланди – 100 %	12 097 591	731 298	228 880
6	ПАТ «Сітібанк»	США – 100 %	10 545 173	66 500	1 379 831
7	ПАТ «Банк кредит Дніпро»	Кіпр – 100 %	7 551 715	585 000	-109 978
8	ПАТ «Платинум-банк»	Кіпр – 100 %	7 133 816	380 567	-280 990
9	ПАТ КБ «Правекс-банк»	Італія – 100 %	4 914 614	949 170	-293 657
10	АТ «Прокредит банк»	Німеччина – 84,8, Великобританія – 15,2	4 475 731	298 333	78 663
11	АТ «БМ банк»	Росія – 100 %	3 437 150	776 397	133 317

Таблиця 2 (продовження)

12	ПАТ «Банк Форвард» (Рус-кий стандарт)	Росія – 100 %	2 305 040	283 000	10 403
13	ПАТ «Кредит Європа банк»	Туреччина – 100 %	2 258 907	252 500	170 086
14	ПАТ «ДІВІ-банк»	Кіпр – 100 %	1 797 936	590 000	-50 775
15	ПАТ «СЕБ корпоративний банк»	Швеція – 100 %	1 475 469	250 000	30 770
16	ПАТ «Дойче банк ДБУ»	Німеччина – 100 %	862 534	228 666	27 931
17	ПАТ Банк «Траст»	Росія – 100 %	708 933	69 000	207
18	ПАТ «Кредитвест банк»	Туреччина – 100 %	663 639	88 045	16 202
19	ПАТ «АСТРА банк»	Кіпр – 100 %	170 595	150 105	992

Джерело: складено автором за даними Національного банку України [9]

Станом на 01.01.2015 р. в банківському секторі України функціонувало 32 банки з частково іноземним капіталом, при чому у 18 з них част-

ка акцій, що належать нерезидентам становила більше 95 % (табл. 3).

Таблиця 3

Показники діяльності банків з частково іноземним капіталом станом на 01.01.2015 р.

№ п/п	Назва банку	Країна / % акцій, що належить нерезидентам	Активи, тис. грн.	Статутний капітал, тис. грн	Чистий прибуток / збиток, тис. грн
1	ПАТ «Дельта-банк»	США – 29,39	60 303 279	3 727 000	46 278
2	ПАТ «Промінвестбанк»	Росія – 98,60	52 656 224	8 212 007	-3 453 846
3	ПАТ «Укрсоцбанк»	Австрія – 99,413	48 258 327	2 468 023	-2 662 247
4	АТ «Райфайзен банк Аваль»	Австрія – 96,44	46 859 432	3 002 775	-1 367 334
5	ПАТ «ВТБ-банк»	Росія – 99,9737	36 502 261	5 415 764	642 795
6	АТ «УкрСиббанк»	Бельгія – 84,9996, ЄБРР – 15	26 336 775	1 774 333	-870 138
7	ПАТ «Креді Агриколь банк»	Франція – 99,996	21 079 321	1 222 929	90 416
8	ПАТ «ВіЕйБі банк»	Кіпр – 86,778	11 426 190	3 048 619	-10 055 368
9	ПАТ КБ «Хрещатик»	Австрія – 21,032	9 044 347	828 828	-141 144
10	ПАТ «Мегабанк»	Німеччина – 15, ЄБРР – 15	6 909 589	500 000	35 861
11	ПАТ «Універсал банк»	Греція – 99,9652	6 258 102	1 162 672	-467 937
12	ПАТ «Кредобанк»	Польща – 99,5655	6 029 790	1 918 969	4 591
13	ПАТ «Банк «Кліринговий дім»	Кіпр – 49,9976	4 924 652	439 693	-90 190
14	АТ «Піреус банк МКБ»	Греція – 99,9873	3 228 079	1 627 792	-323 827
15	АТ «Таскомбанк»	Кіпр – 99,7404	2 954 371	220 000	12 321
16	ПАТ «Ідея Банк»	Польща – 92,275	2 899 642	186 181	10 740
17	ПАТ «БТА-банк»	Казахстан – 49,9883	2 784 338	1 500 000	2 125
18	ПАТ «ВІЕС банк»	Росія – 99,9230	2 646 414	420 000	40 598
19	ПАТ «Марфін банк»	Кіпр – 99,91	2 607 104	435 000	-112 815
20	ПАТ «Національний кредит»	Росія – 20,9325	2 499 691	208 311	1 214
21	ПАТ «Енергобанк»	Росія – 99,70	2 098 037	359 037	2 501
22	ПАТ «Акціонерний Банк «Експрес-Банк»	Швейцарія – 78,84	1 898 587	248 768	697
23	ПАТ КБ «ТК Кредит»	ΠΑΡ – 24,64	1 847 238	151 829	1 958
24	ПАТ КБ «Євробанк»	Кіпр – 50	1 439 786	126 670	935
25	ПАТ АКБ «Львів»	Ісландія – 99,8789	1 195 912	252 905	-6 593

Таблиця 3 (продовження)

26	ПАТ «Банк Петрокоммерц-Україна»	Росія – 96,48	1 117 117	319 475	27 350
27	ПАТ Банк «Контракт»	США – 98,93	739 746	86 000	-30 697
28	ПАТ «КБ «Інвестбанк»	Панама – 41,2577	531 216	74 130	4 229
29	ПАТ «Артем-банк»	Ізраїль – 98,0698	523 054	86 000	1 935
30	ПАТ «Неос банк» (Банк Кіпру)	Кіпр – 99,9128	511 970	126 116	-598 160
31	АТ «Укрбудінвестбанк»	Швейцарія – 46,31	470 256	120 005	1 560
32	АТ «Народний капітал»	Росія – 21,7124	288 799	122 056	2 083

Джерело: складено автором за даними Національного банку України [9]

За 2014 рік відбулися суттєві зміни в переліку банків з іноземним капіталом, оскільки деякі банки знаходяться на стадії ліквідації (ПАТ «Профінбанк» (Франція – 98,1003 %), ПАТ «Форум» (Німеччина – 96,0635 %), ПАТ «Західінкомбанк» (Великобританія – 51 %), ПАТ «Експобанк» (Кіпр – 34,1852 %), ПАТ «Банк Перший» (Грузія – 19,395 %)), а в інших запроваджено тимчасову адміністрацію (ПАТ «Дельта-банк»

(США – 29,39 %), ПАТ «ВіЕйБі банк» (Кіпр – 86,778 %), ПАТ «Енергобанк» (Росія – 99,70 %), ПАТ «АСТРА банк» (Кіпр – 100 %)).

Станом на 01.01.2015 р. іноземний капітал у вітчизняному банківському секторі представлений 21 країною, серед яких: Росія – 13,30 %, Кіпр – 4,14 %, Австрія – 3,10 %, Угорщина – 1,60 %, Греція – 1,56 %, Польща – 1,16 % та ін. (рис. 3).

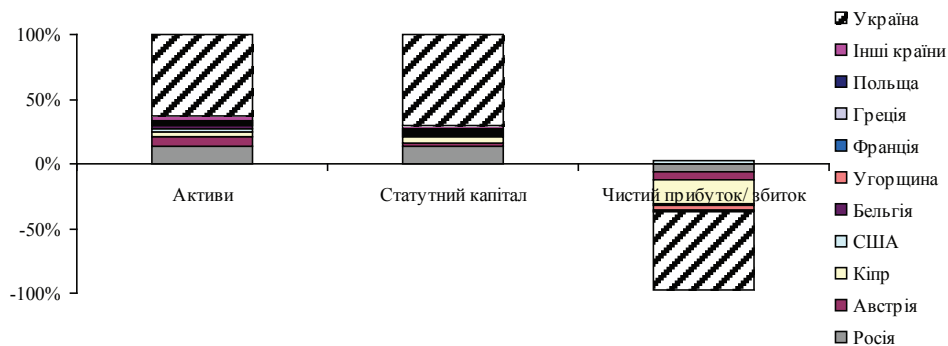

Рис. 3. Структура власності активів, статутного капіталу та чистого прибутку (збитку) банківського сектору України в розрізі країн станом на 01.01.2015 р.

Джерело: розраховано автором за даними Національного банку України [9]

В умовах загострення політичного та економічного протистояння з Росією загрозливою є вагома частка її капіталу в банківському секторі України, що потребує запровадження заходів, покликаних захистити національні інтереси у банківській сфері та сприяти підтриманню стабільності всієї фінансової системи в довгостроковій перспективі. На основі дослідження економічної літератури [4, 6, 8] можна запропонувати наступні заходи: заборонити відкриття філій банків з офшорних зон і надавати дозвіл на здійснення діяльності лише банкам з високим рейтингом надійності; виконання філіями всіх економічних

нормативів, встановлених НБУ; щорічне здійснення аудиторської перевірки; законодавче врегулювання використання прибутків філіями іноземних банків та процесу їх ліквідації.

Висновки. Таким чином, вплив іноземного капіталу на розвиток банківського сектору може бути як позитивним, так і негативним. До позитивних наслідків впливу можна віднести: підтримання платіжного балансу і припливу іноземної валюти в країну; прискорення впровадження сучасних банківських технологій; зростання обсягів зайнятості населення; розширення банківського кредитування; зростання обсягів

податкових надходжень у бюджет; посилення ефективної конкуренції на ринку банківських послуг і розширення спектру якісних банківських продуктів; поширення міжнародного досвіду ведення банківської справи; удосконалення якості й асортименту послуг; поліпшення обслуговування клієнтів; поліпшення трансформаційної функції банківської системи в процесі розподілу кредитно-фінансових ресурсів. В свою чергу, негативні наслідки впливу включають: ускладнення банківського нагляду; підвищення ризику впливу капіталу з вітчизняних банків до зарубіжних країн; зростання залежності економіки

від ефективності роботи іноземних інвесторів; підвищення вразливості банківського сектора до коливань на фінансових ринках; підвищення рівня конкуренції на банківському секторі тощо.

Відплив іноземного капіталу упродовж 2014 р. слід розглядати як негативне явище, внаслідок якого обмежується доступ до дешевих кредитних ресурсів, гальмується впровадження європейських стандартів та прозорості банківського бізнесу. Для підтримання стабільності фінансової системи слід запровадити систему державного регулювання частки іноземного капіталу в статутному капіталі вітчизняного банківського сектору.

Список використаних джерел

1. Lewis Steven. Time for bold action: Global banking outlook 2013 // Ernst & Young Report. — 2012. — 40 р.

2. Банківська система 2015: виклики та перспективи [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://bank.gov.ua>.

3. Гаврилишин Н. М. Проблеми та перспективи розвитку банківського сектора України / Н. М. Гаврилишин [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.rusnauka.com/21_NNP_2010/Economics/70564.doc.htm.

4. Дзюблюк О. Іноземний капітал у банківській системі України: вплив на розвиток валютного ринку та діяльність банків / О. Дзюблюк, О. Владимир // Вісник Національного банку України. — № 5. — 2014. — С. 26-33.

5. Довідка АУБ щодо питання відкриття в Україні філій іноземних банків [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://aub.org.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=17&menu=104&Itemid=96.

6. Другов О. Екологія і перспективи розвитку банківських систем Польщі та України / О. Дру-

гов, В. Рисін, І. Сенищ // Вісник НБУ. — 2007. — № 5. — С. 8-11.

7. Костюк О. Іноземний капітал у банківському секторі України в контексті трансформації моделі бізнесу європейських банків / О. Костюк, О. Костюк // Вісник Національного банку України. — № 6. — 2014. — С. 28-35.

8. Міщенко В. Роль іноземного капіталу в банківському секторі країни / В. Міщенко, Р. Набок // Вісник НБУ. — 2005. — № 11. — С. 38-44.

9. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://bank.gov.ua>.

10. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 № 2121-III [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2121-14/page3>.

11. Смовженко Т. Управління процесом зростання участі іноземних інвесторів у роботі банківської системи України / Т. Смовженко, О. Другов // Вісник Національного банку України. — № 1. — 2008. — С. 16-19.

JEL CLASSIFICATION: G21

THE IMPACT OF FOREIGN CAPITAL ON THE DEVELOPMENT OF THE UKRAINIAN BANKING SECTOR

Mykola H. DMYTRENKO

Candidate of Science in Economics, Professor, Director of the Cherkasy Institute of Banking of the University of Banking of the National Bank of Ukraine (Kyiv)

Julia V. ZHEZHERUN

Candidate of Science in Economics, Lecturer of the Cherkasy Institute of Banking of the University of Banking of the National Bank of Ukraine (Kyiv)

Summary. The article investigates the share of foreign capital in the Ukrainian banking sector, analyzes its structure; the issues of the influence of foreign capital on the development of the domestic banking sector have been considered herein; the factors that contribute to the withdrawal of foreign

capital from the domestic banking sector have been revealed. The author proposes measures aimed at protecting of national interests in the banking sector and supporting of the stability of the financial system as a whole.

Key words: *foreign investment, banking sector, banks with foreign capital, the financial system.*

The article investigates the share of foreign capital in the Ukrainian banking sector; an analysis of the presence dynamics of foreign capital in the Ukrainian banking sector in the period from January 1, 2007 to January 1, 2015, as well as of the ownership structure of assets, share capital and net profit (loss) of the Ukrainian banking sector by country as of January 1, 2015 has been made, moreover measures to protect national interests in the banking sector have been proposed.

On the background of political and economic instability, which negatively affected all sectors of the economy, increasingly issues of ensuring stable and efficient work of domestic banks by attracting foreign capital are raised. The high dependence of the Ukrainian financial system of the world's one, makes the banking sector particularly sensitive to currency fluctuations and leads to additional risks in case of a rapid outflow of foreign capital. It has been found

out that the impact of foreign capital on the development of the banking sector can be both positive and negative.

It has been proved that the main factors of reducing of the investment attractiveness of the domestic banking sector are the lack of important prerequisite to improve the business climate in the short term; the ban on lending in foreign currency; low-quality loan portfolio; opaque judicial system and the lack of the creditors' rights protection institution; instability in politics and currency; reduced aggregate demand and the flow of savings from the banking to non-banking sector; high level of uncertainty regarding further economic development; the reduction of economic activity of economic entities etc.

The development of the national interest's protection mechanism in the banking sector and the entire financial system long term stability maintaining require further research.

References

1. Lewis Steven (2012) Time for bold action: Global banking outlook 2013 // Ernst & Young Report.
2. Bankivska systema 2015: vyklyky ta perspektyvy [The banking system in 2015: Challenges and Prospects]. Retrieved from <http://bank.gov.ua>.
3. Havrylyshyn N. M. Problemy ta perspektyvy rozvytku bankivskoho sektora Ukrainy [Problems and prospects of the banking sector Ukraine]. Retrieved from http://www.rusnauka.com/21_NNP_2010/Economics/70564.doc.htm.

4. Dziubliuk O., Vladymyr O. (2014) Inozemnyi kapital u bankivskii systemi Ukrainy: vplyv na rozvytok valiutnoho rynku ta diialnist bankiv [Foreign capital in the banking system of Ukraine: the impact on the foreign exchange market and banking activities]. *Visnyk Natsionalnoho banku Ukrainy*. 5, 26–33.

5. Dovidka AUB shchodo pytannia vidkrytia v Ukraini filii inozemnykh bankiv [Reference AUB on the issue of opening in Ukraine foreign branches]. Retrieved from http://aub.org.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=17&menu=104&Itemid=96.

6. Druhov O., Rysin V., Senyshch I. (2007) Ekoliutsiia i perspektyvy rozvytku bankivskykh system Polshchi ta Ukrainy [Ecology and prospects of development of banking systems in Poland and Ukraine]. *Visnyk NBU*. 5, 8–11.

7. Kostyuk O., Kostyuk O. (2014) Inozemnyi kapital u bankivskomu sektori Ukrainy v konteksti transformatsii modeli biznesu yevropeiskykh bankiv [Foreign capital in the banking sector of Ukraine in the

context of the transformation of the business model of European banks]. *Visnyk Natsionalnoho banku Ukrainy*. 6, 28–35.

8. Mishchenko V., Nabok R. (2005) Rol inozemnoho kapitalu v bankivskomu sektori krayiny [The role of foreign capital in the banking sector]. *Visnyk NBU*, 11, 38–44.

9. Ofitsiinyi sait Natsionalnoho banku Ukrainy [The official site of the National Bank of Ukraine]. Retrieved from <http://bank.gov.ua>.

10. Pro banky i bankivsku diialnist: Zakon Ukrainy vid 07.12.2000 № 2121-III [Law of Ukraine On Banks and Banking]. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2121-14/page3>.

11. Smovzhenko T., Druhov O. (2008) Upravlinnia protsesom zrostannia uchasti inozemnykh investoriv u roboti bankivskoi systemy Ukrainy [Managing the growing participation of foreign investors in the banking system of Ukraine]. *Visnyk Natsionalnoho banku Ukrayiny*, 1, 16–19.

УДК 336.743 – 021.131

ВІРТУАЛЬНІ ІННОВАЦІЙНІ ВАЛЮТИ ЯК ВАЛЮТИ МАЙБУТНЬОГО

Ганна Тимофіївна КАРЧЕВА

д.е.н., доцент, завідувач кафедри економіка та управління Інституту магістерської та післядипломної освіти Університету банківської справи Національного банку України (м. Київ)
E-mail: anna.karcheva@gmail.com

Станіслав Миколайович НІКІТЧУК

студент Інституту магістерської та післядипломної освіти Університету банківської справи Національного банку України (м. Київ)
E-mail: nikichuk1997@gmail.com

Анотація. Стаття присвячена дослідженню віртуальних валют як різновиду електронних грошей та їх ролі в інформаційній економіці, порівнянню основних типів і видів віртуальних валют та можливих загроз, пов'язаних з їхнім використанням. Визначено шляхи впливу віртуальних валют на стабільність фінансової системи та в глобальному аспекті.

Аннотация. Статья посвящена исследованию виртуальных валют как разновидности электронных денег и их роли в информационной экономике, сравнению основных типов и видов виртуальных валют и возможных угроз, связанных с их использованием. Определены пути влияния виртуальных валют на стабильность финансовой системы и в глобальном аспекте.

Ключові слова: віртуальна валюта, інновації, інформаційна економіка, фінансова сфера, ризики, платіжна система, біткоїн, лайткоїн.

Ключевые слова: виртуальная валюта, инновации, информационная экономика, финансовая сфера, риски, платежная система, биткоин, лайткоин.

Постановка проблеми. Всесвітня глобальна інформаційна сітка продовжує змінювати наш світ. Через ентузіазм і кмітливність ІТ-фахівців у ХХІ ст. виникли віртуальні валюти, які стали новинкою для валютного ринку. Віртуальні валюти є зручним, дешевим і технологічним способом здійснення платежів і тому нині мільйони людей у всьому світі використовують віртуальні валюти (криптовалюти) як засіб платежу. Виконуючи функції обслуговування переміщення фінансових коштів, віртуальні валюти виступають як інструмент здійснення трансакцій, розрахунково-платіжних та обмінних операцій в каналах руху національних грошей і світових валют.

Метою існування віртуальних валют є створення децентралізованої монетарної системи, яка не регулюється банками і не буде підконтрольною жодному центральному банку світу. У зв'язку з відносно недавньою появою віртуальних валют і швидкістю їх розвитку, можна вважати, що ця тема є досить новою і мало дослідженою у контексті аналізу ринку віртуальних валют з врахуванням світового масштабу, тенденцій їх розвитку та можливих загроз для фінансової

стабільності, а також ролі віртуальних валют в інформаційній економіці.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Ринок віртуальних валют є досить новим предметом наукових дискусій. Вагомий внесок у розв'язанні проблеми створення та використання віртуальних валют, а саме дослідження умов функціонування віртуальних валют, їх перспектив розвитку та обмежень у використанні зробили такі фахівці як Б. Бернанке, Ф. Вельд, Х. Влахос, О. Галицький, Е. Гельцл, А. Грінспен, М. Інгланд, Б. Кінг, М. Клягін, Н. Крістін, В. Косарев, П. Кругмен, Є. Лобачева, Н. Пантелеєва, П. Ревенков, В. Родіонова, В. Супян, К. Скінер, К. Уілсон та ін. Зокрема, Брет Кінг, Кріс Скінер досліджують потенціал та перспективи використання віртуальних інноваційних валют [1, 2]. Є. Лобачева, В. Родіонова аналізують інновації в системі електронних платежів і обґрунтовують, що на сьогодні віртуальні інновації здатні виконувати лише платіжну функцію [3]. В. Косарев розглядає можливі загрози використання криптовалюти біткоїн і зазначає, що віртуальні валюти є електронною готівкою, а не борговим

зобов'язанням емітента, що відрізняє їх від традиційних електронних грошей і безготівкових розрахунків [4, с. 39]. На сьогодні широко обговорюються проблеми використання віртуальних валют на форумах інтернет-спільноти [5, 6]. Незважаючи на значну увагу, що сьогодні приділяється науковцями і практиками щодо використання віртуальних валют, разом з тим відсутні комплексні наукові дослідження щодо сутності, функцій, проблем та перспектив розвитку віртуальних валют та їх впливу на фінансову стабільність.

Метою дослідження є визначення особливостей розвитку віртуальних інноваційних валют як валют майбутнього та їх впливу на стабільність фінансової системи.

Обґрунтування отриманих наукових результатів. Відповідно до доповіді Європейського центрального банку (лютий 2015 року) «Схеми віртуальних валют – подальший аналіз» віртуальна валюта визначається як цифровий образ цінності, що не випускається центральним банком, кредитною установою або установою електронних грошей, яка, у деяких випадках, може використовуватися як альтернатива грошам [7, с. 25]. У 2014 році Європейська банківська організація (European Banking Authority) визначила віртуальну валюту, як «цифрове представлення вартості, що не є визначеною центральним банком, але використовується фізичними або юридичними особами як засіб платежу і може передаватися, зберігатися і реалізовуватися в електронному вигляді» [8, с. 46].

Віртуальна валюта відрізняється від фіатної валюти («реальної валюти», «реальних грошей» або «національної валюти»), що представляє собою монети і паперові гроші країни, які є її законним засобом платежу, і всюди використовуються і приймаються як засіб обміну в країні-емітенті. Віртуальна валюта також відрізняється від електронних грошей, які є цифровим засобом вираження фіатної валюти та використовуються для електронного переказу вартості відображеної фіатної валюти і виступають законним засобом платіжу.

Прийнято виділяти два основних типи віртуальних валют: конвертована (відкрита) і неконвертована (закрита) віртуальна валюта. Суть даної класифікації віртуальних валют полягає в можливості їхньої конвертації в фіатні валюти і навпаки. Термін «конвертована валюта» жодним чином не означає її офіційної конвертованості (наприклад, як у випадку золотого стандарту),

а тільки вказує на її фактичну конвертованість (наприклад, через наявність відповідного ринку). Таким чином, віртуальна валюта є «конвертованою» лише до того часу, поки фізичні та юридичні особи проводять з нею операції, а інші приймають її, так як «конвертованість» віртуальної валюти жодним чином не гарантована законодавством. Прикладами конвертованої віртуальної валюти є: Bitcoin, Liberty Reserve, Second Life Linden Dollars.

Неконвертована (закрита) віртуальна валюта призначена для використання в конкретних віртуальних сферах, таких, як глобальні багатокористувацькі онлайн ігри або магазин Amazon.com, і яка, за правилами, що регулюють її використання, не може бути обміняна на фіатну валюту. Прикладами неконвертованої віртуальної валюти є: Project Entropia, Q-coins і World of Warcraft Gold. Всі неконвертовані віртуальні валюти є централізованими: за визначенням вони емітуються центральним адміністратором, який контролює систему, встановлює правила використання віртуальної валюти, веде централізований реєстр платежів і має право вилучати валюту з обігу.

На відміну від неконвертованих віртуальних валют, конвертовані віртуальні валюти поділяються на два підтипи: централізовані і децентралізовані.

Першою віртуальною валютою став Bitcoin (BTC), який був запущений в 2009 році і став першою децентралізованою конвертованою валютою і першою криптовалютою. Bitcoin (bitcoin: bit – одиниця інформації, coin – монета) – це інноваційна мережа платежів і новий вид грошей, в яких немає емісійного центру і грошових знаків, а є лише записи в комп'ютерах. Віртуальна валюта може використовуватися по всьому світу за допомогою звичайного доступу в Інтернет та власних персональних комп'ютерів шляхом об'єднання їх процесорної потужності і наявності двох видів комп'ютерних програм. Одна з програм являє собою різновид електронного «гаманця» для зберігання віртуальної валюти і здійснення транзакцій, а інша - програма Майнінг (англ. mining) – для підтвердження здійснюваних операцій та отримання нових одиниць віртуальної валюти.

Платіжний засіб, що використовується в системі Bitcoin, являє собою цифрові криптографічні монети, що відповідають певним вимогам. Котирування bitcoin засновано на довірі до нього, формується виключно балансом попиту

та пропозиції, не прив'язано до якої-небудь валюти або іншого активу. На відміну від фіатних грошей – законних платіжних засобів, номінальна вартість яких встановлюється, забезпечується і гарантується державою, bitcoin не має органу (центробанку або держави), який би прагнув забезпечити їх ліквідність та/або зобов'язував інших приймати оплату в bitcoin-монетах або міг би штучно знизити їх купівельну спроможність шляхом додаткової емісії.

Bitcoin є найбільш розвиненою віртуальною валютою і володіє глобальними перспективами розвитку. Максимальне число біткоїнів, яке буде згенеровано, становить 21 мільйон, і цей рівень буде досягнутий до 2033 року. Станом на 2 квітня 2014 було емітовано вже понад 12 з половиною мільйонів біткоїнів, загальна вартість яких перевищувала 5,5 мільярда доларів США, виходячи із середнього обмінного курсу на цю дату.

І скільки б не говорили про небезпеку віртуальної валюти – біткоїн як для банківської системи, так і накопичень для громадян [4, с. 39], разом з тим слід звернути увагу на котировки цієї валюти та її міжнародний характер. Першим і найбільш популярним електронним «майданчиком» торгівлі віртуальною валютою є Mount Gox (Mt.Gox) в Японії. Обмінний курс конвертованої віртуальної валюти може бути або плаваючим, тобто визначатися ринковими пропозицією і попитом на віртуальну валюту, або фіксованим, тобто прив'язаним адміністратором до заданої величини фіатної валюти або в інших цінностях, використовуваних в «реальному світі», зокрема таких як золото. Зауважимо, що останнім часом простежується висока курсова нестабільність BTC. Якщо 6 років поспіль біткоїн оцінювався в 3 центи, то в грудні 2013 р. – 1200 дол., а станом на 04.05.2015 курс BTC/USD знизився до 241,8 дол.

Будучи електронно-цифровим «продуктом» комп'ютерних розробок з особливим алгоритмом «емісії», віртуальні інноваційні валюти містять недостатньо вивчений на сьогодні потенціал як позитивного, так і негативного ефекту. Зокрема, прийнято виділяти такі основні переваги віртуальної валюти BTC:

1. За допомогою BTC відбувається купівля-продаж товарів, послуг, здійснюється виплата дивідендів.

2. Швидкий, дешевий та простий спосіб здійснення платежів з однієї частини світу в іншу. Bitcoin, за словами Бена Бернанке, може бути використаний як більш дешевий аналог існуючої системи переказу грошей у світі [9].

3. Неможливість необґрунтованого зростання грошової маси через встановлення фіксованої величини BTC алгоритмічним способом, тому віртуальна валюта не схильна до ризику інфляції.

4. Це є децентралізована валюта, що не має законом визначеного емісійного центру, тому валютний курс не може бути ніким продиктований і встановлюється відповідно до умов і факторів впливу на нього з боку ринку власне цієї валюти.

5. BTC не прив'язаний до жодної з існуючих валют, забезпечений виключно попитом на нього.

6. Можливість використання нецілого «числа» монет, адже грошова одиниця ділиться до 8-десятитисячного знака.

7. Анонімність, яка є головною причиною, через яку багато країн не наважуються прийняти BTC як легітимний фінансовий інструмент, адже система може використовуватися для відмивання грошей та незаконних операцій купівлі-продажу. Проте експерти переконані, що, оскільки кожна угода Bitcoin знаходиться в публічному доступі, цілком можливо простежити рух грошей між рахунками, проте для цього треба розробити відповідні методики [10]. Тому цілком реально, що така можливість буде усунена.

Водночас для BTC, як і для інших віртуальних валют, характерним є ряд недоліків:

1. Технічна складність використання. Працювати з віртуальними валютами можна лише там, де їх приймають, та є для цього технічна можливість, тобто за наявності доступу до інтернету, встановлених двох комп'ютерних програм та відповідного рівня фахівців.

2. Правова неврегульованість, що унеможливає оподаткування операцій з BTC та іншими віртуальними валютами. Як «продукт» комп'ютерного програмування мовання, віртуальні BTC, LTC і ін. не мають будь-якого правового статусу. Відповідно, вони не підпадають під законодавчі визначення та правила використання жодної з існуючих національних та світової платіжних систем, оскільки не пов'язані з золотовалютним і товарним забезпеченням. «Емісія» віртуальної валюти виявилася невідконтрольна ні законодавству, ні уряду, ні банківській системі будь-яких країн [3].

3. Можливість розгортання спекулятивних та шахрайських операцій через створення фінансової піраміди, отримання відсотків і гри на різницях валютних курсів.

4. Ненадійний об'єкт для інвестування через великі і раптові коливання курсу [4, с. 39–41]

(рис. 1). Доказом є різке зниження ринкової капіталізації віртуальних валют за останій рік. Станом на 12.05.2015 порівняно з 12.05.2014 ринкова капіталізація Bitcoin знизилася більш ніж в 1,6 рази, Litecoin – в 5,3 рази, Namecoin – в 5 разів, NXT – в 3,4 рази.

Зауважимо, що будь-яка фізична чи юридична особа здатна здійснювати правильний вибір щодо використання віртуальних валют з вра-

хуванням їх переваг та недоліків. Наприклад, суб'єктів господарювання, що використовують віртуальну валюту для платежів, не цікавить курсова волатильність віртуальних валют. Вони вбачають вигоду у низькій ціні і швидкості розрахунків, адже це може знизити операційні витрати на даний момент. Цим пояснюють користність віртуальних валют, зокрема і BTC як засобу платежу.

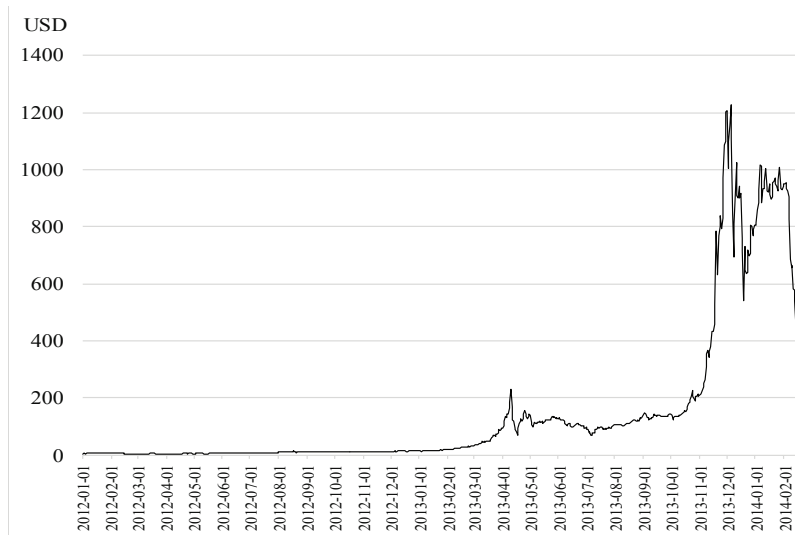

Рис. 1. Середній обмінний курс Bitcoin до долара

Джерело: розроблено авторами за даними джерела: [Bitcoin Exchange Rate (BTC vs. USD) on Mtgox]

Незважаючи на відносну новизну ринку віртуальних валют, у BTC є чимало конкурентів. До них належать Litecoin, Ripple, Namecoin, NXT тощо.

Масштаб використання кожної із них за-

лежатиме від довіри користувачів, що буде зумовлюватися стійкістю валюти, низькою її волатильністю. Як раніше зазначалося, на сьогодні найвищу стійкість демонструє віртуальна валюта Bitcoin (табл. 1).

Таблиця 1

Ринкова капіталізація найбільш популярних віртуальних валют

Валюта	Код	Рік виникнення	Автор	Ринкова капіталізація	
				(станом на 12.05.2014, USD)	(станом на 12.05.2015, USD)
Bitcoin	BTC	2009	Satoshi Nakamoto	5,589,826,960	3,398,465,768
Ripple	XRP	2011	Jed McCaleb	46,094,278	231,044,738
Litecoin	LTC	2011	Coblee	296,244,740	55,712,672
Namecoin	NMC	2011	Vinced	17,790,984	3,508,824
NXT	NXT	2013	BCNext	30,930,310	9,203,334
Quark	QRK	2013	Max Guevara	4,304,879	361,772

Джерело: розроблено авторами за даними джерела [Reuven Cohen. The Top 30 Crypto-Currency Market Capitalizations In One Place]

Основними конкурентами Bitcoin виступають саме Ripple і Litecoin, які є більш швидкими при здійсненні транзакцій. Наприклад, Litecoin вчетверо швидше здійснює транзакції, натомість Litecoin – гілка Bitcoin, пірінгова електронна платіжна система, що використовує однойменну криптовалюту Транзакції з використанням валюти Ripple (XRP) завершуються за кілька секунд. Як і Bitcoin, система Ripple є децентралізованою і інформація про всі рахунки користувачів зберігається на безлічі серверів по всьому світу таким чином, що її практично неможливо зламати, але завжди можна бачити. Власною обмінною одиницею в системі є XRP (ріппли).

Сьогодні прийнято розглядати Bitcoin уже не стільки як окрему валюту, скільки як метавалюту, зручний засіб переказу грошей між жителями різних країн – свого роду альтернатива банківському переказу або системам типу Western Union. Справді, на біржі можна впродовж кількох хвилин обміняти долари на Bitcoin, переказати їх своєму другу за кордон (без відсотків за переказ), а він упродовж кількох хвилин обміняє їх назад – і знову отримує долари в Webmoney або іншій платіжній системі, прив'язаній до реального банківського рахунку.

На теперішній час Bitcoin в якості оплати приймають уже сотні магазинів та сервісів. Завдяки відкритості, оригінальний код Bitcoin був використаний для створення безлічі альтернативних криптовалют. Дедалі частіше висловлюється думка, що, як свого часу електронна пошта позбавила традиційну пошту лівової частки заробітку і спростила життя людям, Skype та інші технології примусили телефонні компанії поступитися, – і Bitcoin або валюта, побудована на таких самих принципах, зможе посісти свою нішу у фінансовій системі планети, потіснивши традиційні валюти. Більшість маси цих валют уже давно є нічим не забезпеченими папером і друкуються в яких завгодно потрібних кількостях, що створює безліч проблем.

Віртуальні валюти можуть мати потенційний вплив на фінансову систему, зокрема цінову стабільність, фінансову стабільність, стійкість платіжної системи через зміну кількості грошей, вплив на швидкість обігу грошей та грошових агрегатів, взаємодію між віртуальними валютами і реальним сектором економіки. Віртуальні валюти можуть виступати в якості засобу обміну в реальній торгівлі товарами, що впливає на реальний ВВП і повинно бути прийнято до уваги при оцінці наслідків впливу віртуальних валют на ре-

альну грошову масу. Вплив віртуальних валют на реальну пропозицію грошей залежить від ефекту заміщення віртуальною економікою реального сектору економіки та від ефекту витіснення віртуальними валютами реальних грошей. При першому ефекті сукупний дохід реального сектора економіки має тенденцію до зниження через віртуальну господарську діяльність (наприклад, люди, які проводять багато часу у віртуальних іграх, будуть менше працювати в реальній економіці), що також вплине на обсяг грошової маси. З іншого боку, обсяг віртуальних валют збільшується, і, як наслідок, люди менше використовують і зберігають реальних грошей, що призводить до збільшення грошового мультиплікатора.

Зауважимо, що у даний час віртуальні валюти не ставлять під загрозу фінансову стабільність, враховуючи їх обмежений зв'язок з реальною економікою, низькі обсяги торгів і відсутність широкого визнання користувачів. Тим не менш, розвиток повинен ретельно контролюватися, оскільки ситуація може суттєво змінитися в майбутньому.

Говорячи про вплив віртуальних валют на фінансову стабільність, слід зазначити, що користувачі віртуальних валют стикаються із типовими ризиками, пов'язаними з віртуальними платіжними системами, а саме:

1. Кредитний ризик. Користувачі піддаються кредитному ризику щодо будь-яких коштів, що знаходяться на віртуальних рахунках, так як не може бути гарантовано, що розрахункова установа в змозі повністю виконати свої фінансові зобов'язання через певний час у майбутньому.

2. Ризик ліквідності. Користувачі можуть знаходитися під ризиком ліквідності, якщо розрахункова установа не в змозі задовольнити будь-які зобов'язання, які вона зробила для забезпечення ліквідності.

3. Операційний ризик. Суб'єкти віртуальних платіжних систем повинні мати рахунки в емітента, отже, вони залежить від надійності, оперативності та безперервності його бізнес-процесів.

4. Правовий ризик. Існує багато правових невизначеностей щодо віртуальних валют. Відсутність належної правової бази істотно посилює всі інші ризики.

Віртуальні валюти можуть мати тенденцію до недостатньої стабільності через відсутність довіри з боку користувачів системи, низькі обсяги торгів, відсутність правової визначеності, спекуляції, кібератаки тощо. З цієї причини в окремих країнах вживаються заходи щодо обмежень та

заборони використання віртуальних валют, зокрема в Таїланді. В Німеччині ж визнають його як платіжний засіб. До останнього часу неодноразовим було ставлення до віртуальної валюти в США, де на початку впровадження віртуальних валют спостерігалось досить поширене використання діловими компаніями операцій з ВТС-валютою, оскільки такі операції не суперечили діючому законодавству США. Пізніше діяльність таких компаній в судовому порядку була припинена. Проте в результаті недавніх слухань у Сенаті (Листопад 2013) заборонні рішення були скасовані. На думку глави ФРС США Б. Бернанке, віртуальна валюта містить в собі довгостроковий альтернативний потенціал [9].

На сьогодні не існує єдиної точки зору щодо майбутнього віртуальних валют. На думку окремих фахівців, в недалекому майбутньому до віртуальних валют поступово перейдуть функції подібні функціям золота в резервній системі країн. Інші аналітики стверджують, що віртуальна валюта не має майбутнього. Вона придумана в якості особливого різновиду вже існуючих електронних грошей і на даний час використовується групою «кіберактивістів» BitCoin Miner [3].

Натомість більшість фахівців вважає, що за віртуальними інноваційними валютами майбутнє, оскільки віртуальні валюти є ефективним інструментом здійснення транзакцій, розрахунково-платіжних та обмінних операцій в каналах руху національних грошей і світових валют. Так, вартість транзакції в системі Bitcoin становить близько 1 % від суми транзакції, натомість для традиційних онлайн платіжних систем дорівнює 2–4 %. Транзакції у віртуальних валютах займають менше часу і здійснюються в режимі 24/7. Для того щоб зробити платіж, наприклад, в Bitcoin, потрібно від 10 до 60 хвилин. Інноваційний характер віртуальних валют впливає на розвиток

нових напрямів бізнесу. Наприклад, з'явилися компанії, що спеціалізуються на розробці програмного і технічного забезпечення, наданні у користування серверів та інших видів послуг, орієнтованих виключно на сферу віртуальних валют. Віртуальні валюти є потенційно альтернативою для країн і територій, де недостатньо розвинені банківські системи, а фінансові послуги для приватних і юридичних осіб обмежені.

Висновки. Віртуальні валюти тільки еволюціонують і зумовлюють істотні зміни в платіжних системах. Можна з впевненістю сказати, що віртуальні інноваційні валюти – це валюти майбутнього, тому що володіють великим потенціалом розвитку, що викликано такими факторами: зростанням доступу і використанням Інтернету, кількості користувачів віртуального співтовариства; збільшенням електронної комерції і, зокрема, цифрових товарів, що є ідеальною платформою для віртуальних валют; високим ступенем анонімності порівняно з іншими електронними платіжними інструментами; низькими операційними витратами порівняно з традиційними платіжними системами; швидкими розрахунками та зручним використанням, що дозволить знизити транзакційні витрати та створить нові можливості для бізнесу з перенесенням економічної активності в Інтернет.

Сприятиме розвитку віртуальних валют створення належної правової основи для віртуальних валют, що включає загальне законодавство та специфічні закони, правила й угоди, що регулюють як платежі, так і функціонування віртуальних валют.

Віртуальні валюти є техніко-економічною інновацією сьогодення, поширення і становлення яких залежатиме від часу і швидкості впровадження науково-технічних досягнень у фінансовій сфері.

Список використаних джерел

1. Brett King. Bank 3.0. Why Banking Is No Longer Somewhere You Go But Something You Do. 2014. — 520 p.
2. Скиннер Крис. Будущее банкинга. Мировые тенденции в отрасли / Перевод с английского. — Минск : «Гревцов Паблшер». — 2009.
3. Лобачёва Е. Н., Родионова В. Г. Инновации в системе электронных платежей. Гуманитарный вестник, 2014, вып. 1. [Электронный ресурс]. —

Режим доступа : <http://hmbul.bmstu.ru/catalog/econom/hidden/160.html>.

4. Косарев В. Е. Взрывоопасная валюта биткоин // Банковское дело. — 2014. — № 4. — С. 39–41.

5. Саммит по развитию информационного общества // WSIS. [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.sb.litera-ml.ru>.

6. Хиппонен М. Киберопасность: как защитить инновации от преступности // Материалы форума «Открытые инновации» 1–5 ноября

2013 г. РБК daily, 2013, № 204 (1737), с. 9. [Электронный ресурс]. — Режим доступа : [http:// www.rbcdaily.ru](http://www.rbcdaily.ru).

7. «Virtual currency schemes – a further analysis». European Central Bank (February 2015), p. 25, ISBN 978-92-899-1560-1.

8. EBA Opinion on “virtual currencies”. European Banking Authority. 4 July 2014. p. 46. Retrieved 8 July 2014.

9. The BitCoin bubble. The Economist, 2013, November, 30, p. 13 (англ., коментарий Б. Бернанке, руководителя ФРС США).

10. Регуляторы видят ценность Биткойна и инвесторы с ними согласны [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://bitnovosti.com/2013/11/19/regulatory-vidyat-cennost-bitcoin>.

11. Пантелеєва Н. М. Організаційно-економічний механізм управління інноваціями банківської системи // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. — 2013. — № 2 (16). — С.122–128.

JEL CLASSIFICATION: E42; F01; F30; G35; O31

INNOVATIVE VIRTUAL CURRENCY AS A CURRENCY OF THE FUTURE

Ganna T. KARCHEVA

Doctor of Science in Economics, Associate Professor, Head of the Department of Economics and Management, Institute of Master and Postgraduate Education of the University of Banking of the National Bank of Ukraine (Kyiv)

Stanislav M. NIKITCHUK

Student of Institute of Master and Postgraduate Education of the University of Banking of the National Bank of Ukraine (Kyiv)

Summary. The article deals with virtual currencies as a form of electronic money and their role in the information economy, comparison of basic types and virtual currencies and possible threats associated

with their use. Defined the ways of impact of the virtual exchange on the stability of the financial system and a global perspective.

Key words: *virtual currency, innovation, information economy, finance, risk payment system, bitcoin, litecoin.*

World global information grid continues to change our world. Because of the enthusiasm and savvy IT professionals in the XXI century there was a virtual currency, which was new to the currency market. Today millions of people worldwide use the virtual currency (cryptocurrency) as an official means of payment. The aim of the study is to determine the characteristics of virtual currencies as exchange innovative future and their impact on the stability of the financial system. The purpose of existence is to create a virtual exchange decentralized monetary system that will not be controlled by any central bank in the world. The first such exchange was just Bitcoin (BTC), which also is a virtual currency and payment system. Bitcoin was launched in 2009 and became the first decentralized convertible currency and cryptocurrency first. Despite the relative newness of the market of virtual currencies, BTC is a lot of competition. These include Litecoin, Ripple, Namecoin, NXT etc. The scale of the use of each of

them will depend on the confidence of users that will be caused by currency stability, the level of volatility. Studies have shown that today among the most stable virtual currencies is Bitcoin. Virtual currency can have potential impact on the financial system, particularly price stability, financial stability, the stability of the payment system by changing amount of money, the impact on the velocity of money and monetary aggregates, the interaction between virtual currency and real economy. Virtual currency stimulates international remittances and promotes access to financial services. Virtual currency is the currency of the future, because have great development potential, owing to the growth of access and use of the Internet, increasing e-commerce, lower transaction costs compared to traditional payment systems. Virtual currency is the feasibility present innovation, dissemination and formation of which will depend on the time and speed of introduction of scientific and technical developments in the financial sector.

References

1. Brett King. Bank 3.0. Why Banking Is No Longer Somewhere You Go But Something You Do. 2014.
2. Skynner Kryz (2009) Budushchee bankinha. Mirovye tendentsii v otrasli [The future of banking. Global trends in the industry]. Mynsk: «Hrevtsov Pablysher».
3. Lobacheva E. N., Rodionova V. H. (2014) Innovatsii v sisteme ehlektronnykh platezhejj [Innovation in electronic payment system]. Humanitarnyyj vestnik. Retrieved from <http://hmbul.bmstu.ru/catalog/econom/hidden/160.html>.

4. Kosarev V. E. (2014) Vzryvoopasnaja valjuta bitkojijn [Explosive currency Bitcoin]. Bankovskoe delo, 4, 39–41.
5. Sammit po razvitiju informatsionnoho obshchestva [Summit on the Information Society Development]. WSIS. Retrieved from <http://www.sb.litera-ml.ru>.
6. Khypponen M. (2013) Kiberopasnost': kak zashchitit' innovatsyy ot prestupnosti [how to protect innovations from crime]. Materialy foruma «Otkrytye innovatsii». Retrieved from <http://www.rbcdaily.ru>.
7. “Virtual currency schemes – a further analysis”. European Central Bank (February 2015), p. 25, ISBN 978-92-899-1560-1.
8. EBA Opinion on “virtual currencies”. European Banking Authority. 4 July 2014. p. 46. Retrieved 8 July 2014.
9. The BitCoin bubble. The Economist, 2013, November, 30, p. 13 (anhl., kommentaryy B. Bernanke, rukovodytelya FRS SShA).
10. Rehulatory vidyat tsennost' Bitkoina i investory s nimi sohlasny [Regulators see the value of Bitcoins and investors agree with them]. Retrieved from <http://bitnovosti.com/2013/11/19/regulatory-vidyat-cennost-bitcoin>.
11. Pantielieieva N. M. (2013) Orhanizatsiino-ekonomichniy mekhanizm upravlinnia innovatsiiamy bankivskoi systemy [Organizational-economic mechanism of innovation banking system]. Visnyk Universytetu bankivskoi spravy Natsionalnoho banku Ukrainy. 2 (16), 122–128.

УДК 330.131.7:336.77

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ МІЖБАНКІВСЬКОГО КРЕДИТНОГО РИНКУ ТА ЙОГО СУЧАСНИЙ СТАН В УКРАЇНІ

Катерина Леонідівна ЛАРІОНОВА

к.е.н., доцент кафедри фінансів та банківської справи Хмельницького національного університету

Віталій Анатолійович ВІДЛАЦЬКИЙ

студент Хмельницького національного університету

E-mail: expert7219@gmail.com

Анотація. В статті теоретично обґрунтовано: сутність ринку міжбанківського кредитування та його визначення з позиції системного підходу. Проаналізовано сучасний стан розвитку ринку міжбанківських кредитів в Україні. Обґрунтована необхідність розробки дієвих заходів задля підвищення ефективності функціонування міжбанківського кредитного ринку в Україні.

Аннотация. В статье теоретически обосновано: сущность рынка межбанковского кредитования и его определение с позиции системного подхода. Проанализировано современное состояние рынка межбанковских кредитов в Украине. Обоснована необходимость разработки действенных мер для повышения эффективности функционирования межбанковского кредитного рынка в Украине.

Ключові слова: банк, кредит, ринок, економічна система, ризик, криза, міжбанківський кредитний ринок, рефінансування, ліквідність.

Ключевые слова: банк, кредит, рынок, экономическая система, риск, кризис, межбанковский кредитный рынок, рефинансирование, ликвидность.

Постановка проблеми. Розвиток банківської системи постійно супроводжується появою нових особливостей її функціонування, які ще не отримали належного висвітлення в економічній науці. Власне розвиток міжбанківського кредитного ринку є одним із ключових факторів, що визначають стан банківської системи в цілому.

Міжбанківський кредитний ринок України належить до тих сегментів банківської системи, які на сьогодні потребують більш детального аналізу. Таким чином, головним завданням економічних досліджень даного питання є виявлення дієвих заходів для підвищення ефективності функціонування міжбанківського кредитного ринку в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження міжбанківського кредитного ринку знайшло відображення у таких вчених: А. Єпіфанов, А. Мороз, М. Савлук, О. Васюренко, С. Мочерний, І. Сало, І. Гуцал, О. Дзюблюк, І. Івасів, В. Лагутін, В. Стельмах, Р. Тиркало, О. Кузьмак, Я. Остапчук та інші. Проте, не зважаючи на велику кількість вчених, що досліджували дане питання, у вітчизняній економічній літературі не приділено достатньо уваги розкриттю як сутніс-

них аспектів міжбанківського кредиту, так і ролі його ринку в банківській системі.

Метою статті є поглиблення вивчення сутності ринку міжбанківського кредитування із застосуванням системного підходу, визначення ролі в діяльності банківської системи України, оцінка його розвитку та сучасного стану, розробка рекомендацій підвищення ефективності його функціонування.

Обґрунтування отриманих наукових результатів. На сучасному етапі набув широкого використання системний підхід до аналізу різноманітних явищ та процесів, що відбуваються в економіці. Як універсальний метод дослідження, він ґрунтується на тому, що досліджуваний об'єкт розглядається як цілісна система, що складається із взаємопов'язаних частин і одночасно входить до складу системи більш високого порядку [5].

Використання системного підходу у економічній теорії нерозривно пов'язане із поняттям «економічної системи». Дослідженню цієї категорії значна увага приділена у роботах К. О. Погребінської [12]. Серед підходів до трактування економічної системи вона виділяє наступні:

- економічна система – це впорядкована, самокерована цілісність множини різноманітних економічних відносин (виробничих), носієм яких виступає індивід та господарюючі одиниці, до складу яких він входить [8];

- економічна система – це сукупність механізмів та інститутів для прийняття та реалізації рішень, що стосуються виробництва, доходу та споживання в рамках визначеної географічної території [16];

- економічна система включає усі інститути, організації, закони і правила, традиції, переконання, позиції, оцінки, заборони і схеми поведінки, що прямо чи опосередковано впливають на економічну поведінку і результати [15].

Проаналізувавши та узагальнивши підходи зарубіжних авторів до визначення економічної системи, можна зробити висновок, що міжбанківський ринок можна вважати економічною системою бо йому притаманні усі ті характеристики, на яких наголошують автори.

Оскільки міжбанківський ринок є сукупністю взаємопов'язаних елементів, що функціонують як єдине ціле, і за своєю суттю є системою,

доцільним є використання системного підходу до його вивчення, в рамках якого міжбанківський ринок будемо розглядати як комплекс взаємопов'язаних підсистем, об'єднаних спільною метою, із притаманними йому інтегративними властивостями, внутрішніми та зовнішніми зв'язками.

У зв'язку з цим ринок міжбанківських кредитів слід розуміти як частину ринку позичкових капіталів, на якому відбувається перерозподіл вільних грошових ресурсів між комерційними банками та Національним банком України, а також між собою, з використанням різноманітних інструментів міжбанківського кредитування.

Як складна економічна система міжбанківський кредитний ринок забезпечує задоволення потреб його суб'єктів (входи системи), що пов'язані із трансформацією одних фінансових ресурсів у інші, розміщенням вільних та залученням необхідних фінансових ресурсів у визначені строки, шляхом використання відповідних інструментів ринку, що у підсумку визначає фінансові результати його суб'єктів (виходи системи) (рис. 1).

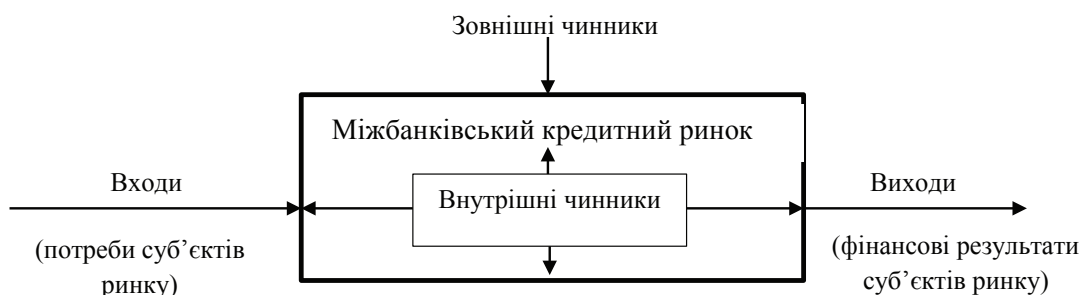

Рис. 1. Міжбанківський кредитний ринок як економічна система

Відповідно до класифікації, наведеній у [10], міжбанківський кредитний ринок належить до систем, яким властиві ознаки представлені на рисунку 2.

Враховуючи розглянуті вище особливості міжбанківського кредитного ринку як економічної системи, можемо стверджувати, що це поняття комплексне. З одного боку – це елемент фінансового ринку, з іншого ж – це самостійно функціонуючий ринок, який має свою унікальну внутрішню будову, є відокремленим від інших ринків і взаємодіє з ними, обмінюючись інфор-

мацією та ресурсами, має певне призначення, що відображається у його функціях.

З огляду на це під міжбанківським кредитним ринком будемо розуміти систему відносин між суб'єктами ринку з метою задоволення їх потреб у трансформації одних фінансових ресурсів у інші, розміщенні вільних та залученні необхідних фінансових ресурсів у визначені строки шляхом використання відповідних інструментів ринку, що у підсумку визначає їх фінансові результати

Рис. 2. Ознаки властиві міжбанківському кредитному ринку як системі

З метою аналізу та систематизації, виокремлення спільних і відмінних положень згрупуємо визначення різних науковців за конкретними критеріями, які вкладають автори в зміст поняття «міжбанківського кредиту» (таблиця 1).

На наш погляд доцільно дати наступне визначення дефініції «міжбанківського кредиту»: між-

банківський кредит – це економічні відносини, що виникають між банками з приводу мобілізації тимчасово вільних коштів для виконання резервних вимог НБУ, задоволення потреби власних клієнтів у кредитах та забезпечення підвищення ліквідності.

Таблиця 1

Підходи різних авторів до визначення дефініції «міжбанківський кредит»

№	Автори	Визначення
1	2	3
Міжбанківський кредит як підвид кредиту		
1	С. Г. Арбузов [1]	Міжбанківський кредит (interbank loans) – кредит, наданий на міжбанківському ринку одним банком іншому. Кредитні відносини між банками визначаються на договірних засадах шляхом укладання кредитних угод, які передбачають умови розміщення тимчасово вільних коштів, права та зобов'язання сторін з належним оформленням справ за міжбанківським кредитом.

Таблиця 1 (продовження)

2	А.В. Калтирін [7, с. 116]	Міжбанківський кредит – це кредит, що надається одним банком іншому або депозити банку, які розміщуються в інших банках.
3	А. Г. Івасенко [6, с. 18]	Міжбанківський кредит – це форма кредитування банками один одного, це дороге джерело додаткових ресурсів, які надаються на короткий термін
4	К. Р. Тагирбекова, Н. В. Богатирьова [14, с. 223]	Міжбанківський кредит – це кредит, що надається одним банком іншому або депозити банку, які розміщуються в інших банках.
Міжбанківський кредит як операція по залученню коштів		
5	Ф. Ф. Бутинець, А. М. Герасимович [2]	Міжбанківський кредит – це оперативне за способом залучення коштів, але дороге джерело ресурсів банку
6	О. В. Васюренко [3, с. 121]	Міжбанківський кредит – це операція, що надає можливість банкам з недостатнім обсягом ресурсів забезпечувати виконання резервних вимог НБУ та задовольняти потреби власних клієнтів у кредитах
7	Л. О. Дробозіна [4, с. 249]	Міжбанківський кредит – це одна з найбільш поширених форм господарської взаємодії кредитних організацій

Джерело: розроблено автором з використанням матеріалів [1, 2, 3, 4, 6, 7, 14]

Також на підставі проведеного дослідження до сутності міжбанківського кредиту та визначення міжбанківського кредитного ринку із застосуванням системного підходу, можна стверджувати, що міжбанківський кредит виконує такі функції: підтримання ліквідності банків, розширення ресурсної бази, індикатор кризових ситуацій.

Можливість залучення додаткових коштів на міжбанківському кредитному ринку є одним із способів підтримки ліквідності, і відповідно, платоспроможності банку. Це зумовлено тим, що міжбанківський кредит є найбільш оперативним та доступним джерелом коштів порівняно з іншими джерелами. При залученні міжбанківського кредиту у банку-позичальника відповідно відбувається розширення ресурсної бази. Так, банк-кредитор отримує прибуток у вигляді процента за міжбанківський кредит, а банк-позичальник – необхідні кошти для задоволення потреб клієнтів. З усіх наявних на сьогодні фінансових інструментів міжбанківські кредити найбільш оперативно реагують на зміну кон'юнктури фінансового ринку, оскільки банки часто розглядають ринок міжбанківських кредитів як оперативне джерело засобів для активних операцій в інших сегментах фінансового ринку. Тому міжбанківські кредити є своєрідним барометром стану фінансового ринку в цілому.

На сучасному етапі міжбанківське кредитування займає особливе місце в економіці, оскільки є не лише додатковим джерелом коштів для підтримання ліквідності комерційних банків, а й визначає фінансову стабільність як банківської системи, так і економіки в цілому.

Міжбанківське кредитування має ряд переваг над іншими джерелами поповнення ресурсної бази банків, а саме: надійність повернення позичених коштів, на відміну від інших позичальників, значно вища, оскільки банки вважаються більш надійними позичальниками; швидкість отримання, адже в разі виникнення потреби у ресурсах можна в будь-який момент отримати кошти від інших банків, які мають вільні кошти; короткостроковий характер – на відміну від інших джерел поповнення ресурсної бази, міжбанківські кредити в разі необхідності можна залучати на досить короткий термін [9].

Міжбанківський кредитний ринок України за обсягами, структурою та інструментами відрізняється від ринків розвинених країн, а розвиток операцій банків з міжбанківськими кредитами знаходиться на відносно низькому рівні.

З метою аналізу міжбанківського кредитування побудовано діаграму, яка показує загальний обсяг міжбанківських кредитів за 2012–2014 рр. (рис. 3).

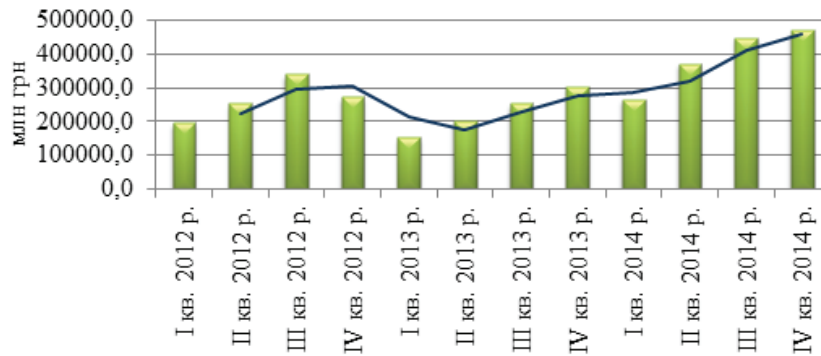

Рис. 3. Обсяг міжбанківських кредитів за 2012-2014 рр. в Україні (по кварталах)

Джерело: розроблено автором з використанням матеріалів [11]

Зростання обсягу операцій у 2014 р. свідчить про те, що ринок міжбанківського кредиту в цей час використовувався як джерело залучення відносно дешевих ресурсів. Банки використовували міжбанківський ринок переважно для покриття

дефіциту ліквідності, а не як джерело дешевого ресурсу. За перший квартал 2013 р. обсяг кредитних операцій був на рекордно низькому рівні, хоча відсоткові ставки за міжбанківськими кредитами не перевищували 6 % річних (рис. 4).

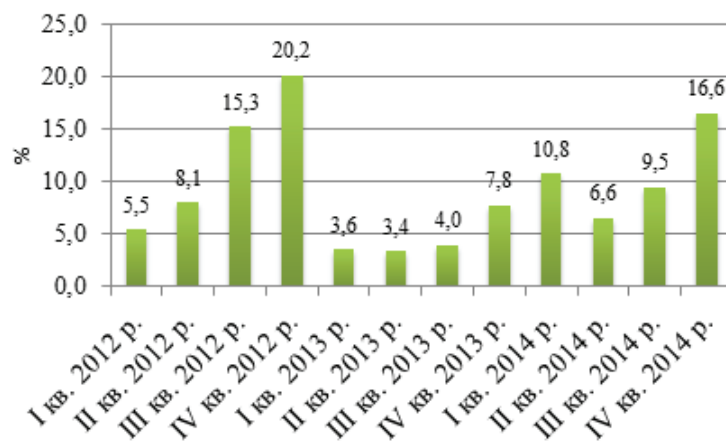

Рис. 4. Динаміка відсоткових ставок на ринку міжбанківського кредиту за 2012–2014 рр. в Україні (по кварталах)

Джерело: розроблено автором з використанням матеріалів [13]

Для цього періоду характерними є брак мотивації та небажання одних банків надавати кредити іншим. Спричинено це тим, що навіть системні банки в цей період притримували кошти про всяк випадок як «подушку безпеки» (існували очікування погіршення ситуації).

Висновки. У результаті дослідження впливу міжбанківського кредитування на розвиток банківської системи можна стверджувати, що для активізації роботи банківської системи на ринку міжбанківських кредитів необхідно вжити заходів щодо оптимізації існуючої організації ринку

міжбанківських кредитів. Тому можна виділити наступні заходи для підвищення розвитку міжбанківського кредитного ринку:

- необхідно доопрацювати нормативно-правову базу;
- спростити процедуру рефінансування та послабити вимоги до забезпечення;
- неухильно дотримуватись чинного законодавства і за найменше порушення застосовувати відповідні санкції;
- в умовах кризи видавати кредити рефінансування під жорстоким контролем, стійким і

платоспроможним банкам;

- здійснення центральними банками операцій рефінансування тільки з фінансово стабільними кредитними організаціями;

- використання стандартизованого забезпечення при кредитуванні центральними банками;
- використання при контролі за ризиками однакових інструментів, але в різних поєднаннях.

Список використаних джерел:

1. Арбузов С. Г. Банківська енциклопедія / С. Г. Арбузов, Ю. В. Колобов, В. І. Міщенко, С. В. Науменкова. — К. : Центр наукових досліджень Національного банку України: Знання, 2011. — 504 с.
2. Бутинець Ф. Ф. Аналіз діяльності комерційного банку: навч. посіб. / Ф. Ф. Бутинець, А. М. Герасимович. — Житомир : ПП «Рута», 2002. — 384 с.
3. Васюренко О. В. Банківські операції: навч. посіб. / О. В. Васюренко. — К. : Знання, 2008. — 318 с.
4. Дробозіна Л. О. Фінанси. Грошовий обіг. Кредит: навч. посіб. / Л. О. Дробозіна. — Рівне : «Вертекс», 2001. — 352 с.
5. Зеленська М. І. Міжбанківський ринок з позиції системного підходу / М. І. Зеленська // Всеукраїнський науково-виробничий журнал «Інноваційна економіка». — 2012. — С. 258.
6. Ивасенко А. Г. Межбанковский кредит: сущность, проблемы и перспективы развития / А. Г. Ивасенко. — М. : Вузовская книга, 1998. — 120 с.
7. Калтырин А. В. Деятельность коммерческих банков: учеб. пособ. / А. В. Калтырин. — Ростов н/Д: «Феникс», 2004. — 384 с.
8. Крапивенский С. Е. Соціальна філософія / С. Е. Крапивенский. — М., 1998.
9. Кузьмак О. М. Міжбанківське кредитування: особливості та роль у банківській діяльності / О. М. Кузьмак // Наукові записки Острозької академії. Серія: економіка. — 2003. — № 4. — 86 с.
10. Лапыгин Ю. Н. Теория организации : учебное пособие / Ю. Н. Лапыгин. — М. : Инфра. — М, 2007. — 311 с.
11. Основні показники стану міжбанківського кредитного ринку / Щоденні данні Національного банку України // [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=44580.
12. Погребинская Е. А. Эволюционные изменения в экономических системах: теория, методология, практика : дис. д-ра экон. наук: 08.00.01. / Е. А. Погребинская. — Саратов, 2006. — 452 с.
13. Процентні ставки на міжбанківському ринку // Бюлетень НБУ. — 2015. — № 3. — 160 с.
14. Тагирбеков К. Р. Основы банковской деятельности / К. Р. Тагирбеков, Н. В. Богатырев. — М. : Банки и биржи, 1996. — 425 с.
15. Frederic L. Pryor. A Guidebook to the Comparative Study of Economic Systems. — Englewood Cliffs: Prentice-Hall, 1985. — P. 15.
16. Paul R. Gregory, Robert C. Stuart. Comparative Economic Systems. — 2nd ed. — Boston etc.: Houghton Mifflin, 1985. — P. 29.

JEL CLASSIFICATION: H81, O23

THEORETICAL ASPECTS OF THE DEFINITIONS INTERBANK CREDIT MARKET AND IT'S CURRENT SITUATION IN UKRAINE

Kateryna L. LARIONOVA

Candidate of Science in Economic, Assistant Professor of Finance and Banking Department, Khmelnytsky National University

Vitalii. A. VIDLATSKYI

student of Khmelnytsky National University

Summary. In this article is theoretically grounded: the essence of the interbank lending market and its determination of the positions of system approach. The current state of the market of interbank loans

in Ukraine. The necessity of developing effective measures to improve the functioning of the interbank credit market in Ukraine.

Key words: bank, credit, market, economic system, risk, crisis, interbank credit market, refinancing, liquidity.

The article is devoted theoretical aspects of the interbank credit market and an analysis of its current state in Ukraine. Specifically it proved that the inter-bank credit market can be regarded as system, because it conveys the same features as the economic system. Based on the analysis approaches of different authors to the definition of «interbank loan» determined that the interbank credit - is the economic relations arising between banks on mobilization of temporarily free funds for reserve requirements of the NBU, the needs of their customers and provide loans to increase liquidity. Also selected several advantages of interbank lending, particularly: reliability

return of borrowed funds, speed of interbank credit and short-term.

After analyzing interbank credit market of Ukraine in volumes, structure and instruments it was concluded that interbank credit market Ukraine is different from the markets of developed countries and development operations of banks with interbank loans is relatively low.

According to the results of research interbank credit market of Ukraine we can argue that for the revitalization of the banking system in the market of interbank loans should be taken to optimize the existing organization of the market loans.

References

1. Arbuzov S. G., Kolobov Y. V., Mishchenko V. I., Naumenkova S. V. (2011) Bankivska encyclopedia [Banking encyclopedia]. K.: Research Center of the NBU.
2. Butynets F. F., Herasymovych A. M. Analiz diialnosti komerciinogo banku [Analysis of the commercial bank]. Gytomyr: PP Ruta.
3. Vasiurenko O. V. (2008) Bankivski operacii [Banking operations]. K.: knowledge.
4. Drobozina L. O. (2001) Finansy. Groshovyi obig. Kredyt [Finance. Money. Credit]. Rivne: "Verteks".
5. Zelenska M. I. (2012) Mizhbankivskiyi rynek z pozycii systemnogo pidhodu [Interbank market from a position of system approach]. Ukrainian Scientific and Production Innovative Economy.
6. Ivasenko A. G. (1998) Mezhibankovskiyi kredyt: sushhnost, problemy i pespektyvy rozvytku [Interbank credit: essence, problems and prospects of development]. M. : High school book.
7. Kaltyrin A. V. (2004) Deiatelnost kommercheskyh bankov [Activities of commercial banks]. Rostov n / D: "Fenix".

8. Krapivensky S. E. (1998) Social'na filosofia [The social philosophy]. M.
9. Kuzmak O. M. (2003) Mizhbankivske kredytuvannia: osoblyvosti ta rol u bankivskii diialnosti [Interbank crediting: characteristics and role in banking]. Scientific notes Ostroh Academy. Series: Economics, 4.
10. Lapygin Y. N. (2007) Teoriia organizacii [Theory of organization]. Moscow: Infra – M.
11. Osnovni pokaznyky stanu mizhbankivskogo kredytnoho rynku [Main indicators of the interbank credit market]. Daily data NBU. Retrieved from http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=44580.
12. Pogrebinsky E. A. (2006) Evoliucionnye izmieniennia v ekonomicheskyyh systemah: teoriia, metodologiya, praktyka [Evolutionary changes in economic systems: theory, methodology, practice]: Extended abstract of candidate's thesis. Saratov.
13. Procentni stavky na mizhbankivskomu rynku [The interest rates on the interbank market]. Bulletin of the NBU, 2015, 3.
14. Tagirbekov K. R., Bogtyrev N. V. (1996) Osnovy bankovskoy deyatelnosti [Banking basics]. M.: Banks and stock exchanges.
15. Frederic L. Pryor. A Guidebook to the Comparative Study of Economic Systems. – Englewood Cliffs: Prentice–Hall, 1985. – P.15.
16. Paul R. Gregory, Robert C. Stuart. Comparative Economic Systems. – 2nd ed. – Boston etc.: Houghton Mifflin, 1985. – P.29.

УДК 330.131.7:336.71

МЕХАНІЗМ УПРАВЛІННЯ ВАЛЮТНИМ РИЗИКОМ БАНКУ

Катерина Леонідівна ЛАРІОНОВА

к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів і банківської справи Хмельницького національного університету

Вікторія Миколаївна РОМАНОВСЬКА

*студентка Хмельницького національного університету
E-mail: victoria.m.romashka@gmail.com*

Анотація. Стаття присвячена розробці механізму управління валютного ризику банку, який дозволить більш ефективно управляти ризиками, знизити загрозу їх виникнення, а при необхідності мінімізувати їх, що допоможе забезпечити стабільність надходжень та підвищити фінансову стійкість банку.

Аннотация. Статья посвящена разработке механизма управления валютного риска банка, который позволит более эффективно управлять рисками, снизить угрозу их возникновения, а при необходимости минимизировать их, что поможет обеспечить стабильность поступлений и повысит финансовую устойчивость банка.

Ключові слова: валютний ризик, механізм, процес управління валютним ризиком, оцінка ризику, методи оцінювання, методи управління, стратегії управління.

Ключевые слова: валютный риск, механизм, процесс управления валютным риском, оценка риска, методы оценки, методы управления, стратегии управления.

Постановка проблеми. Валютні операції відносять до найскладніших і найризикованіших операцій банківського бізнесу. Загострення фінансової кризи в Україні та подолання її наслідків негативно впливає на розвиток вітчизняного валютного ринку, а це тягне за собою зменшення обсягів іноземних інвестицій, спад на національному ринку операцій за участі нерезидентів, зниження обсягів експортно-імпортних операцій, а це все піднімає рівень актуальності вирішення проблеми зниження ризику від операцій з іноземною валютою. Сьогодні у вітчизняних банках відповідно до вимог Базельської угоди формуються системи управління валютним ризиком, головне завдання яких полягає у виявленні та запобіганні можливим несприятливим подіям, що можуть стати причиною виникнення валютного ризику, знаходженні шляхів мінімізації їх наслідків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Щодо питання управління валютними ризиками, то його дослідженню приділяли увагу багато вітчизняних та зарубіжних вчених, економістів-дослідників, такі як: Т. А. Васильєва, Н. Г. Волик, А. О. Єліфанова, С. М. Козьменко, К. Т. Свешнікова, М. А. Ребрик, Л. А. Пуш, І. В. Попова,

Л. О. Примостка, Л. А. Пуш та інші. Незважаючи на значну кількість наукових публікацій у цьому напрямі, сьогодні ще недостатньо досліджено і розроблено науково-методичні засади створення механізму управління валютним ризиком у банках України.

Потреба в наукових дослідженнях, розробках методичних та практичних рекомендацій щодо формування механізму управління валютним ризиком зумовили вибір теми наукового дослідження та підтверджують його актуальність.

Метою статті є удосконалення механізму управління валютними ризиками банків для підвищення рівня їх економічної безпеки та фінансової стійкості.

Обґрунтування отриманих наукових результатів. Банки повинні намагатися створити комплексну систему ризик-менеджменту, яка забезпечувала б надійний процес виявлення, оцінки, контролю та моніторингу всіх видів ризику на всіх рівнях організації, у тому числі з урахуванням взаємного впливу різних категорій ризиків, а також сприяла вирішенню питання конфлікту завдань між необхідністю отримання доходу та мінімізацією ризиків [1].

Сутність системи управління валютними ри-

зиками банку (далі – УВРБ) доцільно розглядати в контексті загальної системи управління ризиками. Таким чином, використання системного підходу до визначення сутності управління ризиком дозволяє виділити та охарактеризувати його елементи з урахуванням особливостей їх взаємодії між собою [2, с. 91].

Механізм являє собою систему взаємопов'язаних організаційних, економічних і управлінських методів, що забезпечують реалізацію стратегічних цілей банку, тому ми вважаємо за потрібне виокремити дві основні його складові: складову формування і його функціональну (рис. 1).

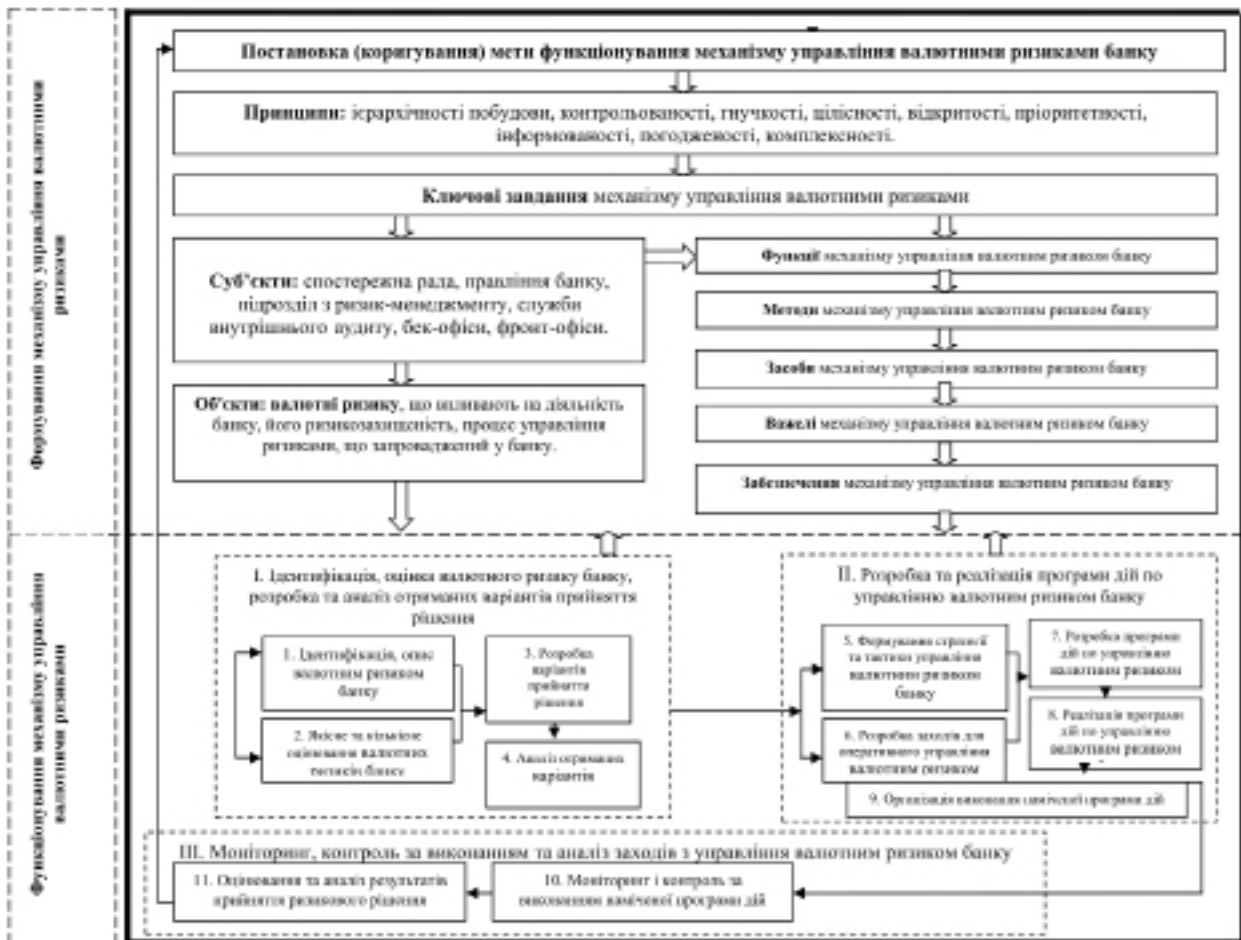

Рис. 1. Механізм управління валютним ризиком банку

Перш за все, складова формування механізму УВРБ буде включати в себе підсистему цілей банку, яка визначається безпосередньо і основною метою управління та контролю над валютними ризиками, тобто:

- мінімізація втрат капіталу банку при формуванні активів та пасивів з використанням іноземних валют;
- недопущення недотримання банком вимог валютного законодавства та органів валютного контролю при здійсненні операцій з іноземною валютою та виконанні функцій валютного контролю [3, с. 149].

З позиції системного підходу, механізм управління валютним ризиком буде виступати ефективною підсистемою впливу між суб'єктом та об'єктом управління в системі УВРБ.

Управління ризиком можна визначити як специфічну систему, що об'єднує у собі керуючу підсистему (суб'єкт) та керовану підсистему (об'єкт), що взаємодіють між собою на основі різноманітних зв'язків (механізму управління), а також підсистеми, що забезпечують реалізацію таких зв'язків з метою досягнення цілей банку.

Суб'єкт є своєрідним генератором імпульсів, тобто управлінських рішень, за допомогою яких

впливає на об'єкт управління. Керуюча підсистема (суб'єкт) включає такі функціональні і структурні підрозділи банку: спостережна рада, правління банку, підрозділ з ризик-менеджменту, служби внутрішнього аудиту, бек-офіси, фронт-офіси.

Об'єктом управління у системі валютного ризик-менеджменту виступає валютний ризик, який можна представити як систему окремих видів валютного ризику, кожен з яких, у свою чергу, складається з джерела ризику, експозиції до нього та наслідків його реалізації. Таким чином, управління валютним ризиком передбачає вплив суб'єкта управління на окремі елементи валютного ризику, за допомогою чого об'єкт управління приводиться в необхідний для суб'єкта стан.

Вплив на об'єкт реалізується шляхом прийняття та виконання суб'єктом управління управлінських рішень на основі механізму управління валютним ризиком банку.

Для адекватного функціонування механізму управління валютним ризиком у банку повинно бути налагоджене забезпечення управління валютним ризиком, яке складається з:

- методичного забезпечення – взаємопов'язаною сукупністю інструментів, що дозволяють здійснювати вплив на окремі елементи валютного ризику, деформуючи його згідно з поставленою метою;

- матеріально-технічного забезпечення, яке включає в себе: сукупність приміщень, обладнаних належним чином, технічних засобів, програмного забезпечення процесу управління валютним ризиком; бюджет фінансування витрат управління валютним ризиком; достатній обсяг капіталу, необхідний для проведення алокації з метою управління валютним ризиком;

- інформаційного забезпечення – неперервним і цілеспрямованим відбором та обробкою відповідних інформаційних показників з внутрішніх та зовнішніх джерел, які необхідні для прийняття ефективних управлінських рішень;

- нормативного забезпечення – положень, інструкцій, методичних вказівок тощо, які розробляються банком і регулюють процес управління валютним ризиком;

- кадрового забезпечення, яке включає всі аспекти роботи з персоналом (зокрема пошук, відбір працівників, підвищення їх кваліфікаційного рівня тощо), який задіяний у процесі управління валютним ризиком.

Складова функціонування механізму – включає процес управління валютним ризиком банку, який складається з декількох основних етапів, які для ефективнішого застосування повинні бути забезпечені системою моніторингу (рис. 2).

Рис. 2. Процес управління валютним ризиком банку

Досліджено, що першочерговим завданням у процесі управління валютним ризиком є його виявлення [4, с. 94]. На цьому етапі визначається розмір відкритої валютної позиції та ступінь її ризикованості. Детальне відслідковування змін розміру відкритої позиції та відповідності поточних показників встановленим нормативам є запорукою стабільної роботи банку.

Не менш важливим етапом управління валютним ризиком є оцінка його величини. Коректна кількісна оцінка величини валютного ризику є досить складним та важливим завданням.

Нині в банках застосовуються та вдосконалюються внутрішні моделі кількісної оцінки: аналіз чутливості до змін значень факторів ризику (What-If Analysis), ARCH/GARCH моделі, імітаційне моделювання (Simulation) і сценарний аналіз (Scenario Analysis), серед іншого за екстремально несприятливими сценаріями (Stress-testing) [5, с. 106].

Найбільш поширеними методами стохастичного оцінювання ВРБ є VAR-аналіз (методика призначена для вимірювання валютних ринкових ризиків негативної переоцінки відкритих валютних позицій у банку (в умовах відсутності глобальних стресів на валютному ринку) і може використовуватися при управлінні ринковими валютними ризиками), аналіз очікуваних «хвостових» втрат (ETL-аналіз), спектральне оцінювання ризику (SRM-аналіз), деформаційне оцінювання ризику (DRM-аналіз) [6, с. 393].

Наступним етапом є вибір методу управління валютним ризиком, тому з метою повного висвітлення цього питання ми згрупували методи на [7; 8; 9]:

- зовнішні: структурне балансування валютних потоків за строками та сумами; строкові валютні угоди;

- внутрішні: лімітування; проведення поточних конверсійних операцій; метод випередження та відставання (зміна строків валютних платежів); дисконтування платіжних вимог у іноземній валюті.

У даному контексті слід зазначити, що зовнішні методи управління валютним ризиком практично недоступні для банків, що функціонують в Україні, у силу відсутності строкового сегменту валютного ринку, обмеженості валютних ресурсів та недосконалості практичних навичок здійснення строкових валютних операцій. Як наслідок, управління валютним ризиком банку здебільшого здійснюється за допомогою внутрішніх методів, найпоширенішим серед яких є лімітування.

Виявлено, що доцільність та практичну значимість обраного методу управління валютним ризиком можна оцінити тільки по завершенню процесу управління, коли можливо підрахувати потенційні та реальні збитки, а також коли стане відомим фінансовий результат з валютного потоку, щодо якого було проведено управління, і фінансовий результат у відношенні того ж валютного потоку в разі, якби подібного управління не було здійснено. Обґрунтовано, що контроль та моніторинг обраних методів управління валютним ризиком та оцінка їх ефективності уможливить вдосконалення діючої системи управління в банку загалом.

Вибір методу управління має бути обумовлений обраною стратегією банку щодо управління валютним ризиком, ми розробили власну класифікацію та взаємозв'язки стратегій банку щодо управління валютним ризиком, що допоможе ширше відобразити суть окремих стратегій (рис. 3).

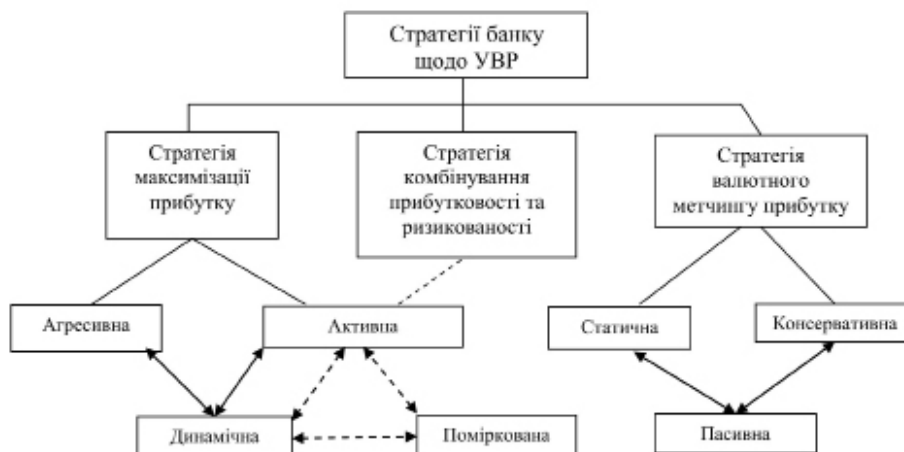

Рис. 3. Класифікація стратегій банку щодо управління валютним ризиком

Джерело: розроблено автором на основі [6; 10])

Таким чином три основних види стратегій, які можна виділити це: стратегія максимізації прибутку, яка полягає у підтриманні відкритої валютної позиції з метою отримання прибутків від зміни курсів валют, тому для неї є характерним підвищений ризик; стратегія валютного метчингу прибутку – вирівнюється валютна структура балансу з метою уникнення валютного ризику, проте повністю уникнути валютного ризику не вдасться, оскільки залишається можливість виплати дивідендів в іноземній валюті або одержання прибутків від міжнародної діяльності; стратегія комбінування прибутковості та ризикованості – характерним є середній рівень ризику, банк орієнтується на отримання прибутку від зміни валютних курсів, проте вживає усіх заходів, щоб забезпечити себе від ризику втрати кошти.

Щодо підвидів стратегій банку, то до них входять: агресивна – характерний підвищений ризик, орієнтація на максимальний прибуток, шляхом спекулювання на змінах валютного курсу; динамічна – на етапі планування є можливість змінити обрану стратегію; активна – банк здійснює заходи, щодо регулювання ризику; поміркована – рівень ризику відповідає ризику банківської системи; статична – на етапі планування стратегія не може бути змінена; консервативна – найнижчий рівень ризику, нижчий, ніж в середньому по банках; пасивна – регулювання ризику банком відсутнє.

На останньому етапі управління валютним ризиком банку здійснюється постійний контроль за ризиками з механізмом зворотного зв'язку,

визначається чи була досягнута стратегічна мета діяльності банку.

За результатами регулювання оцінюється залишковий рівень ВРБ та приймається рішення щодо необхідності застосування додаткових коригуючих процедур; здійснюється висновок відносно ступеню ефективності проведеного регулювання ВРБ; відбувається ідентифікація факторів, що мали негативний вплив на його результати; розробляються та впроваджуються заходи щодо удосконалення механізму управління ризиками в банку та ВРБ, зокрема.

З метою вчасного виявлення відхилень фактичних результатів управління ВРБ від планових показників та вжиття відповідних коригуючих заходів задля досягнення цілей банку, розробляються та впроваджуються процедури моніторингу, контролю та аудиту ВРБ.

Висновок. Отже, валютні ризики є невід'ємною частиною банківської діяльності, тому ефективна організація механізму управління ризиками повинна бути однією із ключових конкурентних переваг банку. Банки повинні приділяти значну увагу як функціональній складовій механізму, так і складовій формування, дотримуватись усіх етапів процесу управління валютним ризиком, використовувати запропоновані методи оцінки ризику. За допомогою розробленого механізму банки зможуть більш ефективно управляти ризиками, знизити загрозу їх виникнення, а при необхідності мінімізувати їх, що допоможе забезпечити стабільність надходжень та підвищити фінансову стійкість банку.

Список використаних джерел

1. Про схвалення Методичних рекомендацій щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках [Електронний ресурс] : постанова Правління Національного банку України від 02.08.2004 № 361 / Національний банк України. — Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1045.5945.0>. — 16.04.2011.
2. Управління ризиками банків [Текст] : монографія у 2 томах. Т. 2: Управління ринковими ризиками та ризиками системних характеристик / [А. О. Єпіфанов, Т. А. Васильєва, С. М. Козьменко та ін.] / за ред. д-ра екон. наук, проф. А. О. Єпіфанова і д-ра екон. наук, проф. Т. А. Васильєвої. — Суми : ДВНЗ "УАБС НБУ", 2012. — 299 с.
3. Пуш Л. А. Організація системи управління валютними ризиками в банківських установах / Л. А. Пуш // Фінанси, облік і аудит. — 2012. — Вип. 19. — С. 145–152.
4. Тимків А. Теоретичні засади планування ризику в банківській діяльності / Андрій Тимків // Економічний аналіз : зб. наук. праць Терноп. нац. екон. ун-ту. — Тернопіль, 2013. — Вип. 12, ч. 2. — С. 93–97.
5. Волик Н. Г. Удосконалення методичних підходів до процесу управління валютним ризиком / Н. Г. Волик // Сучасні питання економіки і права. 2011. — Вип. 2. — С. 105–111.

6. Ребрик, М. А. Порівняльний аналіз методів стохастичного аналізу валютного ризику банку / М. А. Ребрик, Л. А. Потьомка, А. В. Пастушко // Економічний аналіз : зб. наук. праць. — 2013. — Вип. 12. — Частина 2. — С. 83–90.
7. Примостка Л. О. Фінансовий менеджмент у банку / Л. О. Примостка // Підручник. — 2-ге вид., доп. і перероб. — К. : КНЕУ, 2004. — 468 с.
8. Свешнікова К. Т. Лімітування валютних ризиків комерційних банків в Україні / К. Т. Свешнікова // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. — 2012. — Вип. 36. — С. 248–257.
9. Інструкція про порядок регулювання діяльності банків в Україні [Електронний ресурс]: постановою Правління НБУ від 28.08.2001 № 368. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=1&nreg=z0841-01>.
10. Попова І. В. Валютні ризики в контексті сучасних реалій / І. В. Попова, М. І. Нікель // Економічні науки. Сер. : Облік і фінанси. — 2012. — Вип. 9(4). — С. 312–321.

JEL CLASSIFICATION: E50, T24

MECHANISMS OF CURRENCY RISK MANAGEMENT OF THE BANK

Kateryna L. LARIONOVA

Candidate of Science in Economic, Assistant Professor of Finance and Banking Department, Khmelnytsky National University

Viktoriia M. ROMANOVSKA

student of Khmelnytsky National University

Summary. The article is devoted to developing the mechanism of currency risk management of the bank that will more effectively manage risk, reduce

the threat of their occurrence and minimize them if necessary to help ensure the stability of income and to increase the financial stability of the bank.

Key words: *currency risk, mechanism, the management of currency risk, risk assessment, assessment methods, management, strategy management.*

The article is devoted to developing of the mechanism of currency risk management of the bank (CRMB). Particularly it is stated that banks should intend to establish a comprehensive risk management system that would ensure a reliable process of identification, assessment, control and monitoring of all types of risk at all levels of the organization. It is determined that the mechanism is a system of inter-related organizational, economical and administrative methods that provide the achievement of strategic goals of the bank; its two main components are singled out: a formation component and its function. CRMB component of forming mechanism includes a subsystem of goals of the bank, subject, object, functions, methods, tools, instruments and provide a mechanism of currency risk management. The report states that the functioning of the component includes the management of currency risk of the bank, which consists of several main stages (identification,

assessment, choice of the method of management, control) that must be provided with monitoring system for their effective use. The methods of currency risk management are separately grouped into external and internal; and strategies of classification of bank's foreign exchange risk management are developed, the essence of the main species and subspecies is defined.

According to the results of regulation, the residual level of RMB is estimated and a decision is made regarding the need for additional corrective procedures; a conclusion is made concerning the degree of effectiveness of the regulation of RMB.

Thus, it is determined that using the developed mechanism, banks can manage risk more effectively, reduce the threat of their occurrence and minimize them if necessary that will help ensure the stability of income and increase the financial stability of the bank.

References

1. Pro skhvalennia Metodychnykh rekomendatsii shchodo orhanizatsii ta funktsionuvannia system ryzyk-menedzhmentu v bankakh [Guidelines for the organization and operation of risk management in banks]. National Bank of Ukraine (2004, August 2) № 361. Retrieved from <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1045.5945.0>. – 16.04.2011.

2. Epifanov A. A., Vasilieva T. A., Kozmenko S. M. (2012) Upravlinnia ryzykamy bankiv [Risk management banks]. Monograph in 2 parts.

P. 2: Market risk management and systemic risk characteristics. Sumy: DVNZ «UABS NBU».

3. Push L. A. (2012) Orhanizatsiia systemy upravlinnia valiutnykh ryzykamy v bankivskykh ustanovakh [Organization of currency risk management in banks]. Finance, accounting and auditing, 19, 145–152.

4. Tymkiv A. (2013) Teoretychni zasady planuvannia ryzyku v bankivskii diialnosti [Theoretical principles of planning risk in banking]. Economic

analysis: scientific research journal Ternopil National Economic University – Ternopil. 12 Part. 2, 93-97.

5. Volyk N. G. (2011) Udoskonalennia metodych-nykh pidkhodiv do protsesu upravlinnia valiutnym ryzykom [Improving methodological approaches to the process of currency risk management]. *Modern Problems of Economics and Law*, 2. 105–111.

6. Rebryk M. A., Potomka L. A, Shepherdess A. V (2013) Porivnialnyi analiz metodiv stokhastychno-ho analizu valiutnoho ryzyku banku [Comparative analysis of methods for stochastic analysis of currency risk the Bank]. *Economic analysis: scientific research journal*, 12 Part 2, 83–90.

7. Prymostka L. O. (2004) Finansovy menedzhment u banku [Financial management in the bank]. Tutorial. The second edition, revised and enlarged. K.: KNEU.

8. Sveshnikova K. T. (2012) Limituvannia valiutnykh ryzykiv komertsiiynykh bankiv v Ukraini [Limitation currency risks of commercial banks in Ukraine]. *Problems and prospects of the banking system of Ukraine*, 36, 248–257.

9. Instruktsiia pro poriadok rehuliuвання diialnosti bankiv v Ukraini [Instructions on the regulation of banks in Ukraine]. NBU Board Resolution (2001, August 28), 368. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=1&nreg=z0841-01>.

10. Popova I. V., Nickel N. I. (2012) Valiutni ryzyky v konteksti suchasnykh realii [Foreign exchange risks in the context of current realities]. *Economics: Accounting and Finance*, 9 (4). 312–321.

УДК 336.71

КРЕДИТИ МІЖНАРОДНИХ ФІНАНСОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ

Галина Василівна МИСЬКІВ

к.е.н., доцент, докторант кафедри банківської справи ІМПО УБС НБУ (м. Київ)

E-mail: galinatyskiv@gmail.com

Анотація. У статті досліджено кредитну діяльність провідних міжнародних фінансових організацій на території України. Автор проаналізував динаміку наданих кредитів Україні від міжнародних організацій та спробував дослідити їх ефективність. Як підсумок, виділено позитивні та негативні сторони співпраці із міжнародними кредиторами.

Аннотация. В статье исследовано кредитную деятельность международных финансовых организаций на территории Украины. Автор проанализировал динамику предоставленных кредитов Украине от международных организаций и попытался исследовать их эффективность. Как итог, выделены положительные и отрицательные стороны сотрудничества с международными кредиторами.

Ключові слова: міжнародні фінансові організації, міжнародний кредит, проекти, ефективність.

Ключевые слова: международные финансовые организации, международный кредит, проекты, эффективность.

Постановка проблеми. У сучасній системі господарювання кредити міжнародних фінансових організацій, за умови їх ефективного використання, є важливим джерелом ресурсного забезпечення реалізації пріоритетних проектів та завдань соціального та економічного розвитку, інструментом інституційних перетворень та міжнародної інтеграції [4].

А тому дослідження динаміки та обсягів надходження міжнародних кредитів в економіку України є достатньо актуальним з метою постійного контролю для підвищення ефективності їх використання.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Суть та теоретичні засади міжнародного кредитування висвітлені у працях багатьох вітчизняних науковців: Ю. Козака, Н. Логінової, Т. Мусійця, Ю. Макогон, О. Мозгового, Д. Лук'яненко, Т. Оболенської, І. Петрашко, Н. Рязанової, О. Рогач, А. Філіпенко, Т. Шемет тощо.

Аналітично-статистичні дані щодо співробітництва України із міжнародними фінансовими організаціями оприлюднюються на офіційних інтернет-сторінках державних органів управління та у періодичних виданнях. Однак досить часто інформація є застарілою, а тому потрібно послуговуватися даними із офіційних сайтів міжнародних фінансових організацій.

Мета статті – дослідити кредитну діяльність міжнародних фінансових організацій в Україні, проаналізувати динаміку та ефективність наданих кредитів, виділити позитивні та негативні сторони співпраці для України.

Обґрунтування отриманих наукових результатів. Україна на міжнародному кредитному ринку активно співпрацює із провідними міжнародними фінансовими організаціями, такими як:

1. Світовий банк – це багатостороння кредитна установа, що об'єднує п'ять інституцій, провідною з яких є Міжнародний банк реконструкції та розвитку (МБРР),
2. Міжнародний валютний фонд.
3. Європейський банк реконструкції та розвитку.
4. Чорноморський банк торгівлі та розвитку.
5. Європейський інвестиційний банк.
6. Північний інвестиційний банк.
7. Північна екологічна фінансова корпорація [16].

Відносини України з міжнародними фінансовими організаціями юридично регламентуються нормативно-правовими актами, меморандумами, програмами, стратегіями розвитку та угодами.

Найбільшим кредитором України з-поміж міжнародних фінансових організацій є Міжна-

родний валютний фонд (МВФ). Розпорядником фінансових ресурсів, наданих МВФ, є НБУ.

Кредити МВФ надаються Україні у разі виконання українською стороною низки критеріїв ефективності, зокрема: дотримання рівня чистих міжнародних резервів НБУ, відповідних монетарних показників та дефіциту бюджету, досягнення макроекономічної стабільності розвитку, проведення реформ у економічній та політичній сферах тощо.

За роки співробітництва з МВФ (1994–2014 рр.) Україна отримала близько 15,23 млрд СПЗ, що складає майже 22,71 млрд дол. США кредитних коштів [6].

Основним напрямом використання кредитів МВФ було надання кредитів Міністерству фінансів України для обслуговування зовнішнього боргу, фінансування дефіцитів платіжного та торговельного балансів. Формування, у тому числі, завдяки позикам МВФ, валютних резервів НБУ, дозволило підтримувати стабільність національної валюти, успішно провести грошову реформу, ввести з часом повну конвертованість гривні за поточними операціями [18].

Впродовж останніх 20 років кредити МВФ допомагали розв'язувати численні проблеми макроекономічної нестабільності та забезпечували макроекономічне зростання, підтримували стабілізацію банківського сектору, фінансування імпорту і забезпечення внутрішнього ринку необхідними товарами. Окрім того, кредити виступали індикатором для взаємовідносин з іншими міжнародними фінансовими організаціями та приватними зовнішніми інвесторами.

Однак з іншого боку, існують ризики появи негативних результатів співпраці України з МВФ, а саме: загроза фінансовій безпеці держави, перетворення фінансової системи України на валютно залежну систему від позик МВФ, значне зростання державного боргу, неспроможність сформувати засади довгострокової конкурентоспроможності національної економіки, загроза суверенітету держави.

Негативним також є нав'язування МВФ одностороннього сценарію реформування економіки «країнам третього світу», без врахування їх геополітичних, природно-кліматичних, етнічних та інших особливостей. Умови, які МВФ ставить перед позичальниками, часто підривають національні суверенітети [20].

Лише ефективне використання кредитних коштів МВФ, отриманих Україною у попередні роки та проведення в державі економічних ре-

форм більш швидкими темпами, дасть можливість обґрунтувати доцільність залучення цих кредитів та знівелює кредитні ризики, які при цьому виникали.

Ще одним потужним кредитором України є Світовий банк, співробітництво з яким здійснюється на основі прийнятої у лютому 2012 р. «Стратегії партнерства з Україною» на 2012–2016 рр. Дана стратегія спрямована на допомогу Уряду України в досягненні стратегічних пріоритетів розвитку країни, включаючи стале економічне зростання та підвищення рівня конкурентоспроможності національної економіки.

Упродовж 1994–2014 рр. Світовий банк затвердив для України 26 позик загальним обсягом 6399,85 млрд дол. США [9].

Проекти Світового Банку реалізуються у соціальному, фінансовому транспортному та державному секторах, електроенергетиці, муніципальній інфраструктурі та агропромисловому комплексі.

Найбільшою філією групи Світового банку є Міжнародний банк реконструкції та розвитку (МБРР). Він є основною позиковою організацією в інституційній сфері. Це найбільша установа, що надає позики на розвиток країнам з середнім рівнем доходів [16]. Кредити надаються на 15–20 років, включаючи п'ятирічний термін відстрочення платежів.

Варто зазначити, що фактично затверджені суми проектів МБРР не відповідають кредитним очікуванням українського уряду від цієї фінансової організації впродовж останніх років. Це підтверджується переліком та обсягом кредитів, котрі держава планувала залучити до спеціального фонду Державного бюджету України від МБРР для реалізації інвестиційних програм (проектів), перелік яких наведений у Законах України «Про Державний бюджет України» на 2012–2014 рр. (Додаток 9) [12,13,14].

Так, держава запланувала позичити у МБРР у 2014 році – 2 480,0 млн дол. США [14], у 2013 році – 1742,5 млн дол. США [13], а у 2012 році – 1641,3 млн дол. США [12]. Натомість, МБРР у 2012–2013рр. не затвердив жодного кредитного проекту для України. А у 2014 р. – затверджена сума кредитів становила 1082 млн дол. США. 750 млн дол. США було виділено на реалізацію політики розвитку держави. Це кредитування мало сприяти проведенню реформ, критично важливих для подолання поточної економічної кризи в Україні. А 332 млн дол. США – на реалізацію проектів з підвищення енергоефективнос-

ті у секторі централізованого теплопостачання у 10 містах України [15].

Отож, як бачимо, спостерігаються певні невідповідності із планування кредитних надходжень в економіку держави із реальними кредитними потоками зі сторони міжнародного кредитного ринку та, зокрема, МБРР. Це пояснюється занадто оптимістичними сподіваннями урядовців щодо залучення кредитних коштів на реалізацію проектів та значним бюрократичним зволіканням у розгляді проектів.

Серед основних проблем співробітництва з МБРР часто наголошують на непрозорості системи відбору кредитних проектів (переважно, на основі «міністерського лобіювання», а не відкритого тендеру або обговорення) та відсутності реальної оцінки ефективності реалізації проектів [17]. Кредити МБРР надаються під гарантії державного бюджету, а тому позичальники повинні повертати надані кредити.

Проаналізувавши ефективність використання кредитних коштів, отриманих від МБРР у 2011–2012 рр., Рахункова палата виявила порушення (зловживання) по кожному із Проектів, основними з яких стали: неякісна підготовка документації, проблеми організаційного характеру, що своєчасно не усувалися, недоліки в плануванні та звітуванні про стан впровадження Проекту, а також неналежний рівень контролю за його виконанням на всіх стадіях реалізації [3].

Загалом, кредити Світового банку є досить привабливим джерелом зовнішнього фінансування як дефіциту державного бюджету, так і реструктуризації економіки України. Фінансові умови, на яких Світовий банк надає позики Україні, є вигіднішими, ніж більшість інших зовнішніх джерел запозичення, доступних для України в даний час. Однак кредити МБРР доречно спрямовувати на найбільш важливі національні проекти, щодо яких має бути чіткий моніторинг від розробки та обґрунтування доцільності до повного завершення, що помітно підвищить їх ефективність.

13 серпня 1992 року Україна набула статусу країни-члена Європейського банку реконструкції та розвитку (ЄБРР).

Кредитні кошти ЄБРР спрямовуються на підвищення енергоефективності в Україні через впровадження проектів енергозбереження, ядерну безпеку та нові технології вироблення електроенергії.

На кінець 2014 р. кредитний портфель ЄБРР в Україні налічував 351 проект із загальним об-

сягом фінансування більше 9,158 млрд євро [20]. В тому числі, ЄБРР реалізував 23 проекти в державному секторі економіки України на загальну суму 674,94 млн дол. США та 1487,35 млн євро, за якими кредити надавалися державі або під державні гарантії [16].

Основними недоліками співпраці України з ЄБРР є досить тривалий термін затвердження банком кредиту, з урахуванням процедури затвердження проекту безпосередньо в ЄБРР (близько 1–1,5 місяців), та високий рівень бюрократизму при підготовці кредитної заявки.

У червні 1997 р. Україна приєдналась до Угоди про заснування Чорноморського банку торгівлі та розвитку (ЧБТР).

Діяльність ЧБТР в Україні спрямована на підтримку таких секторів економіки, як енергетика, транспорт, суднобудування, машинобудування, банки, а також експортно-орієнтовані підприємства [2].

Станом на кінець 2014 р. ЧБТР здійснив кредитування 33 проектів для України на загальну суму 22,042 млн євро та 450,525 млн дол. США [11].

Перевагою кредитів, отриманих від ЧБТР є те, що вони залучаються без надання державних гарантій, а реалізація проектів не передбачає використання коштів державного та/або місцевого бюджетів. Це значно підвищує ефективність проектів ЧБТР, які реалізуються для України, та не перетворює їх на тягар для Державного бюджету України. Співпраця між Україною та Європейським інвестиційним банком (ЄІБ) розпочалася у квітні 2006 р.

Загалом ЄІБ було надано кредитів на суму майже 2,5 млрд євро для реалізації 21 проекту в Україні [5], а наприкінці 2014 р. ЄІБ було затверджено ще декілька проектів для України на загальну суму 1,708 млрд євро., які знаходяться на погодженні. У грудні 2006 р. набула чинності Рамкова Угода між Україною та Північним інвестиційним банком (ПІБ),

За час співпраці ПІБ з Україною, банком було надано лише два кредити для українських корпорацій:

1. 2 липня 2008 р. кредит було затверджено для ВАТ «Державний експортно-імпортерний банк України» у сумі 50 млн дол. США.

2. 16 липня 2008р. кредит було затверджено для корпорації «Індустріальний союз Донбасу» у сумі 40 млн дол. США [10].

17 вересня 2009 р. було підписано Рамкову угоду між Урядом України та Північною еколо-

гічною фінансовою корпорацією (НЕФКО), яка набрала чинності 18 листопада 2010 р.

В Україні НЕФКО реалізує дві програми «Чисте Виробництво» та «Еко-ефективність» [1].

Станом на 01.01.2015 р. НЕФКО погоджено реалізацію 43 кредитних проектів в Україні на суму 46,5 млн євро., з яких по 14 проектах (на суму 8 млн євро.) обсяг та умови надання місцевих гарантій погоджено з Міністерством фінансів України та схвалено Кабінетом Міністрів України [8].

Таким чином, ми проаналізували співробітництво України з провідними міжнародними

фінансовими організаціями світу: МВФ, МБРР, ЄІБ, ЄБРР, ЧБТР, НЕФКО та ПІБ. Кожна з них є важливим стратегічним фінансовим партнером для України та допомагає нашій державі вирішувати проблеми у фінансово-бюджетній сфері та реалізовувати важливі проекти у сфері транспорту, електроенергетики, інфраструктури, освіти, зв'язку тощо.

Загальний обсяг кредитів, наданих міжнародними фінансовими організаціями для України впродовж 2007–2014 рр., розрахований на основі даних офіційних сайтів організацій, наведено у табл. 1.

Таблиця 1
Обсяги кредитів для України від міжнародних фінансових організацій у 2007-2014 рр.
(станом на кінець періоду)

(млн. США, млн. євро)

Назва МФО	Од. вим.	Роки								Всього
		2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	
Міжнародний Валютний Фонд	млн. СПЗ	-	3000	4000	2250	-	-	-	2972,67	12222,7
Міжнародний банк реконструкції та розвитку	млн. США	640,0	500,0	860,0	-	350,0	-	-	1082,0	3432,0
Європейський банк реконструкції та розвитку	млн. США	31,9	66,79	28,25	5,91	3,6	10,2	8,14	0,0	154,79
	млн. €	49,78	70,21	79,31	32,82	124,18	95,91	64,77	3,5	520,48
Європейський Інвестиційний Банк	млн. €	200,0	150,0	100,0	15,540	625,0	640,0	418,68	340,0	2489,22
Чорноморський банк торгівлі та розвитку	млн. дол. США	176,7	30,0	-	-	42,0	-	55,0	7,5	311,2
	млн. €	-	-	-	7,0	15,0	-	-	-	22
Північна екологічна фінансова корпорація (НЕФКО)	млн. €	0,841	4,795	4,590	4,590	4,590	6,069	10,205	9,205	44,885
Північний інвестиційний банк	млн. дол. США	-	90,0	-	-	-	-	-	-	90
Всього	млн. дол. США	848,6	686,7	888,25	55,91	395,6	10,2	63,14	1089,5	4037,9
	млн. €	250,621	225	184,86	59,95	768,77	741,979	793,65	352,71	3377,54
	млн. СПЗ	-	3000	4000	2250	-	-	-	2972,67	12222,7

Джерело: розраховано автором на основі [5,6, 7, 8, 9, 10, 11]

Отож, за період 2007–2014 рр. з-поміж усіх міжнародних фінансових організацій найбільші обсяги кредитів в економіку України надав Міжнародний Валютний Фонд – 12,2227 млрд СПЗ або 18,738 млрд дол. США, що складає 69 % від

загальної кількості отриманих міжнародних кредитів. На другій позиції – обсяг кредитів, наданих Міжнародним банком реконструкції та розвитку – 3432,0 млн дол. США (12,6 %), а на третій – кредити, надані Європейським Інвестиційним

Банком – 2489,22 млн євро (11,9 %). Найменше кредитів в економіку України надав Північний інвестиційний банк – 0,33 %.

Основною проблемою оцінки розвитку міжнародного кредитування в Україні є обмаль достовірної інформації від компетентних фінансових органів щодо обсягів наданих кредитів, яка, окрім того, оприлюднюється із значним запізненням. Так, станом на кінець 2014 р. на офіційному сайті Міністерства Фінансів України містилася інформація про співробітництво з МФО і обсяги наданих ними кредитів станом на кінець 2013 р.

Відсутня також інформація про точний перелік проектів, що реалізуються за рахунок отриманих кредитів від міжнародних організацій. Відповідно, не оприлюднена інформація про стан реалізації проектів, обсяг заборгованості по них та обсяги здійснених погашень.

Ще однією проблемою міжнародного кредитування економіки України є відсутність системи оцінки ефективності використання міжнародних кредитів. Таку оцінку слід проводити як в державних установах, так і за їх межами. На жаль, цього практично не робиться: лише реалізація проектів МБРР в Україні детально аналізувалася Рахунковою Палатою України у 2011–2012 рр. За іншими проектами українські фінансисти експертної оцінки не проводили.

Неоднозначною є і співпраця України з МФО. Незважаючи на вже понад 20-ти річне співробіт-

ництво, в тому числі з МВФ та Світовим банком, ці зовнішньоекономічні відносини викликають цілу низку питань, пов'язаних як з умовами надання кредитів, так і з ходом виконання Україною досягнутих домовленостей, а також з ефективністю спільних проектів.

Висновки. Незважаючи на низку організаційних недоліків, міжнародні кредити мають вагомe значення для України, оскільки сприяють покращенню економічного становища держави та її макрофінансових показників, формуванню конкурентного ринкового середовища, стабілізації національної грошової одиниці, активізації інвестиційного процесу, розвитку приватного підприємництва. Окрім того, кредити міжнародних фінансових організацій дозволяють реалізувати велику кількість проектів, які занадто дорогі для українського уряду та для приватних підприємців, а саме: екологічних, енергозберігаючих, інфраструктурних, із підвищення енергоефективності виробництв, великомасштабні транспортні проекти тощо.

Однак вважаємо, що процес отримання міжнародних кредитів, їх використання та оцінка ефективності реалізованих проектів мають бути прозорими та доступними для громадськості. Оскільки, врешті-решт отримані кредити від міжнародних фінансових організацій перетворюється на борговий тягар держави, який погашається за рахунок кожного громадянина.

Список використаної літератури:

1. Діяльність НЕФКО Міністерство фінансів України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.minfin.gov.ua/control/publish/article/main?art_id=388297&cat_id=388245.

2. Довідка щодо співробітництва з Чорноморським банком торгівлі та розвитку Міністерство фінансів України. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.minfin.gov.ua/control/publish/article/main?art_id=388303&cat_id=388246.

3. Звіт Рахункової палати України (2011, 2012 рік). [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.ac-rada.gov.ua/doccatalog/document/16740480/Zvit>.

4. Мозговий О. М., Оболенська Т. Є., Мусієць Т. В. Міжнародні фінанси: навч. посіб. — К. : КНЕУ, 2005. — 557 с.

5. Офіційний сайт ЄІБ. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.eib.org/>

projects/regions/eastern-neighbours/projects/index.htm.

6. Офіційний сайт МВФ [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.imf.org/external/np/exr/facts/sba.htm>].

7. Офіційний сайт Північного інвестиційного банку. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.nib.int/loans>.

8. Офіційний сайт Північної екологічної фінансової корпорації. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.nefco.org/sites/nefco.viestinta.org/files/NEFCO_annual_report_2006ENGFINAL.pdf.

9. Офіційний сайт Світового Банку [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://search.worldbank.org/projects?qterm=Ukraine+loans+&projname=&id=#>.

10. Офіційний сайт Північного інвестиційного банку. [Електронний ресурс]. — Режим до-

ступу : <http://www.bstdb.org/countries/ukraine/project-portfolio>.

11. Офіційний сайт Чорноморського банку торгівлі та розвитку [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.bstdb.org/countries/ukraine/project-portfolio>.

12. Про Державний бюджет на 2012 рік. Закон України. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/laws.

13. Про Державний бюджет на 2013 рік. Закон України. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/laws.

14. Про Державний бюджет на 2014 рік. Закон України. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/laws.

15. Світовий банк значно збільшує підтримку для відновлення в Україні. Офіційний сайт СБ. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.worldbank.org/uk/news/press-release/2014/05/22/world-bank-boosts-support-for-recovery-in-ukraine>.

16. Співробітництво з міжнародними фінансовими організаціями. Урядовий портал

[Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=244829807&cat_id=244828922.

17. Україна та Світовий банк: досвід та перспективи співпраці. Матеріали круглого столу. Національний інститут стратегічних досліджень при президенті України. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/1584/>.

18. Щодо вдосконалення роботи України з МВФ – МБРР. Аналітична записка. Національний інститут стратегічних досліджень при президенті України. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/1601/>.

19. Project Summary Documents Офіційна сторінка ЄБРР. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.ebrd.com/work-with-us/projects/psd/ukrainian-corporate-support-facility.html>.

20. Stiglitz, Joseph E. Globalization and Its Discontents. New York: W.W. Norton, 2002.

JEL CLASSIFICATION: E51

THE CREDITS FROM INTERNATIONAL FINANCIAL ORGANIZATIONS IN UKRAINE ECONOMY

Galina V. MYSKIV

Candidate of Science in Economics, Associate Professor, Institute of Masters and Postgraduate Education of University of Banking

Summary. This article explores the credit activity of leading international financial institutions in Ukraine. The author analyzed the dynamics of Ukraine issued loans from international organizations and tried to

investigate their effectiveness. As a result, identified the positive and negative aspects of cooperation with international creditors.

Key words: *international financial institutions, international credit projects, efficiency.*

Research of the dynamics and volumes of incoming international credits to the Ukraine economy is quite relevant in the present with a view to continuous monitoring to improve efficiency.

The main purpose of the paper is to investigate the lending activities of international financial institutions in Ukraine, analyze the dynamics and efficiency of granted loans, and identify the positive and negative aspects of cooperation for Ukraine.

Ukraine in the international credit market cooperates with leading international financial institutions, which legally governed by regulations, programs, strategies and development agreements.

During the period 2007–2014 years among all international financial institutions, the largest volume of business loans granted Ukraine from International Monetary Fund – 12,22 billion SDR or 18.738 billion USD, representing 69 % of the total number of international loans. On the second position – the amount of loans from the International Bank for Reconstruction and Development – 3,432 billion USD (12,6 %), and on the third position – credits granted by the European Investment Bank – 2,489 billion EUR (11,9 %). The smallest credits to the Ukraine economy gave from the Nordic Investment Bank – 0,33 %.

The main problem of international lending evaluation to the Ukraine is not enough accurate information from the competent financial authorities about the volume of loans, which, moreover, is published with a significant delay. As of the end of 2014 on the official website of the Ukraine Finance Ministry contained information about cooperation with IFIs and volume of their credits only at the end of 2013.

No information about the exact list of projects implemented by loans received from international organizations. Accordingly, no published information about the state of projects, the amount of debt on them and repayment amounts.

Another problem of international lending to the Ukraine is the lack of evaluating their effectiveness. This evaluation should be conducted in public institutions and beyond. Unfortunately, this is not practically. Only the implementation of IBRD in Ukraine analyzed in detail by the Ukraine Accounting Chamber in 2011–2012. For other projects Ukrainian financiers was not performed expert evaluation.

Ukraine's cooperation with IFIs is ambiguous also. Despite more than 20 years of cooperation, including the IMF and the World Bank, the foreign relations raises a number of issues related to how the credits conditions and the progress of implementation the agreements reached Ukraine, as well as the efficiency of joint projects.

However, despite a number of organizational flaws, international loans are important for Ukraine as help to improve the economic situation of the country and its macro-financial indicators, a competitive market environment, the stabilization of the national currency, activation of investment process and the development of private enterprise. In addition, loans from international financial institutions allow Ukraine to implement many projects that are too expensive for the Ukrainian government and private entrepreneurs, namely environmental, energy, infrastructure, energy efficiency industries, large-scale transportation projects and more.

References

1. Diialnist NEFKO Ministerstvo finansiv Ukrainy [The official site of Ukraine Finance Ministry, "The activity of NEFCO"]. Retrieved from http://www.minfin.gov.ua/control/publish/article/main?art_id=388297&cat_id=388245.
2. Dovidka shchodo spivrobotnytstva z Chornomorskym bankom torhivli ta rozvytku Ministerstvo finansiv Ukrainy [The official site of Ukraine Finance Ministry, "The information about cooperation with the Black Sea Trade and Development Bank"]. Retrieved from http://www.minfin.gov.ua/control/publish/article/main?Art_id=388303.
3. Zvit Rakhunkovoi palaty Ukrainy (2011, 2012 rik) [The Accounting Chamber of Ukraine (2011, 2012), "Report"]. Retrieved from <http://www.ac-rada.gov.ua/doccatalog/document/16740480/Zvit>.
4. Mozghovyy O. M., Obolenska T. Ye., Musiets T. V. (2005) Mizhnarodni finansy [International Finance]. Training. guidances. MBK, Kyiv, Ukraine.
5. Ofitsiyniy sait YeIB [The official website of the EIB]. Retrieved from <http://www.eib.org/projects/regions/eastern-neighbours/projects/index.htm>.
6. Ofitsiyniy sait MVF [The official website of the IMF]. Retrieved from <http://www.imf.org/external/np/exr/facts/sba.htm>.
7. Ofitsiyniy sait Pivnichnoho investytsiinoho banku [The official website for the Nordic Investment Bank]. Retrieved from <http://www.nib.int/loans>.
8. Ofitsiyniy sait Pivnichnoi ekolohichnoi finansovoi korporatsii [The official website for the Nordic Environment Finance Corporation]. Retrieved from http://www.nefco.org/sites/defining/efco.viestinta.org/files/NEFCO_annual_report_2006ENGFINAL.pdf.
9. Ofitsiyniy sait Svitovoho Banku [The official website of the World Bank]. Retrieved from <http://search.worldbank.org/projects?qterm=Ukraine+loans+&projname=&id=#>.
10. Ofitsiyniy sait Pivnichnoho investytsiinoho banku [The official site of the Nordic Investment Bank]. Retrieved from <http://www.bstdb.org/countries/ukraine/project-portfolio>.
11. Ofitsiyniy sait Chornomorskoho banku torhivli ta rozvytku [The official website of the Black Sea Trade and Development Bank]. Retrieved from <http://www.bstdb.org/countries/ukraine/project-portfolio>.
12. Zakon Ukrainy pro Derzhavnyi biudzheth na 2012 rik. [The Law of Ukraine "On the State Budget for 2012"]. Retrieved from zakon.rada.gov.ua/laws.
13. Zakon Ukrainy pro Derzhavnyi biudzheth na 2013 rik. [The Law of Ukraine "On the State Budget for 2013"]. Retrieved from zakon.rada.gov.ua/laws.
14. Zakon Ukrainy pro Derzhavnyi biudzheth na 2014 rik [The Law of Ukraine "On the State Budget for 2014"]. Retrieved from zakon.rada.gov.ua/laws.
15. Svitoviy bank znachno zbilshuie pidtrymku dlia vidnovlennia v Ukraini. Ofitsiyniy sait SB. [The official site of the World Bank. World, "The Bank increases the support for recovery in Ukraine"]. Retrieved from <http://www.worldbank.org/uk/news/press-release/2014/05/22/world-bank-boosts-support-for-recovery-in-ukraine>
16. Spivrobotnytstvo z mizhnarodnymi finansovymi orhanizatsiyamy. Uryadovyy portal [The Government portal, "The cooperation with international financial institutions"]. Retrieved from http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=244829807&cat_id=244828922.
17. Ukraina ta Svitoviy bank: dosvid ta perspektyvy spivpratsi. Materialy kruhloho stolu. Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen pry prezidentovi Ukrainy. [The National Institute for Strategic Studies under the President of Ukraine, "The Ukraine and the World Bank: experience and prospects for cooperation. Materials roundtable"]. Retrieved from <http://www.niss.gov.ua/articles/1584/>.
18. Shchodo vdoskonalennia roboty Ukrainy z MVF – MBRR. Analitichna zapyska. Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen pry prezidentovi Ukrainy. [The National Institute for Strategic Studies under the President of Ukraine, "Regarding the improvement of Ukraine and the IMF – World Bank. Policy Brief"]. Retrieved from <http://www.niss.gov.ua/articles/1601>.
19. The official website of the European Bank for Reconstruction and Development, "Project Summary Documents". Retrieved from <http://www.ebrd.com/work-with-us/projects/psd/ukrainian-corporate-support-facility.html>.
20. Stiglitz, Joseph E. (2002) Globalization and Its Discontents, W.W. Norton, New York, USA.

УДК 330.341:339.13; 334.012; 334.7; 336.77; 338.33

КРЕДИТНИЙ БАНКІВСЬКИЙ ВІДСОТОК, ЯК ІНСТРУМЕНТ НЕСИЛОВОГО УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІКОЮ КРАЇНИ

Сергій Леонтійович МИХАЙЛЮТА

к.т.н., доцент, доцент кафедри вищої математики та інформаційних технологій Черкаського інституту банківської справи УБС НБУ

Анотація. На прикладі України досліджено вплив кредитного банківського відсотку на рівень економічного розвитку країни та на рівень життя її громадян. На підставі аналізу даних для групи країн визначено характер взаємозв'язку рівня економічного розвитку країни та рівня життя громадян в залежності від кредитного банківського відсотку.

Аннотация. На примере Украины исследовано влияние кредитного банковского процента на уровень экономического развития страны и на уровень жизни ее граждан. На основании анализа данных для группы стран определен характер взаимосвязи уровня экономического развития страны и уровня жизни граждан в зависимости от кредитного банковского процента.

Ключові слова: *фінансування, кошти, кредитні кошти, кредит.*

Ключевые слова: *финансирование, средства, кредитные средства, кредит.*

Постановка проблеми. З розвитком теорії несилової взаємодії зростає увага до способів та методів несилового управління складними, зокрема соціально-економічними, системами [1]. Для розуміння процесів, які відбуваються в соціально-економічних системах, та виявлення ефективних методів та способів керування ними, важливо виділити інструменти (фактори) несилового впливу на такі системи. Чи не найбільш великою та значимою підсистемою соціально-економічної системи країни є кредитно-фінансова система. Важливим інструментом роботи такої системи є банківський кредитний процент. Отже, можемо припустити, що банківський кредитний процент є інструментом управління економікою країни, і завданням статті є дослідити вплив рівня банківського кредитного процента на економіку країни (на прикладі України).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В роботі Ю. М. Теслі [1] розглядається теорія несилової взаємодії, практичне застосування якої можемо розглянути на прикладах [2-4]. Сучасний менеджмент все частіше вдається до несилових методів управління, які, в порівнянні з силовими, вимагають більше часу для здійснення керуючого впливу, проте у переважній кількості випадків виявляються менш затратними і більш дієвими [1]. Раніше нами досліджувався, на прикладі України, вплив кредитного банківського процента на підприємницьку діяльність [5]. Проведені

нами розрахунки та отримані висновки були підтверджені оприлюдненими у засобах масової інформації словами радника президента Асоціації українських банків Олексія Куца: «За тими процентними ставками, за якими кредитують банки, підприємствам не ефективно брати кредити. Кредит перетворюється зі стимулу виробництва на задушливий фактор. Тому якщо відсоток по кредиту більше 20 %, то цей кредит не сприятиме розвитку реального сектора, а буде навпаки пригнічувати його і вимивати оборотні кошти підприємств» [6]. Важливим та актуальним завданням, яке вирішується в даній статті, є дослідження впливу кредитного банківського процента на рівень економічного розвитку країни та на рівень життя її громадян.

Метою статті є оцінка впливу рівня кредитного банківського процента (відсотку по кредиту) на рівень економічного розвитку країни та на рівень життя її громадян.

Обґрунтування отриманих наукових результатів. Для досліджень скористаємось економічними даними, що характеризують Україну у період від післякризового 2010 р. до початку активних соціально-економічних явищ кінця 2013 р. Проведені нами дослідження [5] типового процесу впровадження нової продукції в виробництво за кредитні кошти в Україні (виходячи з припущення про ідеальність умов такого впровадження: проект готовий до впровадження, для

його здійснення необхідно лише оборотні кошти, в якості яких використовується кредит), проведені нами розрахунки та отримані за ними результати, дозволяють зробити наступні висновки:

1. Налагодити беззбиткове виробництво продукції з виробничим циклом один рік і більше (проекти, пов'язані з рослинництвом в сільському господарстві, в переробній промисловості, наукоємні проекти, тощо), за кредитні кошти, отримані на умовах більше 20 % річних нереально.

2. Застосовувати кредитні кошти з умовою надання кредиту під більш ніж 10 % річних для проектів із виробничим циклом один рік і більше недоцільно.

3. В Україні кредитний банківський процент значно перевищує 20 % річних, що дозволяє використовувати кредитні кошти лише як інструмент для реалізації короткотермінових проектів, наприклад, проектів у сфері торгівлі. За наведеною на сайті НБУ структурою кількості та сум наданих в Україні кредитів (рис. 1) [7]:

1) частка кредитів для сільського господарства в структурі кількості та сум наданих кредитів, є найменшою і становить лише 1 %;

2) частка кредитів для виробництва становить 22 %;

3) частка кредитів для торгівлі, є найбільшою, перевищує 53 %.

Рис. 1. Структура наданих кредитів (за даними НБУ на кінець 2010 – початок 2011 рр.) [5], зліва – за кількістю, справа – за сумою)

Отже, узагальнюючи результати наших досліджень [5], твердження Олексія Куца [6] та дані НБУ про структуру кредитів в Україні [7], можемо стверджувати таке: розглянута структура кредитів в Україні не випадкова, обумовлена зависокою процентною ставкою (яка перевищує не лише прийнятну для розвитку виробництва межу (10 %), а й межу, характерну для теоретично нульового розвитку виробництва (20 % річних)). Ймовірність повернення кредиту, отриманого під 20 % річних для сільського господарства, близька до нуля. Саме тому частка кредитів для сільського господарства в структурі кількості та сум наданих кредитів є найменшою і становить лише 1 % (рис.1). Це вагома причина зменшення темпів зросту в сільському господарстві (наприклад, за даними Держстату, у вересні 2013 року – з 13,3 % до 3 % [8]). Звідси скорочення виробництва в харчовій промисловості (наприклад, у тому ж вересні 2013 року, поглибилось з 8,5 % до 12,8 % [8]). Людські ресурси, вивільнені з виробничої сфери, вимушені зайнятися торговою діяльністю (у вересні 2013 зріст в роздрібній торгівлі України становив 9,8 % [8]). Отже, не випадково частка кредитів для торгівлі (як за кількістю, так і за сумами), є найбільшою і перевищує 53 %.

Відзначимо один з наслідків впливу згаданих обставин на переробну промисловість. Підприємства переробної промисловості вимушені підвищувати дохідність до рівня, достатнього для повернення кредитів і відсотків за ними. Це досягається збільшення кількості виробничих циклів на рік. Останнє привело до заміни на полицях магазинів природних соків першого віджиму на напої з 20 % – 50 % вмістом фруктові частини. Ймовірно, що саме такого роду заміни і в інших продуктах харчування стали однією з причин покращення показників у фармацевтичній галузі (у вересні 2013 року – зріст на 7,5 %, але ж за рахунок погіршення здоров'я населення) [8].

Із вищенаведеного робимо висновок про те, що збільшення банківського кредитного процента приводить до згортання сільського господарства, виробництва, інших сфер з тривалим терміном повернення вкладених коштів. Населення, яке було задіяне в таких сферах господарювання, вивільняється, збільшує кількість підприємців, які випробовують свої сили та здібності у сфері торгівлі, звідки збільшення кількості та сум кредитів для торгівельної діяльності. Отже, підвищення кредитного проценту спонукає збільшення активності (отже і успіх), у галузях економіки,

які забезпечують більш швидкий оборот коштів (наприклад, у торгівлі). Разом з тим, зріст торгівлі за умови спаду виробництва, приводить до збільшення частки імпорту у товарообороті і, як наслідок, до відтоку коштів з країни, зменшення купівельної спроможності населення країни, отже, спаду і в торгівлі і в фінансовій сфері і в економіці країни загалом.

Щоб знайти підтвердження, або ж отримати сумнів у достовірності вищевикладених висновків, згрупуємо ранги країн (за рівнем життя та за рівнем економічного розвитку) за процентними ставками центральних банків країн (ставки комерційних банків у кілька разів вищі, тому при використанні ставок центробанків тенденції зберігаються) і порівняємо їх (табл. 1) [9-10].

Таблиця 1

Таблиця рангів країн світу

№ п/п	Країна	Ранг за рівнем життя	Ранг за рівнем економічного розвитку	% ставка центробанку
1	Швейцарія	9	1	0
2	Японія	22	12	0,1
3	Данія	2	19	0,25
4	США	12	20	0,25
5	Великобританія	13	26	0,5
6	Гонконг	18	9	0,5
7	Канада	6	8	1
8	Германія	14	6	1
9	Норвегія	1	2	1,5
10	Швеція	3	5	1,5
11	Таївань	20	7	1,88
12	Нова Зеландія	5	27	2,5
13	Ізраїль	40	29	2,5
14	Малайзія	45	15	3
15	Тайланд	56	18	3,25
16	Латвія	47	80	3,5
17	Австралія	4	10	3,75
18	Філіпіни	67	47	4,25
19	Перу	72	38	4,25
20	Польща	32	52	4,5
21	Мексика	61	34	4,5
22	Ісландія	15	61	4,75
23	Колумбія	69	46	4,75
24	Чілі	34	28	5,25
25	Турція	89	74	5,75
26	Індонезія	63	43	6
27	Китай	55	11	6,31
28	Україна	71	110	6,5
29	Болгарія	48	93	7
30	Росія	66	62	8
31	Індія	101	57	8
32	Аргентина	41	48	9,17
33	Бразилія	44	33	10,3
34	Венесуела	80	66	16,3

Можемо впевнитись що до існування зв'язку рівня економічного розвитку країни та рівня

життя громадян з процентною ставкою центробанку країни (рис. 2, рис. 3)

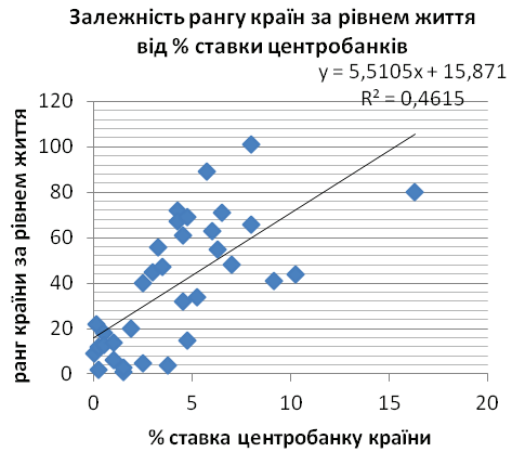

Рис. 2. Залежність рангу країн за рівнем життя відносно процентної ставки центрального банку (отримано автором за даними табл.1)

Рис. 3. Залежність рангу країн за рівнем економічного розвитку відносно процентної ставки центрального банку (отримано автором за даними табл.1)

Зв'язок має таку тенденцію: чим вищі процентні ставки центробанку країни, тим гірший рівень економічного розвитку країни та рівень життя її громадян.

Відзначимо, що з 2014 року облікова ставка НБУ збільшилась з 6,5% до 30%, що говорить про тенденції української економіки.

Висновки. Аналіз отриманих результатів дозволив зробити наступні висновки:

1. Банківський кредитний процент в країні (та його першопричина процентна ставка центробанку країни) є інструментом несилового управління економікою країни, його значення впливає на розвиток економіки країни та окремих галузей, рівень життя громадян.

2. Підвищення кредитного проценту спонукає збільшення активності, отже і успіх, у галу-

зях економіки, які забезпечують більш швидкий оборот коштів (наприклад, у торгівлі), при цьому відбувається згортання галузей, з повільним оборотом коштів (рослинництво в сільському господарстві, виробництво, наукоємні розробки, тощо).

3. Тривале збереження високого значення кредитного відсотку спонукає до згортання виробництва в країні та до збільшення частки імпорту у товарообороті країни, призводить до вимивання коштів з країни та занепаду її економіки.

4. Зв'язок рівня економічного розвитку країни та рівня життя громадян з процентною ставкою центробанку країни має таку тенденцію: чим вищі процентні ставки в країні, тим гірший рівень економічного розвитку країни та рівень життя її громадян.

5. З 2014 року облікова ставка НБУ збільшилась з 6,5% до 30%, збільшились відсотки за кредитами комерційних банків, що говорить про

тенденції розвитку економіки та тенденції зміни рівня життя громадян України.

Список використаних джерел

1. Тесля Ю. Н. Несиловое взаимодействие: монография. — К. : Кондор, 2005. — 160 с.
2. Серебряков А. Несиловое регулирование конфликтов и культурно-цивилизационная парадигма / А. Серебряков [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://prezi.com/bks00s1swbyo/presentation/>.
3. Медведева О. М. Особенности застосування положень теорій несилового взаємодії для системного вирішення завдань діяльності за проектом сприяння процесам розвитку організації / О. М. Медведева // Управління проектами та розвиток виробництва: зб. наук. пр. — Луганськ: вид-во СХУ ім. В. Даля, 2010. — № 2 (34). — С. 122–132. — Режим доступу : <http://www.pmdp.org.ua/images/Journal/34/10mompro.pdf>.
4. Барановский В. Г. Несиловые меры обеспечения национальной безопасности [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&cad=rja&ved=0CDQQFjAB&url=http%3A%2F%2Fviperson.ru%2Fdata%2F200705%2Fyobespecenijbezopasnosti.doc&ei=OUaUu_KH8ak7QbSoIGwCw&usg=AFQjCNFoW7zPnpl3yyG6ziL9cTtYr0YUGA&bvm=bv.59568121,d.ZGU.
5. Михайлюта С. Л., Данченко О. Б. Оцінка можливості фінансування підприємницьких проектів в Україні кредитними коштами: зб. наук. праць «Вісник УБС НБУ (м. Київ)». — 2013. — № 3 (18). — С. 103–106.
6. Високі ставки по кредитах гальмують економіку України – експерт [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://newsradio.com.ua/2013_11_21/Visok-stavki-po-kreditah-galmujut-ekonom-ku-Ukra-ni-ekspert/.
7. Видані кредити та поточний портфель у розрізі галузей [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=71407&cat_id=7136.
8. Спад української економіки углубилась почти до 6 % [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://novosti-n.mk.ua/ukraine/read/54137.html>.
9. Відсоткові ставки центральних банків різних країн. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://vdmsignal.com/information/Rate.htm>.
10. Таблица уровня жизни стран мира 2012 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://gotoroad.ru/best/indexlife>.

JEL CLASSIFICATION: O23

LOAN INTEREST RATES AS A TOOL OF NON-FORCE ECONOMIC MANAGEMENT OF THE COUNTRY

Sergiy L. MYKHAYLYUTA

Candidate of Technical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Higher Mathematics and Informational Technologies, Cherkasy Institute of Banking of the University of Banking of the National Bank of Ukraine (Kyiv)

Summary. Authors is proved that a credit bank percent is the instrument of unpower management of country economy, investigated influence credit bank

to the percent on the standard of living and on the level of economic development of countries.

Key words: *financing, money, credit funds, credit.*

The aim of the research is to assess the impact of bank lending interest on living standards and the level of economic development.

One of the tools of non-coercive influence on the economy is a bank lending interest rate. The effect of this tool on country's economy (on the material of Ukraine) is worth considering. The increase of the lending rate in the banking sector to the level higher than the yield level of the enterprises of the real economy sector unables them to work using loan and investment funds and leads either to stopping the activities of enterprises, or to producing cheaper goods of poor quality. Closure of industrial enterprises leads to the flow of human resources (personnel) to the enterprises which provide a more rapid turnover (such as trading). It induces a temporary increase in their activity, and therefore success. On the contrary, industries with slow turnover wind up, for example: crop production in agriculture, manufacturing, high-tech development, etc. Long-term preservation of high lending interest rate leads to stopping produc-

tion in the country, increasing the share of import, laundering resources out of the country and declining other sectors of economy, including trade and banking. The analysis of the relationship of country's economic development, the standard of living of its population and the bank lending interest rate enables us to come to the conclusion that the higher the lending interest rate is, the worse is the socio-economic situation.

We find it necessary to focus on the effects of the above mentioned circumstances on the processing industry. Manufacturing is forced to raise the yield to the level sufficient for paying off loans and interests. It is achieved by increasing the number of production cycles per year. The latter led to the replacement of natural juice on supermarket shelves with 20–50 % fruit drinks. Similar replacements in other food industries are likely to have become one of the main reasons of the improved results in pharmaceutical industry (the increase was 7,5 % in September 2013) and simultaneous health deterioration.

References

1. Teslia U. N. (2005) Nesilovoje vzaimodejstvie [Non-force interaction]. MES. K.: Condor.
2. Serebriakov A. Nesilovoje regulirovanie konfliktov i kulturno-civilizacionnaja paradigma [Non-force management of conflicts and cultural-civilizational paradigm]. Retrieved from <http://prezi.com/bks00s1swbyo/presentation/>.
3. Medvedieva O. M. (2010) Osoblyvosti zastosuvannia poloshen teorii nesilovoi vzaimodii dlia sys-

temnogo vyrishennia zavdan diialnosti za proectom spriiannia processam rozvytku organizatsii [Feature of application of the theory of non-force interaction system for solving problems of the project to support the development]. Upravlinnia proectamy ta rozvytok vyrobnytstva, Luhansk, 2 (34). Retrieved from <http://www.pmdp.org.ua/images/Journal/34/10mompro.pdf>.

4. Baranovsky V. G. Nesilovye mery obespecheniia nationalnojj bezopasnosti [Non-force provisions of national security]. Retrieved from http://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&cad=rja&ved=0CDQQFjAB&url=http%3A%2F%2Fviperson.ru%2Fdata%2F200705%2Fyobespecenijbezopasnosti.doc&ei=OUaUu_KH8ak7QbSoIGwCw&usg=AFQjCNFoW7zPnpl3yyG6ziL9cTIYr0YUGA&bvm=bv.59568121,d.ZGU.

5. Mykhailiuta S. L., Danchenko O. B. (2013) Otcinka mozhlivosti financuvannia pidpriemnytskih proectiv v Ukraine kreditnymy koshtamy [Evaluate funding enterprise projects in Ukraine loan funds]. Visnyk UBS NBU, 3 (18).

6. Vysoki stavky po kredytam galmuiut ekonomiku Ukrainy [High interest rates on loans hamper the economy of Ukraine]. Retrieved from http://newsradio.com.ua/2013_11_21/Visok-

[stavki-po-kreditah-galmujut-ekonom-ku-Ukra-ni-ekspert/](http://newsradio.com.ua/2013_11_21/Visok-stavki-po-kreditah-galmujut-ekonom-ku-Ukra-ni-ekspert/).

7. Vydani kredyty ta potochnyi portfel u rozrizi galuzejj [Loans and current portfolio by industry]. Retrieved from http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=71407&cat_id=7136.

8. Spad ukraïnskoï ekonomiky uglubylsia pochtï do 6 % [The decline of the Ukrainian economy plunged to almost 6 %]. Retrieved from <http://novosti-n.mk.ua/ukraine/read/54137.html>.

9. Vidsotkovi stavky centralnyh bankiv riznyh krain. [Interest rates central banks of world countries]. Retrieved from <http://vdmsignal.com/information/Rate.htm>.

10. Tablitsa urovnia jizni stran mira [Table of living standards of the world countries 2012]. Retrieved from <http://gotoroad.ru/best/indexlife>.

УДК 336.717:339.137.2

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ БАНКІВСЬКИХ ПОСЛУГ

Марія Геннадіївна МІНЧЕНКО

к.е.н., ст. викладач кафедри банківської справи ДВНЗ «Українська академія банківської справи НБУ»
E-mail: Maria_minchenko@ukr.net

Анотація. У статті досліджено концептуальні основи управління конкурентоспроможністю банківських послуг: з точки зору структурного та процесного підходу, побудовано систему управління конкурентоспроможністю банківських послуг та визначено її складові.

Аннотация. В статье исследованы концептуальные основы управления конкурентоспособностью банковских услуг: с точки зрения структурного и процессного подхода, предложено систему управления конкурентоспособностью банковских услуг и определили ее состав.

Ключові слова: конкурентоспроможність, банківські послуги, структурний підхід, процесний підхід.

Ключевые слова: конкурентоспособность, банковские услуги, структурный подход, процессный подход.

Постановка проблеми. Практично всі банки, виступаючи гравцями на ринку, намагаються подолати труднощі щодо оптимізації власних витрат на отримання в перспективі конкурентних переваг. На жаль, досягнення таких цілей є достатньо витратним процесом в усіх аспектах: фінансових, часових, інформаційних, матеріальних тощо. Виходячи з цього, слід наголосити, що для банку нарощування конкурентних переваг за конкретною банківською послугою відбувається досить повільно, значно швидше банк може втратити ринкові позиції. На сьогодні перед банком постає проблема побудови такої системи управління конкурентоспроможністю банківських послуг, яка б на основі формування узагальненої функціональної моделі була здатна прогнозувати поведінку реальних суб'єктів у визначених задалегідь умовах.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблему побудови системи управління конкурентоспроможністю банку та банківських послуг в межах застосування різних підходів намагалися вирішити такі вітчизняні та науковці, зокрема: Сало І. В. [4], Солодка О. О. [6], Седих О. Є. [5], Журавлев В. Л. [1], Заруба Ю. О. [2] та ін. В той же час узагальнення наукових результатів щодо вирішення проблеми управління конкурентоспроможністю банківських послуг засвідчує, що ряд питань як загально-методичного, так і прикладного характеру все ще залишаються остаточно невирішеними. Так, зокрема, поза ува-

гою залишається використання системного підходу до побудови стратегії та тактики управління конкурентоспроможністю банківських послуг.

Метою статті є розробка системи управління конкурентоспроможності банківських послуг з врахуванням специфічних особливостей потреб споживача – фізичних та юридичних осіб.

Обґрунтування отриманих наукових результатів. Концептуальні засади управління конкурентоспроможністю банківських послуг суттєво відрізняються для фізичних та юридичних осіб, зважаючи на мотиви, які спонукають цих клієнтів до придбання банківських послуг:

1) при купівлі кредитних банківських послуг для фізичних та юридичних осіб мотивацією являється мінімізація витрат;

2) при купівлі депозитних банківських послуг мотивацією виступає необхідність задоволення потреб шляхом оптимального співвідношення ціни та якості банківських послуг чи максимізація доходу (для фізичних та юридичних осіб відповідно).

Виходячи з цього, управління конкурентоспроможністю банківських послуг доцільно розглядати з позиції системного підходу, оскільки система управління конкурентоспроможністю банківської послуги складається із загальних елементів, які діють на всіх етапах забезпечення ефективного функціонування системи (рис. 2). Поряд з цим, на сьогодні в науковій літературі спостерігається неоднозначність в думках сто-

совно оптимальної моделі побудови системи управління конкурентоспроможністю банківських послуг – в залежності від розуміння взаємодії таких дефініцій, як «конкурентоспроможність банку» та «конкурентоспроможність банківських послуг».

Найчастіше зустрічається думка, відповідно до якої вирішення даної проблеми здійснюється при побудові системи управління конкурентоспроможністю банку, а банківська послуга виступає як етап забезпечення конкурентоспроможності банку. На нашу думку, таке вирішення проблеми побудови системи управління конкурентоспроможністю банківської послуги дещо викривляє дійсність з декількох причин:

- по-перше, ми погоджуємося із існуванням залежності між конкурентоспроможністю банку та конкурентоспроможністю банківської послуги. Але кожна окрема банківська послуга являється специфічною та потребує більш детального дослідження в розрізі визначення цінових та нецінових факторів впливу на рівень її конкурентоспроможності;

- по-друге, при використанні існуючого підходу отримана інформація щодо рівня конкурентоспроможності банку дає лише обмежені висновки щодо подальшої його стратегії (наприклад, з приводу інструментарію, управління асортиментом банківських послуг, оптимізації управління витратами банку, управління прибутком банку тощо). При виокремленні банківської послуги та автономній побудові системи управління її конкурентоспроможністю отримані результати дають змогу зроби критичні висновки щодо доцільності пропонування даної банківської послуги на визначеному сегменті ринку; визначити оптимальний перелік (з позиції мінімізації витратної статті для банку) інструментів для максимізації рівня конкурентоспроможності банківської послуги; виявити «вузькі місця» в системі управління конкурентоспроможністю банківської послуги тощо.

- по-третє, до сьогодні в науковій літературі не зустрічається ґрунтовних аналітичних досліджень в розрізі визначення тісного взаємозв'язку між впливом рівня конкурентоспроможності банку на банківську послугу.

Враховуючи вищезазначене, пропонуємо виокремлювати систему управління конкурентоспроможністю для кожної окремої банківської

послуги та зробити ґрунтовний аналітичний аналіз критеріїв впливу на рівень конкурентоспроможності кожної окремої банківської послуги.

Оскільки управління конкурентоспроможністю банківських послуг є процесом, то під поняттям «система управління конкурентоспроможністю банківських послуг» надалі будемо розуміти механізм, який забезпечує даний процес.

Процес формалізації системи управління конкурентоспроможністю банківських послуг в залежності від типу користувачів банківськими послугами, в основі якої закладаються побудова математичних співвідношень, економічних моделей та використання функціональних схем, вимагає точної характеристики та чіткого визначення понять з врахуванням специфічних особливостей банківської діяльності. Тому, зосередимо увагу на положеннях, які в подальшому будуть виступати основою для побудови ефективної системи управління конкурентоспроможністю банківських послуг в залежності від типу споживача, якому надаються ці послуги.

Система управління конкурентоспроможністю банківських послуг є відкритою системою, в якій внутрішні структурні елементи напряму взаємодіють не лише між собою, а й із зовнішнім середовищем банку.

Отже, вважаємо за доцільне запропонувати авторське бачення вирішення проблеми побудови системи управління конкурентоспроможністю банківських послуг, яка, на відміну від існуючих, дає змогу побудувати об'єктивний механізм підвищення конкурентоспроможності окремих банківських послуг шляхом врахування всіх потреб споживача – фізичної особи та лише економічних потреб споживача – юридичної особи.

На нашу думку, система управління конкурентоспроможністю банківських послуг повинна характеризуватися адаптивністю. Ця ознака виступає як одна з базових характеристик системи. В даному випадку вважаємо за доцільне розглядати адаптивність в якості закономірності по відношенню до поведінки будь-якого елемента системи управління.

З позиції традиційних теорій управління, будь-яка система повинна складатися з двох основних підсистем (керуюча та керована) та каналів зв'язку між ними (рис. 1).

Рис. 1. Основні елементи системи управління конкурентоспроможністю банківських послуг

Що стосується побудови системи управління конкурентоспроможністю банківських послуг, зазначимо, що в даному дисертаційному дослідженні під поняттям керуюча підсистема будемо розуміти сукупність суб'єктів управління, основним завданням яких виступає формування взаємодіючих та взаємопов'язаних між собою управлінських важелів, що впливають на підвищення конкурентоспроможності кожної окремої банківської послуги та враховують потреби споживачів – фізичних та юридичних осіб. Поряд з цим, під поняттям «керована підсистема» будемо розуміти сукупність об'єктів управління, які під впливом управлінських рішень забезпечують досягнення цілей всієї системи [3].

Виходячи з цього, на нашу думку, концептуальні засади формування системи управління конкурентоспроможністю банківських послуг повинні базуватися на засадах поєднання структурного та процесного підходів (рис. 2).

Системність у даному випадку полягає в тому, що при реалізації структурного та процесного підходів автор пропонує слідувати єдиному наскрізному принципу: диференціювати базові складові кожного з них залежно від типу клієнтів. Так, зокрема, цільові орієнтири, принципи, завдання та інструменти управління конкурен-

тоспроможністю банківських послуг мають відрізнятися для фізичних та юридичних осіб, виходячи з мотивів, які спонукають цих клієнтів до придбання банківських послуг: при купівлі банківських послуг для юридичних осіб основним мотиваційним важелем виступає принцип економічної доцільності (мінімізація витрат чи максимізація доходу), тоді як для фізичних осіб – принцип задоволення потреб через оптимізацію співвідношення якості надання банківських послуг та витрат / доходів (для кредитних та депозитних банківських послуг відповідно). Ці відмінності прослідковуються також і на кожному етапі процесу управління конкурентоспроможністю банківських послуг (формалізація цілей, оцінювання, коригування інструментів, реалізація політики управління ціною та якістю банківських послуг, контроль).

Отже, на нашу думку, запропонований структурний підхід до управління конкурентоспроможністю банківських послуг виступає основою для реалізації послідовних етапів системи управління. Тому, доцільно більш ґрунтовно зупинитися на основних етапах процесного підходу та виявити специфіку реалізації кожного з них в залежності від типу споживача, якому банк надає банківську послугу.

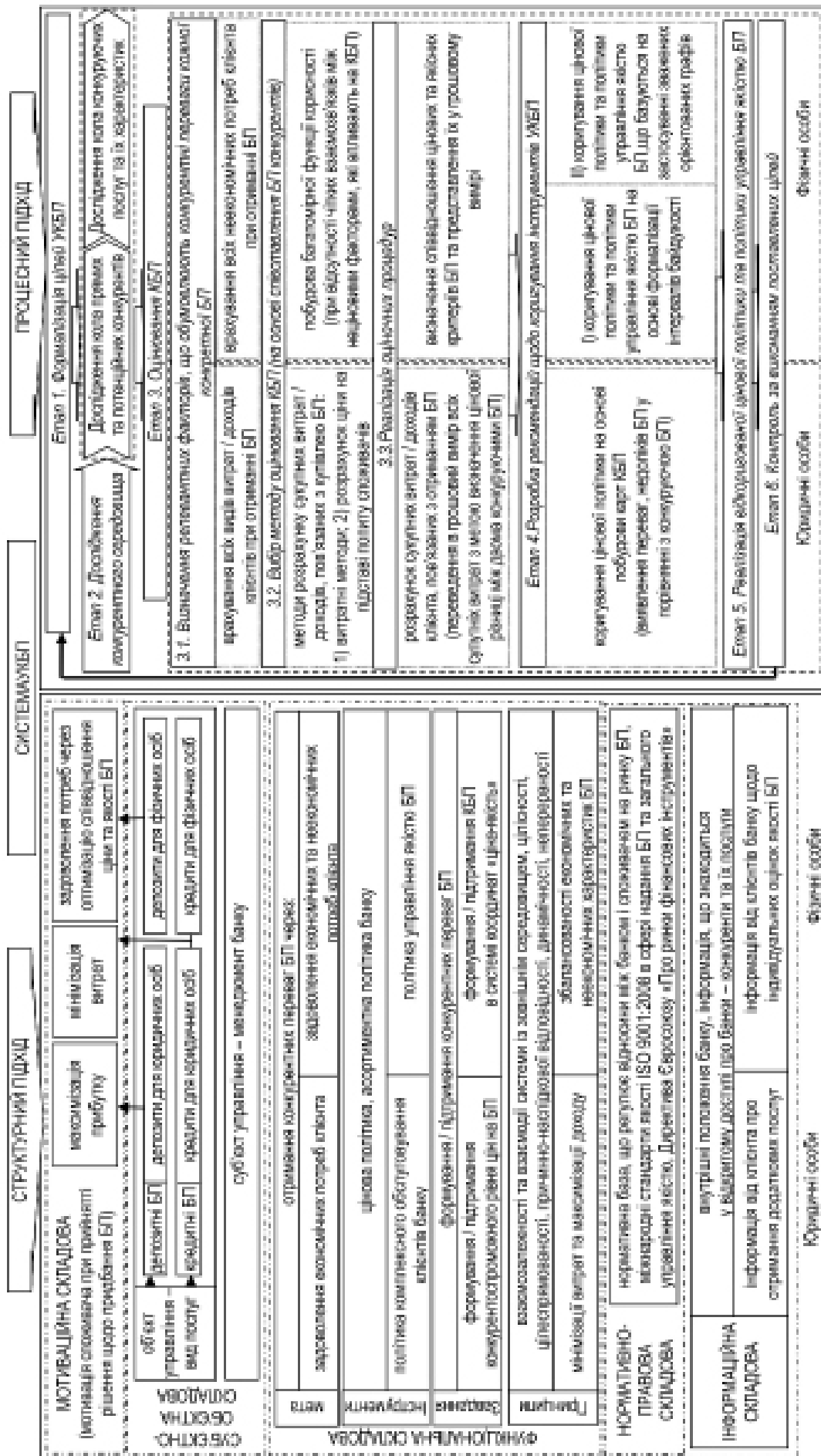

Рис. 2. Основні положення формування системи управління конкурентноспроможністю банківських послуг

На першому етапі процесу управління доцільно здійснити формалізацію цілей шляхом побудови дерева цілей. Під даним поняттям розуміємо структурований та ієрархічний (стратегічні → тактичні → оперативні) перелік цілей банку щодо отримання конкурентних переваг, в якому усі оперативні цілі слугують підґрунтям для досягнення кожної окремої тактичної цілі, а усі тактичні – відповідно для стратегічних.

На другому етапі реалізації системи управління доцільно визначити конкурентне середовище банку шляхом поєднання двох (за різним рівнем) видів дослідження:

- 1) кола прямих та потенційних конкурентів;
- 2) кола конкуруючих послуг та їх характеристик.

Враховуючи відсутність єдності серед думок науковців щодо даного питання, вважаємо за доцільне в наступному підрозділі даного дисертаційного дослідження запропонувати науково-методичний підхід до визначення банків – конкурентів.

На нашу думку, даний етап (як і попередній) повинен бути спільним для двох напрямків управління конкурентоспроможністю банківських послуг, тобто для фізичних та юридичних осіб. Поряд з цим, всі наступні етапи доцільно розділяти на дві групи (в залежності від типу споживача, якому пропонується банківська послуга): для фізичних та юридичних осіб.

Розглянемо послідовність третього етапу процесного підходу з позиції надання банківських послуг юридичним особам. Так, зокрема першочергово необхідно визначити релевантні фактори, що обумовлюють конкурентні переваги кожної конкретної банківської послуги. В даному випадку – це врахування всіх видів витрат (для кредитних банківських послуг) або доходів (для депозитних банківських послуг) клієнтів при отриманні банківської послуги.

На основі сформованої бази дослідження обирається метод оцінювання конкурентоспроможності банківських послуг (на основі співставлення з банківськими послугами конкурентів). На сьогодні базовими методами розрахунку супутніх витрат / доходів є витратні методи або застосування методу розрахунку ціни на підставі попиту споживачів. Поряд з цим, для отримання результатів оцінювання конкурентоспроможності банківських послуг необхідно здійснити реалізацію оціночних процедур. Враховуючи обмеженість досліджень в даному напрямку, на нашу думку, доцільно в наступних підрозділах

дисертаційного дослідження запропонувати науково-методичний підхід щодо розрахунку супутніх витрат / доходів клієнта, пов'язаних з отриманням банківських послуг, який базується на вираженні всіх супутніх витрат через ціну з метою визначення цінової різниці між двома конкуруючими послугами.

Що стосується процесу оцінювання конкурентоспроможності банківських послуг, що надаються фізичним особам, то визначимо (за аналогією з попереднім напрямом управління) специфіку здійснення даного етапу:

- під релевантними факторами, які обумовлюють конкурентні переваги доцільно розуміти неекономічні потреби клієнта при отриманні банківських послуг;

- узагальнення теоретичних та практичних напрацювань щодо вибору методу оцінювання конкурентоспроможності банківських послуг потребує розвитку науково-методичних засад щодо побудови багатомірної функції корисності за умови виявлення відсутності чітких взаємозв'язків між неціновими факторами, які впливають на конкурентоспроможність;

- при реалізації оціночних процедур доцільно зосередити увагу на визначенні співвідношення цінових та якісних критеріїв банківських послуг та представлення їх в грошовому вимірі.

На етапі розробки рекомендацій щодо коригування інструментів управління конкурентоспроможністю банківських послуг, що надаються юридичним особам, доцільно запропонувати коригування цінової політики на основі побудови карт конкурентоспроможності банківських послуг, тобто виявити переваги, недоліки банківських послуг у порівнянні з конкуруючими.

Що стосується процесу управління конкурентоспроможністю банківських послуг для фізичних осіб, зазначимо, що напрямками рекомендацій щодо коригування інструментів управління можуть бути:

- коригування цінової політики та політики управління якістю банківських послуг на основі формалізації інтервалів байдужості;

- коригування цінової політики та політики управління якістю банківських послуг, що базується на застосуванні зважених орієнтованих графів.

Таким чином, дані рекомендації виступають підґрунтям для реалізації відкоригованої цінової політики та політики управління якістю банківських послуг.

На останньому етапі реалізації системи

управління конкурентоспроможністю банківських послуг здійснюється контроль за виконанням поставлених цілей. В разі повного виконання визначених цілей здійснюється побудова нового дерева цілей, а у випадку невиконання – його коригування та повторна реалізація всіх етапів.

Висновки. Підводячи підсумок, зазначимо, що процес управління конкурентоспроможністю банківських послуг носить системний характер, реалізація якого повинна базуватися на формуванні системи на засадах поєднання структурно-

го та процесного підходів до управління в контексті диференціації базових складових кожного з них залежно від типу клієнтів та мотивів отримання банківських послуг:

- для юридичних осіб – принцип економічної доцільності (мінімізація витрат / максимізація доходу);

- для фізичних осіб – задоволення потреб через оптимізацію співвідношення якості надання банківських послуг та витрат / доходів.

Список використаних джерел

1. Журавлев М. В. Повышение конкурентоспособности коммерческих банков Российской Федерации: дис. канд. экон. наук: 08.00.10. — Орел, 2006. — 160 с.

2. Заруба Ю. О. Фінансовий механізм підвищення конкурентоспроможності банку: Автореф. дис. канд. экон. наук: спец. 08.04.01 «Фінанси, грошовий обіг та кредит». — К., 2003. — 16 с.

3. Кузьмін О. Є. Основи менеджменту: підручник. / О. Є. Кузьмін, О. Г. Мельник. — К. : «Академвидав», 2003. — 416 с.

4. Сало І. В. Система управління конкурентоспроможністю банку / І. В. Сало, О. В. Мірошниченко // Актуальні проблеми економіки. — 2012. — № 5. — С. 279–285.

5. Седих О. Є. Оцінка ефективності управління продуктами банку / О. Є. Седих // Економічний простір. — 2009. — № 22/1. — С. 176–184.

6. Солодка О. О. Оцінка інтенсивності конкуренції в цільовому сегменті ринку банківських послуг / О. О. Солодка // Фінанси України. — 2009. — № 12. — С. 81–88.

JEL CLASSIFICATION: G21, F12

CONCEPTUAL BASES FORMATION COMPETITIVENESS OF BANKING MANAGEMENT

Maria H. MINCENKO

Candidate of Science in Economics, Senior Lecturer at Banking Department, State higher educational institution «Ukrainian Academy of Banking of the National Bank of Ukraine»

Summary. In the article studies the conceptual foundations of competitiveness management banking services in its complex: from the viewpoint

of structural and process approaches, the system of competitiveness management banking services is constructed and its elements are determined.

Key words: *competitiveness, banking services, structured approach, process approach.*

The control system of banking services competitiveness is an open system in which internal structural elements directly interact not only among themselves but also with the environment of the bank.

The paper formulated conceptual principles of control system of banking services competitiveness forming based on a combination of structural and process approaches. Consistency in this case is that author suggests following a single cross-cutting principle – to differentiate basic components of each of them, depending on the type of customers.

In particular, targets, principles, tasks and tools of banking services competitiveness must be different for individuals and enterprises, due to the reasons that encourage these customers to purchase banking services: basic motivational lever for enterprises to purchase banking services is a principle of economic feasibility (minimization of costs or maximization of profit), while for individuals – meeting needs through the optimization of the quality of banking services and the cost/income (respectively for credit and deposit banking services).

Author traces these differences at each stage of the banking services competitiveness management (setting purposes, methods of evaluation, tools adjustment, implementation of management policy for prices and quality of banking services, providing control).

At the stage of developing recommendations for adjustments to banking services competitiveness management tools (in case of enterprises) it is appropriate to adjust pricing policy using maps of banking services competitiveness, in other words – to identify the advantages and disadvantages of banking services and compare it to competitors.

Regarding the process of banking services competitiveness management (in case of individuals) we should note that recommendations for adjustments of management tools include following directions:

- Adjustment of pricing policy and quality management for banking services by setting indifference intervals;
- Adjustment of pricing policy and quality management for banking services by using weighted directed graphs.

References

1. Zhuravlev M. V. (2006). Povyshenie konkurentosposobnosti kommercheskih bankov Rossijskoj Federacii [Improving the competitiveness of commercial banks of the Russian Federation]. Extended abstract of candidate's thesis. Orel [in Russian Federation].

2. Zaruba Yu. O. (2003) Finansovy mexanizm pidvyshennia konkurentospromozhnosti

banku [Financial mechanism of improving the competitiveness of the bank]. Extended abstract of candidate's thesis. Kyiv.

3. Kuzmin O. Ye. (2003) Osnovy menedzhmentu [Principles of Management]. Kyiv: Akadem. vydav.

4. Salo I. V. & Miroshnychenko O. V. (2012) Systema upravlinnia konkurentospromozhnosti banku [The control system of the bank's

competitiveness]. Aktualni problemy ekonomiky – Recent economic problems, Vol. 5, pp. 279–285 [in Ukrainian].

5. Sedyh O. Ye. (2009) Ocinka efektyvnosti upravlinnia produktamy banku [Evaluation of Product Management Bank]. Ekonomichniy prostir – Sedyh economy, Vol. 21/2., pp. 176-184 [in Ukrainian].

6. Solodka O. O. (2009) Ocinka intensyvnosti konkurencii v cilovomu segmenti rynku bankivskyh poslug [Assessment of intensity of competition in the target market segment Banking]. Finansy Ukrainy – Finance of Ukraine, Vol. 12, pp. 81–88.

УДК 336. 741. 242

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ІНФЛЯЦІЙНОГО ТАРГЕТУВАННЯ, ЯК РЕЖИМУ МОНЕТАРНОЇ ПОЛІТИКИ ЦЕНТРАЛЬНОГО БАНКУ

Олексій Юрійович МІРОШНИК

*к.е.н., ст. науковий співробітник Науково-дослідного центру Університету банківської справи
Національного банку України (м. Київ).*

E-mail: miroshnik-alexey@mail.ru

Анотація. В статті проаналізовано основні особливості застосування інфляційного таргетування, виділено позитивні та негативні риси застосування означеного режиму та особливості його впровадження.

Аннотация. Проанализированы основные особенности применения инфляционного таргетирования, выделены позитивные и негативные черты применения данного режима и особенности его внедрения.

Ключові слова: *інфляційне таргетування, грошово-кредитна політика, індекс споживчих цін, інфляція, центральний банк.*

Ключевые слова: *инфляционное таргетирование, денежно-кредитная политика, индекс потребительских цен, инфляция, центральный банк.*

Постановка проблеми. Згідно з основними засадами грошово-кредитної політики на 2015 рік, схваленої рішенням Ради Національного банку України від 11 вересня 2014 р.: «стратегія грошово-кредитної політики в середньостроковій перспективі базуватиметься на застосуванні режиму інфляційного таргетування. В цьому напрямку будуть удосконалюватися інституційні основи діяльності Національного банку, основні зусилля концентруватимуться докола посилення його незалежності (у тому числі в частині самостійного визначення інфляційних цілей та використання під час здійснення політики власних прогнозних розрахунків), підвищення фінансової автономії (зокрема в частині припинення практики авансового перерахування частини прибутку до державного бюджету), реформи управління (в тому числі посилення ролі Ради Національного банку) та організаційної структури Національного банку України. Для досягнення прогресу в зазначених питаннях ініціюватимуться відповідні зміни до законодавства України» [1].

Мета статті. В цих умовах особливої актуальності набувають питання пов'язані з досвідом впровадження та застосування інфляційного таргетування, як режиму монетарної політики.

Обґрунтування отриманих наукових результатів. Існує ряд досліджень, присвячених порівнянню ефективності діяльності централь-

них банків, які використовують і не використовують режим інфляційного таргетування. Так, Ball and Sheridan (2003) [2] порівняли результати грошово-кредитної політики в країнах-членах ОЕСР і встановили, що країни з високим рівнем інфляції в період до 1990-х рр. надалі мали сильнішу дезінфляцію, ніж країни з низьким рівнем інфляції. Автори стверджували, що «за наявності контролю за поверненням до середнього значення немає ознак того, що таргетування інфляцію підвищує ефективність».

У інших дослідженнях зроблені протилежні висновки. Нувонен (2004) [3] розширив аналіз Ball and Sheridan і виявив, що введення інфляційного таргетування принаймні частково сприяло конвергенції рівнів інфляції в 1990-ті рр. Levin et al (2004) [5] знайшли підтвердження того, що в країнах, де інфляція таргетується, інфляційний тиск нижчий, а інфляційні чекання краще регулюються, Orphanides and Williams (2003) [4] показали, що системний підхід до політики інфляційного таргетування робить її передбачуваною і дозволяє здійснювати сильніший вплив на очікування. Вивчаючи, в якій мірі очікувана інфляція змінюється у відповідь на економічні події, Vega and Winkelried (2005) [6] встановили, що таргетування інфляції допомогло понизити рівень і волатильність інфляції в тих країнах, де воно було введено.

Дослідження МВФ [7] показали, що «таргету-

вання інфляцією обумовлює більш низьку інфляцію, менші інфляційні чекання і меншу волатильність інфляції в порівнянні з країнами, де воно не здійснюється». До того ж це поліпшення показників інфляції досягалося без несприятливих наслідків для обсягу виробництва і волатильності процентних ставок. МВФ також проаналізував, які принципи грошово-кредитної політики найбільшою мірою сприяли забороні інфляційних очікувань після різкої зміни цін на нафту і продовольчі товари в 2007 р., і прийшов до висновку, що «останнім часом в країнах з виникаючими ринками інфляційне таргетування ефективніше обмежувало інфляційні очікування, чим альтернативні режими грошово-кредитної політики» [8].

Пізніше Rogers (2010) [9] встановив, що інфляційне таргетування довело свою ефективність в умовах фінансової кризи, а Carvalho-Filho (2010) [10] висловив припущення, що грошово-кредитна політика в країнах, де таргетувалась інфляція, виявилася більш пристосованою до умов кризи.

Взагалі у світовій практиці використовуються три основні режими монетарної політики: таргетування обмінного курсу, монетарне таргетування та інфляційне таргетування. Розглянемо основні переваги і недоліки інфляційного таргетування – режиму монетарної політики, що користується все більшою популярністю як в індустріально розвинених, так і в країнах, що розвиваються. Таргетування інфляції є порівняно новим режимом монетарної політики. Вважається, що вперше його застосував центральний банк Нової Зеландії в 1990 році. Запровадження цього монетарного режиму знайшло підтримку в ряді країн: Канада (1991), Великобританія (1992) Швеція, Фінляндія і Австралія (1993) та інші.

Першою країною з перехідною економікою, що застосувала інфляційне таргетування на практиці, була Чехія, першою з країн, що розвиваються, стала Бразилія. Поступово до використання елементів інфляційного таргетування прийшли Ізраїль, Чилі, Вірменія, Сербія, Турція, Румунія. Можливість використання цього режиму монетарною політики розглядають в даний час Росія і Білорусія.

В цілому інфляційне таргетування можна охарактеризувати як режим монетарної політики, заснований на використанні прогнозу інфляції як проміжного цільового орієнтиру. Центральний банк прогнозує майбутню динаміку інфляції і на основі цього прогнозу задає кількіс-

но цільовий орієнтир по інфляції на планований період, не приймаючи на себе зобов'язань по досягненню будь-яких інших цільових орієнтирів. При проведенні монетарної політики центральний банк може використовувати різні індикативні параметри.

Режим інфляційного таргетування має ряд істотних елементів [11]:

1. Стабільність цін визначається головною метою грошово-кредитної політики.

2. Кількісний таргет інфляції оголошується публічно.

3. Грошово-кредитна політика заснована на широкому масиві інформації, включаючи прогноз інфляції.

4. Прозорість.

5. Механізми підзвітності.

Аби проводити монетарну політику з використанням інфляційного таргетування, центральний банк, по-перше, повинен володіти великим кредитом довіри з боку суспільства, по-друге, його дії мають бути прозорі, по-третє проводити якісне прогнозування та визначення індексу споживчих цін.

Одна з головних переваг інфляційного таргетування полягає в тому, що воно поєднує в грошово-кредитній політиці як «правила», так і «свободу дій» і тому часто називається «Обмеженою свободою дій» [11].

Практичний досвід країн, що використали інфляційне таргетування, дозволив виділити загальні умови, мінімально необхідні для використання цього режиму монетарної політики. Перш за все використання інфляційних орієнтирів можливо лише там, де забезпечення низької інфляції не лише формально, але і фактично є основною метою монетарної політики.

Існують і інші умови використання означеного режиму монетарної політики: забезпечення належної міри незалежності центрального банку і відмова від таргетування будь-яких показників, окрім прогнозу інфляції. Незалежність або автономія центрального банку передбачає, зокрема, відмову від принципу фіскального домінування, тобто підпорядкування монетарної політики інтересам фіскальної.

В основі принципу фіскального домінування лежить проблема тимчасової невідповідності монетарної політики. Суть такої невідповідності полягає в тому, що у короткостроковому періоді за допомогою монетарної експансії можна стимулювати зростання сукупного випуску, зниження безробіття, збільшення доходів державного

бюджету, а також вирішувати інші завдання короткострокового характеру, що дозволяє уряду отримувати політичні дивіденди, не витрачаючи великих зусиль. У зв'язку з цим уряд завжди прагне контролювати центральний банк і використовувати емісію в своїх інтересах. Наслідки такої політики виявляються пізніше, з істотним тимчасовим лагом, у вигляді високої інфляції, нестабільності у сфері грошового обігу, падіння темпів реального зростання економіки. Враховуючи той факт, що строки роботи уряду обмежені в часі (як правило, декілька років, а в умовах нестабільності можуть відбуватися і більш часті зміни), то вирішувати ці проблеми, як правило, доводиться вже іншому складу уряду.

В умовах економічної нестабільності ситуація посилюється економічним спадом, необхідністю оновлення основного капіталу у виробничому секторі економіки, проведенням структурних перетворень, реформами секторів народного господарства і іншими проблемами, що спричиняє збільшення витрат державного бюджету при базі оподаткування, яка скорочується. Все це примушує уряд знаходити додаткові засоби та джерела фінансування зростаючих державних витрат. Одним з таких джерел, як правило, стають кредити центрального банку. Це призводить до появи надлишкової грошової маси, що в результаті ще більше розкручує інфляційну спіраль. Тому реалізація політики таргетування інфляцією можливо лише через свободу центробанку країни в ухваленні рішень відносно вживання інструментів монетарної політики. На практиці це реалізується, через заборону на кредитування уряду і монетизацію бюджетного дефіциту, а також на надання прямих кредитів економіці.

Обов'язковою умовою використання інфляційного таргетування є також відсутність орієнтирів, що офіційно приймаються, за іншими показниками, наприклад, за обмінним курсом або агрегатами грошової маси.

Створивши розглянуті передумови для використання інфляційного таргетування, центральний банк повинен виконати ряд технічних умов. Зокрема, необхідно визначити контрольований центральним банком показник, що характеризує темпи зростання цін в економіці країни. Переважно, як контрольований центральними банком показник інфляції, використовується індекс споживчих цін (далі – ІСЦ). До ІСЦ входять групи товарів і послуг, ціни на які схильні до дії чинників, не підконтрольних центральному банку: адміністративне регулювання цін, підвищен-

ня непрямих податків, зростання цін на товари, що імпортуються, і ін. З цієї причини використовується скорегований, або «очищений», індекс, коли із звичайного ІСЦ виключаються окремі групи товарів і послуг, ціни на які регулюються урядом або схильні до істотних коливань, не залежних від дій центрального банку.

Практика очищення, коректування, ІСЦ поширена в багатьох країнах, включаючи промислово розвинені. Окрім регульованих цін, виключаються зміни непрямих податків, цін на імпортні товари, цін на продовольчі товари і товари агропромислового виробництва, які схильні до істотних коливань і малочутливі до інструментів монетарної політики. Найчастіше виключаються з ІСЦ в країнах, що застосовують інфляційне таргетування: відсотки по заставах і інші процентні виплати; ціни, регульовані урядом; непрямі податки; ціни на енергоносії; урядові субсидії; плата за житло; ціни на продовольчі товари.

В процесі використання практики очищення ІСЦ, перед центральним банком постає дилема. З одного боку, корегування ІСЦ дозволяє центральному банку якісніше контролювати інфляцію. З іншого боку, при використанні неочищеного індексу помилки, допущені центральним банком при проведенні монетарної політики, можуть згладжуватися адміністративним регулюванням цін. Наприклад, якщо вільно встановлювані ціни, схильні до впливу монетарної політики, зростають темпами що перевищують прогнозні значення, а адміністративно регульовані – темпами, які нижче запланованих, в середньому ІСЦ не вийде за встановлені рамки. Можливо і зворотне: при проведенні монетарної політики, досить жорсткої для того, щоб утримати зростання вільно встановлюваних цін в заданих межах, центральний банк може зіткнутися з різким підвищенням цін, адміністративно регульованих урядом. Якщо як контрольований показник використовується звичайний ІСЦ, то в цій ситуації центральному банку доведеться нести відповідальність за перевищення ІСЦ прогнозних значень.

Висновки. Для України в умовах нестабільності використання інфляційного таргетування висуває підвищені вимоги до статистичних і дослідницьких підрозділів Національного банку, оскільки в основу практичного використання цього режиму монетарної політики покладені прогнози інфляції на планований період. Будь-які прогнози пов'язані з наявністю невизначеності відносно майбутнього і рідко повністю збігаються з фактичним розвитком подій, особливо

в умовах значної залежності від зовнішніх ризиків. Крім того в умовах мінливої економіки, несприятливої політичної ситуації виникають проблеми з якістю статистичних даних і довжиною доступних тимчасових відрізків. Так для України важко обрати періоди, які дозволять побудувати точні економетричні моделі, на основі яких прогнозується ситуація на перспективу.

Ускладнюється процес і наявністю чинників, що не піддаються прогнозуванню або важко-прогнозовані, але які роблять істотний вплив на рівень цін в економіці. До них можна віднести:

- проведення антитерористичної операції на сході країни;
- коливання світових цін на сировину і матеріали (особливо на енергоносії);

- непередбачені валютні коливання, які не є результатом економічної чи монетарної політики;

- зміни умов сільськогосподарського виробництва, що роблять вплив на ціни продукції агропромислового виробництва;

- природні катаклізми і інші форс-мажорні події, що виявляються у формі шоків попиту і пропозиції.

Наявність розглянутих чинників значно ускладнює якісне прогнозування, а значить, і ефективність використання інфляційного таргетування. У зв'язку з цим при встановленні орієнтирів по інфляції Національному банку України задавати орієнтири не у формі точки, а у формі коридору (тобто максимально і мінімально можливого значення показника).

Список використаних джерел

1. Основні засади грошово-кредитної політики на 2015 рік. Схвалено рішенням Ради Національного банку України від 11 вересня 2014 р. № 28. — Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=10465306>
2. Ball, L and Sheridan, N (2003), 'Does Inflation Targeting matter?', NBER Working Paper no. W9577
3. Hyvonen, M (2004), 'Inflation Convergence Across Countries', Reserve Bank of Australia Working Paper no. 2004-04. — Режим доступу: www.rba.gov.au/rdp/RDP2004-04.pdf.
4. Orphanides, A and Williams, J C (2003), 'Imperfect knowledge, inflation expectations and monetary policy', NBER Working Paper no. 9884.
5. Levin, A T, Natalucci, F M and Piger, J M (2004), 'The macroeconomic effects of inflation targeting', Federal Reserve Bank of St. Louis Review, July/August, Vol. 86, No. 4.
6. Vega, M and Winkelried, D (2005), 'Inflation Targeting and Inflation Behaviour: A Successful Story?', International Journal of Central Banking, Vol. 1(3), December.
7. IMF World Economic Outlook, September 2005. — Режим доступу: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2005/02/>
8. IMF World Economic Outlook, October 2008. — Режим доступу: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2008/02>
9. Roger, S (2010), 'Inflation targeting turns 20' — Режим доступу: www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2010/03/pdf/roger.pdf
10. Carvalho-Filho, I (2010), 'Inflation targeting and the crisis: An empirical assessment', IMF Working Paper no. 10/45.
11. Центр исследований деятельности центральных банков, Банк Англии, Threadneedle Street, London, EC2R 8AH. — Режим доступу: www.bankofengland.co.uk/education/ccbs/handbooks_lectures.htm.
12. Д. Криворотов. Инфляционное таргетирование. Банкаўскі веснік, САКАВІК 2003. — С. 32- 38.

JEL CLASSIFICATION: G18, G21, E42

FEATURES OF INFLATIONARY TARGETING USAGE, AS RATE OF MONETARY POLICY OF THE CENTRAL BANK

Oleksii Yu. MIROSHNIK

Candidate of Science in Economics, Senior Research Worker of Research Centre of the University of Banking of the National Bank of Ukraine (Kyiv)

Summary. The article deals with main features of inflationary targeting usage are analyzed, positive and negative features of specified regime and its implementation are defined.

Key words: *inflationary targeting, monetary and credit policy, consumer price index, inflation, central bank.*

According to the basic principles of monetary policy 2015, which is approved by the decision of the National Bank of Ukraine on September, 11th, 2014, "Strategy of monetary policy in medium-term vision based on using the inflation targeting".

In these conditions the topical issues are related to the implementation and application experience of inflation targeting as a monetary policy regime.

For Ukraine in conditions of instability the usage of inflation targeting has high requirements for statistical and research units of the National Bank, so the basis of practical use of this monetary policy is inflation forecasts for the planned period. Any forecasts related to uncertainty in the future and rarely coincide with the actual developments, especially by the large dependence on external risks. Also by changing economy, unfavorable political situation there are problems with the quality of statistical data and the length of available time period. It is hard to choose periods for Ukraine that will build accurate econometric models according to which future situation can be predicted.

Process becomes more complex because of factors that can not be predicted or are hardly predicted but which have a significant impact on the price level in the economy. They include:

- Conducting anti-terrorist operations in the east;
- Fluctuations in world prices for raw materials (especially energy);
- Unforeseen currency fluctuations which are not the result of economic or monetary policies;
- Changes in the conditions of agricultural production, affecting the prices of agricultural products production;
- Natural disasters and other force majeure events that are in the form of supply and demand shocks.

Availability of the examined complicates forecasting quality, and so the efficiency of inflation targeting. Thereby the establishing of inflation guidelines for National Bank of Ukraine one should set benchmarks not as a point but as a corridor (the maximum and minimum possible index value).

References

1. Osnovni zasady hroshovo-kredytnoi polityky na 2015 rik. [Basic principles of monetary policy for 2015]. Retrieved from <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=10465306>.
2. Ball, L and Sheridan, N (2003), "Does Inflation Targeting matter?", NBER Working Paper no. W9577.
3. Hyvonen M (2004), 'Inflation Convergence Across Countries', Reserve Bank of Australia Working Paper no. 2004-04. Retrieved from www.rba.gov.au/rdp/RDP2004-04.pdf.
4. Orphanides A. and Williams J. C. (2003) 'Imperfect knowledge, inflation expectations and monetary policy', NBER Working Paper no. 9884.
5. Levin A. T., Natalucci F. M. and Piger J. M. (2004) The macroeconomic effects of inflation targeting, Federal Reserve Bank of St. Louis Review, July/August, Vol. 86, No. 4.
6. Vega M and Winkelried D (2005) Inflation Targeting and Inflation Behaviour: A Successful

Story?, *International Journal of Central Banking*, Vol. 1(3), December.

7. IMF World Economic Outlook, September 2005. Retrieved from <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2005/02/>.

8. IMF World Economic Outlook, October 2008. Retrieved from <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2008/02/>.

9. Roger S (2010) Inflation targeting turns 20. Retrieved from www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2010/03/pdf/roger.pdf.

10. Carvalho-Filho I. (2010) Inflation targeting and the crisis: An empirical assessment, IMF Working Paper no. 10/45.

11. Центр исследований деятельности центральных банков, Банк Англии, Threadneedle Street, London, EC2R 8AH. Retrieved from www.bankofengland.co.uk/education/ccbs/handbooks_lectures.htm.

12. Kryvorotov D. (2003) Infljatsyonnoe tarhetirovanie [Inflation targeting.]. *Bankaýski vesnik*, SAKAVIK.

УДК 336.717.061

УПРАВЛІННЯ КРЕДИТНИМ РИЗИКОМ НА ОСНОВІ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БАНКІВСЬКИХ ПОЗИК

Володимир Іванович МІЩЕНКО

д.е.н., професор, директор Центру наукових досліджень Національного банку України
E-mail: v-mischenko@yandex.ru

Світлана Володимирівна МІЩЕНКО

д.е.н., доцент кафедри фінансів і кредиту Університету банківської справи Національного банку України (м. Київ)
E-mail: s-mischenko@mail.ru

Анотація. Сучасний етап розвитку кредитного ринку України характеризується системними диспропорціями, які негативно впливають на стабільність банківської системи та стримують економічний розвиток. З метою зниження кредитного ризику і вдосконалення роботи банків щодо забезпечення банківських позик у статті охарактеризовано основні проблеми, що стримують кредитування економіки, розроблено та обґрунтовано пропозиції щодо стимулювання кредитного процесу шляхом вдосконалення форм, видів і механізмів управління забезпеченням банківських кредитів, обґрунтовано систему заходів щодо поліпшення кредитного клімату, запровадження більш вимогливих критеріїв кредитування, розроблення ефективних механізмів формування резервів під кредитні ризики з врахуванням якості заставного забезпечення та посилення захисту прав кредиторів і позичальників.

Аннотация. Современный этап развития кредитного рынка Украины характеризуется системными диспропорциями, которые негативно влияют на стабильность банковской системы и сдерживают экономическое развитие. С целью снижения кредитного риска и совершенствования работы банков по обеспечению банковских ссуд в статье охарактеризованы основные проблемы, сдерживающие кредитование экономики, разработаны и обоснованы предложения по стимулированию кредитного процесса путем совершенствования форм, видов и механизмов управления обеспечением банковских кредитов, обоснована система мер по улучшению кредитного климата, установлению более высоких стандартов кредитования, разработке эффективных механизмов формирования резервов под кредитные риски с учетом качества залогового обеспечения и усиления защиты прав кредиторов и заемщиков.

Ключові слова: кредитування, забезпечення банківських позик, проблемні кредити, кредитні ризики, стандарти кредитування; умови банківського кредитування.

Ключевые слова: кредитование, обеспечение банковских ссуд, проблемные кредиты, кредитные риски, стандарты кредитования, условия банковского кредитования.

Постановка проблеми. У зв'язку з новою хвилею фінансової кризи, економічною та політичною нестабільністю, а також розбалансованістю фінансових ринків, що обумовили виникнення кредитної кризи, достатньо гостро постало питання щодо необхідності вдосконалення управління кредитним ризиком на основі розроблення нових підходів до забезпечення банківських позик з метою активізації та стимулювання банківського кредитування. Розв'язання цієї проблеми вимагає, серед іншого, розроблення системи за-

ходів щодо вдосконалення банківського регулювання та нагляду з метою суттєвого зниження частки проблемних кредитів, зниження кредитних ризиків на основі посилення ролі та механізмів управління заставним забезпеченням, поліпшення кредитного клімату та посилення захисту прав кредиторів і позичальників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що питанням управління кредитним ризиком у зарубіжній та вітчизняній науковій літературі приділяється значна увага, зокрема в

працях таких відомих вчених як О.І. Барановський, Р.А. Вернер, О.Д. Вовчак, В.В. Коваленко, А.Я. Кузнецова, Л.В. Кузнецова, О.І. Лаврушин, Н.О. Мельникова, С.В. Науменкова, Н.М. Пантелеєва, Л.О. Примостка, Т.С. Смовженко та інших. Разом з тим невіршеними аспектами цієї проблеми залишаються управління проблемними активами банків та розроблення системи заходів щодо вдосконалення механізмів повернення банківського кредиту за рахунок заставного забезпечення. Зокрема, подальшого розвитку потребують рекомендації щодо встановлення та практичного застосування у процесі банківського кредитування нормативних значень показників, що відображують співвідношення обсягу наданого кредиту та вартості застави, мінімальної суми початкового внеску, коефіцієнта боргового навантаження, а також загального розміру заборгованості за кредитом до доходів позичальника.

Мета статті полягає в обґрунтуванні системи заходів щодо управління кредитним ризиком банку на основі вдосконалення видів, форм і механізмів забезпечення банківських позик, а також механізмів повернення та зниження частки проблемних кредитів.

Обґрунтування отриманих наукових результатів. У зв'язку з економічним спадом і посиленням нестабільності на фінансових ринках гостро постала необхідність зниження кредит-

них ризиків і стимулювання кредитного процесу. В науковій літературі ситуацію, що склалась, характеризують як кредитну кризу, під якою розуміють погіршення умов надання кредитів або обмеження доступу суб'єктів господарювання до кредитних ресурсів у зв'язку зі скороченням обсягів кредитування та підвищенням вартості кредитних ресурсів [1].

Докризний період у всьому світі характеризувався високими темпами кредитування. У 2005–2008 рр. середньорічні темпи приросту кредитів у багатьох країнах перевищували 40–60%, внаслідок чого відбулося «перекредитування» економіки. В 2008 р. відношення наданих кредитів до ВВП в Україні склало 81,9%, в Польщі – 61,6%, Чехії – 59,2%, Словаччині – 53,8%, Румунії – 43,5% [2, с. 4]. В Україні в 2008 р. порівняно з 2007 р. загальний обсяг кредитування збільшився на 80,7%. Однак уже в 2009 р. кредитування економіки скоротилось на 2,1%, а кредити домашнім господарствам – майже на 14,0%. І хоча в подальшому обсяги кредитування постійно зростали, відношення кредитів до ВВП коливалось в межах 58–69%. Особливо низьким цей показник був у 2012 р. (табл. 1). При цьому зростання обсягів кредитування в 2014 р. порівняно з 2013 р. на 13,6% було обумовлено не фізичним збільшенням кредитування, а девальвацією гривні.

Таблиця 1

Показники кредитної діяльності банківської систем України в 2005–2014 рр.

Рік	Надані кредити, млрд. грн. (на кінець року)	Депозити, млрд. грн. (на кінець року)	ВВП, млрд. грн.	Відношення депозитів до кредитів	Відношення кредитів до ВВП, %
2005	142,2	133,8	441,5	0,9409	32,2
2006	245,4	183,0	544,2	0,7457	45,1
2007	429,8	275,5	720,7	0,6410	59,6
2008	776,8	425,9	948,1	0,5483	81,9
2009	760,8	402,4	913,3	0,5289	83,3
2010	774,2	464,3	1120,6	0,5997	69,1
2011	847,1	553,0	1349,2	0,6528	62,8
2012	842,8	628,2	1459,1	0,7454	57,8
2013	931,9	738,3	1522,7	0,7923	61,2
2014	1058,2	725,7	1566,7	0,6858	67,5

Джерело: складено авторами на основі даних Національного банку України.

У науковій літературі вважають, що причини кредитної кризи зосереджені як у банківському секторі (фактори пропозиції), так і в реальному секторі (фактори попиту). Різке зменшення обсягів кредитування частково пояснюється тим, що

в умовах зниження темпів економічного зростання потреба в нових кредитах також зменшується. Однак вирішальну роль в зменшенні обсягів кредитування відіграли політична та економічна нестабільність, суттєве підвищення Національ-

ним банком України облікової ставки, зниження прибутковості діяльності багатьох підприємств унаслідок різкої девальвації гривні та прискорення темпів інфляції, а також підвищення банками стандартів кредитування.

Нестабільний розвиток банківської системи України в посткризовий період призвів до погіршення фінансового стану банків, унаслідок чого

суттєво знизилась рентабельність банківських активів і банківського капіталу (за винятком 2012–2013 рр.), зросла частка простроченої заборгованості за кредитами (табл. 2). При цьому майже 26% банків, що функціонували в Україні на початку 2014 р., були визнані нежиттєспроможними та ліквідовані.

Таблиця 2

Показники фінансового стану банківської систем України в 2005–2014 рр.

Станом на:	Достатність (адекватність) регулятивного капіталу (Н2), %	Рентабельність активів, %	Рентабельність капіталу, %	Частка простроченої заборгованості за кредитами у загальній сумі кредитів, %
01.01.2008	13,92	1,50	12,67	1,3
01.01.2009	14,01	1,03	8,51	2,3
01.01.2010	18,08	- 4,38	- 32,52	9,4
01.01.2011	20,83	- 1,45	- 10,19	11,2
01.01.2012	18,90	- 0,76	-5,27	9,6
01.01.2013	18,06	0,45	3,03	8,9
01.01.2014	18,26	0,12	0,81	7,7
01.01.2015	15,60	- 4,07	- 30,46	13,5
01.04.2015	8,35	- 22,29	- 285,94	17,2

Джерело: складено авторами на основі даних Національного банку України.

Основними причинами, що посилюють кредитні ризики та стримують кредитування економіки в умовах другої хвилі фінансової кризи, є:

1. Стрімке падіння темпів економічного зростання на фоні проведення військових дій у зоні АТО, підвищення політичних і ринкових ризиків, посилення інфляційних і девальваційних очікувань. Це обумовлює зниження доходів суб'єктів господарювання та зменшення кількості платоспроможних позичальників, що, в свою чергу, формує обережну кредитну політику банків.

2. Нестача кредитних ресурсів через слабку внутрішню ресурсну базу та обмеженість доступу до міжнародних ринків капіталу.

3. Недосконалість методів управління кредитними ризиками та механізмів повернення кредитів неплатоспроможними позичальниками, а також проблеми з реалізацією заставленого майна чи неможливістю реалізувати інші форми заставного забезпечення банківських позик. Це призводить до зниження якості існуючих активів та до збільшення обсягів і частки проблемних кредитів.

4. Низький рівень захисту прав кредиторів і позичальників.

За таких умов головне завдання центральних банків полягає у забезпеченні стабільності банківської системи та грошового ринку. Разом з тим, на думку Директора-розпорядника МВФ К. Лагард, грошово-кредитна політика повинна підтримувати економічне зростання, а центральним банкам слід продовжити лібералізацію грошово-кредитних умов і використовувати нетрадиційні інструменти для ослаблення напруги та забезпечення фінансування з метою подолання обмежень ліквідності [3].

Останнім часом багато країн зіткнулися з проблемами на грошово-кредитному ринку, що посилює кредитні ризики. Англійський економіст Р.А. Вернер назвав таку ситуацію «аномалією банківського кредитування» (the anomaly of bank lending) [1, с. 184]. Практика підтвердила, що банківська система не може розвивати кредитування довільно, оскільки воно відбувається лише у відповідь економічне зростання, а кредит має певні економічні межі, що визначають характер кредитної експансії [4, с. 28].

На думку експертів МВФ, відношення кредитів до ВВП є важливим індикатором, що характеризує співвідношення темпів зростання креди-

тування та реального ВВП, а також дозволяє визначити обсяги кредитної експансії та межі кредитування. На основі вибірки по 36 країнах вони зробили висновок, що «якщо часка кредитів у ВВП зростає швидше 5% на рік і супроводжуються зростанням цін акцій більше, ніж на 15%, ймовірність фінансової кризи упродовж наступних двох років складає 20%» [5].

Крім того, нерішучість у використанні економічних методів з метою попередження та подолання наслідків кризи призвела до того, що від центральних банків постійно вимагають втручання у розподіл кредитних ресурсів і пом'якшення грошово-кредитної політики та стимулювання кредитування окремих підприємств, галузей чи сфер економіки. Однак, як відмічає О.І. Лаврушин, сучасні події свідчать, що кредит не лише є заручником тих диспропорцій, що існують в економіці, але й сам може ініціювати кризові ситуації [6, с. 6].

В умовах української економіки в 2009–2014 рр. суттєвим фактором, що стримує кредитування, виявилась наявність ефекту «витіснення» приватних позичальників державними запозиченнями та високі депозитні ставки Національного банку України за мобілізаційними операціями. Для багатьох банків придбання державних цінних паперів стало більш привабливим і надійним видом активних операцій, ніж кредитування реального сектору. Фактично на ринку внутрішніх ресурсів склалась ситуація, коли уряд конкурує з приватними позичальниками за банківські ресурси. В таких умовах збільшення обсягів придбання банками цінних паперів і зменшення в структурі активних операцій питомої ваги кредитування зменшує доступ корпоративного сектору та домашніх господарств до банківських кредитів, а також стимулює підвищення їх вартості. Разом з тим негативно на процес кредитування вплинула й процентна політика центрального банку, операції якого з абсорбування надлишкової ліквідності (мобілізаційні операції) здійснювались у 2015 р. під 27% річних. За таких умов банкам вигідніше розміщати надлишкові кошти на такі депозити, ніж придбавати державні цінні папери чи здійснювати кредитування, навіть короткострокове.

Упродовж останніх років суттєвий вплив на стримування банківського кредитування спричинила слабка внутрішня ресурсна база банків. У 2005 р. в Україні співвідношення залучених банками депозитів і виданих кредитів складало 0,9409, а на кінець 2009 р. – всього лише 0,5289.

У 2012 р. та 2013 р. цей показник склав, відповідно, 0,7454 та 0,7922, а у 2014 р. через значні обсяги вилучення депозитів він знизився до 0,6858 (табл. 1).

На сьогоднішній день подолання кредитної кризи є однією із головних передумов відновлення економіки та розвитку реального сектору. Основою цього процесу, на наш погляд, повинна бути система заходів у монетарній та бюджетно-податковій політиці, яка включає вдосконалення регулювання банківської системи, зміцнення нагляду, створення стимулів для розвитку та стійкого функціонування приватного сектору. У сфері бюджетно-податкової політики ключовою проблемою для багатьох країн залишається зниження дефіциту державного бюджету, внутрішнього та зовнішнього державного боргу, а також розширення стимулів розвитку реального сектору. Як вважає К. Лагард, існує зворотній зв'язок між нестійким станом позичальників, слабкими банками та млявим економічним зростанням, які постійно негативно впливають одне на одного [3].

У зв'язку з цим заслуговує на увагу досвід США, де в 2010 р. було прийнято Закон про реформування фінансового сектору та захист споживачів фінансових послуг з метою зниження ризиків (Закон Додда-Френка), який дозволив суттєво змінити концепцію нагляду за кредитними установами. Відповідно до цього закону встановлено більш жорсткі вимоги до кредитування, які передбачають:

- 1) обов'язкове визначення кредитором спроможності позичальника погасити одержаний кредит у повному обсязі та в установлені строки;
- 2) скасування винагороди для кредитних менеджерів банків залежно від умов кредиту (крім суми основного боргу);
- 3) обов'язкове інформування позичальників про заплановану зміну процентної ставки за кредитами зі змінною ставкою не менше ніж за 6 місяців;
- 4) відміну або суттєве спрощення штрафних санкцій за дострокове погашення кредитів тощо [7].

Одним із важливих напрямів зниження кредитних ризиків є розроблення кожним банком власної системи забезпечення наданих кредитів, яка покликана зменшити втрати банків від неповернення кредитів. З метою забезпечення повного та своєчасного повернення наданих кредитів необхідне ґрунтовне дослідження механізмів його забезпечення, ризиків, пов'язаних зі здій-

сненням кредитних операцій, а також вдосконалення управління процесом реалізації прав кредитора в разі погашення банківського кредиту за рахунок забезпечення. На практиці заставне забезпечення є вторинним джерелом погашення кредиту, а тому банки цікавлять, перш за все, достатність (адекватність) обсягів забезпечення суми наданого кредиту, його ліквідність і збереження ринкової вартості заставленого майна упродовж певного періоду часу.

У процесі надання кредитів банки використовують різні форми та види забезпечення кредитів, зокрема, заставу рухомого та нерухомого майна, гарантію, поручительство третьої сторони, страхування кредитного ризику, заставу майнових прав, цінних паперів, дорогоцінних металів тощо. Від правильно обраної форми, виду та способу забезпечення кредитних зобов'язань позичальника залежить ступінь ризику непогашення кредиту, а значить, і обсяги резервування під кредитні ризики.

У процесі реалізації кредитної політики вітчизняні банки використовують, переважно, майнові (застава нерухомого та рухомого майна, а також майно, яке передається на зберігання в банк) та юридичні (гарантія, поручительство, неустойка тощо) форми та види забезпечення виконання кредитних зобов'язань позичальників. Додатковим елементом системи кредитного забезпечення може бути мінімізація кредитних ризиків шляхом страхування відповідальності позичальника за неповернення кредиту, страхування ризику непогашення кредиту, страхування майна, наданого позичальником у заставу тощо. Однак порівняно з майновою та юридичною формами забезпечення кредитів страхування використовується не часто.

Нажаль, на сьогоднішній день законодавство України недостатньо чітко та повно визначає права і обов'язки банків і позичальників щодо роботи із заставним забезпеченням, що ускладнює розробку банками надійних систем кредитного забезпечення та потребує розроблення додаткових механізмів захисту прав кредиторів і позичальників. З цією метою необхідне розроблення Закону України про кредитування або відповідного положення Національного банку України, в яких би було встановлено чіткі критерії визначення виду та якості кредитного забезпечення, правила роботи з об'єктами застави, механізми оцінювання, управління тощо.

З метою зниження кредитних ризиків і вдосконалення роботи з кредитним забезпеченням

у науковій літературі висувуються пропозиції щодо створення в структурі банку підрозділу, який би здійснював оцінку та управління заставним забезпеченням, пропонується пакетування такого забезпечення та формування системи кредитного забезпечення, що в разі нестачі первинних джерел погашення дозволить гарантувати повне та своєчасне повернення позичальником одержаного кредиту та процентів за ним [8, с. 120].

Одним із напрямів удосконалення регулювання банківської діяльності у сфері кредитування з метою зниження кредитних ризиків є встановлення певних кількісних нормативів щодо кредитного забезпечення та дохідності позичальників, до яких відносять:

1. Вимога до максимального співвідношення розміру кредиту та вартості застави (LTV – Loan to Value ratio) – використовується переважно в іпотечному кредитуванні.
2. Вимога мінімальної суми початкового внеску.
3. Відношення максимального розміру платежу за кредитом до доходу позичальника («платіж до доходу», РТІ – Payment to Income). Цей показник ще називають коефіцієнтом боргового навантаження.

4. Відношення загального розміру заборгованості за кредитом до доходів позичальника («заборгованість до доходу», DTI – debt-to-income ratio).

Практика встановлення таких нормативів з метою зниження кредитних ризиків набула поширення в багатьох країнах. Найбільш поширеною стала практика встановлення регуляторами кількісного значення показника LTV, нормативи якого встановлюють органи нагляду Гонконгу (50–70%), Індії (80%), Канади (95%), Китаю (50–75%), Кореї (40–60%), Нідерландів (112%), Туреччини (50–75%), Сінгапуру (80%) та інших країн. Однак у більшості країн показник LTV встановлюється не регуляторами, а визначається у внутрішніх регламентах банків як інструмент їх кредитної політики [9].

Після світової фінансової кризи 2008–2009 рр. Об'єднаний форум (The Joint Forum) рекомендував банкам при здійсненні іпотечного кредитування, крім показника LTV, додатково встановлювати вимоги до частки участі позичальника у формі мінімальних початкових внесків. У науковій літературі ці показники інколи розглядають як взаємозамінні, а тому окремі вчені вважають, що у банків немає необхідності вводити ще один

показник. Однак за своєю економічною природою це різні показники. LTV дозволяє визначити максимально можливу суму виданого кредиту як процент по відношенню до вартості застави, тоді як вимога до частки початкового внеску дозволяє оцінити платоспроможність позичальника та забезпечує його залучення до більш активного виконання зобов'язань за кредитом. Таким чином, ці показники, хоча й мають одне призначення – знизити кредитний ризик банку, їх природа різна, і вони можуть встановлюватися паралельно.

На сьогоднішній день банки багатьох країн в кредитних угодах іпотеки встановлюють вимогу щодо мінімальної суми початкового внеску, яка передбачає кредитну підтримку угоди з боку позичальника в розмірі 20–30%. Обов'язковими такі умови на сьогоднішній день є лише в Китаї (30%), Гонконзі (10%) та Сінгапурі (20%) [9].

Одним із підходів до зниження ризику неповернення кредиту, що використовують банки, є дотримання певного співвідношення між загальним доходом позичальника та його виплатами за кредитом з урахуванням всіх боргових зобов'язань. Крім обов'язкових виплат, у розпорядженні позичальника повинен залишатися дохід, достатній для покриття поточних зобов'язань і витрат на життя, а в окремих випадках – і на утримання об'єкта, під який одержано кредит. Для таких цілей банки використовують показник «платіж-дохід» (РТІ) або, як його ще називають, коефіцієнт покриття боргу.

У більшості країн регулятори не встановлюють чітке кількісне значення показника РТІ, надаючи таке право банкам, які самостійно визначають цей показник у своїх внутрішніх документах з кредитної політики. Лише в Гонконзі та Саудівській Аравії органи нагляду встановлюють ліміти РТІ на рівні 50% і 33%, відповідно.

Показник РТІ частіше за все використовується для оцінки платоспроможності фізичних осіб в іпотечному та інколи – в довгостроковому споживчому кредитуванні. На відміну від от нього, показник ДТІ банки частіше за все використовують для оцінки кредитоспроможності юридичних осіб. В Україні на сьогоднішній день такі нормативи законодавчо не встановлюються. Однак банки мають право самостійно визначати їх у своїх внутрішніх положеннях залежно від виду та строку кредиту. На наш погляд, в нинішніх умовах доцільним може бути встановлення в нормативних документах Національного банку України певних кількісних значень таких показників з метою обмеження кредитних ризиків.

Важливою проблемою, на яку звертають увагу більшість дослідників, залишається необхідність зменшення обсягів і питомої ваги проблемних кредитів у структурі банківських активів. За офіційними даними, в 2010 р. у зв'язку з фінансовою кризою частка простроченої заборгованості за кредитами у загальній сумі кредитів банківської системи України зросла до 11,2%, у 2014 р. – до 13,6%, а станом на 01.04.2015 р. склала 17,2%. Це було обумовлено погіршенням фінансового стану підприємств, різким зниженням платоспроможності населення, виведенням значної кількості неплатоспроможних банків з ринку, а також недосконалістю механізмів звернення стягнення на заставлене майно та ускладненням процедур звернення на інші види забезпечення банківських позик.

Одним із механізмів вирішення цієї проблеми в 2012 р. було запропоновано створення на базі АТ «РОДОВІД БАНК» санаційного банку, завдання якого мало полягати у придбанні та управлінні проблемними активами. Однак через недосконалість законодавчої та нормативної бази цей банк так і не зміг виконати покладені на нього функції. Тому сьогодні ця проблема залишається актуальною та повинна вирішуватися шляхом створення компаній з управління активами (КУА), які мають взяти на себе функції щодо вирішення проблеми недіючих кредитів. Для цього до законодавства необхідно ввести зміни, які б передбачали автоматичний перехід до покупця кредиту всіх прав кредитора без додаткового оформлення прав уступки за договором застави чи іпотеки. Реалізація таких механізмів дозволить суттєво знизити обсяги недіючих кредитів у банківській системі України [10, с. 44].

З метою забезпечення ефективного функціонування кредитного ринку важливе значення має розуміння тенденцій, ролі та умов банківського кредитування. Для цього центральні банки багатьох країн в кінці 1990-х – на початку 2000-х років розпочали проведення обстежень з питань кредитування, які дозволяють одержати інформацію про масштаби, напрями, види та строки кредитування, процентні та непроцентні умови надання кредитів, характер взаємовідносин між кредиторами і позичальниками тощо. Одержані дані центральні банки використовують у процесі аналізу монетарної трансмісії та прийнятті рішень щодо монетарної політики з метою розроблення пропозицій щодо її реалізації та забезпеченні фінансової стійкості, а також надають учасникам ринку для прийняття ними відповід-

них рішень у сфері кредитних відносин [11, с. 17].

Вперше вибіркоче обстеження умов банківського кредитування, організоване ФРС США, було проведено в 1964 р. Упродовж останніх років обстеження умов банківського кредитування набули поширення в багатьох країнах. Сьогодні його здійснюють центральні банки більш як 20 країн і ЄЦБ. В Україні такі обстеження розпочалися у 2011 р.

Подальше вдосконалення обстеження умов банківського кредитування повинно передбачати дослідження форм, видів і механізмів забезпечення повернення банківських кредитів, а банки повинні мати необмежений доступ до Реєстру заставленого майна, що дозволить кредиторам суттєво спростити процедури та знизити витрати на реалізацію заставленого майна, а також сприятиме зниженню вимог до розміру застави та зниженню вартості кредиту для позичальників.

Висновки. Проведене дослідження дозволяє зробити висновок, що зниження кредитних ризиків і стимулювання кредитних процесів повинно ґрунтуватися на поліпшенні кредитного клімату, використанні більш суворих критеріїв і стандартів кредитування, ефективному управлінні заставним забезпеченням банківських позик, а також на ефективних механізмах захисту прав кредиторів і позичальників.

З метою поліпшення управління кредитними ризиками на основі вдосконалення забезпечення банківських позик у статті обґрунтовано такі висновки та рекомендації.

1. Забезпечення повернення банківського кредиту слід розглядати як сукупність умов,

способів, форм, видів і джерел погашення зобов'язань позичальника перед банком як вторинного джерела в разі неповернення кредиту, а також юридичне оформлення прав кредитора на використання такого забезпечення та організацію контролю банку за його достатністю та прийнятністю.

2. Розроблення дієвих механізмів роботи з проблемними активами повинно ґрунтуватися на основі створення та нормативно-правового забезпечення діяльності компаній з управління активами, які мають бути створені, переважно, як комерційні (недержавні) фінансові установи.

3. З метою забезпечення прозорості кредитного процесу, вдосконалення оцінки банками кредитного ризику та зниження частки проблемних кредитів під егідою Національного банку України має бути розроблено єдиний кредитний реєстр клієнтів банків.

Вдосконалення механізмів функціонування та забезпечення прозорості використання банками даних загальнодержавного Реєстру заставленого майна, що дозволить кредиторам суттєво спростити процедури та знизити витрати на його реалізацію, а також сприятиме зниженню вимог до розміру застави та вартості кредитів для позичальників. Внесення змін до законодавчих і нормативних документів щодо спрощення процедур і механізмів реалізації заставленого майна та виконання немайнових зобов'язань за забезпеченням банківських позик у разі звернення стягнення з метою виконання зобов'язань за кредитними угодами.

Список використаних джерел

1. Werner R.A. New Paradigm in Macroeconomics: Solving the Riddle of Japanese Macroeconomic Performance / R.A. Werner. – Basingstoke, UK; New York: Palgrave Macmillan, 2005. – 423 p.

2. Науменкова С.В. Розвиток кредитування в посткризових умовах / С.В. Науменкова, С.В. Міщенко // Банківська справа. – 2013. – №1. – С.3–19.

3. Лагард К. Решение задачи – проведение реформы финансового сектора в интересах стабильности и экономического роста. Выступление в рамках Ежегодного диалога лидеров, организованного «Süddeutsche Zeitung». Нью-Йорк, 8 июня 2012 г. – Режим доступа: <http://www.imf.org/external/russian/np/speeches/2012/060812ar.pdf>.

4. Кредитная экспансия и управление кредитом: учебное пособие / коллектив авторов; под ред. О.И. Лаврушина. – М.: КНОРУС, 2013. – 264 с.

5. Обзор Центра макроэкономических исследований Сбербанка России. 12–18 сентября 2011 г. Режим доступа: http://www.sbrf.ru/common/img/uploaded/analytics/2011/NGE_2011_09_19.pdf.

6. Роль кредита и модернизация деятельности банков в сфере кредитования: монография / коллектив авторов; под ред. О.И. Лаврушина. — М.: КНОРУС, 2012. – 272 с.

7. The Dodd-Frank Wall Street Reform and Consumer Protection Act (HR 4173). – Режим доступу: <http://www.sec.gov/about/laws/wallstreetreform-sra.pdf>.

8. Мельникова Н.А. Актуальные вопросы обеспечения возврата банковского кредита / Н.А. Мельникова // Известия Санкт-Петербургского университета экономики и финансов. – 2012. – №1 (73). – с. 119-121.

9. Тематический обзор практик андеррайтинга и выдачи ипотечных кредитов. Отчет по итогам экспертного обзора 17 марта 2011 г. Совет по финансовой стабильности. – Режим доступу: <http://www.ahml.ru/common/img/uploaded/files/>

[participants/analytics/otchet_mark_hous/obzor_prakt_underr_i_ip_kredit_17.03.2011.pdf](http://www.ahml.ru/common/img/uploaded/files/participants/analytics/otchet_mark_hous/obzor_prakt_underr_i_ip_kredit_17.03.2011.pdf).

10. Міщенко В.І. Стратегічні підходи до управління ризиками функціонування нежиттєздатних банків і обслуговування проблемних активів / В.І. Міщенко, С.В. Міщенко // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. – 2014. – №10(163). – С. 40-45.

11. Егоров А.В. Анализ и мониторинг условий банковского кредитования / А.В. Егоров, А.С. Кармазина, Е.Н. Чекмарева // Деньги и кредит. – 2010. – №10. – С. 16-22.

JEL CLASSIFICATION: E51, G12, G21

THE MENEAGEMENT OF CREDIT RISK THROUGH IMPROVEMENT THE COLLETERAL OF BANK LOANS

Volodymyr I. MISHCHENKO

Doctor of Economics, Professor, Director of the Center of Scientific Research of the National Bank of Ukraine

Svitlana V. MISHCHENKO

Doctor of Economics, Associate Professor of the Chair «Finance and Credit», University of Banking of the National Bank of Ukraine (Kiev).

Summary. The current stage of the credit market Ukraine is characterized by systemic imbalance. These disparities has adversely affected on the stability of the banking system and hinder economic development. The article describes the main problems

hampering lending to the economy, developed and suggestions to stimulate the credit process. The system of measures for improving of credit climate, the introduction of more demanding criteria for lending are offered.

Key words: *crediting, bank lending assurance, problem loans, credit risks, lending standards, conditions of bank lending.*

Economic and political instability that led to the disbalanses of the financial market of Ukraine and caused credit crisis led to the necessity of improving the management of credit risk and the decline in the share of problematic loans on the basis of strengthening the role and governance arrangements for bank loans and improve the protection of the rights of lenders and borrowers.

The main reasons for decrease in lending and increase credit risks were: devaluation of the hryvnia, inflation, withdrawal from the market of a significant number of insolvent banks, deterioration in the financial condition of the enterprises and reduce the solvency of the population, and the inadequacy of mechanisms of foreclosure on the mortgaged property and other collaterals for bank loans.

It was grounded in the article that the reduction of credit risks and reducing the share of problem loans requires banks own systems for the provision of loans and the management of creditor's rights in case of repayment at the expense of security. It was proposed the development of lending Act or the corresponding directive of the National Bank of Ukraine,

which would set out clear criteria for determining the type and quality of any credit support, the rules of work with objects of pledge, assessment mechanisms, management and the like.

It was grounded in the article the necessity of the establishment and practical use in the process of bank lending regulatory requirements of indicators, reflecting the ratio of the volume of loans and collateral value (LTV), the minimum amount of the initial payment, the debt burden ratio (PTI) and total size of loan debt to the borrower's income (DTI).

For the purpose of reducing the volume and the share of problem loans in the structure of bank assets the expediency of development of legal regulation and the creation on the Ukrainian market asset management companies was grounded.

The research allowed to conclude that credit risk reduction and stimulate the lending process should be based on improving credit environment, the use of more strict criteria and lending standards, efficient management of collateral of bank loans, as well as on effective mechanisms to protect the rights of lenders and borrowers.

References

1. Werner R. A. New Paradigm in Macroeconomics: Solving the Riddle of Japanese Macroeconomic

Performance / R. A. Werner. – Basingstoke, UK; New York: Palgrave Macmillan, 2005. – 423 p.

2. Naumenkova S. The Development of Crediting in Post-Crisis Conditions / S. Naumenkova, S. Mishchenko // Banking. – 2013. – №1. – P.3–19.2.

3. Lagarde C. Completing the Task: Financial Sector Reform for Stability and Growth. Address to the Annual Leaders' Dialogue Hosted by Süddeutsche Zeitung, New York, June 8, 2012. – Access mode: <http://www.imf.org/external/russian/np/speeches/2012/060812ar.pdf>.

4. Credit Expansion and Credit Management: Teaching Aid / composite authors; edited by O.I. Lavrushin. – M: KNORUS, 2013. – 264 p.

Review of the Center for Macroeconomic Research of Sberbank of Russia. September 12–18, 2011. – Access mode: http://www.sbrf.ru/common/img/uploaded/analytics/2011/NGE_2011_09_19.pdf.

5. The Role of Credit and Modernization of Banking Activity in Crediting Sphere: Monograph / composite authors; edited by O.I. Lavrushin. – M: KNORUS, 2012. – 272 p.

6. The Dodd-Frank Wall Street Reform and Consumer Protection Act (HR 4173). – Access mode:

<http://www.sec.gov/about/laws/wallstreetreform-cpa.pdf>.

7. Melnikova N. Topical issues for the return of a bank loan / N. Melnikova // Ivestia of St. Petersburg State University of Economics. – 2012. – №1 (73). – P. 119-121.

8. Subject Survey of Underwriting Practice and Mortgage Credit Arrangement. Review in Experts Survey. March 17, 2011. Financial Stability Board. – Access mode: http://www.ahml.ru/common/img/uploaded/files/participants/analytics/otchet_mark_hous/obzor_prakt_underr_i_ip_kredit_17.03.2011.pdf.

9. Mishchenko V. Strategical Approaches to the Risk Management of Non-viale Banks' Funcioning and Distressed Assets Servising / V. Mishchenko, S. Mishchenko // Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics. – 2014. – №10 (163). – C.40-45.

10. Egorov A. Analysis and Monitoring of Bank Lending Terms / A. Egorov, A. Karmazina, E. Chekmareva // Money and Credit. – 2010. – №10. – P.16–22.

УДК 336.71.078.3

ПРАВОВІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ ПРОБЛЕМИ НАГЛЯДУ ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ БАНКІВСЬКИХ ГРУП В УКРАЇНІ

Марія Павлівна МОГИЛЬНИЦЬКА

к.е.н., доцент кафедри банківської справи Львівського інституту банківської справи УБС НБУ (м. Київ)

Христина Богданівна ВОРОБЕЦЬ

аспірант Університету банківської справи НБУ (м. Київ)

E-mail: kristina2789@i.ua

Анотація. Проаналізовано показники і тенденції банківської системи України та виокремлено основні проблеми із регулювання й контролю діяльності банків та банківських груп. Обґрунтовано недоліки чинної законодавчої, методологічної та методичної бази із реалізації нагляду на консолідованій основі за діяльністю банківських груп. Розглянуто організацію банківського нагляду за банківськими групами та запропоновано напрями її удосконалення.

Аннотация. Проанализированы показатели и тенденции банковской системы Украины и выделены основные проблемы по регулированию и контролю деятельности банков и банковских групп. Обоснованно недостатки действующей законодательной, методологической и методической базы по реализации надзора на консолидированной основе за деятельностью банковских групп. Рассмотрена организация банковского надзора за банковскими группами и предложены направления ее совершенствования.

Ключові слова: банківська група, банківський нагляд, економічні нормативи, материнський банк, система раннього реагування, нагляд на консолідованій основі, небанківські фінансові установи.

Ключевые слова: банковская группа, банковский надзор, экономические нормативы, материнский банк, система раннего реагирования, надзор на консолидированной основе, небанковские финансовые учреждения.

Постановка проблеми. Останні події у фінансовій та банківській системі України супроводжують ряд надзвичайних подій, які поділяють на внутрішні та зовнішні. Серед зовнішніх можна відмітити анексію Криму, події на сході нашої країни, які завдали суттєвих втрат українським банкам. Внаслідок цих дій відбулось різке падіння зовнішніх запозичень вітчизняних банків на міжнародних ринках капіталів, а інвестиційні вкладення у дочірні банки в Україні припинились.

Поряд з цими негативними зовнішніми процесами суттєвий негативний вплив мають і внутрішні, серед яких виділимо такі:

- відсутність конструктивних змін у нормативно-правових вимогах з регулювання та контролю діяльності банків та банківських груп;
- внутрішніми реорганізаційні процеси у системі НБУ;
- швидка та глибока девальвація гривні по відношенню до вільно конвертованих валют;

- панічні настрої серед вкладників банків та значний відтік депозитів.

Враховуючи наведене, все більш актуальною стає проблема формування, а, в окремих випадках, удосконалення вже існуючої системи контролю Національного банку України за діяльністю банків та банківських груп¹ в Україні, ефективна організація якої позбавить глибоких та затяжних проблем у діяльності учасників фінансового ринку.

¹ Об'єднання юридичних осіб, які мають спільного контролера, що складається з :

- материнського банку, який є контролером його українських та іноземних дочірніх та асоційованих компаній;
- двох або більше українських фінансових установ, їхніх українських та іноземних дочірніх та/або асоційованих компаній;
- небанківської фінансової установи, яка є контролером її українських та іноземних дочірніх та/або асоційованих компаній [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання організації та здійснення ефективного банківського нагляду як на індивідуальній, так і груповій (консолідованій) основах неодноразово були предметами дослідження в працях вітчизняних науковців: С. Аржевітіна, О. Барановського, І. Д'яконової, В. Крилової, В. Міщенко, О. Мірошниченко, Т. Смовженко, О. Скаска, Н. Швець, І. Школьник та ряду іноземних науковців, зокрема: Т. Келлі, У. Кноке, О. Тарасової, С. Дубкова, О. Борисової, А. Кумановського та ін. Разом з тим їх наукові напрацювання не дають відповіді на ряд викликів, які постають перед банківською системою та головним її регулятором – Національним банком України у сучасних економічних і політичних умовах.

Метою статті є аналіз тенденцій у банківській системі України, виокремлення недоліків чинної законодавчої, методологічної та методичної бази із реалізації нагляду на консолідованій основі за діяльністю банківських груп та удосконалення організації банківського нагляду в Україні.

Обґрунтування отриманих наукових результатів. Банківський сектор у нинішніх умовах веде безперервну боротьбу за виживання і, на жаль, заходи, що їх вживають банки та регулятор для стабілізації ситуації, є недостатніми, а почасти і неефективними. Підтверджують зазначене підсумки діяльності банківської системи за 2014 рік. Так, за 2014 р. депозити клієнтів у національній валюті скоротилися на 13,3 % або на 57,2 млрд грн, а відтік валютних депозитів юридичних та фізичних осіб сягнув 35,8 % або 12,2 млрд грн. Ще більш вражаючий відтік коштів з банківської системи відбувся у роздрібному сегменті: 21,7 % або 54,9 млрд грн у національній валюті та 39,7 % або 9,4 млрд дол США в іноземній валюті.

В умовах відтоку депозитів банки суттєво скоротили свою кредитну активність. Навіть у найбільш динамічному сегменті кредитування фізичних осіб у національній валюті (за підсумками 2013 р. портфель зріс на 22,6 %), протягом 2014 р. відбулося скорочення портфелю на 16,4 %. Поряд з тим значно погіршилась платіжна дисципліна серед клієнтів банків, про що свідчать наступні дані:

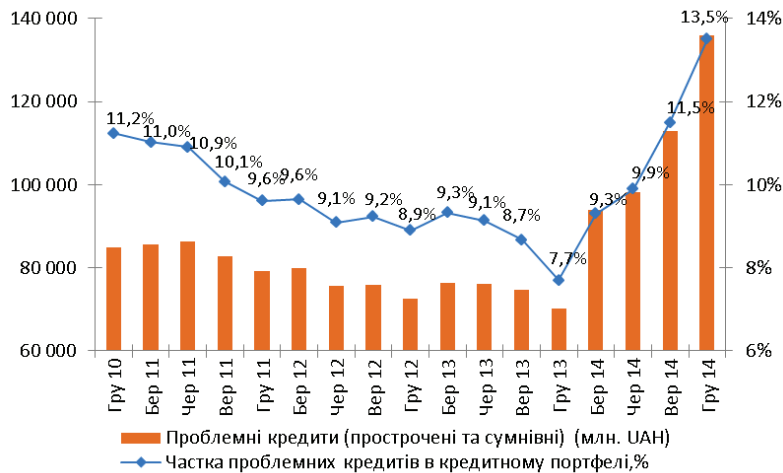

Рис. 1. Динаміка та частка проблемних кредитів у банках України [5]

Таблиця 1

Банки, в яких у 1-му кв.2014 р. введено ТА (станом на 01.04.2014р., тис. грн.)

Банк	Активи	Частка
Брокбізнесбанк	14 957 098	1,14 %
Форум	10 026 828	0,76 %
Реал	4 412 103	0,34 %
Меркурій	1 764 472	0,13 %
Даніель	371 793	0,03 %
Разом	31 532 294	2,40 %

Зазначені тенденції позначились на фінансових результатах діяльності банків. Так, у IV-му кварталі 2014 р. сектор отримав збиток у розмірі 41 835 млн грн, який у 3,5 рази зріс відносно III-го кварталу (11 894 млн грн). У розрізі банків за 2014 р. кількість збиткових банків зростає у 2,6 рази проти 2013 р., а збиток отримали 52 банки або 33 % від їх загальної кількості, порівняно з 20-ма банками за підсумками 2013 р.

За таких умов 2014 рік став роком повально-го введення тимчасових адміністрацій у банки України (протягом року уведено у 32-х банках, сукупні активи яких становили 81 188,5 млн грн), при цьому кількість переведень банків у тимчасове адміністрування зростає з кожним кварталом (табл. 2).

Таблиця 2

Банки, в яких у 2014 р. введено тимчасову адміністрацію [5]

Банк	Активи (у млн грн)	Частка
Брокбізнесбанк	14 957,1	1,14%
Форум	10 026,8	0,76%
Реал	4 412,1	0,34%
Меркурій	1 764,5	0,13%
Даніель	371,8	0,03%
Південкомбанк	5 000,9	0,38%
Автокразбанк	1 338,1	0,10%
Промекономбанк	854,8	0,07%
Західкомбанк	588,1	0,05%
Старокиївський	413,8	0,03%
Інтербанк	72,9	0,01%
Терра банк	2 906,0	0,22%
Експобанк	2 343,9	0,18%
Єврогазбанк	2 124,7	0,16%
Актив-банк	1 997,6	0,15%
Укр. Фін. Світ	1 598,6	0,12%
Актабанк	1 291,4	0,10%
Фінростбанк	833,5	0,06%
Порто-Франко	605,8	0,05%
Золоті ворота	418,4	0,03%
Грін банк	374,7	0,03%
ВіЕйБі Банк	11 426,2	0,87%
ВБР	5 635,3	0,43%
Міський комерційний банк	3 917,4	0,30%
Укрбізнесбанк	2 390,7	0,18%
БГ Банк	1 300,9	0,10%
Банк Камбіо	695,7	0,05%
Прайм-банк*	533,1	0,04%
Легбанк	396,2	0,03%
Інтеркредитбанк	334,5	0,03%
Аксиома	178,0	0,01%
Меліор	84,8	0,01%
Разом	81 188,5	6,2%

Незважаючи на таку велику кількість банків, переведених у тимчасове адміністрування, їх частка у загальних активах банківської системи не була значною та становила 6,2 %.

У I-му кварталі 2015 р. тенденція суттєво погіршилась, оскільки введення тимчасових адміні-

страцій відбулось у банках, активи яких суттєво перевищили активи банків, де запроваджені тимчасові адміністрації впродовж усього 2014 р., а їх частка у загальних активах банківської системи перевищила 10 % (табл. 3).

Таблиця 3

Банки, в яких у I-му кварталі 2015р. введено тимчасову адміністрацію [5]

Банк	Активи (у млн грн)	Частка
Дельта Банк	55 595,2	4,98
Надра	35877,9	3,1
Імексбанк	9559,3	0,86
Київська Русь	8463,2	0,76
Кредитпромбанк	1135,6	0,1
Стандарт	1158,2	0,1
Омега	766,5	0,07
Укоопспілка	505,5	0,05
Профінбанк	523,6	0,05
Астра банк	170,5	0,02
Разом:	113756,5	10,09

Отже, бачимо, що банківська система упродовж 2014 р. та на початку 2015 р. зазнала значних втрат, а показники її діяльності в цілому продовжують погіршуватися. За таких умов Національний банк України мав би активно вживати ефективних заходів щодо недопущення подальших втрат у системі, які призводять до появи все більшої кількості проблемних банків та збільшення кількості банків у стані ліквідації. Водночас зазначені процеси призведуть до укрупнення банків та злиття їх із небанківськими фінансовими установами, що зумовить розвиток фінансового ринку у формі банківських груп. Тому вже сьогодні особливої уваги із сторони науковців та практиків потребують напрацювання ефективних механізмів організації нагляду за діяльністю банків, які є учасниками банківських груп, оскільки при їх банкрутстві аналогічні процеси очікують інших учасників групи – небанківських фінансових установ.

Таким чином у сучасних умовах забезпечення належного нагляду та контролю за діяльністю банківських груп та банків як учасників зазначених груп є досить складним завданням і вимагає вирішення низки проблемних питань, зокрема створення цілісної системи нагляду, більш специфічних підходів організації нагляду, принципів його здійснення та, можливо, додаткових інструментів, спрямованих на підвищення його

ефективності.

Значна кількість зазначених проблем породжені тим, що вимоги з ідентифікації банківських груп вступили в дію ще 2012 р., а організація системи нагляду залишилась без змін. Також не зазнали змін методологія та методика реєстрації, моніторингу, інспектування банківських груп. Таким чином Національний банк України на даний час, можна вважати, залишається «статистом» відносно банківських груп, не володіючи належними інструментами впливу на діяльність учасників фінансового ринку.

Банківський нагляд діяльності банків на індивідуальній основі з боку НБУ за формами здійснення поділяють на вступний, попередній і поточний. На нашу думку, ці ж підходи можна застосувати і до організації нагляду за банківськими групами, де доцільним буде наповнення змістовної частини контролів та інструментарію щодо їх здійснення з урахуванням того, що основу банківської групи складає материнський банк. Відповідно банківський нагляд саме за банком-учасником групи починається із вступного контролю, який проводиться з метою чіткого та повного визначення вимог для отримання ліцензії на проведення банківських операцій і який поділяється на два етапи – державну реєстрацію банку як юридичної особи і надання ліцензії на здійснення банківських операцій. Основна мета

вступного контролю – відбір банків, що відповідають установленим вимогам діяльності. Основним інструментарієм вступного контролю є: аналіз бізнес-планів, перевірка ділової репутації керівників і платоспроможності засновників, оцінка правильності формування статутного капіталу, перевірка наявності відповідної матеріально-технічної бази банку, що в сукупності передбачає реєстрацію та ліцензування банків на індивідуальній основі.

У випадку здійснення контролю за банківською групою НБУ взаємодіє з уже зареєстрованими у встановленому чинним законодавством порядку окремими юридичними особами, включаючи банк. З огляду на це, функцією НБУ є не реєстрація та ліцензування, а ідентифікація та визнання банківської групи у відповідності до «Положення про порядок ідентифікації та визнання банківських груп», затвердженого Постановою Національного банку України від 09.04.2012 р. № 134. Отже, основним завданням НБУ на етапі вступного контролю стає організація ретельного та неупередженого контролю за повнотою ідентифікації банківської групи.

Завдання щодо ідентифікації та визнання банківських груп на даний час покладено на Департамент з реєстраційних питань та ліцензування НБУ, що є, на нашу думку, на даному етапі обґрунтованим та доцільним. Разом з тим, проблемним в даний час є недосконалість чинного законодавства щодо застосування Національним банком на стадії вступного контролю заходів впливу до суб'єктів, що формують банківську групу, тобто, до прийняття рішення про реєстрацію банківської групи.

Іншою формою банківського нагляду на індивідуальній основі за банками є попередній контроль (документарний нагляд), який здійснюється з метою дотримання ними вимог розумного (з оптимальним ризиком) ведення банківської діяльності і включає такі основні функції: контроль додержання банківського законодавства і нормативних документів НБУ; заборону або обмеження окремих видів банківської діяльності з боку НБУ; оцінку повноти відрахування до резерву для відшкодування можливих втрат за активними операціями банків; вжиття штрафних санкцій за порушення банками показників економічних нормативів, порядку формування обов'язкових резервів. Зазначені функції виконує Департамент банківського нагляду (пруденційний нагляд) шляхом оцінки та моніторингу фінансової та статистичної звітності банків.

На даний час нагляд діяльності банківських груп здійснюється тими ж інструментами (економічні нормативи, норми обов'язкового резервування, показники системи раннього реагування), що і до банків на індивідуальній основі. Тобто з часу запровадження (2012 р.) нагляду на консолідованій основі за банківськими групами НБУ не розробив окремих прийомів обмеження ризиків банківських груп, які є відмінними від ризиків банків на індивідуальній основі, а система раннього реагування та упереджувальних заходів не виправдовує себе у кризових ситуаціях, за яких банки банкрутують раптово. Водночас не вирішеними залишились питання налагодження комунікаційних шляхів отримання працівниками НБУ інформації щодо діяльності інших (не банків) учасників банківської групи, оцінки їх впливу на ранніх стадіях на фінансову стійкість банківської групи в цілому.

Отже, на нашу думку, попередній контроль НБУ за діяльністю банківських груп глибокого реформування, націленого на системний нагляд діяльності учасників банківських груп, який має включати: нові комунікаційні механізми обміну інформацією, оновлену систему раннього реагування та упереджувальних заходів, відмінні економічні нормативи.

Поточний контроль за банками здійснює Департамент інспектування банків шляхом інспекційних виїзних перевірок. Що стосується поточного контролю за банківськими групами, то НБУ на даний час не має повноважень щодо інспектування інших (не банків) учасників групи. Це питання може бути вирішене або шляхом внесення відповідних змін до Закону України «Про Національний банк України» та реорганізації НБУ в частині створення на базі служби банківського нагляду мегарегулятора з відповідними повноваженнями, який і виконувати поточний контроль.

Основною метою наступного контролю є виведення банку із неплатоспроможного стану з мінімальними соціально-економічними втратами. На нашу думку, оздоровлення діяльності чи ліквідація учасників банківської групи мало б вирішуватись по кожному учаснику окремо. У випадку ліквідації учасника групи процедура має завершуватись виключенням його з учасників групи з послідувочою перереєстрацією групи без участі ліквідованого учасника. У випадку ліквідації банку – учасника групи банківська група припиняє своє існування. Таким чином на четвертому етапі знову виникає питання щодо

повноважень НБУ відносно інших (не банків) учасників банківської групи, а отже, така проблема може вирішуватись за умови створення мега-регулятора усього фінансового ринку з наданням йому відповідних повноважень.

Висновки. Створена Національним банком України та передбачена чинним законодавством система нагляду за банками на індивідуальній основі виявилась не тільки недосконалою, але й малоефективною у протидії внутрішнім та зовнішнім викликам, що постали у період нестабільної макроекономічної ситуації. Запровадження нагляду на консолідованій основі (ідентифікації, визнання та контролю) за банківськими група-

ми в Україні, на нашу думку, не супроводжувала продумана і послідовна система нагляду за ними, що може додати ще більше негативів для банківської та фінансової системи держави, розвиток якої відбувається у напрямі консолідації капіталів банків та небанківських фінансових установ. Надзвичайно важливим у сучасних умовах є підвищення якості усіх форм, методів нагляду за банками та банківськими групами. Для налагодження ефективної системи нагляду необхідно вдосконалити його організацію, налагодити комунікаційні шляхи обміну інформацією про всіх учасників групи, удосконалити методологічні та методичні засади нагляду на усіх його етапах.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про банки і банківську діяльність» від 07.12.2000 р., №2121-III. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>.

2. Закон України «Про Національний банк України» від 20.05.1999 р., №679-XIV. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>.

3. «Положення про порядок ідентифікації та визнання банківських груп», затверджене Постановою Національного банку України від 09.04.2012р. №134.

4. Банківський нагляд: підручник / О. І. Скаско, Т. С. Смовженко, М. П. Могильницька та ін. — К.: УБС НБУ, 2011. — 432 с.

5. Офіційний сайт Національного банку України. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>.

6. Базель II і Базель III: у чому різниця? [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://bankografo.com>.

7. Балянт Г. Сучасні тенденції у сфері банківського регулювання / Г. Балянт. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Un_msm/2011_16/Ukrainska_nauka_16/03balant.pdf.

8. Міщенко В. В. Підвищення ефективності регулювання та нагляду за фінансовим сектором в Україні / В. В. Міщенко // Вісник НБУ. — 2010. — № 8. — С. 4–10.

9. Осадчий І. Роль банківського нагляду в реструктуризаційних процесах / І. Осадчий // Науково-практичний журнал «Фінансовий простір». 2014. — № 4 (16). — С. 194–199.

10. Скаско О. Механізми нагляду та регулювання банківського ринку України у посткризовий період / О. І. Скаско // Вісник Львівського національного університету імені Івана Франка. Серія економічна. — 2011. — Вип. 46. — С. 418–425.

JEL CLASSIFICATION: E50

LEGAL AND ORGANIZATIONAL PROBLEM SUPERVISION OF BANKING GROUPS IN UKRAINE

Mariia P. MOHYLNYTSKA

Candidate of Science in Economics, Associate Professor of Lviv Institute of Banking of the University of Banking of the National Bank of Ukraine

Christina B. VOROBETS

Graduate Student of the University of Banking of the National Bank of Ukraine

Summary. Indicators and analyzes trends in the banking system of Ukraine and singled out the main problems of regulation and control of banks and banking groups. Grounded shortcomings of the current legal, methodological and technical

framework to implement consolidated supervision over the activities of banking groups. We consider the organization of banking supervision of banking groups and suggests areas of improvement.

Key words: *banking group, bank supervision, prudential standards, the parent bank, the early warning system, supervision on a consolidated basis, non-bank financial institutions.*

The banking sector is a constant struggle for survival in the current environment in Ukraine and, unfortunately, the measures taken by the banks and the regulator to stabilize the situation are not sufficient, and partly ineffective. Results of the banking system in 2014 confirm this: deposits in national currency decreased by 13,3 %, and the outflow of deposits in foreign currency reached 35,8 %, which led to a reduction of credit activity of banks; number of unprofitable banks increased 2,6 times against 2013, and the damage got 52 banks or 33 % of the total, compared with 20 banks in 2013. Under these conditions, 2014 was a year of total introduction of temporary administrations in the banks of Ukraine (for the year introduced in 32 banks), and the number of such banks is still increasing.

Thus, a problem of reformation and, in some cases, improvement of the existing control system of the National Bank of Ukraine of banks and banking groups are becoming more urgent. Efficient organization of the system will relieve deep and protracted problems of financial market participants.

A significant number of these problems are caused by the fact that requirements to identify banking groups entered into force in 2012, but the organization of supervision remained unchanged. A methodology and methods of registration, monitoring and inspection of banking groups also was not changed. Hence, NBU is “statist” regarding banking

groups, not having adequate tools impact on the financial market participants.

Having analyzed the requirements of the current legal framework we defined next deficiencies and problems of banking supervision:

- the National Bank have not mechanism at the stage entrance control measures to the subjects that form the banking group, that is, before the decision on registration of a banking group;

- a supervision of banking groups performed the same tools (economic norms, norms of compulsory redundancy, early warning system indicators) that the individual banks, despite the risks of banking group is different from the risks of individual bank. In addition, it is not created new communication mechanisms for sharing information, not updated an early response and proactive measures;

- NBU currently does not have authority to inspect other (non-banks) group members;

- a rehabilitation or liquidation of members of a banking group would be decided by each separately. In case of liquidation of group' member the procedure has to finish by exclusion the member and re-registration of the group without liquidated part. In case of liquidation of the bank – banking group will stop to exist.

By the results of the research we have made the following conclusions. The system of banks' supervision on an individual basis established by the Na-

tional Bank of Ukraine due to current legislation has turned out not only flawed but also ineffective in combating internal and external challenges that emerged during the unstable macroeconomic situation. Supervision on a consolidated basis (identification, recognition and control) of banking groups in Ukraine, in our opinion, was not accompanied by sound and consistent supervision of its, that can add even more negative for the domestic banking and financial system, which is developing in the direction

of capital consolidation of banks and non-bank financial institutions. In the current conditions it is extremely important to increase the quality of all forms and methods of banks' and banking groups' supervision. To establish effective supervision system should to improve its organization, to reestablish communication and sharing information of all members, to improve the methodological and methodical bases of supervision at all stages.

References

1. Zakon Ukrainy Pro Natsionalnyi bank Ukrainy [Law of Ukraine On the National Bank of Ukraine]. Retrieved from <http://www.rada.gov.ua>.
2. Zakon Ukrainy Pro banky i bankivsku diialnist [Law of Ukraine On Banks and Banking]. Retrieved from <http://www.rada.gov.ua>.
3. Postanova NBU №134 Polozhennia pro poriadok identyfikatsii ta vyznannia bankivskykh hrup [Regulations on the identification and recognition of banking groups, approved by the National Bank of Ukraine]. Retrieved from <http://www.bank.gov.ua>.
4. Skasko O. I., Smovzhenko T. S., Mohylnytska M. P. (2011) Bankivskiy nahliad [Banking Supervision]. K. UBS NBU.
5. Ofitsiyi sait Natsionalnoho banku Ukrainy [The official site of the National Bank of Ukraine]. Retrieved from www.bank.gov.ua.
6. Bazel II i Bazel III: u chomu riznytsia? [Basel II and Basel III: what's the difference?]. Retrieved from <http://bankografo.com/bazel-ii-i-bazel-iii-u-chomu-riznitsya.html>.
7. Balian H. Suchasni tendentsii u sferibankiv'koho rehuliuвання [Current trends in banking regulation]. Retrieved from nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Un_msm/2011_16/Ukrainska_nauka_16/03balant.pdf.
8. Mishchenko V. V. (2010) Pidvyshchennia efektyvnosti rehuliuвання ta nahliadu za finansovym sektorom v Ukraini [Improving the effectiveness of regulation and supervision of the financial sector in Ukraine]. Visnyk NBU. 8, 4–10.
9. Osadchyj I. (2014) Rol bankivskoho nahliadu v restrukturyzatsiinykh protsesah [The role of banking supervision in restructuring processes]. Finansovyi prostir, 4 (16), 194–199.
10. Skasko O. I. (2011) Mekhanizmy nahliadu ta rehuliuвання bankivskoho rynku Ukrainy u postkryzovij period [The mechanisms of supervision and regulation of the banking market in Ukraine post-crisis period]. Visnyk LNU imeni Ivana Frnka. Stria ekonomichna, 46, 418–425.

УДК 336.77

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ СТАТИСТИЧНИХ МОДЕЛЕЙ І МЕТОДІВ ДЛЯ ОЦІНКИ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Надія Володимирівна РОГОЖНИКОВА

старший викладач кафедри фінансів Черкаського інституту банківської справи УБС НБУ(м. Київ)
E-mail: dnv1311@gmail.com

Анотація. В статті розглянуто необхідність статистичного оцінювання функціонування банків, пропорційності взаємозв'язків, визначення тенденцій їх розвитку з метою інформаційно-аналітичного забезпечення повноцінної інтеграції банківської системи України в міжнародний економічний простір.

Аннотация. В статье рассмотрена необходимость статистического оценивания функционирования банков, пропорциональности взаимосвязей, определение тенденций их развития с целью информационно-аналитического обеспечения полноценной интеграции банковской системы Украины в международное экономическое пространство.

Ключові слова: банківська система, центральний банк, комерційні банки, статистичний аналіз, пропорційність розподілу, інтенсивність динаміки, банківська діяльність, пасиви, капітал, зобов'язання.

Ключевые слова: банковская система, центральный банк, коммерческие банки, статистический анализ, пропорциональность распределения, интенсивность динамики, банковская деятельность, пассивы, капитал, обязательства.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку банківської системи України характеризується досить швидкими процесами розвитку, внаслідок чого відбувається концентрація банківського капіталу, розширення асортименту фінансових послуг, застосування нових методів і прийомів банківського менеджменту, активно ідуть процеси реструктуризації банківської системи [2, с. 4]. У період фінансово-економічної кризи особливо гостро постає проблема забезпечення надійного та стабільного функціонування банківської системи. На сучасному етапі в Україні приділяється недостатньо уваги статистичному дослідженню надійності функціонування банків, у порівнянні зі світовою практикою.

Статистичний аналіз банківської діяльності є логічним продовженням банківської справи та необхідною передумовою прийняття обґрунтованих управлінських рішень. В банківській сфері такий аналіз відіграє особливо важливу роль, оскільки діяльність банку як фінансового посередника заснована на довірі, котра формується в суспільстві за результатами аналізу надійності як окремих кредитних установ, так і банківської системи загалом. Це потребує розроблення адекватних методичних підходів до аналізу діяльності банків, які б сприяли більшій прозорості та

прогнозованості всієї банківської системи. Щоб виконувати взяті на себе місії збереження та примноження суспільного капіталу, банки мусять постійно підвищувати ефективність діяльності та вдосконалювати аналітичний інструментарій, застосовуваний у процесі управління.

За сучасних умов економічного розвитку об'єктивно висуваються нові вимоги до статистичної науки і практики для того, щоб статистика стала дійовим інструментом ефективного управління. Зростає актуальність комплексного використання статистичних методів у вирішенні завдань управління [10, с. 3]. Успішний розвиток і надійність банківської системи багато у чому залежить від результатів статистичного аналізу в окремих банках, що дозволяє виявляти їхні слабкі та сильні сторони, в подальшому визначати конкретні шляхи розв'язання проблем.

Інформація щодо банківської діяльності в Україні відображається в системі показників грошово-банківської статистики та відповідних формах звітності комерційних банків, які враховують національні особливості.

Методологія статистики та її правильне застосування у статистичних дослідженнях – запорука результативності проведених досліджень та ефективності аналітичних висновків. Загаль-

ний принцип статистичної методології – вивчення явищ і процесів не як окремих складових, а як цілісної системи, що має безліч суттєвих взаємозв'язків.

Отже, за умов високої конкуренції та нестабільності фінансових ринків проблеми аналізу та об'єктивної оцінки діяльності установ банків стають усе актуальнішими.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Економіко-статистичному аналізу діяльності банків присвячено ряд наукових праць, зокрема це роботи В. Вітлінського, О. Дзюблюка, О. Заруби, Т. Ковальчука, А. Мороза, А. Пересади, Н. Шульги, О. Барановського, А. Головача, С. Герасименка, А. Єріної, В. Захожай, Р. Моторина та ін.

Вивчення опублікованих за даною проблематикою робіт, методологічних концепцій, методичних підходів та практичних розробок дозволили зробити висновок про те, що у наукових працях названих науковців досліджуються проблеми аналізу банківської діяльності без врахування сучасних реалій поглиблення фінансової кризи в Україні, на що зроблено акцент у даній статті.

Метою статті є обґрунтування методичних підходів статистичного оцінювання діяльності банків, виявлення закономірностей функціонування та тенденцій розвитку банківської системи України.

Обґрунтування отриманих наукових результатів. Одним із напрямів статистичного дослідження є теорія та практика аналізу пропорційності взаємозв'язків. Основні напрями статистичного аналізу пропорційності визначають конкретні завдання, що обумовлюються необхідністю побудови системи статистичного забезпечення управління ресурсами банків.

Для формалізації у процесі побудови моделей пропорційності в узагальненому вигляді умовно приймаємо, що це пропорційність розподілу результативної (зобов'язань) та факторної (власного капіталу банку) ознак.

Модель пропорційності складається з двох показників: частки результативної ознаки ($d_{зк}$) та частки факторної ознаки ($d_{вк}$).

Розглянемо пропорційність розподілу пасивів банківської системи для першої групи банків України на початок 2014 року [8] (табл. 1).

Таблица 1

Пропорційність розподілу пасивів банківської системи для першої групи банків на 01.01.2014 року

Регіональні установи першої групи банків	Частка власних коштів $d_{вк}$	Частка зобов'язань $d_{зк}$	Коефіцієнт локалізації $K_{лок} = \frac{d_{зк}}{d_{вк}}$	Ранги Клок
ПРИВАТБАНК	17,53	25,19	1,4368	12
УКРЕКСІМБАНК	17,11	11,46	0,6697	2
ОЩАДБАНК	17,36	11,09	0,6392	1
РАЙФФАЙЗЕН БАНК "АВАЛЬ"	6,08	6,76	1,1116	8
ПРОМІНВЕСТБАНК	5,05	5,89	1,1661	9
УКРСОЦБАНК	7,34	5,09	0,6946	3
ВТБ БАНК	3,88	4,93	1,2703	10
ДЕЛЬТА БАНК	2,88	4,39	1,5207	14
ПЕРШИЙ УКРАЇНСЬКИЙ МІЖНАРОДНИЙ БАНК	4,04	3,92	0,9721	6
"НАДРА"	3,86	3,87	1,0014	7
ДОЧІРНІЙ БАНК СБЕРБАНКУ РОСІЇ	2,97	3,91	1,3165	11
УКРСИББАНК	2,52	3,80	1,5095	13
АЛЬФА-БАНК	3,93	3,51	0,8942	5
БАНК "ФІНАНСИ ТА КРЕДИТ"	1,80	3,38	1,8718	15
УКРГАЗБАНК	3,65	2,81	0,7685	4
Всього	100	100	x	x

Джерело: розраховано автором за даними [10].

З метою отримання зведеної характеристики пропорційності розподілів як результативної, так і факторної ознаки розрахуємо коефіцієнт концентрації ($K_{\text{конц}}$).

Формула коефіцієнта концентрації:

$$K_{\text{конц}} = \frac{1}{2} \times \sum |d_{\text{вл.к}} - d_{\text{зк}}| \quad (1)$$

Таблиця 2

Розрахунок коефіцієнта концентрації

Регіональні установи банку (за рангами $K_{\text{лок}}$)	Ранги $K_{\text{лок}}$	$d_{\text{вл.к}}$	$d_{\text{зк}}$	Кумулятивні частки, %		$ d_{\text{вл.к}} - d_{\text{зк}} $
				$d'_{\text{вл.к}}$	$d'_{\text{зк}}$	
ПРИВАТБАНК	1	17,357	11,094	17,357	11,094	6,263
УКРЕКСІМБАНК	2	17,106	11,456	34,463	22,550	11,913
ОЩАДБАНК	3	7,335	5,095	41,799	27,645	14,154
РАЙФФАЙЗЕН БАНК "АВАЛЬ"	4	3,654	2,808	45,453	30,453	15,000
ПРОМІНВЕСТБАНК	5	3,928	3,512	49,381	33,965	15,416
УКРСОЦБАНК	6	4,038	3,925	53,418	37,890	15,528
ВТБ БАНК	7	3,861	3,866	57,279	41,756	15,523
ДЕЛЬТА БАНК	8	6,079	6,758	63,358	48,514	14,844
ПЕРШИЙ УКРАЇНСЬКИЙ МІЖНАРОДНИЙ БАНК	9	5,052	5,891	68,410	54,405	14,005
"НАДРА"	10	3,881	4,930	72,291	59,335	12,956
ДОЧІРНИЙ БАНК СБЕРБАНКУ РОСІЇ	11	2,970	3,910	75,261	63,245	12,016
УКРСИББАНК	12	17,532	25,191	92,793	88,436	4,358
АЛЬФА-БАНК	13	2,518	3,802	95,312	92,237	3,075
БАНК "ФІНАНСИ ТА КРЕДИТ"	14	2,884	4,385	98,196	96,623	1,573
УКРГАЗБАНК	15	1,804	3,377	100,000	100,000	0,000
Всього	x	100,000	100,000	x	x	156,626

Джерело: розраховано автором за даними [6].

Коефіцієнт концентрації становить:

$$K_{\text{конц}} = \frac{1}{2} \times 156,626 = 78,3\%$$

Значення коефіцієнта концентрації свідчить про значний ступінь концентрації залучених коштів у найбільших банків. Найбільшою мірою залучені кошти сконцентровані в п'яти банках ($K_{\text{лок}} > 1$), меншою – в десяти ($K_{\text{лок}} < 1$). Це означає, що на п'ять комерційних банків України припадає більше залучених коштів (кредитних ресурсів) порівняно з пропорційною часткою обсягу капіталу.

Для зведеної характеристики пропорційності обох розподілів можна використати криву концентрації Лоренца [10].

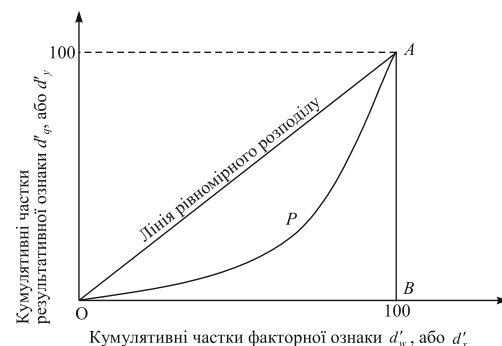

Рис. 1. Крива Лоренца

Отже, відхилення розподілу власних та залучених коштів від рівномірного становить 78,3 %.

Важливим напрямком аналізу є вивчення інтенсивності динаміки банківських ресурсів і на цій основі прогнозування їх обсягів.

Розглянемо інтенсивність динаміки пасивів банківської системи України на початок періоду [8] (табл. 3).

Таблиця 3

Динаміка пасивів банківської системи України на початок періоду, млрд грн

Статті пасиву	Обсяг на початок року		Абсолютний приріст	Темп зростання, %	Темп приросту, %	Абсолютне значення одного процента приросту
	2013	2014				
Капітал	170,196	192,599	22,403	113,2	13,2	1,697
Зобов'язання	956,983	1084,91	127,927	113,4	13,4	9,547
Всього	1127,18	1277,51	150,329	113,3	13,3	11,303

Розраховано автором за даними [6].

Отже, в банківській системі на початок 2014 року спостерігається зростання власних коштів на 13,2 %, що в абсолютному виразі складає 22,403 млрд грн порівняно з аналогічним 2013 роком. Один процент приросту вартує 1,697 млрд грн. На 1 січня 2014 року спостерігається збільшення зобов'язань банків на 127,927 млрд. грн., темп приросту складає 13,4 %. Загалом пасиви банківської системи зросли на 13,3 % або на 150,329 млрд грн.

Для оцінки інтенсивності структурних зрушень пасивів у часі використовуємо абсолютну міру варіації – квадратичний коефіцієнт структурних зрушень (σ_a) [9].

$$\sigma_a = \sqrt{\frac{\sum(d_1 - d_0)^2}{n}} \quad (2)$$

Визначимо динаміку структури пасивів банківської системи України на початок року кожного року (табл. 4).

Таблиця 4

Динаміка структури пасивів банківської системи України на початок року

Статті пасиву	Структура, %		Структурні зрушення, п. п.	Темп зростання, %	Темп приросту, %	$(\Delta d)^2$ п.п.
	2013	2014				
Власний капітал	15,10	15,08	-0,02	99,85	-0,15	0,0005
Зобов'язання	84,90	84,92	0,02	100,03	0,03	0,0005
Всього	100	100	x	x	x	0,0011

Розраховано автором за даними [6].

$$\sigma_a = \sqrt{\frac{0,0011}{2}} = 0,02n.n.$$

Отже, в середньому частки власного капіталу та зобов'язань змінились на 0,02 процентних пунктів. В структурі пасивів в 2013 та 2014 роках переважають зобов'язання, частка яких становить 84,90 % та 84,92 % на початок 2013 року та на початок 2014 року відповідно. Спостерігається зменшення власного капіталу в структурі на

0,02 п.п., навпаки частка зобов'язань банківської системи зросла на 1 січня 2014 року на 0,02 п.п.

Оцінимо ступінь концентрації капіталу банку за допомогою структурних характеристик (моди, медіани, кватилів, децилів), коефіцієнтів кватильної і децильної диференціації, коефіцієнту Джині, а також кривої Лоренца. Проведемо групування банків першої групи за розміром капіталу (табл. 5).

Таблиця 5

Розподіл банків першої групи за розміром капіталу

Групи банків за розміром капіталу, млрд. грн.	1,88 – 7,36	7,36 -12,83	12,83 -18,3	Разом
Кількість банків	11	1	3	15

Джерело: складено автором за даними [10].

Проведемо допоміжні розрахунки для знаходження структурних середніх (табл. 6).

Таблиця 6

Розподіл банків першої групи за розміром капіталу

Групи банків, млрд. грн.	кількість банків, f	дискретний ряд, млрд. грн.	xf	Кумулятивна частота S _{кум. част.}
1,88 – 7,36	11	4,62	50,82	11
7,36 –12,83	1	10,10	10,10	12
12,83 –18,3	3	15,57	46,70	15
Разом	15	x	107,61	x

Розраховано автором за даними [6].

Розрахуємо середній розмір капіталу, що припадає на один банк:

$$\bar{K} = \frac{\sum xf}{\sum f} \quad (3)$$

$$\bar{K} = \frac{107,61}{15} = 7,174 \text{ млрд грн.}$$

У середньому на один банк приходиться 7,174 млрд грн капіталу.

Розрахуємо середній розмір капіталу у більшості банків, тобто моду за формулою:

$$M_o = x_o + h \frac{f_{m_o} - f_{m_o - 1}}{(f_{m_o} - f_{m_o - 1}) + (f_{m_o} - f_{m_o + 1})} \quad (4)$$

тоді мода становить:

$$M_o = 1,88 + 5,48 \frac{(11-0)}{(11-0)+(11-1)} = 4,75$$

Більшість банків мають у середньому 4,75 млрд грн капіталу.

Для визначення капіталу у половини банків, тобто медіани, попередньо визначимо накопичені (кумулятивні) частоти (табл. 6). Медіанним є інтервал [1,88-7,36], тому що йому відповідає перша накопичена частота, що перевищує половину обсягу сукупності. Медіана дорівнює:

$$M_e = x_o + h \frac{0,5\sum f - S_{f_{me-1}}}{f_{me}} \quad (5)$$

Медіана дорівнює:

$$M_e = 1,88 + 5,48 \times (15/2 - 0)/11 = 5,616$$

Половина банків має середній розмір капіталу, що не перевищує 5,616 млрд грн, а у іншій половині банків розмір капіталу – вище 5,616 млрд грн.

Для розрахунку коефіцієнтів кватильної і децильної диференціації необхідно розрахувати перший і третій кватиль, а також перший і дев'ятий децилі відповідно.

Інтервал, у якому знаходиться перший кватиль є [1,88-7,36], тому що йому відповідає перша накопичена частота, що перевищує $\frac{1}{4}\sum f$, тобто $11 > 3,75$; а інтервал, у якому знаходиться третій кватиль, буде [12,83-18,3], тому що йому відповідає перша накопичена частота, що перевищує $\frac{3}{4}\sum f$.

Тоді перший кватиль за формулою:

$$Q_1 = x_o + h \frac{0,25 \sum - S_{Q-1}}{f_Q} \quad (6)$$

$$Q_1 = 1,88 + 5,48 \times ((15/4 - 0)/11) = 3,75$$

Третій кватиль знаходимо аналогічно:

$$Q_3 = x_o + h \frac{0,75 \sum - S_{Q-1}}{f_Q} \quad (7)$$

$$Q_3 = 12,83 + 5,48 \times ((0,75 \times 15 - 12)/3) = 11,46$$

Розмір капіталу, що не перевищує 3,75 млн грн, мають 25 % дрібних банків, а капітал, що не перевищує 11,46 млн грн, не менш 75 % усіх банків.

Тоді коефіцієнт кватильної диференціації дорівнює:

$$K_Q = \frac{Q_3}{Q_1} \quad (8)$$

$$K_Q = \frac{11,46}{3,75} = 3,057$$

Це означає, що мінімальний розмір капіталу у 25 % найбільших банків в 3,057 рази перевищує максимальне значення банківського капіталу для 25 % найдрібніших за обсягом капіталу. Отже, для обстежених 15 банків характерною є не дуже висока концентрація ресурсів.

Інтервали децилей визначаються аналогічно. Так, інтервал, у якому перебуває перший дециль є [1,88-7,36], а інтервал, у якому перебуває дев'ятий дециль [12,83-18,3]. Тоді відповідні децилі дорівнюють (млрд. грн.):

$$D_1 = x_0 + h \frac{0,1\Sigma - S_{D-1}}{f_D} \quad (9)$$

$$D_1 = 1,88 + 5,48 \times ((15/10 - 0)/11) = 2,63$$

$$D_9 = x_0 + h \frac{0,9\Sigma - S_{D-1}}{f_D} \quad (10)$$

$$D_9 = 12,83 + 5,48 \times ((15 \times 9/10 - 12)/3) = 15,57$$

У 10 % найдрібніших за обсягом капіталу банків максимальний розмір банківського капіталу становить 2,63 млрд грн, а серед 10 % найбільших банків мінімальний його розмір складає 15,57 млрд грн. Або інакше: для 90 % (без 10 % самих великих) банків 15,57 млрд грн є максимальною величиною банківського капіталу, що зосереджена у одному банку. Тоді коефіцієнт децильної диференціації дорівнює:

$$K_D = \frac{D_9}{D_1} \quad (11)$$

$$K_D = \frac{15,57}{2,63} = 5,926$$

тобто мінімальний розмір капіталу у 10 % найбільших банків першої групи перевищує максимальний банківський капітал для 10 % менших банків в 5,9 рази. Отже ступінь концентрації банківського капіталу у найбільших банків першої групи високий.

Оцінка ступеня концентрації банків за розміром капіталу доповнюється розрахунком коефіцієнту концентрації Джині [9] (табл. 7).

Таблиця 7

Розрахунок коефіцієнту концентрації Джині

Капітал банку, млрд грн		Кількість банків			Загальна сума капіталу, млрд грн			$f_{від} \cdot x_{кум}$	$f_{від} \cdot x_{від}$
інтервальний розподіл	дискретний розподіл, x	За групами f	частота, %, $f_{від}$	накопичена частота $f_{кум}$	млн. грн., xf	у % до підсумку, $x_{від}$	накопичений % до підсумку, $x_{кум}$		
A	1	2	3	4	5	6	7	8	9
1,88 - 7,36	4,62	11	73,33	73,33	50,82	47,23	47,23	0,3463	0,3463
7,36 - 12,83	10,10	1	6,67	80,00	10,10	9,38	56,61	0,0377	0,0063
12,83 - 18,3	15,57	3	20,00	100,00	46,70	43,39	100,00	0,2000	0,0868
Разом		15	100,00	x	107,61	100,00	x	0,5841	0,4394

Джерело: розраховано автором за даними [10].

$$K^{Дж} = 1 - 2 \sum f_{від} \cdot x_{кум} + \sum f_{від} \cdot x_{від}$$

$$K = 1 - 2 \times 0,5841 + 0,4394 = 0,271$$

Отриманий коефіцієнт свідчить про невисокий ступінь концентрації банківського капіталу в цілому в першій групі банків.

Висновки. Побудова соціально орієнтованої економіки в Україні вимагає надійного функці-

онування банків – це особливо гостро відчутно в сучасних умовах, через вплив на економіку кризових явищ та процесів, регулятивні функції держави щодо надійності набувають особливого значення. Ефективність управління банківською діяльністю залежить від системи статистичного забезпечення, що включає статистичну інформацію у вигляді системи показників банківської діяльності, а також методи та інструментарій аналізу.

На основі оцінки сучасного стану та тенденцій розвитку банківської системи в Україні, аналізуються базові функції банків, які визначають зміст їхньої діяльності загалом. Ефективне функ-

ціонування банківської системи можливе тільки за наявності раціональних пропорцій і співвідношень між окремими підсистемами.

Список використаних джерел

1. Банківська система України [Текст] : монографія / В. В. Коваленко, О. Г. Коренева, К. Ф. Черкашина, О. В. Крухмаль. — Суми : ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2010. — 187 с.
2. Банківська статистика: навч. посіб. / уклад. І. В. Белова. — Суми : Університетська книга, 2014. — 431 с.
3. Барановський О. І. Фінансові кризи: передумови, наслідки і шляхи запобігання: монографія. — К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2009. — 754 с.
4. Галицька Е. В. Фінансова статистика: навч. посіб. / Е. В. Галицька, Н. В. Ковтун. — К. : Кондор, 2008. — 440 с.
5. Гроші та кредит: підручник / С. К. Реверчук [та ін.]; за ред. д-ра екон. наук, проф. С. К. Реверчука. — К. : Знання, 2011. — 382 с.
6. Офіційний сайт НБУ [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>.
7. Про розподіл банків на групи: рішення комісії з питань нагляду та регулювання діяльності банків НБУ № 974 від 13.12.2012. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc>.
8. Рогожнікова Н. В. Статистика: навч. посіб. — К. : УБС НБУ, 2008. — 279 с.
9. Сидорова А. В., Юріна Н. О. Практикум з банківської статистики: Навчальний посібник. — Донецьк : Каштан, 2006. — 136 с.
10. Статистичне забезпечення управління економікою: прикладна статистика: навч. посіб. / А. В. Головач, В. Б. Захожай, Н. А. Головач. — К. : КНЕУ, 2005. — 333 с.
11. Статистика: підручник / за ред. С. С. Герасименко. — К. : КНЕУ, 2000. — 461 с.
12. Статистика: навч.-метод. посібник для самостійного вивчення дисципліни / А. М. Єріна, Р. М. Моторин, А. В. Головач. та ін. — К. : КНЕУ, 2001. — 448 с.

JEL CLASSIFICATION: C15, E50

PECULIARITIES OF APPLYING STATISTICAL MODELS AND METHODS FOR EVALUATING BANKING ACTIVITIES

Nadiia V. ROHOZHNIKOVA

Senior Lecturer of the Department of Finance of the Cherkasy Institute of Banking of the University of Banking of the National Bank of Ukraine (Kyiv)

Summary. The article deals with the need for statistical evaluation of the functioning of banks, proportionality of relationships, defining trends of their development for the purpose of information and analytical support of full integration of Ukraine's banking system into international economy.

Key words. The banking system, the central bank, commercial banks, statistical analysis, proportional allocation, the intensity dynamics, banking, liabilities, capital commitments.

Statistical banking analysis is a logical continuation of banking and a prerequisite to make well-grounded management decisions. Such analysis is particularly important in the banking sector because the activities of the bank as a financial intermediary are based on trust, which is formed in the society through the analysis of reliability of some credit institutions as well as the banking system as a whole. It requires the development of appropriate methodological approaches to the analysis of banks that would ensure banking system transparency and predictability.

Under the present conditions of economic development new requirements to statistics as a science and practice are being put forward for it to become an effective tool of management.

Information about Ukraine's banking activity is reflected in the scorecard of monetary and banking statistics and relevant reports of commercial banks, which take into account national characteristics.

Statistics methodology and its correct application in statistical research is the key to the conducted research effectiveness and analytical conclusions efficiency. The general principle of statistical methodology is the study of phenomena

and processes not as individual components but as an integrated system, which has many significant relationships.

The aim of the article is to justify methods of statistical evaluation of the reliability of banks and identify patterns and trends of Ukraine's banking system.

One of the areas of statistical research is the theory and practice of analyzing relationships proportionality. Main types of statistical analysis of proportionality identify specific tasks determined by the need to build the system for providing bank revenue and loan management.

To formalize the process of constructing proportionality models we consider it to be the proportionate distribution of result (liabilities) and factor (the bank's equity) signs.

Based on the assessment of current state and trends of Ukraine's banking system the basic functions of banks which determine the content of their work have been analyzed. The effective functioning of the banking system is likely to take place only if rational proportions and ratios between different subsystems are present.

References

1. Kovalenko V. V., Korenieva O. H., Cherkashyna K. F., Krukhmal O. V. (2010) *Bankivska systema Ukrainy*. Sumy: DVNZ "UABS NBU".
2. *Bankivska statystyka [Banking statistics]*. Sumy: Universytetska knyha, 2014.
3. Baranovskyi O. I. (2009) *Finansovi kryzy: peredumovy, naslidky i shliakhy zapobihannia [Financial crisis: background, consequences and ways to prevent]*. K.: Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t.
4. Halytska E. V., Kovtun N. V. (2008) *Finansova statystyka [Financial statistics]*. K.: Kondor.

5. Reverchuk S. K. (2011) (Eds.) Hroshi ta kredyt [Money and credit]. K.: Znannia.
6. Ofitsiyni sait NBU [Official site of National Bank of Ukraine]. Retrieved from <http://www.bank.gov.ua>.
7. Pro rozpodil bankiv na hrupy: rishennia komisii z pytan nahliadu ta rehuliuвання diialnosti bankiv NBU № 974 vid 13.12.2012. [The distribution of banks in Commission Decision on supervision and regulation of banks National Bank of Ukraine № 974 from 12.13.2012.]. Retrieved from <http://zakon.nau.ua/doc>.
8. Rohozhnikova N. V. (2008) Statystyka [Statistics]. K. : UBS NBU.
9. Sydorova A. V., Yurina N. O. (2006) Praktykum z bankivskoi statystyky [Workshop on banking statistics]. Donetsk: Kashtan.
10. Holovach A. V., Zakhzhay V. B., Holovach N. A. (2005) Statystychne zabezpechennia upravlinnia ekonomikoju: prykladna statystyka [Statistical Support economic governance: Applied Statistics]. K.: KNEU.
11. Herasymenko S. S. (2000) Statystyka [Statistic]. K. : KNYeU.
12. Yerina A. M., Motoryn R. M., Holovach A. V. (2001) Statystyka [Statistic]. K.: KNEU.

УДК 339.74.01(100)

СВІТОВА ВАЛЮТНА СИСТЕМА: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Ольга Ігорівна СТИРСЬКА

к.е.н, асистент кафедри фінансів та фінансово-економічної безпеки Львівського інституту банківської справи УБС НБУ (м. Київ)

E-mail: Olja.styraska@gmail.com

Анотація. У статті розкрито сутність поняття «світова валютна система». Досліджено її функції, властивості, складові елементи. Обґрунтовано роль долара США у світовій валютній системі. Окреслено перспективи її трансформації.

Аннотація. В статті раскрыта суть понятия «мировая валютная система». Исследованы ее функции, свойства, составляющие элементы. Обоснована роль доллара США в мировой валютной системе. Определены перспективы ее трансформации.

Ключові слова: світова валютна система, резервна валюта, долар США, євро, японська єна, фунт стерлінгів, юань, золото.

Ключевые слова: мировая валютная система, резервная валюта, доллар США, евро, японская иена, фунт стерлингов, юань, золото.

Постановка проблеми. Потреба дослідження теоретичних аспектів функціонування та розвитку світової валютної системи зумовлена швидкими темпами науково-технічного прогресу, змінами у світовому господарстві, масштабними інтеграційними процесами, глобалізацією. Водночас, питання сутності світової валютної системи досі залишається дискусійним. Крім того, невіршеними залишаються проблеми вибору світової резервної валюти та ролі долара США у світовій валютній системі, альтернатива переходу від долара до євро як головної міжнародної валюти, збалансування розподілу використання у міжнародній діяльності кількох валют. Як наслідок трансформаційні процеси у світовій валютній системі зумовлюють потребу подальшого її дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різноманітні аспекти функціонування та розвитку світової валютної системи продовжують привертати увагу науковців. Так, теоретичні аспекти світової валютної системи знайшли відображення у працях Н. Кулішова, Н. Ліфанова, С. Лукашенко, С. Моїсеєва, С. Терещенка. Перспективні напрями реформування світової валютної системи досліджували В. Андрианов, К. Антоненко, О. Кравчук, Л. Красавина, О. Лавріненко, С. Лукашенко, Н. Пантелеєва. Роль долара як основної світової резервної валюти та питання переходу до інших резервних валют досліджували: Ф. Жу-

равка, Н. Резнікова, М. Прохорова, С. Терещенко, М. Швайка та інші. Водночас, існує потреба продовження дослідження світової валютної системи, оскільки вона є динамічною та розвивається під впливом значної кількості факторів.

Метою статті є розкриття сутності поняття «світова валютна система», дослідження її особливостей та обґрунтування перспектив її трансформації в майбутніх періодах.

Обґрунтування отриманих наукових результатів. В сучасному світі співпраця між різноманітними країнами є неминучою. Саме світова (міжнародна) валютна система виступає сполучним елементом, що дозволяє здійснювати платежі за експортом й імпортом товарів, капіталу, послуг та інших видів діяльності у відносинах між країнами, а також створює сприятливі умови для розвитку виробництва на основі ефективного міжнародного поділу праці.

Розглянемо детальніше деякі наукові підходи до визначення сутності досліджуваного поняття. Так, С. Терещенко обґрунтовує, що сучасні наукові підходи до визначення сутності поняття «світова (міжнародна) валютна система» дозволяють розглядати її з позицій: інтернаціоналізації господарських зв'язків; міжнародних договорів як форми організації валютних відносин; організації грошового обігу та порядку розрахунків [1].

З. Луцишин трактує валютну систему як «скупність економічних відносин, пов'язаних із

функціонуванням валюти, що історично сформувалися на основі інтернаціоналізації господарських зв'язків, з державно-правовою організацією валютних відносин» [2, с. 320]. Водночас, автор обґрунтовує, що міжнародна валютна площа характеризується такими складовими, як національні та резервні валюти, міжнародні грошові одиниці, умови взаємної конвертованості, валютний паритет, валютний курс і національні та міжнародні механізми його регулювання [2, с. 85]. Схожої думки притримується О. Лавріненко [3], трактуючи валютну систему як сукупність валютних взаємовідносин, що виникають у результаті купівлі-продажу валюти і валютних цінностей як на території певної країни, так і за її межами, міжнародних розрахункових операцій від зовнішньоекономічної діяльності та як форма реалізації валютного порядку в умовах дотримання і використання основних його принципів.

За словами С. Лукашенко, світова (міжнародна) валютна система за своєю сутністю є організаційною системою управління валютно-фінансовими відносинами між суб'єктами світового господарства [4, с. 9–11]. Науковець ототожнює суб'єкти світового господарства та суб'єкти глобальної валютної системи, стверджуючи, що до них належать: держави та інститути, що здійснюють регулювання валютних відносин на глобальному, регіональному і національному рівнях; суб'єкти господарської діяльності – юридичні особи, фізичні особи (домогосподарства).

Світову валютну систему розглядають як сукупність способів, інструментів та органів (інститутів), за допомогою яких здійснюються грошові розрахунки в межах світового господарства І. Д'яконова, М. Макаренко та Ф. Журавка [5, с. 85–87].

Н. Резнікова та М. Відякіна розглядають міжнародну валютну систему як сукупність норм, правил та інструментів, а також як економічне, інституційне та політичне середовище, що визначає способи забезпечення двох головних глобальних суспільних благ: міжнародної резервної валюти (чи валют) та зовнішньої стабільності [6, с. 169–173]. Погоджуємось із твердженням науковців, що валюта країни чи валютного союзу отримує статус міжнародної (світової), лише за умови, що іноземці бажають володіти активами, деномінованими в цій валюті, тобто якщо ця валюта є стабільною.

М. Ліфанова [7] частково поділяє думку Н. Резнікової та М. Відякіної, розглядаючи світову валютну систему як сукупність певних правил

і законів, які регулюють діяльність центральних емісійних банків на зовнішніх валютних ринках. Основну ціль світової валютної системи науковець вбачає у забезпеченні стабільного фундаменту для довгострокового планування міжнародних торговельних відносин.

Н. Кулішов досліджує світову валютну систему як функціональну форму організації валютних відносин на рівні міждержавних зв'язків [8, с. 356–357]. Її розвиток регулюється відповідними міждержавними валютними угодами, виконання яких забезпечується утвореними на колективній основі міжнародними валютно-фінансовими та банківськими установами та організаціями. З погляду форми організації розглядає світову (міжнародну) валютну систему С. Моїсеев, зокрема як закріплену в міжнародних угодах форму організації валютних відносин, що функціонують самостійно або обслуговують міжнародний рух товарів і факторів виробництва [9, с. 33].

Як бачимо наукові погляди щодо сутності світової валютної системи розходяться. На основі розглянутих наукових підходів, в рамках даного дослідження пропонуємо трактувати світову валютну систему як сукупність взаємопов'язаних функціональних підсистем, що забезпечують реалізацію валютних відносин в межах світового господарства та на основі яких між економічними суб'єктами реалізуються відносини з приводу перерозподілу ресурсів та забезпечення міжнародного руху товарів і факторів виробництва.

Наукові погляди щодо функцій світової валютної системи зводяться до твердження, що існує дві основні функції:

1) регулювання міжнародних розрахунків на валютних ринках за виконані експортні та імпорتنі операції;

2) створення сприятливих умов для розвитку міжнародного поділу праці та виробництва і найголовніше забезпечувати безперебійне функціонування її структурних елементів [7, с. 57–60; 10, с. 18–19].

Можна також виділити й інші функції світової валютної системи, зокрема: забезпечення платіжно-розрахункового обороту в рамках світового господарства; регламентація та координування режимів національних валютних систем; уніфікація і стандартизація принципів валютних відносин; регулювання (виправлення реальних диспропорцій у платіжних балансах, що впливають на відносини між валютами); ліквідність (визначення резервних продуктів, форм їх створен-

ня та можливостей використання для покриття диспропорцій платіжних балансів); управління; погодження режиму валютного курсу [4, с. 9–11].

Розглядаючи теоретичні аспекти світової валютної системи відзначимо, що їй притаманні певні властивості (характерні особливості), а саме: цілісність, яка передбачає взаємозв'язок між елементами системи та вплив зміни будь-якого компоненту системи на інші компоненти та на систему в цілому; складність структури, що передбачає наявність кількох підсистем; інтегративність, яка припускає, що системі в цілому притаманні властивості, відсутні у її елементів, і навпаки, елементи можуть володіти властивостями, яких не має система у цілому; структурність, що передбачає наявність в світовій валютній системі окремих елементів, які є підсистемами з властивим тільки їм регулюванням [4, с. 8–11]; цільова спрямованість – існування спільної мети для всіх підсистем світової валютної системи; динамічність, що характеризується динамічними процесами в середині системи та можливістю швидко реагувати на зміни в зовнішньому та внутрішньому середовищах; інституційність, що передбачає підпорядкованість нормам міжнародного публічного і приватного права, які регулюють відносини між державами, економічними об'єднаннями, юридичними та фізичними особами тощо.

Що стосується складових елементів світової валютної системи, то на думку Н. Кулішова до них можна віднести: міжнародні ліквідні ресурси (золото та платіжні засоби), механізм регулювання валютних паритетів і курсів, міжнародні валютні ринки та ринки золота, система міжнародного кредитування та міждержавних розрахунків, відповідні інфраструктурні ланки та проведення нагляду за фінансовою сферою діяльності [8, с. 357–358]. На нашу думку, даний перелік не можна вважати повним, адже автор не враховує резервні валюти, які є важливим елементом світової валютної системи.

І. Д'яконова, М. Макаренко та Ф. Журавка виділяють такі елементи світової валютної системи: резервні валюти, міжнародні розрахункові валютні одиниці; умови взаємного конвертування валют; уніфікований режим валютних паритетів; регламентація режимів валютних курсів; міждержавне регулювання валютних обмежень; міждержавне регулювання міжнародної валютної ліквідності; уніфікація правил використання міжнародних кредитних засобів обігу; уніфікація основних форм міжнародних розрахунків; ре-

жим світових валютних ринків та ринку золота; міжнародні організації, які здійснюють міждержавне валютне регулювання [5, с. 87–88].

Таким чином, одним із основних елементів світової валютної системи вважаємо саме резервні валюти. Загалом, резервна валюта – це валюта країни, в якій центральні банки інших країн формують і зберігають свої офіційні золотовалютні резерви [11, с. 73–75]. Водночас, варто зазначити, що для того, щоб валюта стала резервною потрібні певні передумови, зокрема стабільність та економічний розвиток країни, яка її випускає.

В сучасному світовому економічному просторі основними валютами, що виконують роль резервних, виступають: долар США; євро; японська єна; англійський фунт стерлінгів. Зазначені валюти не лише використовуються для обслуговування зовнішньоторговельних операцій, забезпечення міжнародного руху капіталу, вираження цін у зовнішньоторговельних угодах, а й слугують основою для вираження обмінних курсів більшості валют інших країн [12]. Водночас, резервна валюта не завжди виконує всі ці функції. Фунт стерлінгів, незважаючи на зменшення ролі Великої Британії на світових ринках, зберігає за собою роль резервної валюти з огляду на розвинуту в усьому світі банківську мережу цієї країни.

Крім того, щоб валюта певної країни могла претендувати на статус резервної вона має бути вільно конвертованою, а її курс стабільним. В країні-емітенті має бути розвинена банківська система, страховий та фінансовий ринки, а сама країна повинна займати провідні позиції у міжнародній економіці і світовій торгівлі.

Безперечно, присвоєння валюті певної країни статусу резервної дає певні переваги цій країні. В першу чергу це можливість здійснювати емісію без зміни величини власних офіційних золотовалютних резервів.

Загальновідомо, що основною резервною валютою світу є долар США, що пов'язано із саме у доларах утримують свої резерви центральні банки більшості країн світу. «Доларова залежність» дозволяє США здійснювати безстрокове кредитування національної економіки завдяки нагромадженню іншими країнами резервів у цій валюті, купувати на зовнішніх ринках більшу кількість товарів і послуг, ніж продавати, тобто мати хронічний дефіцит платіжного балансу [11, с. 73–74].

Незважаючи на впровадження євро та зростаючій ролі Китаю в міжнародній торгівлі і, відповідно, ролі юаня у світі, частка долара США

у міжнародних розрахункових операціях залишається найвагомішою. Це пов'язано із тим, що саме у доларах здійснюється основна частка розрахунків за енергоносії і передусім за нафтопродукти. Зростання попиту на них, зумовлене тенденціями зростання світової економіки, автоматично означає збільшення попиту на долари, а відтак і зміцнення курсу цієї валюти. Крім того, долар США обслуговує не лише ринок нафти, а й біля двох третин світового ринку високих технологій, що власне і є основою економічного розвитку [12].

Розглядаючи перспективи майбутніх трансформацій світової валютної системи варто відзначити значну кількість наукових поглядів щодо правильності твердження: глибинною причиною глобальних фінансових криз стала відмова від золотовалютного стандарту в регулюванні міжнародних торгових і валютних відносин. Повністю поділяємо цю думку.

Надлишок доларових кредитів, в період кризи, разом із падінням американської економіки викликав падіння економіки країн, залежних від американського експорту і цих кредитів. Крім того, важливою проблемою у світовій валютній системі стала монополізація США контролю за світовою валютою – долларом, управління яким мала б здійснювати уся світова спільнота, а не окрема країна [13]. Це, у свою чергу, призвело до утворення некерованої грошової маси, по-суті перевиробництва долара [14, с. 26–27].

Можна виділити три основні групи наукових підходів щодо того, яку роль зіграв долар США в розгортанні фінансової кризи та в існуючій міжнародній валютній системі. Згідно першої групи підходів, криза була викликана виключно мікронедоліками фінансової системи, а міжнародне значення та статус долару США залишаються безперечними. Інша, протилежна точка зору, полягає в тому, що саме долар США і був основною причиною кризи, адже світ більше не може залежати від емітованої однією країною резервної валюти. Третя група об'єднує наукові підходи, які можна вважати компромісними, і ґрунтується на тому, що сама природа міжнародної валютної системи сприяла створенню такого макроекономічного та фінансового середовища, що і стало причиною кризи [15].

На наш погляд, значна відповідальність все ж лежить на США, зокрема на Федеральній резервній системі, яка працює за законами вільного ринку, маючи на меті одержання прибутку від власної діяльності та протягом значного періоду

часу не перестає друкувати долари в необмеженій кількості. Саме це дозволяє США споживати близько 40 % виробленого у світі, виробляючи при цьому лише 20 % в структурі світового ВВП, причому, за оцінками експертів, валютний ринок забезпечений реальними грошима лише на 1–2 % [12].

Існування значної маси «квзівалюти» у віртуальному товарі, яка була створена ФРС США з метою контролю над знеціненням незабезпеченого долара теж викликає занепокоєння. Поділяємо думку О. Черняка, що саме незабезпечена «квзівалюта» порушила рівновагу у світовій економіці, спричинивши гігантський дефіцит торгового балансу США та утворення економічної «бульбашки», внаслідок якої виникла глобальна фінансово-економічна кризи 2007–2010 років, наслідки якої економіки країн світу відчувають досі [10, с. 18–20].

Водночас, загрозу нестабільності резервної валюти, на наш погляд, не можна пов'язувати виключно з долларом США. Так, євро, як резервна валюта набуває все більшої частки в золотовалютних резервах країн світу. Водночас, не варто забувати, що в деяких країнах-членах Європейського Союзу досі тривають кризові явища в економіці, зокрема в Португалії, Італії, Ірландії, Греції, Іспанії. Основну проблему боргової кризи в країнах євро зони М. Ліфанова не пов'яже із значними обсягами державної заборгованості цих країн, адже відношення державної заборгованості до ВВП у країнах Євросоюзу в цілому є нижчим, ніж в Англії, США або Японії. Науковець вбачає небезпеку в тому, що країни Євросоюзу політично не спроможні управляти кризовою ситуацією, що може спричинити значні фінансові втрати [16].

Альтернативний варіант трансформації світової валютної системи, що передбачає створення інтеграційного угруповання в Північноамериканському регіоні безперечно привертає увагу, адже потягне за собою негативні наслідки для всіх країн світу, які тримають свої матеріальні та фінансові запаси в американській національній валюті, перспектива створення Північноамериканського союзу та нової регіональної валюти – «амеро» виступає досить привабливим рішенням для Сполучених Штатів [17]. Для світової економіки та світової валютної системи введення амеро може спричинити економічний колапс, втрату країнами частини золотовалютних резервів, що зберігається в доларах США, крахом світового господарства та початком нової і досить затяжної

фінансової кризи.

Що стосується наслідків введення амеро, то основні переваги від цього одержить США, які проголосивши дефолт, звільнять себе від будь-яких зобов'язань; Мексика та Канада повністю потрапляють під управління США. Серед недоліків та загроз, що виникнуть варто виділити: втрата світовою економікою фінансової ліквідності; втрата довіри до паперових грошей і як наслідок девальвація національних валют; втрата контролю над світовою економікою; ескалація напруження внаслідок зниження рівня життя в багатьох країнах, що сприятиме виникненню серйозних військових конфліктів [17]. На наш погляд, якщо даний сценарій реалізується, то постраждають всі країни світу, а в першу чергу ті, золотовалютні запаси яких в переважній більшості складаються з долара США.

Майбутнє світової валютної системи тісно пов'язано із резервними валютами. Але яка валюта стане світовою валютою майбутнього і зможе замінити долар? Британський фунт, японська ена та швейцарський франк залишаються вторинними валютами, оскільки всі ці країни не є основними силами на нинішньому світовому ринку. Євро весь час перебуває під загрозою, оскільки непевною залишається тривалість життя європейського монетарного союзу. В таких умовах все більше значення відводиться китайському юаню. Це пов'язано в першу чергу з тим, що Китай на сьогодні є кредитором інших держав. Ця країна має великий надлишок валюти, маленький дефіцит держбюджету і значно нижчий рівень державного боргу у відношенні до ВВП, ніж Сполучені Штати. Крім того, економіка Китаю, на відміну від США чи Євросоюзу, стабільно зростає. І країна вже зараз здійснює кроки, що по суті кидають виклик гегемонії долара. Пекін неодноразово закликав до створення нової міжнародної резервної валюти у формі спеціальних бонів Міжнародного Валютного Фонду. Це такий собі кошик, у якому є долари, євро, фунти та єни. Досить скоро Китай може висловити бажання, щоб у цей кошик було включено його власну валюту, а юань використовувався як платіжний засіб у двосторонній торгівлі.

Протягом останніх двох років у світі з'явилося кілька нових центрів клірингових розрахунків в юанях на тлі триваючого просування Китаєм

своєї національної валюти на міжнародному рівні. Очікується, що Міжнародний валютний фонд (МВФ) до кінця 2015 року закінчить перегляд системи спеціальних прав запозичення, який проводиться двічі на десятиліття. За підсумками перегляду юань може бути оголошений офіційною резервною валютою. Наразі валютний кошик МВФ складається з долара США, євро, ієни і фунта стерлінгів. Таким чином, китайський юань має всі шанси стати новою світовою валютою майбутнього.

Водночас, викликає чимало запитань ідея створення руань як нової світової валюти [18]. Теоретично мова поки йде про якийсь інструмент, прив'язаний до енергетичних поставок (Росія) і робочої сили (Китай), що є досить цікавим виходом, адже руань не буде прив'язаний ні до золота [19], ні до існуючих фондових бірж. Росії з Китаєм під силу утворити свій власний союз, в якому якась наднаціональна одиниця розрахунку була б прийнятна для кожної держави. В якості бази забезпечення можливої нової російсько-китайської міжнародної одиниці розрахунку можуть стати російська енергетика, китайська робоча сила та інші фактори економічного зростання двох країн.

Висновки. Підсумовуючи вищевикладене, варто сказати, що майбутнє світової валютної системи спрогнозувати досить важко, що пов'язано із значною кількістю факторів, що впливають на неї. Чимало із них пов'язані із резервними валютами та їх стабільністю. Важливу роль в розвитку світової валютної системи відіграють також інституційні міжнародні об'єднання та організації. Незаперечним видається той факт, що долар втрачає своє значення як резервна валюта, проте й інші резервні валюти мають низку проблем, що пов'язані із країнами-емітентами.

Безперечно, повернення до золотовалютного стандарту дозволило б вирішити чимало проблем світової валютної системи, однак обмеженість світових запасів золота та низка факторів політичного характеру не дозволяють цього зробити. Перспективою розвитку світової валютної системи вважаємо створення наднаціональної міжнародної валюти. Проте, виникає чимало питань, що пов'язані із емітентом цієї валюти, контролем за її обсягами в економіці, питаннями довіри до неї тощо.

Список використаних джерел:

1. Терещенко С. В. Формування передумов трансформації глобальної валютної системи: дис. канд. екон. наук : 08.00.02 / Терещенко Світлана Валентинівна. — К., 2012. — 185 с.
2. Луцишин З. О. Трансформація світової фінансової системи в умовах глобалізації : монографія / З. О. Луцишин. — К. : Друк, 2002. — 320 с.
3. Лавріненко О. В. Трансформація валютних систем країн центральної та східної Європи : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.02 «Світове господарство і міжнародні економічні відносини» / О. В. Лавріненко. — Київ, 2012. — 22 с.
4. Лукашенко С. В. Глобальна валютна система в контексті трансформації глобальної фінансової архітектури / С. В. Лукашенко // Економічний часопис – XXI. — № 5–6. — 2011. — С. 8–12.
5. Міжнародні фінанси: навчальний посібник / [І. І. Д'яконова, М. І. Макаренко, Ф. О. Журавка та ін.] ; за ред. д-ра екон. наук, проф. М. І. Макаренка та д-ра екон. наук, доц. І. І. Д'яконової. — Київ : «Центр учбової літератури», 2012. — 548 с.
6. Резнікова Н. В. Роль долара в сценаріях кризового розвитку міжнародної валютної системи / Н. В. Резнікова, М. М. Відякіна // Стратегія розвитку України (економіка, соціологія, право): наук. журнал. — К. : НАУ, 2013. — № 2. — С. 168–175.
7. Прохорова М. Е. Формування новітньої парадигми валютної системи / М. Е. Прохорова, Д. А. Рижко // Науковий вісник Інституту міжнародних відносин НАУ. — 2012. — № 1–2 (Том 1). — С. 56–61. — (Серія: економіка, право, політологія, туризм).
8. Кулішов В. В. До питання про світову валютно-фінансову систему / В. В. Кулішов // Вісник ЖДТУ. — 2013. — № 1(63). — С. 356–358.
9. Моисеев С. Р. Международные финансовые рынки и международные финансовые институты / С. Р. Моисеев. — М. : Московский международный институт эконометрики, информатики, финансов и права, 2003. — 245 с.
10. Черняк О. І. Проблеми і перспективи розвитку світової валютної системи в умовах глобальної економічної кризи / О. І. Черняк, Д. Р. Кержковська // Науковий вісник ЧДІЕУ. — 2010. — № 1 (5). — С. 17–28.
11. Журавка Ф. О. Проблемні аспекти вибору резервної валюти при формуванні та управлінні золотовалютними резервами: світові тенденції та Україна / Ф. О. Журавка // Вісник СевДТУ : збірник наукових праць. — 2008. — Вип. 92. — С. 72–77. — («Економіка і фінанси»).
12. Дзюблюк О. В. Валютна політика: підручник. — К. : Знання, 2007. — 422 с.
13. Гальчинський А. Світова грошова криза: витоки, логіка трансформацій / А. Гальчинський // Дзеркало тижня. — 2008. — № 42. — С. 32–35.
14. Швайка М. Американський долар – головний винуватець (провокатор) світової фінансової кризи / М. Швайка // Персонал. — 2009. — № 16. — С. 25–28.
15. Kregel J. An Alternative Perspective on Global Imbalances and International Reserve Currencies [Electronic resource] / J. Kregel. — 2010. — Mode of access : http://www.levyinstitute.org/pubs/ppb_116.pdf.
16. Ліфанова М. І. Шляхи виходу з боргової кризи країн-членів Європейського Союзу (на прикладі країн PIIGS) [Електронний ресурс] / М. І. Ліфанова // Ефективна економіка. — Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2321>.
17. Антоненко К. В. Перспективи створення Північноамериканського союзу і наслідки для світової економіки [Електронний ресурс] / К. В. Антоненко, В. В. Ярошенко // Проблеми підвищення ефективності інфраструктури. — 2011. — № 29. — Режим доступу : <http://jrnل.nau.edu.ua/index.php/PPEI/issue/view/12C>.
18. Новая мировая валюта – руань (рубль + юань). Политическое обозрение [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://politobzor.net/18960-novaya-mirovaya-valyuta-ruan-rubl-uyan.html>.
19. Saidi N. The Role of Gold in the New Financial Architecture / N. Saidi, F. Scacciavillani // Dubai International Financial Centre (DIFC). — 2010. — Economic Note, No. 13. — 19 p.

JEL CLASSIFICATION: F02, F33

THE WORLD MONETARY SYSTEM: A THEORETICAL ASPECT

Olga I. STYRSKA

Candidate of Science in Economic, Assistant of the Department Finance and the Financial and Economic Security, Lviv Institute of Banking the University of Banking of the National Bank of Ukraine

Summary. The article reveals the essence of the concept of «world monetary system». Its functions, properties, components were investigated. The role

of the dollar in the global monetary system was substantiated. Prospects of its transformation were identified.

Key words: *world monetary system, the reserve currency, US dollar, euro, Japanese yen, pound, Yuan, gold.*

The main goal of the article is disclosure of the concept of “world monetary system”, the study of the characteristics and prospects justify its transformation in future. To achieve this goal, the definition of the global monetary system has been created. It is interpreted as a set of interrelated functional subsystems that ensure implementation of exchange relations within the world economy and on the basis of which implemented between economic actors relations on redistribution of resources and ensuring the international movement of goods and factors of production.

The main functions performed by the world monetary system are global allocation of capital and labour. Defined functions are performed based on its features, such as namely integrity, complexity, structuring, purposefulness and dynamism etc.

The dollar as the global reserve currency is experiencing increased pressure from the euro, the yuan, and, gold. The United States monopoly over the dollar, causing concern to other countries, especially after the global financial crisis. The existence of a considerable mass of virtual goods that the US Federal Reserve was created in order to control the depreciation of the dollar unfunded also a concern.

One option changes the global financial crisis is creating a regional currency, such Amero as a replacement world – the dollar. The advantages of the introduction of such currency, primarily exercise the issuing country, namely the United States, at the same time, Canada and Mexico will have to agree.

In general, it should be noted that the future of the global monetary system unpredictable. This is due to a large number of factors that affect it, including reserve currencies. An important role in the global monetary system also plays an institutional international associations and organizations. The dollar is losing its importance as a reserve currency, but also other reserve currencies have a number of problems related to countries issuers.

Return to the gold standard would solve many problems of the world monetary system, but the limitations of the world's reserves of gold and a number of political factors impede the implementation of such a scenario. Prospects of development of the world monetary system are creation of a supranational international currency. However, there are many issues related to the issuer of the currency, its volume control for the economy, credibility questions etc.

References

1. Tereshchenko S. V. (2012) Formuvannia peredumov transformatsii hlobalnoi valiutnoi systemy [Formation of preconditions transformation of the global monetary system]. Extended abstract of candidate's thesis. K.

2. Lutsyshyn Z. O. (2002) Transformatsiia svi-tovoi finansovoi systemy v umovakh hlobalizatsii

[The transformation of the global financial system in the context of globalization]. K. : Druk.

3. Lavrinenko O. V. (2012) Transformatsiia valiutnykh system krain tsentralnoi ta skhidnoi Yevropy [Transformation monetary systems of Central and Eastern Europe]. Kyiv.

4. Lukashenko S. V. (2011) Hlobalna valiutna systema v konteksti transformatsii hlobalnoi finansovoi arkhitektury [The global monetary system in the context of the transformation of the global financial architecture]. *Ekonomichni chasopys. KHKHI*, 5–6.
5. Diakonova I. I., Makarenko M. I., Zhuravka F. O. (2012) Mizhnarodni finansy [International Finance]. Kyiv : «Tsentri uchbovoi literatury».
6. Reznikova N. V., Vidiakina M. M. (2013) Rol dolara v stsenariiakh kryzovoho rozvytku mizhnarodnoi valiutnoi systemy [The role of the dollar in crisis scenarios of the international monetary system]. *Stratehiia rozvytku Ukrainy (ekonomika, sotsiologiya, pravo)*. K.: NAU, Vol. 2, 168–175.
7. Prokhorova M. E., Ryzhko D. A. (2012) Formuvannya novitnoi paradyhmy valiutnoi systemy [The formation of the modern paradigm monetary system]. *Naukovyi visnyk Instytutu mizhnarodnykh vidnosyn NAU*. Vol. 1-2 (Tom 1), 56-61.
8. Kulishov V. V. (2013) Do pytannia pro svitovu valiutno-finansovu systemu [On the global monetary and financial system]. *Visnyk ZHDTU*. Vol. 1(63), 356–358.
9. Moiseev S. R. (2003) Mezhdunarodnye fynansovye rynki i mezhdunarodnye finansovye instituty [International financial markets and international financial institutions]. M.: Moskovskij mezhdunarodnyj institut ekonometriki, informatiki, finansov i prava.
10. Cherniak O. I., Kerzhkovska D. R. (2010) Problemy i perspektyvy rozvytku svitovoi valiutnoi systemy v umovakh hlobalnoi ekonomichnoi kryzy [Problems and prospects of the global monetary system amid the global economic crisis]. *Naukovyi visnyk CHDIEU*. Vol. 1 (5), 17–28.
11. Zhuravka F. O. (2008) Problemni aspekty vyboru rezervnoi valiuty pry formuvanni ta upravlinni zolotovaliutnykh rezervamy: svitovi tendentsii ta Ukraina [Problematic aspects reserve currency of choice in the formation and management of foreign exchange reserves: global trends and Ukraine]. *Visnyk SevDTU: zbirnyk naukovykh prats*. Vol. 92, 72–77.
12. Dziubliuk O. V. (2007) Valiutna polityka [Monetary Policy]. K.: Znannia.
13. Halchynskiy A. (2008) Svitova hroshova kryza: vytoky, lohika transformatsii [The global monetary crisis: origins, transformations logic]. *Dzerkalo tyzhnia*. Vol. 42, 32–35.
14. Shvaika M. (2009) Amerykanskyi dolar – holovnyi vynuivatets (provokator) svitovoi finansovoi kryzy [The American dollar – the main culprit (provocateur) the global financial crisis]. *Personal*. Vol. 16, 25–28.
15. Kregel J. (2010) An Alternative Perspective on Global Imbalances and International Reserve Currencies. Retrieved from http://www.levyinstitute.org/pubs/ppb_116.pdf.
16. Lifanova M. I. Shliakhy vykhodu z borhovoivoi kryzy krain-chleniv Yevropeiskoho Soiuzu (na prykladi krayin PIIGS) [Ways out of the debt crisis of the European Union member states (for example, countries PIIGS)]. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2321>.
17. Antonenko K. V., Yaroshenko V. V. (2011) Perspektyvy stvorennia Pivnichnoamerykanskoho soiuzu i naslidky dlia svitovoi ekonomiky [Prospects for a North American Union and the consequences for the world economy]. *Problemy pidvyshchennia efektyvnosti infrastruktury*. Retrieved from <http://jrnل.nau.edu.ua/index.php/PPEI/issue/view/12S>.
18. Novaja mirovaja valjuta – ruan' (rubl' + yuan'). *Politicheskoe obozrenie* [A new world currency – Ruan' (ruble + yuan). Political Review]. Retrieved from <http://politobzor.net/18960-novaya-mirovaya-valyuta-ruan-rubl-yuan.html>.
19. Saidi N., Scacciavillani F. (2010) The Role of Gold in the New Financial Architecture. Dubai International Financial Centre (DIFC). *Economic Note*, No. 13.

УДК 336,71:378.08

ОРГАНІЗАЦІЯ ЕФЕКТИВНОЇ СИСТЕМИ КОМПЛАЄНС-КОНТРОЛЮ В БАНКУ

Мирослава Емілівна ХУТОРНА

к.е.н., доцент, доцент кафедри банківської справи Черкаського інституту банківської справи УБС НБУ (м. Київ)

Владислав Володимирович ГЕЛЕВЕРЯ

магістр Черкаського інституту банківської справи УБС НБУ (м. Київ)

Анотація. Досліджено економічний зміст категоріального апарату процесу комплаєнсу; розкрито взаємозв'язок операційного, комплаєнс-ризиків та ризику репутації банку; обґрунтовано ефективний механізм реалізації комплаєнс-контролю в банку.

Аннотация. Исследовано экономическое содержание категориального аппарата процесса комплаенса; раскрыто взаимосвязь операционного, комплаенс-риска и риска репутации банка; обоснованно эффективный механизм реализации комплаенс-контроля в банке.

Ключові слова: комплаєнс-контроль, комплаєнс-ризик, операційний ризик, ризик репутації, ключові індикатори ризику.

Ключевые слова: комплаенс-контроль, комплаенс-риск, операционный риск, риск репутации, ключевые индикаторы риска.

Постановка проблеми. Важливість створення у банку якісно структурованої та незалежної системи управління ризиками у світлі технологічного та змістовного ускладнення банківських продуктів, а також сучасних кризових явищ у фінансовій сфері не потребує особливого обґрунтування. Відсутність ефективної системи управління ризиками у кінцевому результаті призводить до виникнення суттєвих проблем у банку. Окремий недооцінений банківський ризик перетворюється в ризик структурний та завдає збитки цілому банку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемі визначення, оцінки та управління ризиками присвячено наукові праці багатьох вітчизняних і зарубіжних економістів. Серед них можна виділити праці О. І. Барановського, Т. А. Васильєвої, В. В. Вітлінського, С. О. Дмитрова, Л. О. Примостки, Т. С. Смовженко та ін. Зазначені вчені розкривають сутність ризику, визначають основні класифікаційні ознаки різних видів ризиків, системи прийняття багатоцільових управлінських рішень. Проте на сьогодні залишається невирішеним питання оцінки й управління функціональними ризиками банку, зокрема операційним та комплаєнс-ризиками, визначення їх сутності, рейтингування та дослі-

дження ефективних методів управління.

Щодо процесу комплаєнсу, то він є новим механізмом менеджменту у підприємницьких структурах України, незважаючи на те, що вже зайняв ключові позиції в управлінні сучасними організаціями у країнах з розвинутою ринковою економікою. Так, Базельський комітет оприлюднив матеріали щодо змісту реалізації комплаєнс-функції банками у 2003 році. У вітчизняному ж законодавстві дана категорія з'явилася вперше у документі Національного банку України у 2007 році у формі методичних рекомендацій щодо вдосконалення корпоративного управління.

Метою роботи є обґрунтування теоретико-методичних аспектів комплаєнс-контролю та розробка пропозицій щодо удосконалення організаційного забезпечення реалізації комплаєнс-функції у банку.

Обґрунтування отриманих наукових результатів. Термін «комплаєнс» є новим для української банківської сфери та не має єдиного підходу до тлумачення економічного змісту. На думку фахівців Міжнародної асоціації комплаєнсу (International Compliance Association), категорія комплаєнс описує здатність діяти відповідно до закону, набору правил та норм або встановлених вимог та внутрішніх процедур [2].

З огляду на значну кількість наукових поглядів на сутність категорії комплаєнс, нами було виокремлено низку трактувань, що є актуальними з теоретико-методологічної точки зору та наведені в табл. 1.

Комплаєнс – є інструментом системи внутрішнього контролю та елементом процесу корпоративного управління в банку. У свою чергу, під комплаєнс-контролем, який зазвичай ото-

тожують з поняттям комплаєнсу, на нашу думку, слід розуміти комплексну систему нагляду за тим, щоб банк діяв у відповідності з власними правилами (внутрішніми положеннями); чинним законодавством, принципами ділової етики, з метою забезпечення від комплаєнс-ризиків та ризику порушення функціонування банку в цілому.

Таблиця 1

Економічний зміст категорії «комплаєнс»

Трактування	Джерело
Комплаєнс описує здатність діяти відповідно до закону, набору правил та норм або встановлених вимог та внутрішніх процедур	Міжнародна асоціація комплаєнсу [2]
Комплаєнс – це процес управління комплаєнс-ризиками	Цюцяк А. Л. [6]
Комплаєнс – це, власне, етична поведінка, законослухняність. Комплаєнс у банківській сфері, по суті, є усвідомленим прагненням до відповідності банківської діяльності законодавчим і нормативним вимогам, встановленим правилам і процедурам, кодексам і стандартам	Правдива Л. [5]
Комплаєнс – перевірка відповідності діяльності банку законодавству, нормативно-правовій базі Національного банку України, внутрішнім нормативним документам.	Деревська О. Б. [7]
Комплаєнс як можливість діяти у відповідності до інструкцій, правил та спеціальних вимог	Малыхин Д. В. [8]

Джерело: узагальнено авторами

З точки зору вимог державного регулятора, впровадження систем комплаєнсу, на сьогодні чітко не визначено. У «Методичних рекомендацій щодо вдосконалення корпоративного управління в банках України» наводиться лише сутність комплаєнс-ризиків, а саме функціонування системи комплаєнс в банку чітко не регламентується. Також акцентується увага на відповідальності Спостережної ради банку та Правління за здійснення нагляду за управлінням комплаєнс-ризиком, що в цілому демонструє низький рівень регламентації норм та вимог, та відсутність базового методологічного підґрунтя, щодо впровадження комплаєнсу в діяльність українських банківських установ [1].

Впровадження комплаєнсу передбачає передусім, обов'язкову відповідальність комплаєнс-менеджера перед керівництвом та співробітниками за ідентифікацію та управління комплаєнс-ризиками.

Згідно «Методичних рекомендацій щодо вдосконалення корпоративного управління в банках України» комплаєнс-ризик – це ризик юридичних санкцій, фінансових збитків або втрати

репутації внаслідок невиконання банком вимог законодавства України, нормативно-правових актів, внутрішніх положень і правил, а також – стандартів і кодексів саморегулювальних організацій, що стосуються діяльності банків [1].

На сьогодні чітких інструктивних положень щодо регламентації управління комплаєнс-ризиками в банківському законодавстві України не розроблено, тому банками самостійно впроваджуються системи щодо управління даними ризиками.

Досліджуючи зміст комплаєнс-ризиків, вважаємо за необхідне акцентувати увагу на їх взаємопов'язаності з операційним та ризиком репутації. З точки зору виникнення дані ризики мають різні за походженням чинники, однак при цьому перебувають у постійному тісному взаємозв'язку. Така система зв'язку носить характер непередбачуваного впливу на діяльність банківської установи та є прямим каталізатором виникнення комплаєнс-ризиків. Оцінити параметри її впливу кількісно досить важко, оскільки є безліч факторів впливу на дані ризики. Проведено порівняльний аналіз взаємопов'язаності

операційного, комплаєнс-ризиків та ризику репутації, що стане підставою для вибору ефективних методів управління ними (табл. 2).

Спираючись на отримані результати зазначимо, що дані ризики мають багато спільних рис. По-перше, ключовим джерелом їх прояву є саме персонал банку, в некомпетентній діяльності якого й проявляються аспекти, що прямо або опосередковано зумовлюють настання фінансо-

вих втрат. По-друге, метою управління ними є їх мінімізація, а не оптимізація, оскільки характеризуються лише негативним впливом на діяльність банку. По-третє, управління операційним та комплаєнс-ризиками має здійснюватися одним комітетом в силу спільного джерела їх прояву, їх змістовної та функціональної нероздільності

Таблиця 2

Взаємозв'язок операційного, комплаєнс-ризиків та ризику репутації банку

Порівняльний критерій	Операційний ризик	Комплаєнс-ризик	Ризик репутації
1. Формуючі структурні елементи	Персонал. ІТ-система та технології. Внутрішні бізнес-процеси. Зовнішні фактори.	Відповідність діяльності персоналу вимогам законодавства, внутрішнім положенням та правилам, кодексу ділової етики.	Якість попередження персоналом зовнішніх та внутрішніх шахрайств. Якість взаємовідносини з клієнтами та контрагентами. Соціальна відповідальність персоналу та банку в цілому.
2. Характерні прояви	Виникнення/посилення окремих фінансових ризиків банку. Погіршення репутації за умови витоку інформації (наприклад, про внутрішні шахрайства).	Юридичні санкції. Погіршення репутації.	Втрата іміджу. Відтік ресурсної бази. Втрата конкурентних позицій на ринку.
3. Наслідки	Провокує фактичні збитки/втрати.	Сприяє втраті переваги на ринкових сегментах, відтоку клієнтів, потенційним та/або фактичним збиткам/втратам.	Неспроможність банку встановлювати нові відносини з контрагентами, надавати нові послуги або підтримувати існуючі відносини. Провокує потенційні збитки/втрати.

Джерело: власна розробка авторів

Комплаєнс-ризиків мають безпосередній зв'язок з правильністю організації проведення внутрішніх бізнес-процесів, у тому числі і щодо протидії відмиванню коштів отриманих злочинним шляхом, що у свою чергу, є також одним із об'єктів контролю в рамках системи управління операційним ризиком. Таким чином можна зазначити, що мінімізувати прояви ризику репутації та операційного ризику за рахунок впровадження системи відстеження відповідних правопорушень з точки зору виконання встановлених вимог, доречніше делегувавши обов'язки на систему комплаєнс, яка дасть змогу ідентифікувати, контролювати та відповідним чином реагувати на виявлений ризик.

Розробка ефективної системи комплаєнс-контролю в системі корпоративного управління в банку базується саме на ідентифікації комплаєнс-ризиків, правильне визначення яких, визначає подальший результат реалізації такої програми в дії. При цьому провідне місце у даному процесі займає визначення всього спектру ризиків як внутрішнього, так і зовнішнього середовища, що формують ключові індикатори до карти комплаєнс-ризиків.

Організація ефективної системи комплаєнс, безперечно має впроваджуватися адекватно, враховуючи всі наявні рекомендації, практику зарубіжних банків. Ключовий акцент в системі комплаєнс-контролю нового типу – це комплексність,

що передбачає поряд з організацією управління комплаєнс-ризиками банку, управління також операційним ризиком та ризиком репутації.

Варто відмітити, що перш за все необхідним є створення законодавчого підґрунтя щодо впровадження таких систем. Щодо організаційних аспектів впровадження та реалізації, то ключову роль в системі комплаєнс-контролю нового типу поряд з управлінням комплаєнс-ризиком варто приділяти мінімізації та управлінню операційним ризиком, що є тісно взаємопов'язаними та можуть призводити до непередбачуваних, з точки зору кількісної оцінки, наслідків. У кінцевому результаті, прояв вищезазначених ризиків може мати негативний вплив і на репутаційні ознаки банку. Тобто, ефективне управління операційним та комплаєнс-ризиком також дозволяє частково мінімізувати й репутаційний ризик установи, який теж має контролюватися системою комплаєнс з боку контролю репутаційних ризик-інцидентів. Постійний моніторинг дій персоналу банку з точки зору виконання законодавства та внутрішніх положень, недопущення негативного впливу на репутацію банку, дасть змогу мінімізувати ризик використання банку з метою відмивання коштів, та забезпечить стабільність репутації банку на ринку.

Висновки. З огляду на все вищезазначене, пропонуємо розроблену автором механізм реалізації системи комплаєнс-контролю в банку з метою мінімізації комплаєнс-ризиків та забезпечення стійкого функціонування банку на ринку (рис. 1). Саме через запровадження необхідних областей та сфер контролю в системі якісно нового типу можна прослідкувати та ідентифікувати джерело прояву відповідного ризику.

Вважаємо, що впровадження даної системи в банку повинно проходити у три етапи: розробка внутрішніх нормативних документів; розробка програми комплаєнсу; створення незалежного функціонального підрозділу комплаєнс-контролю. Останній, на нашу думку, відповідно має також займатися управлінням операційним ризиком та ризиком репутації в силу їх змістовної схожості. Функціонування впровадженої систе-

ми має включати відповідні області контролю, які є відображенням наявних ризикових сфер, що впливають на виникнення комплаєнс-ризиків: цілісність клієнтської бази; взаємодія з персоналом; організаційна і системна цілісність; соціальна відповідальність.

Важливою складовою системи комплаєнс-контролю має стати система моніторингу ризиків, яка має врахувати всі ризикові сфери та області комплаєнс-ризиків, ризику репутації та операційного ризику.

Іншим невирішеним питанням є оцінка рівня комплаєнс-ризиків. Попередньо було обґрунтовано доцільність покладення обов'язків за управління операційним та ризиком репутації на відділ комплаєнс-контролю банку. Звідси слідує, що процедура ідентифікації та оцінки ризиків у системі комплаєнсу повинна виявляти інциденти кожного із зазначених ризиків. На підставі ідентифікованих системою комплаєнс-контролю інцидентів за відповідними сферами, необхідно аналізувати джерело та результат порушення законодавства чи внутрішніх положень, що можуть призводити до фінансових втрат чи втрати репутації. У свою чергу, з точки зору операційних інцидентів з причини людського чи технічного фактору має здійснюватися постійний моніторинг діяльності персоналу задля мінімізації операційного ризику.

У табл. 3 представлено ключові індикатори комплаєнс-ризиків у розрізі рушійних чинників. Моніторинг ключових індикаторів допомагає визначити процеси банку, або структурні підрозділи, в яких чутливість до реалізації та виникнення конкретного виду ризику вища, тобто дозволяє попереджувати такі стани діяльності банку, за якого рівень комплаєнс-ризиків буде критичним.

Таким чином, встановивши відповідні обмеження за кожним з індикаторів, отримуємо інструмент моніторингу комплаєнс-ризиків, операційного та ризику репутації банківської установи, з метою подальшого прийняття рішень та ліквідації недоліків, які виникли в процесі діяльності.

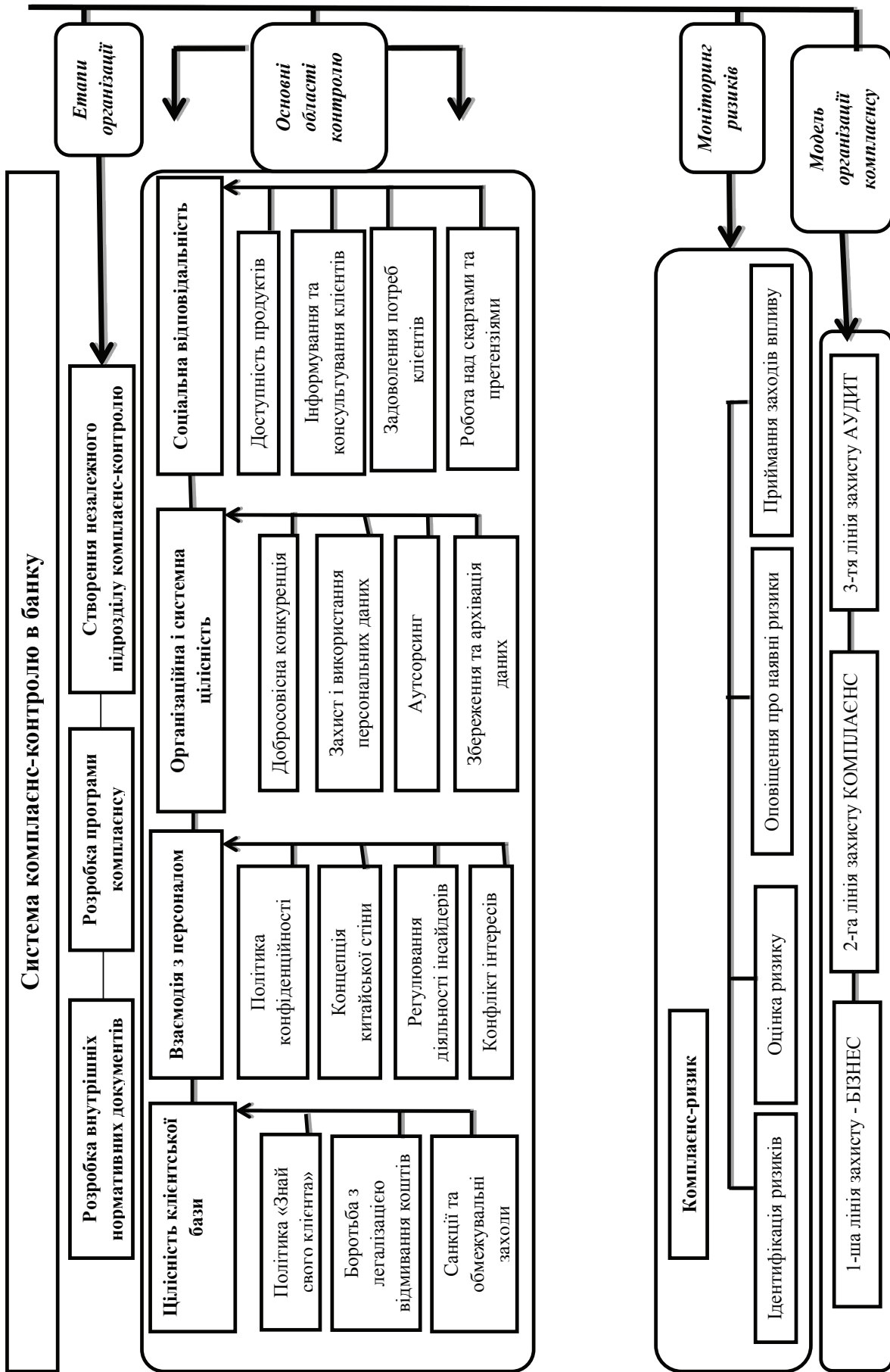

Рис. 1. Механізм реалізації системи комплаєнс-контролю в банку

Таблиця 3

Ключові індикатори комплаєнс-ризиків

Сфера	Індикатор
Процеси	<ul style="list-style-type: none"> - Кількість виявлених порушень законодавства з питань фінансового моніторингу - Черги у відділеннях викликані неправильною організацією роботи персоналу. - Несвоєчасне подання звітності в НБУ відповідно до встановлених вимог. - Штрафи з боку НБУ.
Персонал	<ul style="list-style-type: none"> - Плинність кадрів. - Кількість часу виділена для організації навчання персоналу. - Рівень нестачі персоналу. - Помилки персоналу, що впливають на клієнта. - Кількість скарг клієнтів на роботу персоналу та їх характер. - Перевищення повноважень відповідальним персоналом. - Рівень платежів, що виконуються персоналом. - Кількість касових помилок та їх частота.
Система	<ul style="list-style-type: none"> - Кількість збоїв системи. - Кількість несправностей устаткування. - Збої алгоритму. - Неправильно побудована система програмного забезпечення, що вплинула на виконання клієнтом відповідної операції. - Дохідність операції, що не була виконана по причинах збою програмного забезпечення. - Рівень автоматизованих платежів.
Зовнішнє середовище	<ul style="list-style-type: none"> - Операції, що блокуються системою безпеки. - Рівень ризику клієнта в аспекті відмивання коштів через банк - Криміногенна ситуація в регіоні. - Несвоєчасне виконання своїх зобов'язань контрагентами. - Умисне порушення заставних зобов'язань клієнтом. - Кількість публікацій в якості чорного піару - Обсяг судових справ за участю банку

Джерело: власна розробка авторів

Впровадження якісно нового підходу щодо управління функціональними ризиками через комплаєнс-контроль є доцільним з точки зору ефективності та рентабельності, оскільки запровадження комплексних систем управління ризи-

ками дозволить уникати дублювання функцій та забезпечить повне виконання поставлених завдань з мінімізації прояву ризиків, значно зменшуючи операційні витрати банку.

Список використаної літератури

1. Методичні рекомендації щодо корпоративного управління в банках України: Постанова Правління Національного банку України від 28 березня 2007 р. № 98 // Законодавчі і нормативні акти з банківської діяльності. — 2008. — № 12.

2. International Compliance Association [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.int-comp.org/faqs-compliance-regulatory-environment>.

3. Бортников Г. П. Комплаєнс-риск (риск несоблюдения): международные стандарты и их при-

менимость в странах СНГ [Електронний ресурс]. / Г. П. Бортников. — Режим доступу : http://www.iaa-ru.ru/inner_auditor/publication/foreign_mass_media_articles/bortnikov/.

4. Compliance and the compliance function in banks, 2005 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.bis.org/publ/bcbs113.pdf.

5. Правдива Л. Удосконалення корпоративного управління в банках та управління комплаєнс-ризиком / Л. Правдива // Вісник НБУ. — 2011, липень. — С. 10–13. — Бібліогр. : с. 10.

6. Цюцяк А. Л. Впровадження системи комплаєнс-контролю у вітчизняну систему незалежного фінансового контролю та аудиту / А. Л. Цюцяк, І. Л. Цюцяк // Науково-інформаційний вісник «Економіка». — 2011. — № 3. — С. 200–206.

7. Деревська О. Б. Запровадження системи внутрішнього контролю в банках України / О. Б. Деревська // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : збірник тез

доповідей XIII Всеукраїнської науково-практичної конференції (28-29 жовтня 2010 р.) : у 2 т. / Державний вищий навчальний заклад “Українська академія банківської справи Національного банку України”. — Суми, 2010. — Т. 1. — С. 59–61.

8. Мальхин Д. В. Особенности организации комплаєнс-контроля в российских банках [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://bankir.ru/technology/article/2303295>.

JEL CLASSIFICATION: G21, G32

THE ORGANIZATION OF THE EFFECTIVE COMPLIANCE-CONTROL SYSTEM IN BANK

Myroslava E. KHUTORNA

Candidate of Science in Economics, Associated professor of the banking chair, Cherkassy Banking Institute of the Banking University of the National Bank of Ukraine

Vladyslav V. GELEVERYA

Master in Banking Cherkassy Banking Institute of the Banking University of the National Bank of Ukraine

Summary. The economic content of the compliance process is researched. The author highlights the interconnection among operational, reputational and compliance-risks. The effective mechanism of the bank compliance-control realization is grounded.

Key words: *compliance-control, compliance-risk, operational risk, reputational risk, key risk indicators.*

The absence of the effective risk-management system results the essential problems for a bank. Some underestimated bank risk becomes the structural one and leads to the unexpected losses. Compliance is an instrument of the bank's internal control and the element of the bank's corporate management. From our point of view, the compliance-control is a complex monitoring system for the banking activity according to the internal regulations; the laws in force; the business ethics principles for the protection against compliance-risks and the risk of the bank's functioning breaking. The compliance implementation requires the obligatory responsibility of the compliance-managers for the identification and the compliance-risks management.

The compliance-risks are closely connected with the internal business-processes organization and also are related with the anti-money laundering system that is the object of the operational risk-management. We think, that the reputation and operational risk re-

ducing by the monitoring the facts of the law breaking is efficient to delegate on compliance system, that will give a possibility to identify, control and react on the revealed risks.

The implementation of the compliance system is to be done on three stages: the internal regulation norms development; the compliance program development; the creation of the independent functional department of the compliance-control. From our point of view the last one should manage the operational and reputation risks. The functioning of the described system should consist of such fields of control: the clients' integrity; the personnel communication; the organization and system integrity; social responsibility.

The essential element of the compliance-control system is the risk monitoring, that should take into consideration all risk spheres and fields of the compliance-risks, reputation and operation risks.

References

1. *Metodychni rekomendatsii otnositel'no korporatyvnoho upravlinnia v bankakh Ukrainy [Methodological recommendations of the corporate management in banks of Ukraine]. The regulation of the National Bank of Ukraine form the March 28, 2007, № 98.*

2. International Compliance Association. Retrieved from <http://www.int-comp.org/faqs-compliance-regulatory-environment>.

3. Bortnikov G. P. *Komplaiens-risk (risk nesobliudeniia): mezhdunarodnyie standarty i ikh primenimost' v stranakh SNG [Compliance-risk:*

the international standards and their application in CIS]. Retrieved from http://www.iaa-ru.ru/inner_auditor/publication/foreign_mass_media_articles/bortnikov/.

4. Compliance and the compliance function in banks. (2005). Retrieved from www.bis.org/publ/bcbs113.pdf.

5. Pravdyva L. (2011). Udoskonalennia korporativnoho upravlinnia v bankakh ta upravlinnia komplaiens-ryzykom [The improvement of the banks' corporate management and compliance-risk management]. Bulletin of the National Bank of Ukraine, 7, 10-13 pp.

6. Tsiutsiak A. L. (2011). Vprovadzhennia systemy komplaiens-kontroliu u vitchyznianu systemu

nezalezhnoho finansovoho kontroliu ta audytu [The compliance-control system implementation into the national system of the independent financial control and audit]. Scientific Information Bulletin "Economy", № 3, 200-206 pp.

7. Derevska O. B. (2010). Zaprovdzhennia systemy vnutrishnoho kontroliu v Ukraini [The introduction of the system of internal control in banks of Ukraine]. Problems and prospects of the banking system of Ukraine, № 1, 59-61 pp.

8. Malyhin D. V. (2009, August 14). Osobnosti organizatsii komplaiens-kontrolia v rossiiskykh bankakh. [Features of the organization's compliance monitoring in Russian banks]. Retrieved from <http://bankir.ru/technology/article/2303295>.

УДК 336.32

БАНКІВСЬКЕ ІНВЕСТИЦІЙНЕ КРЕДИТУВАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ В УКРАЇНІ

Ганна Миколаївна ЧЕПЕЛЮК*к. е. н., доцент кафедри банківської справи Черкаського інституту банківської справи УБС НБУ (м. Київ)***Ірина Василівна ЦИСТАН***студентка 6 курсу Черкаського інституту банківської справи УБС НБУ (м. Київ)
tsystan.ira@mail.ru*

Анотація. Розглянуто сучасний стан банківського інвестиційного кредитування сільськогосподарських підприємств в Україні та сформовано пропозиції щодо його вдосконалення з метою розвитку сільського господарства та економіки в цілому.

Аннотация. Рассмотрено современное состояние банковского инвестиционного кредитования сельскохозяйственных предприятий в Украине и сформированы предложения по его совершенствованию в целях развития сельского хозяйства и экономики в целом.

Ключові слова: банківський інвестиційний кредит, держава, сільськогосподарське підприємство.

Ключевые слова: банковский инвестиционный кредит, государство, сельскохозяйственное предприятие.

Постановка проблеми. Сільське господарство є однією з найбільш перспективних галузей економіки України, ефективний розвиток якої дає можливість гарантувати продовольчу безпеку країни, створити важливий ресурс зовнішньоекономічної діяльності, отримати надійне джерело надходжень до бюджету та потужний виробничо-економічний потенціал для розвитку села.

Враховуючи зацікавленість багатьох країн світу та Європейського Союзу, зокрема, в активній часті вітчизняних постачальників продукції сільського господарства в світовому продовольчому ринку, аграрний сектор повинен стати потужним локомотивом розвитку національної економіки.

Сучасний стан економіки зумовлює численні виклики, відповідати на які потрібно сільськогосподарським підприємствам, що хочуть успішно працювати у нових ринкових умовах.

Тому сільське господарство потребує розробки та впровадження механізмів фінансування, які б давали можливість максимально задовольняти потреби аграріїв у фінансових ресурсах, враховувати та страхувати ризики, залучати інноваційні продукти та з їх використанням виробляти якісну й конкурентоспроможну продукцію та отримувати адекватні затратам доходи.

Однією з найбільш перспективних форм фінансування аграрних програм і проектів є інвестиційне кредитування комерційними банками. Однак у вітчизняних умовах цей вид банківської діяльності ще не набув достатнього поширення. Тому існує об'єктивна необхідність встановлення наукових і економічних передумов, які дозволять стимулювати банківське інвестиційне кредитування сільськогосподарських підприємств, що обумовлює теоретичну та практичну актуальність дослідження зазначених питань.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Основні аспекти інвестиційного кредитування та сільського господарства зокрема, розглядають у своїх працях А. А. Пересада, А. С. Криклій, І. П. Борецько, О. Д. Вовчак, С. М. Колотуха, Т. В. Майорова, та інші. Втім досить широке коло питань має дискусійний характер та вимагає продовження наукового пошуку та подальших розробок у напрямку вдосконалення механізму організації банківського інвестиційного кредитування сільськогосподарських підприємств в країні.

Метою статті виступає розробка та обґрунтування напрямів підтримки діяльності сільськогосподарського сектору на основі стимулювання інвестиційного кредитування банками сільськогосподарських підприємств.

Обґрунтування отриманих наукових результатів. Розбудова економіки є важливим напрямом діяльності нашої держави та необхідною умовою її подальшого розвитку. Особливого значення для України набуває забезпечення ефективної взаємодії банківського та реального сектору економіки.

Пріоритетною метою у процесі розвитку аграрного сектору економіки є забезпечення нормальних умов роботи його учасників через створення ефективного економічного механізму, у складі якого, особливе місце посідає система кредитних відносин і зокрема одна з її складових інвестиційний кредит.

Існує значна кількість поглядів, щодо трактування поняття банківського інвестиційного кредиту, на нашу думку більш повним є визна-

чення інвестиційного кредиту, як фінансування діяльності, спрямованої на придбання, створення, реконструкцію, модернізацію об'єктів, унаслідок чого виникає потік доходів, які забезпечують повернення банківських коштів і оплату за користування ними відповідно до принципів кредитування [5].

Загалом інвестиційні кредити мають сприяти модернізації господарств, зростанню вартості активів, поліпшенню якості продукції, тобто структурним змінам.

Специфіка кредитування сільськогосподарських підприємств, яка знаходиться в безпосередньому зв'язку з галузевими та внутрішньогалузевими особливостями організації самого сільського господарства представлена на рис. 1.

Рис. 1. Особливості організації сільськогосподарського виробництва

Джерело: складено на основі [10]

Слід зазначити, що аграрно-промислові підприємства, поряд із аграрними підприємствами інших організаційно-правових форм, є більш інвестиційно-привабливими через специфіку їхньої господарської діяльності.

Одними з найвідоміших аграрно-промислових підприємств є аграрні холдинги. Аграрні холдинги в Україні є лідерами з використання

земельних ресурсів, орендованих на довгостроковій основі, а також шляхом поглинання інших аграрних підприємств [6].

Агрохолдинги як інтеграційні об'єднання мають як позитивні так і негативні сторони. Позитивні й негативні риси функціонування агрохолдингів в Україні систематизовані та відображені в табл. 1.

Таблиця 1

SWOT-аналіз функціонування агрохолдингів в Україні

Сильні сторони	Слабкі сторони
<ul style="list-style-type: none"> - Комплексність ведення господарства - Можливість застосування нових технологій і високо-продуктивної техніки - Хороший стан матеріально-технічного забезпечення - Можливість швидкого інноваційного розвитку всіх учасників - Зберігання та реалізація продукції в кращі строки та вищої якості - Забезпечення наявності багатьох центрів генерації прибутку в одній сфері 	<ul style="list-style-type: none"> - Відсутність зацікавленості у раці-ональному і бережливому використанні земельних угідь - Виснаження земельних угідь - Складні процедури організації та контролю діяльності членів агрохолдингу
Можливості	Загрози
<ul style="list-style-type: none"> - Підвищення рівня конкуренто-спроможності вітчизняної продукції на світових ринках - Розвиток соціальної інфраструктури та вирішення соціальних проблем на селі - Зміцнення позицій виробника на ринку за рахунок збільшення ареалів сировинних зон для власного виробництва - Зменшення ступеня фінансової ризикованості аграрного бізнесу - Кращий доступ до кредитів та вища інвестиційна активність 	<ul style="list-style-type: none"> - Створення монопольного ефекту в галузі - Можливість впливу капіталів з сільськогосподарської сфери в інші сфери - Недостатньо сприятлива державна політика, - Зростання безробіття на селі та загострення соціальних проблем сільських територій

Джерело: власна розробка авторів

Характерно, що значна кількість переваг агрохолдингів є наслідком відносно великих масштабів господарювання цих структур. Причому якщо переваги агрохолдингів над іншими підприємницькими структурами у сфері аграрного бізнесу мають переважно економічний характер, то їх недоліки пов'язані як з економічними, так і з екологічними та соціальними аспектами їх функціонування. Тому банку поряд з іншими факторами при інвестиційному кредитуванні потрібно враховувати особливості діяльності позичальника.

Дослідження кредитування за останні роки свідчить про слабку але позитивну динаміку процесу кредитування сільського господарства. Так в 2010 році частка кредитних коштів наданих сільському господарству в загальній сумі кредитів за секторами економіки становила 5,3 %, а на початку 2014 року її розмір становив 6,2 % [7].

Важливим елементом аналізу банківського інвестиційного кредитування сільськогосподарських підприємств є аналіз структури кредитного портфелю юридичних осіб в українських банках. За останні роки загальний розмір портфелю збільшився і в 2013 році він становив 605424 млн грн, тобто відбулося зростання портфелю майже

на 5 % порівняно з 2010 роком, хоча в 2013 році спостерігалось зменшення загального розміру портфелю порівняно з 2012 р. майже на 3 %. Подібна ситуація склалася із кредитами підприємствам сільського та лісового господарства, мисливства темп зростання яких в 2013 році порівняно з 2010 р. становив 7 %, а питома вага даних кредитів постійно була в межах 6 % [8].

Інвестиційний кредит для аграріїв є одним із найважливіших зовнішніх джерел інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств. Загалом у складі кредитних портфелів банків розмір інвестиційних кредитів є низьким, хоча за останні роки спостерігається тенденція до його збільшення на 12,7 % в 2013 р. порівняно з 2010 р. [1].

Наведені показники свідчать про намагання банків розвивати кредитні відносини з позичальниками різних секторів економіки зокрема і сільськогосподарського сектору.

Кредитування передбачає надання позичок усім суб'єктам господарської діяльності без будь-яких певних характеристик і умовностей, які їх потребують, і є кредитоспроможними, але у випадку інвестиційного кредитування аграрного сектору виникають проблеми, тому що він вва-

жається найбільш ризикованим і не зовсім сприятливим для інвестицій, яких також не достатньо вкладається для розвитку.

Досить складним залишається питання технічного забезпечення сільського господарства. Сільськогосподарська галузь забезпечена технікою лише на 60 % від потреби, крім того, понад 80 % парку сільськогосподарської техніки вже відпрацювали свій амортизаційний строк, внаслідок чого близько 12–15 % зернових залишаються на полях щорічно [4]. Наведені показники свідчать про значний розрив у технічному оснащенні аграрного сектору країни, а також про підвищену потребу підприємств у значних фінансових ресурсах та необхідність участі держави в цьому процесі.

Необхідність державної підтримки та створення сприятливих умов для ефективного здійснення підприємницької діяльності суб'єктами аграрної сфери, в тому числі через банківське інвестиційне кредитування, підтверджується тим, що аграрний сектор поступово відновлює позицію ключової галузі економіки і навіть за результатами кризового (2009–2010 рр.) періоду виявився єдиним сегментом економічної діяльності, який зміг уникнути падіння обсягів виробництва (+0,3 %) [2].

Сільське господарство є важливим елементом української економіки, оскільки саме він формує продовольчу безпеку та продовольчу незалежність держави, є складовою частиною валового внутрішнього продукту країни, створює умови для трудової зайнятості населення, та становить значну частину українського експорту (понад 9 % вартості всього експорту) [9].

Сучасні інвестиційні кредитні відносини в аграрному секторі, ускладнені низкою об'єктивних та суб'єктивних факторів. До таких факторів слід віднести:

- високу ризикованість галузі;
- застарілі технології виробництва та використання морально і фізично зношеної техніки;
- низький рівень інвестиційної привабливості галузі.

До основних чинників низької інвестиційної привабливості аграрної галузі слід віднести:

- сезонні особливості сільськогосподарського виробництва і залежність від природо-кліматичних умов;
- відсутність у позичальника ліквідного забезпечення кредитів;

- нестійкий фінансовий стан аграрних підприємств;

- застаріле матеріально-технічне забезпечення, що в свою чергу впливає на рентабельність виробництва та показники прибутковості.

Водночас, є фактори, які можуть стимулювати банки до надання кредитів сільськогосподарським підприємствам:

- наявність механізмів кредитування, зокрема факторинг;

- надходження валютної виручки за умови експорту сільськогосподарської продукції;

- розвиток агрохолдингів;

- наявність значних вкладень: фінансових і трудових ресурсів у сільськогосподарські підприємства, які здійснювалися протягом кількох років;

- потенціал галузі та досить широкі перспективи її розвитку;

- пріоритетність галузі на рівні держави.

Узагальнюючи викладене, визначаємо, що сільське господарство є кредитомісткою галуззю і його нормальне функціонування без кредитних ресурсів, зокрема інвестиційних у сучасних умовах практично неможливе. Це зумовлено специфікою сільського господарства.

Хоча інвестиційне кредитування аграрних підприємств набуває поширення, але механізм надання кредитів таким підприємствам ще потребує досить значного доопрацювання. Розвиток банківського інвестиційного кредитування сільськогосподарських підприємств стримують чимало чинників. Тому важливим є розробити відповідні механізми кредитування даної галузі із врахуванням галузевої специфіки. Це дасть можливість ефективно вкласти сформовані ресурси як на макрорівні, так і на рівні банку.

Важливе місце в сфері забезпечення інвестиційного кредитування належить державі. Зважаючи на значну потребу українських сільськогосподарських підприємств в кредитних ресурсах постає необхідність вдосконалення їх механізмів.

Важливим напрямком подальшого розвитку процесу інвестиційного кредитування сільського господарства в Україні є формування прозорої системи взаємодії Кабінету Міністрів України (КМУ), Міністерства аграрної політики та продовольства України (Мінагрополітики), комерційних банків та Національного банку України (НБУ). Загальну схему механізму взаємодії подано на рис. 2.

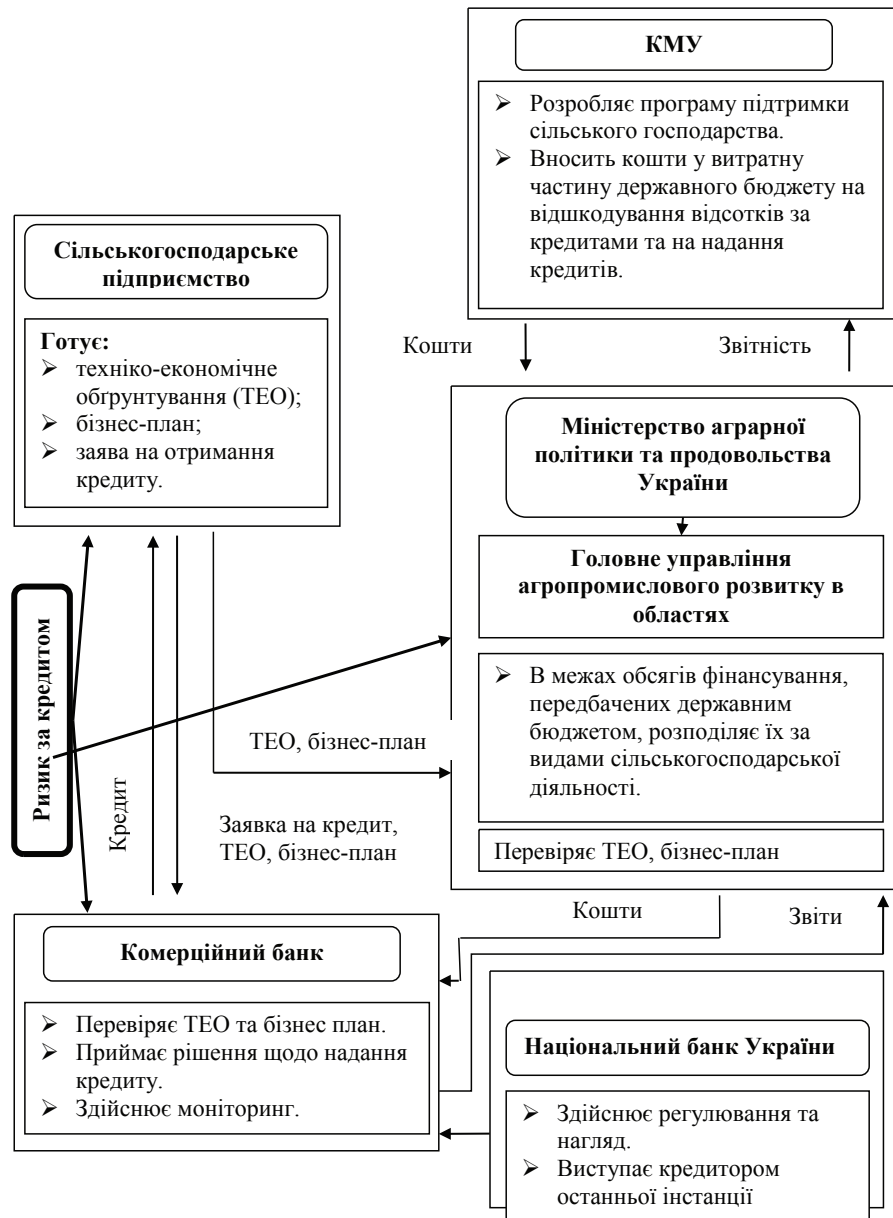

Рис. 2 Структурно-логічна схема взаємодії суб'єктів інвестиційного кредитування аграрного сектору в Україні

Джерело: власна розробка автора

Наданий час важливо, щоб загальний контроль залишався в КМУ через Мінагрополітики, безпосередній контроль за кредитним процесом має здійснюватися комерційним банком, нагляд за яким в свою чергу здійснює НБУ.

Для розвитку та забезпечення інвестиційного кредитування з боку банківських установ сільськогосподарських підприємств має як фінансова, так і не фінансова підтримка держави.

Нефінансова підтримка є своєрідним інструментом мінімізації ризиків при інвестиційному кредитуванні банками сільськогосподарських підприємств, за якого держава не надає кредитів або іншої прямої допомоги самостійно.

Дієвим механізмом може бути застосування схеми банківської гарантії, де гарантом виступатиме держава в особі КМУ, загальну схему такої взаємодії представлено на рис. 3.

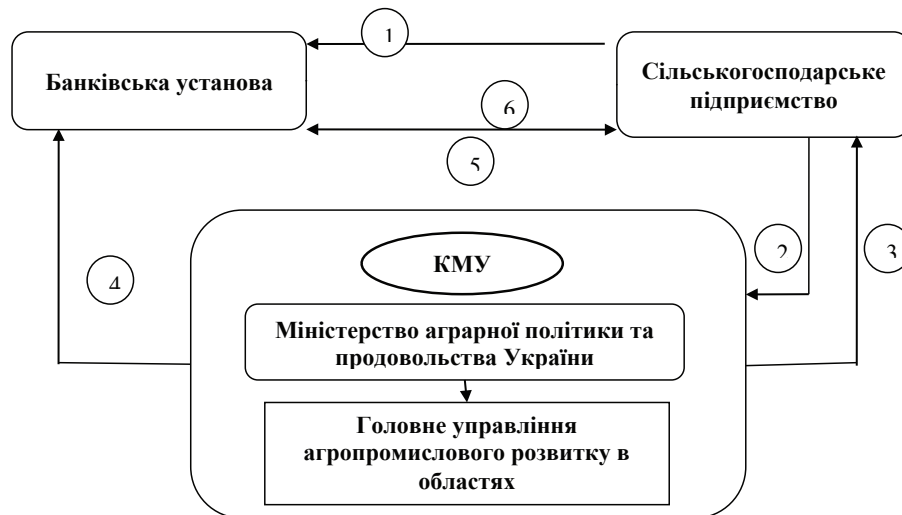

Рис. 3 Механізм надання державної гарантії при кредитуванні сільськогосподарських підприємств

- 1 – заява на отримання кредиту;
- 2 – запит на отримання державної гарантії;
- 3 – погодження щодо надання гарантії з боку держави;
- 4 – повідомлення банком про готовність виступити гарантом;
- 5 – укладення договору гарантії;
- 6 – укладення кредитного договору

Джерело: складено на основі [3]

Надання державних гарантій за інвестиційними кредитами дасть змогу знизити кредитний ризик, що в свою чергу дозволить знизити процентні ставки за кредитами та дасть можливість збільшити доступ до кредитних ресурсів для потенційних позичальників. Але поряд з цим механізм надання державних гарантій має бути виваженим, оскільки неповернення позичальником кредиту призведе до витрачання коштів державного бюджету.

Важливо також долучити до співпраці небанківських фінансових посередників, зокрема страхові компанії. Для активізації страхування сільськогосподарських підприємств потрібне:

- визначення якнайповнішого кола ризиків, пов'язаних з діяльністю сільськогосподарських підприємств;
- розроблення спеціалізованих страхових продуктів, які враховуватимуть особливості господарювання залежно від регіону країни;
- постійне проведення пілотних проектів, спрямованих на введення інновацій в аграрне страхування.

Важливим в цьому напрямі також є розроблення програми розвитку страхування в агропромисловому комплексі, що дасть можливість використовувати страхування як інструмент управління ризиками в даному секторі.

Отже необхідно комплексно підходити до удосконалення процесу інвестиційного кредитування зокрема через механізм державного інвестиційного кредитування, надання державних гарантій за інвестиційними кредитами та розвитком страхування ризиків сільського господарства. Саме такий підхід дозволить покращити стан інвестиційного кредитування аграрного сектору.

Для покращення процесу інвестиційного кредитування аграрної галузі важливим є участь у цьому процесі самих виробників аграрного сектору банків та держави. Орієнтовні результати практичної реалізації запропонованих заходів наведено на рис. 4.

Рис. 4. Орієнтована схема реалізації механізму покращення інвестиційного кредитування сільськогосподарських підприємств

Джерело: власна розробка авторів

Саме за рахунок раціональної та ефективної організації процесу інвестиційного кредитування сільськогосподарських підприємств, як на рівні держави так і на рівні банків та самих суб'єктів господарювання вдасться створити умови для розвитку сільськогосподарського сектора та загального підвищення стану економіки в державі.

Висновки. Розвиток сільського господарства України в умовах ринкових перетворень можливий за умови ефективного функціонування

підприємницьких структур на селі, підвищення прибутковості яких залежить від належного фінансового забезпечення.

Зазначені рекомендації є важливими у сфері удосконалення банківського інвестиційного кредитування сільськогосподарських підприємств за рахунок спільних зусиль держави банків і самих підприємств, розвиток якого має безумовно виступати важливою умовою економічного розвитку як аграрного сектора, так і економіки України.

Список використаних джерел

1. Бюлетень Національного банку України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=865699>.

2. Вдовенко Л. О. Доступність кредитних ресурсів для аграрного сектора економіки [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www>.

pdaa.edu.ua/sites/default/-files/nppdaa/5.2/-77.pdf.

3. Ісаян А. М. Ризики при кредитуванні підприємств АПК та інструменти їх мінімізації / А. М. Ісаян // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. — 2012. — № 2(14). — С. 29–33.

4. Ісаян А. М. Теоретичні аспекти банківського кредитування підприємств АПК [Електронний ресурс]. — Режим доступу : [http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/-cgiirbis/Fkd_2013_1\(14\)_38.pdf](http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/-cgiirbis/Fkd_2013_1(14)_38.pdf).

5. Карпінський Б. А. Інвестиційне кредитування підприємств України: формування та розвиток / Б. А. Карпінський, Г. Я. Чабан // [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/18_6/102-_karpinski-18_6.pdf.

6. Корнійчук Г. В. Банківський кредит як альтернативне джерело фінансування інвести-

ційно-інноваційних проектів агроформувань / Г. В. Корнійчук // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. — 2011. — № 3 (12). — С. 146–149.

7. Офіційний сайт Національного рейтингового агентства «Рюрик» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.rurik.com.ua>.

8. Офіційний сайт незалежної асоціації банків України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.nabu.com.ua>.

9. Павлова Г. Є. Особливості аграрного сектора в національній економіці [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.economy.-nauka.com.ua/?op=1&z=2729>.

10. Самоховец М. П. Факторы, влияющие на организацию кредитования сельскохозяйственных предприятий [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://finbiz.spb.ru/download/3_2009_samohovez.pdf.

JEL CLASSIFICATION: E22, G24

BANK INVESTMENT CREDITING OF AGRICULTURAL ENTERPRISES IN UKRAINE

Hanna M. CHEPELIUK

Candidate of Science in Economics, Associate Professor of Department of the Banking of Cherkasy Institute of Banking University of Banking of the National Bank of Ukraine (Kyiv)

Iryna V. TSYSTAN

Master of Cherkasy Institute of Banking University of Banking of the National Bank of Ukraine (Kyiv)

Summary. The current state bank investment crediting for agricultural enterprises and the main factors that affecting it, is considered. The

recommendations for improve bank investment crediting of agricultural enterprises in Ukraine are formed.

Key words: *bank investment credit, state, agricultural enterprise.*

Agriculture is one of the most perspective sectors of the economy of Ukraine. Investment lending by commercial banks is one of the most perspective forms of financing agricultural programs and projects.

Purpose of the article serves the development and substantiation support areas of the agricultural sector through stimulation bank investment crediting of agricultural enterprises.

Modern investment credit relations in agriculture complicated by number of objective and subjective factors. These factors include:

- high riskiness of the sector;
- outdated technologies and techniques;
- the low level of investment attractiveness of the sector.

The main factors of low investment attractiveness agricultural sector include:

- seasonal peculiarities of production and dependence of the nature and climatic conditions;
- lack of liquid collateral;
- precarious financial state of agricultural enterprises;
- outdated material and technical support.

However, there are factors that could encourage banks to provide loans to agricultural enterprises:

- presence of crediting mechanisms, including factoring;
- foreign exchange receipts
- development of agricultural holdings;
- presence of significant investment: financial and human resources in agricultural enterprises, which were carried out over several years;
- potential of agricultural sector and sufficiently broad prospects for it development;
- priority of the sector at the state level.

So we need to use a comprehensive approach to improving the process of investment crediting in particular through the mechanism of state investment crediting, state guarantees for investment and development of agriculture insurance risks. It is also important that banks and agricultural enterprises actively involved in this process.

It is through rational and effective organization of process of investment crediting of agricultural enterprises at the state level and at the level of banks and enterprises can create conditions for the development of the agricultural sector and the overall improvement economic situation in the country.

References

1. Biuletен Natsionalnoho banku Ukrainy
Бюлетень Національного банку України [Bulletin of the National Bank of Ukraine]. Re-

trieved from <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=865699>.

2. Vdovenko L. O. Dostupnist kredytnykh resur-

siv dlia ahrarnoho sektora ekonomiky [The availability of credit to the agricultural sector]. Retrieved from <http://www.pdaa.edu.ua/sites/default/-files/nppdaa/5.2/-77.pdf>.

3. Isaian A. M. (2012) Ryzyky pry kredytuvanni pidprijemstv APK ta instrumenty yikh minimizatsii [The risks in lending to agricultural enterprises and tools to minimize them]. *Visnyk Universytetu bankivskoi spravy Natsionalnoho banku Ukrainy*, 2(14), pp. 29–33.

4. Isaian A. M. Teoretychni aspekty bankivskoho kredytuvannia pidprijemstv APK [Theoretical aspects of bank lending to agricultural sector]. Retrieved from [http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/-cgiirbis/Fkd_2013_1\(14\)__38.pdf](http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/-cgiirbis/Fkd_2013_1(14)__38.pdf).

5. Karpynskyi B. A., Chaban H. Ya. Investytsiine kredytuvannia pidprijemstv Ukrainy: formuvannia ta rozvytok [Investment lending Ukraine: formation and development]. Retrieved from http://archive.nbuv.gov.ua/-portal/18_6/102-_karpynski-_18_6.pdf.

6. Kornychuk H. V. (2011) Bankivskyi kredyt yak alternatyvne dzherelo finansuvannia investytsiino-

innovatsiinykh proektiv ahroformuvan [Bank credit as an alternative source of financing investment and innovation agroformations]. *Visnyk Universytetu bankivskoi spravy Natsionalnoho banku Ukrainy*, 3(12), pp. 146–149.

7. Ofitsiynyi sait Natsionalnoho reitynhovoho ahentstva “Riuryk” [The official site of the National Rating Agency “Rurik”]. Retrieved from <http://www.rurik.com.ua>.

8. Ofitsiynyi sait nezalezhnoi asotsiatsii bankiv Ukrainy [The official website of the independent association of banks Ukraine]. Retrieved from <http://www.nabu.com.ua>.

9. Pavlova H. Ye. Osoblyvosti ahrarnoho sektora v natsionalnii ekonomitsi [Features of the agricultural sector in the national economy]. Retrieved from <http://www.economy.-nayka.com.ua/?op=1&z=2729>.

10. Samokhovets M. P. Faktory, vlyajushchie na orhanizatsiju kreditovaniya selskokhozhajstvennykh predpriyatij [Factors affecting the lending organization of agricultural enterprises]. Retrieved from http://finbiz.spb.ru/download/3_2009_samohovez.pdf.

УДК 336.7

УЧАСТЬ БАНКУ В КАРТКОВИХ ПЛАТІЖНИХ СИСТЕМАХ: ОЦІНКА ВИТРАТ І ДОХОДІВ

Володимир Олександрович ЧЕРНОМОР

аспірант Університету банківської справи НБУ (м. Київ)

Анотація. В сучасних умовах карткові платіжні системи займають важливе місце в роздрібному бізнесі українських банків. Але участь в карткових платіжних системах пов'язана зі значними витратами. Тому вибір оптимальної, з точки зору можливостей банку, платіжної системи і стратегії її розвитку залишається важливою передумовою забезпечення прибутковості цього напрямку діяльності.

В статті проаналізовані ключові витрати пов'язані з вступом і участю в карткових платіжних системах, а також джерела доходів від участі в карткових платіжних системах.

Крім того, в статті наданий приклад розрахунку фінансового результату банку від участі в платіжних системах НСМЕП, Visa і MasterCard.

Аннотация. В современных условиях карточные платежные системы занимают важное место в розничном бизнесе украинских банков. Но участие в карточных платежных системах связана со значительными затратами. Поэтому выбор оптимальной, с точки зрения возможностей банка, платежной системы и стратегии ее развития остается важной предпосылкой обеспечения прибыльности этого направления деятельности.

В статье проанализированы ключевые расходы, связанные с вступлением и участием в карточных платежных системах, а также источники доходов от участия в карточных платежных системах.

Кроме того, в статье предоставлен пример расчета финансового результата банка от участия в платежных системах НСМЭП, Visa и MasterCard.

Ключові слова: карткові платіжні системи, емісія платіжних карт, НСМЕП, Visa, MasterCard, оцінка витрат банку, оцінка доходів банку.

Ключевые слова: карточные платежные системы, эмиссия платежных карт, НСМЭП, Visa, MasterCard.

Постановка проблеми. Платіжні карти давно стали базовою послугою для українських банків, про що свідчить кількість банків, які здійснюють емісію карт різних платіжних систем.

Платіжні карти дозволяють банкам збільшити комісійні доходи, покращити якість послуг, диверсифікувати власну діяльність. Участь у платіжних дозволяє банку отримати доступ до раніше недоступних ринків: зарплатних проєктів, пенсійних рахунків, платежів в торговельно-сервісній мережі підприємств, інтернет-платежів, банкоматного еквайрингу, торговельного еквайрингу та ін.

Очевидно, що участь в карткових платіжних системах є обов'язковою для сучасного універсального банку. В той же час, впровадження карткової платіжної системи вимагає значних затрат часу і грошей. Крім того, ринок платіжних карт характеризується високим рівнем конкуренції.

Таким чином, актуальність дослідження обумовлена необхідністю створення практичних розробок направлених на формування стратегії входження на ринок платіжних карт, яка б дозволила досягти прибутковості цього напрямку діяльності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема впровадження карткових платіжних систем досліджували вітчизняні і зарубіжні вчені, а саме: В. Кравець, Г. Юрчук, Ю. Правик, Т. Левицька, О. Канець, О. Чернишова, Н. Внуков, Г. Ардізі, Дж. Райт, Р. Гіта, У. Бакстер. Праці вказаних вчених в достатній мірі розкривають вказане питання. Проте залишається необхідність поглиблення досліджень з урахуванням специфіки українського банківського сектору.

Таким чином, мета статті полягає в дослідженні витрат і доходів банку, які пов'язані з участю в карткових платіжних системах та розробці рекомендацій щодо стратегії входження банку на ринок платіжних карт.

Обґрунтування отриманих наукових результатів. На даний момент в Україні здійснюють діяльність чотири багатоемітентні карткові платіжні системи – міжнародні Visa і MasterCard, внутрішньодержавні НСМЕП і УкрКарт.

В багатоемітентній платіжній системі банки можуть приймати участь в якості емітента, еквайра або одночасно поєднувати обидві ролі. Емітенти здійснюють випуск і обслуговування платіжних карт, а також виконують розрахунки за операціями здійсненими за допомогою платіжної карти [1, с. 16–17]. Еквайри здійснюють первину обробку операцій, видачу готівки за платіжними картами і проведення розрахунків торговельно-сервісних підприємств за операціями здійсненими за допомогою платіжних карт [2, с. 159].

При цьому платіжна організація виконує роль посередника між учасниками платіжної системи, надаючи їм у користування власні торгові знаки, доступ до платіжної інфраструктури,

визначає правила платіжної системи та відповідальність сторін [3, с. 55], забезпечує виконання учасниками системи правил і зобов'язань. Натомість учасники багатоемітентної системи сплачують ліцензійні відрахування на користь платіжної організації.

Звичайно для участі в платіжній системі мало сплатити вартість ліцензій, адже банк повинен мати організаційну і технологічну готовність приймати участь в платіжній системі. В цьому контексті особливе значення набуває планування витрат і доходів для оцінки результатів від впровадження платіжної системи з метою забезпечення прибутковості зазначеного напрямку діяльності, через вибір оптимальної, з точки зору можливостей банку, платіжної системи і стратегії її розвитку.

Витрати пов'язані з впровадженням і участю в карткових платіжних системах мають одноразовий і поточний характер, що проілюстровано в рис. 1.

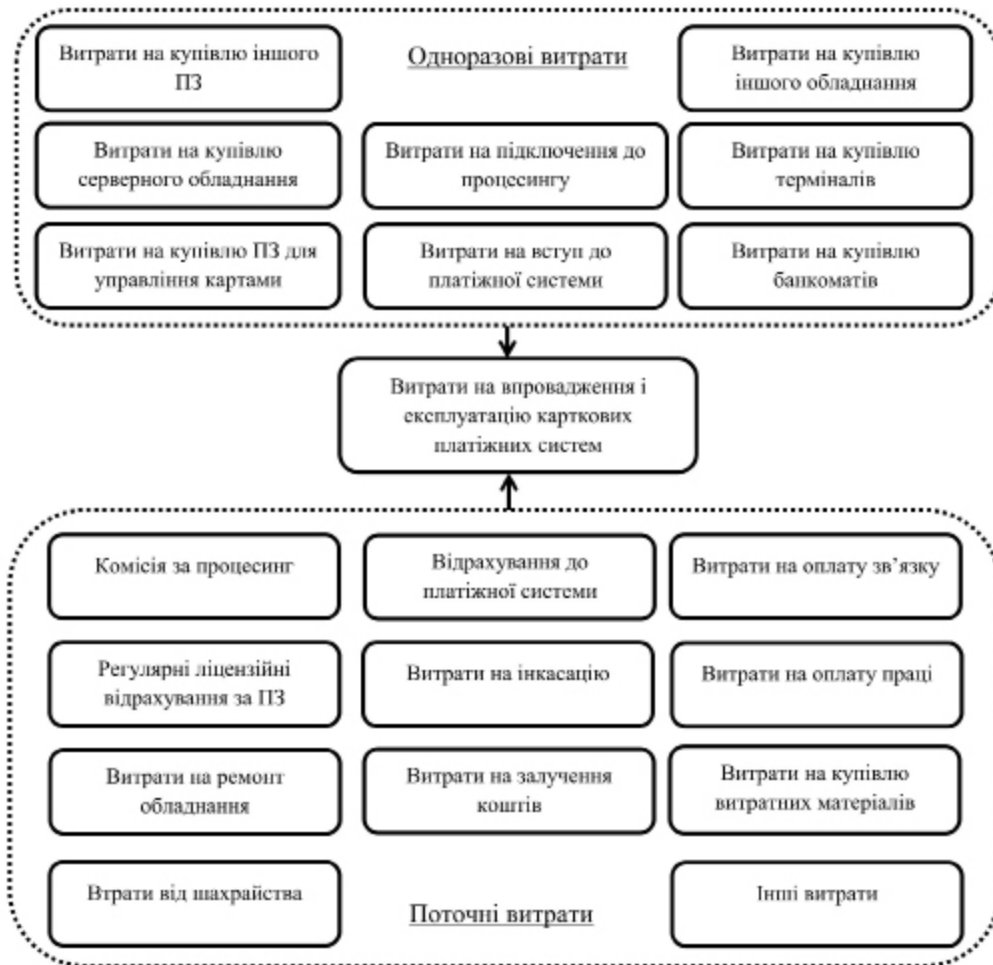

Рис. 1. Структура витрат пов'язаних з вступом і участю в карткових платіжних системах

Джерело: власна розробка автора

Для розрахунку прогнозу результатів від роботи з картковими платіжними системами необхідно визначити планові показники роботи в платіжній системі, включаючи кількість випущених карт, встановлених банкоматів і терміналів, типову платіжну поведінку власника карти.

В таблиці 1 наведений приклад планових показників діяльності банку в карткових платіжних системах, які визначають витрати і доходи банку від участі в цих платіжних системах.

Таблиця 1

Приклад планових показників діяльності банку в карткових платіжних системах

Найменування планового показника		Плановий показник
Середня кількість емітованих карт	протягом 1-го року	5 000 шт.
	протягом 2-го року	14 000 шт.
	протягом 3-го року	20 000 шт.
	наступні періоди	20 000 шт.
Середня сума поповнення карткового рахунку		1 000 UAH
Середня кількість поповнень карткового рахунку за 1 рік по одній карті		15
Середній залишок коштів на одному картковому рахунку		1 000 UAH
Середня ставка розміщення коштів		10 %
Середній розмір використаного овердрафту на одну карту		200 UAH
Кількість банкоматів		10 шт.
Кількість банківських терміналів		20 шт.
Середня сума операції зняття готівки в банкоматі		1100 UAH
Кількість операцій зняття готівки в банкоматах емітента за 1 рік по одній карті		9
Кількість операцій зняття готівки в банкоматах іншого банку за 1 рік по одній карті		1
Середня сума покупки		290 UAH
Кількість покупок за 1 рік по одній карті		12

Вищезазначені об'єми емісії, кількість банкоматів і терміналів відповідають показникам банку 3-ї групи за класифікацією НБУ. Середня сума та кількість операцій, які здійснюються по кожній карті протягом року, визначені на основі даних про суму та кількість операцій з використан-

ням платіжних карток, емітованих українськими банками, які публікує НБУ.

Крім того, для розрахунку доходів необхідно визначити тарифи, згідно яких банк нараховує комісію за користування платіжною картою. Зазначені тарифи наведені в таблиці 2.

Таблиця 2

Приклад тарифів пов'язаних з обслуговуванням платіжних карт

№	Опис тарифу	Розмір тарифу
1	Щорічна плата за обслуговування платіжної карти	50 UAH
2	Плата за зняття коштів в банкоматах емітента	1 %
3	Плата за зняття коштів в банкоматах інших банків	1,5 % + 5 UAH
4	Проценти за користування овердрафтом, річних	35 %
5	Проценти, що нараховуються на залишок коштів власника карти, річних	3 %

Вищезазначені тарифи є доволі розповсюдженим варіантом тарифікації послуг пов'язаним з обслуговуванням платіжних карт, де щорічно нараховується комісія за обслуговування карти, а також нараховується комісія за кожне зняття коштів з банкомату. Комісії за додаткові послуги, такі як терміновий перевипуск карти або зміна

ПІН-коду, в розрахунках враховуватись не будуть через їх нерегулярність.

Крім того, згідно наведених тарифів банк нараховує і сплачує проценти на залишок коштів на рахунку, а також нараховує проценти за користування овердрафтом, які сплачує власник карти.

Визначивши показники діяльності банку в

платіжних системах і тарифи, згідно яких будуть нараховуватись комісії пов'язані з обслуговуванням платіжних карт, можна розрахувати витрати, доходи та період окупності впровадження платіжної системи.

В таблиці 3 наведений приклад розрахунку одноразових витрат пов'язаних з вступом до платіжної системи з метою здійснення емісії платіжних карт за умови використання послуг аутсорсингового процесингового центру.

Таблиця 3

Розрахунок одноразових витрат банку пов'язаних з вступом до карткових платіжних систем

Найменування витрат	Сума витрат			
	НСМЕП	Visa	MasterCard	Visa + MasterCard
Витрати на вступ до платіжної системи	16 540 UAH	70 000 USD	21 700 EUR	70 000 USD + 21 700 EUR
Витрати на підключення до процесингу	10 000 UAH	38 706 UAH	38 706 UAH	44 706 UAH
Витрати на купівлю ПЗ для управління картами	63 600 USD	60 470 USD	60 470 USD	62 470 USD
Витрати на купівлю іншого ПЗ	9 000 USD	97 700 USD	97 700 USD	97 700 USD
Витрати на купівлю серверного обладнання	3 500 USD	2 500 USD	2 500 USD	2 500 USD
Витрати на купівлю банкоматів	200 000 USD	200 000 USD	200 000 USD	200 000 USD
Витрати на купівлю терміналів	8 000 USD	8 000 USD	8 000 USD	8 000 USD
Витрати на купівлю іншого обладнання	17 200 USD	17 200 USD	17 200 USD	17 200 USD
Всього	7 559 040 UAH	11 435 456 UAH	10 271 356 UAH	12 077 356 UAH

В таблиці 3 наведені одноразові витрати за умови вступу банку в одну з наведених платіжних систем: НСМЕП, Visa, MasterCard, а також розраховані витрати за умови одночасного вступу в Visa і MasterCard.

Витрати на вступ до платіжної системи можуть включати в себе вступний внесок до платіжної системи, відрахування на сертифікацію/ліцензування окремих видів діяльності (емісію, еквайринг, процесинг), плату за БІН (БІН – це діапазон номерів платіжних карт, який використовується банком для емісії карт [4]), підключення до комп'ютерної системи платіжної системи.

Крім того, в окремих випадках можуть виникати додаткові витрати у вигляді плати за спонсорство при вступі до платіжної системи, витрати на проведення аудиту, підготовку бізнес-плану [5] та інші необов'язкові витрати, які не були включені в розрахунок наведений в таблиці 3.

Наведені в таблиці 3 дані демонструють значну різницю між витратами на вступ до національної платіжної систему та до МПС – 16,5 тис. грн для НСМЕП проти 1,75 млн грн для Visa і 586 тис. грн для MasterCard.

Слід відзначити, що банк може приймати участь в МПС у якості принципального або асоційованого члена. Асоційовані члени здійснюють розрахунки та вирішують спори за посередництвом спонсора, який виступає гарантом виконання зобов'язань асоційованого члена. Крім того, асоційований член зобов'язаний розмістити гарантійний депозит в банку, який надає послуги спонсорства.

Принциповий член платіжної системи напряму здійснює розрахунки та вирішує спори з платіжною системою, а також має право надавати послуги спонсорства іншим банкам при їх вступі до МПС [6]. На відміну від асоційованого, принципний член розміщує гарантійний депозит в розрахунковому банку платіжної системи.

Витрати на вступ до міжнародних платіжних систем наведені в таблиці 5 були розраховані для асоційованого члена. Слід відзначити, що в НСМЕП не використовується модель дворівневого членства, тому всі члени НСМЕП мають рівні права і зобов'язання.

Для забезпечення роботи платіжних карт банку потрібен процесинговий центр, який здійснює авторизації і моніторинг за операціями з платіжними картами, а також забезпечує

збір, оброблення та зберігання інформації з метою надання обробленої інформації учасникам розрахунків і розрахунковому банку платіжної системи для проведення взаєморозрахунків між банками-учасниками платіжної системи [7].

Процесинговий центр – це уповноважений учасник платіжної системи, який надає послуги обробки платежів банкам. Процесингові центри можуть бути аутсорсингові або перебувати у власності банку. Платником комісій за обробку операцій виступає банк, який обслуговується в аутсорсинговому процесинговому центрі.

Витрати на підключення до аутсорсингового процесингового центру мають незначну питому вагу в загальних витратах пов'язаних з вступом до платіжної системи, про що свідчать дані наведені в таблиці 5.

Альтернативою аутсорсинговому процесингу є створення власного процесингового центру, що пов'язане з додатковими затратами на купівлю спеціалізованого ПЗ, серверів, апаратних модулів безпеки і сертифікацію в платіжній системі.

Переваги власного процесингового центру полягають у можливості:

- розвивати бізнес з урахуванням власних пріоритетів;
- надавати послуги процесингу іншим банкам;
- здійснювати власний контроль якості процесингових послуг;
- отримати конкурентні переваги, через надання ексклюзивних послуг, гнучкішої тарифікації послуг.

Переваги аутсорсингового процесингового центру полягають у:

- значно нижчих затратах грошей і часу на вступ до платіжної системи і запуск емісії та еквайрингу;
- наявності консультаційної та технічної підтримки;
- можливості отримувати доступ до останніх технологічних рішень без значних витрат;
- деякі процесингові центри мають готові програмні рішення для управління картами.

На нашу думку створення власного процесингового центру має сенс лише для банку, який вже має успішний досвід роботи з картковими платіжними системами, тому що не слід додатково обтяжувати процес вступу до платіжної системи, який, навіть за умови використання послуг аутсорсингового процесингового центру, пов'язаний з вирішенням складних організаційних і технічних завдань, і вимагає значних витрат

часу і грошей.

Таким чином, створення власного процесингового центру доцільно за наступних умов:

- Діяльність банку в карткових платіжних системах генерує прибуток, який дозволяє частково або повністю профінансувати створення процесингового центру;
- Банк має грошовий оборот в платіжних системах, який здатен забезпечити достатній ефект масштабу для економічного обґрунтування створення процесингового центру;
- Банк має фахівців, які мають досвід роботи з найкращими рішеннями на ринку надання процесингових послуг і здатні організувати процес створення процесингового центру.

Для здійснення обслуговування платіжних карт банк потребує спеціального програмного забезпечення, яке забезпечує здійснення емісії і персоналізації платіжних карт, тарифікації послуг пов'язаних з платіжними картами, імпорту і експорту даних процесингового центру, обліку операцій по платіжним картам, інформування клієнтів за допомогою СМС-повідомлень та ін.

Як видно з даних наведених в таблиці 5, витрати на купівлю вищезазначеного програмного забезпечення становлять значну частку витрат на вступ до платіжної системи.

Слід відзначити, що, як правило, обслуговування в аутсорсингових процесингових центрах передбачає використання конкретного програмного забезпечення для управління картами. Тому при виборі аутсорсингового процесингового центру банку необхідно враховувати, крім характеристик самого центру, ще й характеристики програмного забезпечення, яке підтримується конкретним процесинговим центром.

Слід враховувати, що запуск і налаштування програмного забезпечення також може бути пов'язаний з додатковими витратами. Крім того, банк може потребувати внесення індивідуальних змін до програмного забезпечення. Наприклад, у випадку використання банком іноземної системи автоматизації банку (САБ), може знадобитись додаткова інтеграція між комп'ютерними системами управління картами і САБ, здійснення якої неминуче пов'язана з додатковими витратами і технічними складнощами [8].

Крім того, для забезпечення роботи вищезазначеного програмного забезпечення потрібна система управління базами даних. Витрати на ліцензування такого програмного включені в «витрати на інше ПЗ» в таблиці 5, і як видно з наведених даних можуть сильно відрізнятись в за-

лежності від його конкретного виду. Витрати на купівлю Microsoft SQL Server, яка використовується у випадку підключення до НСМЕП, мають незначну питому вагу у загальних витратах. В той час, як купівля Oracle Database, яка використовується у випадку підключення до міжнародних платіжних систем, пов'язана зі значними витратами.

В окремих випадках банк може додатково потребувати програмного забезпечення для банкоматів і терміналів, управління банкоматною і термінальною мережею, протидії шахрайству тощо.

Для забезпечення видачі грошей і миттєвого поповнення платіжних карт банк-учасник карткової платіжної системи повинен забезпечити власні відділення банкоматами і банківськими терміналами, витрати на купівлю яких наведені в таблиці 5.

Зазначені витрати мають найбільшу питому вагу в одноразових витратах пов'язаних з вступом до платіжної системи і включають в себе купівлю 10 банкоматів з функцією cash-out (передбачена тільки видача грошей) і 20 банківських терміналів для забезпечення видачі готівки по платіжним картам в 10 відділеннях банку.

Окрім вже згаданих банкоматів cash-out, існують банкомати з функцією cash-in (передбачена можливість видачі грошей і прийом грошей) [9] і recycling (може здійснювати видачу готівки за рахунок прийнятих від клієнтів банкнот) [10, с. 1]. Банкомати з функцією recycling, незважаючи на більшу вартість, дозволяють суттєво зменшити частоту інкасацій і пов'язані з ними витрати.

Крім того, при виборі банкоматів слід враховувати наступні їх характеристики:

- простота обслуговування і вартість комплектуючих;
- частоту відмов по технічним причинам;
- захист від вандалізму – акти вандалізму доволі розповсюджене явище, наслідком якого може стати втрата працездатності банкомату [11] і як наслідок недоотриманий прибуток і витрати на ремонт;
- розмір екрану – великий екран краще, тому що надає більше можливостей для розміщення рекламних матеріалів і додаткових сервісів);
- розмір і кількість касет для банкнот – чим більше банкомат вміщує купюр, тим рідше необхідно проводити інкасацію;
- для банкоматів з функцією recycling особливо увагу слід звернути на механізми захисту від прийому фальшивих банкнот.

Наведені в таблиці 5 витрати на інше обладнання включають в себе вартість апаратного модуля безпеки і ембосера, який використовується для персоналізації карт. Але в окремих випадках можуть виникати додаткові витрати на облаштування серверних приміщень, купівлю кондиціонерів, генераторів для безперебійного живлення, мережеве обладнання та ін.

Наступний крок у розрахунку окупності це визначення поточних витрат пов'язаних з участю банку-емітента в картковій платіжній системі, які наведені в таблиці 4.

Таблиця 4

Розрахунок поточних витрат банку пов'язаних з участю в карткових платіжних системах

Найменування витрат		Сума витрат			
		НСМЕП	Visa	MasterCard	Visa + MasterCard
Відрахування до платіжної системи	1 рік	38 182 UAH	67 987 USD	33 693 EUR	64 793 USD + 30 435 EUR
	2 рік	90 652 UAH	77 959 USD	45 421 EUR	69 480 USD + 36 299 EUR
	3 рік	125 632 UAH	85 227 USD	53 240 EUR	73 114 USD + 40 208 EUR
Комісія за процесинг	1 рік	240 900 UAH	151 016 UAH	151 016 UAH	151 016 UAH
	2 рік	433 600 UAH	233 776 UAH	233 776 UAH	233 776 UAH
	3 рік	611 200 UAH	287 056 UAH	287 056 UAH	287 056 UAH
Регулярні ліцензійні відрахування за ПЗ	1 рік	5 800 USD	15 360 USD	15 360 USD	15 360 USD
	2 рік	11 600 USD	15 360 USD	15 360 USD	15 360 USD
	3 рік	11 600 USD	15 360 USD	15 360 USD	15 360 USD

Таблиця 4 (продовження)

Витрати на оплату зв'язку в рік		3 000 UAH	3 000 UAH	3 000 UAH	3 000 UAH
Витрати на оплату праці в рік		70 560 USD	70 560 USD	70 560 USD	70 560 USD
Витрати на купівлю витратних матеріалів	1 рік	116 000 UAH	56 000 UAH	56 000 UAH	56 000 UAH
	2 рік	296 000 UAH	128 000 UAH	128 000 UAH	128 000 UAH
	3 рік	416 000 UAH	176 000 UAH	176 000 UAH	176 000 UAH
Витрати на залучення коштів	1 рік	150 000 UAH	150 000 UAH	150 000 UAH	150 000 UAH
	2 рік	420 000 UAH	420 000 UAH	420 000 UAH	420 000 UAH
	3 рік	600 000 UAH	600 000 UAH	600 000 UAH	600 000 UAH
Втрати від шахрайства	1 рік	0 UAH	22 400 UAH	22 400 UAH	22 400 UAH
	2 рік	0 UAH	62 720 UAH	62 720 UAH	62 720 UAH
	3 рік	0 UAH	89 600 UAH	89 600 UAH	89 600 UAH
Витрати на інкасацію в рік		0 UAH	0 UAH	0 UAH	0 UAH
Витрати на ремонт обладнання в рік		0 UAH	0 UAH	0 UAH	0 UAH
Інші витрати в рік		103 600 UAH	103 600 UAH	103 600 UAH	103 600 UAH
Всього	1 рік	2 560 682 UAH	4 333 691 UAH	3 543 727 UAH	5 075 586 UAH
	2 рік	3 400 852 UAH	5 048 071 UAH	4 325 463 UAH	5 816 169 UAH
	3 рік	3 913 432 UAH	5 537 931 UAH	4 844 736 UAH	6 320 722 UAH

В таблиці 4 наведений розрахунок поточних витрат на перші 3 роки роботи банку в карткових платіжних системах. Поточні витрати для банку, який одночасно здійснює емісію платіжних карт Visa і MasterCard, розраховані за умов однакової кількості емітованих карт в обох платіжних системах при незмінній загальній кількості випущених банком карт.

Результати розрахунків наведених в таблиці 6 демонструють, що поточні витрати пов'язані з участю в НСМЕП набагато менші за витрати, які виникають у випадку участі банку в міжнародних платіжних системах – 9,9 млн грн за перші три роки роботи проти 14,9 млн грн для Visa і 12,7 млн грн для MasterCard.

Регулярні відрахування до платіжної системи і до аутсорсингового процесингового центру, в залежності від конкретної системи, можуть включати в себе комісії за кожну транзакцію, авторизацію та кліринг, а також комісію за кожну

випущену платіжну карту і процент від грошового обороту в платіжній системі. Таким чином, зазначені витрати залежать від об'ємів емісії платіжних карт і платіжної поведінки користувачів карт.

Наведені в таблиці 6 дані свідчать про значну різницю між витратами на регулярні відрахування до національної платіжної систему та до МПС – 254,5 тис. грн проти 5,8 млн грн для Visa і 3,6 млн грн для MasterCard за перші три роки роботи за умов однакових об'ємів емісії. Слід відзначити, що регулярні відрахування до міжнародних платіжних систем мають одну з найбільших показників питомої ваги у загальних витратах. Забезпечення роботи банку в карткових платіжних системах потребує найму додаткового персоналу. Мінімальна кількість працівників необхідна для забезпечення функціонування банку в карткових платіжних системах та їх функції наведені в таблиці 5.

Таблиця 5

Мінімальна кількість працівників для забезпечення роботи банку в карткових платіжних системах

Функціональні обов'язки	Кількість працівників
економіст для здійснення персоналізації карт та їх відправки на відділення	1
економіст для введення звітності та здійснення претензійної роботи	1
інженер для забезпечення здійснення інкасацій, технічного обслуговування і моніторингу стану банкоматів	2

Таблиця 5 (продовження)

спеціаліст для здійснення моніторингу і консультаційної підтримки власників карти	4
економіст для здійснення розрахунків за картами	2
Адміністратор бази даних і прикладного ПО	1
Керівник підрозділу	1

Зазначені в таблиці 4 дані свідчать, що витрати на персонал мають дуже значну питому вагу в поточних витратах пов'язаних з участю в карткових платіжних систем – у випадку участі в НСМЕП половина поточних витрат приходить на оплату праці.

Витрати на інкасацію пов'язані з необхідністю регулярно поповнювати банкомати і здійснювати їх огляд. Инкасацію банкоматів можна здійснювати:

- силами внутрішніх підрозділів банку;
- силами держслужби охорони;
- силами інкасаторів інших банків.

Вимоги щодо організації інкасації і заходів забезпечення схоронності цінностей встановлені постановою Національного Банку України №45. Проводити інкасації банкоматів розміщених на території відділень банку можна одночасно з інкасаціями банківських кас, що дозволяє уникну-

ти додаткових витрат, пов'язаних з окремим перевезенням грошових цінностей.

Витрати на залучення коштів виникають через виплату процентів клієнтові, які банк, нараховує на позитивний залишок коштів на картковому рахунку. Наведена в таблиці 6 вартість витратних матеріалів включають в себе заготовки карт, чекові стрічки, картриджі для друку, папір і інше. Інші витрати можуть включати в себе оренду приміщень, витрати на страхування, а також пов'язані господарські витрати (наприклад, за електроенергію) [13].

Витрати пов'язанні з вступом і участю в карткових платіжних системах повинні покриватись відповідними доходами, які генеруються банком від здійснення емісії та еквайрингу платіжних карт. Напрямки формування доходів в карткових платіжних системах проілюстровані рисунком 2.

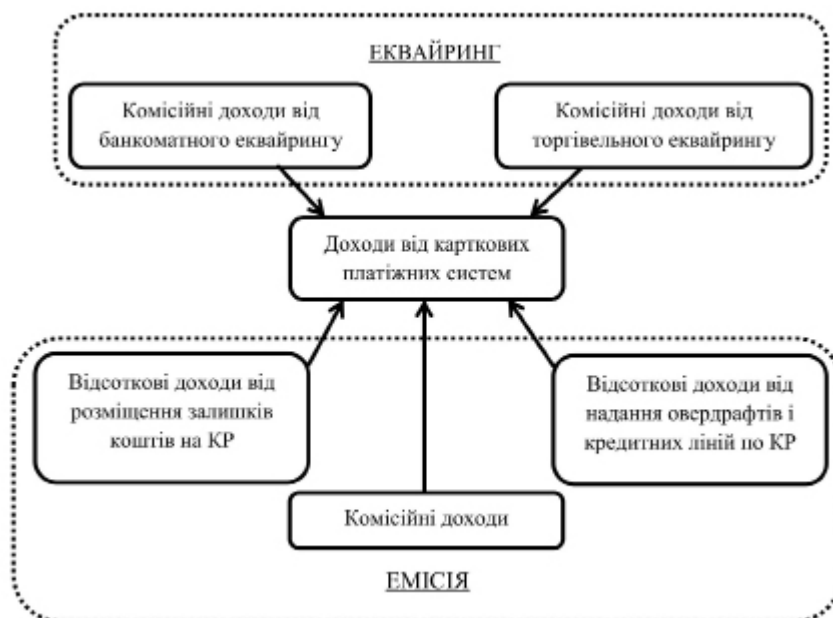

Рис. 2. Структура доходів від участі в карткових платіжних системах

Джерело: власна розробка автора

Рисунок 2 демонструє, що банк може отримувати доходи від здійснення емісії та еквайрингу платіжних карт.

В таблиці 6 наведений розрахунок доходів пов'язаних з участю банку-емітента в картковій платіжній системі протягом перших 3 років.

Таблиця 6

Розрахунок доходів банку пов'язаних з участю в карткових платіжних системах

Найменування доходу		Сума доходів			
		НСМЕП	Visa	MasterCard	Visa + MasterCard
Відсоткові доходи від розміщення залишків по КР	1 рік	500 000 UAH	500 000 UAH	500 000 UAH	500 000 UAH
	2 рік	1 400 000 UAH	1 400 000 UAH	1 400 000 UAH	1 400 000 UAH
	3 рік	2 000 000 UAH	2 000 000 UAH	2 000 000 UAH	2 000 000 UAH
Відсоткові доходи від надання овердрафтів і кредитних ліній по КР	1 рік	350 000 UAH	350 000 UAH	350 000 UAH	350 000 UAH
	2 рік	980 000 UAH	980 000 UAH	980 000 UAH	980 000 UAH
	3 рік	1 400 000 UAH	1 400 000 UAH	1 400 000 UAH	1 400 000 UAH
Комісійні доходи, платником яких є клієнти банку	1 рік	852 500 UAH	852 500 UAH	852 500 UAH	852 500 UAH
	2 рік	2 387 000 UAH	2 387 000 UAH	2 387 000 UAH	2 387 000 UAH
	3 рік	3 410 000 UAH	3 410 000 UAH	3 410 000 UAH	3 410 000 UAH
Міжбанківські комісійні доходи	1 рік	900 UAH	180 000 UAH	173 600 UAH	176 800 UAH
	2 рік	2 520 UAH	504 000 UAH	486 080 UAH	495 040 UAH
	3 рік	3 600 UAH	720 000 UAH	694 400 UAH	707 200 UAH
Всього	1 рік	1 703 400 UAH	1 882 500 UAH	1 876 100 UAH	1 879 300 UAH
	2 рік	4 769 520 UAH	5 271 000 UAH	5 253 080 UAH	5 262 040 UAH
	3 рік	6 813 600 UAH	7 530 000 UAH	7 504 400 UAH	7 517 200 UAH

Зазначені в таблиці 6 дані свідчать, що міжнародні платіжні системи генерують більше доходів за рахунок міжбанківської комісії – 16,7 млн грн за перші три роки роботи проти 13,3 млн грн у НСМЕП. Результати інших напрямків генерування доходів залежать від власних тарифів банку.

Слід відзначити, що, на відміну від витрат пов'язаних з участю в карткових платіжних системах, всі зазначені в таблиці 8 напрямки генерування доходів прямо пропорційно залежать від об'ємів емісії платіжних карт і платіжної поведінки власників карт.

Грошові кошти клієнтів розміщені на карткових рахунках можуть складатися з доволі значну частину поточних пасивів банку. Використання цих коштів для розміщення у відповідні активи дозволяє значно підвищити загальну рентабельність бізнесу пов'язаному з емісією платіжних карт.

Тим не менш, розміщення залишків коштів на карткових рахунках здійснюються з урахуванням необхідності збереження ліквідності банку. Відповідно, банки часто використовують зазначені поточні пасиви для розміщення на депозитах інших банків або для надання кредитів овернайт.

Питома вага відсоткових доходів від розміщення залишків по картковому рахунку в загальних доходах банку від участі в карткових платіжних системах за встановлених умов складає 29,4 % для НСМЕП або 26,6 % для міжнародних платіжних систем.

Платіжні карти можуть виступати ефективним інструментом кредитування, відсоткові доходи від надання яких формують значну частку доходів від участі в карткових платіжних системах. За допомогою платіжних карт надаються без заставні кредити у двох формах – кредитної лінії та овердрафту. Різниця між овердрафтом і кредитною лінією полягає в тому, що для погашення заборгованості спрямовуються всі кошти, що надходять на рахунок клієнта [14, с. 672–673].

У порівнянні з іншими без заставними кредитами кредитні карти мають для клієнтів дві основні переваги – це доступ до кредитних грошей у будь-який момент і наявність пільгового періоду, коли нараховуються мінімальний відсоток за кредитом.

В свою чергу, банкам кредитні карти надають можливість надавати повторно послуги кредитування протягом довгого часу існуючим клієнтам, без необхідності витрачати кошти на їх повторне залучення. Крім того, зарплатні карти з овердрафтами – це найбезпечніша для банків форма без заставного кредитування, тому що наявний борг автоматично гаситься за рахунок заробітної плати, яка регулярно зараховується на рахунок зарплатної карти.

Питома вага відсоткових доходів від надання овердрафтів і кредитних ліній по картковим рахункам в загальних доходах банку від участі в карткових платіжних системах за встановлених

умов складає 20,5 % для НСМЕП або 18,6 % для міжнародних платіжних систем.

Комісійні доходи формують основну частину доходів від емісії платіжних карт. Можна виділити три напрями формування комісійних доходів:

- комісійні доходи від емісії;
- комісійні доходи від банкоматного еквайрингу;

- комісійні доходи від торгового еквайрингу. Платником комісій можуть бути безпосередньо клієнти банку (власники карт або підприємства, які отримують послуги торгового еквайрингу) або учасники платіжної системи, що проілюстровано в таблиці 7.

Таблиця 7

Розподілення комісій серед учасників розрахунку в картковій платіжній системі

Опис операції	Емітент	Еквайр	Власник карти	Торгово-сервісне підприємство
Зняття готівки з банкомату емітента	Отримувач		Платник	-
Зняття готівки з банкомату іншого банку	Отримувач/платник	Отримувач	Платник	-
Покупка в підприємстві картою еквайра	Отримувач		-	Платник
Покупка в підприємстві картою іншого банку	Отримувач	Отримувач/платник	-	Платник

З даних наведених в таблиці 7 випливає, що кінцевим платником комісій за проведення операцій завжди виступає клієнт банку, який сплачує комісії банку, в якому обслуговується, у встановленому договором розмірі. Таким чином, якщо в операції беруть участь три сторони – власник карти, торгово-сервісне підприємство і банк, який одночасно виконує роль емітента і еквайра, тоді міжбанківська комісія не виникає і банк отримує комісійну винагороду у повному обсязі.

Але за умови участі в проведенні операції чотирма сторонами, коли функції емітента і еквайра виконують різні банки, виникає міжбанківська комісія, яку, у випадку зняття грошей в банкоматі, сплачує емітент карти, а у випадку розрахунку картою в торгівельно-сервісному підприємстві, сплачує еквайр підприємства. При цьому розмір комісійної винагороди платника міжбанківської комісії визначається за залишковим принципом.

На відміну від комісій, які сплачують клієнти банку, розмір міжбанківської комісії встановлюється виключно платіжними системами. За допомогою міжбанківської комісії платіжні системи можуть впливати на розвиток ринку платіжних карт. Тарифи встановленні МПС в Україні свідчать про намагання стимулювання банків до переходу на технологію чипованих і безконтактних карт. Крім того, завдяки високим міжбанківським комісіям, для емітентів вигідніше, щоб власники карт розраховувались в торгових точках, а не знімали кошти в банкоматах, через відсутність витрат пов'язаних з інкасаціями банкоматів.

Маючі розраховані доходи і витрати пов'язані з участю в картковій платіжній системі, можна здійснити розрахунок фінансового результату від участі в карткових платіжних системах, а також період окупності за умови незмінних об'ємів емісії після третього року діяльності. Зазначені розрахунки наведені в таблиці 8.

Таблиця 8

Розрахунок фінансових результатів банку від участі в карткових платіжних системах

		НСМЕП	Visa	MasterCard	Visa + MasterCard
Одноразові витрати		7 559 040 UAH	11 435 456 UAH	10 271 356 UAH	12 077 356 UAH
Поточні витрати	1 рік	2 560 682 UAH	4 333 691 UAH	3 543 727 UAH	5 075 586 UAH
	2 рік	3 400 852 UAH	5 048 071 UAH	4 325 463 UAH	5 816 169 UAH
	3 рік	3 913 432 UAH	5 537 931 UAH	4 844 736 UAH	6 320 722 UAH
Всього поточних витрат		9 874 966 UAH	14 919 693 UAH	12 713 926 UAH	17 212 477 UAH

Таблиця 8 (продовження)

Всього витрат		17 434 006 UAH	26 335 149 UAH	22 985 282 UAH	29 289 833 UAH
Доходи	1 рік	1 703 400 UAH	1 882 500 UAH	1 876 100 UAH	1 879 300 UAH
	2 рік	4 769 520 UAH	5 271 000 UAH	5 253 080 UAH	5 262 040 UAH
	3 рік	6 813 600 UAH	7 530 000 UAH	7 504 400 UAH	7 517 200 UAH
Всього доходів		13 286 520 UAH	14 683 500 UAH	14 633 580 UAH	14 658 540 UAH
Валовий прибуток	1 рік	-857 282 UAH	-2 451 191 UAH	-1 667 627 UAH	-3 196 286 UAH
	2 рік	1 368 668 UAH	222 929 UAH	927 617 UAH	-554 129 UAH
	3 рік	2 900 168 UAH	1 992 069 UAH	2 659 664 UAH	1 196 478 UAH
Всього валового прибутку		3 411 554 UAH	-236 193 UAH	1 919 654 UAH	-2 553 937 UAH
Фінансовий результат за 3 роки		- 4 147 486 UAH	-11 671 649 UAH	-8 351 702 UAH	-14 631 293 UAH
Період окупності		4,4 р.	8,9 р.	6,1 р.	15,2 р.

Вищезазначені розрахунки дозволяють зробити висновок, що, за умови встановлених об'ємів емісії платіжних карт, впровадження в банку НСМЕП дозволяє досягти найкращого фінансового результату. Крім того, період окупності для НСМЕП значно менший за такий у міжнародних платіжних системах і складає 4,4 роки. Слід відзначити, що за рівних умов досягнення банком об'ємів емісії карт НСМЕП, які можуть бути співставленні з об'ємами емісії карт міжнародних платіжних систем, виглядає дуже складним завданням, через набагато меншу розповсюдженість НСМЕП.

Серед міжнародних платіжних систем перевагу має MasterCard, тому що дозволяє досягти кращого фінансового результату (-8,4 млн грн проти 11,7 млн грн у Visa) і зменшити період окупності (6,1 років проти 8,9 років у Visa). Слід відзначити, що міжнародні платіжні системи характеризуються кращим ефектом масштабу, тому за більших об'ємів емісії платіжних карт фінансовий результат від участі в міжнародних платіжних системах може бути кращим за такий у НСМЕП.

В свою чергу, одночасна участь банку в двох міжнародних платіжних системах за встановлених умов виглядає не доцільною, через майже вдвічі більший період окупності і набагато гірший фінансовий результат в порівнянні з участю в одній MasterCard.

Слід відзначити, що у банків є можливість зменшити витрати на участь в двох платіжних системах за рахунок використання особливостей тарифної сітки обох платіжних систем. Наприклад, зарплатні карти переважно використовуються для зняття готівки. Тому для зарплатних проектів доцільно випускати карти

MasterCard Debit, за якою встановлена найменша міжбанківська комісія за зняття коштів в розмірі 2 грн не в залежності від суми операції. В свою чергу, для карткових продуктів, призначених виключно для розрахунків доцільніше використовувати карти Visa, через більшу комісію міжбанківську комісію за торгівельними операціями.

Висновок. Від вибору карткової платіжної системи і стратегії її розвитку залежать подальші фінансові результати банку від емісії платіжних карт, адже вступ до платіжної системи пов'язаний зі значними витратами. Тому невірною оцінка витрат і доходів банку, пов'язаних з участю в платіжних системах, може унеможливити окупність даного напрямку діяльності.

В статі порівнянні результати діяльності умовного банку за рівних об'ємів емісії в трьох платіжних системах: НСМЕП, Visa і MasterCard.

Серед зазначених платіжних систем НСМЕП характеризується набагато меншою вартістю участі, що робить цю платіжну систему оптимальним вибором для невеликих банків.

Натомість Visa і MasterCard завдяки високим ставкам міжбанківської комісії генерують більше доходів банку. Крім того, тарифікація послуг МПС суттєво залежить від кількості емітованих карт, транзакцій і суми грошову обороту в платіжній системі, що збільшує рентабельність завдяки зменшенню комісійних ставок зі зростанням об'ємів емісії платіжних карт. В результаті зазначених факторів міжнародні платіжні системи мають кращий ефект масштабу у порівнянні з НСМЕП.

Одночасна участь в Visa і MasterCard суттєво збільшує можливості для банкоматного еквайрингу. Тому участь в обох МПС є обов'язковою для банку, який планує розвиватися за напрям-

ком еквайрингу платіжних карт, адже це дозволяє суттєво збільшити обіг платіжних карт у власних банкоматах.

Тим не менш, банки, які розвивають виключно напрям емісії платіжних карт, не зможуть

ефективно скористатися перевагами участі в двох платіжних системах. Тому, враховуючи суттєве збільшення витрат, участь в двох платіжних системах для таких банків є не доцільною.

Список використаних джерел

1. Пиріг С. О. Платіжні системи: навч. пос. / С. О. Пиріг. — К. : Центр учбової літератури, 2008. — 240 с.
2. Арбузов С. Г. Банківська енциклопедія / С. Г. Арбузов, Ю. В. Колобов, В. І. Міщенко, С. В. Науменкова. — К. : Центр наукових досліджень Національного банку України: Знання, 2011. — 504 с.
3. Payments, securities and derivatives, and the role of the eurosystem / [editor T. Kokkola] // European Central Bank. — 2010. — 369 с.
4. Bank Identification Number – BIN – Investopedia [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.investopedia.com/terms/b/bank-identification-number.asp>.
5. Умови вступу банків в міжнародні карткові платіжні системи. – Finlearn [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.finlearn.com/lifers-1640-1.html>.
6. Богута Н. Наша карта бита / Н. Богута // Экономика и финансы. — 2006. — № 31 (80). — Эксперт.УА [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.expert.ua/articles/9/0/2405/>.
7. Закон України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» № 2346-III від 5.04.2001 р. зі змінами, внесеними 19.04.2014 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2346-14/page>.
8. Гордиенко О. Автоматизация банковских процессов: миф или реальность? / О. Гордиенко – Prostobankir.com.ua [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.prostobankir.com.ua/it/stati/avtomatizatsiya_bankovskih_protsestsovt_mif_ili_realnost.
9. Попова О. Знакомьтесь: Cash-In – банковские «платежные киоски» / О. Попова – Деньги информационно-аналитический портал [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.dengiinfo.com/archive/article.php?aid=1586>.
10. Kanagawa T. Hitachi's Automated Teller Machine and Cash Recycling Module for the World Market / T. Kanagawa, K. Matsuura – Hitachi Technology [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.hitachi.com/rev/pdf/2002/r2002_jun_001.pdf.
11. Банкомат: железный друг или однорукий бандит?! – infobank.by [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://infobank.by/infolineview/itemid/4578/default.aspx>.
12. «Ощадбанк» предпочитает приобретать банкоматы у «своих» – корпоративные новости [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://corpnews.com.ua/content/news/5/4763/>.
13. Колесова Ю. И. Практика расчета окупаемости эквайринга в коммерческом банке / Ю. И. Колесова // Молодой ученый. — 2013. — №2. — С. 138–143.

JEL CLASSIFICATION: E42, E52, E51

PARTICIPATION OF BANKS IN THE CARD PAYMENT SYSTEM: EVALUATION COSTS AND INCOMES

Volodymyr O. CHERNOMOR

Postgraduate Student University of Banking of the National Bank of Ukraine (Kyiv)

Summary. In modern conditions card payment systems have an important place in the retail business of Ukrainian banks. Participation in card payment systems is associated with considerable costs. Therefore, the optimal choice of payment system and its development strategy is an important precondition for the profitability of this activity.

Therefore, the optimal choice, in terms of opportunities for bank payment system and its development strategy remains an important

precondition for ensuring profitability of this business area.

In the article are analyzed key costs associated with implementation of card payment systems in banks as well as sources of income from participation in card payment systems.

In addition, the article provided an example of calculating the financial result of the bank's participation in NSMEP, Visa and MasterCard.

Key words: *card payment system, payment card emission, NSMEP, Visa, MasterCard.*

In modern conditions card payment systems have an important place in the retail business of Ukrainian banks, because they can increase fee income, improve service quality, and diversify activities of the bank. Furthermore participation in the card payment systems allows access to previously inaccessible markets like salary projects, retirement accounts, acquiring of payments and withdrawals.

Despite these advantages, participation in card payment systems is associated with considerable costs. Therefore, the optimal choice of payment system and its development strategy is an important precondition for the profitability of this business area.

Payment card business of Ukrainian banks mainly based on domestic payment system National System of Mass Electronic Payments (NSMEP), international payment systems Visa and MasterCard.

Based on the implemented cost-benefit analysis can be concluded that NSMEP has lowest cost among these payment systems that making it most reason-

able option for small banks. Yet NSMEP also has lowest interchange fees which generate a significant part of income. Generally this reduces economies of scale and appeal of this payment system for larger banks.

On other hand international payment system has better economies of scale because of must larger interchange fees and flexible payment system fees that depend on volume of card emission. Moreover Visa and MasterCard is most popular in Ukraine because of brand awareness and acceptance of their payment cards in most shops and ATMs that makes it easier to achieve high volumes of issue of this payment cards compared to NSMEP cards.

Simultaneous participation in two payment systems can increase revenues from acquiring but at the same time significantly increases the cost that making it reasonable choice only for largest banks who want to develop the direction of acquiring payments and withdrawals.

References

1. Pyrih S. O. (2008) Platizhni systemy [Payment systems]. K.: Tsentru uchbovivoi literatury.

2. Arbuzov S. H., Kolobov Yu. V., Mishchenko V. I., Naumenkova S. V. (2011) Bankivska entsyklopediia [Banking encyclopedia]. K.: Tsentru naukovykh doslidzhen Natsionalnoho banku Ukrainy: Znannia.

3. Payments, securities and derivatives, and the role of the eurosystem / [editor T. Kokkola] // European Central Bank. 2010.

4. Bank Identification Number – BIN – Investopedia. Retrieved from <http://www.investopedia.com/terms/b/bank-identification-number.asp>.

5. Umovy vstupu bankiv v mizhnarodni kartkovi platizhni systemy [Admission banks in international card payment systems]. Finalearn. Retrieved from <http://www.finalearn.com/lifers-1640-1.html>.

6. Bohuta N. (2006) Nasha karta byta [Our card bit]. *Ehkonomika i finansy*. Vol. 31 (80). Ehkspert. UA. Retrieved from <http://www.expert.ua/articles/9/0/2405/>.

7. Zakon Ukrainy «Pro platizhni systemy ta perekaz koshtiv v Ukraini» [The Law of Ukraine “On Payment Systems and Money Transfer in Ukraine”]. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2346-14/page>.

8. Hordienko O. Avtomatyzatsija bankovskikh protsessov: mif ili real'nost'? [Automation of banking processes: Myth or Reality?]. *Prostobankir.com.ua*. Retrieved from http://www.prostobankir.com.ua/it/stati/avtomatizatsiya_bankovskih_protsessov_mif_ili_realnost.

9. Popova O. Znakom'tes': Cash-In – bankovskie «platezhnye kioski» [Meet: Cash-In – bank “payment kiosks”]. Den'hi informatsionno-analiticheskij portal. Retrieved from <http://www.dengiinfo.com/archive/article.php?aid=1586>.

10. Kanagawa T., Matsuura K. Hitachi's Automated Teller Machine and Cash Recycling Module for the World Market. Hitachi Technology Retrieved from http://www.hitachi.com/rev/pdf/2002/r2002_jun_001.pdf.

11. Bankomat: zheleznyj druh ili odnorukij bandit?! [ATM: an iron one, or one-armed bandit?!]. Retrieved from <http://infobank.by/infolineview/itemid/4578/default.aspx>.

12. «Oshchadbank» predpochitaet priobretat' bankomaty u «svoikh» – korporativnye novosti [“Oshchadbank” prefers to purchase ATMs from “their” – corporate news]. Retrieved from <http://corpnews.com.ua/content/news/5/4763/>.

13. Kolesova Yu. Y. (2013) Praktyka rascheta okupaemosti ehkvajrinha v kommercheskom banke [The practice of calculating return on acquiring a commercial bank]. *Molodojj ucheny*, Vol. 2, pp. 138–143.

14. Hrzaznovojj A. H. (2002) Finansovo-kreditnij ehntsiklopedicheskij slovar' [Financial and Credit Encyclopedic Dictionary]. M.: Finansy i statistika.

УДК 005.915:336.713

УПРАВЛІННЯ АКТИВАМИ І ПАСИВАМИ БАНКУ ЯК ФАКТОР ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ

Олександр Вікторович ШВАРЦ

*к.е.н., доцент кафедри менеджменту банківської діяльності, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»
E-mail: shvartsalex@mail.ru*

Анотація. В статті розглядається сутність процесу управління активами і пасивами банку, досліджуються основні цілі цього процесу. Обґрунтовується роль управління активами і пасивами в забезпеченні фінансової стабільності банку.

Аннотация. В статье рассматривается суть процесса управления активами и пассивами банка, исследуются основные цели этого процесса. Обосновывается роль управления активами и пассивами в обеспечении финансовой устойчивости банка.

Ключові слова: управління активами і пасивами, управління ризиками, ліквідність, фінансова стійкість, банк.

Ключевые слова: управление активами и пассивами, управления рисками, ликвидность, финансовая устойчивость, банк.

Постановка проблеми. Кризові явища в економіці України та банківській системі, а також необхідність забезпечення стабільного функціонування банківських установ призводить до того, що пріоритетним завданням менеджменту будь-якого банку повинно бути ефективне управління активами і пасивами, як інтегрованого процесу, що охоплює в собі активи, пасиви, їх структуру, ризики, що пов'язані із ними та прибутки. Функціонування в банку інтегрованого управління активами і пасивами потребує створення відповідної системи методів та інструментів, що забезпечать виконання поставлених завдань та прибуткової діяльності, оскільки саме вона є метою діяльності банку, як комерційної установи.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню проблематики управління активами і пасивами банку присвячені праці таких зарубіжних та вітчизняних вчених як В. К. Бансал, С. Бранович-Братанович, І. Волошин, Х. Грюнінг, Ж. Довгань, Г. Карчева, С. Козьменко, Т. Кох, А. Кулакова, О. Лаврушин, І. Ларіонова, Дж.Ф. Маршалл, М. Поморіна, С. Прасолова, Л. Примостка, К. Редхед, П. Роуз, І. Сало, В. Севрук, Дж. Сінкі. Але треба зазначити, що незважаючи на вже отримані наукові результати, сутність і проблеми процесу інтегрованого управління активами і пасивами банку потребують подальших наукових пошуків. Науковці не дійшли кон-

сенсусу стосовно змісту цього поняття, методів та інструментів управління, а також місця управління ризиками в системі управління активами і пасивами.

Однак питання стосовно взаємозв'язку ефективності управління активами і пасивами банку та його фінансової стійкості, які б відповідали сучасним вимогам розвитку банківського сектору, потребують подальшого вдосконалення та дослідження.

Метою статті є обґрунтування теоретичних аспектів сутності процесу управління активами і пасивами, визначення його цілей та ролі в забезпеченні фінансової стійкості банківської установи.

Обґрунтування отриманих наукових результатів. Сучасні умови ведення банківського бізнесу характеризуються ускладненням взаємозв'язків клієнтських, регіональних та макроекономічних фінансових потоків, швидкою зміною факторів екзогенного середовища, падінням доходності традиційних банківських інструментів, що в сукупності із процесами концентрації банківського капіталу призводить до зростання ціни помилкового управлінського рішення. Покладатися на інтуїтивні підходи до управління за таких обставин було б неправильно. Тому удосконалення системи управління фінансовою діяльністю, всебічний науково

обґрунтований аналіз та інтегрований підхід до оперативного управління фінансовими потоками в сучасних умовах розглядаються як найважливіші завдання та запорука фінансової стійкості кожного комерційного банку.

У міжнародній та вітчизняній практиці управління активами і пасивами є одним із фундаментальних понять фінансового менеджменту банку. Науковці одноставні щодо необхідності управління активами і пасивами в банку, хоча єдиної думки щодо визначення цього поняття в економічній літературі не склалося.

Так, Джон Ф. Маршалл і Віпул К. Бансал дають наступне визначення: «Управління активами і пасивами являє собою спробу мінімізувати схильність цінового ризику за рахунок витримання певних пропорцій між активами і пасивами для досягнення цілей фірми (наприклад, досягнення встановленого рівня доходів) з одночасною мінімізацією ризику банку. Суть такого виду управління ризиками полягає саме у знаходженні правильних співвідношень між балансовими активами та пасивами» [1, с. 189]. Поєднання слів, яке використовують автори «спроба мінімізувати схильність цінового ризику» свідчить про невирішеність проблеми. Найбільш повно зазначені методи управління активами і пасивами можуть бути використані при управлінні процентним ризиком.

Дж. Сінкі певним чином заповнює прогалину та визначає процес управління активами і пасивами комерційного банку як скоординоване управління банківським балансом, яке приймає до уваги альтернативні сценарії процентної ставки і ліквідності [2, с. 392]. Тобто, Дж. Сінкі під управлінням активами і пасивами розуміє, в основному, методи управління чистою процентною маржею та гепом.

Узагальнення вище зазначених точок зору, стосовно процесу управління активами і пасивами, дає змогу стверджувати, що наведені визначення більш повно відображають інструментарій управління активами та пасивами, але при цьому не відображають мету такого управління, а питання мінімізації ризиків зведені до ліквідності.

Більш точно та повно, на нашу думку, сутність процесу управління активами і пасивами банку у вітчизняній практиці визначає Л. О. Примостка, яка під сутністю управління активами і

пасивами розуміє скоординоване управління фінансами банку, в процесі якого через узгодження управлінських рішень та досягнення певних пропорцій між активними і пасивними операціями досягається кілька цілей, таких як підвищення прибутку, зниження ризиків, аналіз і контроль за ліквідністю, управління спредом [3, с. 249].

Зауважимо, що однозначне вирішення даного питання досить проблематичне, оскільки всі процеси управління фінансами банку тісно взаємопов'язані і більшість методів спрямовано на одночасне досягнення декількох цілей, а тому і розглядаються з різних позицій в залежності від мети. Втім, наведені вище погляди не містять принципових суперечностей.

Аналіз розглянутих дефініцій управління активами і пасивами, що відображені в працях зарубіжних та вітчизняних науковців, а також зроблені нами уточнення та пояснення дали змогу узагальнити сутність управління активами і пасивами банківської установи та розглядати його як цілеспрямований процес постійного регулювання структури та динаміки активів і пасивів банку, спрямований на забезпечення економічної ефективності банку з позицій оптимізації ризику та забезпечення достатнього рівня ліквідності. Треба зазначити, що таке визначення сутності управління активами і пасивами банку не тільки не суперечить існуючим підходам, а й розширює їх в частині цілей банку, щодо забезпечення ефективності діяльності банку зі одночасним забезпеченням ліквідності при умові оптимізації ризиків. Тобто, таке визначення окреслює межі дії управління активами і пасивами в фінансовому менеджменті банку.

В процесі управління активами і пасивами перед менеджментом банку ставляться конкретні цілі. При цьому визначаються довгострокові завдання, шляхи розвитку банку, а також комплекс заходів щодо їх реалізації. Цілі визначають вихідні підходи до розвитку банку. Банк має орієнтуватись на таку діяльність, яка приносить йому прибуток. Величина прибутку залежить від обсягу і структури активів і пасивів, обсягу прибутків і витрат, ефективності діяльності.

На основі досліджень літературних джерел нами виокремлено такі цільові орієнтири управління активами і пасивами банку (рис. 1).

Рис. 1. Цілі управління активами і пасивами банку

Таким чином, ключовими моментами, які вимагають прийняття рішень у процесі управління активами і пасивами є ліквідність, чутливість процентних ставок та ціноутворення для максимізації прибутку. Всі ці аспекти взаємопов'язані.

Для досягнення банком встановлених цілей управління активами і пасивами його керівництво повинно, по можливості, максимально контролювати обсяг, структуру, доходи чи витрати як активів, так і пасивів. Контроль керівництва банку за активами має бути скоординований з контролем за пасивами таким чином, щоб процес управління активами і пасивами характеризувався внутрішньою єдністю. Політика банку має розроблятися так, щоб максимізувати дохід і мінімізувати витрати як за активами, так і за пасивами.

Досягнення зазначених цілей в процесі управління активами і пасивами сприятиме забезпеченню фінансової стійкості банку. Як зазначає Г. Т. Карчева «Виходячи з концепції банку, що динамічно розвивається, забезпечити фінансову стійкість банку і його сталий розвиток можливо у разі ефективного управління банківськими ризиками та гнучкого управління активами і пасивами...» [4, с. 249]. Отже, можна стверджувати, що однієї із складових забезпечення фінансової стійкості банку в сучасних умовах банківської кризи є ефективне управління активами і пасивами.

Слід зауважити, що в економічній літературі немає єдиного підходу до визначення поняття фінансової стійкості комерційного банку. Нерідко його ототожнюють з такими економічними поняттями, як надійність, платоспроможність, ліквідність.

На нашу думку, узагальнюючим визначенням фінансової стійкості банку є її трактування, як якісної характеристики його фінансового стану, котрий відзначається достатністю, збалансованістю та оптимальним співвідношенням фінансових ресурсів і активів за умов підтримання на достатньому рівні ліквідності й платоспроможності, зростання прибутку та мінімізації ризиків, і котрий здатний витримати непередбачені втрати і зберегти стан ефективного функціонування [5, с.37].

У зв'язку з цим констатуємо, що основними результуючими характеристиками, які впливають на фінансову стійкість кожного комерційного банку є:

- ліквідність і платоспроможність;
- зростання прибутку;
- мінімізація ризиків.

Як вже було зазначено саме ці аспекти є цілями управління активами і пасивами банку. Тобто, в процесі ефективного управління активами і пасивами банку забезпечується його фінансова стійкість через вплив на ліквідність та ризики. Зв'язок між поняттями «управління активами і пасивами банку» та «фінансова стійкість банку» проілюструємо на рис. 2.

На відміну від Литвинюк О. В., який вбачає, що забезпечення фінансової стійкості відноситься до основних завдань процесу управління активами і пасивами банку [7, с. 228], ми вважаємо, що ефективне управління активами і пасивами виступає основою для забезпечення фінансової стійкості. А саме забезпечення фінансової стійкості будь-якого банку є завданням фінансового менеджменту.

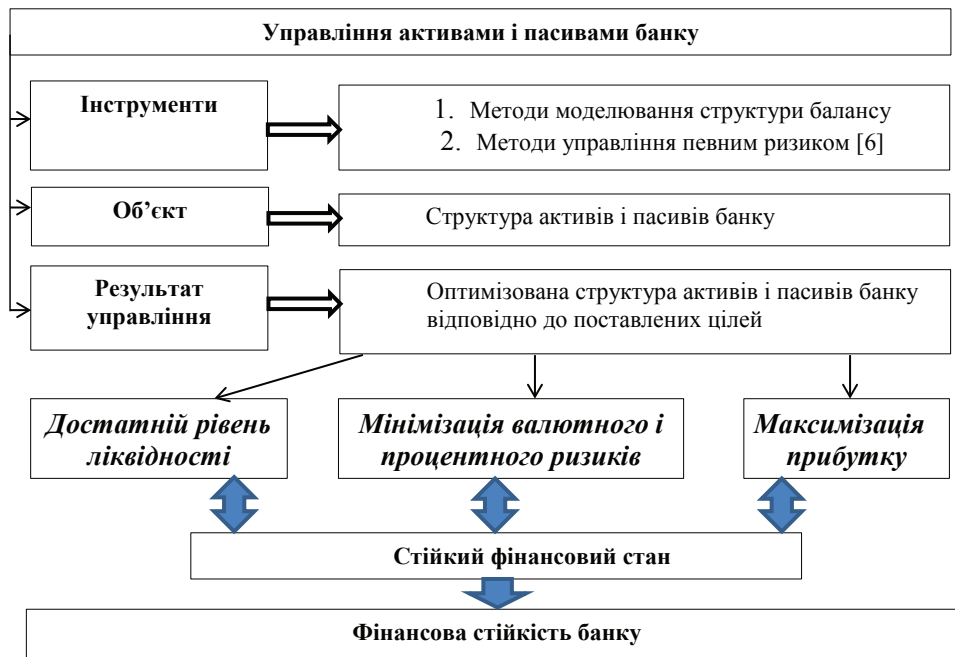

Рис. 2. Взаємозв'язок фінансової стійкості банку із процесом управління активами і пасивами

Отже, ефективне управління ризиками в процесі інтегрованого управління активами і пасивами є невідкладним та безпосередньо формує базу для виконання інших поставлених цілей, в тому числі і для забезпечення фінансової стійкості банку. Інтегроване управління активами і пасивами включає управління тільки тими видами ризиків, які безпосередньо пов'язані із активами та пасивами банку та маніпуляціями із їх структурою, тобто процентним, валютним ризиками та ризиком ліквідності. Отже, ефективне управління ризиками є невід'ємним завданням управління активами і пасивами без виконання якого неможливе функціонування банку.

При цьому управління цими ризиками є необхідною умовою, що формує підґрунтя для стійкого фінансового стану будь-якого банку, але є недостатнім для забезпечення фінансової стійкості. Оскільки для стабільного функціонування банку є необхідним управління всіма ризиками банку через роботу ефективної системи ризик-менеджменту. В першу чергу це стосується кредитного та операційного ризиків.

Забезпечення стабільною базою доходів тісно переплітається із цілями, які висуваються перед управлінням активами і пасивами банку. Виконання цього завдання не може розглядатися відокремлено від процесу управління активами і пасивами, оскільки пов'язане із розвитком та розширенням активних операцій, що і є джерелом доходів. Тобто передбачається акцент на роз-

витку традиційних послуг банку, на довгостроковому і комплексному обслуговуванні клієнтів, формуванні постійного та стабільного джерела доходів.

Без ефективного управління активами і пасивами не можливо досягти довіри клієнтів до банку. Позитивний імідж та високий рівень довіри дасть змогу отримати стабільну базу доходів банку. Розширення бази доходів із одночасним управління витратами сприяє максимізації прибутку, що забезпечує стійкий фінансовий стан.

Ефективне управління ліквідністю є однією з найважливіших проблем у діяльності кожного комерційного банку. Особливо актуальна вона для українських банків, адже об'єктивні економічні умови – банківська криза, нестабільна ресурсна база, масовий відтік депозитів, нестабільна ситуація з валютним курсом національної грошової одиниці, обмежений кредитно-інвестиційний ринок-надзвичайно ускладнюють завдання ефективного управління ліквідністю.

Забезпечення достатнього рівня ліквідності банку є однією із цілей управління активами і пасивами банківської установи, що виступає основою стійкого фінансового стану банку та необхідним елементом його фінансової стійкості.

На сучасному етапі ліквідність банківської системи України є фактором, що негативно впливає на фінансову стійкість банківських установ (рис. 3).

За результатами аналізу робимо висновок, що ліквідність банківської системи України постійно знижується через зниження частки ви-

соколіквідних активів порівняно із одночасним зростанням коштів клієнтів банку.

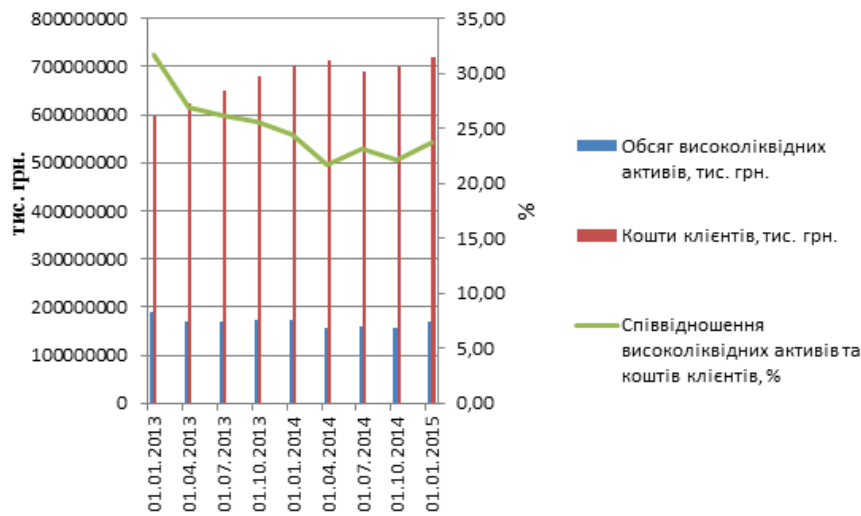

Рис. 3. Динаміка високоліквідних активів та коштів клієнтів банківської системи України за 2013–2014 рр.

Джерело: складено автором на основі даних [8]

Така ситуація пояснюється неефективним управлінням активами і пасивами окремих банків, їх ризиковою діяльністю, що в кінцевому випадку негативно впливає на фінансову стійкість, як окремих банків, так і всієї банківської системи.

Висновки. Рівень ефективності управління активами і пасивами повинен розглядатися як один із найважливіших чинників підвищення

стабільності, надійності, ліквідності та прибутковості діяльності банківських установ. В умовах жорсткої конкуренції, що супроводжує розвиток ринкової економіки, необхідно постійно удосконалювати системи та форми управління активами і пасивами. Лише такий підхід до управління в комплексі забезпечує фінансову стійкість банку та стабільне функціонування всієї банківської системи України.

Список використаних джерел

1. Маршалл Дж. Ф., Бансал Випул К. Финансовая инженерия. Полное руководство по финансовым нововведениям. — М. : ИНФРА. — М, 1998. — 784 с.
2. Синки Д. Финансовый менеджмент в коммерческом банке и в индустрии финансовых услуг [Текст] / Д. Синки; пер. с англ. А. Левинзон. — М. : Альпина Бизнес Букс, 2007. — 1017 с.
3. Примостка Л. О. Финансовый менеджмент у банку [підручник] / Л. О. Примостка. — [2-ге вид., доп. і перероб.]. — К. : КНЕУ, 2004. — 468 с.
4. Карчева Г. Т., Карчева О. Я. Эффективное управление активами и пассивами – необходимая умова фінансової стійкості банку [Електронний ресурс] // Г. Т. Карчева, О. Я. Карчева. — Режим доступу : http://www.nvisnik.geci.cn.ua/uk/nissue/item/download/40_3d.html.

5. Дзюблюк О. В. Фінансова стійкість банків як основа ефективного функціонування кредитної системи [Текст]: монографія / О. В. Дзюблюк, Р. В. Михайлик. — Тернопіль, 2009. — 316 с.
6. Шварц О. В. Удосконалення інструментарію управління активами і пасивами банку в умовах фінансової нестабільності / О. В. Шварц / Світ фінансів. — 2011. — № 4. — С. 33–39.
7. Литвинюк О. В. Необхідність формування сучасного механізму управління активами та пасивами банківських установ / О. В. Литвинюк // Вісник Одеського національного університету. Економіка. — 2013. — Т. 18, Вип. 1 (1). — С. 226–229.
8. Національний банк України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>.

JEL CLASSIFICATION: G21

ASSETS AND LIABILITIES MANAGEMENT IN BANK AS A FACTOR OF FINANCIAL STABILITY

Oleksandr V. SHVARTS

Candidate of Science in Economics, Assistant Professor, Banking Management Department, SHEE «Vadim Hetman Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman» (Kyiv)

Summary. The article considers the essence of assets and liabilities management, examines the main goals of this process. The role of assets and liabilities management are substantiated to provide the financial stability of the bank.

Key words: *assets and liabilities management, risk management, liquidity, financial stability, bank.*

The crisis in Ukraine's economy and banking system led to that effective assets and liabilities management should a priority of bank management.

The article aim is to study the theoretical aspects of the nature of the assets and liabilities management, the definition of its goals and role in ensuring the financial stability of the banking institution.

In international and domestic practice assets and liabilities management is one of the fundamental concepts of bank financial management.

The goals of assets and liabilities management in bank are: interest rate risk management; ensuring sufficient liquidity; currency risk management; profit maximization; provide sufficient capital to repay the value of business risks. These goals are interrelated.

Achieving these goals in the assets and liabilities management contributes to financial stability of the bank.

One of the components to ensure the financial stability of the bank is the effective assets and liabilities management in banking crisis conditions.

The resulting basic characteristics that provide the financial stability of each commercial bank are:

- liquidity and solvency;
- profit growth;
- minimizing risks.

These aspects are the goals of assets and liabilities management. That is, effective assets and liabilities management is provided its financial stability through impact on liquidity and risks.

Providing sufficient bank's liquidity is one of the aims of assets and liabilities management of the banking institution and basis of the bank financial stability.

The level of efficiency of assets and liabilities management has been considered as one of the most important factors of financial stability, liquidity and profitability of banks. Only such an approach to management provides the financial stability of the bank and stable functioning of the banking system of Ukraine.

References

1. John F. Marshall, Vipul K. Bansal (1998) *Finansovaja inzhenerija. Polnoe rukovodstvo po finansovym novovvedenijam [A Complete Guide to Financial Innovation]*. Moscow. p. 784.
2. Joseph F. Sinkey, Jr. (2007) *Finansovyj menedzhment v kommercheskom banke i v industrii finansovykh usluh [Commercial Bank Financial Management In the Financial Services Industry]*. Alpyna Biznes Buks, Moscow. p. 1017.
3. Prymostka L. O. (2004) *Finansovyj menedzhment u banku [Financial Management in Bank]*. KNEU, Kyiv, p. 468.
4. Karcheva H. T., Karcheva O. Y. *Efektivne upravlinnia aktyvamy i pasyvamy – neobkhidna*

umova finansovoi stiikosti banku [Effective assets and liabilities management – a necessary condition of the bank financial stability]. Retrieved from http://www.nvisnik.geci.cn.ua/uk/nissue/item/download/40_3d.html.

5. Dziubliuk O. V. (2009) Finansova stiikist bankiv yak osnova efektyvnoho funktsionuvannia kredytnoi systemy [The financial stability of banks as a basis for the effective functioning of the credit system]. Ternopil, p. 316.

6. Shvarts O.V. (2011) Udoskonalennia instrumentariiu upravlinnia aktyvamy i pasyvamy banku v umovakh finansovoi nestabilnosti

[Improvement of tools of the asset and liability management of bank in the financial instability]. Finance World, 4, pp. 33–39.

7. Lytvyniuk A. V. (2013) Neobkhdnist formuvannia suchasnoho mekhanizmu upravlinnia aktyvamy ta pasyvamy bankivskykh ustanov [Necessity of forming of modern mechanism of management by assets and passive voices of bank institutions]. Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomika, 1, pp. 226–229.

8. Natsionalnyi bank Ukrainy [National Bank of Ukraine]. Retrieved from <http://www.bank.gov.ua>.

УДК: 657.6:336.773

ОСОБЛИВОСТІ КОНТРОЛЮ ДОХОДІВ КРЕДИТНИХ СПІЛОК В УКРАЇНІ

Олена Леонідівна БІЛЯЧЕНКО

к.е.н., доцент, доцент кафедри обліку і аудиту Черкаського інституту банківської справи УБС НБУ (м. Київ)

Василь Степанович ЗДРЕНИК

к.е.н., доцент кафедри менеджменту організацій та інноваційного підприємництва Тернопільського національного економічного університету

Анотація. Досліджено діючу систему контролю за діяльністю кредитних спілок в Україні на базі чого виділено складові даної системи та охарактеризовано основні функції, повноваження та методичні прийоми проведення контролю в цілому та контролю доходів зокрема в розрізі зовнішніх та внутрішніх суб'єктів контролю. Досліджено типові порушення, які виникають при обліку доходів кредитних спілок, що дозволило удосконалити методичні підходи до проведення внутрішнього контролю доходів кредитних спілок в частині визначення етапів, джерел доказів та прийомів і способів контролю.

Аннотация. Исследовано действующую систему контроля над деятельностью кредитных союзов в Украине на базе чего выделено составляющие данной системы и охарактеризовано основные функции, полномочия и методические приемы проведения контроля в целом и контроля доходов в частности в разрезе внешних и внутренних субъектов контроля. Исследовано типичные нарушения, возникающие при учете доходов кредитных союзов, что позволило усовершенствовать методические подходы к проведению внутреннего контроля доходов кредитных союзов в части определения этапов, источников доказательств и приемов и способов контроля.

Ключові слова: *контроль кредитних спілок, контроль діяльності кредитних спілок, контроль доходів кредитних спілок.*

Ключевые слова: *контроль кредитных союзов, контроль деятельности кредитных союзов, контроль доходов кредитных союзов.*

Постановка проблеми. Часто фінансові посередники, які функціонують на фінансовому ринку, діють безвідповідально, порушують або обходять законодавство, завдають великих збитків усім учасникам ринку. За даними компанії ACFE середні втрати від шахрайських операцій на фінансовому ринку склали \$ 140,000. Більше ніж в одній п'ятій цих випадках заподіяні збитки мінімум \$ 1 млн. [1]. У зв'язку з цим особливої уваги потребують питання налагодження системи контролю за діяльністю кожного фінансового посередника та фінансового ринку України в цілому.

Оскільки кредитні спілки є учасниками фінансового ринку їх діяльність підлягає контролю з боку держави, членів спілок та інших суб'єктів контролю. Ефективно побудована система контролю у даних установах дозволить уникнути порушень законодавства, зменшить ризик шахрайства, підвищить довіру населення до кредитних спілок, що обумовлює актуальність теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням проблем становлення та розвитку системи контролю, а також його організації та методики проведення в фінансових установах розглядали в свої працях такі науковці, як: В. І. Бачинський, М. Т. Білуха, Ф. Ф. Бутинець, М. Й. Гедз, Г. М. Давидова, А. А. Довгополик, Н. І. Дорош, М. Д. Корінько, В. Ф. Максимова, Н. М. Малюга, В. С. Мохняк, В. П. Пантелеєв, О. А. Петрик, В. С. Рудницький, Я. В. Соколов, В. В. Сопко та інші. В той же час, відсутні вузькоспеціалізовані розробки в частині побудови ефективної системи контролю в кредитних спілках, як фінансової установи, що має специфічний характер діяльності.

Мета статті полягає в розробці дієвої системи контролю за доходами кредитних спілок, що дозволить підвищити рівень довіри населення до даних установ та забезпечить ефективний перерозподіл ресурсів на фінансовому ринку в цілому.

Обґрунтування отриманих наукових результатів. За сучасних умов економіка України перебуває у складному становищі і потребує змін та удосконалення. Це стосується і фінансового ринку, на якому найбільшу нішу займає банківський сектор. Банки не можуть задовольнити всі потреби населення у доступних кредитах у зв'язку з чим на даному етапі розвитку все більшої поширеності набувають саме небанківські фінансові установи, у тому числі і кредитні спіл-

ки. Такі установи допомагають стимулювати інвестиційний розвиток, залучаючи фінансові ресурси населення.

Дослідження основ контролю діяльності кредитних спілок починається з визначення ключових елементів системи контролю даних установ. Так, проведений аналіз літературних джерел дозволив виділити суб'єктів, встановити об'єкти, а також окреслити коло завдань системи контролю в кредитних спілках (табл. 1).

Таблиця 1

Складові системи контролю у кредитних спілках

Елемент	Зміст
Суб'єкти	органи державної влади, незалежні аудитори та аудиторські компанії, громадські контролери, служби внутрішнього контролю
Об'єкт	фінансові ресурси кредитних спілок
Підконтрольні суб'єкти	небанківські фінансові установи – кредитні спілки
Предмет	фінансові показники господарської діяльності кредитних спілок
Завдання	<ul style="list-style-type: none"> - спостереження за функціонуванням; - отримання об'єктивної інформації про законність діяльності; - застосування заходів щодо попередження та усунення порушень законодавства; - виявлення причини та умов, що сприяли порушенню правових норм; - асосування заходів відповідальності до винних у порушенні

Всі складові системи контролю у кредитних спілках, взаємодіючи між собою, роблять його ефективним інструментом нагляду та управління даними установами.

В свою чергу, зазначених суб'єктів контролю можна поділити в залежності від видів контролю на суб'єктів, що здійснюють зовнішній контроль та суб'єктів, що здійснюють внутрішній контроль за діяльністю кредитних спілок:

1. Зовнішній контроль:

- державний контроль: Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України; Національна комісія, що здійснює регулювання у сфері фінансових послуг України; Державна комісія з фінансового моніторингу; Державна фіскальна служба України; Пенсійний фонд України; органи прокуратури;

- аудиторські фірми та незалежні аудитори;

- громадський контроль: Національна асоціація кредитних спілок України; Всеукраїнська асоціація кредитних спілок; засоби масової інформації; громадські організації.

2. Внутрішній контроль:

- ревізійна комісія;

- кредитний комітет;

- служба внутрішнього фінансового контролю.

В своїй монографії А. А. Довгополик [2, с. 12– 13] розглядає державний контроль на макрорівні – той, що реалізовується державними органами, які здійснюють контроль як функцію адміністрування (Верховна Рада України, Міністерство фінансів України, Державна фіскальна служба, Міністерство внутрішніх справ України) та на макрорівні – контроль, суб'єктом якого є державний регулятор на ринку кредитних спілок (Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України).

Нагляд за діяльністю на ринках небанківських фінансових послуг Нацкомфінпослуг здійснює шляхом проведення перевірок фінансових установ, а також шляхом використання інструментарію пруденційного нагляду.

Аудиторські фірми та незалежні аудитори виступають ще одними зовнішніми суб'єктами контролю. Кредитні спілки зобов'язані щорічно оприлюднювати свою фінансову звітність та звітні дані, підтверджені аудиторським висновком. Це дозволяє підвищувати рівень довіри та зробити їх звітність прозорою та відкритою.

На даному етапі розвитку в Україні формується громадянське суспільство, яке здатне проводити контроль за діяльністю господарюючих суб'єктів, у тому числі і кредитних спілок. Такий нагляд за функціонуванням кредитних спілок здійснюють Всеукраїнська асоціація кредитних спілок (ВАКС) та Національна асоціація кредитних спілок України (НАКСУ). Проте, на сьогодні дані суб'єкти контролю не мають достатніх повноважень для здійснення такого контролю.

Асоціації кредитних спілок в частині фінансового контролю уповноважені: розробляти разом із кредитними спілками програми їх фінансового оздоровлення та контролювати виконання цих програм, проводити збір, узагальнення та попередній аналіз фінансової звітності кредитних спілок [9, с. 177].

Громадські організації, такі як політичні партії та громадські об'єднання, незалежні аналітичні установи та засоби масової інформації здійснюють громадський контроль за діяльністю кредитних спілок на фінансовому ринку.

Створення служби внутрішнього контролю або виділення посади контролера, є бажаним додатковим контрольним заходом для кредитних спілок, оскільки дозволяє підвищити ефектив-

ність контрольних заходів, а отже і в цілому системи контролю за їх фінансового-господарською діяльністю.

На методичному рівні дослідження системи контролю починається з визначення його приймів та способів. Контроль у кредитних спілках, за аналогією до інших суб'єктів господарювання, здійснюється за допомогою прийомів фактичного та документального контролю.

Враховуючи особливості функціонування таких фінансових установ, як кредитні спілки, головною з яких є відсутність одного з етапів кругообороту капіталу – виробництва, застосування більшості прийомів фактичного контролю є неможливим, крім таких прийомів, як дослідження операцій на місці та отримання письмових пояснень і довідок. У зв'язку з цим, досить широко використовують прийоми документального контролю: нормативно-правову, формальну, арифметичну, експертну, логічну, хронологічну та зустрічну перевірки.

Суб'єкти зовнішнього контролю найчастіше застосовують такі прийоми документального контролю, як нормативно-правова перевірка, арифметична та взаємна перевірки (табл. 2).

Таблиця 2

Аналіз методичних підходів до проведення контролю у кредитних спілках зовнішніми суб'єктами

Суб'єкти зовнішнього контролю	Методи контролю	Прийоми і способи контролю	Джерела інформації
Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України	Планові та позапланові виїзні та безвиїзні перевірки, комплексні та тематичні перевірки	Нормативно-правова, арифметична, хронологічна та взаємна перевірка	Установчі документи, первинні документи, реєстри обліку, звітність
Національна комісія, що здійснює регулювання у сфері фінансових послуг України	Планові та позапланові виїзні та безвиїзні перевірки, комплексні та тематичні перевірки	Нормативно-правова, арифметична, хронологічна та взаємна перевірка	Установчі документи, первинні документи, реєстри обліку, звітність
Державна комісія з фінансового моніторингу	Планові та позапланові виїзні та безвиїзні перевірки	Нормативно-правова, арифметична, взаємна, зустрічна, хронологічна перевірка	Первинні документи, реєстри обліку, звітність
Державна фіскальна служба України	Планові та позапланові виїзні та безвиїзні перевірки	Нормативно-правова, арифметична, взаємна, формальна та зустрічна перевірка	Первинні документи, реєстри обліку, звітність, податкові документи
Пенсійний фонд України	Планові та позапланові перевірки	Арифметична, взаємна та формальна перевірка	Соціальна звітність
Органи прокуратури	Перевірки у разі потреби	Нормативно-правова, взаємна, арифметична та зустрічна перевірка	Установчі документи, первинні документи, реєстри обліку, звітність, податкові документи
Громадський контроль	–	Нормативно-правова та арифметична перевірка	Фінансова звітність та звітні дані

Ще одним суб'єктом зовнішнього контролю виступають аудиторські фірми та незалежні аудитори. На відміну від зарубіжної практики аудиторської діяльності, в Україні відсутня галузева спеціалізація аудиторів та аудиторських фірм. Невелика кількість аудиторів чи аудиторських фірм можуть кваліфіковано провести перевірку фінансово-господарської діяльності кредитної спілки. Таку неготовність можна пояснити специфікою діяльності кредитних спілок – з одного боку, це фінансова установа, з іншого – неприбуткова організація і, разом з тим, облік у кредитних спілках ведуть з використанням плану рахунків для підприємств, який не враховує особливостей діяльності таких установ [6, с. 160].

В частині проведення аудиту доходів кредитних спілок мета такого аудиту, відповідно до МСА 200 “Ціль і основні принципи аудиту фінансової звітності” [3], полягає у висловленні аудитором незалежної професійної думки щодо правильності відображення у звітності інформації про доходи отримані суб'єктом господарювання. Критерієм оцінки при аудиті доходів буде виступати документ, який визначає методичні засади формування в обліку інформації про доходи, а саме П(С)БО 15 “Дохід” [7].

Об'єктами аудиту доходів є групи доходів, а також господарські операції, пов'язані з формуванням доходів кредитної спілки. Основні завдання аудиту доходів кредитних спілок представлені на рис. 1.

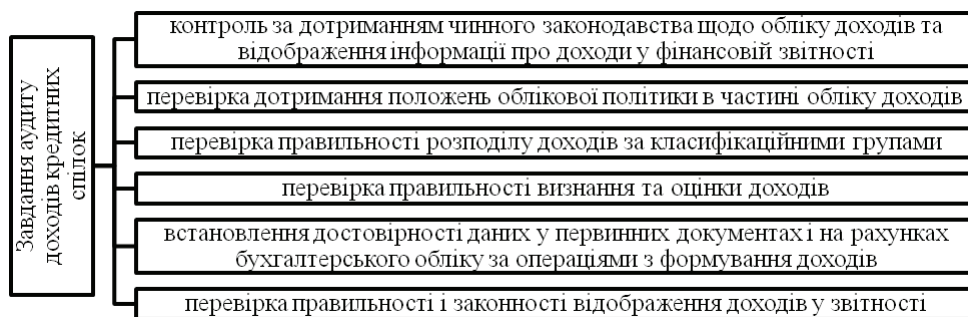

Рис. 1. Завдання аудиту доходів кредитних спілок

Здійснюючи аудит доходів потрібно перевірити дотримання кредитною спілкою існуючого законодавства, положень облікової політики стосовно доходів, правильності розподілу доходів за видами, ведення бухгалтерського обліку доходів та складання фінансової звітності та звітних даних, а також правильність відображення доходів згідно норм національних положень бухгалтерського обліку та норм податкового законодавства. Джерелами інформації при цьому будуть виступати: нормативно-правові акти, що регулюють облік доходів, наказ про облікову політику, первинні документи з обліку доходів, реєстри синтетичного і аналітичного обліку, звітність кредитної спілки, аудиторські висновки.

Стратегія проведення аудиту доходів розробляється виходячи із норм Міжнародного стандарту аудиту 300 “Планування” [4], відповідно до якого розроблений план допомагає аудитору: приділяти належну увагу важливим аспектам аудиту; своєчасно виявити та усунути потенційні загрози; правильно організувати і управляти процесом аудиту для підвищення ефективності та дієвості; обрати членів аудиторської групи з

відповідним рівнем можливостей і компетенцій, щоб відповісти на очікувані ризики, та ефективно співпрацювати з ними; контролювати роботу аудиторської групи та координувати її.

Аналітичні процедури аудиторської діяльності чітко визначені відповідними міжнародними і національними стандартами та положеннями зовнішнього та внутрішнього аудиту. Так, відповідно до МСА 520 “Аналітичні процедури” [5] передбачається аналіз основних відносних показників і порівнянь, включно з подальшим дослідженням змін і відхилень, взаємозв'язків і взаємозалежностей, котрі суперечать іншій інформації про предмет дослідження або не відповідають очікуваним параметрам.

Після проведення аудиту, незалежний аудитор (аудиторська фірма) складає висновок, у якому підтверджується достовірність і повнота річної фінансової звітності та звітних даних кредитної спілки.

В процесі дослідження особливостей контролю доходів кредитних спілок зовнішніми суб'єктами виділено ряд типових помилок що мають місце, склад яких наведено в табл. 3.

Таблиця 3

Перелік типових порушень при здійсненні господарських операцій з обліку доходів кредитних спілок

Опис операції	Можливі порушення	Докази
Нарахування відсотків по наданих кредитах	Недотримання принципу нарахування і відповідності доходів і витрат	Положення про облікову політику
	Невірно обчислена сума доходу	Відомості нарахування відсотків по наданих кредитах, бухгалтерські довідки
Отримання відсотків по наданих кредитах	Невірна класифікація доходів	Положення про облікову політику
Формування первинних документів	Відсутність первинних документів з обліку доходів або відсутність обов'язкових реквізитів у них	Кредитний договір, акт реалізації заставного майна, накладна на реалізацію заставного майна тощо
Відображення операцій з формування доходів	Помилки в бухгалтерських проводках, що впливає на неправильне формування регістрів обліку	Журнал реєстрації господарських операцій, журнал-ордер № 6, відомості, головна книга
Заповнення журналів-ордерів, відомостей, книг	Невідповідність даних синтетичного і аналітичного обліку	Регістри синтетичного та аналітичного обліку
Заповнення фінансової і спеціальної звітності	Невірно відображення доходів в звітності	Звіт про фінансові результати, Примітки до річної фінансової звітності, звітні дані про доходи і витрати

Для уникнення даних помилок кредитні спілки повинні здійснювати внутрішній контроль, який покладено на службу внутрішнього контролю кредитної спілки. Саме ці помилки є основним напрямом діяльності даної служби при перевірі доходів кредитної спілки.

Відповідно до Порядку проведення внутрішнього аудиту (контролю) у фінансових установах [8], кожна кредитна спілка розробляє Положення про проведення внутрішнього аудиту (контролю) у кредитній спілці, відповідно до

законодавства України. Крім даного документа, складається посадова інструкція фахівця служби внутрішнього аудиту (контролю), у якому зазначаються обов'язки, відповідальність, кваліфікаційні вимоги особи, яка здійснює внутрішній контроль у кредитній спілці.

Аналіз методичних підходів до проведення контролю на підприємствах в цілому та контролю доходів зокрема, дозволив виділити основні елементи методики проведення внутрішнього контролю доходів кредитних спілок (табл. 4).

Таблиця 4

Основні елементи методики внутрішнього контролю доходів кредитних спілок

Етапи контролю	Джерела доказів	Способи контролю
<i>Підготовчий</i>		
Визначення правових основ функціонування кредитної спілки	Свідоцтво про державну реєстрацію, свідоцтво про реєстрацію фінансової установи, статут, ліцензія, закон України "Про кредитні спілки", Закон України "Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні"	Формальна перевірка
Перевірка програмного забезпечення	Програмне забезпечення, що використовується	Формальна перевірка
Оцінка системи внутрішнього контролю	Тест внутрішнього контролю	Тестування
Планування перевірки	План (графік) внутрішніх перевірок кредитної спілки, програма внутрішнього контролю доходів кредитної спілки	-

Таблиця 4 (продовження)

<i>Методичний</i>		
Перевірка наявності і правдивості формування первинних документів з формування доходів	Відомості нарахування відсотків по кредитах, наданих членам кредитної спілки; відомості нарахування доходу на пайові внески; відомості нарахування відсотків за кредитами наданими іншій кредитній спілці тощо; кредитні договори; бухгалтерські довідки; акти приймання-передачі заставного майна; накладні на реалізацію заставного майна; рішення зборів	Зіставлення, порівняння, аналіз, суцільна перевірка
Перевірка відображення доходів у звітності	Журнал-ордер № 6, головна книга по рахунках класу 7, фінансова звітність, звітні дані	Суцільна перевірка
Перевірка правильності ведення податкового обліку щодо доходів	Відомості нарахування відсотків по кредитах, наданих членам кредитної спілки; відомості нарахування доходу на пайові внески; відомості нарахування відсотків за кредитами наданими іншій кредитній спілці; акти приймання-передачі заставного майна; накладні на реалізацію заставного майна; бухгалтерські довідки	Суцільна перевірка, метод юридичної оцінки господарських операцій
<i>Результативний</i>		
Представлення результатів і розробка пропозицій	Звіт про проведений внутрішній контроль; накази голови правління; Рішення зборів членів кредитної спілки	–

На підготовчому етапі проведення внутрішнього контролю необхідно перевірити дотримання законодавства кредитною спілкою, наявність програмного забезпечення, а також оцінити систему внутрішнього контролю за допомогою документу “Тест внутрішнього контролю доходів”.

Оцінивши систему внутрішнього контролю кредитної спілки, служба внутрішнього контролю переходить до планування перевірки, кінцевим результатом якої є складання “Плану (графіку) внутрішніх перевірок кредитної спілки” та “Програми внутрішнього контролю доходів кредитної спілки”.

Наступним етапом проведення внутрішнього контролю є: перевірка наявності і правдивості формування первинних документів стосовно отриманих доходів, оцінка правильності визначення та оцінки доходів, перевірка правильності відображення доходів у звітності, перевірка правильності ведення податкового обліку щодо доходів та інше.

За результатами проведених контрольних заходів служба внутрішнього контролю складає акт та звітує про отримані результати правління, яке приймає оперативні рішення щодо усунення виявлених помилок.

Дослідження стану кредитних спілок на фінансовому ринку та аналіз основних елементів системи контролю в цілому та контролю доходів в кредитних спілках дозволило виділити ряд проблем контрольного напрямку: на макрорівні – недосконалість чинної нормативно-право-

вої бази та неефективність зовнішнього контролю, а на макрорівні – відсутність належних організаційно-методичних розробок з контролю за діяльністю кредитних спілок та неефективність внутрішнього контролю.

Проведення контролю у кредитних спілках є необхідною умовою ефективного функціонування даних установ на фінансовому ринку, оскільки небанківські установи працюють з фінансовими ресурсами, їх діяльність повинна перевірятись як державними органами, так і громадськими організаціями.

Висновки. В сучасних кризових умовах в яких знаходиться фінансовий ринок України важливого значення набуває перерозподіл фінансових ресурсів суб'єктів господарювання не лише банківськими установами, а й іншими фінансовими посередниками, зокрема кредитними спілками. Однак, недовіра населення до кредитних спілок, основною причиною якої є недосконала система контролю за даними фінансовими установами, не дозволяє їм зайняти відповідну нішу на фінансовому ринку тим самим стримуючи їх розвиток, що в результаті призводить до того, що банківські установи стають монополістами на фінансовому ринку.

Дослідження основ контролю дозволило виділити складові системи контролю у кредитних спілках в частині суб'єктів, об'єктів та підконтрольних суб'єктів, а також визначити предмет та виокремити завдання контролю. В результаті аналізу особливостей проведення контролю на

рівні зовнішніх суб'єктів встановлено основні джерела інформації, методи, а також прийоми та способи, що використовують зазначені суб'єкти в процесі здійснення контролю за діяльністю кредитних спілок в цілому та контролю доходів зокрема.

На основі вивчення типових порушень, що виникають при здійсненні господарських операцій з обліку доходів, а також на базі аналізу основних функцій внутрішніх суб'єктів контролю за діяльністю кредитних спілок удосконалено методичні підходи до проведення внутрішнього контролю доходів кредитних спілок в частині визначення етапів, джерел доказів та способів контролю, що використовуються на кожному з етапів.

Список використаних джерел:

1. Report to the Nations on Occupational Fraud and Abuse. 2012 Global Fraud Study [Електронний ресурс]. — Режим доступу : https://www.acfe.com/uploadedFiles/ACFE_Website/Content/rtnn/2012-report-to-nations.pdf.

2. Довгополик А. А. Адміністративно-правове регулювання порядку створення і діяльності кредитних спілок в Україні: монографія / А. А. Довгополик, Т. О. Коломоєць; ДВНЗ “Запорізький національний університет”. — Запоріжжя, 2011. — 305 с.

3. Міжнародний стандарт аудиту 200 “Ціль і основні принципи аудиту фінансової звітності” від 2010 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.apu.com.ua/msa>.

4. Міжнародний стандарт аудиту 300 “Планування” від 2010 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.apu.com.ua/msa>.

5. Міжнародний стандарт аудиту 520 “Аналітичні процедури” від 2010 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.apu.com.ua/msa>.

Для успішної діяльності кредитних спілок на фінансовому ринку, необхідним є здійснення постійного контролю за їх функціонуванням. Враховуючи специфіку діяльності даних фінансових установ доцільним є здійснення контролю не лише з боку держави, але й суспільства загалом. Також, важливе значення у діяльності кредитної спілки займає внутрішній контроль, який фактично здійснюється її членами через службу внутрішнього контролю. Ефективність функціонування служби внутрішнього контролю залежить від розробки дієвих організаційно-методичних підходів до контролю діяльності кредитних спілок.

6. Мохняк В. С. Методика аудиту діяльності кредитних спілок в Україні / В. С. Мохняк, Л. М. Полякова // [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/natural/vnulp/menegment/2012_722/31.pdf.

7. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 15 “Дохід” від 29.11.1999 р. № 290 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/go/z0860-99.

8. Порядок проведення внутрішнього аудиту (контролю) у фінансових установах, розпорядження Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг від 05.06.2014 р. № 1772 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0885-14>.

9. Хомутенко В. П. Оцінка стану організації недержавного фінансового контролю (на прикладі кредитних спілок та недержавних пенсійних фондів) / В. П. Хомутенко, А. В. Хомутенко // Вісник соціально-економічних досліджень: Збірник наукових праць. — 01/2010. — № 38. — С. 174–179.

JEL CLASSIFICATION: M41, G20

PECULIARITIES OF CONTROL OVER REVENUES OF CREDIT UNIONS IN UKRAINE

Olena L. BILIACHENKO

Candidate of Science in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Accounting and Auditing of Cherkasy Institute of Banking of the University of Banking of the NBU (Kyiv)

Vasyl S. ZDRENYK

Candidate of Science in Economics, Associate Professor of the Department of Management of Organisations and Innovational Entrepreneurship of Ternopil National Economic University

Summary. The existing system of control over the activity of credit unions in Ukraine has been studied, which made it possible to outline the components of this system and describe the basic functions, efficiency and methodical techniques of carrying out control in general and control over revenues particularly in the context of internal and external subjects of

control. Typical violations that occur in the process of recording revenues of credit unions have been researched, which allowed to improve methodical approaches to carrying out internal control over the revenues of credit unions in the part of determining the stages, sources of evidence and methods of control.

Key words: *control of credit unions, control over the performance of credit unions, control over the revenues of credit unions.*

Very often financial intermediaries that operate in the financial market turn out to be irresponsible, violate or circumvent the law, which bring losses to all market participants. In this regard, special attention is paid to the issues concerning the improvement of the monitoring system over the activities of each financial intermediary and financial market of Ukraine.

The purpose of the article lies in the development of an effective controlling system over the revenues of credit unions that will raise public confidence in these institutions and ensure effective reallocation of resources at the financial market in general.

Today Ukrainian economy is in a difficult situation, i.e. needs changes and improvements. This also concerns the financial market, where the banking sector occupies the largest niche. Banks can not meet all the needs of the population in available credits, therefore at this stage of development non-bank financial institutions (including credit unions) are becoming more and more popular. Such institutions help to stimulate the investment development by attracting financial resources of the population.

However, the inefficient controlling system in credit unions brings distrust of the population to

their activity, and as a result these financial institutions cannot occupy the appropriate niche in the financial market. Therefore banks are becoming the monopolists in the financial market.

The research of the fundamentals of control resulted in the outlining of the components of the control system of credit unions in terms of subjects, objects and controlled entities, as well as identifying the objectives of control. Analysis of the peculiarities of control at the level of external entities made it possible to determine the basic information sources, methods, and techniques used by these entities in the process of carrying out control over credit unions in general and control over revenues in particular.

Having studied the typical violations that occur while performing business transactions connected with accounting for revenues, as well as having analyzed the main functions of internal subjects of control over the performance of credit unions it has become possible to improve the methodical approaches to carrying out internal control over the revenues of credit unions in the part of determining the stages, sources of evidence and methods of control used at each stage.

References

1. Report to the Nations on Occupational Fraud and Abuse. 2012 Global Fraud Study. Retrieved from https://www.acfe.com/uploadedFiles/ACFE_Website/Content/rtnn/2012-report-to-nations.pdf.
2. Dovgopolyk A. A., Kolomoiets T. O. (2011) Administratyvno-pravove rehulivannia poriadku stvorennia i diialnosti kredytnykh spilok v Ukraini [Administrative-legal regulation of the procedure for establishment and operation of credit unions in Ukraine]. SHEI "Zaporizkyi national University". Zaporizhzhia.
3. Mizhnarodnyi standart audytu 200 "Tsil i osnovni pryntsyipy audytu finansovoi zvitnosti" vid 2010 r. [International Standard on Auditing 200 "The goal and main principles of Audit of the Financial Statements"]. Retrieved from <http://www.apu.com.ua/msa>.
4. Mizhnarodnyi standart audytu 300 "Planuvannia" vid 2010 r. [International Standard on Auditing 300 "Planning"]. Retrieved from <http://www.apu.com.ua/msa>.
5. Mizhnarodnyi standart audytu 520 "Analitichni protsedury" vid 2010 r. [International standard on auditing 520 "Analytical procedures"]. Retrieved from <http://www.apu.com.ua/msa>.
6. Mokhniak V. S., Poliakova L. M. Metodyka audytu diialnosti kredytnykh spilok v Ukraini [Methodology the audit of credit unions in Ukraine]. Retrieved from http://archive.nbu.gov.ua/portal/natural/vnulp/menegment/2012_722/31.pdf.
7. Polozhennia (standart) bukhhalterskoho obliku 15 "Dokhid" [Regulation (standard) accounting 15 "Revenue" dated 29.11.1999 No. 290]. Retrieved from zakon.rada.gov.ua/go/z0860-99.
8. Poriadok provedennia vnutrishnoho audytu (kontroliu) u finansovykh ustanovakh, rozporiadzhennia Natsionalnoi komisii, shcho zdiisniue derzhavne rehulivannia u sferi rynkiv finansovykh posluh [The procedure for Internal Audit (control) in Financial institutions, the National Commission, carrying out State regulation in the sphere of Financial services markets dated 05.06.2014 No. 1772]. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0885-14>.
9. Khomutenko V. P., Khomutenko A. V. (2010) Otsinka stanu orhanizatsii nederzhavnoho finansovoho kontroliu (na prykladi kredytnykh spilok ta nederzhavnykh pensiinykh fondiv) [Assessment of the status of Organization non-state Financial control (for example, Credit unions and Private pension funds)]. Journal of Social and Economic studies: Collection of Scientific works. Vol. 38. pp. 174–179.

УДК 336:369

ПРОБЛЕМИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ОБОВ'ЯЗКОВОГО МЕДИЧНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ ТА ЗАХОДИ ЩОДО ЇХ РОЗВ'ЯЗАННЯ

Ярослав Вікторович ДРОБОТ

к.е.н., доцент кафедри фінансів Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара (м. Дніпропетровськ)

Аліна Михайлівна БОРОДЕНКО

студентка 5-го курсу Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара (м. Дніпропетровськ)

E-mail: alina.borodenko@yandex.ru

Анотація. В статті обґрунтовується необхідність реформування системи охорони здоров'я України шляхом запровадження обов'язкового медичного страхування, а також визначено можливі варіанти її реформування.

Аннотация. В статье обосновывается необходимость реформирования системы здравоохранения Украины путем внедрения обязательного медицинского страхования, а также определены возможные варианты ее реформирования.

Ключові слова: медичне страхування, обов'язкове медичне страхування, моделі медичного страхування, етапи запровадження обов'язкового медичного страхування, системи оплати медичних послуг.

Ключевые слова: медицинское страхование, обязательное медицинское страхование, модели медицинского страхования, этапы внедрения обязательного медицинского страхования, системы оплаты медицинских услуг.

Постановка проблеми. Сучасний стан охорони здоров'я в Україні є вкрай незадовільним, насамперед через недостатнє фінансування для її ефективного функціонування. Вирішальну роль у реформуванні системи медичної допомоги України відіграє перехід до обов'язкового медичного страхування, яке буде виступати додатковим джерелом фінансування галузі і дозволить підвищити якість медичних послуг.

Метою статті є визначення шляхів запровадження обов'язкового медичного страхування в Україні.

Обґрунтування отриманих наукових результатів. Сучасний стан системи охорони здоров'я України не дозволяє у повній мірі забезпечити право громадян на медичну допомогу

на рівні, передбаченому міжнародними стандартами та законодавством України. Потребує змін існуюча система фінансування закладів охорони здоров'я – перехід на принципи фінансування вартості конкретної медичної послуги, наданої конкретному громадянину, оскільки існуючого фінансування недостатньо для ефективного функціонування охорони здоров'я.

Якщо розглянути співвідношення загальних витрат на охорону здоров'я до ВВП в Україні, то станом на 2013 рік даний показник склав 6,5 % (табл. 1). Як бачимо, аналогічний загальносвітовий показник відповідає 10 % ВВП, а в окремих країнах до 18 % ВВП, що свідчить про необхідність проведення реформ системи охорони здоров'я України.

Таблиця 1

Співвідношення загальних витрат на охорону здоров'я до ВВП у різних країнах

№	Країна	2011	2012	2013
1.	Великобританія	9,4 %	9,4 %	9,3 %
2.	Італія	9,2 %	9,2 %	9,1 %
3.	Канада	10,9 %	10,9 %	9,4 %
4.	Німеччина	11,3 %	11,3 %	11,3 %

Таблиця 3 (продовження)

5.	США	17,7 %	17,9 %	17,4 %
6.	Україна	7,3 %	7,6 %	6,5 %
7.	Фінляндія	9,0 %	9,2 %	–
8.	Франція	11,6 %	11,8 %	–
9.	Швейцарія	11,0 %	11,3 %	–

На сьогодні Україна активно готується до впровадження обов'язкового медичного страхування: тільки з 2000 року було підготовлено 22 законопроекти щодо обов'язкового медичного страхування, але жоден не знайшов підтримки в парламенті, що, пов'язане з неможливістю поділити контроль за фінансовими фондами, які будуть сформовані при впровадженні обов'язкового медичного страхування.

Останніми внесеними законопроектами є законопроекти «Про загальнообов'язкове державне соціальне медичне страхування» № 2597 від 21.03.2013 і «Про загальнообов'язкове державне медичне страхування» № 2597-1 від 05.04.2013. Відповідно до них, пропонується створити в Україні спеціальну організацію – Фонд обов'язкового медичного страхування [13, 14].

Вибір моделі обов'язкового медичного страхування тісно пов'язаний з вибором способу оплати за медичні послуги. Так, в світі існують чотири основні способи організації платежів у системі охорони здоров'я.

Система I – приватний ринок медичних послуг, де споживач купує медичні послуги безпосередньо у постачальника (медичного закладу). Ця система дотепер використовується у всіх країнах при купівлі ліків без рецепта, а також для певних спеціалізованих послуг (наприклад, регулярні стоматологічні і офтальмологічні послуги, а також послуги пластичної хірургії), але це рідкість для більшості медичних послуг у розвинутих країнах.

Система II – відшкодування через страховий ринок, за якої споживачі платять страхові премії безпосередньо страховику в обмін на право отримувати відшкодування витрат на охорону здоров'я від страховика. Ця система є найбільш поширеним варіантом додаткового медичного страхування в розвинутих країнах.

Система III передбачає функціонування страхового ринку, де покупець платить страхову премію до фонду медичного страхування, який, у свою чергу, оплачує договори з постачальниками. Ключовою різницею між цими двома системами є стимули для споживача: система II спонукає

споживача, а не фонд страхування, до пошуку постачальників медичних послуг з нижчою ціною та високою якістю послуг, в той час як система III, навпаки, не стимулює споживача, але спонукає фонд медичного страхування до переговорів щодо ціни і якості з медичними установами.

Система IV є системою оплати медичних послуг, за якої премії зібрані від споживачів (прямо чи опосередковано) за допомогою спонсора, який потім укладає контракти з фондами медичного страхування, які, в свою чергу, укладають договори з медичними установами та оплачує їх послуги. У всіх розвинутих країнах передбачається наявність на ринку такого спонсора, в той час як в країнах, що розвиваються таким спонсором може бути фонд медичного страхування [16].

Впровадження обов'язкового медичного страхування без створення відповідних економічних і політичних передумов у суспільстві може з'явитися безліч проблем; обов'язкове медичне страхування неможливо запровадити в Україні за короткий проміжок часу, враховуючи сучасний стан охорони здоров'я.

Перш за все, процес впровадження обов'язкового медичного страхування в Україні є доволі проблематичним, насамперед з погляду фінансування. Основним джерелом у страхуванні є страхові внески, основну частину яких сплачує працююче населення. Розмір цього внеску прогнозується в межах 5-7% заробітної плати. Запровадження обов'язкового медичного страхування призведе до збільшення нарахувань на фонд оплати праці і може призвести до поширення використання роботодавцями тінювих схем виплати заробітної плати та гальмування її зростання.

Необхідна умова для функціонування загальнообов'язкового державного медичного страхування – виведення офіційної заробітної плати працівників із «тіні», оскільки значна частина роботодавців, поряд із офіційною заробітною платою, величина якої становить законодавчо встановлений мінімум, виплачують і неофіційну частину заробітної плати, уникаючи у такий спосіб навантаження на фонд оплати

праці. На сьогодні обсяги тіньової економіки в Україні сягають 50 % ВВП. Якщо така тенденція буде зберігатись, то до обов'язкового медичного страхування надходитимуть лише мінімальні страхові внески, чого не буде достатньо для його функціонування. Слід зазначити, що для забезпечення повноцінного функціонування Єдиного медичного фонду, «у тіні» не може перебувати більше як 20 % заробітної плати [11, с. 14].

Крім того, важливим питанням є розмір внесків, що сплачуватимуться до відповідного фонду, та наявність пільг для осіб з низькими доходами. Так, мінімальна заробітна плата в Україні становить 1218 грн. станом на 01.02.2015, а середня заробітна плата по Україні складала 3584 грн. у 2014 році [8]. Враховуючи різні рівні заробітних плат, Україна повинна застосувати диференціальний підхід до визначення розмірів внесків, надаючи пільги соціально незахищеним категоріям населення та особам з низькими доходами.

Крім фінансових, виникають також правові проблеми. Так, Конституція України декларує безоплатність медичної допомоги населенню у державних та комунальних медичних закладах [6], тому виникає питання щодо суперечності запровадження загальнообов'язкового медичного страхування цьому положенню. Відповідно до рішення Конституційного Суду України, стягнення обов'язкових страхових платежів з громадян не відповідатиме конституційному припису щодо безоплатності медичної допомоги. Однак можливе запровадження державного медичного страхування у тому випадку, якщо платниками обов'язкових страхових внесків будуть суб'єкти господарювання, а не застраховані фізичні особи [4].

Головна роль у розв'язанні вище перелічених проблем відводиться державі. Важливим питанням залишається узгодження політики, направленої на розробку єдиної стратегії щодо впровадження медичного страхування. Держава повинна подбати про наявність відповідного законодавства, яке б захищало інтереси всіх суб'єктів ринку медичного страхування. Разом з усіма проблемами Україна має багато можливостей та перспектив щодо розвитку системи медичного страхування [4].

Для вирішення вищезазначених проблем та підготовки до запровадження обов'язкового медичного страхування як дієвого механізму фінансування охорони здоров'я населення слід вжити наступні заходи:

- розробка та впровадження системи персоналізованого обліку надання медичної допомоги, використання бази даних для планування системи організації та оплати медичних послуг, та як наслідок, єдиного реєстру застрахованих осіб як важливої передумови впровадження системи обов'язкового медичного страхування та виключення подвійного страхування та фінансування;

- розробки прогресивної системи ставок внесків до фонду обов'язкового медичного страхування, що буде відображати зв'язок між розміром внесків та розміром доходів платників внесків, а також визначення їх нижньої межі для вразливих категорій громадян, за яких внески сплачуватиме держава;

- універсальність охоплення медичними послугами не буде порушена, якщо держава покриватиме медичні витрати людей, які не в змозі робити відрахування;

- визначення розподілу ставок внесків до обов'язкового фонду медичного страхування між роботодавцем та працівником [10];

- пошук додаткових джерел фінансування витрат на охорону здоров'я, наприклад, збільшення ставок акцизних платежів на небезпечні для здоров'я людини товари та спрямування цих коштів на охорону здоров'я, проведення благодійних акцій, пожертвування релігійних та громадських благодійних організацій тощо;

- стимулювання розвитку добровільного медичного страхування з метою забезпечення притоку додаткових коштів до системи охорони здоров'я та заміщення державного страхування приватним особами з високими доходами;

- розвиток методів співфінансування населенням додаткових послуг стаціонарних медичних установ (покращених умов перебування) для категорії населення з високими доходами, що збільшуватиме фінансову стійкість медичних установ;

- розробка стратегії зменшення тінізації економіки та імплементація відповідних заходів;

- перехід від фінансування щодо постатейного бюджету до фінансування за пролікований випадок і відповідна зміна способу обчислення заробітної плати лікарів та медичних сестер.

Щодо контролю та управління витратами в сфері охорони здоров'я, в світовій практиці виокремлюють чотири основні стратегії:

- 1) розподіл витрат на основі попиту, тобто через ціни, які сплачує споживач за медичні послуги. Дана стратегія передбачає існування в системі

медичного страхування стимулів для споживача до раціонального здійснення медичних витрат, тобто пошуку медичних послуг високої якості за помірною ціною;

2) розподіл витрат на основі пропозиції, тобто використання цін на медичні послуги з метою зменшення використання цих послуг і/або зменшення платежів на одну особу;

3) нецінове регулювання, або встановлення лімітів на кількість доступних ключових ресурсів для забезпечення медичного обслуговування (ліміти на обсяги витрат, на кількість візитів до лікаря);

4) розповсюдження інформації, яка впливає на догляд за здоров'ям і попит на медичні послуги [16].

Відповідно до обраної моделі обов'язкового страхування та системи оплати медичних послуг, держава має обрати відповідну стратегію для управління витратами на охорону здоров'я і, таким чином, сприяння їх раціонального та ефективного використання. На нашу думку, в Україні найбільш дієвою буде комбінація стратегії управління витрат на основі попиту з конкретним обмеженням обсягом фінансових ресурсів та стимулювання населення до догляду за власним здоров'ям і профілактики захворювань.

Потрібно враховувати особливості соціально-економічного розвитку України та запровадити у вітчизняній практиці свою власну модель обов'язкового медичного страхування, засновану на найкращому світовому досвіді.

Перехід до обов'язкового медичного страхування може здійснюватися за наступними етапами:

- розробити чітку модель обов'язкового медичного страхування України і розробити стратегію його впровадження;

- підготувати та затвердити відповідні законодавчі норми та внести зміни до діючого законодавства для переходу до обов'язкового медичного страхування (визначити основні умови і принципи функціонування системи, зазначити чіткі критерії до страхових компаній, внести необхідні зміни до законодавства про охорону здоров'я);

- провести реструктуризацію державних та комунальних закладів охорони здоров'я, надати

закладам охорони здоров'я статусу некомерційних неприбуткових підприємств ;

- визначити перелік послуг, що будуть безкоштовно надаватися усім громадянам, і будуть забезпечуватися державою;

- зробити чіткий перелік базових медичних послуг, що мають надавати відповідні заклади застрахованим за обов'язковим медичним страхуванням та розрахувати їхню вартість — єдину на всій території України, але залежну від рівня медичного закладу;

- визначити податкові пільги для роботодавців, які страхуватимуть своїх працівників за певним видом страхування, і звільнення від оподаткування страхових платежів, що стане істотним кроком до популяризації даного виду страхування;

- на основі 2-х регіонів відпрацювати систему обов'язкового медичного страхування;

- створити систему обов'язкового медичного страхування на рівні всієї країни [5].

Висновки. Отже, вибір форми медичного страхування залежить від особливостей розвитку охорони здоров'я та країни в цілому. Україна має розробити свою власну модель обов'язкового медичного страхування на основі зарубіжного досвіду та з врахуванням тенденцій та особливостей соціально-економічного розвитку. Крім того, неможливо запровадити обов'язкове медичне страхування без попередньої підготовки і реформування галузі охорони здоров'я, оскільки за існуючої ситуації даний вид страхування не буде ефективно функціонувати.

Перед впровадження обов'язкового медичного страхування необхідно здійснити відповідні законодавчі зміни, провести реструктуризацію державних та комунальних закладів охорони здоров'я, визначити перелік безкоштовних медичних послуг, що надаються за рахунок держави, та тих, що підлягають страховому покриттю, розробити систему пільг. Обов'язкове медичне страхування забезпечить додатковий приток коштів в галузь, що дасть можливість системі охорони здоров'я бути мобільною, динамічною і гранично функціональною. Послуги, що будуть надаватися населенню стануть більш якісними і відповідними світовим стандартам.

Список використаних джерел:

1. Бермутова К. А. Обов'язкове медичне страхування: перспективи запровадження в Україні [Електронний ресурс] / К. А. Бермутова // Новини медицини та фармації. — 2012. — № 17 (430). — С. 22–27. — Режим доступу : <http://www.mif-ua.com/archive/article/34165>.
2. Білик О. І. Переваги на недоліки введення обов'язкової форми медичного страхування в Україні / О. І. Білик, С. А. Качмарчик // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». — 2013. — № 767. — С. 270–276.
3. Журавльова З. В. Фінансова основа обов'язкового соціального медичного страхування в Україні / З. В. Журавльова // Держава та регіони (серія «Право»). — 2013. — № 1(39). — С.83–87.
4. Зінькова І. О. Впровадження обов'язкового медичного страхування в Україні [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://naub.oa.edu.ua/2014/vprovadzhennya-obovyazkovoho-medychnoho-strahuvannya-v-ukrajini/>.
5. Калініченко О. О. Перспективи впровадження недержавного пенсійного забезпечення та медичного страхування в Україні / О. О. Калініченко // Вісник соціально-економічних досліджень. — 2013. — № 1(48). — С. 359–362.
6. Конституція України: закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР (Редакція станом на 11.02.2015) / [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
7. Офіційний сайт Всесвітньої організації охорони здоров'я [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.who.int/>.
8. Офіційний сайт державної служби статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
9. Офіційний сайт Міністерства охорони здоров'я України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.moz.gov.ua/>.
10. Павлюк К. В. Медичне страхування як форма фінансування медичних послуг / К. В. Павлюк, О. В. Степанова // Економіка суб'єктів господарювання. — 2014. — № 3(35). — С. 162–171.
11. Поліщук Є. М. Медичне соціальне страхування: проблема системи потребує системного вирішення / Є. М. Поліщук // Соціальне страхування. — 2008. — № 2. — С. 13–16.
12. Попрозман О. І. Стан страхового ринку України в умовах кризи / О. І. Попрозман // Формування ринкових відносин в Україні. — 2010. — № 6. — С. 140–142.
13. Про загальнообов'язкове державне медичне страхування: проект закону від 05 квітня 2013 року № 2597-1 / [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=46465.
14. Про загальнообов'язкове державне соціальне медичне страхування: проект закону від 21 березня 2013 року № 2597 / [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=46242.
15. Kutzin J. Implementing Health Financing Reform [Електронний ресурс] / J. Kutzin, C. Cashin, M. Jakab // WHO on behalf of the European Observatory on Health Systems and Policies. — 2010. — № 4. — С. 425–435. — Режим доступу : <http://uhcforward.org/sites/uhcforward.org/files/E94240.pdf>.
16. Randall P. Ellis Comparisons of Health Insurance Systems in Developed Countries [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://www.elsevier.com/books/encyclopedia-of-health-economics/culyer/978-0-12-375678-7>.

JEL CLASSIFICATION: I13

PROBLEMS OF THE MANDATORY HEALTH INSURANCE IMPLEMENTATION IN UKRAINE AND MEASURES TO SOLVE THEM

Yaroslav V. DROBOT

candidate of economic sciences, associate professor of finance Oles Honchar Dnipropetrovsk National University (Dnipropetrovsk)

Alina M. BORODENKO

student, 5th year Oles Honchar Dnipropetrovsk National University (Dnipropetrovsk)

This article proves the necessity of the restructuring the health care system in Ukraine by establishment of mandatory health insurance; and defines possible variants of its restructuring. The study describes the main problems, that can appear while the mandatory health insurance will be setting up, and that will prevent the achievement of its main goals – the improvement of quality of the medical services and attraction of additional financial resources. This paper also defines a number of measures to solve these problems and to create favourable social, economic and political precondition to implementation of mandatory health insurance. Besides, the article describes the main phases of preparation and establishment compulsory health insurance in Ukraine.

The current state of health care in Ukraine is extremely unsatisfactory, primarily because of insufficient funding for its effective functioning. A key role in reforming the health care system plays Ukraine transition to mandatory health insurance, which will act as an additional source of funding for the sector and will improve the quality of medical services.

Transition to health insurance:

- develop a clear model of mandatory health insurance Ukraine and strategy for implementation;
- prepare and adopt appropriate legislation and amendments to existing legislation for the transition to mandatory health insurance;
- to restructure the state and municipal health care institutions, healthcare institutions provide non-profit status of non-profit companies;

- the list of services to be provided free to all citizens;
- make a clear list of basic health services to provide the relevant institutions insured by compulsory health insurance and to calculate their costs;
- identify tax incentives for employers insured by their employees for a certain type of insurance;
- create a system of compulsory health insurance at the level of the whole country.

Choice of health insurance depends on the characteristics of health and the country as a whole. Ukraine should develop its own model of compulsory health insurance based on international experience and taking into account the trends and characteristics of social and economic development. In addition, it is impossible to introduce mandatory health insurance without preparation and reforming health care, because of the current situation, this type of insurance will not function effectively.

Before the introduction of compulsory health insurance should take appropriate legislative changes to restructure the state and municipal health care institutions to determine the list of free medical services provided by the state, and those subject to insurance coverage, develop a system of incentives. Compulsory health insurance will provide additional inflow of funds into the industry that will enable the health system to be mobile, dynamic and extremely functional. Services to be provided to the population will be more quality and relevant international standards.

References:

1. Bermutova K. A. (2012) *Oboviazkove medychni strakhuvannia: perspektyvy zaprovadzhennia v Ukraini* [Obligatory health insurance: perspectives of

its implementation in Ukraine]. *Novyny medytsyny ta farmatsii*, vol. 17, no. 430. Retrieved from <http://www.mif-ua.com/archive/article/34165>.

2. Bilyk O. I., Kachmarchyk S. A. (2013) *Perevahy na nedoliky vvedennia oboviazkovoï formy medychnoho strakhuvannia v Ukraini* [Advantages and disadvantages of introduction compulsory health insurance in Ukraine]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhnik"*, 767, 270–276.
3. Zhuravlova Z. V. (2013) *Finansova osnova oboviazkovoho sotsialnoho medychnoho strakhuvannia v Ukraini* [Financial basis of mandatory social health insurance in Ukraine]. *Derzhava ta rehiony*, 1 (39), 83–87.
4. Zinkova I. O. (2014) *Vprovadzhennia oboviazkovoho medychnoho strakhuvannia v Ukraini* [Implementation of mandatory health insurance in Ukraine]. Retrieved from <http://naub.oa.edu.ua/2014/vprovadzhennya-oboviazkovoho-medychnoho-strahuvannya-v-ukrajini/>.
5. Kalinichenko O. O. (2013) *Perspektyvy vprovadzhennia nederzhavnoho pensiinoho zabezpechennia ta medychnoho strakhuvannia v Ukraini* [Perspectives of implementation private retirement insurance and health insurance]. *Visnyk sotsialno-ekonomichnykh doslidzhen*, 1 (48), 359–362.
6. The Law of Ukraine «Constitution of Ukraine». Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
7. The official site of World Health Organization (2015). Retrieved from <http://www.who.int/>.
8. The official site of State Statistics of Ukraine (2015). Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
9. The official site of Ministry of health care of Ukraine (2015). Retrieved from <http://www.moz.gov.ua/>.
10. Pavliuk K. V., Stepanova O. V. (2014) *Medychne strakhuvannia yak forma finansuvannia medychnykh posluh* [Health insurance as a form of financing medical services]. *Ekonomika subiektiv hospodariuvannia*, 3 (35), 162–171.
11. Polischuk E. M. (2008) *Medychne sotsialne strakhuvannia: problema systemy potrebuie systemnoho vyrishennia* [Social health insurance: problem of a system needs a systematical solution]. *Sotsialne strakhuvannia*, 2, 13–16.
12. Poprozman O. I. (2010) *Stan strakhovoho rynku Ukrainy v umovakh kryzy* [State of the insurance market in the conditions of crisis]. *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini*, 6, 140–142.
13. Proekt of the Law of Ukraine «The mandatory national health insurance 2597-1». Retrieved from http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=46465.
14. Proekt of the Law of Ukraine «The mandatory national social health insurance 2597». Retrieved from http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=46242.
15. Kutzin J., Cashin C. and Jakab M. (2010) *Implementing Health Financing Reform*, WHO on behalf of the European Observatory on Health Systems and Policies. Retrieved from <http://uhcforward.org/sites/uhcforward.org/files/E94240.pdf>.
16. Randall P. (2014) *Comparisons of Health Insurance Systems in Developed Countries*. *Encyclopedia of health economics*. Retrieved from <https://www.elsevier.com/books/encyclopedia-of-health-economics/culyer/978-0-12-375678-7>.

JEL CLASSIFICATION: C40, G11, G17

TECHNICAL ANALYSIS STRATEGY AND ABNORMAL RETURNS IN TEHRAN STOCK EXCHANGE (2008-2014)

Houshang Shajari

PhD in Economic Science, Faculty Member of Isfahan University, Iran

Mohsen Ghobadi

M.Sc of Financial Engineering, Islamic Azad University, Dehaghan Branch, Iran

E-mail: Ghobadi1989@yahoo.com

Summary. Nowadays, with the great progress in financial science, one of the most common methods that investors use, to make investment decisions, is technical analysis strategy that uses price background knowledge and related data to forecast future prices. Generally, according to various opinions, there are three different methods for investing in stock: Fundamental analysis, technical analysis, buy and hold strategy. This study evaluates the profitability of technical analysis strategy in obtaining abnormal returns using RSI, MFI, CCI, MACD, RFI indicators. Therefore, trading signal returns done by these four has been evaluated. In this study, business data of all companies accepted in Tehran stock exchange were collected, and in the period "between 2007 to 2013" by deletion of those companies that lack the essential information, the exams of this study have been done on the basis of related data of 25 companies by referring to transaction costs. The results revealed the positive returns according to technical analysis and indicator returns of technical analysis is significantly more than Risk-free interest rate. According to the results, RSI, CCI, MACD, MFI have, in sequence, more returns and all their returns were more than Risk-free interest rate.

Анотація. На сучасному етапі значного прогресу у фінансовій науці одним з найбільш поширених методів, який використовують інвестори, щоб прийняти інвестиційне рішення, є стратегія технічного аналізу, яка використовує знання передумов цін та пов'язані дані для прогнозу майбутніх цін. Загалом відповідно до різних думок існує три різних метода інвестування в акції: фундаментальний аналіз, технічний аналіз та стратегія купівлі й утримання. Це дослідження оцінює рентабельність стратегії технічного аналізу в отриманні аномального прибутку, використовуючи показники RSI (показник відносної сили), MFI (індекс грошового потоку), CCI (індекс товарного каналу), MACD (сходження/розходження змінних середніх), RFI (індекс відносної сили). Тому, оцінено прибутки торгового сигналу, здійсненого завдяки цим чотирьом показникам. У даному дослідженні були зібрані бізнес дані всіх компаній, прийнятих на фондову біржу Тегерану, та в період «між 2007 та 2013 роками» шляхом видалення тих компаній, які не мали суттєвої інформації, випробовування цього дослідження було здійснене на основі відповідних даних 25 компаній, посилаючись на вартість угоди. Результати виявили позитивні прибутки відповідно до технічного аналізу; прибутків показників технічного аналізу є значно вищими, ніж безризикова процентна ставка. Згідно з результатами, RSI, CCI, MACD, MFI мають в послідовності більше прибутків, та всі їх прибутки були вищими, ніж безризикова процентна ставка.

Аннотация. На современном этапе значительного прогресса в финансовой науке одним из самых распространенных методов, который используют инвесторы, чтобы принять инвестиционное решение, является страте-

гия технического анализа, которая использует знания предпосылок цен и связанные данные для прогноза будущих цен. В общем в соответствии разных мнений существует три различных метода инвестирования в акции: фундаменталь-

ный анализ, технический анализ и стратегия покупки и содержания. Это исследование оценивает рентабельность стратегии технического анализа в получении аномальной прибыли, используя показатели RSI (показатель относительной силы), MFI (индекс денежного потока), CCI (индекс товарного канала), MACD (схождение / расхождение скользящих средних), RFI (индекс относительной силы). Поэтому, оценена прибыль торгового сигнала, осуществленного благодаря этим четырем показателям. В данном исследовании были собраны бизнес данные всех компаний, принятых на фондовой бирже Теге-

рана, и в период «между 2007 и 2013 годами» путем удаления тех компаний, которые не имели существенной информации, испытания этого исследования было осуществлено на основе соответствующих данных 25 компаний, ссылаясь на стоимость сделки. Результаты выявили положительные прибыли в соответствии с техническим анализом; доходы показателей технического анализа значительно выше, чем безрисковая процентная ставка. Согласно результатам, RSI, CCI, MACD, MFI имеют в последовательности больше прибыли, и все их доходы были выше, чем безрисковая процентная ставка.

Key words: *Technical Analysis, Money Flow Index, Moving Average, Commodity Channel Index, Abnormal Return.*

Ключові слова: *технічний аналіз, індекс грошового потоку, змінні середні, індекс товарного каналу, аномальний прибуток.*

Ключевые слова: *технический анализ, индекс денежного потока, скользящие средние, индекс товарного канала, аномальный прибыль.*

Introduction. When the investors decided to invest in the capital markets, need to know all the variables that effect their investments and whether this investment is profitable or not. During last year's investors use "buy and hold strategy" based on fundamental analysis to analyze the investments. Technical analysis uses the past prices and related statistics to forecast investments. Technical analysis in compare to fundamental analysis has some Advantages and Disadvantages. One of these advantages is finding the best trading prices that are not possible to find that with buy and hold strategy. Finding these trading prices help the investors that trade timely and consecutively in the markets by increasing and decreasing the price speculation, therefore within a specific interval can earn abnormal returns in compare to buy and hold strategy or others trading strategy. The available findings indicate some of the trades based on technical analysis strategy that have an abnormal return, which is not justified by the financial statements and fundamental analysis.

Literature Survey. The technical analysis origins back to Charles Dow research in early twentieth on industrials Dow Jones Averages index. His research on the market caused him realize that market trends and speculations do not simply follow financial statements and information and there are some other factors that affect the market. Those researches made a great development on the market price forecast methods. Dow Theory emerged from a collection of his articles in Wall-street journals "from (1851) to (1902)". The Dow Theory on stock price movement is a form of technical analysis that includes some aspects of sector rotation and mainly focuses on mar-

ket trends. Dow Theory basis conclude that the fact prices are affected by all the information and events in the markets. All the available knowledge to market participants, including investors or fund managers affects the price. Early studies that assess the effectiveness of technical analysis considered very simple rules called filter rules. These rules involve buying a security, if it has been increased by x% on the last period or selling it, if its price has been decreased by x% on the last period. These techniques remain however very simplistic, more elaborate rules are provided by technical analysis. Some critics see technical analysis as a form of black magic. In fact, technical analysis has only recently begun to enjoy some mainstream credibility. While most analysts on Wall Street focus on the fundamental side, just about any major brokerage now employs technical analysts as well. Much of the criticism of technical analysis has its roots in academic theory - specifically the efficient market hypothesis (EMH). This theory says that the market's price is always the correct one – any past trading information is already reflected in the price of the stock and, therefore, any analysis to find undervalued securities is useless. This is one of the reasons why academics have looked at these techniques with contempt. Several other facts have contributed to this situation. The main reason is that technical analysis violates one of the basic principles of financial theory: the efficient market hypothesis, which claims that it is impossible to predict future prices from the observation of past prices. Another reason is that a major part of these techniques cannot be tested as they are purely graphical and they do not have precise rules.

Ghobadi (2014) test the Profitability of Technical Analysis Indicators to Earn Abnormal Returns in International Exchange Markets from 2008 through 2013. They conclude that the positive returns according to technical analysis indicator returns and these returns is significantly more than London Interbank Offered Rate. They observe that the Stochastic Oscillator, Relative Strength Index, Money Flow Index, Commodity Channel Index, Simple Moving Average indicators produces the best results, followed by the London Interbank Offered Rate.

Isakov and Hollistein (1998) report abnormal returns using technical trading rules in the Swiss stock market. Though transaction costs eliminate most of the technical trading profits, they suggested conditions where large investors may profit from moving average trading rules.

Manzur and Chew (2002) test the performance of the moving average method and the Relative Strength Index (RSI), a common counter-trend indicator, on the Singapore STII from 1974 through 1994. They conclude that technical indicators can play a useful role in the timing of stock market entry and exits. They observe that the single moving average produces the best results, followed by the dual moving average and the RSI. They note that technical analysis give returns more attractive to the trading members of the stock exchange since transaction costs may tend substantially lower the gains.

Fama (1960) developed this concept into three forms of market efficiency, or the market responds to given information set. Empirical research of weak-form efficiency of the market categorized as the tests of trading strategies using historical data. These statistical tests examine the correlations between historical prices changes and run testing.

Ben R Marshall and Jared M. Cahan (2006) evaluated the profitability of CRIMACD technical trading system. They collect information of companies on CRSP database in the period of January1, 1976 to December31, 2003 including 200 days of past closing prices and 20 days of past volume. They examine both long and short CRIMACD filter rules in this study and found that even the system generates some profit but not consistently.

Sharif and soltanzali (2007) in a research about profitability of technical analysis indicators evaluated the Moving Average Strategy on the Tehran stock exchange markets “between (1992) to (2004)”. These statistical tests examine that Moving Average Strategy is profitable, and simulation of this method can forecast the future prices.

Research Hypothesis.

1. Technical analysis indicators can finds the profitable trading prices.

$$H_0: \mu > 0$$

$$H_1: \mu \leq 0$$

2. Technical analysis indicators have correlations to finds trading signals.

3. Returns based on technical analysis strategy are more than London Interbank Offered Rate. (**Abnormal Returns**)

$$H_0: \mu > 0.004$$

$$H_1: \mu \leq 0.004$$

Variables

Relative Strength Index. The Relative Strength Index (RSI) is a momentum oscillator that measures the speed and change of price movements. RSI oscillates between 0 and 100. Traditionally, and according to Wilder, RSI considered overbought when above 70 and oversold when below 30. Signals can also be generate by looking for divergences, failure swings and centerline crossovers. RSI can also use to identify the general trend. RSI considered overbought when above 70 and oversold when below 30. These traditional levels can also adjust to fit the security or analytical requirements.

Money Flow Index. The Money Flow Index (MFI) is an oscillator that uses both price and volume to measure buying and selling pressure. Created by Gene Quong and Avrum Soudack, MFI is also known as volume-weighted RSI. MFI starts with the typical price for each period. Money flow is positive when the typical price rises (buying pressure) and negative when the typical price declines (selling pressure). Typically, MFI above 80 is considered overbought and MFI below 20 is considered oversold. Strong trends can present a problem for these classic overbought and oversold levels. MFI can become overbought (>80) and prices can simply continue higher when the uptrend is strong. Conversely, MFI can become oversold (<20) and prices can simply continue lower when the downtrend is strong.

Moving Average Convergence-Divergence. The Moving Average Convergence-Divergence (MACD) indicator is one of the simplest and most effective momentum indicators available. The MACD turns two trend-following indicators, moving averages, into a momentum oscillator by subtracting the longer moving average from the shorter moving average. As a result, the MACD offers the best of both worlds: trend following and momentum. The MACD fluctuates above and below the zero line as the moving averages converge, cross and diverge. Traders can look

for signal line crossovers, centerline crossovers and divergences to generate signals. Because the MACD is unbounded, it is not particularly useful for identifying overbought and oversold levels. Signal line crossovers are the most common MACD signals. The signal line is a 9-day EMA of the MACD Line.

Commodity Channel Index. Developed by Donald Lambert and featured in *Commodities* magazine in 1980, the Commodity Channel Index (CCI) is a versatile indicator that can use to identify a new trend or warn of extreme conditions. Lambert originally developed CCI to identify cyclical turns in commodities, but the indicator can successfully applied to indices, ETFs, stocks and other securities. In general, CCI measures the current price level relative to average price level over a given period. CCI is relatively high when prices are far above their average. CCI is relatively low when prices are far below their average. In this manner, CCI can use to identify overbought and oversold levels. As noted above, the majority of CCI movement occurs between -100 and +100. A move that exceeds this range shows unusual strength or weakness that can foreshadow an extended move.

Think of these levels as bullish or bearish filters. Technically, CCI favors the bulls when positive and the bears when negative.

Relative Strength Index.

$$1. RSI = 100 - \frac{100}{1 + RS}$$

$$2. RS = \text{Average Gain} / \text{Average Loss}$$

$$3. \text{Average Gain} = [(\text{previous Average Gain}) \times 13 + \text{current Gain}] / 14$$

$$4. \text{Average Loss} = [(\text{previous Average Loss}) \times 13 + \text{current Loss}] / 14$$

Money Flow Index

$$1. \text{Typical Price} = (\text{High} + \text{Low} + \text{Close})/3$$

$$2. \text{Raw Money Flow} = \text{Typical Price} \times \text{Volume}$$

$$3. \text{Positive Money Flow} = \text{Sum of positive Raw Money Flow over 14 periods.}$$

$$4. \text{Negative Money Flow} = \text{Sum of negative Raw Money Flow over 14 periods.}$$

$$5. \text{Money Flow Ratio} = (\text{Positive Money Flow})/(\text{Negative Money Flow})$$

$$6. \text{Money Flow Index} = 100 - 100/(1 + \text{Money Flow Ratio})$$

Commodity Channel Index

$$1. CCI = (\text{Typical Price} - 20\text{-period MACD of TP}) / (.015 \times \text{Mean Deviation})$$

$$2. \text{Typical Price (TP)} = (\text{High} + \text{Low} + \text{Close})/3$$

$$3. \text{Constant} = .015$$

Abnormal Return

$$1. \text{Abnormal return} = \text{Actual return} - \text{Expected return}$$

Filters

1. "Between 2007 to 2013" we have 6 years. Every year have 220 trading days. Totally, for 6 years we have 1440 trading days. The companies that number of trading day is lower than 1008 days or 70 % of trading days have been delete from the calculations.

Risk-free interest rate. Risk-free interest is the theoretical rate of return of an investment with no risk of financial loss. One interpretation is that the risk-free rate represents the interest that an investor would expect from an absolutely risk free investment over a given period. Since the risk free rate can obtain with no risk, it is imply that any additional risk taken by an investor should reward with an interest rate higher than the risk-free rate. In practice to work out the risk-free interest rate in a particular situation, a risk-free bond is usually choose that is issued by a government or agency where the risks of default are so low as to be negligible.

Abnormal Return. A term used to describe the returns generated by a given security or portfolio over a period of time that is different from the Risk-free interest rate. Risk-free interest is the theoretical rate of return of an investment with no risk of financial loss. In stock market, trading, abnormal returns are the differences between a single stock or portfolio's performance and the expected return over a set period, Usually a Risk-free interest rate. For example if a stock increased by 10 %, but the Risk-free interest rate only increased by 6 % and the stock has a beta of 1, then the abnormal return was 4 % (10 % - 6 % = 4 %).

2. In this 1440 trading days any companies that number of trading times is lower than 1440000 or 100 times trading per day have been delete from the calculations.

3. The companies that total value of their trading in these 6 years is lower than 10000 billion IRR have been deleting from the calculations.

1. The companies that average day trading volume were lower than 1 million shares have been deleting from the calculations.

Data and Methodology. In this study, an Ex Post Facto Research methodology is used to calculate the abnormal returns of technical analysis. Statistical data of this research include 29735 daily prices of all the companies in TSE “between (2007) to (2013)”. After the modification and calculation based on data filters, we obtain 2524 daily returns of 25 company stocks.

1. T-Test: we use this test to calculate average returns of the rules. Where the average returns is more than zero means technical analysis can forecast price movements and if the average is more than 10 % Drop in previous average 14 days means that technical analysis can forecast prices crashes in capital market trading.

$$t = \frac{\bar{y}_1 - \bar{y}_2}{\sqrt{s^2_y \left(\frac{1}{n_1} + \frac{1}{n_2} \right)}}$$

2. Correlation: familiar examples of dependent phenomena include the correlation between the physical statures of parents and their offspring, and the correlation between the demand for a product and its price. Correlations are useful because they can indicate a predictive relationship that can exploit in practice.

3. Analysis of Variance : ANOVA is a collection of statistical models used to analyze the differences

between group means and their associated procedures (such as “variation” among and between groups)

$$S_y^2 = \frac{\sum (y_j - \bar{y})^2}{k - 1}$$

Empirical Findings. While most analysts on capital markets focus on the fundamental side, just about any major brokerage now employs technical analysts as well. Much of the criticism of technical analysis has its roots in academic theory – specifically the efficient market hypothesis (EMH). This theory says that the market’s price is always the correct one – any past trading information is already reflected in the price of the stock and, therefore, any analysis to find undervalued securities is useless. But Dow Theory focused on stock price movement includes price background knowledge and related data to forecast future prices and mainly focuses on market trends. Similar to efficient market hypothesis, Dow Theory basis conclude that the fact prices are affected by all the information and events in the market.

The main reason is that technical analysis violates one of the basic principles of financial theory: the Efficient Market Hypothesis, which claims that it is impossible to predict future prices from the observation of past prices. Another reason is that a major part of these techniques cannot be tested as they are purely graphical and they do not have precise rules. Therefore, we have Inconsistency in Efficient Market Hypothesis and Dow Theory Assumptions.

In this study we use some technical analysis indicators and some the simplest statistical tests to show technical analysis based on dow theory can be profitable for trading in capital markets.

Table 1

Descriptive Statistics

	N	Range	Minimum	Maximum	Sum	Mean	
	Statistic	Statistic	Statistic	Statistic	Statistic	Statistic	Std. Error
MACD	551	.860	-.311	.549	26.902	.04882	.004722
MFI	456	1.165	-.311	.854	21.105	.04628	.005739
RSI	671	1.225	-.428	.797	37.351	.05566	.004558
RFI	631	.000	.004	.004	2.524	.00400	.000000
CCI	846	1.529	-.334	1.195	44.578	.05269	.004186

Table 2

T-Test

95% Confidence Interval for Mean						
	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error	Lower Bound	Upper Bound
MACD	551	.0488	.11083	.00472	.0395	.0581
MFI	456	.0463	.12255	.00574	.0350	.0576

Table 2 (continuation)

RSI	671	.0557	.11807	.00456	.0467	.0646
CCI	846	.0527	.12175	.00419	.0445	.0609
RFI	631	.0040	.00000	.00000	.0040	.0040
Total	3155	.0420	.10775	.00192	.0382	.0457

Results of First Hypothesis: Technical analysis indicators can show the profitable trading prices.

1. RSI with a mean of (0.055)
2. CCI with a mean of (0.052)
3. MACD with a mean of (0.048)
4. MFI with a mean of (0.046)

The results provided strong support for the technical strategies. The returns obtained from these strategies were not consistent with four popular null models. Consistently, buy signals generated higher

returns than sell signals, and further, the returns following buy signals were less volatile than returns following sell signals. According to confidence level, percentage95 all the technical analysis indicators used in this research can find profitable trading prices and all the returns are more than zero.

Results of second Hypothesis: Technical analysis indicators have correlation to show trading signals.

Table 3

Pearson Correlation

		MACD	MFI	RSI	CCI	RFI
MACD	Pearson Correlation	1	.078	-.016	.034	. ^a
	Sig. (2-tailed)	.	.097	.699	.423	.
	N	551	456	551	551	551
MFI	Pearson Correlation	.078	1	-.034	-.027	. ^a
	Sig. (2-tailed)	.097		.470	.559	.
	N	456	456	456	456	456
RSI	Pearson Correlation	-.016	-.034	1	-.012	. ^a
	Sig. (2-tailed)	.699	.470		.763	.
	N	551	456	671	671	631
	Sig. (2-tailed)	.081	.0441	.651	.553	. ^a
CCI	N	551	456	671	543	.
	Pearson Correlation	.034	-.027	-.012	1	. ^a
	Sig. (2-tailed)	.423	.559	.763	.	.
RFI	N	551	456	671	846	631
	Pearson Correlation	. ^a	. ^a	. ^a	. ^a	. ^a
	Sig. (2-tailed)
N	551	456	631	631	631	

According to the results obtained from the sample in this research nonparametric Spearman correlation test None of the technical analysis indicators has significant positive or negative correlation with each other in their returns.

Results of Third Hypothesis: Returns of trading based on technical analysis strategy is more than London Interbank Offered Rate.

Table 4

Analysis of Variance

	Std. Deviation	Variance	Skewness		Kurtosis	
	Statistic	Statistic	Statistic	Std. Error	Statistic	Std. Error
MACD	.110830	.012	1.145	.104	3.830	.208
MFI	.122546	.015	1.731	.114	7.665	.228
RSI	.118067	.014	1.433	.094	6.166	.188
CCI	.121751	.015	2.003	.084	12.310	.168
RFI	.000000	.000

We have to compare the returns for all the filters of each stock and the returns of “risk-free interest rate”. The filter that generates the maximum return among all is calling the optimal filter for that stock. The summary of the results for this sub-period is describing that According to the results of the ANOVA Multiple Comparison in row: RSI with a mean of (0,055), CCI with mean of (0,052), MACD with a mean of (0,048), and MFI with a mean of (0,046). Each one generates an abnormal return greater than the risk-free interest rate with a mean of 0,004.

Conclusion. Profitability of technical analysis strategy is one of the serious subjects between the capital market investors. We can conclude that it is indeed profitable to make trading decisions based on technical indicators such as the moving average, even in the presence of transaction costs. It is even more profitable for the trading members (who effectively do not pay any commission) and large investors (who are charge very low commission). The results also in-

dicade that the Tehran stock market is not efficient in the weak form, since it is possible consistently secure returns greater than those of the market are by using technical trading rules. In the other part of the picture, technical trading strategies in early studies (1960-1987) were indicate to be profitable in foreign exchange markets and futures markets, but not in stock markets. Modern studies (1988-2004) indicated that technical trading strategies consistently generated economic profits in a variety of speculative markets at least until the early 1990s. Among 99 modern studies, 57 studies found positive results regarding technical trading strategies, 22 studies obtained negative results, and 20 studies indicated mixed results. However, most of these empirical studies were subject to various problems in their testing procedures, e.g. data snooping, ex post selection of trading rules or search technologies, and difficulties in estimation of risk and transaction costs.

References

1. Audley Delory, Eccles (2003), Stock selection method: Fundamental analysis departure in the United States stock market compared and contrasted a dissertation of Ph.D. in finance. Nova Southeastern University. Economics 78, 187-202.
2. Bulkowski, Thomas. 2013. Getting Started in Chart Patterns. Wiley.
3. Carmona René, Statistical Analysis of Financial Data, Springer Texts in Statistics, 2013.
4. Fama E. (1969) “Efficient Capital Markets: A Review of Theory and Empirical Works,” Papers and Proceedings of the Twenty-Eighth Annual Meeting of the American Finance Association, 28-30.
5. Ghobadi Mohsen. 2014. “Profitability of Technical Analysis Strategy to Earn Abnormal Returns in TSE(2007-2013).” Paper presented at The Accounting, Economics and Financial Management Conference, Tehran, Iran, October 26–27.
6. Ghobadi Mohsen. 2014. “Profitability of Technical Analysis Indicators to Earn Abnormal Returns in International Exchange Markets.” Journal of Economics, Finance and Accounting (JEFA) 2014, VOLUME 1, ISSUE 4, ISSN 2148-6697.
7. Lim Mark Andrew, a Handbook of Technical Analysis: The Practitioner’s Comprehensive Guide to Technical Analysis, Wiley, 2014.
8. MacKinlay, A.C. and M. Richardson (1991) “Using generalized method of moments to test mean-variance efficiency,” Journal of Finance, 46, 511-27.
9. MacKinlay, A.C. (1997) “Event Studies in Economics and Finance,” Journal of Economic Literature, 35, 13-39.
10. Park, J (1995) “A market microstructure explanation for predictable variations in stock returns following large price changes,” Journal of Financial and Quantitative Analysis, 30, 241-256.
11. Pring Martin J., Technical Analysis Explained, Wiley, 2013.
12. Trabelsi, Elleuch, J. L.,(2009)“Fundamental Analysis Strategy and the Prediction of Stock Returns”, International Research Journal of Finance and Economics, ISSN,1450-2887,Issue30.
13. Tonks Hon M T,I, Momentum in the UK stock market , Journal of Multinational Financial Management, Title (or Abbreviated Title) of Journal, 13 (1), PP. 43–70. 2003.
14. Viskanta Tadas , Abnormal Returns: Winning Strategies from the Frontlines of the Investment Blogosphere, the McGraw-Hill companies, 2012.

УДК 336.76(477) (043.5)

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ ТА ДИСБАЛАНСИ ЇХ РУХУ В УМОВАХ ПРЕВАЛЮВАННЯ ФІНАНСОВОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ НАД РЕАЛЬНИМ

Максим Валерійович КОРНЕЄВ

к.е.н., доцент, Українська академія банківської справи НБУ
E-mail: maxkorneev@ua.fm

Анотація. У статті визначено особливості фінансових ресурсів в економіці та їх рух. Розглянуто засади руху фінансових ресурсів в економіці в умовах превалювання її фінансового сектору над реальним. З позиції системного підходу досліджено процес фінансіалізації економіки, що обумовлює виникнення дисбалансів руху фінансових ресурсів. Визначено роль та завдання політики у сфері руху фінансових ресурсів в економіці.

Аннотация. В статье определены особенности финансовых ресурсов в экономике и их движение. Рассмотрены основы движения финансовых ресурсов в экономике в условиях превалирования ее финансового сектора над реальным. С позиции системного подхода исследован процесс финансовализации экономики, обуславливающий возникновение дисбалансов движения финансовых ресурсов. Определена роль и задачи политики в сфере движения финансовых ресурсов в экономике.

Ключові слова: фінансові ресурси, фінансові потоки, рух, дисбаланси, фінансовий сектор, реальний сектор, фінансіалізація, економіка.

Ключевые слова: финансовые ресурсы, финансовые потоки, движение, дисбалансы, финансовый сектор, реальный сектор, финансовализация, экономика.

Постановка проблеми. Питання, пов'язані з рухом фінансових ресурсів (ФР) в економіках в умовах превалювання їх фінансових секторів (ФС) над реальними секторами (РС) набувають особливого значення. Це обумовлено тим, що в умовах такого превалювання виникають та набувають широкого розмаху так звані дисбаланси руху ФР (тобто трансформації у русі ФР, що обумовлені поширенням процесу фінансіалізації). Такі дисбаланси у русі ФР можуть приводити до негативних наслідків у контексті загального економічного розвитку. Вищенаведене зумовлює актуальність дослідження особливостей руху ФР в економіці в умовах превалювання її ФС над РС. Зазначимо, що в національній економіці у останні роки розвиток ФС та РС можливо охарактеризувати саме з точки зору таких умов превалювання.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Різним аспектам ФР, особливостям їх руху присвячено наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених, таких як: О. Василик, К. Лазичева, О. Майборода, Г. Азаренкова, К. Павлюк, В. Опарін, Ю. Рубін тощо. Засади фінансіалізації економіки, її риси та наслідки вивчались такими вче-

ними як: В. Лазонік, М. О'Салліван, Дж. Смізін, О. Орхангазі, Т. Пеллі, Р. Бетт, Г. Магдоф, П. Свізі, Е. Штокхаммер, Дж. Епштейн, В. Лук'янов, Г. Кріппнер, В. Мілберг, Дж. Аррігі, П. Дос Сантос, С. Лапавітсас, К. Філіпс, Ю. Осік, Н. Щепочкіна та інші. При цьому, на нашу думку, засади руху ФР в національній економіці саме в умовах превалювання її ФС над РС, є недостатньо розглянутими та обґрунтованими.

Метою статті є визначення сутності, особливостей руху ФР в економіці у контексті превалюючої ролі її ФС над РС.

Обґрунтування отриманих наукових результатів. Визначенню сутності, змістовних характеристик ФР на різних рівнях (глобальному, макроекономічному, мезоекономічному, мікроекономічному) присвячено наукові праці ряду вітчизняних та зарубіжних вчених. Загалом суть ФР на різних рівнях вчені розглядають як у широкому, так і у вузькому розуміннях. Такі ресурси можуть, наприклад, визначатись сукупністю грошових фондів, створених у рамках розподілу (перерозподілу) національного багатства тощо. Додатково вченими надається вельми широка класифікація ФР за різними класифікаційними

ознаками [1; 4–10].

Класична економічна модель кругопотоків відображає основні макроекономічні напрями руху ФР між її складовими (домогосподарства, фінансовий ринок, товарний ринок, ринок факторів виробництва, фірми). Аналогічним чином можна відобразити напрями руху ФР в економіці між суб'єктами її ФС та РС. Звісно, що функціонування таких секторів (наприклад, у контексті діяльності їх суб'єктного складу на абсолютно усіх життєвих етапах) буде неможливим в сучасних умовах господарювання без фінансових ресурсів. Отже, теоретично, окремі економічні відносини характеризуються рухом ФР та охоплюють ряд операції [1; 5].

Як відомо, рух ФР може розглядатися як фінансовий потік (ФП). У наукових працях вітчизняних та зарубіжних вчених широко представлено змістовні характеристики, типологію ймовірних ФП на різних рівнях (глобальному, макроекономічному, мезоекономічному, мікроекономічному) [1; 4, с. 186–189]. Ефективний розвиток економіки (у тому числі її секторів) залежить від відповідного збалансування таких потоків. З метою забезпечення такого розвитку

окремими науковцями пропонуються напрями вдосконалення існуючих систем управління ФР [4–10].

При цьому, слід враховувати, на нашу думку, при поступовій модернізації існуючих систем управління ФР в економіках фундаментальні фактори впливу (як зовнішнього, так і внутрішнього характеру) на рух таких ресурсів. Це не тільки надасть можливості ефективніше вдосконалити існуючі системи управління ФР в економіках, а й, в окремих випадках попередити негативні аспекти проявів виникаючих в умовах фінансiалiзацiї дисбалансiв руху таких ресурсiв. Наприкінці, переходячи до розгляду типової моделі руху ФР в економіці, слід зазначити, що фундаментальні фактори впливу на рух таких ресурсів (наприклад, ринкова кон'юнктура, якість фінансового управління, система розрахунків, особливості системи державних фінансів та/або кредитної системи тощо) можуть обумовити зміну його напрямку або ж зовсім трансформувати цей рух [1; 4–10].

Нижче наведемо приклад можливої моделі руху ФР в економіці в умовах поступової її фінансiалiзацiї (рис. 1).

Рис. 1. Модель руху фінансових ресурсів в економіці (у контексті превалювання ФС економіки над її РС)

Наведені у моделі (рис. 1) фінансові потоки характеризуються різнонаправленістю руху ФР, можуть бути позитивного чи негативного, інвестиційного характеру, динамічними чи нединамічними, доходними чи витратними, прибутковими чи неприбутковими тощо. ФР стосовно об'єктів, наведених у моделі, надходять та вибувають, забезпечуючи при цьому ефективний рух інших видів ресурсів в економічній системі. У якості об'єктів, представлених у моделі мо-

жуть виступати, наприклад, складові класичної макроекономічної моделі кругопотоків. Збалансованість ФР в економіці можливо регулювати шляхом використання системи фундаментальних факторів впливу на їх рух.

Додатково вченими наводяться аспекти активізації ФП в економічних системах, її негативні наслідки в кожних конкретних умовах господарювання [1; 4, с. 186–189; 5]. Така потокова активізація, на нашу думку, повинна мати оптимальні

межі, оскільки її надмірність призведе до розростання фінансiалiзацiйних процесiв, що у перспективi буде мати негативнi наслiдки для економiчної системи. Або ж паралельно з потовою активiзацiєю слiд застосовувати окремi iнструменти державного впливу на процес фiнансiалiзацiї з метою оптимiзацiї її негативних наслiдкiв для економiки. У якостi такого iнструментарiю, наприклад, можуть виступати iнструменти державної фiнансової полiтики (насамперед, грошово-кредитної чи бюджетно-податкової). Окрiм державного регулювання процесiв фiнансiалiзацiї економiки, у розвинутих економiчних системах можливе й саморегулювання.

Отже, у перiод трансформацiї руху ФР виникають та поступово накопичуються дисбаланси (диспропорцiї, невідповiдностi), обумовленi саме процесом фiнансiалiзацiї. Саме системний пiдхiд до визначення сутностi процесу фiнансiалiзацiї [2; 3, с. 85–92] дозволить визначити окремi фактори, що обумовлюють появу трансформацiй у русi ФР в економiцi (у контекстi превалювання її ФС над РС).

Вивчаючи питання ефективного руху ФР в економiчних системах слiд придiлити увагу й аспектам фiнансової полiтики у цих напрямках дослiджень. Формування на ефективних засадах, механiзмах полiтики у сферi руху ФР забезпечить

фундамент стабiльностi розвитку економiки, мiнiмізує негативнi прояви процесу її фiнансiалiзацiї. Одним iз завдань такої полiтики у сферi руху ФР повинен бути контроль ступеню потокової активiзацiї. Це обумовлено тим, що полiтика у сферi руху ФР може мати й негативний зворотнiй ефект, пов'язаний з надмiрною поточною активiзацiєю, що, у свою чергу, посилить прояви фiнансiалiзацiйних процесiв. Паралельно з цим, дослiджувана полiтика нацiлена на пiдтриманнi вiдносної рiвноваги у балансi iнтересiв суб'єктiв ФС та РС економiки, налагодженнi ефективного спiвробiтництва мiж ними, регулюваннi обсягiв ФР в економiчнiй системi (у контекстi її суб'єктiв). Додатково, для виконання вищеперелiчених нами завдань є необхідним систематичне врахування iснуючого рiвня соцiально-економiчного розвитку.

Висновки. За результатами проведеного дослiдження визначено змiстовнi характеристики ФР в економiцi, класичнi особливостi їх руху, розглянуто аспекти руху ФР в економiцi в умовах превалювання її ФС над РС, дослiджено процес фiнансiалiзацiї економiки, обумовлюючий виникнення дисбалансiв руху ФР, виокремлено роль та завдання полiтики у сферi руху ФР в економiцi.

Список використаних джерел

1. Азаренкова Г. М. Фiнансовi потоки економiчних агентiв : методологiя та органiзацiя управлiння : дис. д-ра екон. наук : спец. 08. 00. 08 – Грошi, фiнанси i кредит / Г. М. Азаренкова. — Суми : [Б.В.], 2007. — 383 с.
2. Корнеєв М. В. Фiнансiалiзацiя i конвергентнi процеси в реальному та фiнансовому секторах економiки / М. В. Корнеєв // Регiональна бiзнес-економiка та управлiння. — 2014. — № 1 (41). — С. 73–80.
3. Корнеєв М. В. Фiнансовий сектор в умовах фiнансiалiзацiї економiки: теоретичнi засади та свiтовий досвiд: монографiя / М. В. Корнеєв. — Днiпропетровськ, 2014. — 475 с.
4. Лазичева Е. А. Исследование сущности финансовых потоков / Е. А. Лазичева // Вестник Томского государственного университета. — 2009. — № 329. — С. 186–189.
5. Опарiн В. Фiнансова система України (теоретико-методологiчнi аспекти): Монографiя / В. Опарiн. — К. : КНЕУ, 2005. — 240 с.
6. Batt, Rosemary. The Impact of Financialization on Management and Employment Outcomes / Rosemary Batt // 20th Annual John Lovett Memorial Lecture, 2012. — April. — University of Limerick, Ireland. — 29 p.
7. Orhangazi, Özgür. Financialization and the US Economy / Özgür Orhangazi. — Northampton, Massachusetts: Edward Elgar Publishing, 2008.
8. Epstein G. Financialization and the World Economy / G. Epstein. — London : Edward Elgar, 2005. — 456 p.
9. Krippner Greta. The Financialization of the American Economy / Greta Krippner // Socio-Economic Review. — 2005. — Vol. 3, Issue 2. — P. 173–208.
10. Lapavitsas C. Financialised Capitalism: Crisis and Financial Expropriation / C. Lapavitsas // Historical Materialism. — 2009. — № 17 (2). — P. 114–148.

JEL CLASSIFICATION: E32, E37, E42, E44

FINANCIAL RESOURCES AND THEIR IMBALANCE TRAFFIC UNDER PREVALENCE OF THE FINANCIAL SECTOR OVER THE REAL

Maxim V. KORNEIEV

Candidate of Science in Economics, Associate Professor, Ukrainian Academy of Banking of the National Bank of Ukraine

Summary. In the article the features of financial resources and their motion in economy are certain. Principles of motion of financial resources in economy in the conditions of predominating of financial sector above the real are considered. From position

of approach of the systems investigational process of financialisation economy which stipulates the origin of disbalances of motion of financial resources. Certainly a role and task of policy is in the field of motion of financial resources in economy.

Key words: *financial resources, financial streams, movement, imbalances, financial sector, real sector, financialisation, economy.*

In the article has been certain the features of financial resources in the economy and their motion. Principles of motion of financial resources are considered in an economy in the conditions of predominating of her financial to the sector above the real. From position of approach of the systems the process of financialisation economy that stipulates the origin of disbalances of motion of financial resources is investigational. A role and task of policy are certain in the field of motion of financial resources in an economy.

The aim of the article is determination of essence, features of motion of financial resources in an economy in the context of predominating role her financial to the sector above the real. The classic economic model of circulation represents basic macroeconomic directions of motion of financial resources between her constituents (individual owners, financial market, commodity market, market of factors of production, firm). It is possible to represent directions of motion of financial resources an analogical method in an economy between the subjects of her financial and real sectors. Certainly, that functioning of such sectors (for example, in the context of activity them subject composition on absolutely all vital stag-

es) will be impossible in the modern terms of manage without financial resources. In theory, separate economic relations are characterized by motion of financial resources and embrace the row of operation. Balanced of financial resources in an economy it maybe to regulate by the use of the system of fundamental factors of influence on their motion. In a period transformation of motion of financial resources arise up and the disbalances (disproportions, disparities) conditioned exactly by the process of financialisation accumulate gradually. Approach of the systems to determination of essence of process of financialisation allows to define separate factors that stipulate appearance of transformations of financial resources in an economy (in the context of predominating of her financial to the sector above the real sector). In relation to development of questions of effective motion of financial resources in the economic systems it follows pay attention and to the aspects of financial policy in these directions of researches. Forming is on effective principles, mechanisms of policy in the field of motion of financial resources will provide foundation of stability of development of economy, will minimize the negative displays of process of financialisation economy.

References

1. Azarenkova, G. (2007) Financial flows of economic agents: methodology and organization management [Finansovi potoki ekonomichnih agentiv : metodologiya ta organizatsiya upravlinnya], Sumy, Ukraine.
2. Kornieiev M. (2014) Financialisation and convergent processes in the real and financial sectors. *Regionalna biznes-ekonomika ta upravlinnia.*, Vol. 1 (41), pp. 73–80.

3. Kornieiev M. (2014) *Finansoviy sektor v umovah finansializatsiyi ekonomiki: teoretichni zasadi ta svitoviy dosvid* [The financial sector in terms of financialisation of the economy: theoretical principles and world experience]. Dnepropetrovsk, Ukraine.
4. Lazicheva E. (2009) Research of essence of financial streams. *Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo universiteta*, Vol. 329, pp. 186–189.
5. Oparin V. (2005) *Finansova systema Ukraini (teoretiko-metodologichni aspekti)* [Financial system of Ukraine (methodological aspects)]. Kyiv, Ukraine.
6. Batt R. (2012) *The Impact of Financialization on Management and Employment Outcomes*. 20th Annual John Lovett Memorial Lecture, University of Limerick, Ireland.
7. Orhangazi Ö. (2008) *Financialization and the US Economy*, Edward Elgar Publishing, Massachusetts, Northampton.
8. Epstein G. (2005) *Financialization and the World Economy*. Edward Elgar, London.
9. Krippner G. (2005) *The Financialization of the American Economy*, *Socio-Economic Review*, Vol. 3, Issue 2, pp. 173–208.
10. Lapavitsas C. (2009) *Financialised Capitalism: Crisis and Financial Expropriation*, *Historical Materialism*, Vol. 17 (2), pp. 114–148.

УДК 336. 732

ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ КРЕДИТНИХ СПІЛОК ТА ЇХ МІСЦЕ У ФІНАНСОВО-КРЕДИТНІЙ СИСТЕМІ

Ольга Миколаївна ШИНКАРЕНКО

к.е.н., доцент, доцент кафедри обліку і аудиту Черкаського інституту банківської справи УБС НБУ (м. Київ)

Оксана Станіславівна ШВЕДЕНКО

магістрант кафедри обліку і аудиту Черкаського інституту банківської справи УБС НБУ (м. Київ)

Анотація. В статті розглянуто особливості функціонування кредитних спілок на ринку фінансових послуг. Розкрито важливість значення кредитних спілок у загальному розвитку системи небанківських фінансових установ. Проаналізовано основні показники діяльності кредитних спілок.

Аннотация. В статье рассмотрены особенности функционирования кредитных союзов на рынке финансовых услуг. Раскрыто важность значения кредитных союзов в общем развитии системы небанковских финансовых учреждений. Проанализированы основные показатели деятельности кредитных союзов.

Ключові слова: кредитна спілка, фінансова послуга, ринок фінансових послуг, депозитний портфель, кредитний портфель.

Ключевые слова: кредитный союз, финансовая услуга, рынок финансовых услуг, депозитный портфель, кредитный портфель.

Постановка проблеми. Перехід України до соціально орієнтованої ринкової економіки передбачає створення конкурентоздатного фінансового сектора, який мобілізує та надає економіці країни необхідний обсяг фінансових ресурсів, забезпечуючи, таким чином, її розвиток.

Ефективне функціонування економіки потребує постійної мобілізації, розподілу і перерозподілу фінансових ресурсів між її сферами і секторами. Такі функції виконуються як за допомогою держави, так і за допомогою фінансового ринку, який мобілізує заощадження на добровільних засадах і надає позички чи інвестиції, регулюючи, таким чином, фінансово-економічну ситуацію країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблеми функціонування та розвитку на ринку фінансових послуг України кредитних спілок приділяється значна увага вітчизняними вченими серед яких слід виділити таких авторів: В. І. Бачинський, В. В. Вірченко, О. О. Гончаренко, О. І. Іваненко, Г. М. Терещенко, О. О. Луцишин, Г. М. Лютова, В. С. Мохняк, А. О. Прудніков, В. О. Степанова, М. С. Федорєць та інші. Проте, незважаючи на численні наукові дослідження, головні проблеми й недоліки функціонування кредитних спілок та їх місце на

фінансовому ринку потребують подальшого вивчення.

Метою дослідження є дослідження особливостей діяльності кредитних спілок та з'ясування їх місця у фінансово-кредитній системі України.

Обґрунтування отриманих наукових результатів. Функціонування фінансового ринку полягає в тому, що тимчасово вільний капітал, який перебуває у формі суспільних заощаджень, фінансових ресурсів населення, підприємств, державних органів, не витрачений на споживання і реальне інвестування, залучається суб'єктами фінансового ринку для наступного ефективного використання в економіці країни [1, с. 22].

Загальні правові засади у сфері надання фінансових послуг, контроль за діяльністю суб'єктів фінансового ринку регламентує Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» [2].

Відповідно до положень цього закону фінансові послуги – це операції з фінансовими активами, що здійснюються в інтересах третіх осіб за власний рахунок чи за рахунок цих осіб, а у випадках, передбачених законодавством, і за рахунок залучених від інших осіб фінансових активів, з метою отримання прибутку або збереження реальної вартості фінансових активів [2].

Законодавством визначено перелік операцій, та можуть проводитись на території України які відносяться до розряду фінансових послуг (рис. 1).

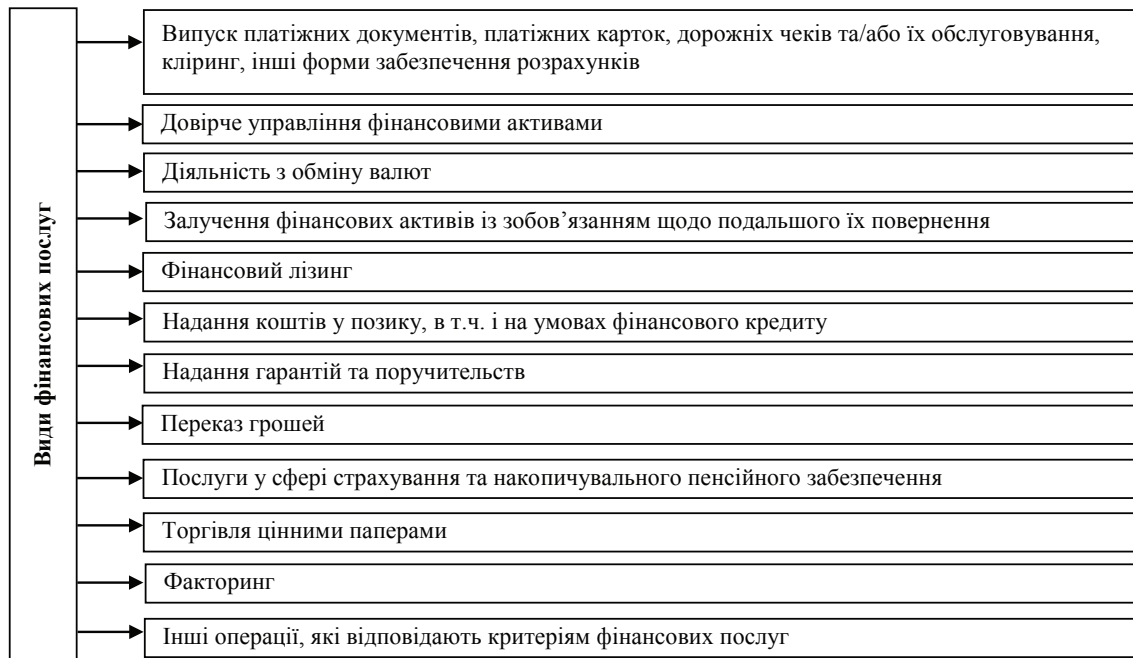

Рис. 1. Види фінансових послуг в Україні

Джерело: систематизовано на основі джерел [2], [3, с. 10].

Отже, виходячи із трактування поняття фінансових послуг та різноманітності їх видів, можна стверджувати, що фінансові послуги є нічим іншим, як процесом виконання операцій із фінансовими активами, результатом якого є задоволення фінансових потреб користувачів.

Реалізація фінансових послуг, пов'язаних із акумулюванням та переміщенням грошових коштів, відбувається за участю суб'єктів фінансового ринку, які виступають фінансовими посередниками на такому ринку.

Сукупність фінансових послуг в Україні можуть надавати як банківські установи, так і небанківські, які, у свою чергу, поділяються на кредитні та інші фінансові установи.

Відповідно до класифікації фінансових посередників ринку фінансових послуг, визначених законодавством, та спрямованості діяльності фінансових установ, ринок фінансових послуг можна розглядати як ринок фінансових послуг банків і небанківських установ (рис. 2).

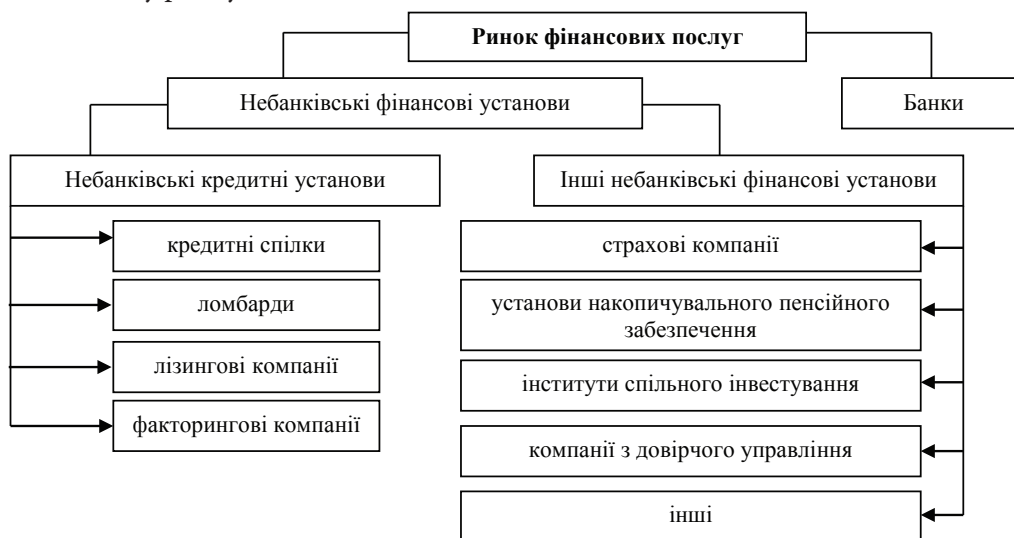

Рис. 2. Ринок фінансових послуг у розрізі видів діяльності фінансових посередників

Джерело: складено на основі джерел [2], [3, с. 17].

Сучасний стан розвитку економіки та фінансового ринку нашої держави все більше потребує узгодженості та спрямованості руху коштів від суб'єктів, які заощадили, до суб'єктів-позичальників, де важливу роль відіграють небанківські кредитні установи. Серед таких установ особливо важливого значення набувають кредитні спілки, які являються ефективним інститутом в акумулюванні грошових коштів і задоволенні соціально-економічних потреб. Відіграючи помітну роль у фінансово-кредитній системі України, вони виступають надійним засобом фінансової підтримки населення та підвищення й поліпшення економічного добробуту країни [4].

Основним нормативно-правовим документом, що визначає організаційно-правові засади створення та діяльності кредитних спілок, їх об'єднань, права та обов'язки членів – є Закон України «Про кредитні спілки» [5], відповідно до якого кредитна спілка – це неприбуткова організація, заснована фізичними особами на кооперативних засадах з метою задоволення потреб її членів у взаємному кредитуванні та наданні фінансових послуг за рахунок об'єднаних грошових внесків членів кредитної спілки. Цей та інші нормативні акти утворюють систему правового регулювання діяльності кредитних спілок України, перелік яких представлено в табл. 1.

Таблиця 1

Нормативно-правова база з регулювання діяльності кредитних спілок України

№	Назва документа	Реквізити, назва видавника	Сфера застосування
1	ЗУ «Про кредитні спілки» [5]	Верховна Рада України (ВРУ) від 20.12.2001 р. № 2908-III	Визначено організаційні, правові та економічні засади створення та діяльності кредитних спілок, їх об'єднань, права та обов'язки членів кредитних спілок та їх об'єднань
2	ЗУ «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» [2]	ВРУ від 12.07.2001 р. № 2664-III	Встановлено загальні правові засади у сфері надання фінансових послуг, здійснення регулятивних та наглядових функцій за діяльністю з надання фінансових послуг
3	Положення «Про державний реєстр фінансових установ» [6]	Держфінпослуг України від 28.08.2003 р. № 41	Визначено необхідність та порядок внесення небанківських фінансових установ до державного реєстру
4	Розпорядження «Про затвердження ліцензійних умов провадження діяльності кредитних спілок з надання фінансових послуг» [7]	Держфінпослуг України від 02.12. 2003 р. № 146	Затверджено організацію та порядок видачі ліцензії на здійснення діяльності кредитним спілкам. Порядок видачі ліцензії кредитним спілкам та строк дії
5	Розпорядження «Про затвердження переліку внутрішніх положень та процедур кредитної спілки» [8]	Держфінпослуг України від 11.11. 2003 р. № 116	Наведено типовий перелік внутрішніх положень та процедур кредитної спілки, а також встановлені вимоги до організації роботи із ними
6	Розпорядження «Про затвердження вимог до програмного забезпечення та спеціального технічного обладнання кредитних спілок, пов'язаного з наданням фінансових послуг» [9]	Держфінпослуг України від 03.06. 2005 р. № 4122	Встановлено вимоги до програмного забезпечення та спеціального технічного обладнання діяльності кредитних спілок, пов'язаного з наданням фінансових послуг

За допомогою даної системи нормативно-правових актів здійснюється контроль та нагляд з боку держави за діяльністю кредитних спілок, встановлюються умови створення, виконання обов'язків та відповідальність за невиконання зобов'язань перед членами, виокремлюються головні особливості провадження фінансової діяльності. Крім зазначених у табл. 1. законодавчих актів, умови діяльності кредитних спілок регла-

ментує Податковий кодекс України. Саме він визначає статус кредитних спілок як неприбуткових організацій та встановлює головні вимоги щодо оподаткування таких установ. Кредитування своїх членів у рамках організаційно-економічного механізму функціонування кредитних спілок на ринку фінансових послуг є домінуючою функцією їхньої діяльності. Загальний механізм функціонування кредитних спілок наведено на рис. 3.

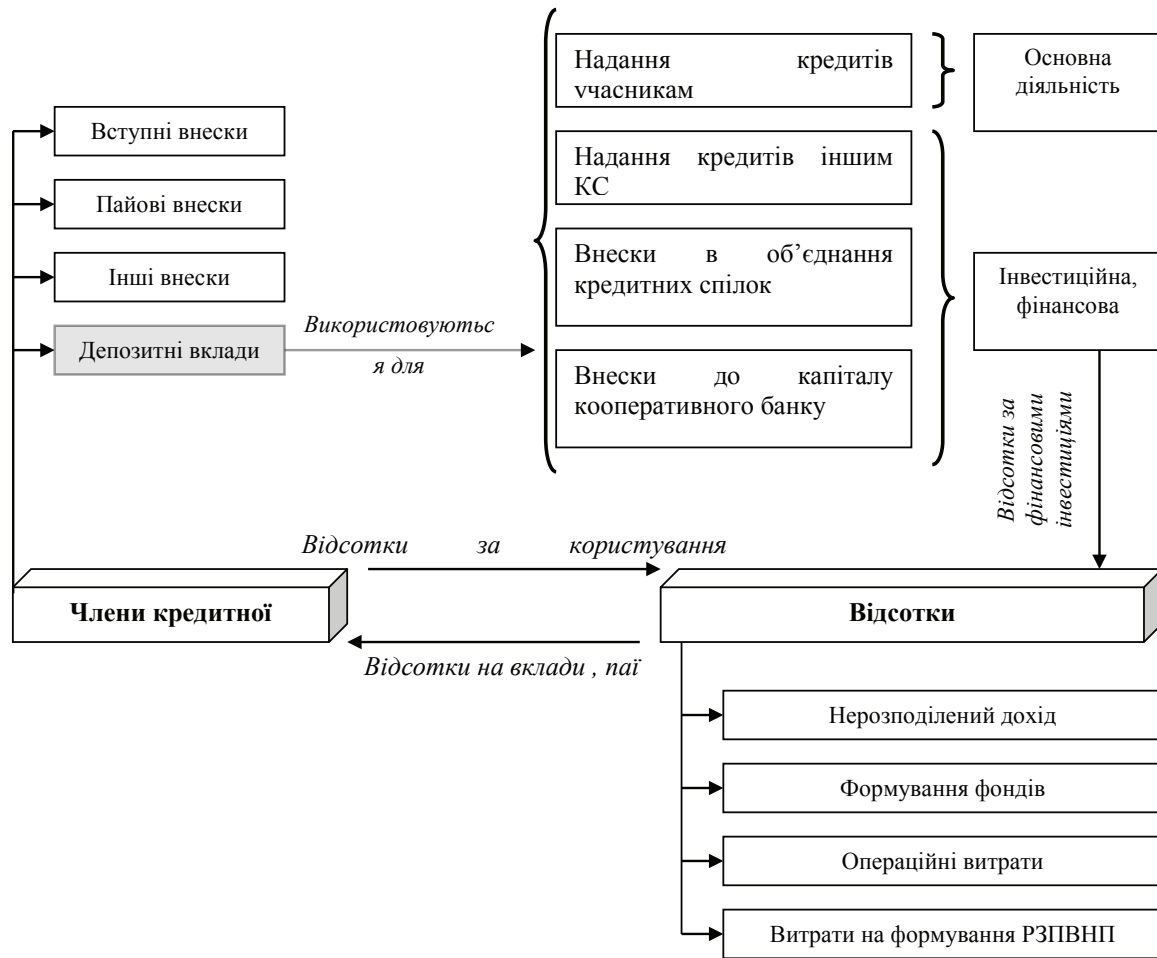

Рис. 3. Фінансовий механізм діяльності кредитних спілок

Джерело: складено на основі джерел [5], [10], [11], [12, с. 70].

Кредитні спілки з огляду на їх кооперативну економічну природу на ринку фінансових послуг є середовищем узгодження інтересів членів та безпосередньо кредитної спілки. У разі функціонування такого фінансового механізму кредитна спілка з одного боку накопичує фінансові ресурси, а з іншого – використовує їх для надання позичок своїм членам. Таку діяльність можна охарактеризувати як самозабезпечення або ж самофінансування, яка має соціальний характер

спрямованості та характеризується високим рівнем відповідальності спілки перед своїми членами [12, с. 70].

Для оцінки важливості значення кредитних спілок у загальній системі небанківських фінансових установ проведемо дослідження кількісних змін та структури ринку небанківських фінансових установ протягом 2011-2013 рр. за даними державного реєстру [13], який веде Нацкомфінпослуг (табл. 2).

Таблиця 2

Динаміка змін у Державному реєстрі небанківських фінансових установ за 2011–2013 рр.

Фінансові установи	Станом на 31.12.11	Станом на 31.12.12	Станом на 31.12.13	Частка, %		
				2011	2012	2013
Страхові компанії	442	414	407	22,33	20,28	19,26
Кредитні установи, всього	691	708	739	34,92	34,69	34,97
у тому числі:						
кредитні спілки	613	617	624	30,98	30,23	29,53

Таблиця 2 (продовження)

інші кредитні установи	48	61	85	2,43	2,99	4,02
юридичні особи публічного права	30	30	30	1,52	1,47	1,42
Ломбарди	456	473	479	23,04	23,17	22,67
Фінансові компанії	251	312	377	12,68	15,29	17,84
Довірчі товариства	2	2	2	0,10	0,10	0,09
Недержавні пенсійні фонди (НПФ)	96	94	81	4,85	4,61	3,83
Адміністратори НПФ	40	37	28	2,02	1,81	1,33
Інші фінансові установи	1	1	0	0,05	0,05	0,00
Разом:	1979	2041	2113	100,00	100,00	100,00

Характеризуючи динаміку ринку небанківських фінансових послуг протягом досліджуваного періоду, необхідно зазначити зростання кількості фінансових установ. Кількість кредитних установ протягом 2011–2013 рр. мала тенденцію до збільшення в 2013 р. порівняно з 2012 р. на 31 одиницю, або на 4,4 %, а саме за рахунок збільшення кількості кредитних спілок на 7 одиниць або на 1,1 %. Частка кредитних спілок у загальній структурі небанківських фінансових установ займає лідируючі позиції (29,53 % – 2013 р.) у порівнянні із іншими фінансовими установами протягом трьох років.

Кількісні зміни кредитних спілок у загальній структурі свідчить про те, що спілки користуються більшою популярністю серед інших кредитних

установ. Такі зміни можна пояснити тим, що послуги кредитних спілок легкі та доступні, мають певні переваги у порівнянні із іншими кредитними установами, надають гарантії здійснення операцій. Все вищезазначене призводить до першості кредитних спілок серед інших фінансових установ та підвищує рівень довіри населення до даного сектора фінансового ринку.

Проведемо оцінку основних показників діяльності кредитних спілок та динаміки їх змін протягом 2011–2013 рр. на основі даних підсумків діяльності представлених у звіті Нацкомфінпослуг України [13], та аналітичного огляду ринку небанківських фінансових установ за 2013 р. [14] (табл. 3).

Таблиця 3

Динаміка основних показників діяльності кредитних спілок у 2011–2013 рр.

Показник	Рік			Темп приросту, %	
	2011	2012	2013	2012/2011	2013/2012
Кількість членів КС, (тис. ос.)	1062,4	1095,9	980,9	3,2	-10,5
Загальні активи, (млн. грн.)	2386,5	2656,9	2598,8	11,3	-2,2
Обсяг кредитів наданих членам КС, (млн. грн.)	2237,4	2531,0	2349,1	13,1	-7,2
Внески членів КС на депозитні рахунки, (млн. грн.)	1185,5	1287,5	1330,1	8,6	3,3
Капітал, (млн. грн.)	942,9	1088,7	1055,6	15,4	-3,0

Загальний обсяг активів спілок станом на 31.12.2013 становить 2 598,8 млн грн і зменшився на 58,1 млн грн або на 2,2 % порівняно з 2012 р. (2656,9 млн грн). Обсяг капіталу кредитних спілок станом на 31.12.2013 становили 1 055,6 млн грн та порівняно із даними 2012 року зменшився на 33,1 млн грн або на 3,0 %. У 2013 році кредити, надані членам кредитних спілок, становили 2349,1 млн грн, що на 7,2 % (181,9 млн грн) мен-

ше ніж у попередньому. Середній розмір одного кредиту станом в 2013 р. становив 10,1 тис. грн. На депозитних рахунках членів кредитних спілок у 2013 р. зафіксовано вкладів на загальну суму 1 330,1 млн грн, що на 3,3 % більше ніж в 2012 р.

Оскільки кредитні спілки здійснюють надання кредитів на основі залучених вкладів на депозитні рахунки від членів, то доцільно провести оцінку структури їх депозитного портфеля (рис. 4).

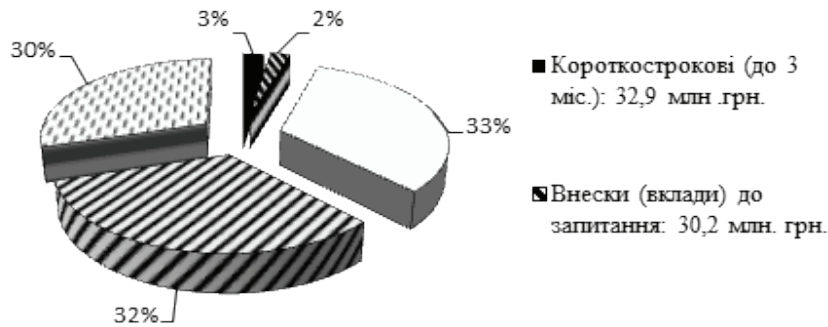

Рис. 4. Структура депозитного портфеля кредитних спілок в 2013 р.

Джерело: створено на основі використаних джерел [13], [14], [15].

За даними рис. 4 видно, що найбільшу частку в депозитному портфелі займають довгострокові вклади – 62 % (828,0 млн грн), де внески понад 12 місяців з погашенням в поточному році становлять 397,3 млн грн (30 %). Істотну частку (33 %) становлять середньострокові внески на депозитні рахунки. Найменшу частку в депозитному портфелі займають внески до запитання (2 %) та короткострокові внески на строк до 3 міс. – 3 %.

Залучені кредитними спілками вклади використовуються для виконання операцій, пов'язаних із кредитуванням. Проведемо дослідження структури кредитів, наданих кредитними спілками у 2013 році (рис. 5).

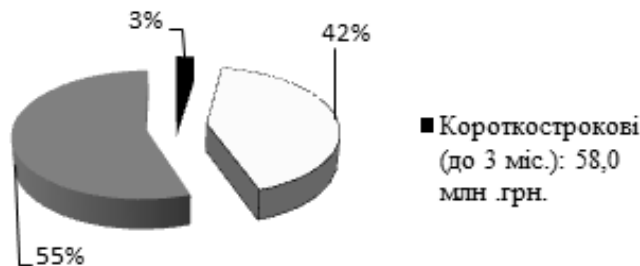

Рис. 5. Структура кредитного портфеля спілок за результатами 2013 р.

Джерело: створено на основі використаних джерел [14], [13], [15].

У структурі кредитних портфелів кредитних спілок в 2013 р. найбільшу частку займають довгострокові кредити зі строком погашення понад 12 міс. (55 %) та середньострокові кредити зі строком погашення від 3 до 12 міс. (42 %). Найменшу частку у структурі кредитного портфеля зайняли

короткострокові кредити (2 %), загальний розмір яких склав 58 млн грн. Причинами змін у структурі кредитного портфеля виступають види кредитних програм та умови їх реалізації, структура яких у 2013 році має наступний вигляд (рис. 6).

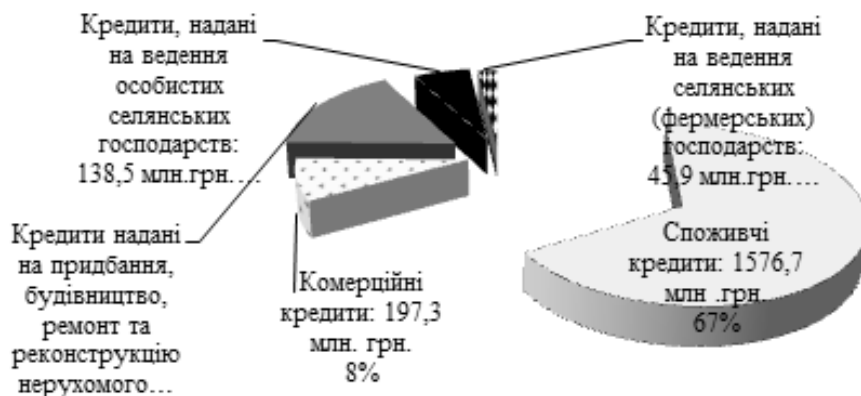

Рис. 6. Структура кредитів, наданих кредитними спілками за результатами 2013 року

Джерело: створено на основі використаних джерел: [13]; [14]; [15].

Найбільшу частку серед кредитних програм займають кредити, надані на споживчі потреби, частка яких склала 67 % або 1576,7 млн грн. Наступною кредитною програмою виступає програма, що передбачає подання кредитів на будівництво та ремонт нерухомого майна – 17 % (393,8 млн грн). Найменше у 2013 році було надано кредитів на ведення селянських та фермерських господарств (2 %).

Висновки. Ринок фінансових послуг відіграє важливу роль у економіці нашої держави. Належне функціонування ринку фінансових послуг та виконання основних його функцій відбувається на основі діяльності фінансових посередників, серед яких важливу роль відіграють небанківські фінансові установи.

Кредитні спілки належать до розряду небанківських фінансових установ і здійснюють свою діяльність на умовах самофінансування та не-

прибутковості. Про зростання важливості таких кредитних установ серед інших посередників фінансового ринку свідчать результати дослідження показників діяльності кредитних спілок. Кредитні спілки, за даними державного реєстру, займають найбільшу частку у загальній структурі небанківських фінансових установ становить (29,53 %) та мають тенденцію до кількісного зростання.

Дослідження кредитного та депозитного портфелів кредитних спілок за 2013 рік дали змогу стверджувати про багатогранність депозитно-кредитних програм, та високу потребу у програмах кредитування, які розраховані на будь-які потреби користувачів. Збільшення кількості кредитних спілок та їх учасників протягом 2013 року є позитивним явищем, яке пояснюється легкістю та доступністю послуг у порівнянні із іншими кредитними інститутами фінансового ринку.

Список використаних джерел

1. Ходаківська В. П., Данілов О. Д. Ринок фінансових послуг: навч. посіб. — Ірпінь : Академія ДПС України, 2001. — 501 с.

2. Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» від 20.07.2014 р. № 2664-III. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2664-14>.

3. Гончаренко О. О. Особливості обліку в небанківських фінансових установах: навч. посібник / О. О. Гончаренко, Г. М. Лютова. — К. : УБС НБУ, 2013. — 561 с.

4. Семчук О. В. Кредитні спілки як інструмент економічного зростання в Україні: проблеми розвитку та напрями реформування [Електронний ресурс] / О. В. Семчук, А. А. Чорна. — Режим доступу : <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=14516>.

5. Закон України «Про кредитні спілки» від 11.08.2013 р. № 2908-III. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/go/2908-14.

6. Розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України про затвердження «Положення про Державний реєстр фінансових установ» від 28.08.2003 р. № 41 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0797-03>.

7. Ліцензійні умови провадження діяльності кредитних спілок з надання фінансових послуг затвержені розпорядженням Держфінпослуг

України від 02.12. 2003 р. № 146. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1225-03>.

8. Перелік внутрішніх положень та процедур кредитної спілки від 11.11. 2003 р. № 116. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1225-03>.

9. Вимоги до програмного забезпечення та спеціального технічного обладнання кредитних спілок, пов'язаного з наданням фінансових послуг Держфінпослуг України від 03.06. 2005 р. № 4122. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0707-05>.

10. Дадашев Б. А. Кредитні спілки в Україні [Текст]: навч. посіб. / Б. А. Дадашев, О. І. Гриценко. — К. : Центр учбової літератури, 2010. — 112 с.

11. Криниця С. О. Небанківські фінансові установи: управління, фінанси та облік: монографія / авт. колектив; за наук. ред. канд. екон. наук, доц. С. О. Криниці. — Київ : ТОВ «ДКС Центр», 2010. — 408 с.

12. Луцишин О. О. Організаційно-економічний механізм діяльності кредитних спілок у сфері кредитування [Електронний ресурс] / О. О. Луцишин // Світ фінансів. — 2011. — № 3. — С. 69–85. — Режим доступу : <http://cuedu.org.ua/library/Publications3/Lutsishin/Lutsishin-2011-1.pdf>.

13. Звіт про діяльність Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері рин-

ків фінансових послуг, за 2013 рік [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://nfp.gov.ua/files/docs/zvit/%D0%97%D0%B2%D1%96%D1%82%202013.pdf>.

14. Аналітичний огляд ринку небанківських фінансових послуг України за 2013 рік [Електро-

ний ресурс]. — Режим доступу : http://rurik.com.ua/documents/research/non_banks_2013.pdf.

15. Підсумки діяльності кредитних установ за 2013 рік [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/KS/ks_2013.pdf.

JEL CLASSIFICATION: E42, F33

THE FEATURES OF FUNCTIONING OF CREDIT UNIONS AND THEIR PLACE IN FINANCIAL AND CREDIT SYSTEM

Olga M. SHYNKARENKO

Candidate of Science in Economics, Associate Professor, Cherkasy Institute of Banking of the University of Banking of the National Bank of Ukraine (Kyiv)

Oksana S. SHVEDENKO

Master of Cherkasy Institute of Banking of the University of Banking of the National Bank of Ukraine (Kyiv)

Summary. The article deals with the features of functioning of credit unions in financial services market. Considers the importance of the value of credit unions in the overall system of non-bank financial institutions. Analyzes basic indicators of their activity.

Key words: *credit unions, financial services market, financial service, regulatory basis, deposit portfolio, loan portfolio.*

The article deals with the features of functioning of credit unions and finding out their place in the finance credit system of Ukraine.

The study examines the essence of financial services, gives the list of operations that belong to the digit of financial services and can be conducted on the territory of Ukraine. Realization of financial services related with accumulation and moving cash takes place with participation of financial market, that come forward as financial mediators at that market.

Financial services in Ukraine can be given by banking and by non-banking institutions that are divided into a credit and other financial institutions. Among credit institutions credit unions are particularly important. They are an effective institute in the accumulation of money and satisfaction of social and economic needs.

The article gives a detailed analysis of the system of legal acts and with the help them government control and supervise the functioning of credit unions.

The research of quantitative changes in the structure of non-banking financial market during 2011–

2013 were held in order to assess the importance of the value of credit unions in the overall system of non-bank financial institutions.

Describing the dynamics on the non-banking financial services market during the investigated period, it is necessary to note the growing of number of financial institutions. Quantitative changes of credit unions in the structure indicate that the unions are more popular among credit institutions. These changes can be explained by the fact that the services of credit unions are available, they have certain advantages in comparison with other credit institutions, for example, provide guarantees transactions.

Study of credit and deposit portfolios of credit unions for 2013 made it possible to argue about the diversity of deposit and credit programs and high need loans programs, which cater to all the needs of users. Increasing the number of credit unions and their members in 2013 is a positive phenomenon that explains the ease and accessibility of services compared to other credit institutions on financial market.

References

1. Khodakivska V. P., Danilov O. D (2001) *Rynok finansovykh posluh [Financial services market: textbook]*. Irpin: Akademiia DPS Ukryiny [in Ukrainian].
2. Zakon Ukrainy «Pro finansovi posluhy ta derzhavne rehuliuвання rynkiv finansovykh posluh [The Law of Ukraine «On financial services and state regulation of financial markets»]. Retrieved from

<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2664-14> [in Ukrainian].

3. Honcharenko O. O., Liutova H. M. (2013) *Osoblyvosti obliku v nebankivskykh finansovykh ustanovakh* [Features of accounting in the non-bank financial institutions : Training. manual]. Kyiv: UBS NBU [in Ukrainian].

4. Semchuk O. V., Chorna A. A. *Kredytni spilky yak instrument ekonomichnoho zrostantia v Ukraini: problemy rozvytku ta napriamy reformuvannia* [Credit unions as a tool for economic growth in Ukraine: problems of development and direction of reform]. Retrieved from <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=14516> [in Ukrainian].

5. *Zakon Ukrainy «Pro kredytni spilky» vid 11.08.2013 r. № 2908-III.* (2013) [The Law of Ukraine «On credit unions»]. Retrieved from zakon.rada.gov.ua/go/2908-14 [in Ukrainian].

6. *Rozporiadzhennia Derzhavnoi komisii z rehuliuвання rynkiv finansovykh posluh Ukrainy pro zatverdzhennia «Polozhennia pro Derzhavnyi reiestr finansovykh ustanov» vid 28.08.2003 r. № 41* (2003) [Resolution of the State Commission for Regulation of Financial Services Markets of Ukraine on approval of the «Regulations on the State Register of Financial Institutions»]. Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0797-03> [in Ukrainian].

7. *Litsenziini umovy provadzhennia diialnosti kredytnykh spilok z nadannia finansovykh posluh zatverdzheni rozporiadzhenniam Derzhfinposluh Ukrainy vid 02.12. 2003 r. №146* (2003) [The licensing activity of credit unions to provide financial services approved by order of the State Commission of Ukraine]. Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1225-03> [in Ukrainian].

8. *Perelik vnutrishnikh polozhen ta protsedur kredytnoi spilky vid 11.11. 2003 r. №116.* (2013) [The list of internal regulations and procedures of the credit union]. Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1225-03> [in Ukrainian].

9. *Vymohy do prohramnoho zabezpechennia ta spetsialnoho tekhnichnoho obladnannia kredytnykh spilok, poviazanoho z nadanniam finansovykh posluh Derzhfinposluh Ukrainy vid 03.06.2005 r. № 4122.* (2005) [Software Requirements and special technical equipment credit unions associated with the provision of financial services FSR Ukraine]. Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0707-05> [in Ukrainian].

10. *Dadashev B. A.* (2010) *Kredytni spilky v Ukraini* [Credit unions in Ukraine]. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury [in Ukrainian].

11. *Krynytsia S. O.* (2010) *Nebankivski finansovi ustanovy: upravlinnia, finansy ta oblik* [Non-bank financial institutions , management , finance and accounting]. Kyiv: TOV «DKS Tsentr» [in Ukrainian].

12. *Lutsyshyn O. O.* (2011) *Orhanizatsiino-ekonomichniy mekhanizm diialnosti kredytnykh spilok u sferi kredytuvannia* [Organizational-economic mechanism of credit unions in lending]. *Svit finansiv*, 3, 69-85. Retrieved from <http://cuedu.org.ua/library/Publications3/Lutsishin/Lutsishin-2011-1.pdf> [in Ukrainian].

13. *Zvit pro diialnist Natsionalnoi komisii, shcho zdiisniuie derzhavne rehuliuвання u sferi rynkiv finansovykh posluh* (2013) [Report on the activities of the National Commission for State Regulation of Financial Services Markets]. Retrieved from <http://nfp.gov.ua/files/docs/zvit/%D0%97%D0%B2%D1%96%D1%82%202013.pdf> [in Ukrainian].

14. *Analitchnyi ohliad rynku nebankivskykh finansovykh posluh Ukrainy* (2013) [Analytical Review of the Non-Bank Financial Services Ukraine]. Retrieved from http://rurik.com.ua/documents/research/non_banks_2013.pdf.

15. *Pidsumky diialnosti kredytnykh ustanov* (2013) [The results of the business of credit institutions]. Retrieved from http://nfp.gov.ua/files/OgledRinkiv/KS/ks_2013.pdf [in Ukrainian].

УДК 657.422.2

МЕТОДИКА ОРГАНІЗАЦІЇ ОБЛІКОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СПІЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ БЕЗ СТВОРЕННЯ ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ

Наталія Іванівна ГАРАПКО

здобувач кафедри бухгалтерського обліку і аудиту Національного університету біоресурсів і природо-користування України

E-mail: Olja620@ukr.net

Анотація. Стаття присвячена актуальному питанню облікового відображення господарських операцій, що виникають при здійсненні спільної діяльності без створення юридичної особи. Досліджено особливості організації обліку та виявлено податкові наслідки здійснення такого виду діяльності.

Аннотация. Статья посвящена актуальному вопросу учетного отражения хозяйственных операций, возникающих при осуществлении совместной деятельности без образования юридического лица. Исследованы особенности организации учета и выявлены налоговые последствия осуществления такого вида деятельности.

Ключові слова: спільна діяльність, просте товариство, облік внесків, оператор, учасники.

Ключевые слова: совместная деятельность, простое товарищество, учет взносов, оператор, участники.

Постановка проблеми. Облік діяльності простого товариства взаємопов'язаний з обліком його учасників. Специфіка бухгалтерського обліку простого товариства полягає у тому, що окрім загальноприйнятих об'єктів обліку, об'єктами обліку виступають взаємозв'язки простого товариства з його учасниками: здійснення внесків, взаємні зобов'язання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Переважна кількість вчених і науковців, обліковців, такі як: О. В. Дзера [1, с. 757], А. С. Довгерт [2, с. 228], В. В. Луць [3, с. 256], Н. Е. Косач [4, с. 38], В. В. Бабіч [5, с. 224], А. В. Бондарь [6], Г. І. Зима, Н. І. Самбурська [7, с. 334] та ін., присвячують свої наукові праці проблемам здійснення спільної діяльності та обліковому відображенню операцій, в свою чергу, в частині трактування її сутності відштовхуються від нормативно-правового регулювання.

Метою статті є визначення основних інструментів бухгалтерського обліку, які забезпечують високу ефективність спільної діяльності підприємств.

Обґрунтування отриманих наукових результатів. Сторони договору простого товариства відображають в обліку операції, пов'язані з зобов'язаннями, взятими для провадження спільної діяльності та зобов'язаннями перед простим товариством; зі здійсненням та контро-

лем внесків; з компенсацією витрат простим товариством; з доходами (витратами), набутими в процесі здійснення спільної діяльності. Операції, пов'язанні з функціонуванням самого простого товариства, що деталізують взаємозв'язки простого товариства з третіми особами, витрачання та надходження грошових коштів, його прибутки (збитки) у бухгалтерському обліку сторін учасників не відображаються. З метою визначення правильності нарахування та своєчасності сплати податку на прибуток, отриманого від спільної діяльності, органи державної податкової служби першими виявили необхідність у веденні окремого обліку спільної діяльності без створення юридичної особи (Закон України «Про оподаткування прибутку підприємств» [8] п.7.7.2.: облік результатів спільної діяльності ведеться платником податку, уповноваженим на це іншими сторонами згідно з умовами договору, окремо від обліку господарських результатів такого платника податку; із прийняттям ПКУ [9] – пп.153.14.2 та 153.14.5 п. 153.14 ст. 153). У законодавчих актах бухгалтерського обліку вимога щодо ведення окремого обліку спільної діяльності стала чітко визначеною лише у 2011 р., при внесенні змін до П(С)БО 12 «Фінансові інвестиції» [10] шляхом доповнення пунктів 3 та 19 згідно з наказом Міністерства фінансів України від 31.05.2011 р. №664, пізніше зафіксована у Ме-

тодичних рекомендаціях з бухгалтерського обліку спільної діяльності без створення юридичної особи [11] затверджених наказом МФУ №1873 від 30.12.2011 р. Відповідно до останніх змін П(С)БО 12 «Фінансові інвестиції» [110] окремий облік простого товариства веде оператор спільної діяльності (п. 19) – учасник спільної діяльності без створення юридичної особи, якому згідно з договором доручено вести справи спільної діяльності, зокрема її бухгалтерський облік (п. 3). Таким чином, основною особливістю бухгалтерського обліку спільної діяльності без створення юридичної особи є її часткове відображення в обліку кожного учасника та ведення окремого обліку оператором спільної діяльності зі складанням окремої фінансової і податкової звітності.

З вищенаведеного розуміємо, що до прийняття Методичних рекомендацій з бухгалтерського обліку спільної діяльності без створення юридичної особи від 30.12.2011 р. № 1873 [11] питання щодо облікового відображення повно не регламентувалися жодним бухгалтерським документом (частково П(С)БО 12 «Фінансові інвестиції»), тому при відображенні господарської діяльності виникала низка невідповідностей і проблемних питань, зокрема, в частині відображення взаємозв'язків учасників простого товариства. Методичними рекомендаціями № 1873 [11] встановлено механізм відображення деяких облікових процесів простого товариства: відображення внесків, нарахування амортизації, передача майна не у якості внеску, поточні розрахунки.

Таблиця 1

Облікове відображення операцій зі здійснення внесків у спільну діяльність без створення юридичної особи (у учасників та у оператора)

В обліку учасників простого товариства	В обліку оператора спільної діяльності
Блок 1. Здійснення внеску майновими цінностями, грошовими коштами і т.д.	
Передача активів учасниками у спільну діяльність в якості внеску здійснюється із застосуванням рахунків, на яких обліковується відповідний актив за кредитом, та із застосуванням спеціальних субрахунків 1831 «Довгостроковий вклад у спільну діяльність» або 3771 «Вклад у спільну діяльність» за дебетом залежно від строку дії договору простого товариства (більше одного року або менше одного року відповідно)	Активи, які надійшли від учасника простого товариства у якості внеску відображаються за дебетом відповідних рахунків активів; за кредитом спеціальних субрахунків: 551 «Довгострокові вклади до спільної діяльності» та 6851 «Вклади до спільної діяльності» залежно від строку дії договору (більше одного року або менше одного року відповідно)
Блок 2. Здійснення внеску трудовою участю	
Здійснення внеску трудовою участю учасники відображають за кредитом рахунку 66 субрахунку 661 «Розрахунки за заробітною платою» і, відповідно, рахунку 65 субрахунку 651 «За розрахунками із загальнообов'язкового державного соціального страхування» та за дебетом субрахунку 1831 або 3771	Отриманий трудовою участю внесок відображається за дебетом відповідних рахунків витрат; за кредитом субрахунків 551 або 6851

Проаналізувавши норми, визначені Методичними рекомендаціями № 1873 [11], розуміємо, що саме процес здійснення внесків є найбільш складним, та таким, що відрізняє діяльність простого товариства від інших видів господарської діяльності (табл. 1).

Особливим видом внеску є внесок трудовою участю, здійснення якого забезпечує просте товариство працівниками, які виконують необхідну для досягнення спільної мети, визначеної в договорі, роботу, при цьому залишаються штатними працівниками підприємств-учасників спільної діяльності без створення юридичної особи, які здійснили такий вклад.

Операції пов'язані зі здійсненням внесків відображатимуться як в обліку учасника, що здійснює вклад, так і в окремому балансі (табл. 1).

Із введенням в дію Методичних рекомендацій з бухгалтерського обліку спільної діяльності без створення юридичної особи [11] облікове відображення вищерозглянутих видів внеску, зокрема Блоку 1, стало більш централізованим і здійснюється за єдиним, визначеним в табл. 1, алгоритмом. Процедура передачі внесків в обліку учасників є подібною до процесу реалізації, дохід визнається, проте немає фактичного надходження грошових коштів як при реалізації. При здійсненні внеску трудовою участю (Блок 2) слід вра-

ховувати те, що просте товариство не передбачає створення юридичної особи – штат працівників не створюється. Оскільки працівники, залучені до спільної діяльності, залишаються штатними працівниками учасників, які здійснили внесок трудовою участю, заробітну плату, нарахування та утримання нараховує та сплачує учасник про-

стого товариства, однак, витрати визнаються в обліку оператора при погашенні заборгованості (за внесками) учасниками перед простим товариством, без компенсації (рис. 1).

Процес передачі внесків здійснюється шляхом збільшення у учасника дебіторської заборгованості, у оператора - кредиторської.

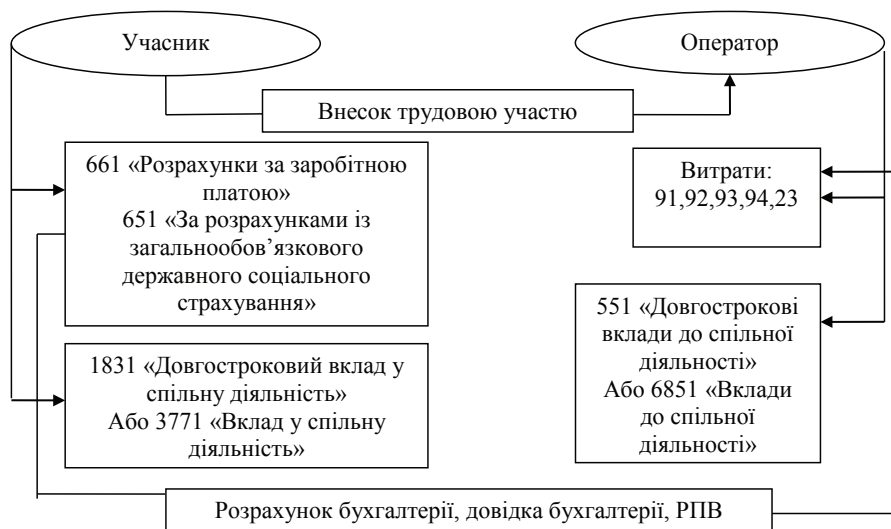

Рис. 1. Методика облікового відображення внесків трудовою участю у простого товариства та учасника, що здійснив вклад

Визнання розміру внеску за трудовою участю здійснюється у повному обсязі, однак погашення відображається поступово, за фактом понесення таких витрат, що зумовлює поступове зменшення заборгованості учасника перед простим товариством, що в свою чергу відображає розмір реального, фактичного нарахування заробітної плати та відповідних внесків. Ділові зв'язки на рівні правового регулювання визнаються, однак в обліку не відображаються, вони впливають безпосередньо на розмір частини прибутку, яку отримує учасник, що здійснив специфічний внесок.

Методика розрахунку (оцінки) внеску трудовою участю. Оцінка внесків у спільну діяльність здійснюється за домовленістю сторін, однак, вона повинна бути наближеною до реальної вартості, що сприятиме формуванню точних даних про період часу протягом якого просте товариство буде забезпечене трудовими ресурсами. Таким чином, для визначення розміру внеску необхідно визначитись з оптимальним розміром необхідних трудових ресурсів (у кількісному вимірнику) та періодом, протягом якого необхідним буде його використання (найчастіше співпадає з терміном

дії договору). Відповідно трудовий внесок формує не один працівник, зазвичай їх декілька. Від кількості працівників залежить продовжність розрахунків.

Працівник може працювати водночас і в простому товаристві і на основному місці роботи, в розрахунок включається лише оклад заробітної плати, узгоджений учасниками на простому товаристві. Відповідно, якщо працівники учасників беруть участь у простому товаристві не у якості внеску, то відшкодуванню підлягає лише частина заробітної плати працівника, що відповідає розміру заробітної плати встановленої на простому товаристві. Вважаємо, що таблиць робочого часу (контроль за результатами дотримання робочого графіку простого товариства), за працівниками, що задіяні у простому товаристві у якості внеску повинен складатися оператором і передаватися учаснику, що здійснив вклад в кінці місяця для достовірного нарахування заробітної плати. Вважаємо, що учасниками може оговорюватись також питання щодо включення у вартість працівників, що здійснюють вклад трудовою участю відпусток працівників задіяних в простому товаристві. Адже, якщо внесок трудовою учас-

ттю у просте товариство довгостроковий, тобто більше одного року, працівник має право на щорічну відпустку. Якщо протягом визначеного періоду працівники задіяні лише у простому товаристві, логічним буде оплата відпусток також простим товариством, що за умови домовленості сторін включатиметься до розрахунку розміру трудового внеску. Якщо учасники узгодили момент включення відпусток у вартість трудового внеску до результату при розрахунку розміру трудового внеску слід додавати ймовірну вартість щорічної відпустки. Звісно, розрахунок не є точним, адже розмір заробітної плати та єдиного соціального внеску може змінюватись, не виключенням є й індексація заробітної плати, однак такий розрахунок сприятиме формуванню внеску не в довільній формі, а на підставі підтверджених фактів. За умови дотримання механізму такого розрахунку зміна заборгованості за внеском буде прогнозованою, що є важливим при плануванні господарської діяльності майбутніх періодів.

Здійснення внеску у вигляді грошових коштів не викликає складнощів. Учасник перераховує кошти, та відображає їх як вкладання (довгострокові чи короткострокові). Важливою умовою є відкриття оператором спільної діяльності спеціального рахунку, на якому будуть акумулюватися грошові кошти, та через який здійснюватимуться розрахунки: внутрішні (між учасниками), зовнішні (між простим товариством та третіми особами, державою).

Рекомендації розрахунку внеску у вигляді ділових зв'язків. Здійснення попереднього розрахунку внесків у вигляді ділових зв'язків залежить від виду діяльності простого товариства. Можна віднайти певні зачіпки, що сприятимуть встановленню обґрунтованому розміру внеску зв'язків у вартісному вимірнику. Ними може бути: обсяг і вартість укладених вкладником договорів, здійснених угод і т.д, з контрагентами які потенційно можуть бути контрагентами простого товариства. Однак, попри дозвіл здійснення такого виду внеску на рівні правового регулювання дотримуємося думки, що з точки зору облікового відображення зв'язки не є об'єктом обліку, а тому в обліку не відображаються. І взагалі сумніваємося в доцільності визнання специфічних видів внесків, що не ідентифікуються, внесками у спільну діяльність.

Після етапу здійснення внесків, настає наступний етап – здійснення постійних взаємозв'язків та зовнішніх взаємозв'язків. Облікове відображення господарських процесів є загальноприй-

нятим, особливостей не виникає. Облік постійних взаємозв'язків, зовнішніх взаємозв'язків також стандартний, адже просте товариство, в обліку якого відображаються такі процеси та операції є самостійним суб'єктом господарювання, який при відображенні облікових процесів керується відповідними положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку.

Розглянувши основні особливості обліку процесів, що виникають при функціонуванні простого товариства, пропонуємо дослідити податкові наслідки здійснення такого виду діяльності. Так, спільна діяльність відповідно до Податкового кодексу України не зазначається у переліку платників податку на прибуток (ст. 133 ПКУ) [9]. Власне тому, за результатами спільної діяльності сплачується податок на прибуток її учасників, тобто об'єктом оподаткування є отримана учасниками в результаті здійснення діяльності простого товариства їх частина прибутку, яка визначається шляхом розподілу між ними отриманого прибутку відповідно до умов договору простого товариства. Підпункт 153.14.3 п. 153.14 ст. 153 ПКУ вказує, що виплата (нарахування) частини прибутку, отриманого учасниками спільної діяльності, оподатковується за основною ставкою. Такий прибуток підлягає оподаткуванню під час його виплати чи нарахування. Відповідно до статті 136 ПКУ при визначенні об'єкта оподаткування не враховуються грошові або майнові внески згідно з договорами про спільну діяльність на території України без створення юридичної особи. Стаття 135 Кодексу свідчить про те, що доходи від спільної діяльності не входять ні до доходів від операційної діяльності, визначених у п. 135.4, ні до інших доходів, визначених у п. 135.5. Отже, не передбачається подвійне оподаткування доходів, отриманих учасником від спільної діяльності. Майно, отримане платником, уповноваженим вести облік результатів спільної діяльності, від іншого учасника спільної діяльності з метою його подальшого використання у такій діяльності, вважається придбаним і відповідно його вартість може бути врахована при визначенні результатів спільної діяльності у порядку, встановленому розділом III ПКУ (вартість товарів може бути віднесена до собівартості реалізованих товарів на дату визнання доходів від продажу таких товарів, а основні засоби та нематеріальні активи можуть бути визнані як окремі об'єкти амортизації).

У разі якщо протягом звітної періоду витрати спільної діяльності перевищують доходи такої

діяльності, такі збитки переносяться на зменшення доходів майбутніх податкових періодів від такої спільної діяльності протягом строків, визначених ПКУ (пп. 153.14.4 п. 153.14 ст. 153 ПКУ).

Висновки. З урахуванням вище наведеної інформації, оскільки господарські відносини між учасниками спільної діяльності прирівнюються до відносин на основі окремих цивільно-правових договорів, внесення платником податку – учасником спільності діяльності майна у якості внеску (товарів, основних засобів, нематеріальних активів) відображається у податковому об-

ліку такого платника як продаж такого майна. Вартість такого майна визначається на рівні вартості, що зафіксована в договорі про спільну діяльність.

Отриманні знання в результаті розгляду питань організації обліку та його ведення при здійсненні діяльності простого товариства, виявленні особливості, зокрема в частині внесків, формують інформаційну базу для подальшого проведення контролю за результатами такої діяльності.

Список використаних джерел

1. Дзера О. В. Поняття та основні види зобов'язань за спільною діяльністю, зобов'язальне право: теорія і практика: [навч. посіб.] / О. В. Дзера. — К. : Юрінком Інтер, 1998. — 300 с.

2. Довгерт А. С. Спільна діяльність. Цивільне право: навч. посіб. — К. : ВЕНТУРІ, 1996.

3. Луць В. В. Контракти у підприємницькій діяльності: навч. посіб. — К. : Юрінком Інтер, 1999.

4. Косач Н. Е. Правовое регулирование совместной хозяйственной деятельностью: монография. — Донецк : ТОВ «Юго-Восток, Лтд». — 2003.

5. Бабіч В. В. Деякі питання бухгалтерського обліку спільної діяльності без створення юридичної особи за договором простого товариства [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Foa/2011_17/17_28.pdf.

6. Батищева Н. Н. Проведение аудита операций совместной деятельности с использованием международного опыта / Н. Н. Батищева, А. В. Бондарь // [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://archive.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/fkd/2011_1/part2/42.PDF.

7. Зима Г. І. Особливості обліку та оподаткування операцій з використанням ОЗ в умовах

спільної діяльності без створення юридичної особи / Г. І. Зима, Н. І. Самбурська // Экономика Крыма. — 2009. — № 2 (35). — С. 343–349.

8. Закон України «Про оподаткування прибутку підприємств» (втратив чинність на підставі Кодексу N 2755-VI (2755-17) від 02.12.2010, ВВР, 2011, № 13-14, № 15-16, № 17, ст. 112) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/334/94-%D0%B2%D1%80/page4>.

9. Податковий кодекс України від 25.05.2011 № 2755-17 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.

10. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 12 «Фінансові інвестиції» Затверджено наказом Міністерства фінансів України від 26.04.2000 № 91 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0284-00>.

11. Методичні рекомендації з бухгалтерського обліку спільної діяльності без створення юридичної особи № 1873 від 30.12.11. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://document.ua/pro-zatverdzhennja-metodichnih-rekomendacii-z-buhgalterskogo-doc83665.html>.

JEL CLASSIFICATION: M41

THE METHODOLOGY OF THE ACCOUNTING COMPONENTS OF JOINT ACTIVITY WITHOUT CREATING A LEGAL ENTITY

Natalia I. HARAPKO

PhD applicant, Department of Accounting and Audit of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

Summary. The article is devoted to the issue of accounting of business transactions arising in the implementation of joint activities without

establishing a legal entity. Peculiarities of organization of accounting identified and the tax effect of the exercise of such activity.

Key words: *joint venture, partnership, accounting fees, the operator, the participants.*

The contracting parties partnership reflects in the accounting transactions related to commitments made for conducting joint activities and commitments to the partnership; the implementation and supervision fees; with compensation expenses partnership; of income (expense), acquired in the course of joint activities. Operations connected with the operation of the partnership, detailing partnership relationships with third parties, expenditure and cash flow of its income (loss) in the accounting party members are not displayed.

A special type of contribution is the contribution of labor input, which provides a simple implementation of company employees who perform necessary to achieve a common goal specified in the contract work, and the remaining staff members participating companies joint activities without a legal entity who made a contribution.

Operations related to the administration of contributions as shown in the account by performing input and a separate balance sheet.

The transfer procedure contributions to the registration of participants is similar to the process of implementation, revenue is recognized, but no actual cash inflows as the implementation. With the contribution of labor input to consider that SC does not provide a legal entity - workforce is created. As workers involved in joint activities, participants are staff members who made contributions in labor participation, wage calculation and maintenance and paid member of a general partnership, however, costs are recognized in the account operator in settlement of debt (for contributions) parties to partnership without compensation.

Obtaining knowledge as a result of consideration of issues of accounting and its conduct in the exercise of partnership, identifying characteristics, in particular in terms of contributions forms the knowledge base for future monitoring of the results of such activities.

References

1. Dzera O. V. (1998) Poniattia ta osnovni vydy zoboviazan za spilnoi diialnistiu, zoboviazalne pravo: teoriia i praktyka [The concept and main types of obligations on joint activities, contractual right: Theory and Practice]. Kyiv, Inter Yurinkom.
2. Dovgert A. S. (1996) Spilna diialnist. Tsyvilne pravo [Joint activities. Civil law]. Kyiv, Ventura.
3. Lutz V. V. (1999) Kontrakty u pidpriemnytskii diialnosti [Contracts in business]. Kyiv, Inter Yurinkom.

4. Kosach N. E. (2003) Pravovoe rehulirovanie sovместnoi khoziaistvennoj dejatel'nostju [Law regulation of joint activity]. Donetsk, D: South-East Ltd.
5. Babich V. V. (2012) Deiaki pytannia bukhalterskoho obliku spilnoi diialnosti bez stvorennia yurydychnoi osoby za dohovorom prostoho tovarystva [Some accounting issues of joint activities without a legal entity under the contract of partnership]. Retrieved from http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Foa/2011_17/17_28.pdf.

6. Batischeva N. N., Bondar A. V. (2014) Provedenie audita operatsii sovmestnojj dejatelnosti s ispolzovaniem mezhdunarodnoho opyta [Auditing of joint activities with using international experience]. Retrieved from http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/fkd/2011_1/part2/42.PDF.

7. Zyma G. I., Samburska N. I. (2009) Osoblyvosti obliku ta opodatkuвання operatsii z vykorystanniam OZ v umovakh spilnoi diialnosti bez stvorennia yurydychnoi osoby [Features of accounting and taxation using health care in terms of joint activities without a legal entity]. *The Crimea Economy*, 2 (35), 343–349.

8. Law of Ukraine (repealed under Code N 2755-VI (2755-17) of 02.12.2010, BD, 2011, N 13-14 N 15-16, N 17, st.112) On Corporate Income Tax. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/334/94-%D0%B2%D1%80/page4>.

9. Tax Code of Ukraine (25.05.2011 № 2755-17). Retrieved from <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.

10. Polozhennia (standart) bukhalterskoho obliku 12 «Finansovi investytsii» Zatverdzheno nakazom Ministerstva finansiv Ukrainy vid 26.04.2000 № 91 [Regulation (Standard) 12 “Financial investments” approved by the Finance Ministry of Ukraine from 26.04.2000 № 91]. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0284-00>.

11. Metodychni rekomendatsii z bukhalterskoho obliku spilnoi diialnosti bez stvorennia yurydychnoi osoby № 1873 vid 30.12.11. [Guidelines on accounting of joint activities without a legal entity number 1873 of 12/30/11]. Retrieved from <http://document.ua/pro-zatverdzhennja-metodichnih-rekomendacii-z-buhalterskogo-doc83665.html>.

УДК 657

ОСОБЛИВОСТІ СТРАХОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ЇХ ВПЛИВ НА СИСТЕМУ ОБЛІКУ

Олена Олексіївна ЛАВРОВА

здобувач кафедри обліку і аудиту Черкаського інституту банківської справи УБС НБУ (м. Київ)

E-mail: Elenalavrova.el@gmail.com

Анотація. У статті розглянуто специфічні особливості страхової діяльності, що зумовлюють виникнення особливих об'єктів обліку та показників фінансової звітності; обґрунтовано їх доцільність, суттєвість та необхідність розкриття.

Аннотация: в статье рассмотрены специфические особенности страховой деятельности, которые провоцируют возникновение особых объектов учета и показателей финансовой отчетности, обоснована их ответственность и необходимость раскрытия.

Ключові слова: страхування, страхова діяльність, об'єкт бухгалтерського обліку, компонент депозиту, розділення.

Ключевые слова: страхование, страховая деятельность, объект бухгалтерского учета, компонент депозита, разделение.

Постановка проблеми. Джерелом інформації щодо стану страхового ринку є дані Державного реєстру фінансових установ та фінансової звітності страховиків. Відповідно, їх достовірність знаходиться в прямій залежності від показників, що представлені страховиками у публічній звітності. У ринкових умовах посилюються вимоги до якості облікової інформації. Це вимагає більш прискіпливої уваги до процесу підготовки облікової інформації та формування фінансової звітності. Для її складання страховики України застосовують міжнародні стандарти фінансової звітності, що зумовлює певні особливості представлення показників. Враховуючи вище викладене, виникла необхідність у дослідженні методологічних та організаційних засад представлення узагальненої облікової інформації, що і зумовлює актуальність дослідження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Певні обліково-аналітичні аспекти діяльності страхових компаній досліджували в своїх працях О. О. Гаманкова, Т. О. Гарматій, В. С. Лень, О. В. Бондаренко, М. О. Белгородцева, О. О. Гончаренко. В багатьох дослідженнях представлені вже особливості обліку в страхових компаніях, проте достатнє обґрунтування та виокремлення специфічних об'єктів обліку відсутнє. Таким чином, **метою статті** є виокремлення характерних особливостей страхової діяльності та їх впливу на систему обліку.

Обґрунтування отриманих наукових результатів. За своєю сутністю, страхування – це сукупність економічних відносин із приводу створення цільових фондів грошових коштів, призначених для захисту майнових інтересів населення від раптових небезпек, котрі супроводжуються збитками. Створення цільових грошових фондів для страхування, управління ними і розподіл – це частина системи фінансових відносин, нерозривно пов'язана з іншими формами акумуляції та управління фінансовими ресурсами суспільства, такими, як державний бюджет, позабюджетні фонди соціального страхування, децентралізовані грошові фонди суб'єктів підприємницької діяльності [6, с. 288].

Згідно Закону України «Про страхування» страхування - це вид цивільно-правових відносин щодо захисту майнових інтересів фізичних осіб та юридичних осіб у разі настання певних подій (страхових випадків), визначених договором страхування або чинним законодавством, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати фізичними особами та юридичними особами страхових платежів (страхових внесків, страхових премій) та доходів від розміщення коштів цих фондів [1].

Таким чином, сутність страхової діяльності полягає в тому, що один суб'єкт, за відповідну плату, перебирає на себе фінансову частину ризиків іншого суб'єкта. При цьому, кошти аку-

мульовані у вигляді плати за страхові послуги підлягають інвестиційному розміщенню з метою захисту інтересів споживачів.

Виходячи з цього, змістом страхування є система замкнених перерозподільних відносин між його учасниками, об'єктом яких є формування ними цільового страхового фонду за рахунок грошових внесків і відшкодування з нього можливого надзвичайного та іншого збитку застрахованих або для виплати грошових коштів громадянам у разі втрати ними працездатності. Економічна природа страхування полягає у створенні спеціалізованими організаціями – страховими компаніями страхового фонду, формованого з внесків страхувальників (премій), з якого відшкодовуються збитки, яких зазнали страхувальники в результаті страхових випадків, покритих страхуванням [11, с. 15].

Особливості здійснення страхових операцій залежать від їх виду. При цьому, у сучасній літературі існує багато підходів до класифікації страхування. Класифікація страхування – це система поділу страхування на сфери діяльності, галузі, підгалузі та види, які розміщені таким чином, що кожна наступна ланка класифікації є частиною попередньої. Класифікація страхування має важливе значення у розумінні внутрішньої структури, у виробленні методичних підходів до оцінки страхової справи, а також у теоретичних дослідженнях страхування [11, с. 29].

Найпоширеніші підходи до класифікації видів страхування можна узагальнити наступним чином [на підставі 6–12]:

За об'єктами страхування

- майнове страхування (страхування майна громадян, страхування майна юридичних осіб) – сукупність видів страхування, об'єктом яких є майно юридичних і фізичних осіб;

- особисте страхування (страхування від нещасних випадків, медичне страхування, страхування життя і пенсій) – галузь страхування, в якій об'єктом страхування є життя, здоров'я, працездатність громадян;

- страхування відповідальності – галузь страхування, в якій об'єктом страхування є відповідальність перед третіми особами, які можуть зазнати збитків унаслідок діяльності або бездіяльності страхувальника.

За формами проведення страхування

- добровільне страхування – здійснюється на основі договору між страхувальником і страховиком;

- обов'язкове страхування – встановлює держава з метою захисту інтересів не лише окремих страхувальників, а й суспільства в цілому. Для здійснення обов'язкових видів страхування законодавчими актами визначаються перелік об'єктів страхування, обсяги страхової відповідальності, норми страхового забезпечення, порядок сплати страхових платежів, права й обов'язки учасників страхування.

За сферами діяльності або спеціалізацією страховика

- страхування життя – це матеріальне забезпечення особи після досягнення пенсійного віку чи у випадку втрати дієздатності через нещасний випадок;

- загальне (ризикове) страхування.

За родом небезпеки страхових ризиків

- за діяльністю страховика (морське, авіаційне, автотранспортне тощо);

- за видами ризиків (фінансові, кредитні, екологічні тощо).

За статусом страхувальника

- страхування фізичних осіб – проводиться на випадок створення фінансової безпеки для власника майна. Об'єктом страхування виступає майно фізичних осіб, яке належить їм на правах особистої власності;

- страхування юридичних осіб – страхування будівель (виробничого, адміністративного, соціально-культурного та суспільного призначення); споруд (вежі, щогли, агрегати та інші виробничо-технологічні установи), інженерного та виробничо-технологічного обладнання (комунікаційні системи, апарати, верстати, передавальні та силові машини, інші механізми); господарських будівель (склади, сховища, гаражі, майданчики, огорожі і т. ін.); окремих приміщень (цехи, лабораторії, кабінети); інвентарю, технологічного обладнання, меблів; незавершеного будівництва; товарно-матеріальних цінностей (товари, сировина, матеріали), а також страхування фінансових та кредитних ризиків.

За статусом страховика:

- державне страхування – послуги надають державні страхові організації (в т.ч. соціальне страхування);

- комерційне страхування – послуги надають страхові компанії, створені у формі акціонерних, повних, командитних товариств та товариств з додатковою відповідальністю;

- взаємне страхування – послуги надають товариства взаємного страхування.

На нашу думку, така класифікація потребує уточнення в частині поділу страхових договорів за їх тривалістю:

- короткострокове;
- довгострокове.

Але значно суттєвіше, на нашу думку, виходячи із сучасних реалій та міжнародних стандартів фінансової звітності, виокремити у складі страхування життя такі підвиди:

- інвестиційне страхування (з умовою дискреційної участі або без неї);
- безінвестиційне страхування.

Особливості страхової діяльності зумовлені пріоритетністю захисту інтересів споживачів страхових послуг та принципами їх реалізації. У 2000 році Міжнародна асоціація органів нагляду за страховою діяльністю (IAIS) (1994 рік створення), що об'єднує близько 180 країн, розробила «Міжнародні принципи здійснення страхових операцій». Ухвалення цього документа мало на меті забезпечення кращого контролю за галуззю страхування як на внутрішніх, так і на зовнішніх ринках; створення ефективно і стабільно функціонуючих ринків з метою захисту страховальників та їхніх інтересів; об'єднання зусиль усіх членів для розроблення стандартів нагляду тощо [11, с. 18].

Виходячи із принципів, представлених в даному документі та вимог чинного законодавства щодо захисту прав споживачів страхових послуг, слід виділити ряд особливостей, що властиві саме страховій діяльності:

- перестраховання ризиків: частку ризиків прийнятих у страхування страховик передає у перестраховання, таким чином, захищаючи споживача від власної неплатоспроможності за договорами страхування;

- страховий тариф: обсяги страхових внесків повинні покривати витрати страховика на власне утримання, забезпечення діяльності та отримання інвестиційного доходу. Страховий тариф – ставка страхового внеску з одиниці страхової суми за визначений період страхування [1];

- страхова сума: обсяг ризиків переданих у перестраховання обмежується сумою узгодженою сторонами, але не вищою ніж вартість предмету страхування;

- страхові резерви: за рахунок страхових премій формуються спеціальні резерви – математичні (для страховиків, що здійснюють страхування життя, так зване «life-страхування») або технічні (для страховиків, що здійснюють види страхування інші ніж страхування життя, так зване

«non-life-страхування», або ризикове чи майнове страхування). Такі резерви підлягають інвестиційному розміщенню та виступають гарантією виконання страховиком своїх зобов'язань при настанні страхових випадків;

- викупна сума: за умови дострокового розірвання договору страхування життя страховальник отримує грошову компенсацію, що включатиме не лише сплачені страхові премії, а і частку доходу від розміщення математичних резервів. Методика розрахунку таких сум здійснюється актуарієм та проходить експертизу в Національній комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ризиків фінансових послуг з метою підвищення рівня довіри до life-страхування та захисту інтересів споживачів таких послуг;

- інвестиційне страхування: договори страхування життя можуть мати компонент депозиту з умовою дискреційної участі або без неї, що підлягає розділенню. Тобто, за умови укладення довгострокового договору страхування життя страховальник може отримати не лише викупну суму, а і частку доходу від розміщення математичних резервів та гарантований елемент.

Перелік виокремлених особливостей не є вичерпним, проте саме такі специфічні процедури та методи захисту інтересів споживачів зумовлюють виникнення специфічних об'єктів обліку та їх оцінки. До таких об'єктів слід віднести:

- страхові резерви;
- частка перестраховиків у страхових преміях та виплатах;
- доходи страхових компаній, що поділяють на доходи від основної діяльності (надання страхових послуг) та від розміщення страхових резервів;
- гарантійний фонд страховика, що складається із резервного або додаткового капіталу та нерозподіленого прибутку;
- компонент депозиту за договорами страхування життя;
- бонуси за договорами страхування життя, що нараховуються за його компонентом депозиту;
- зобов'язання страховиків, в частині оцінки, перевірки адекватності та визнання у їх складі викупних сум та гарантованих елементів і умов дискреційної участі на підставі актуарних розрахунків;
- аквізичні витрати;
- активи страховика, в частині їх оцінки, що за вимогами міжнародних стандартів бухгалтерського обліку не можуть включати суми, що в пер-

спективі будуть виплачені страхувальникам, а також мати достатній рівень ліквідності;

- розрахунки із страховими та перестрахови-ми посередниками.

Отже, особливості здійснення страхової діяльності та захисту інтересів страхувальників зумовлюють цілий комплекс специфічних об'єктів обліку.

Страхові послуги в Україні надаються фінансовими установами, що відповідають спеціальному комплексу вимог щодо організаційно-правової форми та обсягу капіталу, іншим особливостям, зареєстровані Уповноваженим органом та мають ліцензію на здійснення страхової діяльності. Такі фінансові установи повинні мати достатній рівень платоспроможності та ліквідності щоб забезпечити виплату страхових відшкодувань. З метою забезпечення достатньої фінансової стійкості страховиків, Законом України «Про страхування» визначено ряд специфічних вимог до страховика ще на етапі його створення:

1. страховики створюються у формі акціонерних, повних, командитних товариств або товариств із додатковою відповідальністю. Розглянемо кожну з цих форм. Акціонерне товариство передбачає формування капіталу за рахунок продажу (капіталізації) його акцій, що дозволяє акумулювати суттєвий обсяг коштів, які слугуватимуть гарантією платоспроможності. Якщо страховика створено у формі публічного акціонерного товариства, то його акції можуть слугувати додатковим інструментом залучення коштів, оскільки вони можуть перебувати у вільному обігу на ринку цінних паперів. Окрім того, управління товариствами, що створені в такій формі здійснюється, зазвичай висококваліфікованими найманими менеджерами, рішення яких підлягають схваленню загальними зборами акці-

онерів, що забезпечує ефективність такої моделі. Інші види запропонованих товариств не можуть виступати емітентами акцій, а отже, є незручними для залучення великого капіталу. Слід зазначити, що визначені форми господарювання забезпечують високий рівень гарантування виплати зобов'язань, а от у формі товариства з обмеженою відповідальністю страховик створений бути не може, адже його власники не несуть відповідальності за зобов'язаннями компанії власним майном. Звичайно, така норма поширюється і на акціонерні товариства, проте процедури їх банкрутства та ліквідації забезпечують гарантію виплат;

2. обсяг статутного капіталу страховика, який займається видами страхування іншими, ніж страхування життя, встановлюється в сумі, еквівалентній 1 млн євро, а страховика, який займається страхуванням життя, – 1,5 млн євро за валютним обмінним курсом України. Такі розміри капіталу забезпечують капіталізацію страховиків та обмежують доступ на ринок дрібних та ненадійних страховиків, що не здатні гарантувати страхових виплат;

3. статутний капітал страховиків може бути сплачений або у грошовій формі, або частково (до 25 %) державними цінними паперами. Такий склад капіталу зумовлює достатність ліквідності активів страховика та дозволяє гарантувати здійснення страхових виплат;

4. часткове обмеження діяльності страховиків-нерезидентів з метою формування власного капіталізованого страхового ринку.

На нашу думку, виокремлені особливості цілком здатні забезпечити виконання своєї основної функції – забезпечення платоспроможності страховика в частині виплати відшкодувань. Узагальнити їх можна у вигляді таблиці 1.

Таблиця 1

Специфічні об'єкти обліку страхової діяльності

Особливості страхової діяльності та страховиків	→	Специфічні об'єкти обліку та оцінки
1		2
перестраховання ризиків: частку ризиків прийнятих у страхування страховик передає у перестраховання, таким чином, захищаючи споживача від власної неплатоспроможності	→	частка перестраховиків у страхових преміях та виплатах
страховий тариф: обсяги страхових внесків повинні покривати витрати страховика на власне утримання, забезпечення діяльності та отримання інвестиційного доходу	→	доходи страхових компаній, що поділяють на доходи від основної діяльності (надання страхових послуг) та від розміщення страхових резервів

Таблиця 1 (продовження)

страхова сума: обсяг ризиків переданих у перестраховування обмежується сумою узгодженою сторонами, але не вищою ніж вартість предмету страхування	→	зобов'язання страховиків, в частині оцінки, перевірки адекватності та визнання у їх складі викупних сум та гарантованих елементів і умов дискреційної участі на підставі актуарних розрахунків
страхові резерви: за рахунок страхових премій формуються спеціальні резерви – математичні (для страховиків, що здійснюють страхування життя, так зване «life-страхування») або технічні (для страховиків, що здійснюють види страхування інші ніж страхування життя, так зване «non-life-страхування», або ризикове чи майнове страхування).	→	страхові резерви за їх видами
викупна сума: за умови дострокового розірвання договору страхування життя страхувальник отримує грошову компенсацію, що включатиме не лише сплачені страхові премії, а і частку доходу від розміщення математичних резервів. Методика розрахунку таких сум здійснюється актуарієм та проходить експертизу в Національній комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ризиків фінансових послуг з метою підвищення рівня довіри до life-страхування та захисту інтересів споживачів таких послуг	→	гарантійний фонд страховика, що складається із резервного або додаткового капіталу та нерозподіленого прибутку; активи страховика, в частині їх оцінки, що за вимогами міжнародних стандартів бухгалтерського обліку не можуть включати суми, що в перспективі будуть виплачені страхувальникам, а також мати достатній рівень ліквідності
інвестиційне страхування: договори страхування життя можуть мати компонент депозиту з умовою дискреційної участі або без неї, що підлягає розділенню. Тобто, за умови укладення довгострокового договору страхування життя страхувальник може отримати не лише викупну суму, а і частку доходу від розміщення математичних резервів та гарантований елемент	→	компонент депозиту за договорами страхування життя, бонуси за договорами страхування життя, що нараховуються за його компонентом депозиту
інші особливості	→	розрахунки із страховими та перестраховими посередниками, аквізичні витрати

Джерело: узагальнено автором на підставі [1-5]

Висновки. Отже, характерні особливості страхової діяльності зумовлюють виникнення спеціалізованих об'єктів обліку, а саме компонент депозиту за договорами інвестиційного страхування, частка капіталу щодо умов дискреційної участі, доходи та витрати від розміщення

страхових резервів, частка перестраховиків за видами страхування та резервів, а також специфічні елементи визнання та оцінки зобов'язань і резервів страховика. Розробка системи облікового відображення цих об'єктів становить перспективу подальших досліджень.

Список використаних джерел

1. Закон України № 85/96-ВР від 07.03.1996 р. «Про страхування» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.zakon.rada.gov.ua.

2. Закон України № 2664-III від 12.07.2001 р. «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.zakon.rada.gov.ua.

3. Закон України № 1629 від 18.03.2004 р. «Про загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського

Союзу» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.zakon.rada.gov.ua.

4. Постанова Кабінету Міністрів України № 1706 від 28.10.1998р. «Програма реформування системи бухгалтерського обліку із застосуванням міжнародних стандартів» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.zakon.rada.gov.ua

5. Міжнародні стандарти фінансової звітності (МСФЗ, МСФЗ для МСП, включаючи МСБО та тлумачення КТМФЗ, ПКТ). IASB; Список,

Стандарт, Міжнародний документ № 929_010 від 01.01.2012. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.zakon.rada.gov.ua.

6. Василик О. Д. Теорія фінансів: підручник. — К. : НІОС, 2000. — 416 с.

7. Гаманкова О. О. Ринок страхових послуг України: теорія, методологія, практика: [монографія] / О. О. Гаманкова. — К. : КНЕУ, 2009. — 283 с.

8. Гедз М. Й. Обліково-аналітичне забезпечення управління небанківськими фінансовими установами: монографія / Авт. колектив; За наук. ред. к.е.н., доц. М. Й. Гедза. — Київ : ТОВ «ДКС центр», 2009. — 392 с.

9. Криниця С. О. Небанківські фінансові установи: управління, фінанси та облік: монографія / Авт. колектив; За наук. ред. к.е.н., доц. С. О. Криниці. — Київ: ТОВ «ДКС центр», 2010. — 408 с.

10. Лень В. С. Облік і аудит у страхових організаціях: навч. посіб. — К. : Центр навчальної літератури, 2009. — 408 с.

11. Нагайчук Н. Г. Фінанси страхових компаній: навч. посібник / Н. Г. Нагайчук, О. О. Гончаренко. — К. : УБС НБУ, 2010. — 527 с.

12. Унинець-Ходаківська В. П., Костюкевич О. І., Лятамбор О. А. Ринок фінансових послуг: теорія і практика. Вид. 2-ге доп. і перероб: навч. посіб. — К. : Центр учбової літератури, 2009. — 392 с.

JEL CLASSIFICATION: G22, M41

FEATURES OF INSURANCE AND THEIR IMPACT ON THE ACCOUNTING SYSTEM

Olena O. LAVROVA

Researcher of the Department of Accounting, Analysis and Audit Cherkassy Institute of Banking University of Banking of the National Bank of Ukraine (Kyiv)

Summary. It has discussed the specific features of insurance, which contribute any significant accounting and objects of financial statements; substantiated their relevance, materiality and necessity disclosure in this article.

Key words: *insurance, insurance activity, project accounting, deposit component, separation.*

Requirements for the quality of accounting information amplified in modern conditions. This require more detailed attention to the process of preparing accounting information and financial reports.

In essence, insurance – a set of economic relations with the establishment of the trust funds of funds intended to protect the property interests of the population of sudden dangers, which accompanied a loss.

We have identified a number of features that is characteristic of insurance:

- Reinsurance risks;
- Availability of insurance rate;
- Availability of the sum insured;
- Availability of insurance reserves;
- Availability redemption amount;
- Investment insurance.

The list of the examined features is not exhaustive, but these are specific procedures and methods of consumer protection predetermine the origin of specific accounting objects and their evaluation. These objects include:

- Insurance reserves;
- Reinsurance's share of the premium and payments;

- Income of insurance companies that share income from operations (insurance services) and the placement of insurance reserves;

- Guarantee fund insurer, consisting of backup or additional capital and retained earnings;

- Deposit component under life insurance contracts;

- Bonuses for life insurance contracts that are awarded for its component of the deposit;

- Liability insurers in the evaluation, validation and recognition of adequacy in their composition and redemption amounts guaranteed element and the discretionary participation on the basis of actuarial calculations;

- Akvizitsiyni costs;

- Assets of the insurer, as part of their evaluation, as required by international accounting standards can not include the amount that will be paid in the future to policyholders and have sufficient liquidity;

- Calculations of insurance and reinsurance intermediaries.

Thus, the peculiarities of the insurance business and protection of policy holders cause a range of specific accounting objects.

References

1. The Law of Ukraine № 85/96-VR of 07.03.1996. "On insurance". Retrieved from www.zakon.rada.gov.ua.

2. Law of Ukraine № 2664-III of 12.07.2001. "On Financial Services and State Regulation of Financial Markets". Retrieved from www.zakon.rada.gov.ua.

3. The Law of Ukraine № 1629 of 18.03.2004. "On the National Program of Adaptation of Ukraine to the European Union". Retrieved from www.zakon.rada.gov.ua.

4. The Cabinet of Ministers of Ukraine № 1706 from 28.10.1998r. "Program of Accounting Reform

of the International Standards”. Retrieved from www.zakon.rada.gov.ua.

5. International Financial Reporting Standards (IFRS, IFRS for SMEs, including IAS and IFRIC, SIC). IASB; List, Standard, International Document of 01.01.2012 № 929_010. Retrieved from www.zakon.rada.gov.ua.

6. Vasylyk O. (2000) *Teoriia finansiv* [Finance Theory]. K.: Lake Nyos.

7. Hamankova O. (2009) *Runok strahovuh poslug Ukrainu: teoriya, metodologiya, praktuka* [Insurance industry of Ukraine: theory, methodology, practice]. K.: KNEU.

8. Gedz M. (2009) (Ed.) *Oblikovo-analituchne zabezpechennya upravlinnya nebankivskumu finansovumu ustanovamu* [Accounting and analytical

maintenance of non-banking financial institutions]. Kyiv LLC “DKS Center”.

9. Krynycia S. (2010) *Nebankivski finansovy ustanovy: upravlinnya, finansy ta oblik* [Non-bank financial institutions, management, finance and accounting]. Kyiv LLC “DKS Center”.

10. Len V. (2009) *Oblik i audyt u strahovyh organizaciiah* [Accounting and audit of insurance organizations]. Training, guide. K.: Centre textbooks.

11. Nahaichuk N., Goncharenko O. (2010) *Finansy strahovyh kompanii* [Finance insurance companies]. K.: UB NBU.

12. Unynets-Khodakivskii V., Kostiukevich A., Liatambor O. (2009) *Runok finansovuh poslug: teoriya i praktuka* [Financial Markets: Theory and Practice]. View. 2nd ext. and revised: Textbook. K.: Center of educational literature.

УДК 657.6:006.32

ОЦІНКА РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ НА ОСНОВІ СТАНДАРТИЗАЦІЇ

Андрій Миколайович ЛЮБЕНКО

к.е.н., доцент кафедри обліку і аудиту Львівського інституту банківської справи УБС НБУ (м. Київ)

E-mail: andriy.lyubenko@gmail.com

Анотація. Стаття розглядає особливості аналітичної оцінки результатів фінансового контролю на основі стандартизації. Автором запропоновано підходи до оцінки результативності та ефективності контрольних заходів органів державного фінансового контролю з використанням стандартів INOSAI. Автор вважає, що запровадження системи оцінювання результатів контролю на основі стандартизації дозволить встановлювати причини порушень бюджетного законодавства, оцінювати якість контролю та в цілому сприятиме підвищенню ефективності державного фінансового контролю.

Аннотация. Статья рассматривает особенности аналитической оценки результатов финансового контроля на основе стандартизации. Автором предложены подходы к оценке результативности и эффективности контрольных мероприятий органов государственного финансового контроля с использованием стандартов INOSAI. Автор считает, что введение системы оценки результатов контроля на основе стандартизации позволит устанавливать причины нарушений бюджетного законодательства, оценивать качество контроля и в целом будет способствовать повышению эффективности государственного финансового контроля.

Ключові слова: стандарти контролю, державний фінансовий контроль, оцінка результативності та ефективності контрольних заходів.

Ключевые слова: стандарты контроля, государственный финансовый контроль, оценка результативности и эффективности контрольных мероприятий.

Постановка проблеми. Дотримання принципів контрольної діяльності, визначених Лімською декларацією та Кодексом етики державного аудитора, повинно забезпечити реалістичність виконання конкретних планів органу контролю і не матиме жодних обмежень під час оприлюднення результатів та здійснення заходів щодо їхньої реалізації.

Оскільки форми звітності, на нашу думку, повинні передбачати, як мінімум дані за попередній період (на кінець періоду), бюджетні (планові) показники за звітний період, фактичні дані за звітний період (на початок і кінець), дані за відхиленнями (у тому числі ступінь виконання планових показників), прогнозні дані на наступний період, то впровадження національних стандартів обліку державного сектора вирішить цю проблему.

Крім того, у звітності потрібно подавати дані про динаміку найважливіших показників фінансово-господарської діяльності за кілька років, дані темпу зростання чи зниження показників ді-

яльності, ступінь відхилення від заданих темпів.

З метою вдосконалення контролю державних фінансових потоків фінансова звітність економічних одиниць повинна містити дані в натуральних одиницях виміру, адже значення нефінансових даних для цілей контролю і прийняття управлінських рішень за його результатами є дуже важливим.

Вплив інформаційного забезпечення як нормотворчої частини здійснення контрольних функцій держави дозволить найефективніше застосовувати норми контролю відповідно до суб'єктів його здійснення.

Таким чином, використовуючи стандартизовані облікові інформаційні системи, контролери отримають якісні дані про підконтрольні об'єкти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання розгляду та оцінки результатів контрольних заходів, вдосконалення цієї роботи, розглядалися рядом вітчизняних науковців, зокрема С. В. Бардашем, Л. В. Гуцаленко, В. А. Дерійом, І. К. Дрозд, Є. В. Мнихом, І. Б. Стефанюком,

М. С. Пушкарем, В. С. Рудницьким, О. А. Шевчуком та іншими. Разом з цим, дослідження аналітичної оцінки результативності контрольних заходів та її вдосконалення на основі стандартизації ще достатньо не проводилось.

Мета і завдання статті полягають у розробці підходів до аналітичної оцінки результативності контрольних заходів, якості роботи органів державного фінансового контролю та визначення основних критеріїв на основі стандартів INTOSAI за якими можна проводити таку оцінку, та в подальшому забезпечити розробку і впровадження національних положень (стандартів) контрольної діяльності.

Обґрунтування отриманих наукових результатів. Вітчизняна історія документування результатів ревізії надає нам інструктивні матеріали, які й сьогодні слугують основою для складання підсумкових звітів, актів. Інструкцією про порядок проведення ревізій і перевірок контрольно-ревізійним управлінням Міністерства фінансів СРСР, контрольно-ревізійними управліннями міністерств фінансів союзних республік і їх місцевими органами № 61 від 20 червня 1975 р. (далі – Інструкція № 61) акт ревізії визначено основним підсумковим документом, в якому відображаються виявлені порушення державної дисципліни і недоліки у роботі перевіреної установи [1]. При цьому, за умов найскорішого реагування на виявлені зловживання, регламентується складання проміжного акту ревізії, який складається і подається керівництву разом із поясненнями відповідальних осіб за виявлені порушення.

Даною Інструкцією, окрім технічних умов підписання акту ревізії, висуваються критерії його якісного складання, до яких відносяться сувороб'єктивність, ясність, точність описаних фактів. Не допускається використання непідтверджених висновків і результатів, виявлених не ревізійними методами, а слідчими діями. Забороняється подання матеріалів з оцінкою дій посадових осіб, яка класифікує протиправні дії як кримінальні – «розкрадання коштів», «привласнення державного майна», «шахрайські дії» [1]. Такі ж вимоги залишилися і в чинних на сьогодні нормативних та інструктивних матеріалах.

Суттєвою вимогою, яка, на нашу думку, сприяє результативності ревізійного заходу є гласність, і, за нормами Інструкції № 61, інформування громадських організацій ревізованої установи, інших установ, винесення на обговорення виробничих нарад та зборів працівників є

обов'язковим.

Розробку пропозицій з усунення недоліків, виявлених ревізією, пропонується здійснювати за результатами такого обговорення разом з працівниками підприємства. Також розробляється проект вказівок керівникові підприємства щодо усунення виявлених недоліків фінансової дисципліни. У разі виявлення суттєвих порушень, ревізорами ставиться питання про усунення керівництва від управління і передачі справ до правоохоронних органів. На сьогодні ці основні моменти зі складанням акту ревізії та реалізацією результатів перевірки дієві і відображаються як норми при складанні підсумкових документів.

Звернемося до регламентації цього процесу міжнародним стандартом ISSAI 1700 «*Формування думки та аудиторський висновок щодо фінансової звітності*» [2].

Попри те, що стандартом визнано, що цілі аудиту в державному секторі переважно ширші, аніж ціль щодо висловлення думки про підготовку фінансової звітності державної установи в усіх суттєвих аспектах, відповідно до вимог стандартів фінансової звітності, підсумкову звітність державних аудиторів регламентовано складати відповідно до МСА 700 «Аудиторський висновок про фінансову звітність». Також стандартом ISSAI 1700 «*Формування думки та аудиторський висновок щодо фінансової звітності*» визнається єдиний підхід до підсумкового документу незалежно від сфери перевірок. Враховуючи, що повноваження державного аудиту для суб'єктів державного сектора, пов'язані з перевіркою дотримання законодавства, правил, директив міністерств, вимог політики уряду або постанов законодавчого органу можуть привести до додаткових завдань, окрім підтвердження звітності, результати виконання цих завдань мають бути висвітлені в аудиторському висновку.

Стандарт ISSAI 1700 «*Формування думки та аудиторський висновок щодо фінансової звітності*» визначає обов'язкове відображення у результатах аудиту усіх випадків недотримання законодавчих вимог або норм складання звітності, оцінювання ефективності системи внутрішнього контролю, якщо вони відповідають суспільним очікуванням щодо звітності аудиторів державного сектора. Такі додаткові обов'язки слід позначати в окремому розділі звіту аудитора.

В усіх інших випадках, як зазначено у стандарті ISSAI 1700, слід складати аудиторський висновок за МСА 700 «Аудиторський висновок про фінансову звітність». Безперечно, складання

аудиторського висновку сприятиме авторитету контрольної установи як в середовищі державного сектора, так і в суспільстві, а також на світовому ринку. Проте якість аудиторської діяльності в Україні та її організація ще не відповідає усім європейським нормам, а, отже, на нашу думку, надавати стандартизований аудиторський висновок чотирьох видів (позитивний, умовно-позитивний, негативний або відмову від видачі висновку) ще не час. І саме у цьому питанні оприлюднення результатів ревізії слід зберегти традиційні вітчизняні підходи.

Корисним прикладом побудови стратегії стандартизації звітності є розробка стандарту 9 «Звітність» у Міжнародних стандартах внутрішнього аудиту державного сектору (ISPPIA) [3]. Оскільки без реалізації результатів контрольної роботи не можна очікувати результативності контролю, окремим стандартом регламентовані принципи підготовки, періодичність складання і оприлюднення результатів внутрішнього аудиту.

Принципи підготовки звітності спрямовані на те, щоб складений за стандартами звіт аудитора відповідав очікуванню вищого керівництва та інших осіб щодо отримання інформації про роботу відділу внутрішнього аудиту.

У стандарті зазначено, що керівник підрозділу внутрішнього аудиту затверджує спеціальні (внутрішні) стандарти для всіх звітів. При цьому допускається узгодження з користувачами звітів їхньої форми та рівня підготовки, але на засадах стандарту.

Про всі отримані дані у процесі аудиту необхідно повідомляти посадову особу установи, яка зацікавлена в інформуванні про аудит (наприклад, посадова особа вищого рівня, яка ініціювала перевірку). Керівник підрозділу внутрішнього аудиту передає письмовий звіт вищому керівництву підприємства для його затвердження.

Особливо важливим для нашого дослідження є запропонована цим стандартом структура документування виконання перевірок, яка включає:

- мету та обсяги завдання внутрішнього державного аудиту;
- методи і способи досягнення цієї мети;
- опис завдань та специфіки об'єкту перевірки, його діяльності;
- ризики, засоби контролю та інші суттєві фактори, що досліджуються під час виконання завдання;
- критерії оцінки, що використовуються аудиторами;

- оцінку ефективності управління ризиками, розкриття слабких сторін і неефективність, надмірний контроль окремих сфер і низьке співвідношення вартості робіт порівняно з їхньою якістю;

- аудиторську думку щодо перевірених обсягів;

- рекомендації з вдосконалення діяльності;

- розкриття спірних питань, в яких виявилися розбіжності між аудитом і управлінням, що не були вирішені у дискусіях;

- розкриття недотримання норм і стандартів в аудиті і причин такої невідповідності;

- ознаки шахрайства, підозри щодо якого виникли у аудиторів;

- інформування зацікавлених осіб (вище керівництво, ініціаторів перевірки).

Очевидно, що окремі позиції, а саме розкриття спірних питань, за якими виникли розбіжності між аудиторами та керівництвом перевіреного підрозділу, ознаки шахрайства не визначаються як обов'язкові елементи під час регламентування складання звітності вітчизняними нормативними документами, а от процедура інформування керівництва описана у них досить детально. Стандартом 9 «Звітність» надається скорочений схематичний опис подання звітів керівництву: «письмові звіти надаються вищому керівництву наприкінці їхньої підготовки. Якщо аудитор вважає за необхідне, окремі результати або матеріал, отриманий у процесі аудиту, можна повідомити якнайшвидше».

Якість звітів у стандарті 9 визначається вимогою щодо чіткості та коротким, конструктивним викладенням матеріалу. Їхнє оприлюднення повинно відбуватися швидко та у визначених часових межах. Одночасно зазначена вимога конфіденційності – звіти повинні бути засекреченими згідно політики підприємства разом з матеріалами, що були охоплені перевіркою для уникнення несанкціонованого розкриття конфіденційної інформації на протипагу звітності за результатами заходів державного внутрішнього фінансового контролю, коли звітність може оприлюднюватись.

Звіти не повинні передаватися третім особам без повідомлення керівництва підприємства. Якщо виявлена суттєва помилка у звіті, її виправляють з наступним повідомленням усіх, хто вже отримав копії звіту.

Стандарт 9 «Звітність» регламентує зміст складання щорічних звітів і порядок оприлюднення аудиторського висновку.

Офіційний річний звіт керівника підрозділу внутрішнього аудиту вищому керівництву повинен містити думку аудиторів щодо адекватності і ефективності управління ризиками підприємства, контролю й корпоративного управління. Дана вимога суттєво відрізняє зміст звіту внутрішнього державного аудитора від змісту звіту контролера зовнішніх контрольних органів, який повинен відображати результати щодо виявлених помилок.

Стандартом 9 регламентовано і щорічний звіт підрозділу внутрішнього аудиту державної установи, який розкриває аспекти діяльності внутрішнього аудиту:

- обґрунтування висловленої думки з приводом аудиторських доказів та їх оцінкою;
- підсумок проведеної аудиторської роботи щодо достатності даних, на яких базується впевненість для формулювання думки аудитора, що підтверджена третіми особами;
- зосередження уваги вищого керівництва на важливості певних питань, що є суттєвими з погляду керівника внутрішнього аудиту при підготовці висновку аудитора;
- виконання річного запланованого обсягу аудиторських завдань, враховуючи умови, що його супроводжували, та відповідність критеріям якості;
- коментар щодо відповідності стандартам внутрішнього аудиту в державному секторі та результати виконання програми гарантування якості внутрішнього аудиту.

Окрім офіційного річного звіту, керівником внутрішнього аудиту приймаються заходи для складання протягом року проміжної звітності вищому керівництву. Такі проміжні звіти повинні розкривати питання, які відображатимуться у річному звіті.

У доповнення до основних положень стандарту підготовлені практичні рекомендації щодо окремих його положень.

Наприклад, керівництвом внутрішнього аудиту повинні чітко визначатись (ідентифікуватись) всі внутрішні користувачі звітів аудитора.

Спосіб подання інформації у звітах (теми звітів, вступна інформація, окремі деталі) має гарантувати, що різні користувачі будуть належним чином поінформовані для розуміння проведеної аудиторами роботи і зроблених рекомендацій.

Так, наприклад, керівництво підприємства не очікує отримувати детальні звіти щодо кожного заходу аудиту, але бажало б отримувати короткі

резюме за результатами їхнього проведення. Рішення щодо цього впливає з розміру підприємства, кількості проведених заходів. Але керівництво, без сумніву, має отримувати проміжні (підготовлені протягом року) та річні звіти аудиторів.

Очікування Аудиторського комітету обмежуються короткими резюме, складеними за проміжними звітами та річним звітом внутрішнього аудиту.

Вище керівництво має отримати інформацію у вигляді резюме основних висновків і рекомендацій за результатами аудиторського контролю в усіх сферах відповідальності.

Безпосередній керівник установи, де виконувався внутрішній аудит, повинен отримати повний матеріал аудиторської перевірки, поданий у звітах.

Зовнішньому аудиту слід надавати підсумкову інформацію щодо результатів перевірки, пов'язану насамперед з фінансовими питаннями, згідно викладених у стандартах правил обміну інформацією між зовнішніми та внутрішніми аудиторами.

Треті особи можуть отримувати копії аудиторських звітів відповідно до ступеня повноважень і відносин з державною установою, на якій проводиться внутрішній аудит.

Зовнішні користувачі отримують інформацію про результати внутрішнього аудиту згідно нормативного регламентування інформаційного обміну. Якщо таким зовнішнім користувачем є регулятор тієї чи іншої сфери діяльності державної установи, то вони отримують звіти, передбачені законодавчими актами.

Передача інформації за результатами внутрішнього аудиту повинна відбуватися згідно принципу конфіденційності. Державна установа повинна мати чітку угоду між відомчою внутрішньою контрольною службою і внутрішнім аудитом щодо умов та змісту аудиторської інформації, яка може повідомлятися.

Корисною є розробка відповідних нормативів щодо конфіденційності інформації, затверджена на державному підприємстві і узгоджена вищою організацією та відомчою службою внутрішнього контролю. Цими нормами слід керуватися під час інформування про результати внутрішнього аудиту. Відповідальність за дотримання конфіденційності покладається на вище керівництво державної установи.

Даний документ повинен передбачити ступені конфіденційності інформації з внутрішнього

аудиту перед представником власника (держави) під час надання йому повного аудиторського звіту. З цією метою доцільно використовувати відповідні позначки до звітних документів, наприклад «Обмеженість доступу – аудит». Для вітчизняної практики характерними є позначки «Для службового користування», «Таємно».

Запровадження обмеженого доступу до аудиторських звітів має бути обов'язковим, коли є певні підозри щодо можливого несанкціонованого оприлюднення конфіденційної інформації.

Висновки. Міжнародна стандартизація підсумкових аудиторських документів зовнішнього і внутрішнього аудиту державного сектору, за-

кладена в основу розробки вітчизняного стандарту державного фінансового контролю щодо підсумкового документу за результатами контрольного заходу, стане підґрунтям прозорості та об'єктивності виконання органами контролю своїх повноважень. Такі дані, в свою чергу, забезпечать якісну інформацію фінансової звітності установ державного сектору, що сприятиме досягненню мети дієвості і ефективності контролю, оскільки джерелом даних стануть найбільш інформаційно міські, в той же час зручні для використання формати звітності, які відображають державні фінансові потоки.

Список використаних джерел

1. Справочник контролера-ревизора : сборник нормативных документов по контрольно-ревизионной работе финансовых органов / под ред. С. М. Устиюка. — М. : Финансы и статистика, 1981. — С. 35.
2. ISSAI 1700 – Forming an Opinion and Reporting on Financial Statements [Electronic resource]. — Available from : <http://www.intosai.org/en/issai-executive-summaries/view/article/issai-1700-forming-an-opinion-and-reporting-on-financial-statements.html>.
3. Рудніцька Р. Міжнародні та вітчизняні стандарти аудиту в державному управлінні – спільні та відмінні риси / Р. Рудніцька // Демократичне врядування : науковий вісник. — 2012. — Вип. 10. — С. 10.
4. Державний фінансовий контроль: ревізія та аудит. П. К. Германчук, І. Б. Стефанюк, Н. І. Рубан, В. Т. Александров, О. І. Назарчук. К. : НВП «АВТ», 2004. — С. 134.
5. Лімська декларація керівних принципів аудиту державних фінансів від 12.08.1999 р. [Електронний ресурс] / Рахункова палата України. — Режим доступу : <http://www.ac-rada.gov.ua/control/main/uk/publish/article/140217>.
6. Звіт про результати роботи Державної фінансової інспекції за 2013 рік. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.dkrs.gov.ua/kru/uk/publish/category/101851>.
7. Канєва Т. Облік надходжень бюджетних установ в умовах модернізації обліку державного сектору економіки / Т. Канєва, С. Шевченко // Казна України. — 2012. — № 4. — С. 9–11.
8. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Стратегії модернізації системи бухгалтерського обліку в державному секторі на 2007-2015 р.р.» № 34 від 16.01.2007 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/34-2007-%D0%BF>.
9. Свірко С. В. Фаріон А. І. Побудова системи рахунків бухгалтерського бюджетного обліку в умовах формування інтегрованого інформаційного забезпечення управління державними фінансами України / С. В. Свірко, А. І. Фаріон // Незалежний аудитор. — 2013. — № 4. — С. 19–27.
10. Наказ Міністерства фінансів України № 1541 від 28.12. 2009 р. «Про затвердження Положення (стандарту) бухгалтерського обліку в державному секторі 101 «Подання фінансової звітності»[Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0103-10>.
11. Наказ Міністерства фінансів України № 1629 від 24.12. 2010 р. Про затвердження національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку в державному секторі [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0087-11>.

JEL CLASSIFICATION: H50

EVALUATION OF EFFECTIVENESS OF FINANCIAL CONTROL BASED ON STANDARDIZATION

Andriy M. LYUBENKO

Candidate of Science in Economics, Associate Professor of Department of Accounting and Audit of Lviv Institute of Banking of the University of Banking of the National Bank of Ukraine (Kyiv)

Summary. The article considers the features of analytical evaluation of financial control through standardization. The author suggested approaches to assessing the effectiveness and efficiency audits of state financial control by INOSAI standards. The

author proposed introducing of evaluation test results based on standardization will establish the causes of violations of budget legislation, to evaluate the quality of control and will improve the efficiency of state financial control.

Key words: *control standards, state financial control, evaluation of the effectiveness and efficiency of control measures.*

Commitment to the control activity determined Lima Declaration and the Code of ethics of the auditor should provide realistic implementation of specific plans and control body will have no restrictions when publishing the results and activities for implementation.

Influence of information provision as part of the standard-setting exercise control functions of the state will effectively apply the rules in accordance with control subjects its implementation. Thus, using standardized accounting information systems, controllers receive qualitative data on controlled objects.

Guidelines for reporting are intended to standards drawn up by the audit report meets the expecta-

tions of senior management and others for information about the work of Internal Audit. The standard states that the head of internal audit unit approves special (internal) standards for all reports. This renegotiation with users reporting their form and level of training, but on the basis of the standard.

All findings in the audit process should be reported official institutions interested in information about the audit (for example, a higher level official who initiated check). Head of Internal Audit reports written report to senior management of the enterprise for its approval.

References

1. Ustinjuk S. M. (1981) (Ed.) Spravochnik kontrolera-revizora: sbornik normativnyx dokumentov po kontrol'no-revizionnoj rabote finansovyh organov [Directory controller-auditor: a collection of normative documents on the control and audit work of financial officers]. M. : Finansy statistika.
2. ISSAI 1700 – Forming an Opinion and Reporting on Financial Statements. Retrieved from <http://www.intosai.org/en/issai-executive-summaries/view/article/issai-1700-forming-an-opinion-and-reporting-on-financial-statements.html>.
3. Rudniczka R. (2012) Mizhnarodni ta vitchyzniani standarty audytu v derzhavnomu upravlinnia – spilni ta vidminni rysy [International and national auditing standards in government - differences and similarities]. *Demokratyчне vriaduvannia : naukovyi visnyk*, 10.
4. Hermanchuk P. K., Stefaniuk I. B., Ruban N. I., Aleksandrov V. T., Nazarchuk O. I. (2004) Derzhavnyi finansovyi kontrol: reviziia ta audyt [State financial control, revision and audit.]. K. : NVP «AVT».
5. The Lima Declaration Retrieved from http://www.issai.org/media/12901/issai_1_e.pdf.
6. Zvit pro rezultaty roboty Derzhavnoi finansovoi inspektsii za 2013 rik [Report on the results of the State Financial Inspection by 2013.] Retrieved from <http://www.dkrs.gov.ua/kru/uk/publish/category/101851>.

7. Kanieva T., Shevchenko S. (2012) Oblik nadxodzen biudzhethnyx ustanov v umovax modernizatsii obliku derzhavnogo sektoru ekonomiky [Accounting for revenues of budgetary institutions in the modernization of public sector accounting]. *Kazna Ukrainy*, 4, 9–11.

8. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy «Pro zatverdzhennia Stratehii modernizatsii systemy bukhgalterskoho obliku v derzhavnomu sektori na 2007–2015 rr. [Cabinet of Ministers of Ukraine “On Approval of the Strategy modernization of accounting in the public sector over 2007–2015”]. Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/34-2007-%D0%BE>.

9. Svirko S. V., Farion A. I. (2013) Pobudova systemy rahunkiv buhgalterskogo biudzhethnogo obliku v umovah formuvannia integrovanogo informacijnogo zabezpechennia upravlinnia derzhavnymy finansamy Ukrainy [Building a system of accounts budgetary accounting in the context of integrated

information support of public finance management Ukraine]. *Nezalezhnyi auditor*, 4, 19–27.

10. Nakaz Ministerstva finansiv Ukrainy № 1541 vid 28.12. 2009 r. «Pro zatverdzhennia Polozhennia (standartu) buhgalterskogo obliku v derzhavnomu sektori 101 «Podannia finansovoi zvitnosti» [Order of the Ministry of Finance of Ukraine № 1541 of 28.12. 2009 “On approval of (standard) accounting in the public sector 101 Presentation of Financial Statements”]. Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0103-10>.

11. Nakaz Ministerstva finansiv Ukrainy № 1629 vid 24.12. 2010 r. Pro zatverdzhennia nacionalnyh polozhen (standartiv) buhgalterskogo obliku v derzhavnomu sektori [Order of the Ministry of Finance of Ukraine № 1629 of 24.12. 2010 On Approval national regulations (standards) of accounting in the public sector]. Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0087-11>.

УДК 657.1

ФАЛЬСИФІКАЦІЯ ЯК СПОСІБ ЗДІЙСНЕННЯ КРЕАТИВНОГО ОБЛІКУ

Зоряна Юріївна МЕЛЬНИК

здобувач кафедри бухгалтерського обліку і аудиту Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: Olja620@ukr.net

Анотація. В статті досліджено поняття «креативний облік», передумови його виникнення та впровадження. Визначено негативний та позитивний вплив на формування облікової політики. Відокремлено прийоми та причини застосування креативного обліку та маніпулювання даними фінансових звітів. Обґрунтовано об'єкти, до яких найчастіше застосовується креативний облік.

Аннотация. В статье исследовано понятие «креативный учет», предпосылки его возникновения и внедрения. Определено негативное и позитивное влияние на формирование учетной политики. Обособленно приемы и причины применения креативного учета и манипулирования данными финансовых отчетов. Обоснованно объекты, к которым чаще всего применяется креативный учет.

Ключові слова: креативний облік, фальсифікація, маніпулювання, методи креативного обліку.

Ключевые слова: креативный учет, фальсификация, манипулирования, методы креативного учета.

Постановка проблеми. Внаслідок реформування національної системи бухгалтерського обліку з'являються нові механізми облікового відображення фактів господарювання. Існування альтернативних методів і способів ведення обліку надає можливість суб'єктам господарювання маніпулювати обліковими даними та показниками фінансової звітності в межах чинного законодавства. На сьогоднішній день залишаються недостатньо розробленими питання можливості існування креативного обліку, порядку та особливостей його застосування, його взаємозв'язку з обліковою політикою на рівні підприємства [1].

Поняття «креативного обліку» виникло ще в ХІХ ст. і спочатку означало вимушену бухгалтерську «творчість» у питаннях, які зовсім не урегульовані; та вже пізніше стало поширюватися на випадки використання бухгалтерського обліку в корисливих цілях. Безумовна однозначність у формуванні уявлення про майновий та фінансовий стан підприємства можлива лише за умови однозначної регламентованості всіх можливих господарських операцій, оцінки та способів відображення їх в бухгалтерському обліку. Оскільки така ситуація неможлива, завжди залишається свобода дій бухгалтера в тлумаченні сутності господарської операції, визнання, оцінки та відображення в обліку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питанням креативного обліку в періодичних виданнях присвячували праці Г. М. Азаренкова, Я. В. Бахарева, О. М. Головащенко, І. Н. Дмитренко, А. В. Рабошук, Т. Ф. Середа, Л. Я. Тринька, А. В. Хмелевська, Ю. Д. Чацкіс, К. С. Шапошніков та ін.

Практично всі вчені відзначають двоїстість природи «креативного» обліку. З одного боку, «креативним» може бути визнаний будь обліковий метод, який не відповідає загальноприйнятій практиці або встановленим стандартам і принципам, а в гіршому його прояві – це процес припасування рахунків підприємства, щоб вони представляли в більш вигідному світлі його діяльність в очах акціонерів, інвесторів та інших зацікавлених сторін.

Метою статті є визначення позитивних і негативних сторін креативного обліку та його зв'язок із маніпулюванням обліковими даними, а також їх фальсифікацією.

Обґрунтування отриманих наукових результатів. Елемент креативності присутній в обліку протягом усього часу його існування, однак його значимість, цільова спрямованість і наслідки мали інший характер. Протягом останнього десятиріччя креативний облік розглядається виключно в контексті дотримання бухгалтером професійної етики.

Креативний облік має як позитивні так і негативні прояви (рис. 1).

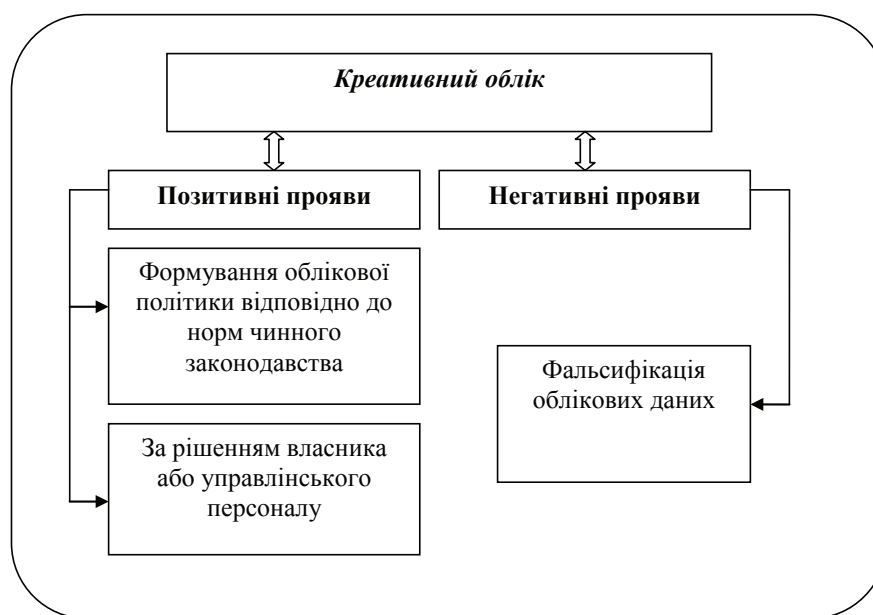

Рис. 1. Прояви креативного обліку

Креативний облік доцільно розглядати з двох позицій: з одного боку, позитивна сторона включає формування та застосування облікової політики в межах чинного законодавства; з іншого, креативний облік набуває негативного значення з моменту використання його з метою навмисного викривлення інформації про результати діяльності та фінансовий стан підприємства шляхом вуалювання та фальсифікації звітності. Саме тому креативний облік є справжнім випробуванням для бухгалтерської професії. Дана проблема є міжнародною, причому для англо-американської облікової моделі характерним є питання формування облікової політики, в той час як маніпуляції господарськими операціями властиві континентальній моделі обліку.

До найбільш поширених прийомів креативного обліку можна віднести наступні:

- 1) віднесення витрат не на ті рахунки обліку, які визначені законодавством;
- 2) операції з продажу одного і того ж товару між компаніями.

Застосування креативного обліку можливе з різних причин, зокрема, з метою поліпшення основних економічних показників діяльності підприємства (збільшення прибутковості, рентабельності фінансово-господарської діяльності, підвищення ділової активності підприємства), оптимізації податкового навантаження та задоволення очікувань потенційних інвесторів та кредиторів і т.д.

За даними досліджень, проведених Фондом інтенсивних технологій, метою застосування креативного (творчого) обліку суб'єктами господарювання є:

- 1) заниження (завищення) реальної прибутковості компанії задля зменшення (збільшення) дивідендних виплат акціонерам;
- 2) завищення прибутковості та зменшення обсягів зобов'язань компанії з метою підвищення рейтингу кредитоспроможності підприємства;
- 3) коригування показників дохідності підприємства задля отримання бажаного податкового статусу підприємства;
- 4) маніпулювання зі структурою власного капіталу для досягнення необхідних вимог щодо формування статутних фондів;
- 5) завищення показників дохідності, прибутковості та ліквідності для заохочення потенційних стратегічних інвесторів;
- 6) маніпулювання у визначенні та відображенні валових витрат підприємства з метою оптимізації бюджетних платежів з податку на прибуток;
- 7) маніпулювання зі структурою та вартістю активів для задоволення офіційних обмежень, запроваджених чинним законодавством [2].

Чалий І. М. у своїй статті виділяє декілька підходів до класифікації креативного обліку, характеристика яких наведена у таблиці 1 [7].

В українській обліковій практиці серед видів креативного обліку, що застосовується

суб'єктами господарювання значного поширення набув так званий «голлівудський облік», який характерний для більшості підприємств, які застосовують креативний підхід до обліку шляхом маніпулювання розміром витрат в бік їх завищення для зменшення бази оподаткування податком на прибуток [4].

У своїй статті О.В. Амеліна пропонує нам методи креативного обліку:

- 1) вибір облікових оцінок;
- 2) вибір та застосування методів бухгалтерського обліку;
- 3) формальне відображення реальних господарських операцій;
- 4) вибір стандартів бухгалтерського обліку[1].

Таблиця 1

Характеристика видів креативного обліку

Вид креативного обліку	Характеристика
Голлівудський облік	Характеризує таке ведення обліку при якому високі доходи не супроводжуються відображенням високого прибутку через роздування накладних витрат
Вуду-бухоблік	Будь-який вид обліку при веденні якого не дотримується правило обачності (після досягнення цілі заради якої штучно збільшувалася рентабельність прибуток магічно зникає). Вуду-бухоблік включає в себе методики: - наповнення каналів, використовується для нарощення показника доходу в кінці звітного періоду - велика баня - в збиткових звітних періодах фінансовий результат викривляється в сторону ще більшого зменшення з метою щоб в наступному звітному періоді мати запас прибутковості для відображення більш вражаючих фінансових результатів. - коробка печива - суть методики полягає в згладжуванні прибутку в прибуткові роки компанії нараховують зайві резерви, які знижують звітний прибуток з метою, щоб у менш успішних періодах шляхом сторнування резервів збільшити звітний прибуток. - невинуватна капіталізація - передбачає збільшення активів замість зменшення прибутку (замість того, щоб списати поточні витрати в зменшення звітного прибутку підприємство здійснює їх капіталізацію)
Бухгалтерський облік «чорного ящика»	Передбачає застосування запутаної методології обліку:використання невинуватно складних формул і механізмів (здійснюється для того щоб максимально ускладнити проведення аналізу звітності зовнішніми користувачами)
Забалансове фінансування	Передбачає відображення частини реальних зобов'язань компанії за балансом

Внаслідок використання технік умовно-креативного та агресивного обліку можливе прикрашення, чи навпаки, погіршення показників звітності, як в рамках чинного законодавства, так і поза його межами. Крайнім варіантом креативного обліку, орієнтованого на «погіршення» показників звітності є виникнення ситуації, яку називають втрати «великої ванни» («big bath»), коли всі витрати за тривалий період «перекачуються» на певний проміжок діяльності, внаслідок чого показник на графіку доходності в цей проміжок діяльності нагадує глибоку ванну [1].

Серед облікових оцінок найчастіше для маніпулювання з прибутком підприємства завищують резерв сумнівних боргів, що дозволяє збільшити видатки компанії та відобразити у

звітності прибуткове підприємство як збиткове. Так за даними Головного контрольно-ревізійного управління України однією з основних причин зменшення прибутковості природних монополій є створення ними резерву сумнівних боргів.

Вибір і застосування методів бухгалтерського обліку передбачає встановлення порядку визнання, оцінки та розкриття облікової інформації у фінансовій звітності. Одним із креативних підходів бухгалтерського обліку є встановлення моменту визнання доходів суб'єктами господарювання [8].

Наступним характерним методом бухгалтерського обліку, який дозволяє креативно обліковувати фінансово-господарські операції, є вибір методу оцінки запасів підприємства. З

метою завищення активів компанії застосовують метод ринкової вартості запасів та варіюють цією статтею залежно від майбутніх управлінських рішень. Суб'єктивізм в обліковому відображенні операцій із запасами підприємства включає визначення чистої вартості реалізації запасів, а також встановлення порядку перерозподілу виробничих накладних витрат [5].

Маніпулювання показниками фінансової звітності можливе за рахунок методів обліку похідних фінансових інструментів у визначенні їх справедливої вартості. Так, за окремими фінансовими інструментами достатньо складно визначити ринкову вартість, тому компанії застосовують методи прогнозування та суб'єктивно оцінюють майбутні грошові потоки за даними активами. Це, в свою чергу, дозволяє коригувати статті фінансової звітності залежно від потреб системи управління компанії [2].

Застосування креативного обліку та маніпулювання даними фінансових звітів може мати багато причин, серед яких:

- завищення прибутку з подальшою можливістю нарахування більш високих дивідендів;
- завищення прибутковості та заниження зобов'язань з метою отримання більш високої категорії позичальника при залученні кредитів;
- завищення витрат для цілей оподаткування для зменшення суми податку на прибуток [7];
- необхідність дотримуватися умов чи обмежень за договорами з третіми особами (наприклад, завищення активів може бути способом формально дотримуватись умов кредитних угод (вартості заставного майна тощо);
- можливість вплинути на рішення, які приймаються інвесторами, підвищуючи фінансові

результати або приховуючи реальний фінансовий стан компанії;

- особисті мотиви працівників, відповідальних за процес складання фінансової звітності тощо [6].

Висновки. Повністю бухгалтерський облік може бути креативним або творчим лише тоді, коли він ведеться як в межах, так і з порушенням встановлених законодавчих норм та принципів обліку. Внаслідок використання технік умовно-креативного та агресивного обліку можливе прикрашення, чи навпаки, погіршення показників звітності, як в рамках чинного законодавства, так і поза їх межами. Легальним способом прикрашення чи погіршення показників звітності є маніпулювання. Прикрашення чи погіршення показників звітності з порушенням принципів обліку і законодавчих норм здійснюється за допомогою вуалювання та фальсифікації. Маніпулювання показниками фінансової звітності є достатньо дієвим механізмом зловживань в бухгалтерському обліку, які дуже складно виявити, оскільки всі маніпуляції проводяться в межах чинного законодавства. Зважаючи на це, активізація креативних підходів до облікового відображення фактів господарювання призводить до зменшення довіри користувачів фінансової звітності. Послабити конфлікти, які обумовлюють креативний облік, можливо за рахунок: запровадження нової парадигми бухгалтерського обліку у забезпеченні зниження інформаційного ризику для користувачів; вдосконаленні єдиних стандартів фінансової звітності та посиленні контролю за їх дотриманням.

Список використаних джерел

1. Амеліна О. В. Креативний облік та маніпулювання фінансовою звітністю. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Vlca_Ekon/2011_35/01.pdf.
2. Гнилицкая Л. В. Манипулирование учетными данными – угроза экономической безопасности предприятия / Л. В. Гнилицкая // Экономика та управління підприємствами машинобудівної галузі: проблеми теорії та практики. — 2011. — № 3 (15). — С. 5–14. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/3659-12>.
3. Легенчук С. Ф. Креативний облік в національній системі бухгалтерського обліку. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/ptmbo/2009_2/11.pdf.
4. Петренко Н. І. Методика аудиту фінансової звітності та шляхи її удосконалення. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://eztuir.ztu.edu.ua/1582/1/21.pdf>.
5. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/paran1446#n1446>.
6. Про Антимонопольний комітет України // Закон України зі змінами та доповненнями, затверджений наказом Верховної Ради України від 26.11.1993 №

3659-ХІІ [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3659-12>.

7. Чалий І. БУХХХоблік для дорослих. МСФЗ-трансформація. Управління прибутком. Податки / І. Чалий. — Х. : Фактор, 2011. — 400 с.

8. Шевчук О. Д. Особливості податкового контролю в Україні / О. Д. Шевчук, Д. С. Деркач // [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.rusnauka.com/13_NMN_2011/Economics/7_84598.doc.htm.

JEL CLASSIFICATION: M41

FALSIFICATION LIKE A WAY OF CREATIVE ACCOUNTING

Zoriana MELNIK

PhD applicant, Department of Accounting and Audit National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

Summary. The paper investigates the concept of “creative accounting” conditions of its emergence and implementation. There is defined negative and positive influence on the formation of accounting

policy. Methods and reasons for the use of creative accounting and manipulation of financial statements are separated. There are grounded objects, by which is often used creative accounting.

Key words: *creative accounting, falsification, manipulation, creative accounting methods.*

Because of reforming the national accounting system, new mechanisms reflect economic facts. The existence of alternative methods and ways of accounting allows entities to manipulate accounting data and financial statements data within the current legislation. Today there are remain underdeveloped the possibility of being creative accounting, order and characteristics of its application, its relationship with the accounting policy at the enterprise level.

Almost all scientists consider the duality of nature “creative” accounting. On the one hand, the “creative” can be recognized as an any method that does not meet the generally accepted practice or the standards and principles, and in the worst of its manifestations – the process of fitting the company accounts to represent a more favorable light his work before the shareholders, investors and other interested parties.

Creative accounting should be considered from two perspectives: on the one hand, the positive side

includes the development and application of accounting policies as permitted by law; on the other, creative accounting becomes negative value after using it in order to deliberate distortion of the results of operations and financial condition and fraud by hidden things in statements. That is why creative accounting is a real challenge for the accountancy profession. This is an international problem, and the Anglo-American model of accounting is typical questions of formation of accounting policy, while manipulating business transactions inherent in the continental model accounting.

Loosen the conflicts that lead to creative accounting, perhaps through the introduction of a new paradigm of accounting in providing risk reduction information for users; improving the uniform standards of financial reporting, and monitoring their compliance.

References

1. Amelina O. V. (2014) Kreatyvnyi oblik ta manipuliuvannia finansovoiu zvitnistiu [Creative accounting and financial reporting manipulation]. Retrieved from http://archive.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Vlca_Ekon/2011_35/01.pdf.

2. Hnylytskaja L. V. (2011, March). Manipulirovanie uchetynymi dannymi – uhroza ehkonomicheskoy bezopasnostju predpriyatija [Manipulation of credentials is the threat of economic security]. Economics and Management Engineering industry: problems of theory and practice, 3 (15), 5-14.

Retrieved from <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/3659-12>.

3. Lehenchuk S. F. (2013) Kreatyvnyi oblik v natsionalnii systemi bukhhalterskoho obliku [Creative accounting in the national accounting system]. Retrieved from http://archive.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/ptmbo/2009_2/11.pdf.

4. Petrenko N. I. (2013) Metodyka audytu finansovoi zvitnosti ta shliakhy yii udoskonalennia [Methods audit of financial statements and ways of improvement]. Retrieved from <http://eztuir.ztu.edu.ua/1582/1/21.pdf>.

5. Podatkovyi kodeks Ukrainy [Tax Code of Ukraine]. Retrieved from <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.

6. Zakon Ukrainy Pro Antymonopolnyi komitet Ukrainy zi zminamy ta dopovnenniamy, zatverdzhenyi nakazom Verkhovnoi Rady Ukrainy [Law of Ukraine On the Antimonopoly Committee of Ukraine]. Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3659-12>.

7. Chalyi I. (2011) BuKhKhKhoblik dlia doroslykh. MSFZ-transformatsiia. Upravlinnia prybutkom. Podatky [Accounting for adults. IFRS transformation. Profit management. Taxes]. Harkiv, H.: Factor.

8. Shevchuk O. D., Derkach D. S. (2014) Osoblyvosti podatkovoho kontroliu v Ukraini [Features of tax control in Ukraine]. Retrieved from http://www.rusnauka.com/13_NMN_2011/Economics/7_84598.doc.htm.

УДК 657

ПОЄДНАННЯ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ТА ПОДАТКОВОГО ОБЛІКУ В УКРАЇНІ**Олексій Олександрович ДРУГОВ***д.е.н., професор, заступник директора з наукової та міжнародної роботи Львівського інституту банківської справи УБС НБУ (м. Київ)***Наталія Анатоліївна ОСТАП'ЮК***д.е.н., професор, професор кафедри обліку та аудиту Черкаського інституту банківської справи УБС НБУ (м. Київ)***Валерія Валеріївна КАМЕНЕЦЬКА***магістр Черкаського інституту банківської справи УБС НБУ (м. Київ)*

Анотація Розглянуто роль бухгалтерського обліку в управлінні підприємством. Визначено суть та причини виникнення податкового боргу. Проаналізовано трансформаційні зміни, що відбуваються в системі бухгалтерського обліку в незалежній Україні. Зроблено аналіз прояву створення інтегрованої системи. Теоретичною основою дослідження є системний підхід, який став основою дослідження вимог і характеристик бухгалтерського обліку із урахуванням вимог користувачів. Запропоновано шляхи вдосконалення подальшого впровадження МСФЗ та вдосконалення законодавчої бази. Наведено рекомендації щодо можливості створення інтегрованої бухгалтерської системи в Україні.

Аннотация. Рассмотрено роль бухгалтерского учета в управлении предприятием. Определены суть и причины возникновения налогового долга. Проанализированы трансформационные изменения, происходящие в системе бухгалтерского учета в независимой Украине. Сделан анализ проявления создания интегрированной системы. Теоретической основой исследования является системный подход, который стал основой исследования требований и характеристик бухгалтерского учета с учетом требований пользователей. Предложены пути совершенствования дальнейшего внедрения МСФО и совершенствования законодательной базы. Приведены рекомендации относительно возможности создания интегрированной бухгалтерской системы в Украине.

Ключові слова: бухгалтерський облік, податковий облік, фінансова звітність, міжнародні стандарти фінансової звітності, інтегрована система бухгалтерського обліку.

Ключевые слова: бухгалтерский учет, налоговый учет, финансовая отчетность, международные стандарты финансовой отчетности, интегрированная система бухгалтерского учета.

Постановка проблеми. Розвиток бухгалтерського обліку – особлива і постійна тема наукових дискусій. Бухгалтерський облік є кровиносною системою бізнесу. І саме ефективний процес облікового відображення господарських операцій може стати запорукою успіху підприємства. Однак нині ситуація в українському обліку досить проблемна.

Вже більше двадцяти років відбувається трансформація системи бухгалтерського обліку в Україні. Донині так і не відбувся вибір єдиного підходу, який би був основою стрункої процедури підготовки достовірної інформації для керівництва підприємства, держави про стан і результати господарювання. Відсутність точних даних такого характеру призводить до неможливості ефективного управління бізнесом, і, що набагато

гірше, надає можливість у значній мірі маніпулювати звітними даними. Такі обставини призводять до непрозорості українського бізнесу.

Саме тому нині знову постає питання: якому обліку бути в Україні? Чи можливе створення єдино-працюючої системи облікового відображення, яка б дозволяла оперативну та без заплутаних схем управляти бізнесом і платити податки?

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання важливості створення єдиної системи бухгалтерського обліку розглядалося у роботах таких дослідників, як В. Антипова, С. Берези, М. Бондаренка, Ф. Бутинця, Л. Дікань та А. Баранової, В. Мельника, І. Таранової, О. Тимченко.

Мета і завдання дослідження. Метою роботи є теоретичне і методичне обґрунтування

положень формування системи достовірного бухгалтерського обліку, спрямованого на задоволення потреб різних груп користувачів.

Досягнення мети передбачає виконання наступних завдань:

- визначити характеристики бухгалтерського обліку та їх значення для задоволення інтересів користувачів;

- встановити роль бухгалтерського обліку в регулюванні податкового навантаження підприємства;

- встановити можливість формування єдиної системи бухгалтерського обліку підприємства для надання інформації різним користувачам.

Наукова новизна – обґрунтовано напрями розвитку системи бухгалтерського обліку з врахуванням інтересів різних груп користувачів.

Обґрунтування отриманих наукових результатів. Управління грошовими ресурсами держави вимагає достовірної інформації про наявні ресурси та обсяг зобов'язань, які дозволять оцінити та спланувати доходи і видатки, необхідні для роботи державного механізму. Одночасно важливим залишається розвиток не лише макро-, але й мікроекономічних систем окремих суб'єктів господарювання. Безумовно, основою системи фінансування є точний та оперативний бухгалтерський облік податкових надходжень.

Зміни, що відбулися в період незалежності України неминуче призвели до зміни правил ведення бухгалтерського обліку. Нині вся система облікового забезпечення підпорядкована вимогам Міжнародних стандартів бухгалтерського обліку та звітності, що сприяє полегшенню діалогу з представниками інших країн. Питання бухгалтерського обліку податкових розрахунків протягом усіх років незалежності України не залишалося поза увагою законодавців. У результаті сформувалися абсолютно різні і часто не пов'язані між собою підсистеми. Одна з них спрямовувалася на підготовку фінансової звітності, інша – податкової та соціальної, певну частку займала статистична та внутрішня звітність. Така система у цілому сприяла переспрямуванню системи бухгалтерського обліку на виконання фіскальної функції. У результаті ряд завдань бухгалтерського обліку, які пов'язані з інтересами власниками, працівниками, кредиторамі, практично були знівельовані. Крім того, поява облікової політики і так званого креатив-

ного бухгалтерського обліку стало причиною відсутності єдиної достовірної інформації про фінансовий стан і результати діяльності суб'єктів господарювання на рівні держави.

Необхідність наповнення бюджету, яка призвела до побудови серйозного податкового апарату, обумовила прийняття ряду «податкових» законів. Внаслідок цього з 1997 р. з кожним новим періодом правила ведення бухгалтерського обліку все більше регулювалися саме вказаним напрямом. Загроза значних штрафних санкцій призвела до практично повної концентрації уваги бухгалтера на складанні податкової звітності та сплаті датків.

Бухгалтерський облік є єдиною інформаційною системою, яка використовується для управління. Єдина система бухгалтерського обліку повинна забезпечувати інформацією процес управління для ефективного використання ресурсів і збереження власності. Тому сьогодні поділ бухгалтерського обліку на фінансовий, податковий та управлінський має бути умовний. Наприклад, поділ системи бухгалтерського обліку на управлінський і фінансовий зумовлений необхідністю балансувати між вимогами оприлюднення бухгалтерської звітності, з одного боку, та збереження комерційної таємниці, з іншого.

Нині особлива увага приділяється веденню податкових розрахунків, призначення яких є визначення сум податків і зборів, які підлягають перерахуванню до бюджету, а також контроль за їх сплатою. Відповідальність за нарахування і сплату податків лягає на суб'єктів-платників цих податків. Для забезпечення поточного контролю в нашій країні запроваджено подання до органів податкової служби звітності, що відображає суму нарахованих і сплачених відповідним підприємством податків, а також зобов'язання платника перед бюджетом зі сплати податків.

Значні витрати часу на формування значного переліку звітних форм, помилки та розбіжності визнання доходів і витрат бухгалтерами, необхідність готувати інформацію абсолютно різноспрямованого характеру є одними з важливих причин виникнення податкового боргу.

Аналізуючи динаміку податкового боргу за останні роки можна сказати, що борг після свого скорочення переходив на період зростання, тобто мав стрибкоподібний характер (табл. 1) [1].

Таблиця 1

Динаміка податкового боргу, що обліковується контролюючими органами в сфері оподаткування впродовж 2008-2014 років

Роки	Податковий борг до ДБУ (без урахування платників податків, щодо яких порушено справу про банкрутство), млрд грн	в т.ч. податковий борг по податкових надходженнях, млрд грн	Податковий борг до МБУ (без урахування платників податків, щодо яких порушено справу про банкрутство), млрд грн	в т.ч. податковий борг по податкових надходженнях, млрд грн
2008	8632,8	6755,4	843,4	790,6
2009	10924,8	8891,0	1323	1197,9
2010	15031,1	12674,8	1690,4	1562,8
2011	7496	6457,1	1607,8	1589,8
2012	8263,5	7483,3	1862,6	1826,3
2013	9481,7	8699,9	2061,3	2035,9
2014 (станом на 01.09)	19035,6	17676,8	3868	3839,7

В той же час частка податкового боргу до ДБУ та МБУ в структурі податкової заборгованості до зведеного бюджету впродовж 2008–2014 рр. свідчить про різке зростання частки податкового боргу до місцевих бюджетів в структурі податкового боргу до зведеного бюджету впродовж 2008–2011 рр. Так, якщо в 2008 року вона становила 10,5 %, то в 2011 році майже 20 % від усієї суми заборгованості. Наявність таких дисбалансів пов'язана насамперед із нерівномірністю розподілу бюджетних надходжень та надмірною централізацією бюджетних ресурсів.

Найбільшу питому вагу в розрізі видів податків в податковому борзі становить ПДВ та Податок на прибуток підприємства. Динаміка податкового боргу з ПДВ та ПнП підприємств свідчить про його постійне зростання (за виключенням 2011 року). Якщо в 2008 році розмір заборгованості з ПДВ перед державним бюджетом становив 3847,7 млн грн або 51 % від загальної суми боргу то вже на кінець 2013 року така заборгованість зросла до 10429,5 млн грн, що склало 56,2 % від загальної суми податкового боргу. Причому ситуація з ПДВ лише погіршується: згідно зі змінами Податкового кодексу України та прийнятою Постановою КМУ від 16.10.2014 р. № 569 «Деякі питання електронного адміністрування податку на додану вартість» [2] з 01.01.2015 р. слід виділити взагалі окрему систему обліку податку на додану вартість.

Обсяг облікової роботи зростає в кілька разів. Причому невідпрацьованість правил лише поглиблює проблему. В Україні кількість податкових платежів на рік склала 135 видів, що є най-

гіршим показником у світі. На виконання всіх процедур, пов'язаних зі сплатою податкових платежів, витрачається 657 годин у рік, з огляду на те що на сплату податків у світі витрачається в середньому 277 години на рік. Україна стабільно займає дев'яту найгіршу позицію у світі протягом останніх років. У рейтингу загального податкового навантаження Україна зайняла 152 місце серед 183 країн з показником 57,1 % сукупної податкової ставки, в середньому у світі цей показник на 2012 рік склав 44,8 %.

Експерти Міжнародної фінансової корпорації у своєму дослідженні «TheCostsofTaxComplianceinUkraine» відмічають, що на адміністрування податків український бізнес щорічно витрачає більше 4 млрд гривень. Дисбаланси податкової системи України створюють нерівномірні податкові навантаження та, як результат, призводять до збільшення тіньового сектору економіки, ухиленню від оподаткування, зменшенню податкових надходжень [3].

Постійна зміна податкового законодавства призводить до необізнаності та недонесенням податкових змін до платників, що створює додатковий сектор для уникнення сплати податків. Саме достовірне ведення бухгалтерського обліку дозволить правильно розраховувати податкові зобов'язання та надасть можливість в майбутньому уникнути податкового боргу. Реєстрація первинних документів, формування облікових реєстрів та зведення інформації до фінансової звітності забезпечить підтвердження до розрахунку податкових зобов'язань та допоможе самостійно знайти оптимальне податкове на-

вантаження на підприємство. Статті 44 і 135 Податкового кодексу України містять безпосередній вказівки щодо обґрунтування податкових розрахунків даними бухгалтерського обліку [4].

При цьому в такому обліку зацікавлена тільки держава, в особі податкових органів, причому вона є єдиним користувачем інформації, що надається фіскальним обліком. Проте змінність вимог фіскальних органів, їх ситуаційність призводить до відсутності стрункості в інформаційному забезпеченні податкових розрахунків. Складається ситуація: бухгалтерський облік існує. Однак різнобічне трактування показників первинних документів залежно від завдання поповнити бюджет фактично призводить до відсутності достовірності обліку та низької ефективності його ведення.

Таким чином, система бухгалтерського обліку відображає господарські операції, однак, складність економічної ситуації, неоднозначність підходів до податкового контролю призводить до часто необґрунтованості показників податкової звітності. Витрати часу, встановлені автономні правила ведення обліку податкових розрахунків виявляються просто зайвими на фоні потреби у поповненні бюджету та відсутності єдиних правил гри, яких би дотримувалися всі учасники процесу господарювання. Недарма в судах відбувається розгляд великої кількості адміністративних справ, які пов'язані з незгодою підприємств, щодо застосованих до них штрафних санкцій.

Поглиблення ринкових відносин на світовому ринку підвищує роль обліку та розширює принцип зрозумілості до нових масштабів, але при цьому не втрачати своїх національних особливостей. Особливості оподаткування в різних країнах світу залежить також і від моделі обліку, яку країна використовує. В основному виділяють три головні моделі: англо-американську, континентальну та південно-американську. Останні п'ять років часто окреме місце надається ісламській моделі обліку, яка перебуває під суттєвим впливом релігійним переконань.

Останні світові економічні кризи привнесли новий підхід у сферу регулювання бухгалтерського обліку в США, Великобританії та інших країнах. Посилення державного регулювання бухгалтерського обліку в розвинутих країнах набуває ознак універсальної й ефективної завершені системи, що ґрунтується на концепціях чітких нормативів та відношення до бухгалтерського обліку як до елементу національної безпеки.

В Україні до часів незалежності облікова мо-

дель, що використовувалася при веденні бухгалтерського обліку та підготовці фінансової звітності, носила яскраво виражений континентальний характер. Зі зміною правових засад ведення господарських відносин в нашій країні було проведено ряд реформ, які торкнулись підготовки макроекономічної інформації та переходу з БНГ на СНР, організаційно-методичного забезпечення бухгалтерського обліку суб'єктів господарювання, елементів системи господарського контролю в частині впровадження обов'язкового та ініціативного аудиту фінансової звітності [5].

Сьогодні на усіх рівнях робляться спроби повернутися до єдиного бухгалтерського обліку. Так, прем'єр-міністр Арсеній Яценюк пропонує скоротити кількість податків з 22 до 9. Крім того, для боротьби з зарплатами в конвертах А. Яценюк пропонує змінити систему навантаження на фонд оплати праці (ФОП). Зокрема, Кабмін має намір знизити 2,4-2,7 рази навантаження на фонд із зарплат вище мінімальної. Пропонується зміна пріоритетів оподаткування: «Чим більше заробляєш, тим більше платиш». За словами Яценюка, уряд розглядав варіант скасування податку на прибуток. Але в результаті було прийнято рішення об'єднати бухгалтерський та податковий облік за ним [6].

Лише такий підхід до бухгалтерського обліку може сприяти прозорості бізнесу в Україні.

Фактично бухгалтерський облік в Україні своє основне завдання не виконує, оскільки все залишається податковим. Досліджуючи питання створення єдиної системи бухгалтерського обліку, слід виходити із можливостей інтегрованої системи задовольнити інтереси найбільш важливих груп користувачів. Саме узгодження інтересів держави і платників податків є оптимальним вирішенням зменшення податкового боргу.

Для бізнесу найбільш важливим є досягнення поставлених цілей. Найчастіше – це отримання прибутку. При цьому системи положень (стандартів) бухгалтерського обліку, а також міжнародних стандартів фінансової звітності дозволяє за допомогою комбінації різних методів досягнути відповідної мети. При цьому оподаткування повинне бути на такому рівні, який би забезпечував дію стимулюючої та заохочувальної функції.

Заохочувальна функція податків полягає у тому, що порядок оподаткування може відбивати визнання державою особливих заслуг визначених категорій громадян перед суспільством, надання податкових пільг учасникам Великої Вітчизняної війни, Героїв СРСР тощо. Реалізації

стимулюючої функції податків полягає у тому, що механізми оподаткування можуть призводити до згорання або розвитку бізнесу [7]. Для посилення стимулюючої дії системи оподаткування потрібно вдосконалювати структуру оподаткування, яка визначається співвідношенням прямих і непрямих податків.

Якщо ґрунтувати інтегровану облікову систему на податковому законодавстві в нинішніх умовах – це призведе до суттєвих обмежень розвитку бізнесу. В умовах запровадження економії це може бути виправданий захід. Однак він повинен супроводжуватися низкою гнучких інструментів податкового стимулювання у вигляді відстрочення сплати податків та податкових пільг.

Закладаючи в основу єдиної системи бухгалтерського обліку, правила стандартів бухгалтерського обліку, виникає ризик заниження податків за рахунок збільшення «резервних» витрат – нарахування резервів на оплату відпустки, сумнівних боргів тощо.

У зв'язку з цим, нині доцільно залишити функціонування різних підсистем бухгалтерського обліку, адже в існуючому періоді первісного накопичення капіталу узгодити інтереси досить складно. При цьому наступні кілька років перш за все, потрібно розробити та впровадити систему раціонального оподаткування, законодавчих механізмів, які б стримували надприбутковість окремих галузей і спряли захисту інтересів бюджету.

Єдина система бухгалтерського обліку націлена на забезпечення процесу управління шляхом надання відповідної інформації, на ефективне використання ресурсів і збереження власності через суцільну та своєчасну реєстрацію всіх господарських операцій, що мають вплив на стан майна та джерела його утворення, на визначен-

ня тих агрегованих фінансових показників, що цікавлять реальних і потенційних інвесторів та кредиторів.

Висновки. Важливу увагу необхідно приділяти бухгалтерському обліку, як на рівні держави так і на рівні суб'єкта господарювання. В Україні за оцінками експертів міжнародного класу, дослідників, органів влади та громадських організацій нині спостерігається серйозна проблема у формуванні облікової інформації. Відкритість кордонів та заповзятє запозичення іноземного досвіду призвело до відсутності системності в бухгалтерському обліку. Так, сьогодні в Україні в межах системи бухгалтерського обліку необхідним є ведення як фінансового обліку, податкового та управлінського. Різні завдання, які постають залежно від диференційованих інтересів користувачів, призводять до великого навантаження та значних витрат на ведення обліку, що в цілому себе не виправдовують.

Останні кілька років у нашій державі виділяється і підкреслюється спрямування на розробку інтегрованої системи бухгалтерського обліку. Однак попри значні кроки на зближення і декларації створити єдину систему бухгалтерського обліку, дослідження вказують на значні ризики формування єдиної системи бухгалтерського обліку: може не наповнюватися бюджет або зупинитися бізнес.

У зв'язку з цим, пропонується підготувати українську систему господарювання та її державне регулювання до такої інтеграції. Перш за все, необхідно побудувати систему оптимального податкового навантаження, яка б стимулювала платити податки на масовій основі та забезпечувала прибутковість бізнесу. Лише у такому випадку можна буде запровадити єдність системи в бухгалтерському обліку.

Список використаної літератури:

1. Офіційний сайт Державної фіскальної служби [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://sfs.gov.ua>.

2. Постанова КМУ від 16.10.2014 №569 «Деякі питання електронного адміністрування ПДВ» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/569-2014-%D0%BF>.

3. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI зі змінами та доповненнями [Електронний ресурс]. — Режим досту-

пу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/print1389892652389139>.

4. Белкіна Є. О. Проблеми і перспективи розвитку оподаткування в Україні / Є. О. Белкіна, Д. В. Веремчук // Молодіжний науковий вісник УАБС НБУ, 2013. Випуск 5 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : bulletin.uabs.edu.ua/store/eco/2013/847eb8f0b64c834277a9d8c0fdb748e.pdf.

5. Жук В. М. Розвиток регулювання бухгалтерського обліку в Україні / В. М. Жук // Агро-

світ. — 2010. — № 16. — С. 29–32. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://magazine.faaf.org.ua/content/view/1241/92/>.

6. Кабмін пропонує зменшити з 22 до 9 кількість податків та зборів [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://dt.ua/ECONOMICS/kabmin-zaproponuvav-zmenschiti-z-22-do-9-kilkist-podatktiv-ta-zboriv-148189_.html.

7. Бохенко О. С. Функції податків та їх реалізація в податковій системі України / О. С. Бохенко, О. М. Антонюк [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://intkonf.org/bohenko-os-antonyuk-om-funktsiyi-podatktiv-ta-yih-realizatsiya-v-podatkoviy-sistemi-ukrayini/>.

JEL CLASSIFICATION: H71, M41

COMBINATION OF ACCOUNTING AND TAX ACCOUNTING IN UKRAINE

Oleksiy O. DRUHOV

Doctor of Science in Economics, Deputy Director for Science and International activity of Lviv Institute of Banking of University of Banking of the National Bank of Ukraine

Natalia A. OSTAPIUK

Doctor of Science in Economics, Professor, Professor of Cherkasy Institute of Banking of the University of Banking of the National Bank of Ukraine (Kyiv)

Valeriia V. KAMENETSKA

Master of Cherkasy Institute of Banking of the University of Banking of the National Bank of Ukraine (Kyiv)

Summary. This article examines the role of accounting in enterprise management. Determined nature and causes of the tax debt. Analyzed the transformations occurring in the accounting system in the independent Ukraine. In addition, the analysis

of manifestation to create an integrated system. The author suggested ways to improve further the implementation of IFRS and improving legislation. Recommendations regarding the possibility of creating an integrated accounting system in Ukraine.

Key words: *accounting, tax accounting, financial reporting, International Financial Reporting Standards, integrated accounting system.*

Development of record-keeping is the special and permanent theme of scientific discussions. A record-keeping is the circulatory system of business. For over twenty years, the accounting system has been transforming in Ukraine. Lack of data of this nature makes it impossible to effectively manage the business, leading to opacity Ukrainian business.

Such circumstances result in opacity of Ukrainian business. A few last years in our state aspiration is distinguished and underlined for development of the integrated system of record-keeping. However without regard to considerable steps on rapprochement and declarations to create the single system of record-keeping, researches specify on the considerable risks of forming of the single system of record-keeping: a budget can be not filled or to stop business.

The theoretical bases of the study are the knowledge of general scientific methods, including analysis, synthesis and systematic, integrated approach.

The role of record-keeping is considered in a management an enterprise. Essence and reasons of origin of tax debt are certain. Transformation changes that take place in the system of record-keeping in independent Ukraine are analyzed. The analysis of the manifestation of the creation of an integrated system has been done.

It was proposed to improve the implementation of IFRS and further improve the legal framework. Recommendations the possibility of creating an integrated accounting system accounting system in Ukraine have been regarded. In this connection, it is suggested to prepare the Ukrainian regulatory system and her government control to such integration. Foremost, it is necessary to build the system of the optimal tax loading that would stimulate to pay taxes on mass basis and provided business profitability. Only in such case it will be possible to enter unity of the system in a record-keeping.

References

1. Ofitsiyni sait Derzhavnoi fiskalnoi sluzhby [The official website of the State Fiscal Service]. Retrieved from <http://sfs.gov.ua>.

2. Postanova KMU vid 16.10.2014 «Deiaki pytannia elektronnoho administruvannia PDV» [Some issues of electronic VAT administration]. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/569-2014-%D0%BE>.

3. Podatkovi kodeks Ukrainy vid 02.12.2010 r. zi zminamy ta dopovnenniamy [Tax Code of Ukraine of 02.12.2010. № 2755-VI as amended]. Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/print1389892652389139>.

4. Belkina Ye. O., Veremchuk D. V. (2013) Problemy i perspektyvy rozvytku opodatkovannia v Ukraini [Problems and prospects of taxation in

Ukraine]. *Molodizhnyy naukovyy visnyk UABS NBU*. Retrieved from bulletin.uabs.edu.ua/store/eco/2013/847eb8f0b64c834277a9d8c0fdb748e.pdf.

5. Zhuk V. M. (2010) *Rozvytok rehuliuвання bukhhalterskoho obliku v Ukraini* [The development of accounting in Ukraine]. *Ahrosvit*, 16, 29–32. Retrieved from <http://magazine.faaf.org.ua/content/view/1241/92/>.

6. Kabmin proponuie zmenshyty z 22 do 9 kilkist podatkov ta zboriv. [The Cabinet proposes to reduce from 22 to 9 the number of taxes and

fees.]. Retrieved from http://dt.ua/ECONOMICS/kabmin-zaproponuvav-zmenschiti-z-22-do-9-kilkist-podatkov-ta-zboriv-148189_.html.

7. Bokhenko O. S., Antoniuk O. M. *Funktsii podatkov ta yikh realizatsiia v podatkovii systemi Ukrainy* [Functions of taxes and their implementation in the tax system Ukraine]. Retrieved from <http://intkonf.org/bohenko-os-antonyuk-om-funktsiyi-podatkov-ta-yih-realizatsiya-v-podatkoviy-sistemi-ukrayini/>.

УДК 336.14

ПОБУДОВА БАГАТОФАКТОРНОЇ МОДЕЛІ ЗАЛЕЖНОСТІ ОБСЯГІВ БЮДЖЕТНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Анна Ігорівна СТАРУХ

аспірантка кафедри обліку і аудиту Львівської державної фінансової академії
E-mail: anniyta.star@gmail.com

Анотація. У статті здійснено розрахунок та побудова багатофакторної регресійної моделі залежності обсягів бюджетних правопорушень та неефективного використання бюджетних коштів від факторів впливу. Також здійснено прогноз обсягів бюджетних правопорушень на наступний період. На основі отриманих результатів дослідження зроблені висновки та пропозиції.

Аннотация. В статье осуществлен расчет и построение многофакторной регрессионной модели зависимости объемов бюджетных правонарушений и неэффективного использования бюджетных средств от факторов влияния. Также осуществлен прогноз объемов бюджетных правонарушений на следующий период. На основе полученных результатов исследования сделаны выводы и предложения.

Ключові слова: бюджетний кодекс, бюджетне правопорушення, багатофакторна модель, кореляційний аналіз, прогноз.

Ключевые слова: бюджетный кодекс, бюджетное правонарушение, многофакторная модель, корреляционный анализ, прогноз.

Постановка проблеми. Сучасне суспільство являє собою велику систему відносин, які взаємопов'язані між собою. Бюджетний процес це невід'ємна складова, яка забезпечує функціонування держави. Тому дотримання законності в бюджетній сфері є головним завданням державної політики.

Регулювання бюджетного процесу за нормами, встановленими Бюджетним кодексом України, реформування правового регулювання бюджетних відносин створюють підстави для висновку щодо поступового реформування бюджетної системи країни, зокрема і з питання забезпечення всебічного фінансового контролю за ефективним та цільовим використанням бюджетних ресурсів.

Тому є велика необхідність у аналізі бюджетних правопорушень та виявленні шляхів їх подальшого розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема бюджетного правопорушення розглядається у підручниках з фінансового права. Крім того, у науково-практичних коментарях до Кримінального кодексу України наводився аналіз складів конкретних суспільно-небезпечних порушень законодавства про бюджетну систему України. У вітчизняній науці дану проблему вивчали такі вчені як Л. К. Воронова, Л. А. Савченко

[1], С. Т. Кадькаленко [2], П. С. Пацурківський. Зокрема, М. П. Воронова підставою відповідальності за порушення бюджетного законодавства вважає бюджетне правопорушення, поняття якого сформульовано у ст. 116 Бюджетного кодексу України [3, с. 267].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Разом із тим, проблемним на шляху реформування є питання про відповідальність за бюджетні правопорушення та порядок накладання стягнень за них. Також є необхідність прогнозування обсягу бюджетних правопорушень для подальшого їх запобігання та прийняття необхідних рішень для зменшення їх обсягу.

Головною метою роботи є визначити та проаналізувати сутність бюджетного правопорушення. А також на основі здійсненого аналізу обсягів бюджетних правопорушень, здійснити прогноз на наступні періоди.

Обґрунтування отриманих наукових результатів. До прийняття Бюджетного кодексу України питання про бюджетні правопорушення не мали такої актуальності, тому фактично не були в центрі уваги. Але це не означає, що на практиці не існувало таких правопорушень. Вони вчинялися на кожній стадії бюджетного процесу і полягали в порушенні як нормативних актів, які

безпосередньо врегульовували порядок складання проектів бюджетів, так і самого Закону про Державний бюджет на відповідний рік. Так, порушення термінів прийняття Закону України про Державний бюджет на відповідний рік призвело до того, що бюджет був нереальним, а це могло привести до розладу всієї фінансової системи держави. Найбільша кількість правопорушень скоюється під час найдовшої стадії бюджетного процесу – виконання бюджету. Актуальними та болючими правопорушеннями є нецільове, неефективне, незаконне використання бюджетних коштів [4, с. 45].

Бюджетне правопорушення — це недотримання учасником бюджетного процесу встановленого Бюджетним кодексом України та іншими нормативно-правовими актами порядку складання, розгляду, затвердження, внесення змін, виконання бюджету чи звіту про виконання бюджету [5, с. 261].

У ході проведення аудиторами Рахункової палати контрольно-аналітичних та експертних заходів виявлено, відповідно до статей 116 і 119 чинного у 2012 році Бюджетного кодексу України, бюджетних правопорушень (незаконного, у тому числі нецільового), неефективного використання коштів Державного бюджету України та державних цільових фондів, а також порушень і недоліків при адмініструванні доходів державного бюджету на загальну суму 12 млрд. 943,8 млн. грн. [6, с. 25].

Аналіз результатів проведених упродовж 2012 року контрольно-аналітичних заходів свідчить, що більшість порушень бюджетного законодавства все ще має системний характер, вони

повторюються із року в рік. Найбільш характерними за кількістю виявлених випадків та обсягами порушень у звітному році були порушення бюджетного законодавства, які умовно можна класифікувати за такими узагальненими видами:

- використання бюджетних коштів без належних нормативно-правових підстав; порушення під час здійснення закупівель товарів, робіт і послуг за державні кошти;
- недотримання установлених порядку та термінів складання, затвердження і подання документів;
- порушення, пов'язані з неналежним веденням бухгалтерського обліку; планування з порушенням чинного законодавства;
- використання коштів державного бюджету з порушенням чинного законодавства;
- нецільове використання коштів державного бюджету, передбачених на виконання державних програм;
- втрати внаслідок прийняття незаконних управлінських рішень;
- відволікання коштів державного бюджету у дебіторську заборгованість.

Необхідно відзначити, що для того, щоб уникнути бюджетних правопорушень необхідно ретельно стежити за змінами у бюджетному законодавстві та правильно відносити витрати і доходи до місцевих і державного бюджетів [7].

Динаміка залежності обсягів виявлених Рахунковою палатою бюджетних правопорушень, неефективного використання бюджетних коштів, порушень та недоліків адміністрування доходів Державного бюджету України (ОНП) від факторів впливу представлена у таблиці 1.

Таблиця 1

Фактори впливу на обсяги виявлених Рахунковою палатою бюджетних правопорушень

Роки	Обсяги бюджетних правопорушень, млн.грн.	Обсяг ВВП, млн.грн.	Видатки Зведеного бюджету України, млн.грн.	Капітальні інвестиції, млн.грн.	Обсяг роздрібного товарообороту підприємств, млн.грн.
2004	7500	345113	86000	89314	67556
2005	8900	441452	141989	111174	94332
2006	10700	544153	175512	148972	129952
2007	12300	720731	226054,4	222679	178233
2008	12600	948056	309203,7	272074	246903
2009	21500	913345	307399,4	192878	230955
2010	30500	1094607	377842,8	189061	280890
2011	23400	1 302 079	416853,6	259932	350059
2012	12900	1 411 238	492454,7	263728	405114

Джерело: розроблено автором за даними [6], [8]

Вхідними даними для побудувати економетричної моделі було взято статистичні дані за період 2004–2012 років. Величина обсягів виявлених Рахунковою палатою бюджетних правопорушень, неефективного використання бюджетних коштів, порушень та недоліків адміністрування доходів Державного бюджету ОНП лінійно залежить від чотирьох факторів, тому описувати цю залежність від факторів впливу доречно лінійною чотирьохфакторною моделлю. Залежність показника ОНП від факторів, поданих у таблиці 1 можна записати наступним співвідношенням:

$$\text{ОНП} = k_0 + k_1 \text{ВВП} + k_2 \text{ВЗБ} + k_3 \text{КІ} + k_4 \text{ОРТ}$$

Дослідження багатофакторної економетричної моделі здійснювалось за допомогою кореляційного та регресійного аналізів. На основі табличних даних про залежність між факторами та обсягами виявлених Рахунковою палатою бюджетних правопорушень, неефективного використання бюджетних коштів, порушень та недоліків адміністрування доходів Державного бюджету, потрібно було насамперед розрахувати параметри рівняння регресії (оператор K), використовуючи матричний метод найменших квадратів. Це стало першим кроком проведених досліджень.

Кореляційний аналіз дозволяє кількісно оцінити щільність зв'язку між показником Y і фактором X^j [9, с. 95-96].

Провівши обчислення на підставі порівняння парних коефіцієнтів кореляції r_{yx^j} одержали такі значення $r_{yx^1} = 0,85$, $r_{yx^2} = 0,89$, $r_{yx^3} = 0,88$, $r_{yx^4} = 0,84$ які свідчать про сильний кореляційний зв'язок в усіх парах показник-фактор.

За методом найменших квадратів було знайдено параметри моделі: $k_0 = -3772,15$, $k_1 = 0,0036$, $k_2 = -0,2225$, $k_3 = 0,0209$, $k_4 = 0,0832$.

Величина парної кореляції 0,84-0,89 означає правильний вибір факторів впливу на обсяги виявлених Рахунковою палатою бюджетних правопорушень, неефективного використання бюджетних коштів, порушень та недоліків адміністрування доходів Державного бюджету.

Гіпотеза про істотність зв'язку між залежною і незалежною змінними та про адекватність моделі може бути перевірена за допомогою $F(k, n - m, \alpha)$ – критерієм.

$$F = MSR / MSE = (A^T X^T Y / U^T U) * (n - m) / k = 544,27$$

За таблицями при $n = 9$ – кількість факторів, $n = 9$ – кількість спостережень $m = 5$ – кількість параметрів моделі, α – рівень значимості 0,05 %, знаходимо $F_{кр} = 6,39$.

Оскільки $F(3,5) > F(3,5)_{кр}$, то робимо висновок про адекватність та істотність моделі.

Наступним кроком побудови багатофакторної регресійної моделі є перевірка значущості параметрів моделі. Це можна зробити за допомогою t -критерія.

$$t_i = |a_i| / \left((Y^T Y - A^T X^T Y) / (n - k) C_{ii} \right)^{1/2} \quad [10, \text{с. 54}].$$

Отримані результати подано у таблиці 2.

Отже, з 50 % імовірністю для параметрів k_0 , k_1 , k_2 , k_3 , k_4 , коефіцієнти Ст'юдента суттєво відрізняються від нуля, тому усі вони впливають на рівень обсягу бюджетних правопорушень в Україні.

Таблиця 2

Параметри перевірки коефіцієнтів моделі на статистичну значущість

Параметр	Коефіцієнт Ст'юдента t	Критичний коефіцієнт Ст'юдента $t_{кр} = (0,5)$
k_0	13,605	0,741
k_1	4,639	0,741
k_2	0,968	0,741
k_3	2,406	0,741
k_4	2,378	0,741

Джерело: власна розробка автора

Результатом моделювання ОНП є також можливість планування обсягів правопорушень з використання коштів Державного бюджету.

Прогноз про рівень показника Y для набору факторів $X_0(x_0^1, x_0^2, x_0^3, x_0^4)^T$ визначається з спів-

відношення: $Y = \bar{Y}_0 \pm t_{кр(\alpha/2, n-k)} \times \sqrt{\sigma_u^2 (1 + X_0^T (X^T X)^{-1} X_0)}$

Після проведених розрахунків ми отримали прогноз на 2013 рік у межах від 15528,69 млн. грн. до 32662, 69 млн грн.

Прогноз на 2016 рік коливатиметься в межах від 140000 млн грн до 160000 млн грн.

Запропонована модель може бути використана для планування обсягів виявлених Рахунковою палатою бюджетних правопорушень, не ефективного використання бюджетних коштів, порушень та недоліків адміністрування доходів Державного бюджету центральними та регіональними представництвами Рахункової палати.

Висновки. На основі проведеного дослідження розраховано прогноз планових показників обсягів правопорушень в бюджетній сфері України на основі різних комбінацій значень факторів впливу.

В роботі також знайдено фактори впливу на обсяги правопорушень в області державних фінансів. Розроблено багатофакторну модель залежності обсягів правопорушень в бюджетній сфері України та знайдено параметри даної моделі.

Аналіз результатів проведених Рахунковою палатою контрольно-аналітичних заходів підтверджує те, що більшість бюджетних правопорушень набули системного характеру і повторюються з року в рік.

Тому, одним із найважливішим питань формування правової бази системи відповідальності учасників бюджетного процесу є розробка та прийняття законодавчого акта, який має стати фундаментом системи.

Особливо слід врегулювати питання морально-етичних норм діяльності органів державного фінансового контролю та правових засад встановлення видів відповідальності. Розроблення чітко регламентованих норм створить ефективні умови для побудови дієвої системи відповідальності в Україні.

Список використаних джерел

1. Савченко Л. А. Фінансове право: навч. посіб. / А. В. Цимбалюк, В. К. Шкарупа, М. В. Глух // Ірпінь : Академія ДПС України, 2001. — 85 с.
2. Фінансове право: підручник / Кадькаленко С. Т., Алісов Є. О., Воронова Л. К. та ін. — Х. : Фірма «Консум», 1998. — 496 с.
3. Воронова Л. К. Финансовое право: [учеб. пособие для студ. юрид. вузов и ф-тов] / Л. К. Воронова, Н. П. Кучерявенко. — Х. : Легас, 2003. — 359 с.
4. Бандурка О. М. Бюджетне право України: [підручник] / О. М. Бандурка, О. П. Гетьманець; Національний університет внутрішніх справ. — Херсон, 2003. — 152 с.
5. Азаров М. Я., Копилов В. А., Воронова Л. К., Єфіменко Т. І., Мярковський А. І. Науково-практичний коментар до бюджетного кодексу України; Науково-дослідний фінансовий ін-т. / М. Я. Азаров (заг. ред.). — Київ : НДФІ, 2006. — 632 с.
6. Звіт Рахункової палати України за 2012 рік. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.acrada.gov.ua/doccatalog/document/16742074/Zvit_2012.pdf.
7. Глотова Д. В. Бюджетні правопорушення в Україні: правові аспекти / Д. В. Глотова // Наукове товариство Івана Кушніра. — 2012. — Юридичні науки. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=44292>.
8. Державна служба статистики України. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
9. Фестера Е., Рейнз Б. Методи кореляційного та регресійного аналізу. / Е. Фестера, Б. Рейнц // Фінанси і статистика, 2003. — 304 с.
10. Економетрія [Електронний ресурс] : навч. посіб. / О. Л. Лещинський, В. В. Рязанцева, О. О. Юнькова // Міжрегіональна академія управління персоналом. — К. : [б.в.], 2003. — 208 с.

JEL CLASSIFICATION: E17, G28, H61, R15

MULTIFACTOR MODEL CONSTRUCTION OF BUDGET INFRINGEMENT DEPENDENCE

Anna I. STARUKH

Post-Graduated Student of the Department of Accounting and Auditing, Lviv State Academy of Finance

Summary. This article is devoted to calculation and construction of multivariable regression models of dependency of the scope of budget violations and ineffective use of budget resources from impacts. Also,

is carried out the forecast of budget violations for the next period. The results of the study are presented in conclusions and suggestions.

Key words: *budget code, budget violation, multifactor model, correlation analysis, forecast.*

An important component of social and economic transformations taking place in Ukraine is the budget system reforming, namely the interbudgetary relations. Nowadays the problem of interbudgetary relations in Ukraine is extremely important since the stability of the budget system of the country largely depends on the nature of such relations including the efficiency of budgetary funds use in order to prevent budget infringements. However, the problem in the way of reforming lies is the matter of responsibility for budget infringements and the procedure of inflicting the penalties on them.

Current research shows the planned indices prediction of the infringement amount in the budget sphere of Ukraine based on different combinations of impact values.

The paper also covers the impacts on the amount of infringements in the sphere of public finance. The multifactor model depending on the amount of infringements in the budget sphere of Ukraine is developed and parameters of the model are found.

The scientific article is written with the use of practical materials of the State Statistics Service of Ukraine, the Accounting Chamber of Ukraine. It reflects the use of mathematical modeling techniques in the analysis of the budget infringements dynamics of Ukraine and deepens the existing knowledge of budget infringements.

Result analysis of the control and analytical measures conducted by the Accounting Chamber confirms that the majority of infringements results became systematic and repetitive from year to year.

Therefore, one of the most important matters of the legal basis formation of the participants' responsibility system of the budget process is the development and adoption of a legislative act that is to become the foundation of the system.

It is necessary to resolve the matter of moral and ethical standards of the state financial control bodies and legal principles of liability type's establishments. The development of the clearly regulated rules will create effective conditions for building an effective system of responsibility in Ukraine.

References

1. Azarov M. Ya., Kopylov V. A., Voronova L. K., Yefimenko T. I., & Miarkovskyi A. I. (2006). Naukovo-praktychnyi komentar do biudzhethnoho kodeksu Ukrainy [Scientific and practical commentary to the Budget Code of Ukraine]. Kyiv : Financial Research Institute, p. 632.
2. Bandurka O. M., Hetmanets O. P. (2003). Biudzhethne pravo Ukrainy [Budget Law of Ukraine]. Kherson : National University of Internal Affairs, p. 152.
3. Festera E., Reynz B. (2003) Metody koreliatsiynoho ta rehresuvnoho analizu [Methods of correlative and regressive analysis]. Finances and Statistics, p. 304.
4. Hlotova D. V. (2012) Biudzhethni pravoporushennia v Ukraini: pravovi aspekty [Budget infringement in Ukraine: legal aspects].

ments in Ukraine: legal aspects]. Scientific Society of Ivan Kushnir: Legal sciences. Retrieved from <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=44292>.

5. Kadkalenko S. T., Alisov Ye. O., Voronova L. K., et al. (1998). *Finansove pravo* [Financial Law]: Konsum, p. 496.

6. Lesshchynskiy O. L., Riazantseva V. V., Yunkova O. O. (2003). *Ekonometriia* [Econometrics]. Inter-regional Academy of Personnel Management, p. 208.

7. Zvit Pakhunkovoi palaty Ukrainy za 2012 rik [Report of the Accounting Chamber of Ukraine for

2012]. Retrieved from: http://www.ac-rada.gov.ua/doccatalog/document/16742074/Zvit_2012.pdf.

8. Savchenko L. A., Tymbaliuk A. V., Shkarupa A. V. & Hlukh M. V. (2001). *Finansove pravo* [Financial Law]. Irpen: Tax Academy of Ukraine, p. 85.

9. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [State Statistics Service of Ukraine]. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

10. Voronova L. K., Kucheriavenko N. P. (2003). *Finansovoe pravo* [Financial Law]. Legas, p. 359.

УДК 35.078.3

ПРИРОДА ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ

Олег Анатолійович ШЕВЧУК*д.е.н., доцент, заступник директора науково-дослідного центру Університет банківської справи НБУ (м. Київ)**E-mail: Ol.Shevchuk@ukr.net*

Анотація. У статті досліджено підходи до розуміння сутності фінансового контролю та його ролі в сучасній економіці. Організаційно-економічний зміст фінансового контролю пропонується розглядати з трьох методологічних позицій: економічної категорії; комплексної функції і невід'ємної частини діяльності з управління та самостійного управлінського процесу і цілісної системи. На підставі проведеного дослідження запропоновано авторське визначення фінансового контролю.

Аннотация. В статье исследованы подходы к пониманию сущности финансового контроля и его роли в современной экономике. Организационно-экономическое содержание финансового контроля предлагается рассматривать с трех методологических позиций: экономической категории; комплексной функции и неотъемлемой части деятельности по управлению и самостоятельного управленческого процесса и целостной системы. На основании проведенного исследования предложено авторское определение финансового контроля.

Ключові слова: природа фінансового контролю, аксіологія контролю, сутність фінансового контролю.

Ключевые слова: природа финансового контроля, аксиология контроля, сущность финансового контроля.

Постановка проблеми. Наявне розмаїття системних підходів до розуміння сутності фінансового контролю і його ролі в сучасній мікро- і макроекономіці зумовлюється неоднозначністю його структури і неоднорідністю елементів її складових, а різноманітність галузей господарського комплексу і специфіка організаційно-правових форм господарюючих суб'єктів роблять неможливим формування його єдиної цілісної концепції.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематикою фінансового контролю в усіх його проявах займалися такі вітчизняні і зарубіжні вчені, як О. Барановський, І. Ващенко, М. Васильєва, Н. Виговська, І. Стефанюк, В. Шевчук, Н. Шевченко та ін. Водночас, дослідження теоретико-методологічних засад фінансового контролю попри численні публікації з даної проблематики все ще залишається логічно незавершеним.

Високо оцінюючи внесок дослідників у висвітлення теоретико-методологічних засад і практичних аспектів організації ДФК, маємо, однак, зазначити, що на сьогодні залишається низка невирішених проблем у цій сфері. Перш за все це неоднозначність трактування сутності фінансового контролю (за наявності як надто широко-

го трактування, так і невиправдано звуженого). Зазначене негативно позначається на організації фінансового контролю, а отже, неналежну ефективність роботи державних контролерів.

Мета статті полягає в уточненні теоретико-методологічних засад фінансового контролю та удосконаленні трактування його сутності.

Обґрунтування отриманих наукових результатів. Використовуване в українській мові слово «контроль» походить від французького слова *controle*, яке застосовувалось для позначення зустрічного, вторинного запису з метою перевірки першого [1, с. 221]. В англійській мові подібне за звучанням слово *control* може використовуватись для позначення стану управління, керівництва, регулювання, розпорядження, панування, насилля, влади [2, с. 170].

Водночас, І. В. Ващенко з'ясувала таке походження терміну «контроль»: він бере свій початок від латинських *rola* – згорток паперу із записами, документ, та *contra* – протиставлення, яке висувається проти тверджень, що містяться в цьому документі. При цьому вона зазначає, що контрольованим будь-який процес є лише в тому разі, коли ми маємо можливість змінювати його поточні параметри в такому напрямі, щоб вони співпадали з нашим уявленням про бажаний пе-

ребіг цього процесу. І, хоча, на її думку, поняття «контроль», «порівняння», «аналіз», «спостереження», «управління» функціонально пов'язані між собою, вони все ж таки принципово відрізняються одне від одного. Контроль не є просто складовою процесу управління, він у певному розумінні є його альтернативою [3].

Цінність (аксіологія) контролю зумовлюється, по-перше, тим, що він дозволяє з достатнім ступенем впевненості судити про досягнення визначеної мети, а, по-друге, своєчасно прийняти рішення і скоригувати діяльність в разі її відхилення від ідеалу (мети) [4, с. 298].

Слушною є думка О. Колесникової про те, що наявне розмаїття системних підходів до розуміння сутності контролю і його ролі в сучасній мікро- і макроекономіці зумовлюється неоднозначністю його структури і неоднорідністю елементів її складових, а різноманітність галузей господарського комплексу і специфіка організаційно-правових форм господарюючих суб'єктів унеможливають формування його єдиної цілісної концепції [5]. А відтак, на наш погляд, правомірно вести мову про концепції державного і корпоративного фінансового контролю.

Організаційно-економічний зміст контролю необхідно розглядати з трьох методологічних позицій: 1) контроль – це економічна категорія; 2) контроль – це комплексна функція і невід'ємна частина діяльності з управління; 3) контроль – це самостійний управлінський процес і цілісна система [6].

У визначенні сутності контролю різні підходи, вочевидь, не стільки відбивають намагання дати універсальну формулу цього поняття, скільки є наслідком розгляду даного феномена представниками різних наукових напрямів – політичних, правових, філософських, управлінських, кібернетичних, кримінологічних тощо [4, с. 298], відомими інтересами дослідників. Крім того, розвиток понятійного апарату стосовно одних і тих самих об'єктів чи контрольованих питань, але з позицій різних наукових шкіл, спричиняє різнопланові методологічні підходи до розв'язання практичних питань організації контролю.

Водночас, Н. Виговська в еволюції формування взаємопов'язаних термінів «контроль» і «фінансовий контроль» виокремлює вісім основних концептуальних підходів: управлінський, соціальний, фінансовий, обліковий, юридичний, інституціональний, кібернетичний, системний [7].

Контроль як такий є:

- перевіркою, а також спостереженням з ме-

тою перевірки [8]; системою спостереження, співставлення, перевірки і аналізу функціонування керованого об'єкта з метою оцінки обґрунтованості і ефективності прийнятих і таких, що приймаються, управлінських рішень, виявлення ступеня їх реалізації, наявності відхилення фактичних результатів від заданих параметрів і нормативних приписів і прийняття рішень з їх ліквідації [9, с. 180];

- процесом формування інформації про відхилення в стані об'єкта, що спостерігається, від встановленого еталона за умови можливості регулювати, змінювати чи блокувати об'єкт, для усунення виявлених відхилень і обмеження негативних подій у процесі досягнення цілей діяльності в межах законодавства і оптимальних ризиків [10]; процесом забезпечення і досягнення цілей [11, с. 281];

- способом організації зворотних зв'язків, завдяки яким орган управління отримує інформацію про хід виконання його рішення [12, с. 124].

В економічній літературі і нормативних актах відсутня однозначність тлумачення таких понять, як «вид контролю», «форма контролю», «модель контролю», «спосіб контролю», «метод контролю». Часто ці поняття ототожнюються чи вживаються як рівнозначні. Водночас пропонується й їх різне визначення, що ускладнює застосування таких понять.

За В. О. Шевчуком, контроль як такий поділяється на економічний (господарський), фінансовий і фінансово-економічний (фінансово-господарський). В свою чергу під економічним контролем розуміють контроль за виробництвом, реальною економікою, рухом потоків товарів, робіт, послуг [13]. І. Б. Стефанюк розрізняє економічний (зокрема фінансовий), технічний і соціальний контроль [14, с. 13].

На нашу думку, з огляду на поступальну «фінансизацію» суспільних відносин, зростання місця і ролі фінансів у забезпеченні життєдіяльності держави, ефективного функціонування господарюючих суб'єктів і добробуту домогосподарств все більшої уваги заслуговує поглиблене дослідження проблематики саме фінансового контролю.

Останніми роками активно ведеться вивчення фінансового контролю як інституту і наукової категорії в чотирьох основних напрямках: перший – теорія контрольної діяльності; другий – розвиток інституту рахунково-ревізійної діяльності. В рамках третього напрямку фінансовий контроль розглядається як інститут фінансового

права, а четвертого – як економічна категорія [15, с. 125].

Здійснена систематизація існуючих в економічній літературі поглядів дала змогу з'ясувати, що загалом фінансовий контроль розглядається дослідниками як:

- система відносин з приводу контролю за формуванням, розподілом, перерозподілом, а також цільовим та ефективним використанням фінансових ресурсів та майна, визначення причин відхилень, усунення фінансових правопорушень, підвищення ефективності управління фінансовими ресурсами [16]; одна з функцій системи управління фінансовими відносинами, основним завданням якої є відстеження правильності функціонування цих відносин на рівні конкретного керованого об'єкта з метою визначення обґрунтованості і ефективності управлінських рішень і системи їх реалізації, виявлення відхилень, про які доцільно інформувати органи, здатні вплинути на поліпшення ситуації [17, с. 41]; не лише невід'ємна частина розвинених ринкових систем, але й одна з основних умов їх існування [18, с. 69];

- комплексна, багатоаспектна, міжгалузєва система спостереження державними органами, наділеними законодавством контрольними функціями, за фінансово-господарською діяльністю господарюючих суб'єктів з метою встановлення законності і доцільності фінансових та інших операцій, пов'язаних з ними, а також для оцінки економічної ефективності цієї діяльності і виявлення фінансових резервів [19]; періодичний моніторинг здійснюваних об'єктом управління процесів акумулювання і споживання ресурсів, виконання рішень з регулювання фінансово-господарської діяльності, а також вироблення пропозицій з їх оптимізації в рамках окремо взятої системи [20, с. 57];

- регламентована нормами права діяльність державних, муніципальних, громадських органів і організацій, інших господарюючих суб'єктів з перевірки своєчасності і точності фінансового планування, обґрунтованості і повноти надходження доходів до відповідних фондів грошових коштів, правильності і ефективності їх використання [21, с. 41–42]; система активних дій, що здійснюються органами державної влади, органами місцевого самоврядування, суб'єктами господарювання та громадянами України по стеженню за функціонуванням будь-якого об'єкта управління в частині утворення, розподілу та використання ним фінансових ресурсів з метою оцінки

економічної ефективності господарської діяльності, виявлення і блокування в ній відхилень, що перешкоджають законному й ефективному використанню майна та коштів, розширеному відтворенню виробництва, задоволенню державних, колективних та приватних інтересів і потреб та удосконаленню управління економікою [14].

Тобто, як видно з вищенаведеного, спектр поглядів на сутність фінансового контролю доволі широкий. При цьому одні дослідники акцентують увагу на системі спостереження державними органами виключно за фінансово-господарською діяльністю господарюючих суб'єктів. Однак, такий підхід звучує як суб'єктний, так і об'єктний ряд фінансового контролю, оскільки, по-перше, фінансовий контроль як такий може здійснюватися не лише державними органами, наділеними законодавством контрольними функціями, а, по-друге, його об'єктом має бути не лише фінансово-господарська діяльність суб'єктів господарювання, а й державних установ, організацій і навіть фізичних осіб. Поряд з цим, відмінною рисою ДФК є те, що він здійснюється всіма органами держави і їх посадовими особами. Крім того, існує система спеціальних контрольних органів, створених для здійснення фінансового контролю, законодавчо визначено коло підконтрольних суб'єктів [22, с. 283].

Якщо з твердженням, що фінансовий контроль є елементом фінансової системи (хоча, на наш погляд, й навряд чи найважливішим) цілком можна погодитись, то вважати фінансовий контроль складовою частиною загальної структури контрольних органів держави, на нашу думку, не можна, оскільки тим самим він зводиться лише до суб'єктів фінансового контролю. Хоча, слід зазначити, що ні в дореволюційному законодавстві, ні в науковій літературі термін «фінансовий контроль» взагалі не зустрічався. Даний вид діяльності називався «державний контроль» [15, с. 125].

В окремих з наведених визначень фінансового контролю не враховується факт неодмінного контролю в частині хоча б правильності і своєчасності сплати податків, обов'язкових зборів і платежів фізичними особами, а також надання їм податкових пільг.

Розглядається фінансовий контроль і як контроль за дотриманням узаконених інтересів держави у фінансовій сфері [23, с. 75]. Однак, подібне тлумачення не дає чіткого уявлення про природу фінансового контролю. Крім того, логічно незавершеним виглядає і сьогоденне тракту-

вання наведеного в ньому об'єкта контролю – інтересів держави у фінансовій сфері.

Тлумачиться фінансовий контроль і як перевірка спеціально уповноваженими органами дотримання учасниками фінансових, грошових, кредитних, валютних операцій вимог законодавства, норм і правил, установлених державою і власниками [24, с. 591]. У цьому визначенні розширено не лише предметний ряд фінансового контролю, а й виокремлюється необхідність дотримання поряд з державними і приватних інтересів.

Окремими авторами акцентується увага і на суб'єктах фінансового контролю (державні органи, а в деяких випадках і недержавні органи, наділені законом відповідними повноваженнями). Втім, на наш погляд, з огляду на те, що фінансовий контроль можливий за наявності як контролюючого, так і контролюваного, до його суб'єктів слід відносити не лише суто контролюючі органи, а й контролювані структури в усьому розмаїтті їх прояву.

Список використаних джерел:

1. Философский энциклопедический словарь / Е. Ф. Губский, Г. В. Коралева, В. А. Лутченко. — М. : Инфра-М, 1997. — 576 с.
2. Мюллер В. К. Англо-русский словарь / В. К. Мюллер. — М. : Советская энциклопедия, 1971. — 912 с.
3. Ващенко І. В. Державний фінансовий контроль та його вдосконалення у трансформаційній економіці України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит» / І. В. Ващенко. — К., 2005. — 22 с.
4. Тонков Е. Е. Проблемы совершенствования контрольной формы государственной деятельности в период экономического кризиса / Е. Е. Тонков // Вестник ВГУ. — 2010. — № 1. — С. 294–306. — (Серия «Право»).
5. Колесникова Е. Н. Теория и методология ревизии и контроля в сельскохозяйственных производственных кооперативах : автореф. дис. на соискание учен. степени д-ра экон. наук : спец. 08.00.12 «Бухгалтерский учет, статистика» / Е. Н. Колесникова. — М., 2011. — 48 с.
6. Васильева М. В. Государственный финансовый контроль в управлении регионом [Электронный ресурс] / М. В. Васильева.

Загалом, визначенням поняття «фінансовий контроль» бракує комплексності, конкретизації форм, інструментів і методів його здійснення; вони обмежують його об'єктний і суб'єктний ряди, підходи до оцінки процесів і явищ (здебільшого превалює виключно кількісна оцінка), часто ігнорують необхідність з'ясування ефективності використання коштів, майна тощо.

Висновки. На наш погляд, під фінансовим контролем слід розуміти регламентовану чинним законодавством і установчими документами діяльність державних, регіональних, галузевих органів, громадськості, саморегульвних організацій, суб'єктів господарювання за правильністю фінансового планування, обґрунтованістю, повнотою і своєчасністю надходжень грошових коштів, а також законністю і ефективністю їх використання.

Отже з'ясування природи фінансового контролю, його різновидів і форм уможливорює обґрунтоване визначення економічної сутності та особливостей державного фінансового контролю.

ва. — Режим доступу: <http://www.smartcat.ru/RegionEconomic/Portfolio.shtml>.

7. Виговська Н. Г. Розвиток системи фінансового контролю в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук : спец. 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит» / Н. Г. Виговська. — К., 2010. — 32 с.
8. Ожегов С. И. Словарь русского языка / С. И. Ожегов ; под ред. Н. Ю. Шведовой. — М. : Русский язык, 1988. — 750 с.
9. Атаманчук Г. В. Теория государственного управления : курс лекций. — М. : Юридическая литература, 1997. — 400 с.
10. Курныкина О. В. Модернизация системы контроля в кредитных организациях : автореф. дис. на соискание учен. степени д-ра экон. наук : спец. 08.00.12 «Бухгалтерский учет, статистика» / О. В. Курныкина. — М., 2011. — 46 с.
11. Мескон М. Х. Основы менеджмента / М. Х. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоури; пер. с англ. — М. : Дело, 1999. — 562 с.
12. Годунов А. А. Социально-экономические проблемы управления социалистическим производством / А. А. Годунов. — М. : Экономика, 1975. — 322 с.

12. Нагорічна О. С. Модернізація державного управління у податково-митній сфері України / О. С. Нагорічна // Модернізація державного управління та європейська інтеграція України : матеріали щоріч. Всеукр. наук.-практ. конф. за міжнар. участю ; 25 квіт. 2013 р. [у 2 т.]; за наук. ред. Ковбасюка Ю. В., Ващенко К. О., Загороднюка С. В. — Т.1. — К. : НАДУ, 2013. — С. 348–350.
13. Стефанюк І. Б. Державний фінансовий контроль: проблеми ідентифікації й визначення системи / І. Б. Стефанюк // Фінанси України. — 2009. — № 11. — С. 12–19.
14. Лагутин І. Б. Финансовый контроль как категория финансового права / И. Б. Лагутин // Актуальные проблемы российского права. — 2008. — № 3. — С. 122–127.
15. Шевченко Н. В. Механізм оцінки ефективності державного фінансового контролю в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит / Н. В. Шевченко. — Суми, 2011. — 21 с.
16. Родионова В. М. Финансовый контроль: учеб. / В. М. Родионова, В. И. Шлейников. — М. : ИД ФКБ – ПРЕСС, 2002. — 320 с.
17. Булгаков Е. Г. О необходимости централизации контрольных функций финансовых органов / Е. Г. Булгаков // Аваль. — 2006. — № 1. — С. 69–72.
18. Опенышев С. П. Сущность, цель, задачи и функции финансового контроля / С. П. Опенышев, В. А. Жуков // Бюллетень Счетной палаты РФ. — 1999. — № 12. — С. 188–195.
19. Гапоненко В. Ф. Управление последующим финансовым контролем в социальной системе / В. Ф. Гапоненко, В. И. Евдокимов // Ученые записки Казанского государственного университета. — Т. 150. — 2008. — кн. 5. — С. 57–60. — (Серия «Гуманитарные науки»).
20. Грачева Е. Ю. Финансовое право в вопросах и ответах / под ред. Е. Ю. Грачевой. — М. : ТК Велби, Изд-во Проспект, 2003. — 208 с.
21. Карпов Э. С. Понятие и содержание правового регулирования государственного финансового контроля / Э. С. Карпов // Вестник Владимирского юридического института. — 2007. — № 2. — С. 280–283.
22. Тедеев А. А. Финансовое право : учеб. / А. А. Тедеев, В. А. Парыгина. — М. : Эксмо, 2004. — 480 с.
23. Государственные и муниципальные финансы : учеб. / под ред. С. И. Лушина, В. А. Слепова. — М. : Экономистъ, 2006. — 763 с.

JEL CLASSIFICATION: G18

NATURE OF FINANCIAL CONTROL

Oleg A. SHEVCHUK

Doctor of Science in Economics, Associate Professor, Deputy Director of the Research Center of the University of Banking of the National Bank of Ukraine (Kyiv)

Summary. This article explores approaches to understanding the nature of financial control and its role in the modern economy. Organizational and economic sense Audit invited to consider the three methodological positions: economic category;

complex function and integral part of management and self-management process and integrated system. Based on the research the authors' definition of financial control.

Key words: *Nature Audit, axiology control, financial control nature.*

There is a variety of systems approaches to understanding the nature of financial control and its role in modern micro- and macroeconomics predetermined ambiguity of its structure and its constituent elements of heterogeneity and diversity of economic complex and specific legal forms of business entities make it impossible to form its single integrated concept.

The value (axiology) control is determined, first, that it allows a reasonable degree of certainty to judge achieve a goal, and, secondly, in time to take decisions and adjust activities in case of deviation from ideal (target).

Organizational and economic control of the content of the three considered methodological positions: 1) control – is an economic category; 2) control – a complex function and integral part of management; 3) control – an independent administrative process and integrated system.

In determining the nature of control different approaches seems not so much reflect attempts to give a universal formula of this concept is the result of much consideration of this phenomenon represent different scientific fields-political, legal, philosophical, management, cyber, criminological, departmental interests of researchers.

Informed opinion, given the progressive “into finance” public relations, increase the place and role of finance in ensuring the life of the state, the effective functioning of businesses and household wealth increasing attention is given depth research issue is financial control.

In general, the definition of “financial control” lacks complexity, specification forms, tools and methods for its implementation; they limit its object and subjective series approaches to evaluation of processes and phenomena (usually prevails only quantitative estimate), often ignore the need to clarify the cost-effectiveness, property and so on.

Suggested to the authors' definition of financial control. Under the financial control should be understood regulated by current legislation and the constituent documents of state and regional, sectoral bodies, public and self-regulatory organizations, businesses financial planning for the accuracy, validity, completeness and timeliness of cash receipts and the legality and efficiency of their use.

So clarify the nature of financial control, its varieties and forms allows reasonable definition of economic nature and characteristics of state financial control.

References

1. Hubskey E. F., Korableva H. V., Lutchenko V. A. (1997) *Filosofskijj ehntsyklopedicheskijj slovar [Philosophical Encyclopedic Dictionary]*. M.: Infra-M.

2. Miuller V. K. (1971) *Anhlo-russkyj slovar [English-Russian dictionary]*. M.: Sovetskaja ehntsyklopedija.

3. Vashchenko I. V. (2005) *Derzhavnyi finansovyi kontrol ta yoho vdoskonalennia u transformatsiinii*

ekonomitsi Ukrainy [State financial control and its improvement in the economy of Ukraine]. Extended abstract of candidate's thesis. K.

4. Tonkov E. E. (2010) Problemy sovershenstvovaniya kontrolnoj formy hosudarstvennoj dejatel'nosti v period ehkonomicheskogo krizisa [Problems of improving the forms of state control activities during the economic crisis]. Vestnyk VHU, 1. pp. 294–306.

5. Kolesnikova E. N. (2011) Teoriia i metodolohiia revizii i kontrolia v selskokhoziaistvennykh proizvodstvennykh kooperativakh [Theory and methodology of audit and control in agricultural production cooperatives]. Extended abstract of Doctor's thesis. M.

6. Vasileva M. V. Hosudarstvennyj finansovyj kontrol v upravlenii rehionom [State financial control in the management of the region]. Retrieved from <http://www.smartcat.ru/RegionEconomic/Portfolio.shtml>.

7. Vyhovska N. H. (2010) Rozvytok systemy finansovoho kontroliu v Ukraini [Development of financial control in Ukraine]. Extended abstract of Doctor's thesis. K.

8. Ozhegov S. Y. (1988) Slovar russkoho yazyka [Russian dictionary]. M.: Russkyj yazyk.

9. Atamanchuk H. V. (1997) Teoriya hosudarstvennogo upravlenija: kurs leksij [The theory of governance: a course of lectures]. M.: Yuridicheskaja literatura.

10. Kurnykina O. V. (2011) Modernizatsiia systemy kontrolia v kredytnykh orhanizatsiiah [Modernization of monitoring credit institutions]. Extended abstract of Doctor's thesis. M.

11. Meskon M. Kh., Albert M., Khedouri F. (1999) Osnovy menedzhmenta [Fundamentals of Management]. M.: Delo.

12. Hodunov A. A. (1975) Sotsialno-ehkonomicheskie problemy upravlenija sotsialisticheskim proizvodstvom [Socio-economic problems of management socialist production]. M.: Ekonomika.

13. Nahorichna O. S. (2013) Modernizatsiia derzhavnogo upravlinnia u podatkovno-mytnii sferi Ukrainy [The modernization of public administration in the field of tax and customs Ukraine]. K.: NADU, pp. 348–350.

14. Stefaniuk I. B. (2009) Derzhavnyi finansovyj kontrol: problemy identyfikatsii i vyznachennia systemy [State financial control: problem identification and definition of the system]. Finansy Ukrainy, 11. pp. 12–19.

15. Lahutyn Y. B. (2008) Finansovyj kontrol kak katehoriia finansovoho prava [Financial control as a category of financial law]. Aktualnye problemy rossijskoho prava, 3. pp. 122–127.

16. Shevchenko N. V. (2011) Mekhanizm otsinky efektyvnosti derzhavnogo finansovoho kontroliu v Ukraini [The mechanism for evaluating the effectiveness of state financial control in Ukraine]. Extended abstract of candidate's thesis. Sumy.

17. Rodionova V. M., Shlejjnikov V. Y. (2002) Finansovyj kontrol [Financial Control]. M.: YD FKB – PRESS.

18. Bulhakov E. H. (2006) O neobkhodimosti tsentralizatsii kontrolnykh funktsij finansovykh orhanov [On the need for centralization of financial control functions]. Aval. 1, pp. 69–72.

19. Openyshev S. P., Zhukov V. A. (1999) Sushchnost', tsel', zadachi i funktsii finansovoho kontrolja [Essence, purpose, objectives and functions of financial control]. Bjulleten' Schetnoj palaty RF, 12, pp. 188–195.

20. Haponenko V. F., Evdokimov V. Y. (2008) Upravlenie posleduiushchim finansovym kontrolem v sotsial'noj sisteme [Management of subsequent financial control in the social system]. Uchenye zapiski Kazanskoho hosudarstvennogo universiteta. T. 150.

21. Hracheva E. Yu. (2003) Finansovoe pravo v voprosakh i otvetakh [Financial Law Questions and Answers]. M.: TK Velby, Izd-vo Prospekt.

22. Karpov Ye. S. (2007) Ponjatie i sodержanie pravovoho rehulirovaniya hosudarstvennogo finansovoho kontrolia [Concept and content of the legal regulation of the state financial control]. Vestnik Vladimirskoho yuridicheskoho instituta, № 2, pp. 280–283.

23. Tedeev A. A., Paryhyna V. A. (2004) Finansovoe pravo [Financial Law]. M.: Eksmo.

24. Lushyna S. Y., Slepova V. A. (2006) (Eds.) Hosudarstvennye i munitsypal'nye finansy [State and municipal finance]. M.: Ekonomist.

УДК 336.71

НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНЕ УЗАГАЛЬНЕННЯ ОСНОВНИХ НАУКОВИХ ПІДХОДІВ ДО ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ МОНЕТАРНОЇ ПОЛІТИКИ

Юлія Петрівна ГАЛУШКО

аспірантка, Харківський інститут банківської справи УБС НБУ (м. Київ)

E-mail: galushko_yuliya@mail.ru

Анотація. Стаття присвячена дослідженню питань, які формують теоретичні засади категорії «монетарна політика». Проведено систематизацію визначень монетарної політики, що є найбільш поширеними у вітчизняній науці, виділено два принципових погляди на монетарну політику та з'ясовано, що у сучасній економічній літературі не існує єдиного підходу до сутності монетарної політики. Беручи до уваги надані вченими трактування терміну «монетарна політика», а також зважаючи на наявність широкого і вузького підходів до її розуміння, приводимо власне визначення даної економічної категорії.

Аннотация. Статья посвящена исследованию вопросов, которые формируют теоретические основы категории «монетарная политика». Проведена систематизация определений монетарной политики, которые являются наиболее распространенными в отечественной науке, выделено два принципиальных взгляды на монетарную политику и выяснено, что в современной экономической литературе не существует единого подхода к сущности монетарной политики. Принимая во внимание предоставленные учеными трактовки термина «монетарная политика», а также учитывая наличие широкого и узкого подходов к ее пониманию, приводим собственное определение данной экономической категории.

Ключові слова: монетарна політика, кейнсіанський підхід, монетаризм, економічна стабільність, грошова сфера, цінова стабільність.

Ключевые слова: монетарная политика, кейнсианский подход, монетаризм, экономическая стабильность, денежная сфера, ценовая стабильность.

Постановка проблеми. На сьогодні теоретичні проблеми монетарної політики є полем для гострих дискусій між різними економічними школами та вченими. Головний водорозділ пролягає між кейнсіанським підходом, який втілює ідеї оперативного використання грошей як інструменту тактичного управління економічною кон'юктурою і стимулювання економічного зростання та монетаризмом, який засуджує подібні маніпуляції в грошовій сфері, які ведуть, на думку авторів цієї доктрини, до посилення виробничих протиріч і диспропорцій та декларують дії стихійних ринкових стабілізаторів.

На сьогодні дуже мало економістів притримуються крайніх кейнсіанських або крайніх монетаристських поглядів, більшість теоретичних моделей прийняли синтезовану форму. В основу реалізації грошово-кредитної політики багатьох країн було покладено так званий принцип компенсаційного регулювання, який базується на

поєднанні двох протилежних комплексів заходів, що застосовуються на різних фазах економічного циклу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питанням, які формують теоретичні засади монетарної політики приділено значну увагу у працях багатьох науковців, серед яких В. Д. Базилевич, К. С. Базилевич, С. М. Будаговська, В. Лисицький, І. О. Луніна, І. О. Лютий, В. Ющенко та ін.

Щодо визначення самого поняття «монетарна політика» різні вчені застосовують відмінні підходи. На разі у сучасній економічній літературі не існує єдиного підходу до сутності монетарної політики, проте очевидно, що вона відіграє важливу роль у системі впливу держави на економічну стабільність та фінансову безпеку.

Мета статті – аналіз концепцій та підходів провідних шкіл та напрямів економічної думки до тлумачення категорії «монетарна політика»;

систематизація визначень, представлених у вітчизняній науковій літературі.

Обґрунтування отриманих наукових результатів. Сучасна практика регулювання соціально-економічного розвитку наголошує на тому, що вагомим та достатньою мірою ефективним впливом на економічний розвиток є монетарна політика.

Так, за визначенням Е.Дж. Долана, «у це поняття включаються всі дії уряду, що впливають на кількість грошей, що перебувають в обігу». Іншими словами, вона являє собою комплекс заходів регулюючого впливу, спрямованих на зміну грошової маси в обігу та покликана безпосередньо впливати на ліквідність банківської системи і на ділову активність [1].

Монетарна політика розглядалася М. Фрідменом та його послідовниками як сукупність узгоджених і цілеспрямованих дій органів державної влади щодо регулювання обсягів грошової маси в економіці. Серед макроекономічних цілей такої політики виокремлювалася насамперед стабільність цін. «...Грошова політика, – зауважував М.Фрідмен, – має бути направлена виключно на відвернення інфляції...». Крім того, грошово-кредитна політика має забезпечити стабільне та поступове зростання на 3–5 % грошової пропозиції («грошове правило»), стабільність відсоткових ставок, високу зайнятість, економічне зростання, стабільність на валютних і фінансових ринках, скорочення державних витрат тощо [2].

Пізніші автори трактують монетарну політику як «один з двох провідних засобів (інший – фінансова політика), за допомогою якого органи влади в ринковій економіці регулярно впливають на темп і напрямок загального економічного

зростання, включаючи не лише рівень валового продукту і зайнятості, але й загальний рівень зростання чи падіння цін» [3].

Більш повним і точним визначенням монетарної політики є розуміння її як «комплексу взаємопов'язаних, спрямованих на досягнення певних цілей заходів щодо регулювання грошового ринку, що їх проводить держава через свій центральний банк».

«Монетарна політика центрального банку – це складова частина економічної політики держави. Вона являє собою систему заходів, що змінює обсяг грошей, що перебувають в обігу для досягнення основних економічних цілей. До них відносяться економічне зростання, підвищення рівня зайнятості, стабільність цін і курсу національної валюти» [4].

Досить поширеною є точка зору, що «монетарна політика представляє собою організаційно оформлений регулятивний механізм зі своїми специфічними цілями, каналами, інструментами та роллю в державному економічному регулюванні» [5]. При цьому головною проблемою для будь-якої країни залишається вибір оптимальної політики відповідно до конкретних економічних умов. В залежності від цього визначаються стратегічні цілі політики, віддається перевага тим чи іншим діям центральних банків, визначаються межі її можливостей та взаємозв'язок із фінансовою, регуляторною політикою.

Як бачимо, у сучасній економічній літературі не сформовано єдиного підходу до сутності монетарної політики. Систематизація визначень монетарної політики, що є найбільш поширеними у вітчизняній науці, представлена у табл. 1.

Таблиця 1

Систематизація визначень «монетарної політики», представлених у вітчизняній фаховій літературі

Джерело	Визначення
Закон України «Про національний банк України»	«комплекс заходів у сфері грошового обігу та кредиту, направлених на регулювання економічного зростання, стримування інфляції та забезпечення стабільності грошової одиниці України, забезпечення зайнятості населення та вирівнювання платіжного балансу»
Базилевич В. Д., Базилевич К.С., Баластрик Л. О.	«сукупність форм і засобів державного впливу на пропозицію грошей (M_s) з метою забезпечення рівноваги між пропозицією грошей та попитом на них»
Будаговська С. М., Кілієвич О. І., Луніна І. О.	«політика, яка впливає на обсяг і структуру виробництва, загальний рівень цін, інвестицій та зайнятості, на стан зовнішньоекономічної рівноваги, змінюючи пропозицію грошей в економіці»
Бурда М., Виплош Ч.	«один із альтернативних видів політики уряду, що спрямовується на вплив на процентні ставки і валютні курси, загальніше – на умови фінансових ринків і їхні зв'язки з реальною економікою»

Таблиця 1 (продовження)

Лютий І. О.	«державне регулювання сфери грошового обігу та кредитних відносин»
Мисак С. О.	«сукупність заходів законодавчої та виконавчої влади, спрямованих на досягнення стабілізації національної грошової одиниці, підвищення ліквідності та кредитоспроможності банківських інститутів через регулювання грошового ринку»
Нікіфоров П. О.	«сукупність заходів, спрямованих на забезпечення нормального функціонування грошового обігу, стійкості національної грошової одиниці, стабільності її купівельної спроможності, а також забезпечення рівноважного розвитку економіки взагалі»
Плужніков І. О.	«це системна сукупність національних інтересів (пріоритетів), наукових підходів та заходів в сфері грошового обігу та кредиту, направлених на регулювання і забезпечення економічного зростання, стабільності грошової одиниці України, соціального захисту населення, стримування інфляції та вирівнювання платіжного балансу країни»

За результатами систематизації можемо дійти висновку, що загалом слід виділити два принципових погляди на монетарну політику – широкий та вузький. Науковці, які є прихильниками широкого погляду, розглядають у її складі такі дії центрального банку як регулювання економічного зростання, стримування інфляції, забезпечення стабільності грошової одиниці, забезпечення зайнятості населення, вирівнювання платіжного балансу, підвищення ліквідності та кредитоспроможності банківських інститутів та забезпечення соціального захисту населення тощо. У той же час прибічники вузького погляду на монетарну політику трактують її, по суті, як «сукупність засобів впливу на грошову масу та пропозицію грошей в економіці».

Беручи до уваги та високо оцінюючи надані вченими трактування терміну «монетарна політика», а також зважаючи на наявність широкого і вузького підходів до її розуміння, надамо власне визначення даної економічної категорії. Відповідно до наших переконань, під монетарною політикою слід розуміти «упорядковане за часом та цілеспрямоване використання монетарних інструментів, націлене на досягнення ієрархічно-упорядкованих цілей економічного розвитку та зростання у реальному секторі економіки».

На наш погляд, доцільно виділити наступні невід’ємні ознаки, які притаманні сучасній монетарній політиці усіх без винятку країн:

1) нормативно-правова та інформаційно-методологічна база, наявність яких є необхідною умовою проведення монетарної політики;

2) чітко окреслений часовий горизонт реалізації монетарної політики, а також її відповідність поточній фазі економічного розвитку країни;

3) чітка цільова спрямованість монетарної політики, де у якості цілей можуть розглядатись підтримка цінової стабільності, забезпечення відповідних темпів зростання ВВП, досягнення певної величини монетарних агрегатів (монетизації економіки), забезпечення стабільного валютного курсу тощо;

4) наявність відповідного монетарного інструментарію, цілеспрямоване та узгоджене застосування якого сприяє досягненню цілей монетарної політики.

Фундаментальними передумовами ефективності монетарної політики як засобу регулювання економіки та економічного зростання є: по-перше – чітко визначена ієрархія цілей (зокрема формування у часі операційних та проміжних цілей); по-друге – застосування інструментарію, відповідного поставленим цілям.

Як засвідчують дослідження, діяльність національних банків при реалізації ними монетарної політики передусім має бути спрямована на досягнення фундаментальної (стратегічної) цілі як частини загальної стратегії економічного розвитку країни. При цьому ціль може варіюватись залежно від досягнутого рівня економічного розвитку країни, стадії економічного циклу, на якому вона перебуває, наявності чи відсутності кризових процесів у фінансовому секторі, а також загальної широти погляду на монетарну політику та вирішувани нею завдання – від підтримки цінової стабільності у довгостроковій перспективі, до стимулювання інвестиційних процесів, зростання зайнятості та реального ВВП.

Крім того, виходячи з фундаментальної мети монетарної політики, центральний банк також розробляє проміжні (середньострокові) монетарні орієнтири, які не тільки уточнюють стра-

тегічну мету його грошово-кредитного впливу на економіку, але й дозволяють відстежувати і контролювати хід реалізації заходів монетарного регулювання, вносячи у разі необхідності відповідні корективи. Як правило, вони мають індикативний характер, встановлюються на середньостроковий термін та виступають факторами ефективності досягнення основної цілі монетарної політики. В рамках досягнення проміжних орієнтирів в системі монетарного впливу на економічне зростання центральний банк визначає короткострокові операційні цілі, які в свою чергу виступають проміжними засобами реалізації основної цілі.

Із особливостей монетарної політики, передусім варто зазначити про опосередкований вплив заходів монетарного регулювання на економічний розвиток та зростання економіки – це не тільки ускладнює завдання ефективного впливу на реальний економічний сектор за допомогою монетарних інструментів, але й робить більш складною саму оцінку взаємозв'язку між реальними економічними процесами та впливом на них за допомогою монетарних інструментів.

Окрім цього, наявність часового лагу між застосуванням монетарних інструментів та реакцією на них реального сектору економіки обумовлює інерційність монетарної політики та вимагає

обов'язкового врахування фактору часу при здійсненні грошово-кредитного впливу на економіку, що є особливо важливим у періоди проходження економікою точок-екстремумів на кривій економічного циклу.

Висновки. За результатами проведеного дослідження автором надано авторське трактування монетарної політики, яку пропонується розуміти як «системне, впорядковане застосування монетарних інструментів, спрямоване на досягнення цілей економічного зростання в реальному секторі економіки». Також наведені невід'ємні ознаки, притаманні сучасній монетарній політиці.

З'ясовано, що фундаментальними передумовами ефективного грошово-кредитного регулювання економіки є чітко визначена ієрархія цілей, а також застосування інструментарію, відповідного поставленим цілям.

Так як монетарна політика здатна забезпечити умови для високих й стабільних темпів розширеного відтворення, то пошук оптимальних меж державного втручання у монетарну сферу та дієвої комбінації монетарних інструментів, що дасть змогу ефективно впливати на економічні процеси, має стати темою подальших наукових досліджень.

Список використаних джерел

1. Словарь экономической [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.economy.polbu.ru>.
2. Friedman Milton. The Role of Monetary Policy. The American Economic Review, Vol. 58, No. 1, March, 1968, P. 1–17. — Режим доступу : http://stevereads.com/papers_to_read/friedman_the_role_of_monetary_policy.pdf.
3. Кемпбелл Р. Макконелл. Аналітична економія: принципи, проблеми і політика. – Ч.1: Ма-

кроекономіка / Р. М. Кемпбелл, С. Л. Брю; Пер. з англ. — Л.: Просвіта, 1997. — 671 с.

4. Mohanty M., Turner Ph. Monetary policy transmission in emerging market economies: what is new // BIS Papers. — 2008. — № 35. — 537 p.

5. Верстюк С. Т. Шляхи реалізації монетарної політики / С. Т. Верстюк, Т. О. Слободянюк // Фінанси України. — 2002. — № 2. — С. 108–114.

JEL CLASSIFICATION: E42, E52, E58

THEORETICAL GENERALIZATION OF BASIC SCIENTIFIC APPROACHES TO DETERMINING THE NATURE OF MONETARY POLICY

Yuliia P. GALUSHKO

graduate student of Kharkiv Institute of Banking of the University of Banking of the National Bank of Ukraine (Kyiv)

Summary. The article investigates issues that form the theoretical basis category of "monetary policy". They carried out the systematization of definitions of monetary policy, which is most common in science. It is distinguished two main views on monetary policy and found that in modern economic literature there

is no single approach to the nature of monetary policy. Having regard to the interpretation, the given scientists term "monetary policy" despite the presence of broad and narrow approaches to understanding, we establish the definition of the economic category.

Key words: *monetary policy, Keynesian approach, monetarism, economic stability, monetary sphere, price stability.*

Today the theoretical issues of monetary policy is a field for intense debate between different economic schools and scientists who use different approaches to the nature of monetary policy, which plays an important role in the state's influence on economic stability and financial security.

The purpose of the article is an analysis of concepts and approaches leading schools of economic thought and directions to the interpretation category "monetary policy".

There is no form of a unified approach to the nature of monetary policy in modern economic literature. By carrying out systematization of definitions of domestic and foreign authors, who have paid considerable attention in their works to the theoretical foundations of monetary policy, including M. Friedman, E. J. Dolan, V. D. Bazilevich, L. A. Balastryk, I. A. Lutyi, S. O. Misak, I. A. Plugnikov etc., we can conclude that in general, there are two principal views on monetary policy – wide and narrow. Scientists who hold a broad perspective, consider it includes the following central bank regulation as economic growth, inflation, ensuring the stability of the currency, employment, align the balance of payments, increased liquidity and solvency of banking institutions and social protection of population and so on. At the same time, proponents of a narrow view of monetary policy, interpret it, in fact, as "acomplex of effects on monetary weight and money supply in the economy".

Considering and appreciating provided scientists interpretations of the term "monetary policy", and

despite the presence of broad and narrow approaches to understanding it, we give its own definition of the economic category. According to our opinion, the monetary policy is to be understood as "ordered in time and targeted use of monetary policy instruments aimed at achieving a hierarchically-ordered goals of economic development and growth in the real economy".

It is also reasonable to mark out the following characteristics that are inherent in modern monetary policy all countries: 1) normative legal and methodological basis, the existence of which is a prerequisite for monetary policy; 2) clearly defined time horizon implementation of monetary policy and its relevance to the current phase of economic development; 3) a clear target orientation of monetary policy, where the objectives can be considered as support price stability, ensuring appropriate GDP growth, achieving a certain value in monetary aggregates, providing a stable exchange rate, etc; 4) availability of appropriate monetary instruments, targeted and coordinated use of which contributes to the objectives of monetary policy.

Thus taking into account the ability of monetary policy to ensure conditions for a stable rate of expanded reproduction, the topic of nearest research should be the quest of optimal limits of state intervention in monetary and effective combination of monetary instruments to allow effective influence on economic processes.

References

1. Slovar ehkonomicheskyyi [Economic dictionary]. Retrieved from <http://www.economy.polbu.ru>.
2. Friedman Milton. The Role of Monetary Policy. *The American Economic*, Vol. 58, No. 1, March, 1968, P. 1–17. Retrieved from http://stevereads.com/papers_to_read/friedman_the_role_of_monetary_policy.pdf.
3. Campbell R. McConnell., Bru S. L. (1997) *Analitychna ekonomii: pryntsyipy, problemy i polityka* [The analytical economy: principles, problems and policy]. P. 1. Macroeconomics. The transl. from Engl, L.: Prosvite.
4. Mohanty M., Turner Ph. (2008) Monetary policy transmission in emerging market economies: what is new // *BIS Papers*, 35.
5. Verstuk S. T., Slobodyanuk T. O. (2002) *Shliakhy realizatsii monetarnoi polityky* [The ways of realization the monetary policy]. *The Ukraine's finances*. 2. – pp. 108–114.

УДК 330.341.2

АНАЛІЗ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ІНСТИТУЦІЙНОГО БІЗНЕСОВОГО СЕРЕДОВИЩА В УКРАЇНІ

Вікторія Іванівна ГУНЬКО

к.е.н., доцент, Черкаський інститут банківської справи УБС НБУ (м. Київ)

E-mail: viktriad@ukr.net

Анотація. Визначено сутність підприємництва та необхідність розвитку підприємницького середовища. Проаналізовано основні економічні показники розвитку підприємництва в Україні. Визначено чинники, що перешкоджають розвитку бізнесу, а саме: високі процентні ставки за кредитами, низький рівень забезпеченості фінансуванням, дефіцит обігових коштів, високий рівень оподаткування. Запропоновано рекомендації для загальнодержавних і регіональних органів державного управління щодо удосконалення підприємницького інституційного середовища.

Аннотация. Определена сущность предпринимательства и необходимость развития предпринимательской среды. Проанализированы основные экономические показатели развития предпринимательства в Украине. Определены факторы, препятствующие развитию бизнеса, а именно: высокие процентные ставки по кредитам, низкий уровень обеспечения финансирования, дефицит оборотных средств, высокий уровень налогообложения. Предложены рекомендации для общегосударственных и региональных органов государственного управления касательно усовершенствования предпринимательской институциональной среды.

Ключові слова: підприємництво, бізнес-середовище, підприємницьке інституційне середовище, інституційна неефективність.

Ключевые слова: предпринимательство, бизнес-среда, предпринимательская институциональная среда, институциональная неэффективность.

Постановка проблеми. Сучасна економічна теорія більше не піддає сумніву значимість інститутів для економічного розвитку. Загальновизнаним є той факт, що їхня стабільність та ефективність є ключовою умовою для інвестицій і розвитку підприємництва. Зокрема, М. Олсон вказував на роль модернізації формальних і неформальних інститутів в прискоренні економічного зростання країни [1, с. 46]. Саме нові інституційні економічні системи, вбудовані відповідно до принципу економічного лібералізму сприяють їх прискореному соціально-економічному зростанню в інституційному середовищі.

Результативність функціонування національної економіки безпосередньо залежить від якості сформованого інституційного бізнесового середовища, його адекватності сучасному рівню розвитку соціально-економічних і виробничих відносин у суспільстві [2, с.2]. З точки зору інституціональної теорії, економіка являє собою безперервний процес ухвалення рішень, де окремі економічні-підприємницькі суб'єкти у будь-який спосіб конкурують за прийнятні результати діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інституційне середовище в контексті неінституціональної теорії досліджували такі відомі вчені з далекого зарубіжжя, як А. Амін (Amin), А. Бучхольцз (Buchholtz), О. Вільямсон (Williamson), А. Керолла (Carroll) Д. Норт (North), М. Олсон (Olson), Е. Фуруботн (Furubotn), П. Г Хейр та ін. Серед вчених із близького зарубіжжя, які доповнили доробок неінституціональної теорії, відзначимо О. Головинов, А. Егорова, Р. Капелюшнікова, Я. Кузьминова, Р. Нуреєв, А. Олейнік, та ін. Останнім часом і в українській економічній науці спостерігається підвищена увага до проблем неінституціональної теорії, зокрема такими вітчизняними науковцями як: В. М. Геєць, Б. Є. Кваснюк, А. А. Гриценко, С. І. Архієреєв, В. В. Дементьєв, Р. Ф. Пустовіт, О. О. Прутська, О. Л. Яременко та ін.

Метою дослідження є аналіз інституційного бізнесового середовища в Україні та визначення перспектив його розвитку

Обґрунтування отриманих наукових результатів. Термін «підприємництво» може бути

визначений як орієнтована на здобуття прибутку економічна діяльність (і пов'язаний з цим процес ухвалення рішень), яка здійснюється в умовах ризиків і нестабільності. Підприємництво також пов'язане з новаторством, оскільки підприємці прагнуть відкрити нові технології та способи поєднання чинників виробництва з метою здобуття прибутку. Соціально-економічна ефективність визначає підприємців як готових піти на ризик агентів змін і зростання в ринковій економіці, які своїми діями можуть прискорювати генерування, поширення і вживання новаторських і прибуткових ідей.

Розвиток підприємництва приводить до зростання національного добробуту і відповідає інтересам споживачів завдяки появі на ринку нової, менш дорогої продукції. Використання нових технологій і інноваційних рішень сприяє підвищенню макроекономічної ефективності. Підприємці, які лише розпочинають свій бізнес, також створюють додаткові робочі місця, сприяючи тим самим досягненню загальних цілей розвитку. Ступінь розвитку підприємництва може бути проілюстрована економічними показниками малих та середніх підприємств.

В цілому сучасне вітчизняне підприємницьке середовище становить собою набір інституційних «мотиваторів», вибір яких був здійснений у біфуркаційний трансформаційний період зміни типу економічної системи. У свою чергу, умови невизначеності і нестійкості формальних інститутів зумовили недостатню ефективність норм і правил господарської діяльності для підприємницьких суб'єктів. Тому, з огляду на проблеми, що характеризують інституційну неефективність підґрунтя функціонування української економіки, значна кількість нововведень в бізнес-середовищі або виявляється недостатньо ефективною, або блокує можливості ефективного розвитку, які пояснюють ефектом залежності від попередньої траєкторії розвитку [2, с. 2].

У вітчизняних умовах зазначене стимулює реалізацію «рентоорієнтованих» інновацій, зумовлює можливість набуття політичної ренти «рентоорієнтованими» підприємцями та статусної ренти «хижацькими» чиновниками. У цьому випадку ефект «перетікання» фінансових потоків від використання «рентоорієнтованих» нововведень пов'язаний з негативними зовнішніми ефектами, оскільки монопольне становище окремих підприємців, отриманий як наслідок створення штучних бар'єрів, за своєю природою є довгостроковим [3, с. 61].

Таким чином створення конкурентоспроможного підприємницького середовища вимагає започаткування таких інститутів, які забезпечують постійний пошук і реалізацію нових можливостей підприємців, їхньої взаємодії, заохоченні обміну інноваційними ідеями.

Як приклад, функціонування Адміністрації малого бізнесу США (АМБ), яка з 1954 р. розпочала кредитувати малі підприємства за рахунок власного бюджету і надавати державні гарантії для суб'єктів малого підприємництва під час кредитування в комерційних банках. Діяльність АМБ спрямована на реалізацію стратегічних цілей малого і середнього бізнесу в країні, а саме: покращення бізнес-середовища; мінімізація адміністративних бар'єрів; спрощення взаємодії підприємців і органів влади за допомогою використання інтернет-ресурсу; координація діяльності федеральних агентств з розвитку малого і середнього бізнесу; підвищення конкурентоспроможності малого і середнього бізнесу на внутрішньому і зовнішньому ринку через ресурсну підтримку; підтримка створення та розвитку нових підприємств; підтримка розвитку малого підприємництва в депресивних регіонах; відновлення малих підприємств внаслідок стихійних лих та надзвичайних ситуацій [4, с. 105].

На жаль непослідовність та необґрунтованість інституційних трансформацій зумовлюють збереження в Україні несприятливого бізнес-середовища, яке не сприяє розвитку підприємницького потенціалу у напрямку реалізації пріоритетних цілей соціально-економічного розвитку та структурної перебудови. В першу чергу через це визначається складність регуляторної та дозвільної системи, існуванням системних підприємницьких ризиків, відсутністю інституційних умов легальної діяльності, результатом чого є поширення таких деструктивних явищ як рейдерство, корупція, тонізація [5, с. 101].

Хоча для вітчизняного підприємництва характерним є кількісне переважаєння малих та середніх підприємств у загальній кількості підприємств (93,7 % та 5,7 % відповідно), але останнім часом відбувається скорочення частки малих підприємств у сфері торгівлі, операцій з нерухомим майном та будівництва, з одночасним зростанням частки в сільському господарстві та промисловості. Стабільно низьким є рівень інноваційної активності малого і середнього бізнесу порівняно з країнами ЄС.

Так, за даними Держкомстату України станом на 01.01.2013 р. в Україні налічувалося 1600127

суб'єктів господарювання, з яких 698 – суб'єкти великого підприємництва, 20550 – суб'єкти середнього підприємництва та 1578879 – суб'єкти малого підприємництва. Протягом 2011–2012 рр. спостерігалось зменшення кількості суб'єктів малого та середнього підприємництва. В структурі суб'єктів господарювання збільшилася питома вага суб'єктів середнього підприємництва з 1,24 % від загальної кількості суб'єктів господарювання у 2011 р. до 1,29 % від загальної кількості суб'єктів господарювання у 2012 р. за рахунок зменшення кількості суб'єктів малого підприємства [6, с. 301].

Відповідно до чинного законодавства України учасниками господарських відносин можуть бути юридичні та фізичні особи. На початок 2013 р. в Україні господарську діяльність здійснювали 364935 юридичних осіб, з яких 20189 – середні підприємства, 344048 – малі підприємства

та 1235192 фізичних осіб-підприємців [6, с. 301]. Тенденція до кількісного зростання була характерна лише для фізичних осіб-підприємців, які здійснювали свою діяльність у сфері середнього підприємництва.

У структурі вітчизняного підприємництва за розміром підприємств станом на 01.01.2013 р. частка малих підприємств становила 94,3 %, середніх – 5,5 % та великих – 0,2 %. Протягом 2010–2012 рр. ці показники не зазнали змін [6, с. 305].

В регіональному розрізі найкращі показники кількості малих підприємств на 10 тис. осіб наявного населення України у містах Києві і Севастополі, Одеській, Київській і Харківській областях. Найнижчі показники кількості малих підприємств на 10 тис. осіб наявного населення України в Тернопільській, Сумській, Закарпатській, Чернівецькій та Рівненській областях (рис. 1).

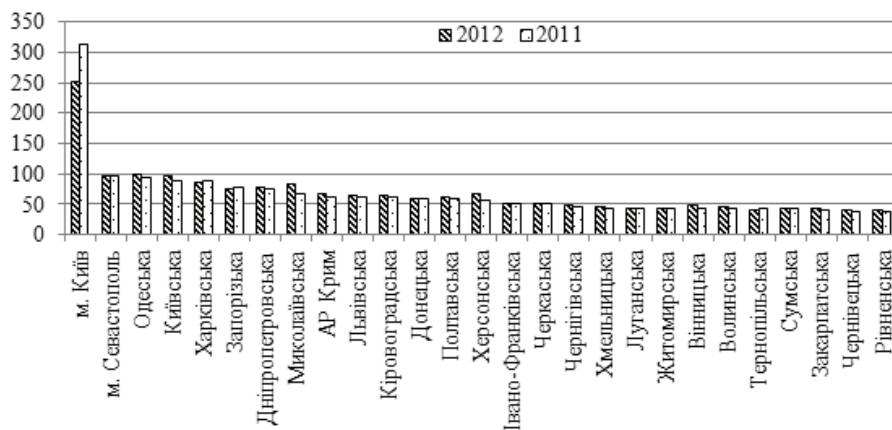

Рис. 1. Кількість малих підприємств в регіональному розрізі на 10 тис. осіб наявного населення у 2011 р. та 2012 р. [7, с. 78]

В цілому в українській економіці на кінець 2012 р. у секторі малого і середнього підприємництва було зайнято 7,5 млн. осіб, що складало 40 % зайнятого населення працездатного віку. У порівнянні з 2011 р. кількість зайнятих працівників у суб'єктів малого і середнього підприємництва зменшилася на 3 %.

При цьому, зокрема, 51 % керівників компаній будівельного сектору, незважаючи на стабільність цінової політики у докризовий 2012 р., констатували скорочення обсягів замовлень. Також значна кількість керівників заявила про погіршення фінансового стану, що призвело до скорочення частини співробітників. Поточний фінансовий стан оцінюють як добрий лише 3 %

компаній; 57 % – вважають його задовільним і 39 % – поганим.

Серед основних чинників, що перешкоджають розвитку бізнесу, підприємці будівельної галузі визначили такі: високі процентні ставки за кредитами, низький рівень забезпеченості фінансуванням, дефіцит обігових коштів, високий рівень оподаткування. Прогнози на майбутнє були більш оптимістичні: третина підприємців прогнозували поліпшення фінансового стану і 36 % – зростання обсягів виконаних робіт. Вже після подій грудня 2013 р. будівельна галузь зазнала суттєвих втрат. Що стосується підприємства у сфері послуг, то скорочення попиту констатували 29 % підприємців [8].

В цілому пріоритетними сферами діяльності суб'єктів малого і середнього підприємництва і в докризовий період і нині залишаються торгівля та сфера послуг, питома вага яких від загально-го обсягу реалізованої продукції є більшою 60 %. Значно меншими є фінансові показники промислової галузі (20,3 %), сільського господарства (5,5 %) та будівництва (5,4 %) [7, с. 56].

Сумарно фінансові показники підприємницької діяльності на 01.01.2013 р. мали такий результат: до оподаткування підприємств, які одержали прибуток – 248 035,9 млн грн. У розрізі підприємств за розмірами: для середніх підприємств – 111 313,2 млн грн, що у відсотках до загальної кількості становив 44,7 %; а для малих підприємств – 39 794,1 млн грн, що у відсотках до загальної кількості підприємств становив 16 %. При цьому найкращі показники мали малі та середні підприємства, які здійснюють свою діяльність у наступних сферах: сільське, лісове та рибне господарство; оптова та роздрібна торгівля; промисловість; операції з нерухомим майном. Водночас незадовільними є податкові платежі від суб'єктів малого та середнього бізнесу до бюджетів усіх рівнів. Так, до Зведеного бюджету за 2012 р. від суб'єктів малого і середнього бізнесу надійшло лише 289 319,0 млн грн, що складає близько 15 % до бюджету.

Узагальнюючим підсумком вищенаведеної тенденції є такі показники. Якщо в середньому до ВВП США середній і малий бізнес надає 50 % надходжень, в країнах ЄС – від 50 % до 70 %, то однотипні підприємства в Україні менше 15 %. При цьому згідно офіційних даних за підсумками 2013 р. в Україні функціонувало 18859 середніх підприємств, 373809 – малих, 659 – великих. На середніх підприємствах працювало 3 млн осіб, на малих – 2 млн., на великих – 2,8 млн. Тобто майже 68 % усіх працюючих отримали роботу на середніх і малих підприємствах, так само як і в країнах ЄС – 60–70 %. Тому помилково вважати, що в Україні не є розвиненим малий і середній бізнес, як підґрунтя підприємництва. За цим показником Україна не відрізняється від західноєвропейських країн, так само як і структура бізнесу: найбільше малих і середніх підприємств функціонують у сферах торгівлі, транспорту, будівництва, операцій з нерухомістю, громадського харчування, розваги та освіти. Ще один показник українського підприємництва – обсяг реалізації продукції – фактично повторює модель ЄС. Для великих підприємств він дорівнює 42,4 % від загального обсягу по країні, для середніх – 41 %,

малих – 16,6 %. В ЄС частка реалізації продукції малого та середнього бізнесу становить 57,6 %.

Але одночасно негативною специфікою українського підприємництва є фінансовий результат по оподаткуванню за малими підприємствами, який в 2013 р. був збитковим і дорівнював 24,8 млрд грн. Воднораз на великих підприємствах фінансовий результат зафіксував дохід у 28 млрд грн.

Таким чином малий бізнес фактично генерує збиток, шляхом використання різноманітних «сірих схем» для обслуговування фінансових потоків, виплати «заробітних плат у конвертах», незаконного переведення в готівку грошей і її переміщення в тіньову економіку. Як свідчить практика, інституціональне середовище українського підприємництва формується, в першу чергу, з метою ухилення від сплати податків та виведення бізнесу з під контроль державних структур. При цьому значна частина малого та середнього бізнесу, яка пов'язана з великим фактично обслуговує його товарні і грошові потоки і неформально санкціонує ухилення від оподаткування [9].

Зазначене вище пояснюється тим, що в Україні залишається невирішеними низка інституційних проблем, які визначаються необхідністю здійснення таких заходів, як зниження адміністративних бар'єрів; зниження податкових ставок і спрощення податкового регулювання; забезпечення фінансування новостворених, малих і середніх підприємств; боротьба з корупцією [10].

Висновки та перспективи подальших досліджень. З огляду на вищевказане, для удосконалення підприємницького інституційного середовища, запропонуємо такі рекомендації для загальнодержавних і регіональних органів державного управління.

1. Послідовно здійснювати заходи, спрямовані на полегшення процесу створення підприємств, зокрема рекомендації, що стосуються використання механізму «одного вікна» для реєстрації новостворених підприємств, використання стандартних бланків, організації он-лайн реєстрації, введення правила «мовчання – знак згоди» і утримання на низькому рівні адміністративних витрат, які пов'язані з реєстрацією.

2. Спростити процедури, що регулюють функціонування вже діючих підприємств, зокрема скоротити кількість необхідних дозволів і ліцензій та збільшити терміни їх дії, поліпшити координацію між різними наглядовими уста-

новами та зменшити загальне число перевірок, яким підлягають підприємства.

3. Продовжувати погоджувати політику оподаткування з потребами підприємств, особливо малих і середніх, зокрема спрощувати процедури оподаткування, скорочувати кількість податкових платежів та покращувати систему податкового регулювання для підприємств, коли це доцільно, а саме в разі діяльності малих і середніх підприємств, що здійснюють інноваційну діяльність, розглядати можливість прийняття адресних заходів щодо створення цільових податкових стимулів.

4. У консультації з банківськими установами розробити заходи щодо полегшення доступу малих і середніх підприємств до банківського фінансування, зокрема спеціальних схем кредитування для довгострокового інвестиційного фінансування, включаючи більш тривалі пільгові періоди, кредитні гарантії в рамках приватно-державних програм, конкретно орієнтованих на малі і середні підприємства, і більш сприятливих правил прийняття заставного забезпечення.

5. Здійснювати системні заходи, які спрямовані на вдосконалення державного управління та зменшення масштабів корупції і практики незаконних поборів з підприємств. Інтересам нових підприємств та діяльності існуючих підприємств

повинні служити посилення незалежності суддів, застосування податкових правил, які передбачають покарання за незаконні платежі, створення антикорупційних консультативних органів за участю державного і приватного секторів та посилення підзвітності цивільних службовців.

6. З метою зниження бар'єрів на шляху розширення діяльності малих і середніх підприємств за кордоном, створювати механізми, які сприятимуть участі малих і середніх підприємств в процесі формування і здійснення торгової політики, надавати підприємствам-експортерам допомогу при вивченні і оцінці умов підприємницької діяльності в приймаючих країнах і розробляти програми, що допомагають фірмам долати торговельні бар'єри.

7. Використовувати механізм співпраці між державним і приватним секторами при розробці і здійсненні політики в галузі розвитку підприємств на центральному та місцевому рівнях. Сприяти участі малих і середніх підприємств в консультаціях державного та приватного секторів з даного питання і приймати до уваги їхні конкретні потреби. У співпраці з асоціаціями підприємців створювати механізми для моніторингу здійснення політики в галузі розвитку підприємств.

Список використаних джерел

1. Olson M., The New Institutional Economics: The Collective Choice Approach to Economic Development, in Christopher Clague ed, Institutions and Economic Development: Growth and Governance in Less Developed and Post-Socialist Countries. Baltimore: John Hopkins University Press, 1997. — 408 p.

2. Головкин М. В. К вопросу об эффективности институциональной среды малого предпринимательства / М. В. Головкин // Интернет-журнал «Экономические исследования». — 2011. — № 7 (11). — С. 1–16.

3. Baumol The Free-Market Innovation Machine: Analyzing the Growth Miracle of Capitalism. — Princeton: Princeton University Press, 2002. — 307 p.

4. Александрин Ю. Н. Институты и инструменты формирования эффективной системы государственного стимулирования малого бизнеса: опыт США // Общество: политика. Экономика, право. — 2012. — № 1. — С. 101–108.

5. Мельник М. І. Інституційно-економіні проблеми формування бізнес-середовища в Україні /

М. І. Мельник // Український соціум. — 2012. — № 1. — С. 99–110.

6. Статистичний щорічник України за 2012 рік. — К. : Державний комітет статистики України, 2013. — 552 с.

7. Статистичний збірник «Діяльність суб'єктів малого підприємництва» за 2012 р. — К. : Державний комітет статистики України, 2013. — 159 с.

8. Що заважає розвитку українського бізнесу [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://ua-ekonomist.com/6484-scho-zavazhaye-rozvitku-ukrayinskogo-bznesu.html>.

9. Охрименко Александр: Есть ли будущее у среднего и малого бизнеса в Украине? [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://blog.ubr.ua/finansy/est-li-budushee-u-srednego-i-malogo-biznesa-v-ukraine-8117>.

10. Развитие предпринимательства в регионе ЕЭК ООН. Опыт стран в снижении барьеров на пути развития предприятий. — ООН : Нью-Йорк и Женева, 2008. — 58 с.

JEL CLASSIFICATION: B52, E32, E30

ANALYSIS AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT OF THE INSTITUTIONAL BUSINESS ENVIRONMENT IN UKRAINE

Viktoriiia I. HUNKO

Candidate of Science in Economics, Associate Professor of Economics and Management Department of Cherkasy Institute of Banking of the University of Banking of the National Bank of Ukraine (Kyiv)

Summary. It defines the essence of entrepreneurship and the need for the development of the business environment. Analyzed the main economic indicators of development of entrepreneurship in Ukraine. Identify barriers to business development, namely high interest rates on loans, low level of funding, shortage of working capital, high level of taxation. Recommendations for national and regional governments to improve institutional entrepreneurial environment.

Key words: *entrepreneurship, business environment, business institutional environment, institutional inefficiency.*

The effectiveness of the national economy directly depends of the institutional quality of the business environment, its relevance to the modern level of development of socio-economic and production relations in society.

The aim of the study is the analysis of the institutional business environment in Ukraine and determine the prospects of its development.

In General, modern domestic business environment is a set of institutional “motivators”, which was implemented in the bifurcation transition period of changing the type of economic system. In turn, the uncertainty and instability of the formal institutions led to the poor performance of norms and rules of economic activity for business entities. Therefore, given the problems that characterize the institutional inefficiency of the basics of functioning of the Ukrainian economy, with a significant number of innovations in the business environment is not efficient enough, or blocks the possibility of effective development, what explain the effect depends on the previous trajectory of development.

The inconsistency and irrationality of institutional transformations responsible for the prevailing in Ukraine unfavorable business environment, which is determined by the complexity of the regulatory and licensing system, the existence of a systematic business risks, lack of institutional conditions legal

activity, resulting in the spread of such destructive phenomena as raiding, corruption, shadow economy.

In Ukraine, there remain some institutional problems, which are determined by the need to implement measures such as reducing administrative barriers; reduction of tax rates and simplification of tax regulation; providing funding for newly established small and medium enterprises; the fight against corruption. Given the above, to improve entrepreneurial institutional environment, offer the following recommendations for national and regional bodies of state administration:

- to implement measures aimed at facilitating the creation of enterprises;
- to simplify the procedures governing the functioning of existing enterprises;
- continue to align tax policy with the needs of enterprises, especially small and medium;
- to facilitate the access of small and medium-sized enterprises to Bank financing;
- to carry out systematic activities aimed at improving governance and reducing corruption and illegal taxation practices with enterprises;
- to use the mechanism of cooperation between the public and private sectors in formulating and implementing policies in the field of development of enterprises at Central and local levels.

References

1. Olson M. (1997) The New Institutional Economics: The Collective Choice Approach to Economic Development, in Christopher Clague ed, Institutions and Economic Development: Growth and Governance in Less Developed and Post-Socialist Countries. Baltimore: John Hopkins University Press.
2. Holovko M. V. (2011) K voprosu ob ehffektyvnosti institutsional'nojj sredey maloho predprinimatel'stva [To a question about the effectiveness of the institutional environment of small business]. Internet-zhurnal «Ehkonomicheskie issledovaniya». 7(11), 1–16.
3. Baumol (2002) The Free-Market Innovation Machine: Analyzing the Growth Miracle of Capitalism. Princeton: Princeton University Press.
4. Aleksandryn Yu. N. (2012) Instituty i instrumenty formirovaniya ehffektivnojj sistemy hosudarstvennoho stimulirovaniya maloho biznesa: opyt SShA [The institutions and instruments form an effective system of state stimulation of small business: the US experience]. Obshchestvo: politika. Ehkonomika, pravo, 1, 101–108.
5. Melnyk M. I. (2012) Instytutsiino-ekonomichni problemy formuvannia biznes-seredovyshcha v Ukraini [Institutional and economic problems of formation of business environment in Ukraine]. Ukrainskyi sotsium, 1, 99–110.
6. Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy za 2012 rik [Statistical Yearbook of Ukraine for 2012]. K.: Derzhavnyi komitet statystyky Ukrainy.
7. Statystychnyi zbirnyk “Diialnist subiektiv maloho pidpriemnytstva” za 2012 r [Statistical Yearbook “The activity of small business” for 2012]. K.: Derzhavnyi komitet statystyky Ukrainy.
8. Shcho zavazhaie rozvytku ukrainskoho biznesu [What prevents the Ukrainian business development]. Retrieved from <http://ua-ekonomist.com/6484-scho-zavazhaye-rozvitku-ukrayinskogo-biznesu.html>.
9. Okhrimenko A. Est' li budushchee u sredneho i maloho biznesa v Ukraine? [Is there a future for small and medium business in Ukraine?] Retrieved from <http://blog.ubr.ua/finansy/est-li-budushee-u-srednego-i-malogo-biznesa-v-ukraine-8117>.
10. Razvitie predprinimatelstva v rehione EEhK OON. Opyt stran v snizhenii bar'eroz na puty razvitiya predpriyatij [The development of entrepreneurship in the UNECE region. The experience of countries in reducing barriers to enterprise development]. OON : N'ju-York i Zheneva.

УДК 330.837

ТЕОРІЯ КОРУПЦІЇ В КЛЕПТОКРАТИЧНІЙ ЕКОНОМІЦІ

Роберт Фрідріхович ПУСТОВИТ

д.е.н., професор, завідувач кафедри економіки та управління Черкаського інституту банківської справи УБС НБУ (м. Київ)

E-mail: rfpustovit@gmail.com

Анотація. Досліджено сутність корупції, як фундаментального чинника клептократичної економіки. Проаналізовано теоретичні моделі корупційної поведінки на підґрунті теоретичних концепцій монополістичного та олігополістичного ринків. Визначено фактори корупційного впливу на функціонування економічного устрою клептократичного типу.

Аннотация. Исследована сущность коррупции, как фундаментального фактора клептократической экономики. Проанализированы теоретические модели коррупционного поведения на основе теоретических концепций монополистического и олигополистического рынков. Определены факторы коррупционного влияния на функционирование экономического устройства клептократического типа.

Ключові слова: клептократична економіка, корупція, моделі корупційної поведінки.

Ключевые слова: клептократическая экономика, коррупция, модели коррупционного поведения.

Постановка проблеми. Корупцію визначають як деструктивну, по відношенню до діючих в країні формальних інститутів і загальновизнаної моралі, систему соціально-економічних відносин, яка характеризується використанням посадових повноважень для отримання матеріальної і (або) нематеріальної вигоди [1, с. 10]. Існують різні типи, види і форми корупції. Найнебезпечнішою при цьому для сталого розвитку країни є її економічна складова, яка характеризується як неправомірне використання державними службовцями посадових можливостей для специфікації прав власності в особистих корисливих цілях. Наприклад, хабар за надання дозволу на підприємницьку діяльність або за прискорене проходження митних процедур можна кваліфікувати як привласнення активів, якими офіційно володіє держава. Очевидно, що бюрократичні послуги, які надають урядовці, повинні здійснюватися не для власного збагачення чиновника, а для надання можливостей економічним суб'єктам якомога ефективніше реалізовувати економічну діяльність. Однак, ліцензії, дозволи, квоти – все те, що зумовлює необхідність дотримання формально вписаних законів і правил та окреслює приватну економічну діяльність – урядовими чиновниками може бути використано на власний розсуд для отримання хабарів.

Завершальною конфігурацією корупції є «захоплення держави» [2, с. 84], за якого державна

влада приватизується правлячими політико-економічними угрупованнями, владно-примусові повноваження і адміністративний ресурс спрямовуються на захоплення природних ресурсів і землі, основних потоків фінансових коштів, державної та приватної власності і майна найприбутковіших економічних активів (як у державному, так і в приватному секторі), а також найбільш впливових засобів поширення інформації. У «захопленій» державі, яка визначається як держава з клептократичною економікою, політична і економічна корупція набуває системного характеру і стає основою функціонування держави, витісняючи конкуренцію і сприяючи утворенню монополій, підпорядкованих правлячим угрупованням, у політичній, економічній, інформаційній та інших сферах життєдіяльності суспільства і держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розгляд негативного впливу корупційних чинників на економічний розвиток здійснювали відомі українські науковці та вчені із далекого зарубіжжя. Зокрема, у наукових працях В. Предборського та М. Фоміної проаналізовано критичний вплив корупції на економіку держави, зокрема вітчизняну, та небезпеку тінізації її соціально-економічних процесів [3, 4]; О. Длугопольский досліджував мінімізацію негативного впливу корупції на економіку України [5]. Щодо стосується зарубіжних публікацій, то у контексті пропо-

нованої статті на особливу увагу заслуговують праці, в яких акцентовано увагу на клептократичних аспектах корупційної економіки, а саме, наукові публікації: Дж. Кампоса, Х. Чена, В. Блума, А. Шлейфера, В. Вішні.

Мета статті. Необхідно визнати, що корупція доволі поширена у світі. У деяких країнах Африки та Південної Америки, таких як Нігерія або Колумбія, а також в країнах колишнього Радянського Союзу доходи від корупції, ймовірно, становлять значну частку валового національного продукту. Корупційні факти час від часу також набувають розголосу й в розвинених країнах, зокрема найпоширенішими є неправомірні державні витрати на військові замовлення або використання приватних коштів на виборчу кампанію. Однак, економічні дослідження корупції є досить локальними. Як правило вони акцентують увагу на інституційній моделі «принципал-агент», що аналізує відносини між вищими рівнями державних можновладців (принципал), і агентом – чиновником, який отримує корупційну користь від приватних осіб, зацікавлених у певних урядових перевагах.

Тому метою пропонованого дослідження є комплексний аналіз корупційних чинників, які для певних країн, у тому числі й для України, характеризуються як системоутворюючі, що дають підставу економіку України характеризувати як клептократичну [6, с. 629].

Обґрунтування отриманих наукових результатів. Корупція, як соціально-економічне та політичне явище, є універсальною за своєю природою, оскільки існує у людському суспільстві постійно, незалежно від політичних режимів, інституційного середовища та пануючої форми власності. Високий рівень корупції створює серйозні проблеми для економічного і соціального розвитку, негативно впливає на роль і функціонування державних установ, органів місцевого самоврядування, органів влади, й не тільки в країнах, що розвиваються, але й на глобалізованому рівні.

При цьому дуже важливим є таке твердження: дослідники, які не звертають увагу на неформальні «правила господарської гри», ризикують залишити без належної уваги спонукальні мотиви і обмеження, що установлюють інституційне середовище клептократичної економіки [7, с. 726]. Інституційним підґрунтям клептократичної економіки є корупційна основа устрою влади та тотожна їй «клептократична квазіеліта», члени якої, небезпечно порушують суспіль-

ні формальні інститути, використовують свої владні повноваження для швидкого збагачення та зміцнення ключових позицій у суспільстві. Зазначений висновок надає можливості класифікувати корупцію за трьома основними типами: корупція на загальнодержавному рівні, заступництво та сімейність і адміністративна корупція. Загальнодержавну корупцію часто ототожнюють із політично вмотивованою корупцією що зорієнтована на чималі кошти (наприклад «комісію» від масштабних сфальсифікованих контрактів на державні закупівлі). Також політична корупція відноситься до типу, яким користуються з метою надання владної підтримки, фінансової чи іншої допомоги аби зміцнити та утримати політичну владу окремих осіб чи груп, зокрема незаконні пожертвування корпорацій. Водночас розрізняють низовий рівень економічної корупції, що поширюється на нижній і середній щаблі державної влади, і яку визначають як адміністративна (посадова, бюрократична) корупція. Для позначення економічної корупції, яка вражає вищий рівень системи державної влади і управління, використовується поняття «скупка держави» («statecapture»), тобто здатність впливати на формування базових правил гри (законів, указів, положень та інструкцій) за допомогою незаконних і непрозорих приватних виплат державним посадовим особам.

Що стосується «легальної корупції», то вона займає чільне місце в нафтогазовій галузі, лісництві, оподаткуванні і митному адмініструванні, будівництві шляхів і є підтипом захоплення держави клептократами. Це пояснюється тим, що «легальна корупція» включає маніпуляції із дотриманням формальностей при формалізації законів (узаконених правил), які приносять користь приватним особам за рахунок величезних витрат суспільства. У випадках клептократії, кумівства тощо політичні лідери використовують органи державної влади для самозбагачення та збагачення наближених до себе осіб за допомогою «законних» та незаконних способів [8, с. 9].

В країнах з низьким рівнем корупції державні службовці виконують професійні функції з огляду на власні моральні мотивації, світоглядні стимули, без погроз неправомірного покарання або корупційного тиску. Що стосується інститутів, які формалізують таку поведінку, то акцентуємо, принаймні, на такі п'ять аспектів: по-перше, принцип який установлює, що відповідні аргументи ухвалення бюрократичних рішень не повинні бути пов'язані з особистими відносинами;

по-друге, можливість досягнення рівноправності у наданні бюрократичних послуг економічним агентам; по-третє, участь громадянського суспільства у процесі ухвалення урядових рішень; по-четверте, «прозорі» процедури щодо ухвалення державних рішень, які обмежують суб'єктивістські безпідставні дії посадових осіб; по-п'яте, конкуренція серед державних службовців щодо надання бюрократичних послуг.

Корупція, звичайно, окреслюється по-різному в різних регіонах світу. П'ять аспектів, згаданих вище, характеризують неоднаковий її рівень в різних країнах. Рівність у наданні медичних послуг може бути менш актуальною в суспільствах, що характеризуються відчутними особистісними відносинами. «Прозорості» та участі в ухваленні рішень може надаватися меншого значення в країнах, де суспільство переконане, що лише особисто корисні аргументи мають значення для чиновників. Але у будь-якому випадку у клептократичній економіці можновладці неефективно використовують ресурси країни оскільки нехтують виробництвом та першочергово конкурують за невикористаний корупційний дохід. В цілому клептократична економіка, визначається такими чинниками: корупційне отримання багатства правлячою псевдоелітою шляхом впровадження неринкових трансакційних витрат для фірм і домогосподарств, підґрунтям яких є адміністративно-бюрократичне та політичне насильство; відбувається злиття правоохоронних та кримінальних структур; відсутні гарантовані права власності та законні стимули до створення багатства. Водночас клептократичні олігархічні синдикати, що функціонують разом з можновладцями зорієнтовані на корупційний перерозподіл суспільного багатства, підґрунтям якого є бюрократизація та негнучка інституційна система.

Доповненням вищезазначеним міркуванням є теорія «поділяй і володарюй», що пояснює, яким чином клептократичний економічний устрій може бути відносно стійким у довгостроковій рівновазі [9]. За такого ладу лише зовсім незначна кількість економічних індивідів може отримати вигоду від дискримінаційної політики перерозподілу, яку реалізують корупційні можновладці, у той же час переважна більшість домогосподарств є жертвами клептократії. Фактори, що можуть допомогти обмежити ефективність стратегії «поділяй і володарюй», і навіть зруйнувати клептократію є такими: збільшення позитивних очікувань щодо підвищення добробуту

від ліквідації клептократичного режиму може настільки сприяти протидії йому з боку громадянського суспільства, що змусять клептократичну владу піти у відставку. Водночас усунення клептократичного режиму буде більш вражаючим у випадку, якщо різні групи громадян безпосередньо пов'язані між собою спільною метою і спільними інтересами. Протистояння між соціальними групами створює передумови для підпорядкування корупційному режиму ще більше економічних і політичних ресурсів.

Для подальших досліджень стратегій, що передбачають можливості руйнації клептократичної економіки пропонуються такі перспективні наукові напрями: перший – моделювання поведінки гравців, що загрожують ефективності політики «поділяй і володарюй»; другий аналізує функціонування клептократичних режимів в умовах неповної або асиметричної інформації; третій досліджує математичний аналіз виробничої функції корупційної економіки в умовах економічних шоків.

У свою чергу у межах пропонованої статті розглянемо зазначену проблему на підґрунті теоретичних концепцій монополістичного та олігополістичного ринків, де потенційний корупціонер має контрольовані права власності над державним активами у сфері їхнього розподілу та зосередимося на корупційних наслідках.

Виходячи з цієї передумови визначимо потенційні можливості побудови корупційної мережі. У деяких країнах, таких як пострадянські держави, корупція є доволі поширеною з огляду на переконання економічного суб'єкта, який вимушений корупційно сплачувати для отримання дозвільної бюрократичної процедури та можливості виключення додаткових хабарів у майбутньому. Водночас хабарницький платіж аж ніяк не гарантує від наступних корупційних домагань з боку чиновника. При цьому виникають проблемні питання, які потребують відповідного наукового аналізу щодо типів корупційних режимів, поширення корупції в економіці та її наслідків для економічної діяльності.

Розглянемо найпростішу корупційну модель отримання певної бюрократичної послуги [10, с. 601]. Припустимо, що ця послуга, як економічне благо, має відповідну еластичність попиту за ціною і звідси окреслюється крива попиту на нього (D_p). Скажімо, що дана послуга надається відповідним чиновником, який має бюрократичні можливості щодо обмеження кількості та впливу на ціну трансакції. У реальній господарській

практиці, зазначені обмеження можуть означати таке: невиправдане збільшення терміну надання послуги, висунення додаткових вимог або навіть безпідставна відмова. Слід зазначити, що ключовою причиною існування надмірної кількості бюрократичних дозволів та процедур у kleптократичній державі пов'язано з наданням можливостей чиновникам збирати хабарі в обмін на надання адміністративних послуг. Також припускаємо, що чиновник має право обмежувати бюрократичну пропозицію без будь-якого ризику виявлення і покарання, бо керівники вищого рівня поділяють корупційні надходження, а громадянське суспільство протидіє корупції надто слабо. Разом з цим чиновник є монополістом з надання даної бюрократичної послуги, що визначає можливість визначення монопольної корупційної ціни.

Нехай офіційна ціна зазначеної бюрократичної послуги дорівнює P . Водночас маємо таке обмеження: граничні витрати (MC) посадової особи є неістотними, оскільки окреслюється витратами уряду. При цьому розрізняємо два випадки.

Перший, чиновник ставить собі безпосередньо за мету отримання хабара, але такого, що перевищує вартість адміністративного сервісу (рис. 1). Звідси ціна бюрократичної послуги P_2 з урахуванням спадної кривої попиту на неї (D) виявиться вищою за офіційно задекларовану P_1 , що окреслює граничний дохід чиновника (спадна MR , яка розташована під спадною кривою D , з огляду на бюрократичний ринок недосконалої конкуренції). За таких обставин, коли бюрократ, наприклад, надає дозвіл на бізнесову діяльність за задекларованою урядом ціною та окреслює корупційне доповнення, він отримує корупційну суму, яка позначається прямокутником P_2MNP_1 . При цьому слід врахувати, що без корупційного вимагання бізнес отримує адміністративні дозволи за нижчою ціною (P_1) та у більшій у кількості (т. C), а у доходну частину бюджету надходить більша кількість платежів, яка окреслюється прямокутником P_1BCO , аніж за корупційних умов (прямокутник P_1NLO).

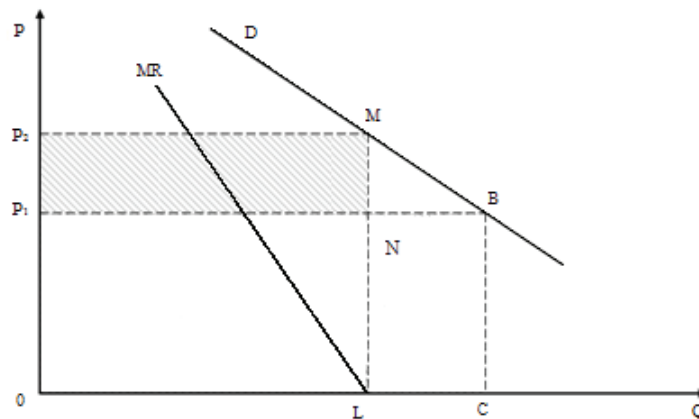

Рис. 1. Корупційна ціна, яка перевищує офіційно задекларовану

Другий випадок. Чиновник надає бюрократичну послугу, плату за яку повністю привласнює, тобто «приховує» від сплати у державний бюджет (рис. 2). У цьому випадку її ціна співпадає з хабаром, або навіть може бути нижчою за офіційну. Для прикладу, коли митники надають корупційний дозвіл на «безмитний» перетин товарів через кордон, то податки, які повинні сплачувати під-

приємці до бюджету повністю трансформуються у хабар для митників. За таких умов корупційний дохід окреслюється прямокутником $P'_1B'C'O$, а у разі зниження корупційної ціни нижче офіційно задекларованої – з урахуванням еластичності попиту на послугу і можливості збільшення доходу – прямокутником $P'_2E'L'O$.

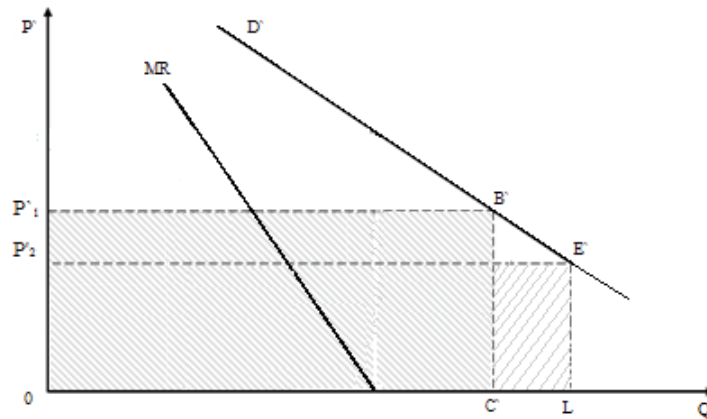

Рис. 2. «Прихована» корупційна ціна

Очевидно, що вищезазначені моделі корупційної поведінки концептуально є подібними і відрізняються лише рівнем граничного доходу урядової особи. В першому випадку корупційні чинники завжди призводить до зростання сукупної ціни бюрократичної послуги, у другому, за умов хабарницьких вимог щодо бізнесу з метою виведення коштів поза бюджет, корупційні дії можуть призвести до зниження витрат підприємця. Певно, що друга модель є більш привабливою для споживача бюрократичних послуг оскільки сукупні трансакційні витрати бізнесу, як правило, зменшуються. Крім того, чиновник в умовах монопольного права на надання послуг прагне до створення дефіциту щодо «бюрократичного сервісу» за офіційною ціною, що призводить до «розчищення» відповідного ринку і можливостей його переспрямування на корупційні засади. Тобто виникає певна подібність між хабаром і податком на послугу, і за умов першої моделі хабар цілковито дорівнює максимальному податку, коли граничні витрати дорівнюють офіційному платежу. Відмінність полягає лише в тому, що податки, як правило, стягуються до урядового бюджету, а не збагачують чиновника. Водночас саме друга модель теоретично пояснює існування корупції в умовах дореволюційних монархій в країнах Західної Європи або, в наш час, клану Януковича в Україні, тобто в економіко-історичній ситуації, яку М. Олсон визначає як інституційну конструкцію «стаціонарного бандита».

Також зауважимо, що покарання за корупційні діяння корелюється з його змістом, ймовірністю виявлення злочину, величиною хабара. Звідси можливі такі дії корупціонера: зменшення величини хабара разом із збільшенням кількості

бюрократичних дозвільних процедур та підвищенням сумарної корупційної складової або обмеження пропозиції бюрократичних послуг разом із збільшенням корупційного доходу. Зазначене дозволяє зробити висновок про можливість поширення корупції в інституційному бюрократичному середовищі шляхом запровадження псевдоконкурентних засад між посадовими особами та споживачами, зокрема функціонування тендерного механізму, в результаті якого отримують державні замовлення на виконання робіт ті підприємці, які сплачують найбільший хабар, але з урахуванням корупційної кривої попиту. В той же час, чиновники, вимоги яких відхиляються від «конкурентно корупційної ціни», отримують нульовий граничний прибуток.

Для подальшого аналізу корупційних чинників в умовах клептократичної економіки вважається за необхідне дослідження у пропонованому аналізі економік радянського типу. За часів СРСР, очевидним є фундаментальний конфлікт між ефективними правами власності, необхідними для зниження трансакційних витрат і прискорення економічного зростання та функціонуючою системою специфікації активів, що запроваджена для максимізації можновладцями корупційної ренти. В умовах економіки радянського типу адміністративно-бюрократичне планування орієнтоване на штучне підпорядкування економіки, функціонує жорстка директивна система розподілу ресурсів, що не відповідає реальним виробничим витратам і споживчому попиту, відбувається «підгонка» доходів домогосподарств до ідеологічних соціальних стандартів правлячої монопольно партії, спостерігається відсутність альтернативного вибору у продавця і покупця. Все це формує «економіку дефіциту», яка транс-

формується в клептократичну, основоположним фундаментом якої виступає ієрархічна система розподілу відповідно до соціально-бюрократичного становища суб'єктів економіко-політичного процесу. У таких умовах права і свободи домогосподарств і підприємств щодо задоволення платоспроможного попиту узурпує, починаючи з вищого рівня, адміністративна система, бюрократія якої є продукт і охоронець соціально-економічних відносин в клептократичній економіці дефіциту.

Саме правляча верхівка і її бюрократичний і поліцейський апарат отримують найвищу заробітну плату, додаткові пільги, їхні символи соціального статусу першочергово фінансуються з державного бюджету. При цьому так зване спецпостачання вищої партійної, радянської, військової, інтелектуальної номенклатури, як інституційна конфігурація корупційної системи прихованого типу, становить найпомітнішу частку їхніх привілеїв, які були започатковані після захоплення влади більшовиками і примножувалися протягом існування радянської держави. Але ненадійність прав номенклатури на придбане державне благополуччя зініціювала псевдоринкові реформи, які в першу чергу мали на меті створити приватну власність для номенклатури та відокремити її від державної власності. Партійний та адміністративний апарат прагнув до приватизації джерел свого матеріального добробуту та отримання права передавати його в спадщину, а не залишати наступнику разом з посадою.

Як наслідок, в Україні і інших країнах колишнього СРСР, за виключенням країн Балтії, із здобуттям незалежності відбувається процес неправомірного збагачення можновладців, їхня політична діяльність втрачає свої соціальні орієнтири і починає продукувати дії, що уражають корупцією усі гілки влади, особливо бюрократію, що пов'язана з використанням бюджетних коштів, землекористуванням та землевідведенням, ліцензуванням, податковим контролем та наданням прав власності. В цілому розрізняють такі види корупції в пострадянському суспільстві: хабарі і неформальні платежі у відносинах між бізнесом і офіційною владою (ділова корупція); платежі за укладення угод, ухвалених менеджерами компаній («відкати»); неформальні платежі та подарунки з боку населення за «гідний сервіс» у галузі освіти та охорони здоров'я, а також як спосіб уникнення формальних санкцій за порушення правил (повсякденних, або побутових);

купівля місць у владних структурах і тіньове фінансування виборчих кампаній в цілях лобювання інтересів політичних та економічних груп (політична корупція).

На відміну від моделі чистої монополії в умовах автократично-клептократичного державного устрою вищезазначені корупційні способи дій як правило окреслюються олігополістичною поведінкою. Припустимо, маємо корупційні ціни на державну бюрократичну послугу, що визначаються як P_1 і P_2 за кількості X_1 і X_2 , а офіційні ціни за даної умови дорівнюють граничним витратам дуополістів, які позначимо як MC_1 і MC_2 . У розрахунку на одиницю пропонованої бюрократичної послуги, P_1 співпадає з MC_1 , а P_2 з MC_2 .

Звідси корупційні дуополісти фіксують ціну P_1 , за якої:

$$MR_1 + MR_2 \frac{dx_2}{dx_1} = MC_1 \quad (1)$$

де MR_1 і MR_2 – граничні доходи від реалізації першої та другої корупційної послуги відповідно. З урахуванням того, що зазначені послуги є комплементарними, то $dx_2/dx_1 > 0$, і, звідси $MR_1 < MC_1$. З огляду на це, дуополістична модель утримує корупційну ціну на першу послугу, для одночасного зменшення ціни разом із збільшенням сукупного попиту на комплементарну другу і, таким чином, підвищує свій сукупний корупційний дохід.

Як альтернативне припущення презентуємо дуополістів як автономних «продавців» бюрократичних послуг за однаковою ціною. Зокрема для першого дуополіста оптимальним є результат, коли $MR_1 = MC_1$. Отже, в цьому випадку прибуток корупціонера за одиницю хабара є вищим, але сукупний дохід є нижчим, аніж в умовах спільної репрезентації дуополістів. Це пояснюється тим, що автономний дуополіст ігнорує ефект збільшення корупційного доходу від агрегованого попиту на додаткові адміністративні дозволи і, отже, в умовах ситуації «дилеми ув'язнених» відбувається зниження загального обсягу хабарів. Наслідком цього є трансформація корупційного функціонування адміністративного апарату, яку визначають як дії «хижацької бюрократії».

Ця проблема набуває особливої гостроти в посткомуністичних клептократичних країнах, у яких «хижацька бюрократія» має можливості запроваджувати формальні інститути, які вимагають додаткові, необхідні бізнесу дозволи та ліцензії за відповідну корупційну плату. Разом з цим обумовлений хабар не є гарантом від по-

дальших вимагань, адже він не є формально зафіксованим, і має тенденцію до розширення.

За зазначеної моделі більшість бідних країн схильні витратити свої обмежені ресурси на псевдопроекти розвитку інфраструктури або оборонної сфери, де корупція є найбільш поширеною, ніж на реальний розвиток у галузях освіти та охорони здоров'я. Додамо, що домовленості клептократичних олігополістів – як правило таємні – містять значущу небезпеку для соціально-економічного прогресу країни, а саме ворожість по відношенню до технологічних та соціальних змін і інновацій. Корупційна інституційна структура вимагає залучення до ухвалення ключових рішень лише обмеженої кількості, наближених до керівника держави і його бюрократичного апарату, осіб, що зорієнтовані на корупційні схеми. Тому псевдоеліта при владі включає до себе лише невелику олігархічну групу політиків і бізнесменів, яка відмовляє «новачкам», що пропонують інноваційні проекти, усіяко підтримує монополії, перешкоджає закордонним інвестиціям.

Саме егоїстичні інтереси псевдоеліти надають потужний стимул до формування груп при владі, а разом з цим, певні періоди політичної та соціальної стабільності, відсутності соціальних потрясінь та економічних шоків сприяють виникненню нових груп з клептократичними прихильностями та зміцненню вже існуючих, оскільки стабільне корупційне середовище дозволяє подолати ефект безбілетника. Також псевдостікість клептократичного устрою економіки надає певний час для вироблення селективних стимулів, виявлення нових комбінацій колективних вигод і т.п. Таке соціально-економічне становище визначається як «інституційний склероз» – особливий показник для емпіричної перевірки теорії М. Олсона – який підтверджує наступні трансформаційні події. Коли було знищено авторитарну державу, взаємозв'язки бюрократично-господарського апарату не тільки не ослабли, а й, навпаки, посилилися. Їхні групи, що сповідували корупційні інтереси почали розподіляти бюджет, «замикати на себе» ренти, що об'єктивно гальмувало економічний розвиток країни. Після припинення сталінського терору розпочався процес зрощування корупційних зв'язків усередині адміністративно-бюрократичної і господарської системи, і групи інтересів, у підсумку, стали сильнішими за керманічів держави. А після остаточного усунення адміністративно-командної економіки одразу й зникли останні партійно-адміністративні обмеження, коли ані держава,

ані широкі коаліції вже були не здатні стримувати корупційні вигоди перерозподільних груп.

Водночас для того щоб групи інтересів мали істотний вплив на політику регулювання, вони повинні: по-перше, мати потужний вплив на результати виборів; по-друге, законодавці змушені постійно відчувати небезпеку втрати підтримки груп інтересів, які привели їх до влади; по-третє, служби «поліцейського патруля» і «пожежної охорони» [11, с. 166] повинні бути дієвими щодо контролю законодавців, для того щоб здійснювана ними корупційна політика не відхилялася від окресленої олігархічними групами [12, с. 17]. У цьому сенсі способи економічної політики, які підсилюють економічний вплив уже панівних груп або послаблюють групи, що виступають протиположною, швидше за все порушують існуючий баланс політичних сил і піддають ненавмисному згубному впливу економіку країни. Крім того, економічні реформи, які не враховують найважливіші політичні та інституційні джерела не-ефективності, а тільки поверхнево торкаються її симптомів, здатні викликати «зворотній рух», оскільки порушують «політичний принцип сумісності за стимулами» і в підсумку руйнують існуючу політичну рівновагу клептократичного устрою і діючі корупційні коаліції.

Висновки. Суттєво мінімізувати корупційні чинники здатні такі фактори, як: наявність у розпорядженні уряду ефективного апарату контролю; нечисленність правлячої корупційної псевдоеліти; однорідність і згуртованість суспільства, що дозволяє швидко поширюватися інформації про факти хабарництва. До цього переліку додамо здатність влади покарати тих чиновників, яким інкримінують надмірне хабарництво навіть в умовах клептократичної економіки. Також загальна ситуація в державі значно погіршується, якщо клептократичний правитель настільки слабкий, що не може усунути корупційних чиновників у регіонах або, навіть, у формально підконтрольному уряді. За таких обставин економіка країни позначається моделлю «незалежних монополістів» з власними корупційними схемами та руйнівними наслідками для економіки країни.

Вищезазначене пояснюється наявністю таких двох типів громадського порядку, що притаманні економічному розвитку [13, с. 262–265]. Для порядку «відкритого доступу» характерні економічний розвиток, демократія, заможне і динамічне громадянське суспільство з численними організаціями та розгалуженою системою безособових соціальних відносин, які включають верховен-

ство закону і надійний захист прав власності. У свою чергу громадський порядок «обмеженого доступу», навпаки, характеризується повільним економічним зростанням, незначною кількістю громадських організацій, неоднорідністю соціальних відносин, що будуються за принципом особистих привілеїв, обмеженням конкуренції, вибіркоким примусом щодо виконання законів, незахищеністю прав власності та спрямованістю клептократичних груп на створення корупційних рент. Як наслідок, суспільство повністю поринає

у неконкурентну економіку, безлад і насильство, водночас нелегальна економіка набирає силу. Клептократична влада лише інколи замислюються про позитивні або негативні наслідки своїх рішень для суспільства в цілому. Її увага в основному зосереджена на особистісних корисливих інтересах, на захоюванні тих, які здобувають для неї корупційну ренту, на перерозподілі ресурсів на свою користь за допомогою «слухняної» правоохоронної системи.

Список використаних джерел

1. Гевелинг Л. Клептократия. Социально-политическое измерение коррупции в негативной экономике / Л. В. Гевелинг. — М. : Изд-во «Гуманитарий» Академии гуманитарных исследований, 2001. — 592 с.
2. Нисневич Ю. Многоликая коррупция и ее измерения в исследованиях международных организаций и международных отношений / Ю. Нисневич, Д. Стукал // Мировая экономика. — 2012. — № 3 — С. 83–90.
3. Предборський В. А. Детінізація економіки в контексті трансформаційних процесів. Питання теорії та методології / В. А. Предборський. — К. : Кондор, 2005. — 614 с.
4. Корупція і тіньова економіка: політекономічний аспект: монографія / М. В. Фоміна, В. В. Приходько, М. Г. Каптуренко та ін.; кер. авт. колективу і наук. ред. М. В. Фоміна. Донецьк : ДонНУЕТ, 2012. — 333 с.
5. Длугопольський О. В. Сучасні погляди на корупцію та мінімізацію її негативного впливу на економіку України / О. В. Длугопольський, Ю. П. Івашук // Економіка України. — 2012. — № 9. — С. 13–24.
6. Bloom B. Criminalizing Cleptocracy? The ICC as Viable Tool in the Fight Against Grand Corruptions / Ben Bloom // American University International Law Review. — 2014. — Volume 29, Issue 3. — P. 628–656.
7. Helmke G. Informal Institutions and Comparative Politics: A research Agenda / Gretchen Helmke, Steven Livitsky // Perspective of Politics. — 2004. — Vol. 2, № 4. — P. 725–740.
8. The Many Faces of Corruption / Campos J. Edgardo, Pradhan Sanjay. Washington: The International Bank of Reconstruction and The World Bank, — 2007. — 484 p.
9. Chen X. Theory of Divide-and-Rule: Kleptocracy and Its Breakdown / X. A. Chen // Paper University of Warwick. — 2010. — June. — 57 p.
- Shleifer A. Corruption / Andrei Shleifer, Robert W. Vishny // The Quarterly Journal of Economics. — 1993. — Vol. 108, № 3. — P. 599–617.
10. McCubbins M. Congressional Oversight Overlooked: Police Patrols versus Fire Alarms / Mathew D. McCubbins, Thomas Schwartz // American Journal of Political Science. — 1984. — № 28. — P. 165–179.
11. Заостровцев А. Теории групп интересов / А.П. Заостровцев // Финансы и бизнес. — 2009. — № 1. — С. 6–24.
12. Норт Д., Уоллис Д., Вайнгаст Б. Насилие и социальные порядки. Концептуальные рамки для интерпретации письменной истории человечества / Д. Норт, Д. Уолли., Б. Вайнгаст. — М. : Изд. Института Гайдара, 2011. — 480 с.

JEL CLASSIFICATION: O17

THE THEORY OF CORRUPTION IN THE KLEPTOCRATIC ECONOMY

Robert F. PUSTOVIIT

Doctor of Science in Economics, Professor, Cherkassy Institute of Banking of the University of Banking of the National Bank of Ukraine (Kyiv)

Summary. The nature of corruption as a fundamental factor of kleptocratic economy is investigated. Theoretical models of corrupt behavior are analyzed on the base of theoretical conceptions

of monopolistic and oligopolistic markets. Factors of the corrupt influence on the functioning of the kleptocratic type of the economic system are determined.

Key words: *kleptocratic economy, corruption, models of corrupt behavior.*

Corruption is determined as a destructive system, in the relation to existing formal institutions and generally accepted morality, social-economic relation system, which is characterized by using official powers in order to get material and(or) not material advantages. «State capturing» is when state government is made private by current political and economic groups, power-coercive authorities and administrative resources of which are directed to the seizure of natural resources, the main flow of financial funds, public and private property and property of the most profitable economic assets (both in public and private sectors) and also the most powerful means of spreading information, they are the final configuration of corruption.

In the «occupied» state, which is defined as a state of kleptocratic economy, political and economic corruption gain systematical character and become the basis for the functioning of the state, by displacing competition and contributing to the formation of monopolies, which are subordinated to the current groups in political, economic, information and some other spheres of the society and the state being.

In general, nowadays investigation of the corruption in economic sphere is rather localized, though quite effective. As a rule, investigations are focused on the institutional model called «principal–agents», which analyze relationship between higher levels of public powers and agents-officials, who get corruption benefits from individuals, interested in some

governmental preferences. That is why the aim of the proposed research is to make a complex analysis of corruption factors, which are characterized as systematical, and state economy is up to definition of kleptocracy.

Within the proposed article the particular problem on ground of theoretical concepts of monopoly and oligopolistic markets, where potential corrupt has controlled ownership of state assets in their distribution, is investigated.

As analysis demonstrated, models of corrupt behavior are conceptually similar, and differ only by marginal income level government entity. The investigation also showed that the overall situation in the country deteriorates considerably if kleptocracy ruler is so weak that he could not remove corrupt officials in the region or even in formally controlled government. In that case economy of the country is marked by the model of «independent monopolists» with their own corrupt schemes and devastating consequences for the whole economy.

It is possible to minimize corruption with the use of such factors as: when there is effective apparatus of control in the disposal of the government; if there are few current corruption pseudo-elite; when society is uniform and cohesive, that allows information on cases of bribery quickly to spread. The ability of authorities to punish those officials who are charged with bribery excessive even in a kleptocratic economy can be also added.

References

1. Hevelin L. (2001) Kleptokratija. Sotsial'no-politicheskoe izmerenje korrupsiji v nehativnoj ekonomike [Kleptocracy. The socio-political di-

mension of corruption in a negative economy]. M.: Izdatel'stvo «Humanytarij».

2. Nisnevich Yu., Stukal D. (2012) Mnoholikaja korruptsija i ejo izmerenija v issledovanijakh mezhdunarodnykh orhanizatsij i mezhdunarodnykh ot-noshenijj [The many faces of corruption and its mea-surement in the study of international organizations and international relations]. *Mirovajja ehkonomika*, 3, 83–90.
3. Predborskii V. (2005) Detinizatsiia ehkonomi-ki v konteksti transformatsiinykh protsesiv. Pytannia teorii ta metodolohii [Shadow Economy in the con-text of the transformation processes. Problems in the theory and methodology]. K.: Kondor.
4. Fomina M. (2012) Koruptsiia i tinova ehko-nomika: politekonomichnyi aspekt [Corruption and the shadow economy: political economy dimension]. Donetsk : DonNUET.
5. Dluhopols'kii O., Ivashuk P. (2012) Suchas-ni pohliady na koruptsiuu ta minimizatsiuu jii ne-hatyvnoho vplyvu na ehkonomiku Ukrainy [Cur-rent views on corruption and minimize its negative impact on the economy of Ukraine]. *Ehkonomika Ukrainy*, 9, 13–24.
6. Bloom B. (2014) Criminalizing Cleptocracy? The ICC as Viable Tool in the Fight Against Grand Corruptions . *American University International Law Review*, 29, 3, P. 628–656.
7. Helmke G., Livitsky S. (2004) Informal Institu-tions and Comparative Politics: A research Agenda. *Perspective of Politics*, 2, 4, P. 725–740.
8. Campos J. E., Pradhan S. (2007) The Many Faces of Corruption. Washington: The International Bank of Reconstruction and the World Bank.
9. Chen X. (2010) Theory of Divide-and-Rule: Kleptocracy and its Breakdown. Paper University of Warwick, June, P. 1–57.
10. Shleifer A., Vishny W. (1993) Corruption. *The Quarterly Journal of Economics*, 108, 3, P. 599–617.
11. McCubbins M., Schwartz T. (1984) Congres-sional Oversight Overlooked: Police Patrols versus Fire Alarms. *American Journal of Political Science*, 28, P. 165–179.
12. Zaostrovtssev A. (2009) Teorii grupp interesov [Theory of interest groups]. *Finansy i biznes*, 1, P. 6–24.
13. Norht D., Wallis J., Weingast B. (2011) Nasili-je i sotsial'nyje porjadki. Kontseptual'nyje ramki dlja interpretatsyi pismennoj istorii chelovechest-va [Violence and Social Orders. A Conceptual Framework for Interpreting Recorded Human History]. M.: Izd. Instytuta Hajjdara.

УДК: 336.14:352

РОЛЬ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ РОЗВИТКУ У СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОМУ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

Станіслав Володимирович АЛФЬОРОВ

викладач стажист кафедри УФЕБ, ДВНЗ «УАБС НБУ»

E-mail: stas_alferov@mail.ru

Анотація. У статті проведено аналіз поняття бюджет розвитку, виявлено основні проблеми його формування та основні проблеми що існують на даний час. Також проведено аналіз бюджету розвитку територіальної громади м. Суми.

Аннотация. В статье проведен анализ понятия бюджет развития, выявлены основные проблемы его формирования и основные проблемы существующих в настоящее время. Также проведен анализ бюджета развития территориальной громады г. Сумы.

Ключові слова: бюджет розвитку, територіальна громада, видатки, соціально-економічні програми.

Ключевые слова: бюджет развития, территориальная община, расходы, социально-экономические программы.

Постановка проблеми. Бюджет розвитку є складовою спеціального фонду видатків бюджету. В той же час, бюджет розвитку є основою фінансування соціально-економічних програм територіальної громади з місцевого бюджету. Бюджету розвитку місцевого бюджету є одним із показників для оцінки якості життя в територіальних громадах. Видатки бюджету розвитку спрямовуються на розширене відтворення, виконання інвестиційних програм (проектів), будівництво, капітальний ремонт і реконструкцію об'єктів соціально-культурної сфери та ЖКГ, розвиток дорожнього господарства тощо. Між тим дохідна частина бюджетів розвитку місцевих бюджетів в Україні, навіть з урахуванням певних позитивних зрушень, закріплених у новій редакції Бюджетного кодексу, на сьогодні не спроможна забезпечити фінансові потреби територій у капітальних вкладеннях. З огляду на це, проблеми наповнення бюджетів розвитку місцевих бюджетів не втрачають своєї актуальності і надалі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та практичні аспекти управління бюджетними інвестиціями досліджуються у працях Т. Затонацької, О. Кириленко, В. Кудряшова, Т. Лебеди, О. Шевченко та ін. Особливості формування бюджетів розвитку місцевих бюджетів як фінансової основи територіального розвитку є предметом досліджень Є. Балацького [1], І. Єфремової [3], В. Комарова, Ю. Зайцева [4], В. Кулешіра, С. Криницькі [6] та ін. Незважаючи на значний

інтерес науковців та позитивні зміни бюджетного законодавства України, бюджети розвитку місцевих бюджетів продовжують відігравати незначну роль у фінансовому забезпеченні соціально-економічного розвитку територій. Це спонукає до подальшого вдосконалення науково-теоретичного підґрунтя їх формування та використання.

Метою статті є аналіз видаткової частини бюджету розвитку територіальної громади м. Суми та виявлення проблем та перспектив його удосконалення.

Обґрунтування отриманих наукових результатів. Особливу роль у соціально-економічному розвитку територій відіграють капітальні видатки, які, відповідно до чинного законодавства, мають зосереджуватися у бюджеті розвитку.

У багатьох країнах світу поширена практика поділу місцевих бюджетів на дві частини (складові): поточний бюджет і бюджет розвитку. В його основу закладений поділ видатків на поточні та капітальні. До бюджету розвитку (або ж інвестиційного бюджету) належать доходи і видатки, які спрямовуються на вдосконалення регіональної (місцевої) економіки (у тому числі видатки на проведення будівельних робіт, виконання інвестиційних довготривалих проектів). Видатки бюджету розвитку, як правило, носять капітальний характер [9].

В Україні поділ місцевих бюджетів на «поточний бюджет» і «бюджет розвитку» вперше знай-

шов відображення у Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні» [10]. Статтею 64 цього закону визначено, що кошти бюджету розвитку спрямовуються на реалізацію програм соціально-економічного розвитку відповідної території, пов'язаних із здійсненням інвестиційної та інноваційної діяльності, а також на фінансування субвенцій та інших видатків, пов'язаних з розширеним відтворенням.

Питання формування та використання бюджету розвитку конкретизовані у Бюджетному кодексі України, де зазначено, що бюджет розвитку є складовою частиною спеціального фонду місцевих бюджетів [10].

Напрями витрачання коштів бюджету розвитку у Бюджетному кодексі України визначено так: 1) погашення місцевого боргу; 2) капітальні видатки, включаючи капітальні трансферти іншим бюджетам; 3) проведення експертної грошової оцінки земельної ділянки, що підлягає продажу; 4) підготовка земельних ділянок несільськогосподарського призначення або прав на них для продажу на земельних торгах та проведення таких торгів; 5) розроблення містобудівної документації на місцевому та регіональному рівнях.

Істотним моментом є віднесення Бюджетним кодексом України 2010 року до бюджету розвитку усіх капітальних видатків (замість капітальних вкладень, як це було раніше). Кодексом визначено, що капітальні видатки бюджету розвитку спрямовуються на соціально-економічний розвиток регіонів, виконання інвестиційних програм (проектів), будівництво, капітальний ремонт та реконструкцію об'єктів соціально-культурної сфери і житлово-комунального господарства, будівництво газопроводів і газифікацію населених пунктів, розвиток дорожнього

господарства, інші заходи, пов'язані з розширеним відтворенням тощо.

Проаналізувавши бюджет розвитку територіальної громади міста Суми, за період з 2009 по 2014 рік, можна зробити висновки, що за даний період видатки бюджету розвитку загалом мали тенденцію до збільшення. Лише у 2010 році порівняно з 2009 роком, спостерігалось зменшення видатків бюджету розвитку з 46140,8 тис. грн до 24566,5 тис. грн, та у 2013 році зменшення на 6 543,1 тис. грн порівняно з 2012 роком. Варто відзначити значне зростання даного показника з 49 222,1 тис. грн до 83 337,2 тис. грн у 2014 році порівняно з попереднім роком. Проте, якщо брати до уваги планові показники 2015 року, то зростання видатків бюджету розвитку плануються на рівні 161 942,7 тис. грн, що майже в 2 рази більше фактичних видатків 2014 року.

Варто відзначити збільшення частки видатків бюджету розвитку у загальній частці видатків бюджету міської громади. Про даний спад свідчить такий показник як індекс бюджету розвитку. Даний індекс характеризує відношення видатків бюджету розвитку до загальної суми видатків громади. Так, якщо у 2009 даний показник складав 5,64 %, то у 2014 році він вже становив 7,16 %. Проте, як видно з рис. 1, даний показник мав не однорідний характер. З 2010 року по 2012 рік спостерігалось зростання даного показника з 3,69 % до 4,77 %. А вже у 2013 році даний індекс знизився до 2,53 %. Зростання індексу бюджету розвитку свідчить про підвищення частки видатків бюджету розвитку у загальній структурі видатків бюджету, а отже збільшення фінансування соціально-економічних програм територіальної громади м. Суми.

Рис. 1. Індекс бюджету розвитку за 2009–2013 р.

Якщо ж звернути увагу на відношення видатків бюджету розвитку до видатків спеціального фонду бюджету, то за період з 2009 р. по 2014 р. даний показник мав свого найбільшого значення

у 2012 році 47,25 %, та найменшого у 2013 році – 26,20 %. Проте, за аналізований період даний показник все ж таки зменшився з 42,7 % у 2009 році, до 32,3 % у 2014 році.

Рис. 2. Індекс відношення бюджету розвитку до спеціального фонду бюджету за 2009–2013 р.

Варто звернути увагу на структуру бюджету розвитку за основними напрямками видатків. Як ми бачимо з таблиці 1, з року в рік сума видатків на той чи інший напрямок змінюється. Дані

зміни можуть бути пов'язані з відповідними потребами громади, та соціально-економічними програмами що проводяться на території міста.

Таблиця 1

Видатки бюджет розвитку за основними напрямками видатків бюджету розвитку (2009–2014 р.) [5]. (тис. грн.)

Найменування коду тимчасової класифікації видатків та кредитування місцевих бюджетів	2009р.	2010р.	2011р.	2012р.	2013р.	2014 р.
Державне управління	47,3	0,0	289,1	1112,8	935,7	2089,6
Освіта	1513,3	1194,8	7860,9	6283,1	3305,0	2089,6
Охорона здоров'я	367,0	779,6	5783,5	5407,9	2301,7	8110,7
Соціальний захист та соціальне забезпечення	10,1	11,9	9889,3	7865,4	344,2	172,7
Житлово-комунальне господарство	0,0	0,0	9,5	18962,8	14945,7	18895,5
Культура і мистецтво	102,2	98,9	0,0	0,0	435,1	800,9
Фізична культура і спорт	0,0	7,7	8,6	0,0	412,0	720,0
Будівництво	28628,8	13481,2	0,0	1472,0	16524,4	29094,5
Сільське і лісове господарство, рибне господарство та мисливство	0,0	0,0	635,3	356,0	0,0	320,4
Транспорт, дорожнє господарство, зв'язок, телекомунікації та інформатика	8372,4	5643,4	0,0	61,3	7524,3	7334,9
Інші послуги, пов'язані з економічною діяльністю	2600,0	1970,0	0,0	40,8	206,5	3651,0
Запобігання та ліквідація надзвичайних ситуацій та наслідків стихійного лиха	12,0	2,7	0,0	0,0	0,0	282,8
Цільові фонди	4534,9	1376,3	17357,7	12640,6	1399,2	1265,0
Видатки, не віднесені до основних груп	0,0	0,0	61,5	1040,6	64,4	313,0
Разом	46140,8	24566,5	41895,5	55243,3	48398,2	81687,2
Міжбюджетні трансферти	0,0	0,0	42,2	521,8	823,9	1650,0
Всього видатків	46140,8	24566,5	41937,7	55765,2	49222,1	83337,2

На протязі 2009–2010 років найбільшу частину видатків бюджету становила стаття будівництво, майже 70 % та 55 % від загальної частки видатків бюджету розвитку. У 2011 році значною часткою характеризувалися видатки одразу за декількома напрямками, а саме: освіта – 18,74 %, охорона здоров'я – 13,79 %, соціальний захист та соціальне забезпечення – 23,58 %, та видатки на цільові фонди – 41,39 %.

Варто відзначити зміну у структурі видатків за статтею державне управління. Якщо у 2010 році за даною статтею видатки взагалі були відсутні, у 2011 році вони склали 289,1 грн, то вже у наступному році дані видатки зросли майже в 4 рази до 1112,8 тис. грн, а в 2014 році взагалі склали 2089,6 тис. грн. Якщо раніше за рахунок коштів бюджету розвитку відбувалося фінансування дійсно інвестиційних проектів, будівництво нових об'єктів соціально-культурної та житлово-комунальної сфер, які свідчили про соціально-економічний розвиток території, то, згідно з новим кодексом, будь-які капітальні видатки (для прикладу: придбання меблів, організаційної техніки, капітальний ремонт приміщень), спрямовані на забезпечення нормального функціонування установ, відносяться до бюджету розвитку. Вважаємо, що така ситуація спричиняє завищення реальних обсягів видатків розвитку, створює ілюзію збільшення кількості об'єктів будівництва і розширеного відтворення, покращання інфраструктури. Одночасно ускладнюється аналіз ефективності витрачання коштів бюджету розвитку [8, с. 258].

Варто відзначити різке зростання видатків на транспорт, дорожнє господарство, зв'язок, телекомунікації та інформатику. У 2012 році дані видатки склали 61,3 тис. грн, а у 2013 році дані видатки зросли до 7524,3 тис. грн. Дане зростання зумовлене впровадженням низки соціально-економічних програм територіальною громадою м. Суми, у сфері транспорту, зв'язку та телекомунікації.

Оскільки бюджет розвитку є одним із основних засобів впливу на соціально-економічний розвиток відповідних територій, існує потреба у подальшому розширенні переліку надходжень до бюджету розвитку за рахунок додаткових стабільних джерел, якими можуть бути: надходження від орендної плати за користування цілісним майновим комплексом та іншим майном, що перебуває в комунальній власності; кошти (100 %, зараз зараховується 90 %) від продажу земельних

ділянок несільськогосподарського призначення або прав на них, що перебувають у державній власності до розмежування земель державної і комунальної власності (крім земельних ділянок несільськогосподарського призначення, що перебувають у державній власності, на яких розташовані об'єкти, що підлягають приватизації).

На сьогодні, внаслідок посилення централізації бюджетного планування, практично втрачений зв'язок між місцевими бюджетами та програмами соціально-економічного розвитку територій. Наяву ситуація, коли важливі макроекономічні параметри ніяким чином не впливають на визначення обсягів місцевих бюджетів, бюджети ж, в силу обмеженості наявних ресурсів, не в змозі забезпечити соціально-економічне зростання на місцевому рівні. В цих умовах особливого значення набувають трансферти з державного бюджету, зокрема, інвестиційні субвенції.

Для стимулювання розвитку регіонів варто визначати проблемні території, до складу яких включати не лише «найгірші» за показниками, але й усі ті, у яких показники соціально-економічного розвитку значно нижчі від середніх по країні (допустимо, у межах 25 % відхилення). Статус проблемної території має переглядатися не щороку лише з цілком гіпотетичним встановленням семирічної межі, а на фіксований 7-10 річний період. На такий же термін мають розроблятися і державні програми подолання депресивності окремих регіонів, фінансове забезпечення виконання таких програм має плануватися за програмно-цільовим методом у відповідних довгострокових бюджетах [7, с. 59].

Висновки. Чинна система формування дохідної та видаткової частини бюджету розвитку не є досконалою, та потребує подальших доопрацювань. Бюджет розвитку є основною складовою соціально – економічного розвитку територіальних громад, та повинен забезпечувати їх поточні потреби та визначати основні напрями розвитку території. Для забезпечення виконання даних завдань необхідно як зміцнити дохідну частину бюджету розвитку, так і зробити оптимальною видаткову структуру бюджету.

Тому, для забезпечення виконання бюджетних завдань розвитку територіальних громад, на наш погляд, необхідно виконання наступних умов:

- створення нових джерел надходжень до бюджетів розвитку;

- забезпечення розвитку малого та середнього бізнесу, як основи забезпечення дохідної частини бюджету;

- забезпечення прозорого та відкритого використання бюджетних засобів направлених на розвиток територіальних громад;

- зниження фінансування за деякими статтями бюджету розвитку, для економії бюджетних

коштів, або використання їх на більш необхідні потреби та ін.

Виконання вище зазначених заходів, на нашу думку, призведе до поліпшення бюджетного фінансування соціально-економічних заходів територіальної громади. Суттєвою проблемою залишається висока централізація бюджетного планування, що знижує оптимальне забезпечення територій фінансовими ресурсами.

Список використаних джерел

1. Балацький Є. О. Оцінка ефективності виконання місцевого бюджету / Є. О. Балацький // *Бизнес-Информ*. — 2009. — № 12 (1). — С. 10-12.

2. Бюджетний кодекс України [Електронний ресурс]: офіц. текст: за станом на 06 грудня 2012. — Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.

3. Єфремова І. І. Місцеві бюджети та бюджети місцевого самоврядування : проблеми правового визначення / І. І. Єфремова // *Форум права*. — 2009. — № 1. — С. 157-161.

4. Зайцев Ю. К. Основні принципи формування концепції та моделі соціально-економічного розвитку України в умовах перехідного періоду / Ю. К. Зайцев. - *Стратегія економічного розвитку України*. — 2003. — Вип. 5. — С. 15-23.

5. Звіти про виконання місцевого бюджету м. Суми. [Електронний ресурс] / Муніципальний інформаційний портал м. Суми. — Режим доступу : <http://meria.sumy.ua/index.php?do=cat&category=dokumenti>.

6. Криниця С. О. Бюджетне регулювання регіонального розвитку [Електронний ресурс]

/ С. О. Криниця. — *Фінансовий простір* № 1 (5) 2012 р. — С. 54-60.

7. Криниця С. О. Бюджетне регулювання регіонального розвитку / С. О. Криниця // *Фінансовий простір*. — 2012. — № 1 (5). — С. 54-60.

8. Ліпач О. О. Бюджети представницьких органів влади в новому бюджетному законодавстві / О. О. Ліпач // *Теорія та практика державного управління: Збірник наукових праць Харківського регіонального інституту державного управління: Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр»*, 2011. — Вип. 3 (34). — С. 255-261.

9. Музика-Стефанчук О. А. Декілька нарисів про місцеві бюджети в зарубіжних країнах [Електронний ресурс] / О. А. Музика-Стефанчук. — Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nvamu_pr/2010_1/12.pdf.

10. Про місцеве самоврядування в Україні: станом на 1 вересня 2011 р. [Електронний ресурс] / Верховна рада України: Закон України від 21.05.1997 р. № 280 / 97. - ВР. — Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=5&nreg=280%2F97%E2%F0>.

JEL CLASSIFICATION: H72

THE ROLE OF LOCAL BUDGET IN THE SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF LOCAL COMMUNITIES

Stanislav V. ALFYOROV

Teacher trainee of the Chair of Management and Financial and Economic Security, State Higher Educational Institution 'Ukrainian Academy of Banking of The National Bank of Ukraine'

Summary. This paper analyzes the concept of budget development, identified the major problems of its formation and the main problems that exist at present. Also, the analysis of the development budget territorial community of Sumy city.

Key words: *budget development, local community costs, socio-economic programs.*

The budget is part of a special fund expenditures. At the same time, the development budget is the basis for funding social and economic programs of the territorial community of the city budget. Budget for local development is one of the indicators for assessing the quality of life in local communities. Budget expenditures are directed to the development of expanded reproduction, implementation of investment programs (projects), construction, repair and reconstruction of the social sphere and housing, development of road management and more. Meanwhile, the budget revenues of local budgets in Ukraine, even with some improvements embodied in the new version of the Budget Code currently unable to secure financing needs in the areas of capital investments. In view of this, the problem of budget revenues of local budgets do not lose their relevance in the future.

The article is an analysis of expenditures of territorial community. Amounts and identify problems and prospects for its improvement.

A special role in the socio-economic development areas play a capital expenditure, which under current legislation should focus on the development budget.

Today, due to increased centralization of budget planning, almost lost relationship between local governments and programs of socio-economic development areas. Really a situation where important macroeconomic parameters does not affect the determination of the scope of local budgets, budgets are, due to the limited resources available are not able to provide social and economic growth at the local level. These conditions are particularly important transfers from the state budget, including investment grants.

To stimulate regional development should identify problem area to which include not only the "worst" for performance, but also all those with the socio-economic development is much lower than the country average (say, within 25 % deviation).

The current system of the revenue and expenditure of the budget is not perfect, and requires further improvements. Budget development is a key component of social and economic development of local communities, and must provide their current needs and determine the main directions of development of the area. For complete these tasks as necessary to strengthen the revenue side of the budget development and make optimal expenditure budget structure.

References

1. Balatskyi Ye. O. (2009) Otsenka effektivnosti ispolneniia mestnoho biudzheta [Efficiency estimation of local budget execution]. *Business-Inform*, No. 12 (1), pp. 10-12.
2. Biudzhetni kodeks Ukrainy [The budgetary code of Ukraine]. Retrieved from <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.
3. Yefremova I. I. (2009) Mistsevi biudzhety ta biudzhety mistsevoho samovriaduvannia: problemy

pravovoho vyznachennia [Local budgets and local government budgets: problems of legal definition]. Forum of law, No. 1, pp. 157-161.

4. Zaitsev Yu. K. (2003) Osnovni pryntsyipy formuvannia kontseptsii ta modeli sotsialno-ekonomitsnoho rozvytku Ukrainy v umovah perehidnoho periodu [Main principles of formation of concept and model of social and economic development of Ukraine in transition period]. Strategy of economic development of Ukraine, No. 5, pp. 15-23.

5. Zvity pro vykonannia mistsevoho biudzhetu m. Sumy [Reports on execution of local budget of Sumy]. Municipal informational portal of Sumy. Retrieved from <http://meria.sumy.ua/index.php?do=cat&category=dokumenti>.

6. Krynytsia S. O. (2012) Biudzhetne rehuliuвання rehionalnoho rozvytku [Budget regulation of re-

gional development]. Financial space, No. 1 (5), pp. 54-60.

7. Lipats O. O. (2011) Biudzhetny predstavyntskykh orhaniv vlady v novomu biudzhetnomu zakonodavstvi [Budgets of representative state bodies in new budget legislation]. Theory and practice of state regulation, Kharkiv: Master. No. 3 (34), pp. 255-261.

8. Muzyka-Stefantsuk O. A. (2010) Dekilka narysiv pro mistsevi biudzhetny v zarubizhnykh krainah [Some draft about local budgets in foreign countries]. Retrieved from http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nvamu_pr/2010_1/12.pdf.

9. Pro mistseve samovriaduvannia v Ukraini: stanom na 1 veresnia 2011 r., Zakon Ukrainy vid 21.05.1997 No. 280/97 [The Law of Ukraine on local government in Ukraine from 21.05.1997 No. 280/97]. Retrieved from <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=5&nreg=280%2F97%E2%F0>.

УДК: 336.14:330.131.7

БЮДЖЕТНІ РИЗИКИ ЯК ДЕСТАБІЛІЗАТОР ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ОБЛАСНОГО БЮДЖЕТУ

Євген Олегович БАЛАЦЬКИЙ

д.е.н., доцент, завідувач кафедри УФЕБ, ДВНЗ «УАБС НБУ»

Святослав Олександрович ШПІЦГЛУЗ

аспірант кафедри УФЕБ, ДВНЗ «УАБС НБУ»

E-mail: svyatoslav.shpitschluz@gmail.com

Анотація. В часи нестабільності держави, регіонів, районів, міст та інших населених пунктів в процесі складання, затвердження і виконання бюджету виникають фінансові ризики. Диспропорція між доходною і видатковою частиною бюджету, дефіцит трансфертів у вигляді дотацій, субвенцій та субсидій спричиняє бюджетні ризики та ставить питання фінансової безпеки бюджетів. Особливого значення та інтерес набуває питання бюджетних ризиків, які впливають на фінансову безпеку регіонів, а також їх ідентифікацію, оцінку та управління.

Анотация. Во времена нестабильности государства, регионов, районов, городов и других населенных пунктов в процессе составления, утверждения и исполнения бюджета возникают финансовые риски. Диспропорция между доходной и расходной частью бюджета, дефицит трансфертов в виде дотаций, субвенций и субсидий вызывает бюджетные риски и ставит вопрос финансовой безопасности бюджетов. Особое значение и интерес приобретает вопрос бюджетных рисков, которые влияют на финансовую безопасность регионов, а также их идентификацию, оценку и управление.

Ключові слова: бюджетні ризики, фінансова безпека, бюджетна безпека, дотації, обласний бюджет.

Ключевые слова: бюджетные риски, финансовая безопасность, бюджетная безопасность, дотации, областной бюджет.

Постановка проблеми. В умовах нестабільності держави, регіонів, районів, міст та інших населених пунктів в процесі складання, затвердження і виконання бюджету виникають фінансові ризики. Диспропорція між доходною і видатковою частиною бюджету, дефіцит трансфертів у вигляді дотацій, субвенцій та субсидій спричиняє бюджетні ризики та ставить питання фінансової безпеки бюджетів. Аналізуючи Сумський обласний бюджет, саме врегулювання фінансової безпеки дає змогу мінімізувати бюджетні ризики, збільшити трансфертні потоки, а також забезпечити наповнення обласного бюджету та його розподіл.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В наш час дослідженням проблем формування та використання фінансових ресурсів регіону займалися такі вітчизняні вчені: О. Кириленко, Ц. Огонь, С. Слухай, О. Сунцова, С. Юрій, В. Швець та інші. Але на сьогодні мало дослідженими є процеси формування, розподілу та вико-

ристання фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування, а саме обласного значення, що спрямовуються на соціально-економічний розвиток регіонів, нечітко визначені теоретичні основи здійснення зазначених процесів. Складність вирішення питань бюджетного регулювання територіального розвитку зумовлюється диспропорційністю територіального розвитку і деяким суб'єктивізмом у розподілі бюджетних ресурсів.

Останнім часом особливого значення та інтерес серед науковців набуває питання бюджетних ризиків, які впливають на фінансову безпеку регіонів, а також їх ідентифікацію, оцінку та управління.

Якщо говорити про теоретичні, методологічні і прикладні аспекти побудови ефективної бюджетної політики на рівні держави, регіонів та області, становлення міжбюджетних відносин досліджені в працях українських вчених І. Алексєєва, С. Буковинського, П. Буряка, А. Бурячен-

ка, О. Василика, В. Геєця, Ю. Глущенко, О. Гордея, М. Корецького, М. Кульчицького, О. Лилика, І. Луніної, В. Опаріна, М. Палія, Л. Тарангул, І. Чугунова. Досліджуючи праці вчених, які працюють над теорією та методологією міжбюджетних відносин, слід відзначити, що поставлені завдання потребують подальших наукових досліджень, а саме проведення бюджетної реформи, наповнення доходної частини, розподіл видатків, визначення міжбюджетних трансфертів та ін.

Метою статті є дослідження теоретичних та практичних аспектів бюджетних ризиків Сумського обласного бюджету, методи щодо їх оптимізації та вплив на фінансову безпеку області.

Виходячи з поставленої мети маємо наступні задачі:

- виокремити бюджетні ризики, які впливають на фінансову безпеку Сумської області;
- провести аналіз та дати оцінку бюджетним ризикам Сумського бюджету;
- мінімізувати або обмежити бюджетні ризики за допомогою відповідних методів управління.

Обґрунтування отриманих наукових результатів. Ризики є невід'ємною складовою усіх процесів життєдіяльності суспільства. Вони залежать від цілої низки факторів, наслідки впливу яких не завжди можливо передбачити. Зростання частоти виникнення негативного прояву ризикових ситуацій зумовлюють необхідність наукового вивчення сутності цього поняття.

Особливої актуальності на сьогоднішній день набувають вивчення ризиків у бюджетній сфері. Потрібно врахувати ще й той факт, що у працях вітчизняних та зарубіжних вчених питання ризиків у бюджетній сфері є недостатньо вивченими та нема повного визначення поняття «бюджетний ризик», а проблематика бюджетних ризиків у місцевих фінансах взагалі є поза їх увагою.

В нормативно-правових документах це поняття розглядається як ризик значного недовиконання доходної частини державного (місцевого) бюджету, що може призвести до збільшення обсягу державних (місцевих) запозичень та/або невиконання зобов'язань, що делеговані державою місцевим органам самоврядування [5; 9].

Запропоновані визначення науковців можна згрупувати у такі підходи:

- бюджетний ризик пов'язаний виключно з ймовірністю невиконання доходної частини бюджету у порівнянні з очікуваною величиною [5; 6];
- бюджетний ризик у вузькому розумінні – це недоотримання доходів і, як наслідок, нездатність профінансувати свої видатки, тобто потенційно

можливі відхилення бюджетного показника від його запланованого значення під дією ризикоутворюючих факторів [14; 7];

- бюджетний ризик у широкому розумінні – вірогідність невиконання заходів бюджетного планування та бюджетної політики у зв'язку з порушеннями в обігу бюджетних ресурсів та їх пропорцій [13];

- бюджетний ризик – це ймовірність неповного виконання витратної частини бюджету [12; 4; 16];

- бюджетний ризик як різновид фінансових ризиків, тобто це така бюджетна ситуація, коли зменшується якість податкового і бюджетного планування та надання бюджетних послуг [13; 3].

Враховуючи усе вище сказане, вважаємо за доцільне дещо уточнити визначення бюджетного ризику. Бюджетний ризик – це різновид фінансового ризику, який притаманний кожному суб'єкту господарювання на усіх стадіях бюджетного процесу (підготовка, затвердження, прийняття, розподіл), результатом реалізації якого є відхилення фактичних результатів виконання бюджету від планових показників.

Бюджетний ризик як різновид фінансового має не лише основні його сутнісні характеристики, а й певні особливості:

- бюджетний ризик як економічне явище проявляється у сфері фінансової діяльності держави, на всіх рівнях бюджетної системи, він прямо пов'язаний із процесом формування доходів державного і місцевих бюджетів, характеризується можливими грошовими втратами у процесі здійснення фінансової діяльності та бюджетної політики держави;

- бюджетний ризик проявляється на всіх стадіях бюджетного процесу та є об'єктивним явищем у функціонуванні будь-якої держави, він супроводжує практично всі види фінансових операцій, що пов'язані з формуванням доходів бюджетів та їх витрачанням на всіх рівнях бюджетної системи;

- бюджетний ризик припускає необхідність вибору альтернативної дії, тобто прийняти ризик або відмовитися;

- оцінка рівня бюджетного ризику носить суб'єктивний характер і залежить від оцінки соціально-економічного стану держави, політичної складової;

- невизначеність завжди супроводжує бюджетні ризики і характеризує такі їх властивості: ризик має відношення до майбутнього і тісно пов'язаний із прогнозуванням; ризик передбачає

ймовірність несприятливої ситуації і наслідків, прогнозованих чи ні, тобто несприятлива ситуація може статися чи ні; прогнозованість несприятливої ситуації та наслідків означає наявність механізму управління ризиками;

- ймовірність виникнення несприятливих ситуацій має коливатися в межах: більше нуля і менше одиниці. При цьому за умови нульової ймовірності ризик відсутній, а при одиниці обов'язково виникне проблема кризи, але не ризик;

- невизначеність наслідків бюджетного ризику полягає в тому, що відхилення від запланованої суми може відбутися як у бік зменшення, так і у бік збільшення суми бюджетних доходів і витрат [2].

Причинами виникнення бюджетних ризиків є низка взаємопов'язаних факторів. Серед них варто виділити внутрішні та зовнішні, об'єктивні та суб'єктивні.

До внутрішніх слід віднести внутрішню економічну політику, планування та виконання бю-

джетів, недоотримання запланованих доходів, перевищення статей витрат при виконанні бюджету, неефективне використання бюджетних коштів тощо.

Зовнішні чинники не пов'язані безпосередньо з діяльністю місцевих органів самоврядування і виникають незалежно від учасників бюджетного процесу.

Серед основних об'єктивних факторів бюджетного ризику варто відзначити економічні (економічна ситуація в країні, рівень інфляції, рівень доходів громадян, рівень безробіття, дефіцит бюджету величина державного боргу); політико-правові (політична стабільність, бюджетне, митне, податкове законодавство); соціальні (рівень життя населення, середня заробітна плата, прожитковий мінімум, рівень пенсійного забезпечення) та демографічні. Суб'єктивні фактори проявляються на стадії планування бюджету та залежать від рівня професіоналізму учасників бюджетного процесу, які приймають у цьому участь.

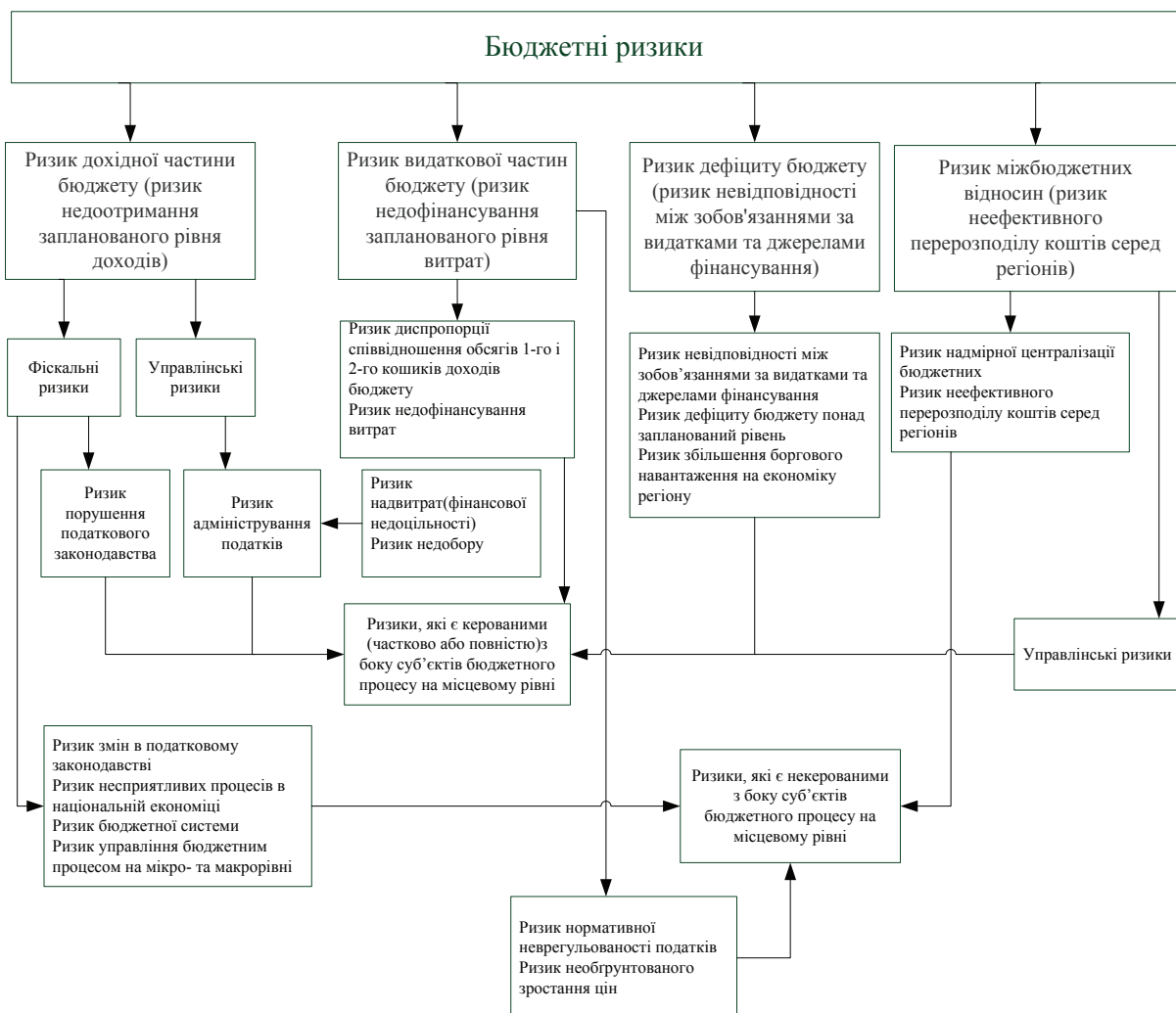

Рис. 1. Структурно-логічна схема складових ризику обласного бюджету регіону

Враховуючи ці обставини, нами запропоновано структурно-логічну схему складових ризику Сумського обласного бюджету (рис. 1), в якій виділено такі основні види ризиків:

- ризик дохідної частини бюджету (ризик недоотримання запланованого рівня доходів);
- ризик видаткової частини бюджету (ризик недофінансування запланованого рівня витрат);
- ризик дефіциту бюджету (ризик невідповідності між зобов'язаннями за видатками та джерелами фінансування);
- ризик міжбюджетних відносин (ризик неефективного перерозподілу коштів серед регіонів).

Як видно з рис. 1 кожен з виділених ризиків містить певні види. Разом з тим варто відмітити й те, що всі вони можуть бути керованими та некерованими з боку суб'єктів бюджетного процесу на місцевому рівні.

Керовані – це ті, на які суб'єкти бюджетного процесу можуть впливати з метою мінімізації їх негативних наслідків, шляхом прийняття певних управлінських рішень. Некеровані ризики, в свою чергу, не підлягають впливу суб'єктів бюджетного процесу, проте знизити їх негативний вплив можливо за умови прогнозування їх настання, оцінки та їх врахування на кожній стадії бюджетного процесу.

Вплив бюджетних факторів на соціально-економічний розвиток Сумського регіону та його відтворювальні процеси є невід'ємною частиною фінансової збалансованості доходів та видатків місцевих бюджетів. Досягнення збалансованості соціально-економічного розвитку регіонів можливе за умов зміни підходів до розподілу і перерозподілу фінансових потоків між центром і регіонами, які з урахуванням балансу доходів і видатків місцевих бюджетів забезпечують такий стан платоспроможності органів місцевого самоврядування, що не порушує фінансової безпеки області. Фінансова безпека, у свою чергу, має певні складові, зокрема виділяється бюджетна безпека, яка характеризується як стан забезпечення платоспроможності регіону з урахуванням балансу доходів і видатків місцевого бюджету та ефективності використання бюджетних коштів.

Певні досягнення державної політики щодо управління фінансовими ризиками не трансформувалися на регіональну політику. У нормативних документах, що визначають регіональну політику, а це Концепція державної регіональної політики, Державна стратегія регіонального роз-

витку на період до 2015 р. не містять положень, що зобов'язують відстежувати і вживати заходи по попередженню і усуненню фінансових ризиків.

Бюджетний кодекс України та закони про Державний бюджет України останніх років містять окремі положення, які регламентують бюджетну збалансованість і безпосередньо стосуються фінансової дисципліни органів місцевого самоврядування, до яких належать: недопущення дефіциту місцевих бюджетів (за винятком міських бюджетів); допущення дефіциту бюджету окремих регіонів за рахунок дотацій у частині бюджету розвитку.

Перераховані норми стосуються питань збалансування бюджетів та обмеження деяких джерел фінансування, а також заходів щодо дотримання затверджених показників бюджетного балансу протягом бюджетного року. Однак вони не відповідають вимогам Європейського Союзу, оскільки не забезпечують попередження ухилень від жорстких бюджетних обмежень, нічого не говорять про контроль і санкції за недотримання бюджетних вимог. Крім того, на даному етапі розвитку бюджетної системи збалансованість бюджету поки що досягається лише завдяки трансфертам, що надаються місцевим бюджетам у вигляді дотацій, субсидій та субвенцій. Останні носять цільовий характер та обмежують права органів місцевого самоврядування на визначення напрямів використання коштів, особливо на капітальні витрати. Крім того, збалансування бюджетів за рахунок державних трансфертів призводить до свідомого зменшення потреби забезпеченості регіону фінансовими ресурсами, що призводить до недофінансування соціальних та економічних потреб.

Як зазначає Н. В. Старостенко важливі економічні і фінансові результати зусиль місцевих органів влади з поліпшення фінансової ситуації в адміністративно-територіальних одиницях, зокрема, підвищення зайнятості, зростання обсягів заробітної плати, а отже, і податку з доходів фізичних осіб, що надходить до місцевих бюджетів, приводить до зниження дотацій вирівнювання, які надаються з державного бюджету (або ж збільшення коштів, що мають бути перераховані з місцевого бюджету до державного). Це відбувається у наслідок того, що позитивні і негативні трансферти місцевим бюджетам розраховуються за однією і тією формулою:

$$Ti = ai * (Vi - Di) \quad (1)$$

де Ti – дотація вирівнювання;

ai – коефіцієнт вирівнювання;

Vi – розрахунковий обсяг показника видатків;

Di – прогнозний показник обсягу доходів (кошик доходів).

У бюджетній діяльності застосовується дотація вирівнювання (Ti), що являє міжбюджетний трансферт на вирівнювання доходної спроможності бюджету, який його отримує. Надаються на безвідплатній і безповоротній основі без встановлення напрямів і (або) умов їх використання. Ai – коефіцієнт вирівнювання, який застосовується тільки для бюджетів, з яких передбачається передача коштів до районних бюджетів. Розрахунковий показник обсягу видатків загального фонду місцевого бюджету (Vi), що враховується для визначення обсягу міжбюджетних трансфертів. Di – прогнозний обсяг доходів, що враховуються при визначенні трансфертів, для окремого бюджету.

Позитивну оцінку зазначеній формулі надають Р. В. Шинкаренко та О. А. Волошина. Вони виділяють три основні причини, чому розподіл коштів на основі чіткої і стабільної формули є кращими, ніж рішення про розподіл фінансування на основі суб'єктивних суджень експертів та посадових осіб, що представляють державну адміністрацію:

- по-перше, якщо формула є достатньо стабільною і доведена до відома заздалегідь, то це дозволяє використовувати принцип довготермінового планування і допомагає приймати раціональні рішення використання бюджету на місцевому рівні;

- по-друге, розподіл фінансування на основі формули допомагає уникнути звинувачень щодо політичних чи особистих мотивів, які б стояли за рішеннями про розподіл коштів;

- по-третє, значно підвищується ступінь прозорості управлінських рішень [16].

Однак, недосконалість розрахунку розміру дотацій вирівнювання відмічають, як науковці, так і практики, зазначаючи, що згідно розрахункам за цією формулою виникає ряд негативних факторів, які можуть порушити фінансову безпеку місцевих бюджетів [10, с. 41, 15, с. 23-31, 1, с. 9-15]:

- перевищення доходів бюджетів над витратами призводить до збільшення вилучень до

державного бюджету. Відбувається «ефект заміщення», оскільки місцевим органам влади немає сенсу прагнути до збільшення доходів у зв'язку з тим, що приріст фактичних доходів місцевих бюджетів враховується при розрахунку трансфертів;

- відсутня зацікавленість місцевих органів влади у нарощуванні доходної бази у своїх регіонах (регіони-реципієнти розраховують на дотаційну підтримку у разі недостатності коштів, зібраних на території цих регіонів, регіони-донори намагаються знизити податковий потенціал, оскільки збільшення доходів призведе до додаткового їх вилучення);

- виникає регіональний фінансовий сепаратизм;

- об'єктивне фінансування економіки регіону або її пріоритетних секторів є неможливим;

- діюча систем надання дотацій та субвенцій, немає ніякого відношення до вирівнювання територій в економічному та соціальному розрізах, оскільки кошти, які виділяються спрямовуються виключно на фінансове забезпечення мінімальних поточних видатків місцевих бюджетів.

На рис. 2 відобразимо статистичні дані офіційних трансфертів щодо дотацій вирівнювання Сумського обласного бюджету, що одержуються з державного бюджету за 2008-2013 рр. та проаналізуємо відповідні дані [11].

Характеризуючи статистичні дані офіційних трансфертів щодо дотацій вирівнювання можемо побачити, що надходження з державного бюджету з 2008 року по 2013 рік виконувались в повному обсязі та відбувалося суттєве зростання з 202447,6 тис. грн до 614861,6 тис. грн. Збільшення дотацій вирівнювання залежить від певних взаємопов'язаних факторів, що включають темп інфляції, рівень безробіття та заробітної праці населення регіону, сплати податків громадян та фінансової інфраструктури області.

Для розподілу між районними місцевими бюджетами в 2013 році було надано дотацій з державного бюджету в Сумській обласний бюджет на суму 142994,2 тис. грн.

Фактично можна побачити, що кількість дотацій, які надійшли з державного бюджету місцевим бюджетам Сумського регіону становить 142804,7 тис. грн: дотація на вирівнювання фінансової забезпеченості місцевих бюджетів – 138304,5 тис. грн та дотація на підвищення рівня матеріального забезпечення інвалідів I чи II групи внаслідок психічного розладу – 4500,2 тис. грн.

Рис. 2. Статистичні дані дотацій вирівнювання, що одержуються з державного бюджету за 2008–2013 рр., тис. грн.

В 2012 році було надано дотацій на суму 189818,0 тис. грн. Серед них можна виділити: додаткова дотація з державного бюджету на вирівнювання фінансової забезпеченості місцевих бюджетів – 113990,0 тис. грн, додаткова дотація з державного бюджету місцевим бюджетам на підвищення рівня матеріального забезпечення інвалідів I чи II групи внаслідок психічного розладу – 8876,7 тис. грн, додаткова дотація з державного бюджету місцевим бюджетам на покращення надання соціальних послуг найуразливішим верствам населення – 10592,8 тис. грн, додаткова дотація з державного бюджету місцевим бюджетам на оплату праці працівників бюджетних установ – 52286,0 тис. грн, додаткова дотація з державного бюджету місцевим бюджетам на стимулювання місцевих органів влади за перевиконання річних розрахункових обсягів податку на прибуток підприємств та акцизного податку – 4072,5 тис. грн. Останні три дотації в 2013 році не були надані взагалі, так як відбулося суттєве скорочення фінансових потоків затверджених для Сумського регіону.

В зв'язку з цим відбулася часткова і несвоєчасна виплата заробітної плати працівникам районних бюджетних установ, недофінансовані малозабезпечені верстви населення, а також недоотримані податок на прибуток підприємств та акцизні надходження. Саме ці наслідки вплину-

ли на дестабілізацію Сумського обласного бюджету та спричинили порушення фінансової безпеки регіону.

Висновки. Бюджетний ризик є різновидом фінансового ризику, який відноситься до кожного суб'єкту господарювання на усіх стадіях бюджетного процесу (підготовка, затвердження, прийняття, розподіл), результатом реалізації якого є відхилення фактичних результатів виконання бюджету від планових показників.

Основними ризиками як обласного так і бюджетів нижчих рівнів є ризик доходної частини бюджету; ризик видаткової частини бюджету; ризик дефіциту бюджету; ризик незбалансованості міжбюджетних відносин.

Завдяки відповідності доходів видаткам місцевих бюджетів відбувається соціально-економічний розвиток регіону, що може бути досягнуто також зміною підходів до розподілу і перерозподілу фінансових потоків між центром і регіонами та ефективним використанням бюджетних коштів не порушуючи фінансової безпеки області.

Аналіз статистичних даних по дотаційним коштам Сумського регіону вказує на часткове недофінансування дотаційної частини області, що негативно впливає на фінансову безпеку і в майбутньому викликає ризик дефіциту бюджету.

Список використаних джерел

1. Буковинський С. А. Зміцнення фінансової бази місцевого самоврядування як чинник економічного зростання / С. А. Буковинський // Вісник НБУ. — 2007. — № 2. — С. 9-15.
2. Булгакова С. Бюджетний ризик: сутність класифікація, фактори ризику / С. Булгакова, І. Микитюк // Вісник КНТЕУ, 2010. — № 1. — С. 59-68.
3. Грищенко Х. Управління фінансовими ризиками держави / Х. Грищенко [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.viche.info/journal>.
4. Эйгель Ф. Критерии оценки кредитного риска / Ф. Эйгель // Рынок ценных бумаг. — 1999. — № 5. — С. 11-20.
5. Каючкина М. А. Бюджетные риски в процессе исполнения муниципальных бюджетов : дис. ... к.э.н. : 08.00.10 / М. А. Каючкина; [Сам. Гос. Эконом. Ун-т]. — С. 1.
6. Кудрин А. О новых займах у МВФ и Парижского клуба [Электронный ресурс] / А. О. Кудрин. — Режим доступа : <http://www.investmentrussia.ru/rus/news/>.
7. Лебедева О. И. Бюджетный риск: методические основы оценки и управления: На примере краевого бюджета Хабаровского края : дис. ... к.э.н. : 08.00.10 / О. И. Лебедева, Хабаровск, 2003. — 179 с.
8. Про затвердження Порядку здійснення контролю за ризиками, пов'язаними з управлінням державним (місцевим) боргом [Електронний ресурс] // [Постанова Кабінету Міністрів : за станом на 01.08.2012 р. №815]. — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/815-2012-pb>.
9. Про затвердження Положення про управління ризиками, пов'язаними з державним боргом [Електронний ресурс] // [Наказ міністерства фінансів України : за станом на 16.06.2010 р. №461]. — Режим доступу : http://minfin.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=255474&cat_id=255473.
10. Старостенко Н. В. Методологія формування міжбюджетних трансфертів / Н. В. Старостенко // Фінанси України. — 2005. — С. 39-44.
11. Статистичні дані Сумського обласного бюджету [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.finansy.sm.gov.ua/index.php/uk/home>.
12. Улюкаев А. Денежная политика: итоги уходящего года и задачи наступающего [Электронный ресурс] / А. Улюкаев // Банковское дело в Москве. — 2000. — № 12 (72). — Режим доступа : <http://www.bdm.ru/arhiv/2000/12/4-6.html>.
13. Федосов В. М. Бюджетна система : [підручник] / В. М. Федосов [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://pidruchniki.ws/1180091246102/ekonomika/byudzhetniy_rizik-menedzhment.
14. Чичелев М. Е. Формирование бюджетной системы союзного государства [Электронный ресурс] / М. Е. Чичелев // Финансовый бизнес. — 2003. — № 1. — Режим доступа : <http://gossector.narod.ru/text/budget4.htm>.
15. Швець В. Я. Концептуальні підходи до вдосконалення системи міжбюджетних відносин / В. Я. Швець // Фінанси України. — 2005. — № 3. — С. 23-31.
16. Шинкаренко Р. В. Ефективний розподіл коштів між державним і місцевим бюджетом / Р. В. Шинкаренко, О. А. Волошина // Економіка і регіон. — 2006. — №3 (10). — С. 27-30.
17. Яшина Н. И. Некоторые теоретические и методические аспекты оценки рисков расходов бюджета / Н. И. Яшина // Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского. Серия : Экономика и финансы. — 2004. — № 1. — С. 162-167.

JEL CLASSIFICATION: H72

BUDGETARY RISKS AS DESTABILIZER OF FINANCIAL SECURITY OF THE REGIONAL BUDGET

Yevgenii O. BALATSKYI

Associate Professor, Head of the Chair of Management and Financial and Economic Security, State Higher Educational Institution "Ukrainian Academy of Banking of the National Bank of Ukraine"

Svyatoslav O. SHPITSHLUZ

PhD Student of the Chair of Management and Financial and Economic Security, State Higher Educational Institution "Ukrainian Academy of Banking of the National Bank of Ukraine"

Summary. In times of instability states, regions, districts, cities and other settlements in the preparation, approval and implementation of the budget has financial risks. The disparity between revenue and expenditure side of the budget deficit transfers in the form of grants, subsidies and subsidies

entail budgetary risks and raises the question of financial security budgets. Of particular importance and interest is the question of budget risks that affect the financial security of the region and their identification, assessment and management.

Key words: *the budgetary risks, the financial security, the budget security, the grants, the regional budget.*

In conditions of instability of the state, regions, counties, cities and other settlements the process of drafting, approval and implementation of the budget is followed by arising financial risks. The disparity between income and expenditure side of the budget, the deficit of transfers in the form of subsidies, subventions and grants entails budgetary risks and raises the question of financial security of the budgets. The analysis of Sumy region budget indicates, that financial security regulation helps to minimize fiscal risks, increase transfer flows, as well as to ensure pumping up the regional budget and its distribution.

The purpose of this article is to study the theoretical and practical aspects of budgetary risks of Sumy region budget, methods of optimization and their impact on the financial security of the region.

Based on the goal, there were resolved the following tasks:

- identified the specific budgetary risks affecting financial security of Sumy region;
- conducted the analysis and evaluation of budgetary risks of Sumy region budget.

Risk assessment in the public sector is becoming an object of a particular relevance today. There is a need to take into consideration the fact, that studies of local and foreign scientists on risk issues in the

public sector are conducted poorly, and contain no detailed definition of such term as "budgetary risk", and the issue of risks reduction in the sphere of local finances is generally out of their focus.

Budgetary risk is a type of financial risk, which applies to each entity at all stages of the budget process (preparation, approval, acceptance, distribution), which results in the deviation of actual budget execution results from the budget targets.

The main risks of regional budgets and budgets of the lower levels are the following: the risk concerning budget revenues; the risk of budget expenditures; the risk of a budget deficit; the risk of imbalance in the inter-budgetary relations.

The socio-economic development of the region that can be achieved due to revenues and expenditures compliance of local budgets, as well as by changes in the distribution and redistribution of financial flows between the center and the regions, and efficient use of budgetary funds, without breaking the financial security of the region.

The analysis of statistical data on subsidized funds of Sumy region indicates underfunding of the area of the region, which requires such funds, which has a negative impact on financial security, and in the future raises the risk of a budget deficit.

References

1. Bukovynskiy S. A. (2007) Zmitsnennia finansovoi bazy mistsevoho samovriaduvannia yak chynnyk ekonomichnoho zrostantia [Strengthening the financial base of local governments like growth factor]. *Visnyk NBU*, 2, 9–15.
2. Bulhakova S., Mykytiuk I. (2010) Biudzhetni ryzyk: sutnist klasyfikatsiia, faktory ryzyku [Budgetary risk: the essence of classification, risk factors]. *Visnyk KNTEU*, 1, 59–68.
3. Hryshchenko Kh. Upravlinnia finansovymy ryzykamy derzhavy [Financial Risk Management of State]. Retrieved from <http://www.viche.info/journal>.
4. Ehjjhel' F. (1999) Kriterii otsenki kreditnoho riska [Criteria for assessing the credit risk]. *Rynok tsennykh bumah*, 5, 11–20.
5. Kajuchkina M. A. Bjudzhetnye riski v protsesse ispolnenija munitsipal'nykh bjudzhetov [Fiscal risks in the performance of municipal budgets]. Extended abstract of candidate's thesis.
6. Kudryn A. O novykh zajmakh u MVF i Parizskoho kluba [About the new loans from the IMF and the Paris Club]. Retrieved from <http://www.investmentrussia.ru/rus/news/>.
7. Lebedeva O. Y. (2003) Bjudzhetnyj risk: metodicheskie osnovy otsenki i upravlenija: na primere kraevoho bjudzhetu Khabarovskoho kraja [Fiscal risks: methodological framework for the assessment and management: the example of the regional budget of the Khabarovsk Territory]. Extended abstract of candidate's thesis. Khabarovsk.
8. Pro zatverdzhennia Poriadku zdiisnennia kontroliu za ryzykamy, poviazanymy z upravlinniam derzhavnym (mistsevym) borhom [On approval of the control of risks associated with the management of government (local) duty]. Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/815-2012-п6>.
9. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro upravlinnia ryzykamy, poviazanymy z derzhavnym borhom [On approval of the management of risks associated with public debt]. Retrieved from http://minfin.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=255474&cat_id=255473.
10. Starostenko N. V. (2005) Metodolohiia formuvannia mizhbiudzhjetnykh transfertiv [Methodology formation of intergovernmental transfers]. *Finansy Ukrainy*, 39–44.
11. Statystychni dani Sumskoho oblasnoho biudzhetu [Statistical data Sumy oblast budget]. Retrieved from <http://www.finansy.sm.gov.ua/index.php/uk/home>.
12. Uljukajev A. (2000) Denezhnaja politika: itohi ukhodjashcheho hoda i zadachi nastupajushcheho [Monetary policy: results of the year and the upcoming tasks]. *Bankovskoe delo v Moskve*, 12 (72).
13. Fedosov V. M. Biudzhetna sistema [The budget system]. Retrieved from http://pidruchniki.ws/1180091246102/ekonomika/byudzhetniy_rizik-menedzhment.
14. Chichelev M. E. (2003) Formirovanie bjudzhetnoj sistemy sojuznoho hosudarstva [Formation of the budgetary system of the Union State]. *Fynansovyj biznes*, 1. Retrieved from <http://gossector.narod.ru/text/budget4.htm>.
15. Shvets V. Ya. (2005) Kontseptualni pidkhody do vdoskonalennia systemy mizhbyudzhjetnykh vidnosyn [Conceptual approaches to improve the system of intergovernmental relations]. *Finansy Ukrainy*, 3, 23–31.
16. Shynkarenko R. V., Voloshyna O. A. (2006) Efektyvnyi rozpodil koshtiv mizh derzhavnym i mistsevym biudzhjetom [Effective distribution of funds between the state and local budgets]. *Ekonomika i rehion*, 3 (10), 27–30.
17. Yashyna N. Y. (2004) Nekotorye teoreticheskie i metodicheskie aspekty otsenki riskov raskhodov bjudzhetu [Some theoretical and methodological aspects of risk assessment of budget expenditures]. *Vestnik Nizhegorodskoho universiteta im. N. I. Lobachevskoho. Serija : Ehkonomika i finansy*, 1, 162–167.

УДК 336.1

ПРИРОДА ТА СУТНІСТЬ ДЕРЖАВНОГО ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ

Любов Валентинівна ЧЕРНЯВСЬКА

викладач кафедри фінансів і кредиту Черкаський інститут банківської справи Університету банківської справи НБУ (м. Київ)
E-mail: l.chernyavska@meta.ua

Анотація. У статті досліджується сутність поняття державного фінансового контролю, а також система органів, які наділені повноваженнями у сфері державного фінансового контролю. Автором зроблено висновок про те, що викладення Закону України «Про державну контрольно-ревізійну службу в Україні» в новій редакції, який визначає єдиний орган державного фінансового контролю – Державну фінансову інспекцію України, не відповідає природі державного фінансового контролю. Тому є нагальна необхідність в подальших змінах законодавства щодо державного фінансового контролю в Україні.

Аннотация. В статье исследуется сущность понятия государственного финансового контроля, а также система органов, которые наделены полномочиями в сфере государственного финансового контроля. Автором сделан вывод о том, что изложение Закона Украины «О государственной контрольно-ревизионной службе в Украине» в новой редакции, который определяет единственный орган государственного финансового контроля – Государственную финансовую инспекцию Украины, не отвечает природе государственного финансового контроля. Поэтому есть неотложная необходимость в последующих изменениях законодательства относительно государственного финансового контроля в Украине.

Ключові слова: фінансовий контроль, державний фінансовий контроль, суб'єкти державного фінансового контролю, Державна фінансова інспекція.

Ключевые слова: финансовый контроль, государственный финансовый контроль, субъекты государственного финансового контроля, Государственная финансовая инспекция.

Постановка проблеми. В умовах становлення і розвитку економічно і політично стабільної країни все більшої актуальності набуває вдосконалення системи державного управління. Перетворення, що відбуваються в країні, в котрій раз доводять необхідність раціонального, виваженого, розумного управління та створення і функціонування ефективної системи контролю як громадського, так і державного. Однією з причин кризової ситуації в Україні, на нашу думку, є саме недооцінка ролі державного фінансового контролю, що призвела як до нестачі коштів Державного бюджету України так і до зубожіння громадян країни.

Реформи, що відбуваються в країні, повинні супроводжуватися кардинальною перебудовою управлінських функцій держави, серед яких вкрай важливими є контрольні функції. Такий стан справ зумовлює необхідність вирішення проблемних питань в площині функціонуван-

ня системи державного фінансового контролю в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання формування і вдосконалення системи державного фінансового контролю досліджувалися такими науковцями та практиками в економічній і юридичній галузі, як Л. В. Гуцаленко, В. А. Дерій, М. М. Коцупатрий, Н. І. Шевченко, О. Д. Василик, В. О. Куліченко, І. Б. Стефанюк, О. Ю. Бурдонова та ін. Однак, після викладення Закону України від 26.01.1993 р. № 2339-ХІІ «Про державну контрольно-ревізійну службу в Україні» в новій редакції від 16.10.2012 р. відбулися концептуальні зміни у системі державного фінансового контролю в Україні, що зумовлює актуальність питання та вказує на необхідність його дослідження.

Виходячи з цього, **метою статті** є теоретичне дослідження сутності державного фінансового контролю в Україні.

Обґрунтування отриманих наукових результатів. Відповідно до статті 1 Лімської декларації керівних принципів контролю [1] «організація контролю є обов'язковим елементом управління суспільними фінансовими коштами, оскільки таке управління тягне за собою відповідальність перед суспільством».

У вітчизняній науці державний фінансовий контроль розглядається як різновид фінансового контролю, що здійснюється відповідними органами державного фінансового контролю і полягає у встановленні фактичного стану справ щодо дотримання вимог чинного законодавства на підконтрольному об'єкті, спрямований на забезпечення законності, фінансової дисципліни і раціональності в ході формування, розподілу, володіння, використання та відчуження активів, що належать державі, а також використання коштів, що залишаються у суб'єкта фінансових правовідносин у зв'язку з наданими пільгами за платежами до бюджетів, державних позабюджетних фондів та кредитів, отриманих під гарантії Кабінету Міністрів України [2, с. 6].

Стефанюк І., розглядаючи державний фінансовий контроль на макрорівні, приходять до висновку, що він є «інструментом підвищення ефективності економіки, забезпечення обсягу фінансових ресурсів відповідно до визначених законодавством параметрів, повноти сплати податків і обов'язкових платежів, блокування діяльності, що загрожує національній безпеці, монополізує ринки, спрямована на організацію забороненого державою виробництва товарів і надання послуг, несе в собі значні соціальні загрози, які зачіпають інтереси великих груп громадян, порушує законні інтереси держави, суб'єктів господарювання та суспільства в цілому» [3, с. 85].

Група авторів, трактуючи поняття державного фінансового контролю на мікрорівні, визначає, що він є «інструментом забезпечення дотримання правил ведення бухгалтерського обліку й фінансової звітності, соціальних гарантій та своєчасної виплати заробітної плати, стандартів ціноутворення і встановлення тарифів, платіжної дисципліни, запобігання фіктивним фінансовим операціям і фактам відмивання брудних грошей, попередження та усунення фактів незаконного, нецільового й неефективного використання бюджетних коштів, що передані суб'єктам господарювання, фінансових ресурсів, які ці суб'єкти додатково отримують за пільгами з оподаткування, а також забезпечення дотримання порядку й процедур державних і комунальних закупівель,

виявлення нецільового й неефективного використання майна державної і комунальної власності, нецільового використання кредитів і позик, отриманих під гарантії уряду» [4, с. 22].

Таке широке розуміння державного фінансового контролю повною мірою відповідає цілям та завданням, які на нього покладаються, і вимагає існування розгалуженої системи органів – його суб'єктів. До суб'єктів державного фінансового контролю в широкому розумінні відносять органи державної влади і управління, а також спеціалізовані органи державного контролю [4, с. 35; 5, с. 51]. І. Стефанюк відзначає, що історично склалися спеціалізація контрольної діяльності: одні суб'єкти контролю здійснюють його переважно у бюджетній сфері, другі – у податковій і валютній, треті – у банківській [6, с. 49].

В той же час, в українському фінансовому законодавстві останнім часом відбувся ряд змін, які кардинально вплинули на систему органів, які наділені повноваженнями у сфері державного фінансового контролю і можуть зруйнувати чи, принаймні, звести до мінімуму ефективність існуючої системи державного фінансового контролю.

У залежності від сфери компетенції тривалий час до суб'єктів державного фінансового контролю в Україні відносилися Верховна Рада України, Рахункова палата України, Національний банк України, Державна податкова служба (пізніше – Міністерство доходів і зборів, Державна фіскальна служба), Державна митна служба, Державне казначейство, Міністерство фінансів України, Державна служба фінансового моніторингу та їх структурні підрозділи. Звичайно, можна було б говорити, що в Україні була аж завелика кількість органів державного фінансового контролю і варто було б цю систему певною мірою оптимізувати, однак зведення всіх фінансово-контрольних повноважень до одного органу державної влади є надзвичайно ризикованим через появу в державі такого собі «фінансового гестапо». Проте законодавчі зміни у цій сфері виявилися недостатньо обґрунтованими, а у деякій мірі – навіть абсурдними. Первісно, кожний орган державного фінансового контролю діяв на підставі окремого закону, однак Законом України від 16.10.2012 р. Закон України «Про державну контрольно-ревізійну службу в Україні» було викладено в новій редакції і він отримав назву «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні» [7]. Відповідно до ст. 1 цього Закону здійснення державного фінансового контролю

забезпечує центральний орган виконавчої влади, уповноважений Президентом України на реалізацію державної політики у сфері державного фінансового контролю. Таким органом стала Державна фінансова інспекція України, яка діє на підставі Положення, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 06.08.2014 р. № 310 [8]. Відповідно до покладених завдань, Державна фінансова інспекція України здійснює державний фінансовий контроль за:

- використанням і збереженням державних фінансових ресурсів, необоротних та інших активів, правильністю визначення потреби в бюджетних коштах та взяттям зобов'язань, ефективним використанням коштів і майна, станом і достовірністю бухгалтерського обліку і фінансової звітності у міністерствах та інших органах виконавчої влади, державних фондах, фондах загальнообов'язкового державного соціального страхування, бюджетних установах і суб'єктах господарювання державного сектора економіки, а також на підприємствах, в установах та організаціях, які отримують (отримували у період, який перевіряється) кошти з бюджетів усіх рівнів, державних фондів та фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування або використовують (використовували у період, який перевіряється) державне чи комунальне майно, за дотриманням законодавства на всіх стадіях бюджетного процесу щодо державного і місцевих бюджетів;

- дотриманням законодавства про державні закупівлі;

- діяльністю суб'єктів господарювання незалежно від форми власності, які не віднесені законодавством до підконтрольних установ, за рішенням суду, ухваленим на підставі клопотання слідчого, прокурора для забезпечення розслідування під час кримінального провадження.

Список використаних джерел

1. Лімська декларація керівних принципів контролю, прийнята IX Конгресом Міжнародної організації вищих контрольних органів (INTOSAI) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/604_001.

2. Гуцаленко Л. В. Державний фінансовий контроль [Текст] : навч. посіб. / Л. В. Гуцаленко, В. А. Дерій, М. М. Коцупатрий. — К. : ЦУЛ, 2009. — 424 с.

Як бачимо, Державна фінансова інспекція України є наступником Державної контрольної-ревізійної служби України і не перебирає на себе фінансово-контрольних повноважень інших державних органів. В той же час, вищезазначений Закон визначає її формально єдиним органом державного фінансового контролю, що створює можливість судового оскарження будь-яких фінансово-контрольних дій та санкцій інших органів, наприклад, Рахункової палати України, Національного банку України або Державної фіскальної служби, лише з мотивів відсутності у них повноважень здійснювати державний фінансовий контроль. Такий розвиток подій може заблокувати всю систему державного фінансового контролю і є неприпустимим.

Висновки. На нашу думку, загальнотеоретична модель державного фінансового контролю більше відповідає меті та завданням державного фінансового контролю, ніж новий Закон України «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні». Вважаємо, що визначений у вищезазначеному законі України орган державного фінансового контролю – Державна фінансова інспекція України – не перебирає на себе всіх тих завдань, функцій, прав і обов'язків, які мали інші органи державного фінансового контролю в Україні до змін законодавства. Для забезпечення законності й ефективності використання державних бюджетних і позабюджетних грошових коштів та державної власності необхідно здійснення повного фінансового контролю: і бюджетного, і валютного, і банківського, і податкового. Саме тому є нагальна потреба у розробці нового базового закону про державний фінансовий контроль та підзаконних актів, які б окремо визначали завдання, права, обов'язки і порядок дій органів державного фінансового контролю.

3. Стефанюк І. Методологічні засади функціонування системи державного внутрішнього фінансового контролю в Україні / І. Стефанюк // Фінанси України, 2011. — № 6. — С. 84–102.

4. Германчук П. К. Державний фінансовий контроль: ревізія та аудит / П. К. Германчук, І. Б. Стефанюк, Н. І. Рубан та ін. — К. : НПВ «АВТ», 2004. — 424 с.

5. Булгакова С. О. Державні фінанси : підручн. : у 5 т. Т. 5 Державний фінансовий контроль

/ С. О. Булгакова, В. Г. Барановська, Л. В. Єрмошенко, О. Т. Колодій та ін. — К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2008. — 303 с.

6. Стефанюк І. Державний фінансовий контроль: класифікаційні характеристики / І. Стефанюк // Вісник КНТЕУ 2011. — № 4. — С. 42–51.

7. Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні (Назва Закону в

редакції Закону № 5463-VI від 16.10.2012) : Закон України від 26.01.1993 р. № 2339-XII // Голос України від 02.03.1993 р.

8. Про затвердження Положення про Державну фінансову інспекцію України : Постанова Кабінету Міністрів України від 06.08.2014 р. № 310. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/310-2014-%D0%BE>.

JEL CLASSIFICATION: P43

THE NATURE AND ESSENCE OF THE STATE FINANCIAL CONTROL

Liubov V. CHERNIAVSKA

Lecturer of the Department of Finance and Credit of the Cherkasy Institute of Banking of the University of Banking of the National Bank of Ukraine (Kyiv)

Summary. The article is devoted to research of concept of the state financial control. System of organs which have plenary powers in the field of the state financial control examined also. An author draws conclusion the new release of the Law of Ukraine «On government control auditing service in Ukraine»

conflicts with the nature of state financial control, because the law determines the exclusive organ of state financial control – the State financial inspection of Ukraine. This predetermines a requirement of the next updating legislation about the state financial control in Ukraine.

Key words: *financial control, state financial control, organs of the state financial control, State financial inspection.*

The improvement of the system of state administration becomes more and more important in providing of stable development of the economic and political system of country. One of types of state administration is the state financial control.

The state financial control system at Ukraine got conceptual changes by adopting in 16 October 2012 a new release of the Law of Ukraine “On the Government control auditing service in Ukraine”, which is now called “On basic principles of realization of state financial control in Ukraine”.

In accordance to art. 1 of this Law realization of state financial control is provided by the central organ of executive power, which is specially authorized by the President of Ukraine for realization of public policy in the field of the state financial control. The state financial inspection of Ukraine is such central organ of executive power. It is the legal successor of The Government control auditing service of Ukraine and does not get financial or control plenary powers of other state organs.

At the same time, in accordance to the Law of Ukraine “On basic principles of realization of state financial control in Ukraine” the State financial inspection of Ukraine is formally the single organ of state financial control. Due to such it is possible to appeal in a court any financial control actions and

approvals used by another public organs such as for example the Account chamber of Ukraine, National bank of Ukraine or Government fiscal service of Ukraine for the reason they do not have plenary powers to carry out state financial control only. This can block activity of all state financial checking system and it is impermissible as well.

As we think, the theoretical model of the state financial control corresponds to a purpose and tasks of such control more than a model is stated in the Law “On basic principles of realization of state financial control in Ukraine”. The State financial inspection of Ukraine as it is certain in this Law in status the organ of state financial control did not get all tasks, functions, rights and duties which had other organs of state financial control in Ukraine before the change in a law were brought in.

In the purpose of providing of legality and efficiency of the use of state budgetary and off-budget finances or public domain as well there is a requirement in carried out complete financial control and all its kinds such as budgetary, currency, bank, and fiscal controls. That is why there is an urgent requirement in development of new base law on the state financial control and subordinate legislation estimating specially tasks, rights and duties and operation order for organs of the state financial control.

References

1. Limska deklaratsiia kerivnykh pryntsyypiv kontroliu, pryiniata IX Konhresom Mizhnarodnoi orhanizatsii vyshchykh kontrolnykh orhaniv (INTOSAI)

[The Lima Declaration of Guidelines on Auditing (1977)]. Retrieved from <http://zakon1.rada.gov.ua>.

2. Gutsalenko L., Derii M., Kotsupatyi M. (2009) Derzhavnyi finansovyi kontrol [State financial control]. Kyiv: CUL.
3. Stefanyuk I. (2011) Metodolohichni zasady funktsionuvannia systemy derzhavnoho vnutrishnoho finansovoho kontroliu v Ukraini [Methodological principles of functioning of the state internal financial checking system in Ukraine]. *Finances of Ukraine*, no 6, pp. 84-102.
4. Germanchuk P., Stefanyk I., Ruban N. (2004). Derzhavnyi finansovyi kontrol: reviziia ta audyt [State financial control: revision and audit]. Kyiv: ABT.
5. Bulgakova S., Baranovska V., Jeroshenko L., Kolodii O. (2008) Derzhavni finansy [State financial control]. Kyiv: KNEU.
6. Stefaniuk I. (2011) Derzhavnyi finansovyi kontrol: klasyfikatsiini kharakterystyky [State financial control: classification descriptions]. *The Herald of the KNTEU*, no 4, pp. 42-51.
7. Zakon Ukrainy Pro osnovni zasady zdiisнення derzhavnoho finansovoho kontroliu v Ukraini [The Law of Ukraine “On basic principles of realization of state financial control in Ukraine” (in 16 Oct 2012 redaction)]. Retrieved from <http://zakon1.rada.gov.ua>.
8. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy Pro zatverdzhennia Polozhennia pro Derzhavnu finansovu inspektsiiu Ukrainy [The Decision of Cabinet of Ministers of Ukraine “On upholding the Statute of the State financial inspection of Ukraine” (06Aug 2014)]. Retrieved from <http://zakon1.rada.gov.ua>.

УДК 330.332:338.43:504.03

ІНВЕСТИВАННЯ АГРАРНОГО СЕКТОРА – ПЕРЕДУМОВА ГАРАНТУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Ольга Миколаївна ВИШНЕВСЬКА

д.е.н., професор Миколаївський національний аграрний університет
E-mail: olganykk@gmail.com

Ірина Вікторівна ШЕВЧЕНКО

магістр обліково-фінансового факультету Миколаївський національний аграрний університет
E-mail: IrinaShevchenko93@yandex.ua

Анотація. У статті розглянуто теоретичні засади та складові екологічної безпеки. Досліджено рівень природно-техногенної та екологічної безпеки регіонів України. Проаналізовано рівень інвестицій в аграрний сектор економіки та питома вага галузі у формуванні ВВП. Визначено роль та основні передумови інвестування в аграрний сектор економіки.

Аннотация. В статье рассмотрены теоретические основы и составляющие экологической безопасности. Исследован уровень естественно-техногенной и экологической безопасности регионов Украины. Проанализирован уровень инвестиций в аграрный сектор экономики и удельный вес отрасли в создании ВВП. Определена роль и основные предпосылки инвестирования в аграрный сектор экономики.

Ключеві слова: екологічна безпека, екологічний ризик, «еко-інновації».

Ключевые слова: экологическая безопасность, экологический риск, «эко-инновации».

Постановка проблеми. Функціональні процеси, що відбуваються в аграрному секторі, пов'язані із природокористуванням, так як розвиток сільського господарства неможливий без забезпечення раціонального природокористування та ефективних відтворювальних процесів.

Стратегія екологоорієнтованого розвитку аграрного сектора економіки є складовою базовою стратегії зростання і повинна використовуватися у практичній діяльності сільськогосподарських підприємств. Вона передбачає зосередження зусиль у запровадженні досягнень науки, передової техніки і прогресивних технологій, які зумовлюють не лише зростання кількісних і якісних критеріїв у розвитку підприємства, але й відтворення та збереження його основного виробничого ресурсу – землі.

У зв'язку з цим потребує розроблення екологоорієнтований підхід щодо використання природно-ресурсного потенціалу, забезпечення умов щодо розвитку галузі, формування передумов до гарантування екологічної безпеки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання екологічної безпеки та інвестування аграрного сектора України розглядалися

у наукових публікаціях вітчизняних вчених, з-поміж яких: І. А. Брижань [4], Н. В. Бобровська, О. А. Літвак [5], Ю. О. Крихно [9] та інші. Автори розглядали стан, сутність, складові та особливості гарантування екологічної безпеки, проблеми та перспективи залучення інвестицій з метою збереження природних ресурсів за видами.

Метою статті є обґрунтування теоретичних засад і особливостей екологічної безпеки, визначення ролі та основних передумов щодо інвестування галузі, оптимального використання природних ресурсів за видами у контексті запровадження заходів щодо екологізації.

Обґрунтування отриманих наукових результатів. Однією з передумов ефективного ведення сільського господарства є врахування екологічної складової важливості якої зумовлена особливістю головного засобу виробництва – землі. Тому поняття екологічної безпеки тісно пов'язане із галузевими особливостями і залежністю виробництв від природно-кліматичних факторів.

Екологічна безпека – це стан навколишнього природного середовища, за якого забезпечується попередження погіршення екологічного стану та

виникнення небезпеки для здоров'я людей, що гарантується здійсненням широкого комплексу взаємопов'язаних екологічних, політичних, економічних, технічних, організаційних, державно-правових та інших заходів [6, ст. 50].

Під поняттям «загроза», що є одним з основних у теорії безпеки, розуміють ймовірність виникнення несприятливих подій та процесів, спричинених на певній території чинниками

антропогенного або природного характеру, які завдають матеріальних збитків та руйнування довкілля, що потребує активізації процесу екологізації виробництва.

Розглянемо причини виникнення загроз, наслідки впливу та заходи щодо екологізації на основі опрацьованих літературних джерел (рис. 1).

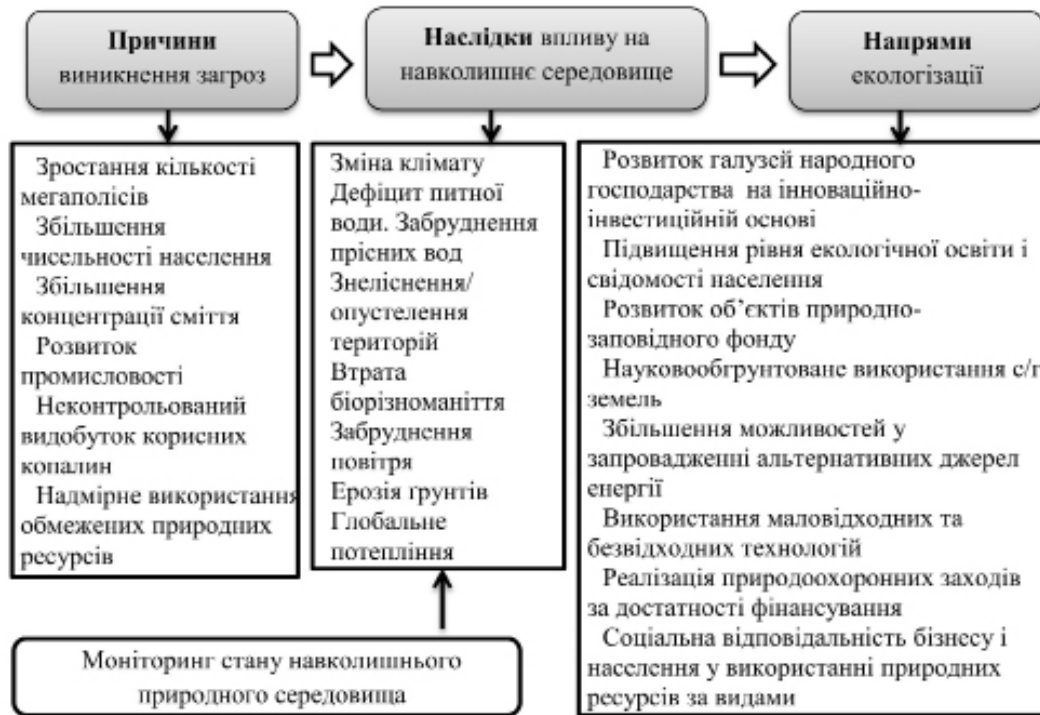

Рис. 1. Складові екологічної безпеки держави

Джерело: розроблено автором на основі опрацьованих джерел

Рівень ризику виникнення надзвичайних ситуацій природного та техногенного характеру, ризиків збитків від них, розглядають використовуючи систему кількісних та якісних показників, що дозволяють оцінити ступінь загрози для життєдіяльності у регіонах. Так, за даними Держав-

ної служби надзвичайних справ України, найвищий інтегральний показник небезпеки існує на території Запорізької, Донецької, Одеської, Дніпропетровської, Миколаївської та Львівської областях (рис. 2).

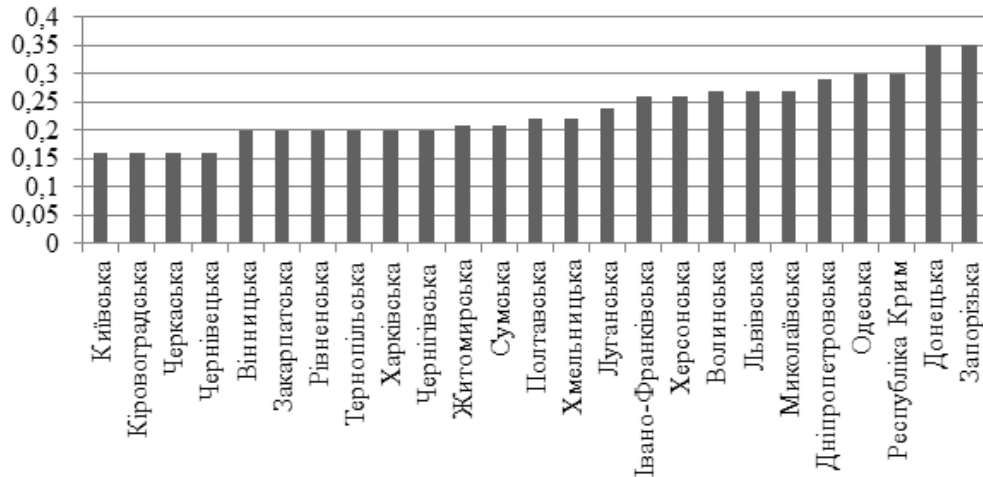

Рис. 2. Рейтинг регіонів України за рівнем природно-техногенної безпеки, 2014 р.

Джерело: представлено автором на основі даних [7]

Рівень ризику у різних регіонах суттєво відрізняється, що зумовлено концентрацією промислових об'єктів та екологічною ситуацією.

Розглянемо інтегральний показник регіональних рівнів екологічної небезпеки України (рис. 3).

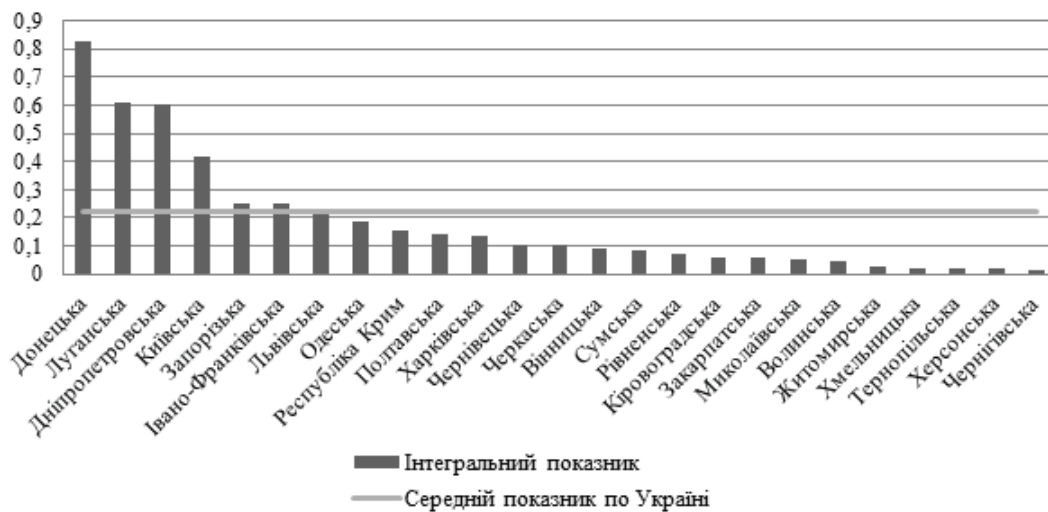

Рис. 3. Інтегральний показник регіональних рівнів екологічної небезпеки України, 2014 р.

Джерело: наведено автором на основі [10]

Відмітимо, що територія Донецької ($I=0,827$), Луганської ($I=0,606$), Дніпропетровської ($I=0,603$) та Київської ($I=0,414$) областей мають найвищий рівень екологічної небезпеки та є найбільш небезпечними з екологічної точки зору. Група областей із середнім інтегральним показником екологічної небезпеки: Запорізька ($I=0,248$), Івано-Франківська ($I=0,248$), Львівська ($I=0,224$), Одеська ($I=0,183$), Полтавська

($I=0,141$), Харківська ($I=0,138$) області. Ці області мають рівень екологічної небезпеки близький до середньоукраїнського показника ($I=0,222$). Найбільш безпечними для проживання (за винятком окремих їх районів) є територія Чернігівської, Херсонської, Тернопільської, Хмельницької, Житомирської областей.

Ефективне розв'язання проблем та уникнення загроз екологічній безпеці в аграрному вироб-

ництві неможливе без екологічної спрямованості інвестиційно-інноваційної діяльності.

Екологічні інвестиції – це вкладання коштів у модифіковані виробничі та управлінські технології, обладнання, матеріали, які дозволяють знизити шкідливий вплив на навколишнє середовище в усіх аспектах господарської діяльності [5].

Економіка України за структурою наближається до західних економік, в яких переважну

частку у складі ВВП посідає сфера послуг. Незважаючи на відносно невисоке значення, його значення поступово зростає. Так, у 2013 році порівняно із 2010 роком питома вага сільського господарства у ВВП України зросла на 30 %. Рівень інвестицій в аграрний сектор є порівняно невисоким (7 % від сукупних інвестицій), але у вартісному виразі має тенденцію до зростання (рис. 4).

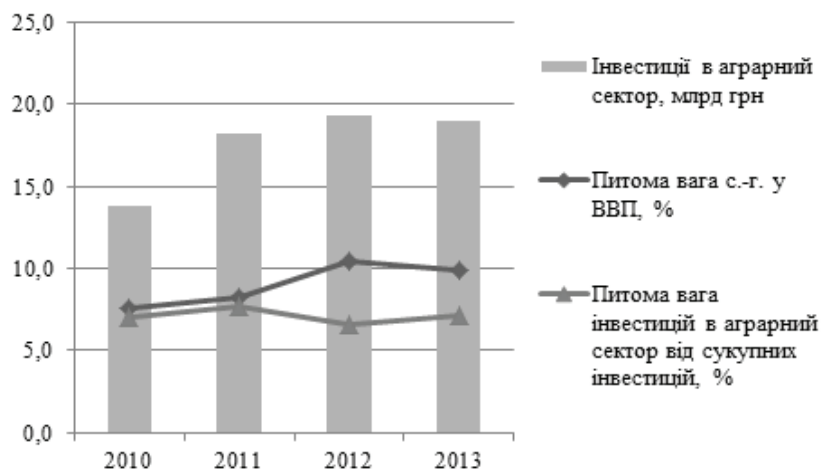

Рис. 4. Рівень інвестицій та питома вага аграрного сектора у створенні ВВП в динаміці

Джерело: представлено автором за даними [8]

Проаналізуємо внутрішні джерела фінансування, головним з яких є Державний бюджет України (рис. 5). Відмітимо, що видатки з Державного бюджету у 2013 р. в аграрний сектор ско-

рочуються порівняно із попередніми роками, їх частка від усіх видатків, включаючи Спеціальний фонд, становлять лише 31,7 %.

Рис. 5. Видатки державного бюджету за напрямками на розвиток аграрного сектора економіки України, млн грн

Джерело: представлено автором за даними [9]

Існує ряд перешкод розвитку, найвагомішими серед яких є низький рівень розвитку економіки, недостатня фінансова підтримка галузі, низька технологічна культура сільськогосподарського виробництва усіх рівнів, несприятливий інвестиційний клімат, недосконала система кредитування та страхування.

Необхідною є розробка та контроль за додержанням заходів, що сприятимуть швидкій екологізації сільського господарства за всіма напрямками (рис. 6). Що передбачає реалізацію відповідних напрямів, а саме: підвищення рівня

екологічної освіти і свідомості населення; запобігання забруднення екосистем через неконтрольовані викиди; екологічний моніторинг; реалізація природоохоронних заходів у повному обсязі; соціальна відповідальність бізнесу і населення у використанні окремих видів природних ресурсів; запровадження альтернативних джерел енергії.

Одним із напрямів реалізації екологоорієнтованого підходу є запровадження техніко-технологічних змін та екологізація виробництва сільськогосподарської продукції.

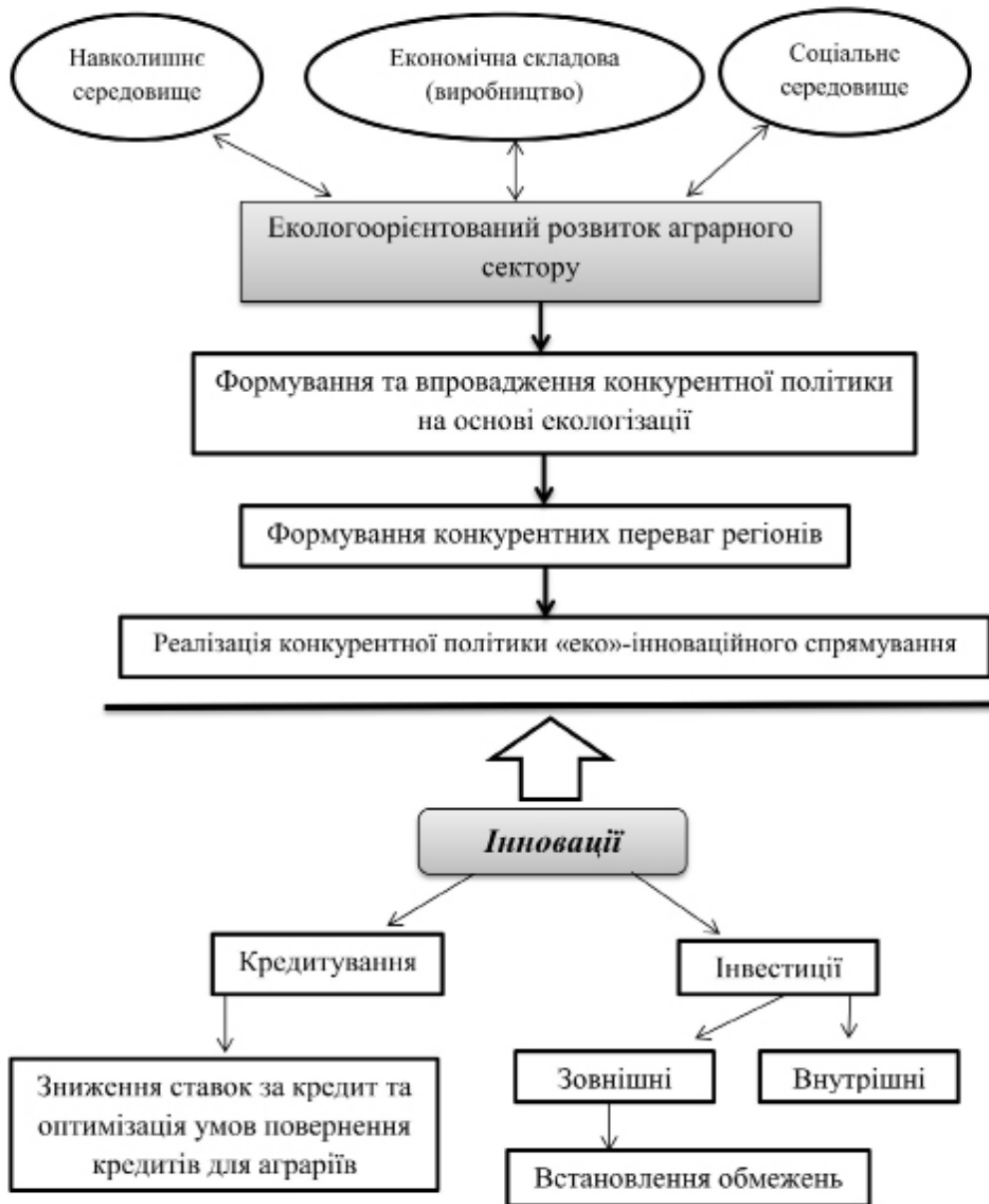

Рис. 6. Чинники впливу та етапи запровадження заходів щодо екологоорієнтованого розвитку аграрного сектору

Джерело: розроблено автором

Екологізація виробництва полягає у врахуванні специфіки галузевої структури, розмірів виробництва підприємств, ресурсного забезпечення, технологічної готовності до запровадження «еко-інновацій», що надає можливість нейтралізувати негативний вплив і поновити якісні компоненти природного середовища за рахунок процесу самовідновлення.

Висновки. Обґрунтувавши теоретичні засади та складові екологічної безпеки зазначимо, що виділені наслідки впливу на навколишнє середовище є джерелами загроз, які завдають матеріальних збитків та руйнування довкілля. Заходи щодо відновлення навколишнього природного середовища мають застосовуватись на усіх рівнях управління у взаємодії із суспільством, державою і міжнародними організаціями.

Екологоорієнтована діяльність суб'єктів господарювання полягає у задоволенні спожива-

чів екологічно безпечною продукцією, за умов зменшення негативного впливу на довкілля та збереження природних ресурсів. Активізація діяльності суб'єктів господарювання дозволить забезпечити, збереження екосистем та створення умов щодо самовідтворення окремих видів ресурсів відповідно до природно-кліматичних особливостей регіону.

Рівень екологічної безпеки України свідчить про високий рівень ризику у більшості областей. Екологізація виробництва передбачає врахування специфіки галузевої структури, розмірів виробництва підприємств, ресурсного забезпечення, технологічної готовності до запровадження «еко-інновацій» та надасть можливість нейтралізувати негативний вплив і поновити якісні компоненти природного середовища за рахунок самовідновлення природних ресурсів.

Список використаних джерел:

1. CITY POPULATION [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.citypopulation.de/>.
2. Новини фінансов в Україні – Finance.UA [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://news.finance.ua/>.
3. GreenStream [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://greenstream.com.ua/>.
4. Брижань І. А. Екологічний фактор в оцінці промислового розвитку / І. А. Брижань // Економічний форум. — 2014. — № 1. — С. 16–23. — Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/ecfor_2014_1_6.pdf.
5. Бобровська Н. В. Природно-ресурсне забезпечення розвитку аграрного сектору економіки: автореф. дис. канд. екон. наук : 08.00.03 / Н. В. Бобровська // Миколаїв. нац. аграр. ун-т. — Миколаїв. — 2014. — 25 с.
6. Про охорону навколишнього природного середовища [Електронний ресурс]: Закон Украї-
- ни від 01.01.2015 р. № 1264-12 (зі змінами та доповненнями). — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/>.
7. Державної служби надзвичайних справ України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.mns.gov.ua/>.
8. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua/.
9. Крихно Ю. О. Інвестиційна привабливість АПК України / Ю. О. Крихно // Молодіжний економічний дайджест. — 2014. — № 1(1). — С. 96–102. — Режим доступу : [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/med_2014_1\(1\)_20.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/med_2014_1(1)_20.pdf).
10. Регіональний аспект екологічної безпеки України: оцінка ризику [Електронний ресурс]. — Національний інститут стратегічних досліджень. — Режим доступу : <http://old.niss.gov.ua/book/Kachin/2-7.htm>.

JEL CLASSIFICATION: Q15

INVESTMENTS IN AGRARIAN SECTOR IS A GUARANTEE BACKGROUND OF THE STATE ENVIRONMENTAL SAFETY

Olga M. VYSHNEVSKA

Doctor of Economics, Professor of Mykolaiv National Agrarian University

Iryna V. SHEVCHENKO

Master of Mykolaiv National Agrarian University

Summary. The article describes the theoretical basis and the components of environmental safety. The level of ecological and natural-technogenic safety of Ukrainian regions are investigated. The level

of investment in the agrarian sector and the industrial share in GDP's formation is analyzed. The role of the basic premises and investment in the agrarian sector of the economy is defined.

Key words: *ecological safety, environmental risk, "ecological innovation".*

Functional processes in the agrarian sector related to natural management as well as agrarian development are impossible without effective environmental management and reproduction processes.

Strategy of ecologically oriented development of the agrarian sector is an integral issue of growth and should be used in the practice of agrarian enterprises. It involves focusing on the science implementation, advanced equipment and advanced technologies, which cause not only the growth of quantitative and qualitative criteria of the development of enterprises, but also the reproduction and preservation of its main production resource – land.

The research is aimed at study the theoretical foundations of environmental safety features, defining the role and the basic premises of investment industry, the optimal use of natural resources according to their type in the context of greening measures.

Environmental security is a an environmental position, when warning of environmental degradation and risks to human health are provided and guaranteed by the implementation of a wide range of interrelated environmental, political, economic, technical, organizational, public and legal measures, etc.

Efficient problem's solving and avoiding environmental threats in agrarian production is impossible

without the environmental focus on investment and innovation.

Environmental investments are connected with modified production and management technologies, equipment and materials that reduce the harmful effects on the environment in all aspects of economic activity.

Ecologically oriented business entities should meet the consumers' environmentally safe products needs, in terms of reduction of negative impacts on the environment and conservation of natural resources. The revitalization of economic entities will ensure the conservation of ecosystems and the creation of conditions for self-reproduction of certain types of resources in accordance with natural and climatic regional features.

The level of ecological safety of Ukraine indicates a high level of risk in most areas. Greening production involves consideration of the branch structure's specifics, the scale of production enterprises, resource support, and technological readiness for the introduction of "ecological innovation" in order to neutralize the negative impact and restore the quality of the natural environment components due to natural resources' self-healing.

References

1. City Population. Retrieved from <http://www.citypopulation.de/>.
2. Novosti finansov v Ukraine – Finance.UA [Finance News in Ukraine – Finance.UA]. Retrieved from <http://news.finance.ua/>.
3. GreenStream. Retrieved from <http://greenstream.com.ua/>.
4. Bryzhan I. A. (2014) Ekolohichniy faktor v otsintsi promyslovoho rozvytku [Environmental factor in assessing industrial development]. *Ekonomichniy forum*, 1. – pp. 16-23. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/j-pdf/ecfor_2014_1_6.pdf.
5. Bobrovska N. V. (2014) Pryrodno-resursne zabezpechennia rozvytku ahrarnoho sektoru ekonomiky [Natural and resource ensuring development of agrarian sector of economy]. Extended abstract of candidate's thesis. Mykolaiv: Mykolaiv nats. ahrar. un-t.
6. Pro okhoronu navkolyshnoho pryrodnoho seredovyscha [About protection of surrounding environment]: Zakon Ukrainy vid 01.01.2015 r. № 1264-12 (zi zminamy ta dopovnenniamy). Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/>.
7. Derzhavna sluzhba nadzvychainykh sprav Ukrainy [State Emergency Service Affairs of Ukraine]. Retrieved from <http://www.mns.gov.ua/>.
8. Derzhavnyi komitet statystyky Ukrainy [State committee of statistics of Ukraine]. Retrieved from www.ukrstat.gov.ua/.
9. Krykhno I. O. Investytsiina pryvablyvist APK Ukrainy (2014) [Investment attraction Ukrainian agrobusiness]. *Molodizhnyi ekonomichniy daidzhest*, № 1(1), pp. 96-102. Retrieved from [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/med_2014_1\(1\)_20.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/med_2014_1(1)_20.pdf).
10. Rehionalnyi aspekt ekolohichnoi bezpeky Ukrainy: otsinka ryzyku [Regional aspect of ecological safety of Ukraine: risk assessment]. *Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen*. Retrieved from <http://old.niss.gov.ua/book/Kachin/2-7.htm>.

УДК 330.3:332.05:338.1

ТЕНДЕНЦІЇ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ЛЬВІВСЬКОГО РЕГІОНУ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕНЕРГОЕФЕКТИВНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ ЙОГО ЕКОНОМІКИ

Микола Андрійович ВОЗНЮК

к.е.н., доцент, директор Львівського інституту банківської справи УБС НБУ (м. Київ)

E-mail: voznyuk@lbi.wubn.net

Анотація. У статті досліджено суть та необхідність розвитку інноваційного потенціалу регіону. Охарактеризовано структурні складові інноваційного потенціалу регіону: науково-технічний потенціал; маркетингова складова; інноваційна культура. Проведено аналіз показників Львівської області щодо інноваційної активності підприємств; впровадження інновацій; джерел їх фінансування; обсягу реалізації інноваційної продукції; науково-дослідної діяльності; структури науково-дослідних робіт; витрат на фінансування науково-технічної діяльності. Сформовано матрицю SWOT-аналізу інноваційного потенціалу Львівської області у сфері енергозбереження в розрізі його складових.

Аннотация. В статье исследованы суть и необходимость развития инновационного потенциала региона. Охарактеризованы структурные составляющие инновационного потенциала региона: научно-технический потенциал; маркетинговая составляющая; инновационная культура. Проведен анализ показателей Львовской области по инновационной активности предприятий; внедрение инноваций; источников их финансирования; объема реализации инновационной продукции; научно-исследовательской деятельности; структуры научно-исследовательских работ; расходов на финансирование научно-технической деятельности. Сформирована матрица SWOT-анализа инновационного потенциала Львовской области в сфере энергосбережения в разрезе его составляющих.

Ключові слова: *інноваційний потенціал, інноваційна діяльність, науково-технічний потенціал, інноваційна культура, інноваційна активність, енергозбереження.*

Ключевые слова: *инновационный потенциал, инновационная деятельность, научно-технический потенциал, инновационная культура, инновационная активность, энергосбережение.*

Постановка проблеми. У сучасних умовах формування глобальної економічної системи на постіндустріальних засадах економічне зростання окремих країн та їх міжнародна конкурентоспроможність визначальною мірою обумовлюються інтелектуалізацією основних факторів виробництва та наявністю потужного інноваційного потенціалу. Під ним розуміють сукупність наявних в країні інтелектуальних, технологічних, науково-виробничих ресурсів з відповідним їх інфраструктурним забезпеченням, які здатні продукувати нові знання, та ефективний механізм комерціалізації останніх [1]. Формування в Україні інноваційної моделі економічного зростання потребує сприяння держави у створенні та ефективному функціонуванні інноваційної

інфраструктури, особливо на міжгалузевому та регіональному рівнях. Створення інфраструктури підтримки інноваційної діяльності, комерціалізація результатів науково-дослідних робіт, поширення малого інноваційного підприємництва є одним із шляхів відновлення економіки, розвитку науки та освіти [2].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Значний внесок у розробку теоретичних і методичних питань, пов'язаних з інноваційним потенціалом регіонів, зробили такі науковці, як: Г. О. Андрощук, Л. Л. Антонюк, В. Г. Бодрова, А. М. Поручник, С. М. Ілляшенко, Л. І. Федулова та ін. Однак у наукових працях недостатньо уваги приділено оцінці регіонального інноваційного потенціалу регіонів в Україні.

Метою статті є проведення аналізу регіонального інноваційного потенціалу Львівщини на основі окремих показників інноваційної сфери, а також аналіз інноваційного потенціалу області у сфері енергозбереження.

Обґрунтування отриманих наукових результатів. В науковій літературі інноваційний потенціал розглядають як:

- здатність до сприйняття ідей інновацій, можливість і економічна доцільність виробити і просувати інновації на ринку;

- деяку критичну масу ресурсів, необхідну і достатню для генерації інновацій, втілення їх у конкретні конкурентоспроможні товари, технології, організаційні чи управлінські рішення [3].

Тому, інноваційний потенціал – це здатність економічної системи в існуючих соціально-економічних та політичних умовах, використовуючи власні і залучені ресурси та наявну інфраструктуру, створювати новації та впроваджувати їх на ринок, з метою отримання ряду ефектів (економічного, соціального, науково-технічного і т. д.).

Виходячи з визначення інноваційного потенціалу, можна дати визначення інноваційного потенціалу регіону. Інноваційний потенціал регіону – це здатність регіону, як окремої економічної одиниці в існуючих соціально-економічних та політичних умовах, використовуючи власний науково-технічний потенціал створювати нова-

ції, отримувати новації або проміжні результати ззовні та спираючись на наявну інноваційну інфраструктуру регіону і сформовану інноваційну культуру, доводити їх до кінцевого споживача.

Структурна будова інноваційного потенціалу базується на таких складових: науково-технічний потенціал регіону, маркетингова складова, а також інноваційна інфраструктура та інноваційна культура.

Науково-технічний потенціал регіону – сукупність новацій, створених власними силами, можливостей і здатностей регіону знайти і отримати права на використання необхідних йому новацій, а також замовити нові науково-дослідні і дослідно-конструкторські роботи з потрібної тематики.

Науково-технічний потенціал регіону базується, з одного боку, на власних складових (рис. 1): кадровій, матеріально-технічній, інформаційно-методичній та організаційно-управлінській. З іншого, оскільки регіон слід розглядати як відкриту систему, яка має тісні науково-технологічні, економічні, інформаційні контакти з іншими регіонами країни та зарубіжжя, то він базується на кооперації та інших зв'язках з партнерами щодо створення новацій за угодами, чи через механізм вільної торгівлі ноу-хау, ліцензіями та патентами.

Рис. 1. Структурні елементи науково-технічного потенціалу регіону

Отже, науково-технічний потенціал регіону забезпечує створення новації, а процес комерціалізації, перетворення новації у інновацію забезпечується іншою складовою інноваційного потенціалу регіону – маркетинговою.

Маркетингова складова інноваційного потенціалу регіону – здатність регіону, використовуючи наявні ресурси, існуючу інноваційну інфраструктуру та сформовану інноваційну культуру комерціалізувати результати науково-технічної діяльності та забезпечити їх ефективне використання. Комплекс проблем, зумовлених різним ступенем готовності і сприйняття окремих суб'єктів до здійснення інновацій, дослідники все частіше пов'язують з поняттям інноваційної культури. Те ж можна констатувати і на рівні регіону: системна науково-технологічна та інноваційна політика регіону дає змогу здійснити так-званий інноваційний прорив.

В Україні на законодавчому рівні розвиток інноваційної культури було визнано серед стратегічних пріоритетних напрямків інноваційної діяльності та визначено як складову інноваційного потенціалу, що характеризує рівень освітньої, загальнокультурної і соціально-психологічної підготовки особистості та суспільства в цілому до сприйняття і творчого втілення в життя ідеї розвитку економіки країни на інноваційних засадах [4].

Інноваційна культура відображає цілісну орієнтацію людини, закріплену в мотивах, знаннях, вміннях і навичках, а також в стилях і нормах поведінки. Вона показує як рівень діяльності відповідних соціальних інститутів, так і ступінь за-

доволення людей участю в них і її результатами. Окрім того інноваційна культура виступає своєрідним фільтром на шляху впровадження всіх новацій, не всі з яких дадуть позитивний ефект.

Основним завданням наукової компоненти інноваційної культури є виявлення факторів, які позитивно або негативно впливають на формування інноваційної культури, розроблення методики оцінки рівня інноваційної культури та ефективних методів його підвищення.

Для оцінки інноваційного потенціалу Львівської області доцільно провести статистичний аналіз основних показників інноваційної сфери.

Інноваційна діяльність в області залишається на відносно низькому рівні, проте з позитивною тенденцією до зростання. Останніми роками частка інноваційно активних підприємств (які здійснювали заходи, спрямовані на підвищення технологічного рівня виробництва і випуску нової продукції) становила 6,2–16,6 % від загальної кількості промислових підприємств. При цьому частка реалізованої інноваційної продукції у загальному обсязі промислової продукції склала лише 1,5–3,5 % (за винятком 2007 року) [5].

Впровадження інновацій значною мірою ускладнюється нестачею джерел її фінансування, адже фінансування інноваційної діяльності за рахунок коштів державного бюджету та іноземних інвестицій є мізерним. Для підвищення рівня наукової та інноваційної діяльності необхідна побудова ефективної системи взаємодії освіти, науки, виробництва і ринку.

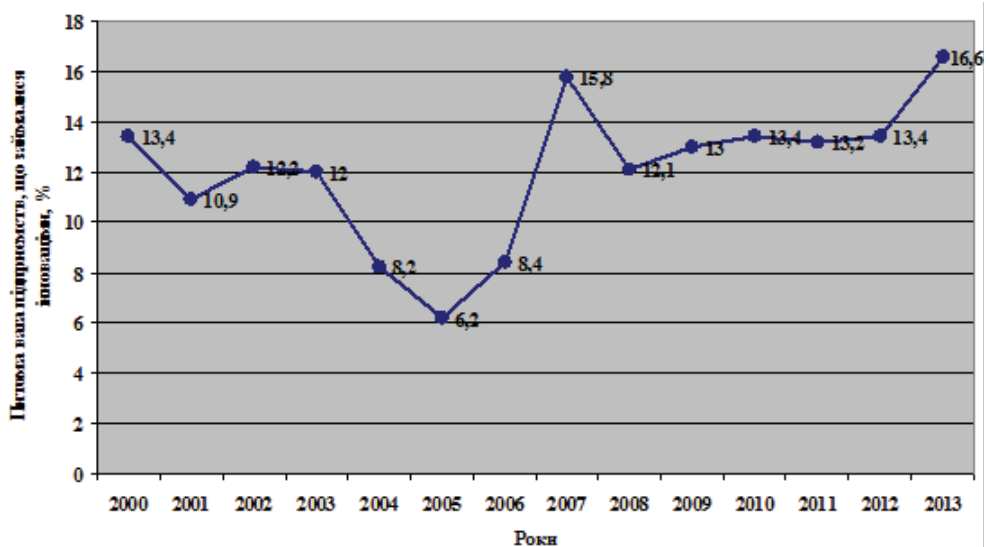

Рис. 2. Інноваційна активність промислових підприємств Львівщини упродовж 2000–2013 років

Джерело: складено на основі даних Головного управління статистики у Львівській області [6]

Незважаючи на складну ситуацію у промисловості області, у 2013 році збільшилась кількість інноваційно активних підприємств. У 2013 році інноваційних заходів, спрямованих на підвищення технічного рівня виробництва і випуску нової продукції як для ринку, так і для підприємства, здійснювало 116 промислових підприємств області, що на 14,9 % більше, ніж у 2012 році. Частка інноваційно активних підприємств у загальній кількості промислових підприємств склала 16,6 % (рис. 2). За цим показником Львівщина серед регіонів України посіла 14-е місце.

Найпоширенішим напрямом інноваційної діяльності у 2013 році, як і попередні роки, були продуктові інновації. У 2013 освоєно і випущено на ринок 111 найменувань інноваційних видів матеріалів, виробів, продуктів і нової техніки (проти 115 найменувань у 2012 році).

Створювали та впроваджували технологічно нову чи значно удосконалену продукцію 47 інноваційно активних підприємств (табл. 1). Нові види продукції найбільше освоювали підприємства харчової промисловості – 34 види, машинобудування – 22, металургійного виробництва, виробництва готових металевих виробів – 20.

Таблиця 1

Впровадження інновацій на промислових підприємствах Львівської області 2000–2013 роках

Роки	Питома вага підприємств, що впроваджували інновації, %	Впроваджено нових технологічних процесів, процесів	Впроваджено маловідходних, ресурсозберігаючих процесів, процесів	Освоєно інноваційних видів продукції, найменувань	Освоєно нових видів техніки, найменувань	Питома вага реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислової, %
2000	10,3	82	22	1 242	32	4,2
2001	7,2	47	20	2 277	6	4,7
2002	8,5	33	12	2 081	9	8,0
2003	9,4	83	20	1 984	25	5,9
2004	5,4	73	22	182	33	4,3
2005	4,9	55	9	183	37	3,4
2006	6,4	8	3	102	9	3,3
2007	9,8	54	31	190	52	6,5
2008	8,5	54	22	138	22	3,1
2009	12,1	56	19	152	37	3,5
2010	11,6	63	17	117	31	1,6
2011	9,8	39	9	119	15	1,5
2012	10,8	46	9	115	21	2,1
2013	12,0	47	7	111	16	3,0

Джерело: складено на основі даних Головного управління статистики у Львівській області [6]

У 2013 році освоєно 16 нових видів техніки (на чверть менше, ніж у 2012 році). Частка нових видів техніки у загальній кількості освоєних інноваційних видів продукції у 2011–2013 роках становила 12–18 % (проти 24,3 % та 26,5 % у 2009 та 2010 роках). Нові види машин, устаткування, апаратів, приладів були освоєні підприємствами машинобудування, харчової промисловості та з виробництва меблів.

Упродовж 2013 року у промисловості області впроваджено 47 нових технологічних процесів (проти 39 процесів у 2011 році та 46 – у 2012 році). Із загальної кількості 7 процесів – маловідходні, ресурсозберігаючі [5].

У 2013 році на здійснення інновацій у промисловості було витрачено 257,1 млн грн. Переважну частку інноваційних витрат підприємств (90,4 %) було спрямовано у придбання і впровадження у виробництво машин, обладнання, устаткування та програмного забезпечення.

Основним джерелом фінансування витрат на здійснення технологічних інновацій залишаються власні кошти підприємств (213,7 млн грн), на які припадало торік 83,1 % від загального обсягу фінансування технологічних інновацій (у 2012 році – 93,2 %) (табл. 2).

Таблиця 2

Джерела та структура фінансування технологічних інновацій Львівської області у 2000-2013 рр.

Роки	Витрати за рахунок власних коштів		Витрати за рахунок коштів державного бюджету		Витрати за рахунок коштів іноземних інвесторів		Інші джерела коштів		Загальна сума витрат, тис. грн
	Сума, тис. грн	Частка в загальній сумі, %	Сума, тис. грн	Частка в загальній сумі, %	Сума, тис. грн	Частка в загальній сумі, %	Сума, тис. грн	Частка в загальній сумі, %	
2000	15 795,5	38,11	318,0	0,77	20 700,0	49,94	4 635,0	11,18	41 448,5
2001	28 926,9	97,66	–	–	–	–	693,0	2,34	29 619,9
2002	104 222,8	95,92	514,6	0,47	–	–	3 915,0	3,60	108 652,4
2003	40 964,1	58,79	130,8	0,19	18 547,0	26,62	10 040,5	14,41	69 682,4
2004	56 208,1	87,25	–	–	–	–	8 215,3	12,75	64 423,4
2005	62 233,2	82,04	98,3	0,13	–	–	13 526,5	17,83	75 858,0
2006	58 855,2	81,23	4 000,0	5,52	–	–	9 602,3	13,25	72 457,5
2007	174 577,9	64,06	49 634,6	18,21	1 241,4	0,46	47 054,0	17,27	272 507,9
2008	253 819,0	85,56	7 155,9	2,41	2,4	0,00	35 684,9	12,03	296 662,2
2009	196 764,5	93,22	4 025,5	1,91	260,3	0,12	10 020,4	4,75	211 070,7
2010	92 677,6	66,51	766,0	0,55	353,0	0,25	45 538,8	32,68	139 335,4
2011	146 669,8	90,16	831,5	0,51	9 659,8	5,94	5 515,7	3,39	162 676,8
2012	261 419,4	93,16	830,0	0,30	–	–	18 365,0	6,54	280 614,4
2013	213 668,2	83,12	–	–	–	–	43 385,7	16,88	257 053,9

Джерело: складено на основі даних Головного управління статистики у Львівській області [6]

Зросла частка кредитних коштів, використаних підприємствами: з 6,3 % у 2012 році до 14,5 % – у 2013 році (37,2 млн грн).

Загалом витрати підприємств Львівщини на інноваційну діяльність розподілені досить нерівномірно: 75–90 % усіх витрат – це витрати на придбання машин та обладнання, пов'язані з впровадженням інновацій 75–90, 5–10 % – це витрати на дослідження і розробки, і лише незначні суми припадають на придбання нових технологій та на підготовку виробництва для впровадження інновацій, що і характеризує не надто високий якісний рівень їх запровадження в економіку регіону.

Обсяг реалізованої інноваційної продукції у 2013 році становив 849,5 млн грн, що за фактичними цінами на 29,0 % більше відносно 2012 року. Частка інноваційної продукції у загальному обсязі реалізованої продукції зросла порівняно з 2012 роком на 0,9 в.п. і склала у 2013 році 3,0 %. У середньому в Україні цей показник становив 3,3 %.

Основна частина (85,4 %) інноваційної продукції припала на реалізовану продукцію, що є новою тільки для підприємства. Продукції, що є новою для ринку, у 2013 році було реалізовано на 123,7 млн грн (14,6 %). Значний обсяг інноваційної продукції реалізовано підприємствами з виробництва харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів – 653,7 млн грн (76,9 % від загального обсягу реалізованої інноваційної продукції).

У 2013 році інноваційну продукцію експортували 20 підприємств – третина від загальної кількості. Обсяг інноваційної продукції, поставленої на експорт, становив 71,8 млн грн, а це 8,4 % від загального обсягу.

Впровадження інновацій пов'язано з розвитком наукового сектора. У 2013 році наукові дослідження і розробки виконували 76 організацій (у 2012 році – 75 організацій) (табл. 3). Переважна більшість цих організацій (66 організацій, або 86,8 %) зосереджена в м. Львові.

Таблиця 3

Наукові кадри та організації, що займаються науковими дослідженнями і розробками, у Львівській області у 1995–2013 роках

Роки	Кількість організацій, які виконують наукові дослідження й розробки, одиниць	Чисельність науковців, осіб	Чисельність докторів наук, осіб	Чисельність кандидатів наук, осіб
1995	80	10 734	629	...
1996	78	9 131	640	4 049
1997	77	7 510	677	4 107
1998	94	7 204	668	4 137
1999	91	6 415	647	4 239
2000	90	5 684	652	4 235
2001	95	5 431	664	4 335
2002	91	5 120	675	4 470
2003	95	5 017	702	4 524
2004	90	5 032	723	4 623
2005	87	4 847	761	4 788
2006	82	4 734	796	5 019
2007	84	4 474	829	5 218
2008	79	4 241	859	5 523
2009	80	4 093	920	5 736
2010	82	4 078	945	6 008
2011	76	3 677	991	6 174
2012	75	3 627	1 066	6 401
2013	76	3 422	1 125	6 604

Джерело: складено автором на основі даних Головного управління статистики у Львівській області [6]

Наукова діяльність здійснювалась у галузевому (36 організацій), академічному (25 організацій), вузівському (13 організацій) та заводському (2 організації) секторах.

Частка організацій, які виконували наукові та

науково-технічні роботи в галузі технічних наук (зокрема в сфері енергозбереження), становила 31,5 %. Проте кількість організацій, які працювали у галузі технічних наук зменшилася: з 47 у 2000 році до 24 у 2013 році.

Таблиця 4

Зведені показники наукової діяльності у Львівській області

	1995	2000	2005	2010	2013
Кількість виконаних розробок	1838	1120	2321	1990	1693
у тому числі зі створення нових видів техніки і технологій	686	396	383	301	222
Впроваджено результатів наукових робіт			1569	1083	921
у тому числі нових видів техніки і технологій			204	180	105
Кількість зайнятих науковою та науково-технічною роботою	10734	5684	4847	4078	3422
з них докторів та кандидатів наук	1438	1177	1210	1258	1250

Джерело: [5, с. 64-65]

Серед виконавців досліджень і розробок – 226 докторів і 1024 кандидатів наук. Середньомісячна заробітна плата одного науковця за

2013 рік становила 2811 грн. (загалом в області – 2789 грн).

Вагомою характеристикою наукових та нау-

ково-технічних робіт є аналіз їх обсягів та структури за напрямками, зокрема в розрізі фундаментальних і прикладних досліджень, розробок і науково-технічних послуг. Обсяги виконаних наукових та науково-технічних робіт щорічно зростають і у 2013 році їх обсяг становив 314 млн грн: 135,3 млн грн – фундаментальні дослідження (42,95 %), 82 млн грн – розробки (21,28 %),

67 млн грн – прикладні дослідження (26,31 %), 29,8 млн грн – науково-технічні послуги (9,46 %). Слід зазначити, що структура є досить нестабільною і змінюється. Зокрема у період з 1995 по 2013 роки на фундаментальні дослідження припадало 15–42 %, на прикладні – 16–35 %, на розробки – 25–51 %, на науково-технічні послуги – 2–12 %.

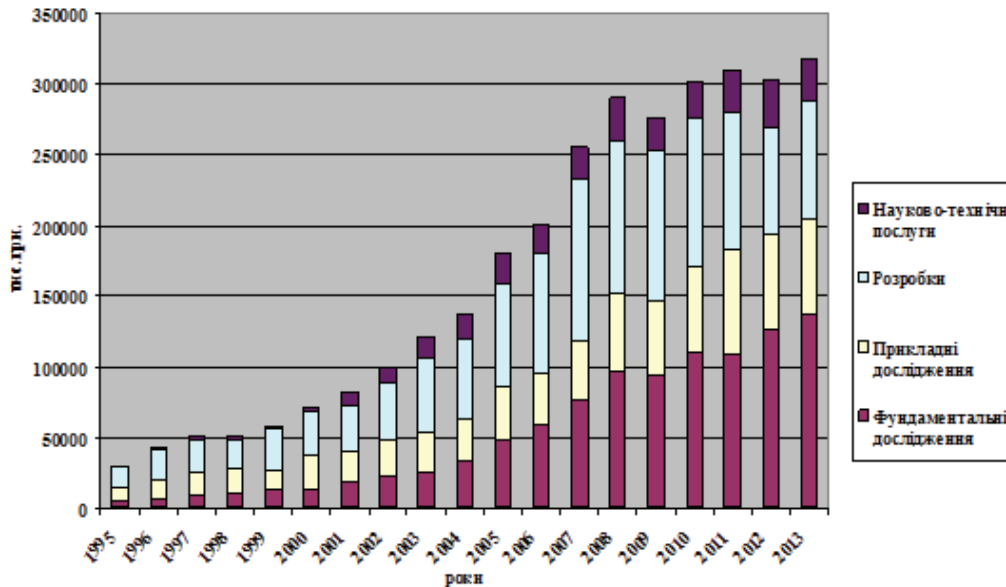

Рис. 3. Структура виконаних наукових та науково-технічних робіт у Львівській області у 1995–2013 роках, у фактичних цінах, (тис. грн)

Джерело: складено автором на основі даних Головного управління статистики у Львівській області [6]

У 2013 році частка обсягів наукових та науково-технічних робіт, виконаних науковцями Львівської області, у загальному обсязі в Україні становила 2,7 %. За цим показником Львівщина серед регіонів України посіла сьоме місце.

Загальні витрати на виконання наукових та науково-дослідних робіт зростають в середньому на 4 % в рік і у 2013 році становили 308,1 млн грн, зокрема за рахунок коштів держбюджету – 204,7 млн грн (табл. 5).

Таблиця 5

Витрати на фінансування науково-технічної діяльності у Львівській області у 2009–2013 роках, тис. грн

Роки	Всього витрати на виконання наукових та науково-технічних робіт	Витрати за рахунок						
		державного бюджету	коштів місцевих бюджетів	позабюджетних фондів	власних коштів	коштів замовників		інших джерел
						підприємств, організацій України	іноземних держав	
2009	274 002,0	172 932,0	1807,0	219,0	7800,9	62176,4	18383,7	10683,0
2010	291 877,3	172 369,1	1293,1	237,0	12587,8	92976,4	7826,2	4587,7
2011	308 666,4	173 716,2	306,3	318,5	12474,1	93740,3	22419,5	5691,5
2012	300 106,6	196 682,3	355,5	521,4	12278,4	77021,6	4492,0	8755,4
2013	308 120,5	204 723,9	1887,4	427,9	9022,3	82476,3	5875,4	3707,3

Джерело: складено на основі даних Головного управління статистики у Львівській області [6]

Із загального обсягу фінансування 43,9 % коштів надійшло на виконання фундаментальних досліджень, 20,0 % – прикладних досліджень, 27,1 % на виконання науково-технічних розробок, 9,0% становили витрати на виконання науково-технічних послуг.

На основі проведеного аналізу і враховуючи, що інноваційний потенціал – сукупність наявних в країні інтелектуальних, технологічних, науково-виробничих ресурсів з відповідним їх інфраструктурним забезпеченням, які здатні проду-

кувати нові знання, та ефективний механізм комерціалізації останніх, нами сформована наступна SWOT-матриця (табл. 6). Основні елементи інноваційного потенціалу Львівської області у сфері енергозбереження (науково-технічний потенціал, маркетингова складова та інноваційна культура) проаналізовані з точки зору розділу чинників і явищ на чотири категорії: сильних і слабких сторін, можливостей, що відкриваються при його розвитку та загроз, які можуть виникнути в процесі його нарощування.

Таблиця 6

Матриця SWOT-аналізу інноваційного потенціалу Львівської області у сфері енергозбереження в розрізі його складових

Науково-технічний потенціал	
Переваги	Недоліки
<p>Потужний науковий потенціал Наявна робоча сила Збережена висока технологічна культура Збережені потужні наукові установи Велика кількість вищих навчальних закладів, зокрема що готують фахівців технічних спеціальностей Технічна допомога міжнародних організацій Державні та регіональні цільові програми в сфері енергозбереження</p>	<p>Відсутність зацікавленості у підготовці нових кадрів Відтік фахівців за кордон через неконкурентні умови праці Відсутність ділових навичок Відсутність наукового менеджменту Відсутній зв'язок ВНЗ із виробниками (з метою працевлаштування, практики студентів, стажування і підвищення кваліфікації працівників). Теоретична спрямованість освіти – недостатньо практичної складової Невідповідність вимогам часу навчальних програм, програм перепідготовки та підвищення кваліфікації фахівців Старіння кваліфікованих інженерних кадрів використання застарілих техніки і технологій Неадаптованість більшості інноваційних розробок до впровадження Недостатня кількість впроваджених інновацій із застосування енергоефективних, ресурсозберігаючих технологій, освоєння альтернативних джерел енергії та застосування екологічно безпечних виробництв</p>
Можливості	Загрози
<p>Розробка не тільки теоретичних інновацій, а й практичне їх впровадження Прикордонне розташування дозволяє залучати іноземних науковців. Використання зарубіжного досвіду енергозбереження Проведення консультацій, семінарів та навчання з питань енергозбереження Запровадження загальних засад до методики обчислення енергетичної ефективності будівель, встановлення мінімальних вимог до енергетичної ефективності нових будівель, а також до існуючих будівель, що підлягають реконструкції або капітальному ремонту, проведення енергетичної паспортизації будівель (2010/31/ЄС [7]).</p>	<p>Слабкий (а подекуди і відсутній) зв'язок між бізнесом і наукою Відтік молоді на навчання за кордон. Небажання малого бізнесу займатись інноваціями, прагнення швидкого і гарантованого прибутку Недостатня кількість фахівців або їх кваліфікація для роботи з новою технікою або технологіями Неефективне використання цільового фінансування НДДКР</p>

Таблиця 6 (продовження)

Маркетингова складова	
Переваги	Недоліки
Гранти, програми та проекти міжнародних організацій	Відсутність ґрунтовних досліджень щодо потреби енергозбереження (за окремими видами і за окремими категоріями) в регіоні та можливостей його реалізації Недостатня кількість освітніх програм, зорієнтованих на розвиток інноваційного середовища енергозбереження; Недостатня кількість виставок/майданчиків, для розмішування інформації про виробників і потенційних покупців енергозберігаючого обладнання Відсутність фахових агентств-посередників (венчурних компаній, маркетингових та рекламних агенцій тощо), які спеціалізуються на енергозбереженні;
Можливості	Загрози
Використання можливостей державно-приватного партнерства Позиціонування регіону як енергоефективного та ресурсозберігаючого Забезпечення переходу до масового застосування та заміни на сучасні прилади обліку споживання енергоресурсів Поширення інформації серед споживачів про рівень енергоспоживання продуктів шляхом маркування та стандартизації, що дозволить кінцевим споживачам обирати енергоефективні продукти (2010/30/ЄС) [8]; Визначення поведінки споживача стосовно питань енергозбереження Забезпечення інформаційної підтримки та поширення передового досвіду з питань енергозбереження запровадження енергетичних перфоменс-контрактів та створення енергосервісних компаній (ЕСКО)	Надто великий термін окупності знижує мотивацію до інвестицій в енергозбереження Складність доступу і висока ціна кредитних ресурсів Системні реформи вимагають значних часових і фінансово-матеріальних ресурсів
Інноваційна культура	
Переваги	Недоліки
Прагнення до енергонезалежності Усвідомлення значною частиною населення потреби енергозбереження	Відсутність або слабкі мотивації до застосування енергозберігаючих інновацій Низький рейтинг енергозбереження в системі пріоритетів сучасного суспільства
Можливості	Загрози
Розвиток інноваційної культури (зокрема, і в сфері енергозбереження) в процесі євроінтеграції Створення системи нових енергетичних стандартів	Тривалий час на досягнення відповідного рівня освітнього, загальнокультурного і соціально-психологічного усвідомлення особистості та суспільства в цілому необхідності енергозбереження

Висновки. Таким чином, проведений аналіз свідчить про існування позитивних тенденцій розвитку інноваційних процесів у Львівській області, що проявляється у зростанні інноваційної активності промислових підприємств, збільшенні обсягів реалізованої інноваційної продукції та обсягів виконаних наукових та науково-технічних робіт. Проте інноваційний розвиток Львівщини все ж залишається на недостатньому рівні для забезпечення активного розвитку виробничого потенціалу регіону.

Подолання основних проблем формування інноваційного потенціалу у сфері енергозбереження Львівської області лежить в площинах:

1. Науково-технічної складової: запровадження системи ефективного наукового менеджменту; налагодження тісних зв'язків між ВНЗ і виробниками енергозберігаючої продукції і технологій, осучаснення та актуалізація навчальних програм фахівців з енергозбереження; адаптація наукових розробок до впровадження; викорис-

тання технічної допомоги міжнародних організацій.

2. Маркетингової складової: організація виставок/майданчиків для розміщення інформації про виробників і потенційних покупців енергозберігаючої продукції і технологій; координація діяльності існуючих суб'єктів інноваційної інфраструктури на регіональному рівні; використання можливостей державно-приватного партнерства; створення фахових агентств-посередників (венчурних компаній, маркетингових та рекламних агенцій тощо), які спеціалізуються на енергозбереженні.

3. Складової інноваційної культури: пропаганда енергозберігаючих інновацій на усіх рівнях; формування свідомості ощадного ставлення до ресурсів, зокрема і до енергетичних.

Цілеспрямована інноваційно-інвестиційна діяльність на регіональному рівні та реальне втілення даних заходів інноваційної політики є важливою складовою забезпечення конкурентоспроможності сфери енергозбереження, що дозволить активізувати інноваційні процеси та забезпечити її розвиток.

Список використаних джерел

1. Поручник А. Інноваційний потенціал України та його реалізація в міжнародному науково-технічному співробітництві [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://kneu.kiev.ua/journal/ukr/article/2004_1_Poruchnik_UKR.pdf.

2. Регіональна програма інноваційного розвитку Львівської області на 2013–2015 роки [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://cstei.lviv.ua/upload/pub/Innov/1386629428_55.pdf.

3. Проблеми управління інноваційним розвитком підприємств у транзитивній економіці: монографія / за заг. ред. д.е.н., проф. С.М. Ілляшенка. — Суми : ВТД “Університетська книга”, 2005. — 582 с.

4. Закон України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні», 16 січня 2003 року N 433-IV, [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/annot/433-15>.

5. Інвестиційний клімат Львівської області. Науково-інформаційне видання Львівської обласної ради та Львівської обласної адміністрації // Львів, 2014. — 206 с.

6. Головне управління статистики у Львівській області. Офіційний сайт [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://database.ukrcensus.gov.ua/statbank_lviv/Dialog/Saveshow.asp.

7. Директива Європейського Парламенту та Ради ЄС від 19 травня 2010 р. № 2010/31/ЄС щодо енергетичної ефективності будівель.

8. Директива Європейського Парламенту та Ради ЄС від 19 травня 2010 р. № 2010/30/ЄС про вказування обсягів споживання енергії та інших ресурсів енергоспоживчими продуктами за допомогою маркування та стандартної інформації про товар.

JEL CLASSIFICATION: O31, O32

TRENDS OF LVIV REGION INNOVATIVE DEVELOPMENT IN THE CONTEXT OF ITS ECONOMY ENERGY-EFFICIENT OPERATION

Mykola A. VOZNYUK

Candidate of Science in Economics, Associate Professor, Director of Lviv Institute of Banking of the University of Banking of the National Bank of Ukraine

Summary. The subject of the research is the development of Lviv region innovative potential. This article explores the essence and the need for innovative potential development in the region. Structural components of the innovation potential of the region are described: the scientific and technical potential; marketing component; innovative culture. The statistical analysis of the main indicators of

Lviv region innovation areas is carried out: analysis of innovation in the enterprises; introduction of innovations; sources of funding; sales of innovative products; research activities; structure of scientific research; costs of R & D activities. SWOT-analysis matrix of Lviv region innovative potential in terms of energy conservation in the context of its components is formed.

Key words: *innovative potential, innovation, scientific and technological potential, innovative culture, innovative activity, energy saving.*

The subject of the research is the development of Lviv region innovative potential. This article explores the essence and the need for innovative potential development in the region. Under the innovative potential of the region is meant the ability of the region as a separate economic unit to create innovations, to receive innovations or interim results from outside in the existing socio-economic and political conditions using its own scientific and technical potential and to bring them to the ultimate user using the available innovative infrastructure in the region and the formed innovation culture.

Structural components of the innovation potential of the region are described: the scientific and technical potential; marketing component; innovative culture.

The statistical analysis of the main indicators of Lviv region innovation areas is carried out: analysis of innovation in the enterprises; introduction of innovations; sources of funding; sales of innovative products; research activities; structure of scientific research; costs of R & D activities.

The results of the analysis showed that among the regions of Ukraine Lviv ranks 14th in terms of the enterprises innovation activity (16,6 %). The most common innovation area is product innovations. The main source of financing the costs of technological innovation is the enterprises' own funds (in 2013, 83,12 % of the total funding for technological innovation). The volumes of innovative products in

2013 amounted to UAH 849,5 million. The volumes of executed scientific and technical work are increasing annually and in 2013 they amounted to UAH 314 million: UAH 135,3 million are basic researches (42,95 %), UAH 82 mln. – developments (21,28 %), UAH 67 mln. – applied researches (26,31 %), UAH 29.8 million – scientific and technical services (9,46 %). Total expenditure on conducting scientific and research work is increasing in average by 4 % per year and in 2013 amounted to UAH 308,1 million.

SWOT-analysis matrix of Lviv region innovative potential in terms of energy conservation in the context of its components is formed. The results of the SWOT-analysis indicate that overcoming the major problems of creating innovative energy saving potential in Lviv region should be referred to:

1. Scientific and technical sphere: introduction of effective scientific management; establishing tight links between universities and manufacturers of energy efficient products and technologies, modernization and updating of curriculum for specialists in energy efficiency; adaptation of scientific researches to implementation; use of technical assistance from international organizations.

2. Marketing sphere: arranging exhibitions / sites for placing information about manufacturers and potential buyers of energy efficient products and technologies; coordination of the activities of the innovation infrastructure existing subjects at regional level; use of public-private partnerships facilities; creation

of specialized agencies-intermediaries (joint-ventures, marketing and advertising agencies, etc.) specializing in energy efficiency.

3. Innovative culture area: promotion of energy-saving innovation at all levels; formation of the consciousness of economical attitude to resources, energy including.

References

1. Poruchnyk A. (2004) Innovatsiyni potentsial Ukrainy ta yoho realizatsiia v mizhnarodnomu naukovo-tekhnichnomu spivrobitnytstvi [The innovative potential of Ukraine and its implementation in the international scientific and technical cooperation]. Retrieved from http://kneu.kiev.ua/journal/ukr/article/2004_1_Poruchnik_UKR.pdf [in Ukrainian].

2. Rehionalna prohrama innovatsiinoho rozvytku Lvivskoi oblasti na 2013–2015 roky [Regional program of innovative development of Lviv region for 2013–2015]. Retrieved from http://cstei.lviv.ua/upload/pub/Innov/1386629428_55.pdf [in Ukrainian].

3. Iliashenko S. M. (2005) Problemy upravlinnia innovatsiinym rozvytkom pidpriemstv u tranzytyvni ekonomitsi [Problems of innovative development of enterprises in transitive economy]. Sumy : VTD “Universytetska knyha” [in Ukrainian].

4. The Law of Ukraine «On priorities of innovation activity in Ukraine» Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/annot/433-15> [in Ukrainian].

5. Lviv Regional Council, Lviv Regional Administration (2014). Investytsiyni klimat Lvivskoi oblasti [Investment climate of Lviv region]. Lviv.

6. Department of Statistics in the Lviv region. Official Website. Retrieved from http://database.ukrcensus.gov.ua/statbank_lviv/Dialog/Saveshow.asp [in Ukrainian].

7. Directive 2010/31/EU of the European Parliament and of the Council of 19 May 2010 on the energy performance of buildings.

8. Directive 2010/30/EU of the European Parliament and of the Council of 19 May 2010 on the indication by labelling and standard product information of the consumption of energy and other resources by energy-related products.

УДК 330.322:339.924:339.727.22

ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНА БЕЗПЕКА КРАЇНИ В УМОВАХ ТРАНСНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ

Галина Володимирівна ДУРИЦЬКА

к.е.н., доцент кафедри фінансів та фінансово-економічної безпеки Львівського інституту банківської справи УБС НБУ (м. Київ)

E-mail: gal_vol@i.ua

Анотація. Розкрито поняття інвестиційно-інноваційної безпеки, проаналізовано реальний і потенційний вплив процесів транснаціоналізації на рівень інвестиційно-інноваційної безпеки, визначено основні загрози інвестиційно-інноваційній безпеці України на сучасному етапі, окреслено пріоритети у посиленні даного виду економічної безпеки країни.

Аннотация. Раскрыто понятие инвестиционно-инновационной безопасности, проанализированы реальное и потенциальное влияние процессов транснационализации на уровень инвестиционно-инновационной безопасности, определены основные угрозы инвестиционно-инновационной безопасности Украины на современном этапе, выделены приоритеты в усилении данного вида экономической безопасности страны.

Ключові слова: *інвестиційно-інноваційна безпека, транснаціональні компанії (ТНК), транснаціоналізація, інвестиційна діяльність ТНК, прямі іноземні інвестиції (ПІІ).*

Ключевые слова: *инвестиционно-инновационная безопасность, транснациональные компании (ТНК), транснационализация, инвестиционная деятельность ТНК, прямые иностранные инвестиции (ПИИ).*

Постановка проблеми. Включення національної економіки в світову економічну систему зумовлює необхідність здійснення аналізу інвестиційно-інноваційної складової економічної безпеки в контексті розвитку транснаціональних процесів. Інвестиційна політика держави зіткнулась з широким спектром суперечностей, адже проблема залучення капіталу ззовні завжди передбачає загрози залежності, нераціональне використання вітчизняних ресурсів, а цілі транснаціональних компаній, як донорів капіталу, не завжди співпадають з цілями країни-реципієнта. Перераховані впливи несуть безпосередні загрози інвестиційно-інноваційній безпеці, водночас, використання транснаціонального капіталу відкриває нові можливості розвитку як для окремих суб'єктів, так і для економіки в цілому.

Аналіз результатів останніх досліджень і публікацій. Проблемні питання економічної безпеки розглядали в своїх наукових публікаціях зарубіжні та вітчизняні вчені, зокрема О. І. Барановський, В. Т. Білоус, І. Я. Богданов, Г. С. Вечканов, С. Г. Гордієнко, Н. О. Журавльова, М. П. Денисенко, І. П. Мігус, О. І. Попов, В. К. Сенчагов, О. І. Татаркін, В. Т. Шлемко та ін. Значний вне-

сок у дослідження проблем, пов'язаних із державним регулюванням інноваційного розвитку, внесли науковці О. І. Амоша, М. П. Денисенко, В. М. Аньшин, Дж. Бернал, В. М. Геєць, П. Ф. Друкер, П. М. Завлін, Н. І. Іванова, С. М. Ілляшенко, В. І. Кириленко, С. В. Кортков, О. О. Лапко, А. Маршалл, М. Портер, Ф. Ф. Рибаків, Й. Шумпетер та багато інших. Проблемам дослідження феномена транснаціональних компаній, економічного механізму їх функціонування, пріоритетів та проблем розвитку в умовах глобалізації та впливу на національні економічні системи присвячено ряд праць зарубіжних і вітчизняних науковців, таких як: Ч. Гіл, Р. Гріфін, Дж. Даннінг, О. Плотніков, О. Рогач, В. Рокоча, Л. Руденко, С. Якубовський. Однак незважаючи на постійний дослідницький інтерес протягом останніх десятиліть до цих проблем, подальшого дослідження потребують визначення міри впливу процесів транснаціоналізації на рівень інвестиційно-інноваційної безпеки, а також можливих загроз інвестиційно-інноваційній безпеці та способів їх мінімізації.

Метою дослідження є визначення суті інвестиційно-інноваційної безпеки; міри впливу процесів транснаціоналізації на її рівень; можливих

загроз інвестиційно-інноваційній безпеці та способів їх мінімізації.

Обґрунтування отриманих наукових результатів. Поняття інвестиційно-інноваційна безпека до недавнього часу досліджувалось окремо в розрізі його складових: інвестиційної та інноваційної. Так, згідно Методики розрахунку рівня економічної безпеки України, затвердженої Мінекономіки від 02.03.2007 № 60, інвестиційна безпека трактувалась як рівень національних та іноземних інвестицій (за умови оптимального їх співвідношення), який здатен забезпечити довгострокову позитивну економічну динаміку при належному рівні фінансування науково-технічної сфери, створення інноваційної інфраструктури та адекватних інноваційних механізмів [1]. Проте, у 2013 році Міністерством економічного розвитку і торгівлі України було оновлено Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України, зокрема, дещо видозмінено перелік складових економічної безпеки, методику розрахунку індикаторів, а також їх критичні та оптимальні значення. Чинні Методичні рекомендації визначають інвестиційно-інноваційну безпеку як стан економічного середовища у державі, що стимулює вітчизняних та іноземних інвесторів вкладати кошти в розширення виробництва в країні, сприяє розвитку високотехнологічного виробництва, інтеграції науково-дослідної та виробничої сфери з метою зростання ефективності, поглиблення спеціалізації національної економіки на створенні продукції з високою часткою доданої вартості [2].

Аналіз теоретико-методологічних підходів до трактування поняття «інвестиційна безпека» дає можливість стверджувати, що дана категорія є багатогранною, визначається багатьма чинниками і має свої особливості відносно різних національних економік, регіонів галузей і окремих суб'єктів господарювання, оскільки відображає здатність економіки залучати та найбільш ефективно розподіляти й використовувати фінансові ресурси, що формуються в процесі інвестування з метою забезпечення стабільного розвитку та за необхідності структурної перебудови економічної системи залежно від умов сучасності.

Забезпечення інноваційної безпеки, у свою чергу, сприяє розширенню присутності на світових ринках високотехнологічних товарів, технологічним змінам у виробництві, генеруванню та впровадженню інновацій в економіці. Більшість дослідників акцентують увагу на захисті інтересів держави та сталому економічному розвитку

за умов забезпечення конкурентоспроможності, розширеного відтворення, ринкових перетворень, покращання добробуту тощо.

З цих визначень однозначно зрозуміло, що інвестиційно-інноваційна безпека значною мірою залежить від впливу іноземного капіталу, домінуючу частину якого на сучасному етапі забезпечують транснаціональні компанії (ТНК).

Активно впливаючи на міжнародні економічні відносини, міжнародні (транснаціональні) корпорації формують нові відносини, видозмінюють сформовані їх форми. В умовах формування ринкової інфраструктури світової економіки, під впливом глобалізації та інтеграції світового господарства транснаціональні корпорації завойовують усе нові ринки і прагнуть подальшого розширення економічної влади. Вітчизняна економіка не уникне впливу ТНК, але потрібно виробити систему ефективного регулювання їх присутності, а відповідно і впливу на інвестиційно-інноваційну безпеку держави [3].

Поняття транснаціоналізації не має однозначного трактування. Загалом транснаціоналізацію трактують, як процес посилення світової інтеграції у результаті глобальних операцій ТНК. Теорія міжнародних відносин трактує транснаціоналізацію як якісно новий етап інтернаціоналізації господарського життя, який характеризується різким зростанням ролі зовнішніх факторів розвитку всіх держав і створення транснаціонального капіталу.

Транснаціоналізація веде до високого рівня взаємозалежності між країнами. Виступаючи двигунами світового виробництва та обміну, ТНК формують усередині своїх комплексів і між собою мережу відносин, які виходять за межі національних держав. Саме тому, з точки зору вивчення впливу транснаціоналізації на інвестиційну безпеку держави, даний процес слід розглядати як посилення ролі ТНК у світовій економіці і виходячи з цього визначати та аналізувати загрози та можливості розвитку національної економіки та посилення її економічної (та інвестиційно-інноваційної, включно) безпеки.

Потенціал ТНК в умовах нестабільної економічної кон'юнктури здатний здійснювати як позитивний, так і негативний вплив на стан економіки приймаючих країн. Позитивні ефекти пов'язують зі здійсненням ТНК виробничих, торговельних, науково-технічних та інших міжнародних операцій при більш вільному (порівняно з національними фірмами) використанні фінансово-кредитних ресурсів. Але водночас по-

силення присутності ТНК у ряді випадків може спричинити негативні ефекти, зокрема посилити кризові явища в країнах базування, оскільки ТНК викликає в країні базування дисонанс економічної та соціально-політичної сфери, руйнуючи на своєму шляху більшість бар'єрів. Відповідно, виникають проблеми узгодження стабільності розвитку економіки в умовах глобалізації, її національних інтересів з позитивними результатами функціонування ТНК.

Для визначення потенційних вигод і загроз транснаціоналізації для інвестиційно-інноваційної безпеки України, важливо проаналізувати, перш за все мотивацію інвесторів при прийнятті рішення про і вкладення капіталу в ту чи іншу країну, регіон, чи підприємство.

Першою й основною причиною здійснення прямих іноземних інвестицій (ПІІ) за кордоном є прагнення до найвигіднішого вкладення капіталу, що досягається через виробництво товарів та послуг на місці. На це й спрямована більша частина ПІІ в світі.

Друга причина – техніко-економічна. Частина ПІІ спрямовується на створення за кордоном власної інфраструктури зовнішньоекономічних зв'язків (складів, баз, транспортних підприємств, банків, страхових компаній, торговельних компаній і т. ін.), тобто товарно- та послугосупроводжувальної мережі для забезпечення збуту.

Третя причина – економічна та політична нестабільність у країні походження компаній, високі податки, необхідність «відмивання» незаконних коштів і т. ін.

Особливо активно капітал «втікає» у країни та території з пільговим режимом оподаткування компаній, які там реєструються, але здійснюють свої операції за межами цих країн та територій (так звані офшорні компанії).

Ці три основні причини (три мотиви) конкретизуються залежно від фірми, галузі, країни вкладення прямого іноземного капіталу та часу, коли ухвалюється рішення про здійснення ПІІ.

Цілі ж приймаючої держави дещо різняться, а подекуди і зовсім протилежні до мети ТНК.

Розвиток глобалізаційних процесів усуває перешкоди на шляху транскордонного переміщення товарів, капіталу та послуг, сприяє уніфікації регулювання, що полегшує доступ на зарубіжні ринки. Так, щорічні суми угод, які підписують ТНК, зростають на 5–10 %. За оцінками ЮНКТАД, вартість закордонних активів ТНК зростає значно швидше, ніж їхні ПІІ [4].

Сучасний етап розвитку світової економіки характеризується посиленням ролі і значимості транснаціональних корпорацій в інвестиційно-інноваційній сфері. Водночас, найбільші ТНК реалізують інвестиційні стратегії на глобальному ринку високотехнологічної продукції, що виявляється в значному фінансуванні НДДКР, які вимагають величезних фінансових витрат, передових знань і дуже високої кваліфікації фахівців.

Характеризуючи діяльність ТНК на сучасному етапі розвитку ринку високотехнологічної продукції, слід зазначити, що витрати на НДДКР деяких великих ТНК набагато вище витрат багатьох країн. До прикладу у 2013 р. обсяг інвестицій у науково-дослідні і дослідно-конструкторські роботи найбільших компаній світу склав понад 600 млрд дол. США, зокрема лідерами серед компаній, що фінансують інновації є Volkswagen (витрати на інновації у 2013 р. – 13,5 млрд дол. США), Samsung (13,4 млрд дол. США), Intel (10,6 млрд дол. США), Microsoft (10,4 млрд дол. США) [5]. В той же час видатки державного бюджету України на інноваційну діяльність у 2013 році становили 24,7 млн грн. (3,09 млн дол. США).

Постійне нарощування масштабів діяльності та активів, наявність інтелектуальних ресурсів, інші переваги, які отримують ТНК як суб'єкти світової економіки формують передумови їх лідерства у створенні інновацій. Державні замовлення на інноваційну продукцію, повне або часткове фінансування державою науково-дослідних робіт, особливо в періоди економічного спаду, виконують стабілізуючу функцію в діяльності потужних національних компаній, забезпечуючи їх інноваційний розвиток.

ТНК впроваджують стратегії відповідно до поставлених цілей та можливостей корпорацій. З метою отримання науково-технічних знань і досвіду компанії формують стратегічні альянси. Міжнародна науково-технічна кооперація сприяє підвищенню ефективності використання часу та витрат на проведення наукових розробок.

Досить агресивна інноваційна політика, про що свідчать значні щорічні витрати на проведення НДДКР, впливає на формування ринкових позицій компаній, особливо це характерно для фармацевтичної промисловості. Останнім часом посилюється роль процесів злиття і поглинання у забезпеченні ринкових та інноваційних переваг міжнародних корпорацій. Дана тенденція несе швидше загрози інвестиційно-інноваційній безпеці вітчизняної галузі.

Важливим аспектом для забезпечення інвестиційно-інноваційної безпеки України є обмеження в допуску на внутрішній ринок державних корпорацій-монополістів, які, на відміну від ТНК підприємницького типу, заснованих бізнесменами-інноваторами, несуть переважно загрози.

Ці компанії переважно пригнічують збільшення виробництва в Україні продукції, аналогічної їхній, аби посилити залежність вітчизняних ринків від інших своїх підрозділів (зазвичай материнської компанії), розширити збут вироблених ними товарів тощо.

Наприклад, практика показала, що російські нафтові монополісти купували в Україні нафтопереробні заводи, щоб потім їх зупинити. Аналогічну поведінку демонструють й інші російські компанії, як-от гігант РУСАЛ, який купив Запорізький алюмінієвий завод просто для того, щоб прибрати з ринку українського конкурента. Державі в енергетичному секторі варто остерігатися ТНК на приклад «нових семи сестер» – потужних корпорацій, в основі яких лежить державний капітал або які фінансуються держбанками: йдеться про «Газпром», «Роснефть», Китайську національну нафтогазову компанію, бразильську Petrobras... Експерти, крім того, наголошують, що в майбутньому варто обмежити доступ на українські ринки транснаціональним корпораціям, головною метою яких є використання виключно природних ресурсів і продовольства: зокрема, таку стратегію експансії нині сповідують китайські державні корпорації в Африці [6].

Прихід таких ТНК в кінцевому результаті не лише не створює нових робочих місць, доданої вартості, не сприяє приростові ВВП, поліпшенню торговельного балансу або посиленню конкуренції на внутрішньому ринку, а й, навпаки, погіршує ці показники.

До основних загроз інвестиційно-інноваційній безпеці відносять:

- недостатнє використання можливостей виходу українських компаній на міжнародні ринки капіталів та технологій;

- невідповідність мотивів інвестиційної діяльності ТНК потребам структурної перебудови України;

- монополізація стратегічних галузей, що з однієї сторони обмежує доступ іноземних інвесторів, як наприклад, автомобілебудування, з іншої сторони монополізація галузей іноземним капіталом робить економіку залежною, а значить керованою ззовні;

- відсутність комплексної інвестиційно-інноваційної стратегії;

- обмеженість доступу до фінансових, технічних і технологічних та інформаційних ресурсів;

- відсутність ефективних механізмів трансформації тимчасово вільних коштів фізичних та юридичних осіб в інвестиції;

- регіональні та галузеві диспропорції у вкладенні капіталу в різних його формах;

- безпрецедентне погіршення інвестиційного клімату, обумовлене як окупацією Автономної республіки Крим, військовими діями на сході країни, наслідками економічної депресії і невідзначеними перспективами зростання економіки, так і проблемами наростання рівня корупції, гальмування реформ та зниження дієздатності й прогнозованості політики держави. Це змушувало приватні компанії відмовлятися або відкладати на майбутні періоди реалізацію інвестиційних проектів.

Для орієнтації на досягнення інвестиційно-інноваційної безпеки як підсистеми економічної безпеки необхідно реалізувати такі пріоритети:

- створення умов для переходу до інвестиційно-інноваційної моделі розвитку економіки, стимулювання залучення приватних інвестицій;

- формування стійкої та ефективної інституційної структури, що забезпечує стабільні умови виконання організаційно-управлінських функцій;

- удосконалення методології розроблення, оцінювання та відбору інвестиційних та інноваційних проектів, а також визначення принципів та механізмів державного інвестування для реалізації проектів, які потребують державної фінансової підтримки;

- визначення пріоритетних для надання державної фінансової підтримки інвестиційних проектів, спрямованих на розвиток експорторієнтованого та імпортозамінного виробництва, високотехнологічної конкурентоспроможної продукції, розвиток інфраструктурних і базових секторів економіки, об'єктів електроенергетики, які виробляють електричну енергію з використанням альтернативних джерел енергії;

- трансформування структури економіки країни та регіонів, зокрема, для переходу на випуск наукоємної продукції, створення надійних фінансових умов для забезпечення інвестування інноваційних проектів;

- перехід від декларативної форми захисту інвесторів до дієвої системи нормативно-правово-

го регулювання інвестиційно-інноваційної сфери, розвиток державно-приватного партнерства;

- оптимізація податкових відрахувань: перехід від суто фіскальної функції податкової системи до дієвої регулюючої.

Висновки. У контексті транснаціоналізаційних процесів та забезпечення інвестиційно-інноваційної безпеки в Україні варто знайти баланс між протекціоністськими заходами, що обмежують доступ капіталу, і ліберальним режимом стосовно транснаціональних компаній. Загалом же світові напрями лібералізації інвестиційних режимів та політики щодо залучення приватного капіталу до розвитку секторів економіки поєднуються із посиленням заходів інвестиційного протекціонізму відносно стратегічно важливих галузей, що впливають на економічну безпеку держави. Зокрема, відбувалося вдосконалення процедур контролю та моніторингу проектів за участю прямих іноземних інвестицій з метою недопущення монополізації певних галузей. Такі заходи стосуються насамперед добувної промисловості та сільського господарства, оскільки ефективне використання природних ресурсів

та оптимальний їх розподіл є важливим компонентом економічної безпеки держави. Крім того, варто застосувати обґрунтовані обмеження у залученні іноземного капіталу до сфер електро-, газо- та водопостачання.

Оскільки для країн, які розвиваються, характерним є переважання внутрішніх інвестицій над прямими іноземними, то завданням державної інвестиційної політики у цьому контексті є створення такої пропорції іноземних інвестицій із внутрішніми, щоб результатом стало досягнення економічного зростання та усунення соціальних диспропорцій.

Посиленню інвестиційно-інноваційної безпеки сприятиме спрямування державних інвестиційних ресурсів на співфінансування проектів із вітчизняними компаніями, що здійснюють діяльність у сферах енергозбереження, оборонної промисловості, АПК, будівництва. Буде корисним і створення спеціальних режимів оподаткування для реалізації стратегічних інвестиційних проектів, які відповідають визначеним державою пріоритетам.

Список використаних джерел

1. Наказ Міністерства економіки України «Про затвердження Методики розрахунку рівня економічної безпеки України» від 02.03.2007 № 60 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://me.kmu.gov.ua>.

2. Наказ Мінекономрозвитку «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України» від 29.10.2013р. №1277 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://me.kmu.gov.ua/control/uk/publish/category/main?cat_id=38738.

3. Дурицька Г. В. Сучасні тенденції транснаціоналізації та їх вплив на економіку України / Г. В. Дурицька // Вісник Університету

банківської справи НБУ. — 2013. — № 2 (17). — С. 39–46.

4. World Investment Report 2014. UNCTAD. Retrieved from <http://unctad.org/en/pages/Publication>.

5. The 10 biggest R&D spenders worldwide. Fortune journal. Retrieved from <http://fortune.com/2014/11/17/top-10-research-development/>.

6. Невиконана місія. Транснаціональні корпорації не стали в Україні локомотивами розвитку // Тиждень. — 2013. 25 березня [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://tyzhden.ua/Economics/74634>.

JEL CLASSIFICATION: E22

INVESTMENT AND INNOVATION SECURITY IN THE CONTEXT OF TRANSNATIONALIZATION

Halyna V. DURYTSKA

Candidate of Science in Economics, Associate Professor, Finance and the Financial and Economic Security Department, Lviv Institute of Banking, University of Banking of the National Bank of Ukraine

Summary. The concept of investment and innovation security is revealed, transnationalization's actual and potential impact on investment and innovation security is analyzed, main threats to

investment and innovation security of Ukraine at the present stage are determined, the priorities in strengthening this type of economic security are outlined.

Key words: *investment and innovation security, multinational companies (MNCs), transnationalization, investment activities of MNCs, foreign direct investments (FDI).*

National economy joining the world economic system makes it necessary to analyze investment and innovation component of economic security in the context of transnational processes. The investment policy of the state was confronted with a wide range of contradictions as The problem of attracting capital always involves threats to independence, inefficient use of domestic resources, and goals of multinational companies (MNCs) as donors of capital do not always coincide with the goals of the recipient country. These effects carry the direct threats to investment and innovation security, however, the use of transnational capital opens new possibilities for the development of individual subjects and for the economy as a whole.

The purpose of this study is to determine the essence of investment and innovation security; the impact degree of transnationalization processes on it's level; potential threats to investment and innovation security and ways to minimize them.

In the context transnationalization and ensuring the investment and innovation security of Ukraine it is necessary to find the balance between protectionist measures that restrict access of capital and liberal regime concerning multinational companies.

In general global liberalization directions of investment regimes and policies to attract private

capital to the economic sectors development are combined with increasing investment protectionism measures in regard to strategic important sectors affecting economic security. Specifically, there was improvement of control procedures and monitoring of projects involving foreign direct investment to prevent monopolization of certain industries.

These measures have been largely used in the mining industry and agriculture, as the efficient use of natural resources and their optimal allocation is an important component of economic security. In addition, it is necessary to apply reasonable restrictions in attracting foreign capital to the areas of electricity, gas and water supply.

As for developing countries, characterized by a predominance of domestic investment of foreign direct, the task of public investment policy in this context is to develop a proportion of foreign investment from internal to result in economic growth and elimination of social imbalances.

To enhance the investment and innovation security it is worth to allocate state investment resources for co-financing projects with domestic companies, operating in energy saving, defense industry, agriculture and construction. It will be useful to create special taxation regimes to implement strategic investment projects that meet certain state priorities.

References

1. Ministry of Economy of Ukraine (2007). On approval of the methodology for determining the level of economic security of Ukraine. Decree, ad-

opted on 2007, March, 2, 60. Retrieved from <http://me.kmu.gov.ua>.

2. Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine (2013). On Methodological recommendations for calculating the level of economic security Ukraine. Decree, adopted on 2013, October, 29, 1277. Retrieved from http://me.kmu.gov.ua/control/uk/publish/category/main?cat_id=38738.

3. Durytska H.V. (2013) Suchasni tendentsii transnatsionalizatsii ta yikh vplyv na ekonomiku Ukrainy [Transnationalization modern trends and their impact on the economy of Ukraine]. Visnyk Universytetu bankivskoi spravy NBU – Bulletin of University of Banking of the NBU, 2(17), 39-46 [in Ukrainian].

4. UNCTAD. World Investment Report 2014. <http://unctad.org/en/pages/Publication>.

5. Fortune Journal. The 10 biggest R&D spenders worldwide. Retrieved from <http://fortune.com/2014/11/17/top-10-research-development/>.

6. Nevykonana misiia. Transnatsionalni korporatsii ne staly v Ukraini lokomotyvamy rozvytku [Unfulfilled mission. Multinationals haven't become engines of development in Ukraine]. Tyzhden. 2013, March, 25. Retrieved from <http://tyzhden.ua/Economics/74634>.

УДК 339.92:330.341.1

УЧАСТЬ УКРАЇНИ У ПРОЦЕСАХ МІЖНАРОДНОГО ТРАНСФЕРУ ТЕХНОЛОГІЙ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТНИХ ПЕРЕВАГ

Вікторія Анатоліївна КРАСНОМОВЕЦЬ

к.е.н., науковий співробітник науково-дослідного центру Університету банківської справи Національного банку України (м. Київ)

Аліна Миколаївна ПРОЩАЛИКІНА

к.е.н., доцент кафедри економічної теорії та міжнародної економіки Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького
E-mail: pros-alina@ua.ru

Анотація. Виявлена специфіка участі України в міжнародному трансфері технологій, що полягає, з одного боку, в неадекватно низькій частці на світовому ринку технологій а, з іншого, у відсутності цілеспрямованих дій для активізації інноваційної діяльності. Проаналізовані основні показники участі України в міжнародному трансфері технологій. Визначені основні фактори, які перешкоджають посиленню інтеграції вітчизняної економіки у світові ринки технологій. Визначені основні чинники, які перешкоджають посиленню інтеграції вітчизняної економіки у світові ринки технологій. Сформовані пропозиції по інтенсифікації трансферу технологій в Україні, які об'єднані в нормативно-правові, економічні і організаційні групи.

Аннотация. Виявлена специфика участия Украины в международном трансфере технологий, состоящая, с одной стороны, в неадекватно низкой доли на мировом рынке технологий и, с другой, в отсутствии целенаправленных действий для активизации инновационной деятельности. Проанализированы основные показатели участия Украины в международном трансфере технологий. Определены основные факторы, которые препятствуют усилению интеграции отечественной экономики в мировые рынки технологий. Сформированы предложения по интенсификации трансфера технологий в Украине, которые объединены в нормативно-правовые, экономические и организационные группы.

Ключові слова: трансфер технологій, національна інноваційна система, інноваційний процес, комерціалізація, високотехнологічна продукція, конкурентоздатність.

Ключевые слова: трансфер технологий, национальная инновационная система, инновационный процесс, коммерциализация, високотехнологичная продукция, конкурентоспособность.

Постановка проблеми. Найважливішою умовою конкурентоспроможності як окремо взятої компанії, так і усїєї економіки є безперервний інноваційний процес, створення і застосування нових технологій. Від ступеня застосування передових технологій залежить підвищення продуктивності праці, якість продукції і, як наслідок – місце країни в міжнародному поділі праці та рівень доходів населення. На сучасному етапі розвитку світової економіки трансфер технологій, як і весь інноваційний процес, протікає під впливом глобалізації і синхронізації технологічних зрушень. Це дозволяє країнам, що відстають за рівнем соціально-економічного розвитку,

швидко скорочувати розрив завдяки формуванню національної інноваційної системи та імпорту критичних технологій. Тому виявлення умов активізації технологічного трансферу, розробка шляхів для ефективного залучення України до світового ринку технологій є важливими і актуальними завданнями.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання трансферу технологій є відносно новими напрямками економічної науки. Вони не достатньо досліджені й відстають від господарської практики. Концептуальні основи суті та умов активізації трансферу технологій досліджувались такими зарубіжними і вітчизняними вчени-

ми, як: С. Архіреєв, А. Мулякова-Бочі, Р. Чабал, В. Хаустов, І. Федоров, Л. Федулова та ін. Зростаюча роль міжнародного трансферу технологій для підвищення конкурентоздатності країн обумовлює необхідність подальших досліджень необхідних умов, чинників, що впливають на комерціалізацію технологій. Необхідним є пошук шляхів активізації участі України у міжнародному трансфері технологій, формування механізмів розвитку ринку технологій.

Мета статті – розробка рекомендацій щодо активізації участі України в процесах міжнародного трансферу технологій.

Обґрунтування отриманих наукових результатів. Міжнародний трансфер технологій – це міждержавне переміщення на комерційній або некомерційній основі матеріальних прав на об'єкти промислової власності, що проявляється в процесі патентування, ліцензування, франчайзингу [8, с. 25; 6, с. 297]. Оскільки він являє со-

бою процес перманентного переміщення і обміну знаннями між суб'єктами інноваційної діяльності, він сприяє глобалізації і міжнародній співпраці у рамках створення і просування технологій.

Для оцінки рівня залучення України до процесу міжнародного трансферу технологій проаналізуємо міжнародні рейтинги. Зокрема, Індекс глобальної конкурентоспроможності (ІГК) (субіндекс «технологічна готовність») та Глобальний індекс інновацій за версією бізнес-школи INSEAD. Глобальний індекс інновацій поєднує оцінку наявних ресурсів і умов для ведення інновацій (Innovation Input) та досягнутих результатів здійснення і впровадження інновацій (Innovation Output). Таким чином, підсумковий Індекс є співвідношенням витрат і ефекту, що дозволяє об'єктивно оцінити ефективність зусиль із розвитку інновацій в тій або іншій країні. Результати порівнянь наведені у таблиці 1.

Таблиця 1

Оцінка технологічного розвитку України згідно з міжнародними рейтингами

№	Показник	Цільовий орієнтир	Показник країни-лідера	Показник України	Рейтинг 2012-2013	Рейтинг 2013-2014	Рейтинг 2014-2015	Зміна рейтингу
1.	ІГК	7,0	5,7 Швейцарія	4,14	73	84	76	+8
1.9*	Субіндекс технологічної готовності	7,0	6,36 Люксембург	3,5	81	94	85	+9
1.9.1	Впровадження технологій на рівні компаній	7,0	6,2 Ісландія	4,2	69	100	100	0
1.9.2	Прямі іноземні інвестиції і трансфер технологій	7,0	6,4 Ірландія	3,7	109	131	127	+4
1.9.3	Інтернет-користувачі, %	100%	96,5 Ісландія	41,8	88	93	82	+11
1.9.4	Кількість абонентів широкопasmового Інтернету (на 100 осіб)	Чим вищий	43,0 Швейцарія	8,8	69	71	68	+3
1.9.5	Пропускна здатність Інтернету (кб/с на 1 користувача Інтернету)	Чим вищий	6445,8 Люксембург	52,9	86	84	50	+34
1.9.6	Кількість мобільних телефонів (на 100 мешканців)	Чим вищий	135,1 Сінгапур	5,4	81	94	107	-11
1.9.7	Доступність новітніх технологій	7,0	6,6 Фінляндія	4,1	80	106	113	-7
2.	Глобальний індекс інновацій	100	64,78 Швейцарія	36,26	62	71	63	+8

Таблиця 1 (продовження)

2.1	Субіндекс наявних ресурсів і умов для ведення інновацій	100	73,6 Сінгапур	38,15	78	83	88	-5
2.2	Субіндекс результатів здійснення і впровадження інновацій	100	63,11 Швейцарія	34,37	47	58	46	+12

* - згідно рейтингу оцінка технологічної готовності – розділ 9
Джерело: складено авторами на основі [9; 10]

Наведені дані свідчать про низький міжнародний рейтинг України і значне відставання від показників країн-лідерів за всіма показниками технологічного розвитку. Особливо значним є відставання за показниками, що характеризують інформаційну сферу економіки. Найвищі показники серед субіндексів – пропускна здатність інтернету та кількість користувачів інтернету, що свідчить про динамічний розвиток ринку інформаційних технологій.

Загалом відбулося покращення рейтингів України порівняно з показниками ІГК 2013–2014. Водночас показники країн-лідерів підтверджують, що високого рівня добробуту досягають ті країни, які ефективно використовують технології. Фактично, саме ці країни є лідерами за показниками глобальної конкурентоспроможності.

Результати рейтингу за Глобальним індексом інновацій відображають високі оцінки субіндексу «результатів здійснення і впровадження інновацій». Однак такі оцінки пов'язані не з високою результативністю інноваційної діяльності в Україні, а з низькими витратами на інформаційну сферу. Досить низькі оцінки інституційного се-

редовища, інноваційної інфраструктури, бізнес-середовища. Високі місця в рейтингу досягнуті завдяки оцінкам системи освіти, частки іноземного фінансування інновацій, блоку створення інновацій (кількості патентів та зареєстрованих торгових марок).

Тому необхідні зміни структури і обсягів фінансових ресурсів, що відповідатиме сучасним вимогам системи фінансування інновацій – від виявлення ідей до випуску готової продукції. Разом з тим, просте збільшення фінансування НДДКР не веде до появи конкурентоздатних високотехнологічних товарів і послуг. Необхідною умовою формування інноваційної системи є широке поширення, освоєння і використання передових розробок. Перетворення наукових ідей на комерційно успішний продукт є комплексним процесом, в якому беруть участь усі суб'єкти інноваційного процесу.

Україна сьогодні слабо залучена до процесу міжнародного трансферу технологій. Про це свідчать дані щодо кількості придбаних та переданих нових технологій (технічних досягнень) в Україні та за її межами (таблиця 2).

Таблиця 2

Кількість придбаних та переданих нових технологій (технічних досягнень) в Україні та за її межами

Рік	Кількість придбаних нових технологій, одиниць		Кількість переданих нових технологій, одиниць	
	в Україні	за межами України	в Україні	за межами України
2002	1170	337	9	1
2003	507	258	36	1
2004	721	239	14	3
2005	237	146	16	0
2006	382	315	59	10
2007	1141	297	29	4
2008	603	232	13	4
2009	631	534	3	4

Таблиця 2 (продовження)

2010	565	142	3	2
2011	672	200	40	3
2012	571	168	22	7
2013	512	139	25	8

Джерело: складено автором на основі джерел [1; 4]

Аналіз статистичних даних показав, що за 2007–2013 рр. більшість технологій була придбана в Україні, що свідчить про орієнтацію виробників на вітчизняні розробки та відсутність коштів для придбання нових іноземних технологій. Низький показник кількості переданих технологій свідчить про недостатню присутність вітчизняних технологій на світових ринках. З 2010 року прослідковується зниження загальної чисельності придбаних технологій, що свідчить про зниження інтересу вітчизняних підприємств до нових технологій через кризові явища в економіці.

Серед різних форм придбаних технологій найбільшу кількість становили: придбання устаткування (частка якого складала 36,7 % у 2008 р. та 50 % у 2013 р.), придбання результатів досліджень і розробок (23,4 % у 2008 р. та 31 % у 2013 р.). Досить малою (від 9,8 % у 2008 р. до 8 % у 2013 р.) була частка прав на патенти, ліцензії на використання об'єктів промислової власності, що свідчить про слабку розвиненість ринку інтелектуальної власності [4]. Серед різних форм трансферу технологій незначне місце (менше 0,1 %) займав лізинг, що свідчить про недостатню увагу в Україні до цієї форми передачі технологій.

Через зниження показників розвитку інноваційної сфери зростає залежність вітчизняних виробників від імпорту інновацій. Причому найбільшу частку технологій купували за кордоном ті галузі, які мають розвинену виробничу і наукову бази. Зокрема, у 2013 р. підприємства хімічної та нафтохімічної промисловості придбали за межами України 12,5 % технологій, металургії – 8,9 %, машинобудування – 32,1 % [1, 195]. Тобто замість

того, щоб фінансувати вітчизняних розробників і розвивати власну наукову базу, ці підприємства закупають технології, до того ж, не передові.

Для характеристики результативності передачі технологій в розвинених країнах використовують технологічний платіжний баланс, методика якого розроблена спеціалістами ОЕСР [11]. В Україні така методика не створена, що ускладнює аналіз результативності трансферу технологій. Серед дослідників, що розглядають зазначену проблему можна виокремити А. К. Мулякову-Бочі. Вона зазначає, що в зарубіжних країнах у технологічному балансі є інформація щодо доходів від володіння технологічними активами під захистом закону про промислову власність, що генеруються в основному за рахунок угод, пов'язаних з патентами, (прямого продажу, або ліцензування), винаходами, ноу-хау; доходів від володіння нетехнологічними активами, які відносяться до промислової власності (наприклад, торгові марки і моделі), або знаходяться під дією закону про інтелектуальну власність (наприклад, фільми, звукозаписи, авторські матеріали, програмне забезпечення); послуги з технологічним змістом: надання технічної допомоги, технологічні дослідження, інженерні послуги, консультації, технічне співробітництво; інтелектуальні, але не технологічні послуги – маркетинг, управління, фінансовий менеджмент, страхування, транспорт і т. д. [3].

Про результативність участі України у міжнародному трансфері технологій свідчать дані платіжного балансу України на основі якого сформовано дані таблиці 3, однак перелік джерел доходів від трансферу технологій є набагато меншим.

Таблиця 3

Технологічний баланс України

млн дол.

Стаття	2009	2010	2011	2012	2013
Надходження	1785	1740	2118	2322	2959
Комп'ютерні та інформаційні послуги	344	429	698	992	1394
Роялті та ліцензійні послуги	112	132	107	124	167
Наукові та конструкторські розробки	402	490	526	567	581
Послуги в архітектурних, інженерних та інших технічних галузях	452	451	592	540	640
Придбання/реалізація нефінансових активів	475	238	195	99	177
Витрати	-1273	-1438	-1589	-1565	-2199
Комп'ютерні та інформаційні послуги	-220	-247	-296	-371	-445
Роялті та ліцензійні послуги	-644	-744	-746	-727	-1072
Наукові та конструкторські розробки	-180	-167	-172	-166	-149
Послуги в архітектурних, інженерних та інших технічних галузях	-212	-221	-267	-233	-272
Придбання/реалізація не фінансових активів	-17	-59	-108	-68	-261
Підсумки	512	302	529	1132	760
Комп'ютерні та інформаційні послуги	124	182	402	621	949
Роялті та ліцензійні послуги	-532	-612	-639	-603	-905
Наукові та конструкторські розробки	222	323	354	401	432
Послуги в архітектурних, інженерних та інших технічних галузях	240	230	325	307	368
Придбання/реалізація нефінансових активів	458	179	87	406	-84

Джерело: складено автором на основі даних Національного банку України [5]

Аналізуючи дані таблиці, можна помітити тенденцію до зростання експорту технологій та послуг. Найбільш динамічно зростає комп'ютерних та інформаційних послуг. Однак дуже низьким залишається показник «роялті та ліцензійні послуги» (-905 млн. дол. у 2013 р. та значні від'ємні показники сальдо за попередні роки), що підтверджує низький рівень участі України у міжнародному трансфері технологій і високу вартість придбаних технологій.

Аналіз міжнародних звітів, впливу чинників внутрішнього і зовнішнього середовища, результатів досліджень експертів та праць вчених дозволив узагальнити проблеми, що перешкоджають посиленню інтеграції України до міжнародних ринків технологій:

1. Недостатній розвиток інноваційної інфраструктури, зокрема, систем контролю за дотриманням прав інтелектуальної власності (ІВ), провайдингу інновацій, технопарків, оцінки об'єктів інтелектуальної власності; найбільш проблемним є питання передачі й управління технологіями, які створені за рахунок коштів держбюджету

при конкретизації прав на ІВ, роялті, ліцензійні платежі та інші доходи між державою, винахідниками чи власниками;

2. Слабо координований зв'язок «освіта – наука – виробництво – споживання»;

3. Зовнішня і внутрішня міграція науковців;

4. Низька інноваційна активних підприємств, що зумовлює скорочення частки інноваційної продукції як у структурі виробництва, так і в експорті;

5. Недостатні обсяги фінансування інноваційної діяльності;

6. Низький рівень державної підтримки інновацій і попиту на високотехнологічну продукцію;

7. Високі трансакційні витрати на комерціалізацію технологій, зокрема, на створення нових інноваційних компаній, на захист прав ІВ.

Ці причини можуть зумовити ряд негативних наслідків: подальше технологічне відставання України, втрати доходів країни через неконтрольований витік результатів інтелектуальної власності за кордон без патентного захисту; подальше зниження частки високотехнологічної продукції

у експорті України; посилення залежності вітчизняних виробників від зарубіжної техніки і технологій.

На нашу думку, необхідними є такі групи заходів щодо активізації участі України на світових ринках технологій, які сприятимуть визначенню «точок технологічного зростання». Вони мають

бути направлені на усунення недоліків у сфері трансферу технологій завдяки використанню потенційних ринкових можливостей. Подолання зазначених негативних тенденцій вимагає вдосконалення державної політики в сфері трансферу технологій і включає такі групи заходів (таблиця 4).

Таблиця 4

Напрями активізації участі України у міжнародному трансфері технологій

Група заходів	Основні завдання	Очікуваний ефект
Нормативно-правові	1) вдосконалення законодавства щодо інноваційної діяльності та узгодження його з міжнародними нормативно-правовими актами; 2) розвиток законодавства у напрямі спрощення заснування і діяльності інноваційних підприємств і організацій інноваційної інфраструктури; 3) врегулювання на законодавчому рівні питання венчурного інвестування, функціонування та підтримки венчурних фондів.	Рівень розвитку нормативно-правового регулювання, ефективність і доступність контролю за їх дотриманням знижує величину трансакційних витрат. Важливими є норми, що закріплюють стимули інноваційної діяльності і особливості державно-приватного партнерства, які є умовами розвитку інноваційної діяльності.
Економічні	1) формування на основі принципів державно-приватного партнерства національної системи трансферу технологій, важливими ланками якої мають стати регіональні центри трансферу технологій; 2) розвиток системи непрямого стимулювання інноваційної діяльності; 3) стимулювання попиту на інноваційні товари за рахунок надання пільгових кредитів, державних гарантій при купівлі підприємствами вітчизняної наукомісткої продукції; 4) введення податкових пільг для інноваційно активних підприємств.	Нааявність економічних стимулів для інноваційної діяльності компенсує ризики і труднощі інноваційних проектів, сприяє формуванню ринку інновацій, підвищує привабливість використання нових технологій у виробництві. Розвиток державно-приватного партнерства дозволяє компаніям отримувати доступ до передових технологій і висококваліфікованої робочої сили, скорочувати фінансові витрати на розробку і освоєння інноваційної продукції та ін.
Організаційні	1) вдосконалити і спростити процедури реєстрації прав інтелектуальної власності; 2) розробити інтегровану базу даних щодо попиту та пропозиції технологій в Україні. Для полегшення пошуку іноземних інвесторів і замовників необхідно створити спеціальну інтернет-біржу технологій та сформувати відповідний координуючий орган;	Інфраструктурне середовище трансферу технологій сприяє вирішенню специфічних проблем комерціалізації технологій: надання венчурних інвестицій, зменшення рівня невизначеності, зниження трансакційних витрат.

Таблиця 4 (продовження)

	<p>3) здійснювати розробку системи прогнозів з використанням методів Форсайту, що дозволить більш об'єктивно визначати пріоритетні напрями інноваційного розвитку держави з відповідним ресурсним забезпеченням;</p> <p>4) створити професійну асоціацію інноваторів для поширення успішної практики комерціалізації технологій, професійного навчання (підвищення кваліфікації і професійної перепідготовки) фахівців;</p> <p>5) створити спеціальні патентні суди з вирішення питань захисту інтелектуальної власності.</p>	
--	---	--

Джерело: власна розробка авторів

Проаналізувавши особливості та умови ефективності трансферу технологій України можна зазначити, що він залежить від рівня розвитку і ефективності таких підсистем НІС: освіти, науки, інфраструктурної, ринкової, виробничої, освітньої, законодавчої підсистемам, а також якості макроекономічної політики. Таким чином, питання ефективної участі країни у процесах міжнародного трансферу технологій залежить від розвитку НІС та економіки країни в цілому.

Висновки. Присутність України на міжнародному ринку високотехнологічної продукції і в міжнародному трансфері технологій є надмірно низькою. Внутрішньо- і зовнішньоекономічне положення ускладнене технологічною багатокладністю економіки, недостатньою увагою до проблеми побудови національної інноваційної системи. Ефективний трансфер технологій в національну економіку та інтернаціоналізація ін-

новаційної діяльності стримуються рядом чинників, зокрема: низьким інноваційним попитом в національному господарстві; відсутністю достатньої кількості малих високотехнологічних підприємств; слабким зв'язком в підсистемі «освіта-наука-виробництво»; відсутністю пільг для інноваційно активних підприємств; нерозвиненістю венчурної індустрії; відсутністю стимулюючих механізмів трансферу технологій; слабкістю підсистеми захисту прав інтелектуальної власності. Вирішення цих проблем потребує вдосконалення державної політики в сфері трансферу технологій і включає нормативно-правові, економічні та організаційні групи заходів. Подальші дослідження пов'язані з вивченням та розглядом можливостей використання зарубіжного досвіду стимулювання трансферу технологій у вітчизняній економіці.

Список використаних джерел

1. Аналітична довідка «Стан розвитку науки і техніки, результати наукової, науково-технічної, інноваційної діяльності, трансферу технологій за 2013 рік». Державне агентство з питань науки, інновацій та інформатизації України. — К., 2014. — 180 с. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://old.dknii.gov.ua/?q=system/files/sites/default/files/images/_за_2013_сокр_ок%2В.pdf.

2. Архієреєв С. І. Розвиток трансферу технологій як необхідна передумова інтеграції України у світову економіку / С. І. Архієреєв, Т. В. Тарасенко [Електро-

ний ресурс]. — Режим доступу : <http://old.niss.gov.ua/Monitor/Oktober/7.htm>.

3. Мулякова-Бочі А. К. Формування та оцінка технологічного платіжного балансу України в контексті інноваційного розвитку [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://archive.nbu.gov.ua/e-journals/eui/2012_1/PDF/12makkir.pdf.

4. Наукова та інноваційна діяльність. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

5. Платіжний баланс [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=44464.

6. Якубівська Ю. Комерціалізація об'єктів інтелектуальної власності в контексті міжнародного трансферу технологій / Ю. Якубівська // Економічний простір. — Дніпропетровськ: ПДАБА, 2011. — № 50. — С. 296–304.

7. Федулова Л. І. Розбудова системи трансферу технологій – важлива умова впровадження кластерної моделі розвитку економіки України / Л. І. Федулова // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону. — 2011. — Вип. 7(2). — С. 275–284.

8. Хаустов В. К. Трансфер технологій в інноваційних процесах України та Білорусі / В. К. Хаустов // Економіка і прогнозування. — 2012. — № 2. — С. 24–34.

9. The Global Competitiveness Report [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.weforum.org/issues/global-competitiveness>.

10. Global innovation index [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.globalinnovationindex.org>.

11. Proposed Standard Method of Compiling and Interpreting Technology Balance of Payments Data (TBP Manual), Paris. OECD (1990), – 84 p.

JEL CLASSIFICATION: L24, O14

THE PARTICIPATION OF UKRAINE IN THE PROCESSES OF INTERNATIONAL TECHNOLOGY TRANSFER IN THE CONTEXT OF PROVIDING COMPETITATIVE ADVANTAGES

Alina M. PROSHCHALYKINA

Candidate of Science in Economics, Associate Professor of Economic Theory, Innovation and International Economics Department, Cherkasy National University named after Bogdan Khmelnytsky

Viktoriiia A. KRASNOMOVETS

Candidate of Science in Economics, Research Worker of Research Centre of the University of Banking of the National Bank of Ukraine (Kyiv)

Summary. Specific of Ukrainian participation in the international transfer of technologies is studied, that consists, from one side, in inadequately subzero part in the world market of technologies and, from other, in absence of purposeful actions for activation of innovative activity. The basic indexes of participation of Ukraine in the international

transfer of technologies are analysed. Basic factors that prevent to strengthening of native economies integration of in the world markets of technologies are certain. The suggestions for intensifications of technologies transfer in Ukraine are defined, that is incorporated in normatively-legal, economic and organizational groups.

Key words: *transfer of technologies, national innovative system, innovative process, commercialization, hi-tech products, competitiveness.*

At the current stage of the world economy development, technology transfer like the whole innovative process takes place under the influence of globalization and synchronization of technological shifts. It allows the countries that lag behind according to their social-economic development to reduce the gap due to the formation of national innovative system and the import of critical technologies. Therefore, finding the conditions for the activation of technological transfer, developing the ways for the efficient involvement of Ukraine in the world technology market are important and urgent tasks.

The goal of the research is the development of recommendations for activating the involvement of Ukraine in the processes of international technology transfer.

The main conclusions of the research can be used in the formation of the ways for Ukraine's involvement in the international technology transfer and in the development of the state innovative strategy.

The features of Ukraine's involvement in the international technology transfer are found; they are, on the one hand, inadequate low share on the world

technology market, and, on the other hand, the lack of concerted action to enhance innovation. The main indicators of Ukraine's involvement in the international transfer of technologies are analyzed. The main factors to hinder the increase of national economy integration into the world technology markets are found. The efficient technology transfer in the national economics and internationalizing of innovative activity are constrained by the following factors: low innovative demand in the national economy; the lack of a sufficient number of small high-tech companies; the weak link in the "education-science-production" subsystem; the lack of incentives for innovatively active enterprises; the underdeveloped venture industry; the lack of incentive mechanisms for technology transfer; the weakness of IPR protection subsystem. The main factors hindering the enhancement of national economy integration to the world technology markets are determined. The solution of these problems requires the improvement of state policy in the sphere of technology transfer and includes legal, economic and organizational measures.

References:

1. Analitichna dovidka «Stan rozvytku nauky i tekhniky, rezultaty naukovoï, naukovo-tekhnichnoi, innovatsiinoï diïalnosti, transferu tekhnolohii za 2013 rik» [Analytical Reference “The state of science and technology, the results of scientific, technical, innovation, technology transfer for 2013”]. K., 2014. Retrieved from http://old.dknii.gov.ua/?q=system/files/sites/default/files/images/_za_2013_sokr_ok%2B.pdf.
2. Arkhiireiev S. I., Tarasenko T. V. Rozvytok transferu tekhnolohii yak neobkhidna peredumova intehratsii Ukrainy u svitovu ekonomiku [Development of technology transfer as a prerequisite for Ukraine’s integration into the world economy]. Retrieved from <http://old.niss.gov.ua/Monitor/Oktober/7.htm>.
3. Muliakova-Bochi A. K. Formuvannia ta otsinka tekhnolohichnoho platizhnoho balansu Ukrainy v konteksti innovatsiinoho rozvytku [Formation and evaluation process payment balance of Ukraine in the context of innovation development]. Retrieved from http://archive.nbu.gov.ua/e-journals/eui/2012_1/PDF/12makkir.pdf.
4. Naukova ta innovatsiina diïalnist. Ofitsiinyi sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [Research and innovation. The official website of the State Statistics Service of Ukraine]. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
5. Platizhnyi balans [Balance of payments]. Retrieved from http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=44464.
6. Yakubivska Yu. (2011) Komertsializatsiia obiektiv intelektualnoi vlasnosti v konteksti mizhnarodnoho transferu tekhnolohii [Commercialization of intellectual property in the context of international technology transfer]. *Ekonomichnyi prostir. Dnipropetrovsk: PDABA*, 50, 296–304.
7. Fedulova L. I. (2011) Rozbudova systemy transferu tekhnolohii – vazhlyva umova vprovadzhenia klasternoi modeli rozvytku ekonomiky Ukrainy [Building system technology transfer – an important condition for the introduction of cluster model of development of economy of Ukraine]. *Aktualni problemy rozvytku ekonomiku rehionu*, Vol. 7(2), pp. 275–284.
8. Khaustov V. K. (2012) Transfer tekhnolohii v innovatsiinykh protsesakh Ukrainy ta Bilorusi [Transfer of technology innovation processes in Ukraine and Belarus]. *Ekonomika i prohnouzuvannia*. Vol. 2, pp. 24–34.
9. The Global Competitiveness Report Retrieved from <http://www.weforum.org/issues/global-competitiveness>.
10. Global innovation index Retrieved from <http://www.globalinnovationindex.org>.
11. Proposed Standard Method of Compiling and Interpreting Technology Balance of Payments Data (TBP Manual), Paris. OECD (1990), 84 p.

УДК 304.4: 336(3)

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ

Інна Олексіївна ДОЦЕНКО

к.е.н., доцент кафедри фінансів та банківської справи Хмельницького національного університету

Руслана Степанівна КУКУРИЧКО

магістр спеціальності «Фінанси і кредит» Хмельницького національного університету

E-mail: nazarkukurichko@mail.ru

Анотація. У статті розглянуто основні аспекти у функціонуванні складових соціальної політики зарубіжних країн, виявлено й узагальнено тенденції щодо сучасних напрямків розвитку та реформування. Висвітлено механізми фінансування системи соціального забезпечення зарубіжних країнах, розглянуто їх будову на прикладі конкретних країн.

Аннотация. В статье рассмотрены основные аспекты в функционировании составляющих социальной политики зарубежных стран, выявлены и обобщены тенденции относительно современных направлений развития и реформирования. Отражены механизмы финансирования системы социального обеспечения зарубежных странах, рассмотрено их строение на примере конкретных стран.

Ключові слова: *державна соціальна політика, соціальний захист населення, фінансове забезпечення, соціально економічний розвиток.*

Ключевые слова: *государственная социальная политика, социальная защита населения, финансовое обеспечение, социально экономическое развитие.*

Постановка проблеми. На сьогодні значної актуальності набувають питання фінансового забезпечення соціального захисту населення. Це пов'язано з низкою причин, основною з яких можна вважати незадовільний стан соціальної політики, як наслідок, невдоволеність значної частини населення соціальними гарантіями. В умовах сьогодення назріла необхідність активізації соціальної ролі держави, відпрацювання механізму взаємодії держави й суспільства в соціальній сфері, забезпечення гідних умов життя, що сприятиме зростанню добробуту громадян.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретико-методологічні та прикладні питання розробки соціальної політики, які висвітлюють різні аспекти соціально-трудої сфери, у тому числі проблеми становлення, функціонування і регулювання соціального забезпечення населення знайшли відображення у працях таких провідних вітчизняних і зарубіжних вчених, як В. Антропов, Н. Балтачєєва, Н. Баранова, У. Беверідж, І. Гнибіденко, А. Гриненко, О. Грішнова, Л. Ерхард, Т. Кір'ян, С. Коваль, А. Колот, С. Корєцька, С. Мельник, Е. Лібанова, О. Макарова,

В. Новіков, О. Новікова, В. Ойкен, О. Пищуліна, Н. Римашевська, Л. Ткаченко та інших.

Аналіз наукових джерел свідчить, що існує потреба в подальшому теоретичному обґрунтуванні та узагальненні світового досвіду фінансового забезпечення населення.

Метою статті є дослідження зарубіжного досвіду фінансування соціального захисту населення та виявлення можливостей його адаптації до національних умов.

Обґрунтування отриманих наукових результатів. Фінансування системи соціального забезпечення безпосередньо впливає на розподіл доходів населення шляхом перерозподілу ресурсів, які акумулюються у вигляді внесків або податків сплачених певними економічно активними особами, підприємствами та установами на користь інших залежних осіб. Отже, наслідком впливу системи соціального забезпечення на розподіл доходів і споживання між різними домашніми господарствами може бути зміна їх сукупних обсягів. Розподіл доходів позначається на структурі та обсязі сукупного попиту і, отже, на розмірі ВВП [1].

Залежно від рівня розвитку економіки, національні системи соціального забезпечення перерозподіляють до 30 % ВВП [2, с. 116]. На сучасному етапі в Європейському Союзі продовжується зниження частки ВВП, що спрямовується на соціальні виплати. Європейські країни суттєво різняться за обсягом соціальних видатків у відсотках до ВВП. Якщо Швеція, Франція, Данія, Австрія витрачають на соціальні виплати до тре-

тини ВВП, то Ірландія, Словаччина, Чехія лише близько 16 % [3].

Для того щоб визначити, які видатки належать до соціальних, можна використати класифікацію соціальних видатків, що застосовується Організацією економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР), згідно якої соціальні видатки згруповані за дев'ятьма категоріями (табл. 1).

Таблиця 1

Класифікація соціальних видатків, що застосовується Організацією економічного співробітництва і розвитку [4]

Категорія видатків	Вид забезпечення
Піклування про літніх людей	Звичайні пенсії, пенсії особам, які достроково пішли у відставку, допомога на дому та послуги за місцем проживання
Піклування про членів сімей військовослужбовців та постраждалих у катастрофах	Пенсії та допомога на поховання;
Допомога у разі неієздатності ті тимчасової непрацездатності	Послуги з догляду, допомога у разі неієздатності, допомога постраждалим від аварії на робочому місці та допомога у разі нещасних випадків, виплати у зв'язку з непрацездатністю працівників;
Охорона здоров'я	Видатки на лікування у стаціонарних медичних закладах та амбулаторне лікування, оплата медичних препаратів та виплати на превентивне лікування;
Сім'я та діти	Допомога на дитину та пільгові кредити, допомога по догляду за дитиною, допомога при вагітності та при пологах, допомога садинок батькам;
Діяльність щодо розвитку ринку праці	Послуги з працевлаштування, фінансування освітніх заходів для молоді та заходів з працевлаштування для непрацездатних;
Соціальна підтримка в разі безробіття	Допомога у разі безробіття, компенсації у разі звільнення, компенсації за дострокове звільнення, пов'язане з кон'юнктурою ринку;
Забезпечення житлом	Грошова допомога на купівлю та найм житла;
Інші заходи соціального захисту	Грошова допомога, яку не можна віднести до інших категорій, призначена малозабезпеченим верствам населення (наприклад, допомога на придбання продуктів харчування чи одягу, поширена в деяких країнах, які не є членами ОЕСР), а також інші соціальні послуги та заходи соціального захисту.

Таким чином, на формування системи соціального забезпечення впливає механізм групування соціальних видатків.

В цілому, до соціальних видатків відноситься забезпечення через державні (або приватні) установи соціальних допомог та інших виплат, що надаються домогосподарствам і приватним особам з метою надання підтримки в ситуаціях, які негативно позначаються на їх матеріальному становищі. Такі допомоги надаються у грошовій або у натуральній формі у вигляді товарів та послуг [4].

Приймаючи до уваги класифікацію соціальних видатків за методологією ОЕСР, в Україні до

соціальних видатків слід віднести: видатки зведеного бюджету на соціальний захист та соціальне забезпечення, охорону здоров'я, забезпечення житлом окремих категорій громадян та видатків державних цільових фондів соціального страхування.

Одним з важливіших питань, що виникає у зв'язку із фінансуванням систем соціального забезпечення, є обрання механізму фінансування, за допомогою якого розподіляються ресурси та забезпечується фінансова рівновага між надходженнями та витратами до системи соціального забезпечення. В практиці розрізняють два механізми фінансування системи соціального забез-

печення: шляхом податків та за рахунок страхових внесків.

Базою для фінансування шляхом податків можуть бути особисті доходи, капітал, прибуток або споживання (наприклад, податок на додану вартість). У цьому сенсі фінансування соціальних допомог є частиною загального бюджетного процесу, що знаходиться під державним контролем.

Механізм фінансування за рахунок податкових надходжень найчастіше пов'язаний із універсальними програмами допомоги, виплатами допомог усім мешканцям. Право на отримання соціальної допомоги в країнах ЄС зазвичай обумовлено тривалістю проживання. Так, для отримання допомоги в Іспанії необхідно проживання в країні від 3 до 5 років [5, с. 101]. У деяких країнах соціальна допомога надається всім, хто її потребує, в тому числі іноземцям, що законно проживають на території країни незалежно від тривалості проживання (Швеція, Фінляндія, Норвегія). В цих країнах соціальні послуги гарантуються як громадянські права. Прикладом універсальних допомог є універсальна пенсія за віком у Канаді, Данії і Новій Зеландії, яку іноді називають «демогрантом», а також послуги національних служб охорони здоров'я у Великій Британії та Італії. Ці допомоги є виразом солідарності на загальнодержавному рівні, на основі прав бенефіціаріїв як членів спільноти. Так, у багатьох країнах надання медичної допомоги, допомоги сім'ям з дітьми, а також підтримки осіб із низькими доходами фінансуються з державного бюджету.

Фінансування шляхом податків, як правило, здійснюється із коштів державного бюджету (Великобританія, Франція, Португалія, Ірландія), регіональних або місцевих бюджетів (Австрія, Швеція, Італія, Іспанія та ін.), а також на змішаній основі. Єдиним виключенням можна вважати Бельгію, де у фінансуванні програм соціальної допомоги поряд з державою беруть участь, так звані, благодійні союзи.

Особливістю механізму фінансування за рахунок страхових внесків є те, що фінансові ресурси, які використовуються для виплати соціальних допомог, збираються із роботодавців та найманих працівників, охоплених системою соціального забезпечення, у вигляді внесків, а

допомоги, які отримує працівник, засновані на його платежах до системи.

Внески відрізняються від податків тим, що зроблені внески підвищують рівень майбутніх соціальних допомог працівника. Податки використовуються для загальних витрат уряду, а платежі працівника не впливають на рівень допомог, які він отримує. Держава може також інколи залучатися до фінансування програми, або відповідно до встановленої формули, або шляхом субсидування, наприклад, покриваючи дефіцит. Якщо джерелом коштів є внески роботодавця і працівника (тобто без фінансування за рахунок податкових надходжень), програма називається самофінансованою. Внески можуть бути або однаковими для усіх, або залежати від доходів. Якщо вони стягуються з доходів, у багатьох випадках при визначенні застрахованого доходу використовуються максимальні та мінімальні розміри доходу. У більшості програм, що передбачають фінансування за рахунок внесків, облік сплачених внесків складає основу права для одержання допомог.

Суспільство зазвичай позитивно сприймає програми, що фінансуються за рахунок внесків, оскільки його учасники відчують зв'язок між власними внесками та допомогами. Разом з тим, програми, що фінансуються за рахунок внесків, іноді вимагають складних систем для підрахунку та збору внесків, що іноді може призвести до збільшення адміністративних витрат, зокрема, якщо допомоги розраховуються на основі минулих внесків. Обидва вищезазначені механізми фінансування включено до міжнародних трудових стандартів МОП [6].

Висновки. Існує багато систем фінансування, що можуть бути використані для фінансування допомог соціального забезпечення. На практиці широко використовуються декілька систем. Так звані змішані системи використовуються тоді, коли допомоги або група допомог фінансуються із використанням більш ніж однієї системи фінансування. Система соціального забезпечення повинна фінансуватися таким чином, аби було можливо здійснити виплату соціальних допомог в належний час та сплатити адміністративні витрати. Головна мета організації фінансів є забезпечення постійного виконання вимоги платоспроможності.

Список використаних джерел

1. Нікітчина О. В. Особливості формування інституту соціального захисту населення України (на прикладі Житомирської області) [Електронний ресурс] / О. В. Нікітчина. — Режим доступу : www.irbis-nbuv.gov.ua/.../cgiirbis_64.exe.
2. Управління соціальним забезпеченням: практичний посібник для членів правління установ соціального забезпечення в Центральній та Східній Європі. — Будапешт, Міжнародне бюро праці, 2005.
3. Поляк Н. О. Методологічні підходи щодо адаптації українських соціальних стандартів до стандартів Європейського кодексу соціального забезпечення / Н. О. Поляк // Вісник Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля. Серія. Економічні науки. — 2013. — № 7 (196), ч. 2. — С. 161–167.
4. Поляк Н. О. Порівняння українського законодавства у галузі соціального забезпечення з нормами Європейського кодексу соціального забезпечення / Н. П. Баранова, Н. О. Поляк // Актуальні питання кодифікації законодавства України. — Випуск 2. — К. : Інститут законодавства Верховної Ради України, 2010. — С. 11–16.
5. Антропов В. В. Социальная защита в странах Европейского союза. История, организация, финансирование, проблемы / В. В. Антропов. — М. : ЗАО «Издательство «Экономика», 2006. — 271 с.
6. Конвенція про мінімальні норми соціального забезпечення. Конвенція №102 / Конвенції та рекомендації, ухвалені міжнародною організацією праці. 1919-1964. Т.І. — МОП. — Женева. — 2001. — С. 554–563.

JEL CLASSIFICATION: G22, G28

FOREIGN EXPERIENCE FINANCIAL SOCIAL PROTECTION OF POPULATION

Inna O. DOTSENKO

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor of Khmelnytsk national university

Ruslana S. KUKURICHKO

Master of Khmelnytsk national university

Summary. In the article basic aspects are considered in functioning of constituents of social politics of foreign countries, tendencies are educed and generalized in relation to modern directions of development and reformation. The mechanisms of financing of the system of public welfare are reflected foreign countries, their structure is considered on the example of certain countries.

Key words: *public social policy, social defence of population, financial providing, socially economic development.*

In the conditions of present time of considerable actuality acquire the question of the financial providing of social defense of population. In the conditions of present time a coming to a head necessity of activation of social role of the state, working off the mechanism of cooperation of the state and society is for a social sphere, providing of deserving terms of life that will assist the increase of welfare of citizens. The aim of the article is research of foreign experience of financing of social defense of population and exposure of possibilities of his adaptation to the national terms.

On the modern stage the decline of part of GDP that heads for social payments proceeds in Europe Union. Europe countries substantially differ on the volume of social charges in percent to GDP. Thus, the mechanism of grouping of social charges influences on forming of the system of public welfare.

On the whole, to the social charges belongs providing through public (or private) institutions of social help and other payments, that get to home improvement and private persons with the aim of grant of support in situations that negatively affect their material position.

One of more important questions, that arises up in connection with financing of the systems of public welfare, electing of mechanism of financing, by means of that resources are distributed and a financial equilibrium is provided between receivables and charges to the system of public welfare, is. In practice distinguish two mechanisms of financing of the system of public welfare: by taxes and due to insurance payments.

By a base for financing by taxes there can be the personal incomes, capital, profit or consumption (for example, tax value-added). In this sense of financing of social help is part of general budgetary process that is under state control.

The feature of mechanism of financing due to insurance payments is that financial resources that is used for payment of social help gather from employers and hired workers overcome by the system of public welfare, as payments, and help, that is got by a worker, based on his payments to the system.

Thus, the system of public welfare must be financed thus, if it was maybe to carry out payment of social help duly and to pay administrative charges.

References

1. Nikitchyna O. V. Osoblyvosti formuvannia instytutu sotsialnoho zakhystu naseleння Ukrainy (na prykladi Zhytomyrskoi oblasti) [Features of forming

of institute of social defence of population of Ukraine (on the example of the Zhytomyr area)]. Retrieved from [http:// www.irbis-nbuv.gov.ua/.../cgiirbis_64.exe](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/.../cgiirbis_64.exe).

2. Upravlinnia sotsialnym zabezpechenniam: praktychnyi posibnyk dlia chleniv pravlinnia ustanov sotsialnoho zabezpechennia v Tsentralnii ta Skhidnii Yevropi (2005) [Management public welfare: a practical manual is for the members of rule of establishments of public welfare in Central and East Europe]. Budapesht, Mizhnarodne biuro pratsi.

3. Poliak N. O. (2013) Metodolohichni pidkhody shchodo adaptatsii ukrainskykh sotsialnykh standartiv do standartiv Yevropeiskoho kodeksu sotsialnoho zabezpechennia [Methodological approaches are in relation to adaptation of the Ukrainian social standards to the standards of the European code of public welfare]. Visnyk Skhidnoukrainskoho natsionalnoho universytetu im. V. Dalia. Seriia. Ekonomichni nauky. 7 (196), 161-167.

4. Poliak N. O. (2010) Porivniannia ukrainskoho zakonodavstva u haluzi sotsialnoho zabezpechennia

z normamy Yevropeiskoho kodeksu sotsialnoho zabezpechennia [Comparison of the Ukrainian legislation is in industry of public welfare with the norms of the European code of public welfare]. Aktualni pytannia kodyfikatsii zakonodavstva Ukrainy. K.: Instytut zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy.

5. Antropov V. V. (2006) Sotsialnaia zashchita v stranakh Evropeiskoho soiuza. Istorija, orhanizatsiia, finansirovanie, problem [Social defence is in the countries of the European union. History, organization, financing, problems]. M.: ZAO «Izdatelstvo «Ehkonomika».

6. Konventsiiia pro minimalni normy sotsialnoho zabezpechennia. Konventsiiia 102 (2001) [Convention is about the minimum norms of public welfare. Convention 102]. MOP.: Zheneva.

УДК 331.108.26

СТРАТЕГІЇ МЕНЕДЖМЕНТУ ПЕРСОНАЛУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ РОЗВИТКУ ОРГАНІЗАЦІЇ

Катерина Сергіївна КАЛИНЕЦЬ

к.е.н., старший викладач кафедри економіки та управління персоналом Львівського інституту банківської справи УБС НБУ (м. Київ)

E-mail: katerynakalynets@gmail.com

Анотація. У статті розглядаються стратегічні можливості розвитку організацій через призму політичної, економічної та соціальної нестабільності. Проведено аналіз динаміки функціонування ринку праці. Визначено основні тенденції та можливості формування стратегії менеджменту персоналу в сучасних умовах розвитку організацій.

Аннотация. В исследовании рассматриваются возможности развития организаций через призму политической, экономической и социальной нестабильности. Проведен анализ динамики функционирования рынка труда. Определены основные тенденции и возможности формирования стратегии менеджмента персонала в современных условиях развития организаций.

Ключові слова: середовище функціонування організацій, національна та міжнародна безпека, управління персоналом, стратегія менеджменту персоналу.

Ключевые слова: среда функционирования организаций, национальная и международная безопасность, управление персоналом, стратегия управления персоналом.

Постановка проблеми. В сучасних умовах економічної, політичної та соціальної нестабільності в Україні, існує глобальна загроза як міжнародної, так і національної безпеки країни, яка супроводжується неефективним використанням корпоративних ресурсів для забезпечення стабільного розвитку підприємства на внутрішньому та зовнішньому ринках. В умовах непередбачуваності зовнішнього середовища розвитку організацій, особливо важливе значення займає згуртованість та конкурентноздатність внутрішньої організаційної структури компаній. Зокрема системи менеджменту та мотивації, технології виробництва та, що особливо важливо, персоналу. Власне персонал може виявитися тим критичним фактором, що визначає успіх або невдачу організації, а висококваліфікований спеціаліст у сфері управління персоналом може стати фактичним лідером компанії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Система управління персоналом є об'єктом досліджень таких відомих вчених-економістів, як М. Альберт, Ю. Битяк, А. Бовтрук, В. Паращук, О. Дьяченко, Г. Зайцев, А. Єгошин, Н. Лашманова, М. Маскон, Б. Мільнер, А. Саакян, Т. Санталайнен, В. Співак, Ф. Хедоурі, В. Храмов,

Е. Панченко, М. Виноградський та ін. Віддаючи належне науковим напрацюванням цих вчених з проблематики менеджменту персоналу, слід зауважити, що дослідження стратегічних напрямів управління персоналом в умовах економічної нестабільності ще не отримало належної систематизації. Розробки з цієї проблематики не мають чіткого узгодження між пропозиціями наукових установ та можливостями їх практичного застосування.

Метою статті є дослідження стратегічних напрямів управління організацій в сучасних кризових умовах розвитку зовнішнього середовища. Важливість такого дослідження визначається, насамперед, зниженням основних фінансових показників функціонування організацій та скороченням чисельності їх персоналу. В нашому баченні можливостей розвитку компаній, враховуючи кризові явища політичного, економічного та соціального життя країни, перспективним напрямом є зміцнення та підсилення внутрішньої соціально-організаційної структури компаній.

Обґрунтування отриманих наукових результатів. В Україні, враховуючи сучасні економічні, політичні та соціальні умови господарювання, гостро постала проблема безпеки і розвитку

національного «економічного організму», який нерозривно пов'язаний із підприємницькою діяльністю. Економічну безпеку підприємств слід розглядати як особливий стан системи, який забезпечує захищеність її елементів і зв'язків від деструктивного впливу внутрішніх і зовнішніх чинників країни-реципієнта [1, с. 53]. Слід зазначити, що з точки зору теорії міжнародних відносин у змісті міжнародної та національної безпеки закладено різні сутнісні наповнення. Загалом, безпека – категорія, що відображає такий стан міжнародних відносин, при якому забезпечуються фундаментальні національні інтереси усіх суб'єктів світової політики [1, с. 48]. Виходячи з цього, національна безпека – це політика, а міжнародна безпека, – це явище.

Загрозу національної безпеки країни частково пов'язують із впливом сукупності деструктивних факторів і загроз, притаманних зовнішньому міжнародному середовищу. Особливо гостро постає дана проблема в умовах глобальних трансформацій світового господарства. Тому безпека зовнішньоекономічної діяльності, як складова підприємництва, стає фундаментальним елементом у системі забезпечення його конкурентоспроможності [2, с. 68].

Нині важко аналізувати дієві механізми ринкового середовища і їх вплив на розвиток організацій. Адже головна проблема забезпечення ефективного функціонування підприємства полягає в управлінні ризиками та мінімізації загроз і нівелюванні впливу зовнішніх деструктивних факторів, настання яких прямо не залежить від зусиль підприємств. В сучасних умовах це стає неможливим. Тому нині активно розгортається тренд нейромеджменту, знаходячи своє відображення в таких напрямках, як поведінкова економіка та поведінкові фінанси [3, с. 38]. Це пояснюється тим, що для успішного фінансового моделювання потрібно вміти прогнозувати поведінку людей, тобто розуміти їх мотиви, стимули тощо. Такі вміння дозволять зміцнити організації «з середини» та подолати труднощі, пов'язані із нестабільністю зовнішніх чинників. Отже, нині проблема управління персоналом є надзвичайно актуальною. Власний персонал організації є єдиним ресурсом, що здатен забезпечити конкурентоздатність та фінансову незалежність компанії.

У вітчизняній управлінській практиці поняття «управління персоналом» нівелювалося тривалий період часу, натомість в системі управління кожної організації існувала підсистема управління кадрами та соціального розвитку колективу.

Однак значення і роль таких підсистем у стратегії розвитку організації мало виключно формальний характер. Натомість, основні завдання щодо формування, навчання та підвищення кваліфікації працівників виконували лінійні керівники, які не мали достатньої кваліфікаційної підготовки. Тому нерозвиненість системи управління персоналом, невідповідність керівників до цього має негативний вплив, і ще більше перешкоджає ефективній діяльності суб'єктів господарювання.

Управління персоналом є елементом соціального управління, під яким розуміють управління людьми та їх колективами [4, с. 42]. Поняття «управління персоналом організації» охоплює сукупність організаційних заходів, спрямованих на оптимальне кількісне та якісне формування персоналу та повне використання його можливостей у процесі діяльності цих організацій [5, с. 67]. Воно передбачає формування політики відбору та добору персоналу, навчання та обмін досвідом, розвиток кар'єри працівників, формування мотиваційної стратегії, управління конфліктами, командування тощо. Власне усвідомлення керівництвом організації того факту, що однією з головних умов реалізації корпоративної стратегії є задоволення соціальних потреб працівників, вважається ключовим моментом у методології управління персоналом. Іншими словами можна сказати, що чим привабливішою для працівників, з точки зору задоволення їх соціальних потреб, є організація, тим ефективнішим буде функціонування даної організації. Тобто, мотивація працівників, створення сприятливих умов праці, розвиток партнерського ставлення до організації та інші заходи направлені на розвиток персоналу, є механізмом, що забезпечує безперебійне функціонування організації.

Особливо важливо враховувати такий підхід в сучасних умовах економічної та політичної кризи в Україні. Адже, нині Україна класифікується міжнародними рейтинговими агентствами, як країна, що знаходиться в переддефолтному стані [6]. Особлива загроза існування організації різних сфер діяльності зумовлена девальвацією національної валюти на 90 %, та підвищенням рівня інфляції (за прогнозами голови НБУ В. Гончарової інфляція у 2015 році становитиме 25 %), скороченням промислового виробництва в країні на 9,4 % через АТО на Сході, різким відтоком фінансових ресурсів із банківської системи (у 2014 р. вкладники вилучили з банків 34,3 млрд грн і понад 7 млрд дол США) [6]. Через девальвацію і зниження доходів населення різко скорочу-

ється товарообмін та споживання різних послуг на споживчому ринку країни.

Така політична нестабільність та фінансова і економічна криза в Україні беззаперечно негативно відображається на стані українського ринку праці. Із досвіду економічної кризи 2008 р., яка супроводжувалася глобальним скороченням персоналу організацій різних сфер діяльності (окремі компанії скоротили до 40 % власних співробітників), на вітчизняному ринку праці невдовзі значно зростає кількість безробітних [7]. Водночас, негативним наслідком сучасної економічної кризи є зниження ефективності і мотивації у роботі зайнятого населення, оскільки роботодавці не можуть гарантувати індексації заробітних плат своїх працівників в залежності від збільшення індексу споживчих цін чи індексу інфляції. Разом з тим, за прогнозами спеціалістів, можливості кар'єрного росту і розвитку для багатьох співробітників у 2015 році будуть обмежені, натомість спостерігатимуться тенденції до суміщення професій. Погіршує ситуацію на ринку праці й те, що через нестабільність багато іноземних компаній приймають рішення скоротити, або взагалі закрити представництва в Україні [7].

Парадоксальним в такій ситуації виглядає той факт, що за оцінками фахівців рекрутингового порталу rabota.ua, у 2014 р. кількість вакансій зросла на 37 %, а резюме – на 20 % [6]. Це пояснюється тим, що в Україні продовжують активно розвиватися ІТ-сектор та торгівля, які пропонують найбільше вакансій на ринку. Однак конкуренція за робоче місце невпинно зростає. Це дає можливість роботодавцям відібрати більш кваліфікований персонал за нижчого рівня заробітної плати [8]. Також на збільшення пропозиції ринку праці впливає переселене населення з Криму і зони АТО, яке теж суттєво «демпінгує» рівень заробітної платні.

З метою врегулювання споживчого ринку та забезпечення фінансової стабільності організацій необхідно якісно змінити стратегію управління персоналом, як найважливішої підсистеми загальної стратегії організації. Така стратегія передбачає формування довгострокової програми конкретних дій з реалізації концепції використання і розвитку потенціалу персоналу з метою забезпечення її стратегічної конкурентної переваги.

Більшість сучасних організацій дотримуються стратегії лідерства в управлінні персоналом, яка орієнтована на залучення і закріплення працівників масових професій середньої кваліфіка-

ції та їх навчання для підтримки стабільного розвитку організації. Однак, в сучасних умовах така стратегія є неефективною. Натомість потрібно обрати нову стратегію управління персоналом, що складатиметься з планів або «програм дій» компанії на незначний період часу. Власне короткостроковість є надзвичайно важливим елементом планування діяльності в кризових умовах. Нова стратегія повинна базуватися на аналізі внутрішнього середовища організації, її прогнозу щодо персонального розвитку працівників – у вигляді системи аргументованих заяв про напрями вдосконалення майбутнього стану персоналу. Інструментами реалізації такої стратегії є поточна кадрова робота, керівництво персоналом, заходи щодо його розвитку, підвищення кваліфікації, вирішення соціальних проблем, винагорода і мотивація.

Менеджери компаній повинні зрозуміти, що зовнішні перешкоди діяльності компаній дають можливість зосередитися на оздоровленні їх внутрішньої організаційної структури. В даному контексті, під оздоровленням компанії ми розуміємо співставлення посадових обов'язків працівників організацій із рівнем їх кваліфікації та доцільністю виконання визначених завдань.

Водночас, для стабілізації ринку та забезпечення його відповідності законами попиту і пропозиції, в умовах зниження фінансової платоспроможності населення країни, виробники благ повинні забезпечити пропорційне зменшення пропозиції товарів на ринку. Цього можна досягнути двома способами: зменшенням продуктивності праці через звільнення частини персоналу, або шляхом скороченням випуску продукції та збереженням робочих місць.

Перший спосіб дозволяє організаціям працювати за рахунок економії витрат на виплату заробітної плати. Його застосовували 42 % вітчизняних компаній (дані опитування НБУ) під час кризи 2009 р. [5, с. 3]. Це дозволило переглянути концепцію управління персоналом організацій і змінити стратегію відбору працівників від рекомендаційного до якісного пріоритету. Тобто, спостерігалось скорочення малокваліфікованих спеціалістів. Таким чином у кінці 2009 р. на вітчизняних організаціях сформувалася команда конкурентоздатних працівників, які змогли врегулювати власну діяльність у складний період та зміцнити свою соціальну структуру. Однак, після стабілізації зовнішнього середовища функціонування організацій, більшість керівників змушені були по-новому відбирати персонал в умовах об-

меженості ресурсів та часу.

Разом з тим, негативним явищем масового скорочення персоналу у 2009 р. є ігнорування основної цілі – економії витрат фінансових ресурсів. За офіційними даними у 2009 році було звільнено 350 тис. осіб в організаціях різних сфер діяльності [9, с. 3]. Скорочення чисельності працівників відбувалося без жодної прив'язки роботи кожного з них до персонального внесу в загальну ефективність діяльності організацій, та не передбачало зниження витрат на персонал. У цьому випадку слід було б проаналізувати, наскільки віддача тих чи інших підрозділів підприємства чи організації відповідає очікуваним результатам діяльності. За словами директора Академії практичної психології Олександра Кримова «Закон Паретто ніхто не скасовував. Найімовірніше, 20 % ваших працівників отримує 80 % фонду оплати праці. І навпаки, 20 % працівників приносять 80 % користі. Ось тільки ці 20 і 20 % на жаль, не завжди ті ж самі люди.» [10].

Враховуючи проблеми та недоліки кризи 2008 року, принциповою позицією сучасних організацій повинно стати прагнення зберегти зайнятість власного персоналу за умов меншого виробничого навантаження. Адже, наслідки кризи 2008 року існують дотепер і проявляються через:

- різке зростання вимог роботодавців до персоналу (освіта і досвід роботи) і навпаки (незалежно від реальної цінності працівники вимагають високої заробітної плати, повного соціального забезпечення тощо);

- дефіцит досвідчених та професійних інженерів і кваліфікованих робітників;

- надмірне залучення дешевої робочої сили на шкоду якості й продуктивності праці;

- надлишок менеджерів, юристів і економістів, підготовлених на діяльність в умовах незмінності середовища розвитку організації.

В таких умовах масове звільнення професіоналів є малоефективним, оскільки згодом важко залучити досвідчених робітників, інженерів і фахівців. Водночас, просто залучити працівника, з точки зору конкурентоздатності персоналу, вже недостатньо – його доводиться навчати. Нині керівники повинні зрозуміти, що після стабілізації зовнішнього середовища організації, прибічники надмірних скорочень витратять значну кількість ресурсів на добір, навчання та адаптацію персоналу.

Отже, за нинішніх умов стратегія управління персоналу повинна спрямовуватися на збереження найкращих співробітників та оновлення

колективу. Зараз керівники мають особливу можливість замінити «середніх» та «слабких» співробітників «сильними», які були недооцінені конкурентами. У світовій практиці такий підхід має назву «полювання за головами» (headhunting), тобто переманювання висококваліфікованих фахівців з однієї компанії в іншу.

Нині менеджери повинні розуміти, що криза надає виключну можливість перевірити лояльність співробітників, залучити нових фахівців й навіть зміцнити позиції у цих сегментах ринку. Адже менш фінансово стійкі конкуренти можуть не витримати економічних та політичних змін і залишити своїх споживачів для інших, стійкіших компаній. Саме криза є тим фактором, який, за грамотного керівництва, дає унікальний поштовх для розвитку організації, її внутрішнього вдосконалення, вирішення неузгоджень та прогалин на які не вистачало часу у запеклій конкуренції. Для діяльності організацій і успішного подолання ними кризових явищ, необхідно здійснити ряд заходів, а саме:

- переглянути власні витрати, встановивши жорсткий контроль виконання встановлених нормативів. Особливу увагу варто приділити статтям витрат, обмеження яких може збільшити ефективність роботи, не порушуючи виробничого процесу. Такі затрати мають найбільшу питому вагу. Так, лише 10 % підприємців заощаджує на канцтоварах та устаткуванні; а запровадження необґрунтованих обмежень лише погіршує продуктивність праці;

- у випадку зміни організаційної структури необхідно дотримуватися наступного принципу: наш персонал не отримує, а заробляє своє утримання;

- усі необхідні скорочення повинні здійснюватися з чітким дотриманням трудового законодавства України (дії в правовому полі дешеві);

- необхідно приділяти величезну увагу не лише рівню заробітних плат, а й колу обов'язків, що покладаються на спеціалістів. Відповідно до цього керівництво повинно залишати тих спеціалістів, які після об'єднання вакансій можуть впоратися із розширенням кваліфікаційних обов'язків. водночас, для працівників, які залишилися в організації потрібно переглянути соціальні програми та пільги, що надавалися понад законодавчо встановлені норми.

- не можна звільняти працівників, на навчання яких організація витратила значні кошти, оскільки такі працівники є скарбом для конкурента. Водночас, не бажано звільняти постачаль-

ників (з їхніми контактами), бухгалтерів (з їх особливим досвідом) та прибиральників (вони формують репутацію компанії).

- необхідно переглянути структуру керівництва організації та об'єктивно оцінити їх роботу в контексті загальної ефективності роботи організації.

- варто переглянути можливість передання низки непрофільних функцій, що виконуються в організації в управління професійним підрядникам (бухгалтерія, ІТ, охорона тощо).

Отже, політична, економічна та соціальна нестабільність є загрозою для безпечного розвитку

організацій. Однак, за умов грамотного менеджменту, можливим є вдосконалення їх діяльності шляхом зміцнення внутрішнього середовища функціонування. Особливо важливе значення в цьому процесі займає система менеджменту персоналу, яка, за умови належного рівня кваліфікації, здатна диверсифікувати ринок, розпочати нові напрями діяльності тощо. Тому основою стратегії менеджменту персоналу є залучення та утримання висококваліфікованих спеціалістів та формування їх конкурентноздатної команди.

Список використаних джерел

1. Економічна безпека України: сутність і напрями забезпечення / В. Т. Шлемко, І. Ф. Зінько: монографія. — К. : НІС, 1997. — 144 с.

2. Моделювання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство / В. М. Геєць, М. О. Кизим, Т. С. Клебанова, О. І. Черняк та ін.; За ред. В. М. Гейця: Монографія. — Харків : ВД "ІНЖЕК", 2006. — 240 с.

3. Чарльз С. Джейкобс. Нейроменеджмент. — Companion Group, 2011. — 208 с.

4. Виноградський М. Д., Виноградська А. М., Шкапова О. М. Управління персоналом. 2-ге видання: навч. посіб. — К. : Центр учбової літератури, 2009. — 502 с.

5. Саакян А. К. Управление персоналом в организации / А. К. Саакян, Г. Г. Зайцев, Н. В. Лашманова. — СПб. : Питер, 2001. — 176 с.

6. Економічна криза в Україні в цифрах (ВІЗУАЛІЗАЦІЯ). [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://texty.org.ua/pg//news/textynewseditor/>

[read/57032/Jekonomichna_kryza_v_Ukrajini_v_cyfrah_VIZUALIZACIJA](http://texty.org.ua/pg//news/textynewseditor/read/57032/Jekonomichna_kryza_v_Ukrajini_v_cyfrah_VIZUALIZACIJA).

7. Іноземні компанії в Україні скорочують персонал. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://economics.unian.ua/soc/915099-inozemni-kompaniji-v-ukrajini-skorochuyut-personal.html>.

8. Новікова А. І. Роль інформаційних технологій в управлінні мотивацією праці. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://vup1.blogspot.com/p/3.html>.

9. Рябцев Г. Л. Тенденції українського ринку праці в період економічної кризи (на прикладі паливної галузі). [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.academy.gov.ua/ej//Ryabtsev.pdf.

10. Живем как на вулкане [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://megarost.ru/profile/143/article/2357.html>.

JEL CLASSIFICATION: M12, M50

THE STAFF-MANAGEMENT STRATEGY IN MODERN CONDITIONS OF DEVELOPMENT ORGANIZATION

Kateryna S. KALYNETS

Candidate of Science in Economics, senior Lecturer of the Department of Economics and Management Resources of Lviv Banking Institute of the University of Banking of the National Bank of Ukraine

Summary. The article analyzes the strategic opportunities of organizations through the prism of political, economic and social instability. The analysis of labor market dynamics. The main trends and

opportunities formation of strategy management personnel in modern conditions of development organizations.

Key words: *environment functioning organizations, national and international security, human resource management, human resource management strategy.*

In modern terms of economic, political and social instability in Ukraine, takes a particular importance cohesion and competitiveness of the internal organizational structure of companies. In Ukraine, given the current economic, political and social economic conditions, acute problem of national security and “economic organism”, which is inextricably linked to the business.

Undeveloped domestic personnel management system has a negative impact on the effectiveness of the entity. However, the motivation of employees, creating favorable conditions, the development of participatory attitude to the organization and other measures aimed at staff development, a mechanism that provide a successful functioning of the organization.

Especially important to consider this approach in the present conditions of economic and political crisis in Ukraine. After devaluation and reduced incomes drastically reduced the exchange of goods and consumption of various services in the consumer market. Settlement of the consumer market and ensuring financial stability organizations involves the formation of long-term program of specific actions to implement the concept of use and capacity building of staff. Managers of companies must understand that external obstacles of companies make it possible to focus on the recovery of their internal organizational structure. However, for stabilization market and to ensure its compliance with the laws of supply

and demand goods manufacturers have to provide a proportional decrease in supply of goods on the market. This can be achieved in two ways: a decrease in labor productivity through the liberation of the personnel, or by reducing the production and conservation of jobs.

So in the present situation of personnel management strategy should be directed to saving best employees and upgrade team. For activities of organizations and successful overcoming crisis, it is necessary to take a number of measures, including:

- revise their costs by setting strict monitoring of established standards;
- observance of labor legislation of Ukraine;
- should be paid to great attention not only wages, but also a circle of duties assigned to specialists;
- You can not dismiss employees for training which the organization was spending a lot of money, because these workers is a treasure for a competitor;
- necessary objectively assess management performance in the context of the overall effectiveness of the organization;
- transfer of non-core functions performed by the organization in the management of professional contractors (accounting, IT, security, etc.).

The political, economic and social instability is a threat to safe development organizations. Therefore, the basis of personnel management is to attract and retain highly skilled professionals and the formation of a competitive team.

References

1. Shlemko V. T., Zinko I. F. (1997) *Ekonomichna bezpeka Ukrainy: sutnist i napriamky zabezpechenia* [The economic security of Ukraine: the nature and direction of software]. K. : NIS.
2. Heiets V. M., Kyzym M. O., Klebanova T. S., Cherniak O. I. (2006) *Modeliuvannia ekonomichnoi bezpeky: derzhava, region, pidpriemstvo* [Simulation of economic security: state, region, enterprise]. Kharkiv, VD "INZHEK".
3. Charlz S. (2011) *Dzheikobs. Neiromenedzhment – Companion Group*.
4. Vynogradskyi M. D., Vynogradskyi A. M., Shkanova A. (2009) *Upravlinnia personalom* [Personnel Management]. K.: Center of educational literature.
5. Saakian A. K., Zaitsev G., Lashmanova N. V. (2001) *Upravlinnia personalom organizacii* [Personnel management in the organization]. SPb.: Peter.
6. *Ekonomichna cryza v Ukraini v cyfrach (vizualizatsiia)* [The economic crisis in Ukraine in numbers (visualization)]. Retrieved from http://texty.org.ua/pg//news/textynewseditor/read/57032/Jekonomichna_kryza_v_Ukrajini_v_cyfrach_VIZUALIZACIJA.
7. *Inozemni kompanii v Ukraini skorochuiut personal* [Foreign companies in Ukraine are cutting staff]. Retrieved from <http://economics.unian.ua/soc/915099-inozemni-kompaniji-v-ukrajini-skorochuyut-personal.html>.
8. Novikov A. I. *Rol informatsiinyh tehnologii v upravlinni motivatsii pratsi* [The role of information technology in the management of labor motivation]. Retrieved from <http://vup1.blogspot.com/p/3.html>.
9. Riabtsev G. L. *Tendentsii ukrainskoho rynku pratsi v period ekonomichnoi cryzy (na prykladi palyvnoi galyzi)* [Trends Ukrainian labor market during the economic crisis (for example, fuel industry)]. Retrieved from www.academy.gov.ua/ej//Ryabtsev.pdf.
10. *Zivem kak na vulkane* [We live on a volcano]. Retrieved from www.academy.gov.ua/ej//Ryabtsev.pdf.

УДК [336.02 : 339.924] (477)

РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Наталія Георгіївна ПІГУЛЬ

к.е.н., доцент кафедри фінансів ДВНЗ «УАБС НБУ», м. Суми

E-mail: pigulng@gmail.com

Ольга Василівна ЛЮТА

к.е.н., доцент кафедри фінансів ДВНЗ «УАБС НБУ», м. Суми

E-mail: olga_lutaya@ukr.net

Анотація. В статті розглядається специфіка розвитку соціальної сфери України в умовах євроінтеграційних процесів. Наведена порівняльна характеристика окремих соціально-економічних показників України та країн – членів Євросоюзу. Досліджено основні моделі соціальних держав та визначені їх відмінності, а також особливості фінансування в сучасних умовах. Охарактеризовані ознаки вітчизняної моделі соціальної політики та визначені основні напрямки її подальшого розвитку.

Аннотация. В статье рассматривается специфика развития социальной сферы Украины в условиях евроинтеграционных процессов. Приведена сравнительная характеристика отдельных социально-экономических показателей Украины и стран-членов Евросоюза. Исследованы основные модели социальных государств и определены их различия, а также особенности финансирования в современных условиях. Охарактеризованы признаки отечественной модели социальной политики и определены основные направления ее дальнейшего развития.

Ключові слова. Соціальна сфера, євроінтеграція, моделі соціальної держави, фінансування соціальної сфери.

Ключевые слова. Социальная сфера, евроинтеграция, модели социального государства, финансирование социальной сферы.

Постановка проблеми. На сьогоднішній день Україна визначила стратегічним напрямом свого розвитку інтеграцію до європейського політичного, правового та економічного простору. Це обумовлено тим, що євроінтеграція передбачає впровадження європейських норм в українське законодавство, що дозволить стабілізувати економіку, забезпечити гармонізацію нормативно-регуляторної бази, наблизитися до стандартів ЄС та реально поліпшити стан довкілля, соціальну захищеність громадян і т.д., а отже забезпечити високий рівень якості життя в країні. Процес реформування в Україні все більшою мірою набуває соціальної орієнтації, відповідно до європейських стандартів, що дасть можливість створити найкращі умови для життєдіяльності людей і досягти соціальної справедливості. Саме в соціальній сфері проявляється сутність соціальної політики держави, реалізується соціальний захист і соціальні права людини. Отже, ефективне функціонування соціальної сфери є одним із прі-

оритетних завдань на сучасному етапі соціально-економічного розвитку держави в контексті євроінтеграції.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Значну увагу питанню функціонування соціальної сфери приділяють наступні науковці: В. І. Куценко, Л. Богуш, І. Опалева, Д. В. Полозенко, С. М. Гринецька, І. Кінаш та інші.

Вклад вчених у вивченні актуальних питань функціонування соціальної сфери є вагомим, але при цьому, слід звернути увагу на об'єктивну необхідність подальшого дослідження питань, що стосуються розвитку соціальної сфери у контексті євроінтеграційних процесів.

Метою статті є дослідження особливостей функціонування та розвитку соціальної сфери в умовах євроінтеграції.

Обґрунтування отриманих наукових результатів. Важливе місце в процесі ефективного соціально-економічного розвитку країни займає соціальна сфера, оскільки саме в цьому секторі економіки здійснюється виробництво, розподіл і

споживання матеріальних і нематеріальних благ, а також відбувається забезпечення розширеного відтворення людського капіталу за участю держави як гаранту економічного забезпечення соціально достатнього рівня життя населення [1, с. 30].

Курс України на євроінтеграцію передбачає досягнення сучасних характеристик якості життєвого рівня населення, посилення ролі держави в регулюванні економічних і соціальних процесів, перехід до надійної системи соціального партнерства суб'єктів господарювання і органів влади. Підвищення добробуту населення, а отже і

якості життя можливо досягти завдяки збільшенню темпів економічного зростання. Нині Україна за економічними показниками значно відстає від країн, членів Європейського Союзу. На нашу думку, до ключових показників, що характеризують соціальну політику держави та її вплив на розвиток людського капіталу відносяться ВВП на душу населення та Індекс людського розвитку. Так, обсяг ВВП на душу населення є значно нижче, ніж у країнах західної Європи. У 2013 році цей показник в Україні дорівнював 3862 дол. США, а у країнах Євросоюзу його середнє значення становило 32125 дол. США (таблиця1) [2].

Таблиця 1

Обсяг ВВП на душу населення в окремих країнах Євросоюзу (2013 р.)

Країна	Обсяг ВВП на душу населення, \$
Люксембург	110573
Данія	57999
Швеція	57297
Австрія	49256
Нідерланди	47651
Німеччина	43952
Франція	42991
Італія	33909
Іспанія	29409
Словенія	22717
Чехія	18868
Естонія	18127
Латвія	14924
Болгарія	7411

Це негативно вплинуло на показниках відтворення та життєвого рівня населення. Так, Індекс людського розвитку, що є інтегральним показником, який використовують при порівнянні і вимірюванні рівня життя, грамотності, освіченості і довголіття в різних країнах, в Україні у 2013 році дорівнював 0,734, і належав до високої категорії людського розвитку – що ставить країну на 83 позицію з 187 країн і територій. При цьому слід зазначити, що його значення у 2013 році менше ніж у 2012 році на 0,006 і є меншим за середнє значення цього показника для країн із високим рівнем людського розвитку (0,735), а також і середнім для країн Європи та Центральної Азії (0,738) (таблиця 2) [3]. Так, за період з 1980 до 2013 рр. очікувана тривалість життя при наро-

дженні в Україні зменшилася на 0,8 року, середня тривалість навчання зросла на 3,9 року, очікувана тривалість навчання збільшилася на 3,1 року. ВНД на душу населення в Україні за період з 1990 по 2013 р. зменшився приблизно на 24,2 відсотка [4].

Отже, на сьогоднішній день проблемі підвищення якості життя населення повинна приділятися досить значна увага. У цій площині актуальним стає питання розвитку прогресивної та ефективної вітчизняної моделі соціальної політики, що проявляється через соціальну сферу, і яка спрямована на підвищення показників добробуту громадянського суспільства та позиції країни на міжнародній арені.

Таблиця 2

Значення Індексу людського розвитку окремих країн Євросоюзу (2013 р.)

Країна	Значення
Дуже високий Індекс людського розвитку	
Нідерланди	0,915
Німеччина	0,911
Данія	0,900
Ірландія	0,899
Швеція	0,898
Велика Британія	0,892
Франція	0,884
Австрія	0,881
Люксембург	0,881
Словенія	0,874
Угорщина	0,818
Хорватія	0,812
Латвія	0,810
Високий Індекс людського розвитку	
Румунія	0,785
Болгарія	0,777

Різним соціальним державам притаманні різні моделі соціальної політики, отже не існує єдиної моделі соціальної держави. За останню чверть століття науковці дійшли висновку, що є сукупність моделей (режимів добробуту (англ. welfare regimes)), які відрізняються обсягом пільг та обґрунтуванням права на їх отримання, за фінансуванням і організацією.

Моделі соціальних держав визначаються не лише обсягом соціальних видатків, а й їхньою ефективністю для життя суспільства. Суттєвим чинником, що відрізняє соціальні моделі держави, є структура та конфігурація, поєднання най-

важливіших інститутів соціального захисту – страхування, соціальної допомоги, державного соціального забезпечення, медичної допомоги та освіти, розміри ресурсів, що спрямовуються на їхнє функціонування, а також домінуюча роль одного з інститутів соціального захисту [5, с. 618].

Згідно зі звітом Європейської комісії, представленому в 1995 році, в країнах ЄС домінують чотири основні моделі: континентальна, англосаксонська, скандинавська і південно-європейська. Відмінності моделей соціальних держав наведені в таблиці 3.

Таблиця 3

Відмінності моделей соціальних держав [6, с. 227]

Параметри моделі	Тип моделей			
	Англосак-сонська	Континентальна	Скандинавська	Південно-європейська
Країни розповсюдження	Велика Британія, Ірландія	Австрія, Німеччина	Швеція, Данія, Нідерланди	Італія, Іспанія, Греція, Португалія
Роль держави	Держава – стимулятор індивідуальної активності особи, у т.ч. підприємницької	Держава виправдовує соціальну диференціацію та майнову нерівність, виступає інструментом перерозподілу доходів	Держава запобігає різкій диференціації рівнів доходів	Держава виправдовує соціальну диференціацію та майнову нерівність
Рівень забезпечення прав громадян	Рівні соціальні шанси громадян	Рівновага паттерна-літських заходів влади з адресними програмами соціальної підтримки	Рівні соціальні права, однакові соціальні умови та пільги	Рівень соціальної захищеності відносно низький

Таблиця 3 (продовження)

Базове положення	Залишковий принцип фінансування малозабезпечених, стимулювання пошуку роботи	Пріоритетність соціального забезпечення сім'ї, а не окремого індивіда	Рівність соціальних умов	Орієнтація на компенсацію втрат тільки для окремих категорій громадян
Фінансування соціальних програм	Переважає позабюджетне	Рівність обсягів державних та приватних витрат	Переважають державні витрати	Переважають приватні витрати
Принцип надання послуг	За залишковим принципом	За місцем роботи (страхування)	Універсальний	За місцем роботи
Рівень державних витрат на соціальну сферу	Низький	Високий	Високий	Низький

Слід зазначити, що соціально орієнтовані держави здійснюють перерозподіл національного доходу відповідно до пріоритетних суспільних потреб, отже питання джерел та обсягів фінансування соціальної сфери є визначальними. Основними показниками в побудові теорій «соціальної держави» є рівень соціальних витрат в загальній структурі ВВП та рівень централізації ВВП у бюджеті країни.

Так, в англосаксонській моделі фінансування соціальної сфери здійснюється за залишковим принципом, а отже її реалізація залежить від наявності значного обсягу добровільної і неформальної допомоги, вона заснована на максимальному рівні самофінансування юридичних осіб і самозабезпеченні фізичних осіб та характеризується незначним рівнем бюджетної централізації (в межах 25–30 % ВВП).

Континентальна модель характеризується поміркованим рівнем централізації ВВП у бюджеті, близько 35–45 %. Внаслідок вищого рівня централізації ВВП більш розгалуженою є й державна соціальна сфера, насамперед у галузі освіти. Сутність цієї моделі зводиться до паралельного функціонування державних і комерційних установ у соціальній сфері.

Скандинавська модель передбачає досить високий рівень централізації ВВП в бюджеті, близько 50–60 %. Відповідно вона характеризується розгалуженою державною соціальною сферою. Можлива виключно за умови високого рівня самосвідомості і податкової культури суспільства [7].

Південно-європейська модель є перехідною, що розвивається і не має чіткої організації, характеризується переважанням пенсійних виплат у соціальних трансфертах, високим ступенем

сегментації одержувачів допомоги за їх статусом. У середземноморських країнах відповідальність за соціальне забезпечення покладається в основному на місцевий рівень, сім'ю. Поте після входу країн Південної Європи до ЄС уряди цих держав були змушені підвищити витрати на соціальний захист, що одразу зумовило зростання податків від 27 % до 34 % (у середньому) [4].

Кожна із вищезазначених моделей на практиці не існує в чистому вигляді, оскільки враховує національні особливості окремо взятої країни. Зазвичай можна спостерігати поєднання елементів ліберальної, консервативної, соціал-демократичної і південно-європейської моделей при явному переважанні рис однієї з них [6].

Отже, досвід функціонування європейських соціальних держав дозволяє виділити ряд характерних для них загальних рис: високі показники ВВП та стабільні темпи їх зростання; державні соціальні гарантії населенню; значна роль держави в перерозподілі доходів; практика державно-приватного партнерства; ефективні форми демократичного устрою і цивільного суспільства [8, с. 37].

Для України нині фактично характерним є поєднання ліберальної та консервативної моделей соціальної політики, оскільки жодна з них яскраво виражених ознак в соціальному житті країни не має. Так, рівень централізації ВВП у бюджеті країни за останні роки коливався в межах від 28,1 % до 30,5 %, що характерно саме для ліберальної моделі (таблиця 4). При цьому реалізація ліберальної моделі передбачає відповідний рівень соціально-економічного розвитку суспільства, чого в Україні ще немає і це є суттєвим гальмом для соціального розвитку [10].

Таблиця 4

Рівень централізації ВВП у бюджеті України за період 2009-2013 рр. [9]

Показник	2009	2010	2011	2012	2013
ВВП (у фактичних цінах), млн грн	912 563,0	1 120 585,0	1 349 178,0	1 459 096,0	1 505 485,0
Доходи Зведеного бюджету України, млн грн	272 967,0	314 506,3	398 553,6	445 525,3	442 742,9
Рівень централізації ВВП у бюджеті, %	29,9	28,1	29,5	30,5	29,4

Характерними ознаками, які притаманні консервативній моделі і спостерігаються у вітчизняній сучасній моделі, є те, що основні канали перерозподілу фінансових ресурсів знаходяться в руках держави, або під її контролем; величина соціальної допомоги існує в пропорційній залежності від трудових доходів і, відповідно, від розмірів відрахувань на страхові платежі; спостерігається тісний зв'язок між рівнем соціального захисту та тривалістю професійної діяльності. Однак, у вітчизняній моделі соціальної політики не відбувається поєднання високої економічної ефективності з розвинутою системою соціального захисту, яка заснована на свободі споживання, а також бюджетні відрахування на соціальні заходи не дорівнюють страховим внескам працівників і працевластуваних, що характерно саме для консервативної моделі.

Слід зазначити, що ефективний розвиток вітчизняної соціальної сфери ускладнюється діями таких чинників: відсутністю чітких стратегічних пріоритетів соціальної політики, недостатнім рівнем фінансування, слабкою соціальною спрямованістю бюджетної політики, глибоким

соціальним розшаруванням та високою поляризацією доходів, неієдздатністю трансфертної політики держави, значним погіршенням демографічних характеристик населення, погіршенням умов життя.

Водночас у суспільстві відновлюється розуміння самоцінності людського капіталу, високорозвинутої науки, освіти, культури, охорони здоров'я, що і визначає економічне майбутнє країни, її перспективи в світовій економіці [11, с. 641].

Висновки. Враховуючи курс України на євроінтеграцію, доцільно адаптувати певний досвід європейських країн з метою ефективного розвитку соціальної сфери, а саме: створення умов макроекономічної стабілізації, розробка напрямів щодо забезпечення соціальної орієнтації економіки, гармонізація соціальної і бюджетної політики, використання показників людського розвитку як індикаторів соціального ефекту державних програм [12]. Впровадження у соціальну сферу європейських стандартів забезпечить високий рівень якості життя населення та відтворення людського капіталу.

Список використаних джерел

1. Пігуль Н. Г. Фінансове забезпечення соціальної сфери в Україні / Н. Г. Пігуль, О. В. Люта, А. О. Бойко // Вісник Національного банку України. – 2015. — № 1 (227). — С. 30–35.

2. Список країн за ВВП (номінал) на душу населення [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%BF%D0%B8%D1%81%D0%BE%D0%BA_%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD_%D0%B7%D0%B0_%D0%92%D0%92%D0%9F_%28%D0%9F%D0%9A%D0%A1%29_%D0%BD%D0%B0_%D0%B4%D1%83%D1%88%D1%83_%D0%BD%D0%B0%D1%81%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F.

3. В Індексі людського розвитку ООН Україна – 83-я [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.bbc.co.uk/ukrainian/business/2014/07/140724_human_development_index_az.

4. ПРООН: Україна за індексом людського розвитку посіла 83 місце з 187 країн [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/presscenter/articles/2014/07/24/-83-187-.html>.

5. Хома Н. М. Типологія моделей соціальної держави: аналіз основних підходів / Н. М. Хома // Держава і право. — 2012. — Випуск 56. — С. 618–623.

6. Пігуль Н. Г. Типологія моделей фінансування розвитку соціальної сфери / Н. Г. Пігуль // Проблеми та перспективи розвитку банківської системи України : збірник наукових праць. — Суми, 2014. — Вип. 38. — С. 220–229.

7. Моделі фінансових відносин [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://subject.com.ua/economic/finances1/3.html>.

8. Чорнодід І. С. Порівняння моделей соціально-орієнтованих економік / І. С. Чорнодід // Технологический аудит и резервы производства. — 2014. — № 2/2(16). — С. 34–38.

9. Міністерство фінансів України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.minfin.gov.ua/control/publish/article/main?art_id=404574&cat_id=4046.

10. Соціальна політика: політико-правові засади та особливості управління соціальними процесами [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://buklib.net/books/27137/>.

11. Куценко В. І. Соціальна сфера: реальність і контури майбутнього (питання теорії і практики): монографія. / За наук. ред. д.е.н., проф., академіка НАН України Б. М. Данилишина / РВПС України НАН України. — Ніжин : ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2008. — 818 с.

12. Собченко В. В. Основні моделі соціальної політики в країнах Центральної та Східної Європи [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2011-2/doc/5/01.pdf>.

JEL CLASSIFICATION H51, H52, H53, F42

THE DEVELOPMENT OF SOCIAL SPHERE IN UKRAINE IN THE CONDITIONS OF EUROPEAN INTEGRATION PROCESS

Nataliia G. PIHUL

Candidate of Science in Economics, Associate Professor, Ukrainian Academy of Banking of the National Bank of Ukraine

Olga V. LIUTA

Candidate of Science in Economics, Associate Professor, Ukrainian Academy of Banking of the National Bank of Ukraine

Summary. The specificity of the social sphere in Ukraine in the context of European integration processes is considered in the article. The comparative characteristic of some socio-economic indicators of Ukraine and EU member countries is shown

in the issue. The basic models of welfare states, their differences and peculiarities of financing are researched. Authors characterized the main features of the national model of social policy and determined the main directions of its further development.

Key words: *social sphere, European integration, models of the welfare state, social funding.*

The main purpose of the paper is the investigation of the functioning and development of the social sphere in the conditions of European integration. The paper noted that the process of reforming in Ukraine has a social orientation according to the EU standards. It will create the best conditions for livelihoods and achieve the social justice in the country. It is necessary to mention that a social sphere is a reflection of the state social policy, where social protection and social rights are implemented.

Ukraine's course towards European integration envisages an obtaining of modern characteristics of the quality of living standards. Today Ukrainian economic indicators are far behind countries which are members of the European Union. To our mind, the key factors which are characterized the social policy and their impacts on the human capital are GDP per capita and Human Development Index.

So, today considerable attention should be given to the problem of the quality of life improving. In this context urgent question is a progressive and effective national model of social policy development, which is shown through the social sphere, and is aimed at improving of the well-being indicators of civil society and the country's position in the international arena. Various welfare states have various models of social policy which are characterized by different benefits, funding and organization.

Today Ukraine is characterized by a combination of liberal and conservative models of social policy, since none of them has unique signs in the social life of the country. Taking into account Ukraine's course towards European integration, it is advisable to adapt some experience of European countries for the effective development of the social sphere in our country.

Referances

1. Pihul N. H., Liuta O. V., Boiko A. O. (2015) Finansove zabezpechennia sotsialnoi sfery v Ukraini [Financial provision of social sphere in Ukraine]. Bulletin of the National Bank of Ukraine, 1 (227), pp. 30–35.

2. Spysok krain za VVP (nominal) na dushu naselennia [List of countries by GDP (nominal) per capita]. Retrieved from <http://uk.wikipedia.org/wiki>

[/D0%A1D0%BFD0%B8D1%81D0%BE% D0%BA_%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD_%D0%B7%D0%B0_%D0%92%D0%92%D0%9F_%28%D0%9F%D0%9A%D0%A1%29_%D0%BD%D0%B0_%D0%B4%D1%83%D1%88%D1%83_%D0%BD%D0%B0%D1%81%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F](http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%BF%D0%B8%D1%81%D0%BE%D0%BA_%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD_%D0%B7%D0%B0_%D0%92%D0%92%D0%9F_%28%D0%9F%D0%9A%D0%A1%29_%D0%BD%D0%B0_%D0%B4%D1%83%D1%88%D1%83_%D0%BD%D0%B0%D1%81%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F).

3. V Indeksii liudskoho rozvytku OON Ukraina – 83-ia [Ukraine in the UN Human Development

Index – 83rd]. Retrieved from http://www.bbc.co.uk/ukrainian/business/2014/07/140724_human_development_index_az.

4. PROON: Ukraina za indeksom liuds'koho rozvytku posila 83 mistse z 187 krain [UNDP: Ukraine human development index ranked at 83 of 187 countries]. Retrieved from <http://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/presscenter/articles/2014/07/24/-83-187-.html>.

5. Khoma N. M. (2012) Typolohiia modelei sotsialnoi derzhavy: analiz osnovnykh pidkhodiv [The typology of welfare state models, analysis of the main approaches]. *State and Law*, 56, 618–623.

6. Pihul N. H. (2014) Typolohiia modelei finansuvannia rozvytku sotsialnoi sfery [Typology financing models of the social sphere]. *Problems and prospects of the banking system of Ukraine: collection of scientific papers*, 2014, № 38, pp. 220–229.

7. Modeli finansovykh vidnosyn [Models of financial relations]. Retrieved from <http://subject.com.ua/economic/finances1/3.html>.

8. Chornodid I. S. (2014) Porivniannia modelej sotsial'no-oriientovanykh ekonomik [Comparison

of models of socially-oriented economies]. *Reserves and technological audit of production*, 2/2 (16), 34–38.

9. Ministerstvo finansiv Ukrainy [Ministry of Finance of Ukraine]. Retrieved from http://www.minfin.gov.ua/control/publish/article/main?art_id=404574&cat_id=4046.

10. Sotsial'na polityka: polityko-pravovi zasady ta osoblyvosti upravlinnia sotsial'nymy protsesamy [Social policy: political and legal foundations and Features of management of social processes]. Retrieved from <http://buklib.net/books/27137/>.

11. Kutsenko V. I. (2008) Sotsialna sfera: realnist i kontury maibutnoho (pytannia teorii i praktyky) [Social sphere: reality and outlines of future (questions of theory and practice)]. Nizhin, Ltd. "Publisher" Aspect-Polygraph", p. 818.

12. Sobchenko V. V. Osnovni modeli sotsialnoi polityky v krainakh Tsentralnoi ta Skhidnoi Yevropy [The basic models of Social Policy in Central and Eastern Europe]. Retrieved from <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2011-2/doc/5/01.pdf>.

УДК 336.77.067-022.53:364-3:061.1

МІКРОКРЕДИТУВАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ В УКРАЇНІ: СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Анастасія Анатоліївна СВИНЧУК

аспірантка кафедри менеджменту ДВНЗ «Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана»

E-mail: nsvynchuk@gmail.com

Анотація. У статті досліджено сучасний стан розвитку ринку мікрокредитування і як традиційних підприємств, так і соціальних підприємств. Визначено основні проблеми мікрокредитування соціальних підприємств в Україні та запропоновано шляхи їх вирішення.

Аннотация. В статье исследовано современное состояние развития рынка микрокредитования и как традиционных предприятий, так и социальных предприятий. Определены основные проблемы микрокредитования социальных предприятий в Украине и предложены пути их решения.

Ключові слова: мікрокредитування, соціальне підприємство, кредитні спілки.

Ключевые слова: микрокредитование, социальное предприятие, кредитные союзы.

Постановка проблеми. Насьогодні однією з перешкод на шляху створення та розвитку соціальних підприємств в Україні є обмеженість їх джерел фінансування, що зумовлено нестабільною соціальною, політичною, економічною ситуацією в державі, не достатньою розвиненістю банківського сектора, тимчасовою діяльністю міжнародних організацій у сфері фінансування соціальних підприємств тощо. Саме тому важливим питання є впровадження нових чи вдосконалення існуючих механізмів фінансування соціальних підприємств, а саме розвиток мікрофінансових організацій, які будуть надавати мікрокредити для соціальних підприємств.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання мікрокредитування досліджували і як вітчизняні, так і закордонні науковці, а саме розглядалися наступні питання:

- сутність мікрокредитування та його значення для розвитку соціально-економічної сфери [1, 2, 3];
- тенденції та основні проблеми розвитку мікрокредитування в Україні та світі [2, 3, 4, 5, 6];
- аналіз особливостей та проблем програм мікрокредитування малого бізнесу в Україні [6];
- дослідження закордонного досвіду мікрокредитування [7, 5];
- напрямки вдосконалення мікрокредитування в Україні [5];
- роль держави у розвитку мікрокредитування [5, 8] тощо.

Разом з тим питання мікрофінансування/мікрокредитування у контексті соціального підприємництва залишається досить не вивченим, особливо серед вітчизняних дослідників. Значна частина зарубіжних дослідників згадують про мікрокредитування/мікрофінансування у контексті аналізу або форм соціального підприємництва, або джерел фінансування соціальних підприємств, при чому в останньому у більшості випадків наводяться приклади організацій, що надають такі кредити чи тих соціальних підприємств, що їх отримали [9, 10].

Виходячи з вище зазначеного, **метою статті** є дослідження сучасних тенденцій мікрокредитування і як традиційних, так і соціальних підприємств та розробка на цій основі пропозицій щодо вдосконалення механізму мікрокредитування соціальних підприємств в Україні.

Обґрунтування отриманих наукових результатів. Мікрокредитування – один із елементів мікрофінансування, який передбачає надання банком чи іншою організацією не великої суми у борг.

Взагалі основна ідея мікрофінансування корелює з ідеєю соціального підприємництва і полягає в подолання бідності, забезпечені економічної стійкості соціально незахищених верств населення та підтримки їхньої інтеграції на ринок праці за рахунок розвитку малих підприємств [11, 12].

За оцінками міжнародних експертів у 2012 році ринок мікрофінансування становив 65 млрд.дол. та обслуговував близько 90 млн. позичальників [13]. Основними передумовами для розвитку даного ринку стало те, що уряди багатьох країн активно підтримували та сприяли такій ініціативі [14]. Окрім цього важливу роль відіграють недержавні організації, які займаються мікрофінансуванням [15]. Також значний вплив мають мікрофінансові інститути, що діють на міжнародному ринку, наприклад: BRAC, Grameen Bank, SKS Microfinance, Compartamos Banco, Vietnam Bank for Social Policies та ін.

Колектив авторів на чолі з З. С. Варналії [5] виокремлюють такі основні особливості мікрокредитування закордоном: сума одержуваного в перший раз кредиту не перевищує 50 % внутрішнього валового продукту, що доводиться на душу населення; однією з форм забезпечення кредиту є порука групи позичальників (ваучинг); основними гравцями на ринку мікрокредитування є інститути мікрокредитування, які можуть бути представлені ощадними та універсальними банками, кредитними союзами, громадськими організаціями тощо; кредити можуть видаватися на основі інформації про клієнта, що була отримана при особистих контактах; мікрокредитування є трудомісткою операцією; процентні ставки вищі ніж при звичайному кредитуванні (20–40 %).

Окрім цього варто зазначити, що розмір мікрокредиту закордоном може коливатися від кількох сотень доларів до 50 тис. дол. [16, 17], а це в свою чергу залежить від цільового спрямування отриманих коштів, фінансового стану позичальника, вартості заставного майна тощо.

Закордонна практика свідчить, що мікрофінансуванням можуть займатися різні організації, так у своєму дослідженні [18] Ken Stratford зазначає, що мікрофінансові інститути можна умовно поділити на три групи:

- некомерційні мікрофінансові організації (Grameen);
- державні установи (USAID та DFID);
- комерційні мікрофінансові спонсори (Unitus).

А це в свою чергу свідчить про розвиненість ринку макрофінансових послуг та зацікавленість у даній діяльності і як з боку бізнесу та держави, так і з боку представників «третього сектору», тобто і самих соціальних підприємців.

Щодо України, то передумови для розвитку мікрокредитування в нашій державі заклали Закон України «Про Національну програму сприя-

ня розвитку малого підприємництва в Україні» та ряд спеціальних програм мікрокредитування по лінії ЄБРР та Німецько-українського фонду [7].

Основними гравцями на ринку мікрокредитування на сьогоднішній день є кредитні спілки (станом на 1 січня 2014 року в Україні їх зареєстровано 624 [19]) та банки [4, 7], що надають мікрокредити здебільшого на виробництво, переробку і збут виробленої продукції, придбання техніки, обладнання, новітніх технологій, будівництва і реконструкцій виробничих приміщень тощо. Державну підтримку у вигляді мікрокредитів вітчизняні підприємства можуть отримати від Українського фонду підтримки підприємництва.

Окрім цього діяльність у сфері мікрокредитування здійснюють і як некомерційні організації, так і соціальні підприємства. Так в структурі громадської організації «Сокальська Агенція регіонального розвитку» (Центр Розвитку Соціального Підприємництва, що є структурним підрозділом даної організації, сприяє розвитку та популяризації соціального підприємництва, створенню нових і підтримці діючих соціальних підприємств на Львівщині) створено Фонд підтримки підприємництва Сокальської Агенції регіонального розвитку, Агенція місцевого економічного розвитку (АМЕР) м. Бурштина має програму з розвитку бізнесу – Фонд мікрокредитування; при Вознесенській міській громадській організації «Агентство економічного розвитку» (соціальне підприємство) створено Револьверний фонд, який надає короткострокові позички ОСББ та ЖБК міста під 5 % річних.

На відміну від закордонної практики мікрокредитування, в нашій державі в основному мікрокредити отримують юридичні особи під заставу майна, окрім цього в нас не задіяна така форма забезпечення як ваучинг та в основному такі кредити надаються для існуючих підприємств, а, отже, старт апи не можуть розраховувати на такий вид фінансування [5].

Варто зазначити, що мікрофінансування/мікрокредитування є досить важливим джерелом фінансування соціальних підприємств [9]. Окрім цього мікрофінансові інститути відносять до соціальних підприємств [10] (наприклад, Грамін банк вважається першим соціальним підприємством у даному напрямку), а саме до орієнтованих на місію соціальних підприємств [20] або до компромісних соціальних підприємств [21].

Значна частина соціальних підприємств, що функціонують у формі кооперативів, об'єднань,

мережі членів, асоціацій надають мікрокредити і як соціальним підприємствам, так і традиційним підприємствам [22].

Щодо державної підтримки соціальних підприємств у сфері мікрокредитування, то на Львівщині планувалося створення Фонду підтримки соціального підприємництва в рамках Регіональної програми розвитку малого і середнього підприємництва у Львівській області на 2013–2015 рр. [23], який і мав би надавати мікрокредити для соціальних підприємств.

Окрім цього Уряд планує у 2015-2016 роках розгорнути програму мікрокредитування підприємств в агропромислову комплексі, а це є можливістю для соціальних підприємств, що здійснюють свою діяльність у даній сфері [24].

Незважаючи на широкий спектр інститутів мікрофінансування, сьогодні вітчизняний ринок мікрокредитування не досить розвинений [4, 25], саме тому існує потреба у розробці механізмів його активізації. Беручи до уваги дослідження науковців на чолі з З. С. Варналії [5] та О. Московскою [26], одним із шляхів розвитку мікрокредитування соціальних підприємств може стати створення соціальних підприємств у формі кредитних кооперативів чи кредитних спілок, тому що кредитні кооперативи/спілки та соціальні підприємства за своєю суттю мають спільні ознаки: орієнтація на соціально вразливі верстви населення, взаємопідтримка членів організації, демократичний стиль управління, прозорість прийняття управлінських рішень, соціальна та локальна направленість діяльності.

Саме тому, з метою активізації ринку мікрофінансування й відповідно діяльності кредитних спілок, доцільне прийняття нормативно – правових актів щодо закріплення понять: мікрокредитування/мікрофінансування (за прикладом Росії, де ще у 2010 році був прийнятий Закон «О микрофинансовой деятельности и микрофинансовых организациях»). Доповненням до вище зазначеного можуть стати рекомендації для кредитних спілок щодо здійснення своєї діяльності в межах Європейського кодексу етичного надання мікрокредитів (EU Code of Good Conduct for microcredit provision [27, с. 50])

Оскільки часто малі підприємства, в тому числі і СП не можуть отримати мікрокредити через відсутність заставного майна, то для вирішення даної проблеми варто створити систему гарантій для малого бізнесу за прикладом Росії, де гарантії може надавати банк або організація, заснована суб'єктом Російської Федерації, зазвичай

таку діяльність здійснюють заставні регіональні фонди за умови, що позичальник-підприємець надає як мінімум половину заставного забезпечення, а держава компенсує вартість наданого поручительства у розмірі 90 відсотків [28]. Також з метою формування державного фонду гарантування можна здійснювати випуск облігацій за прикладом США, що дасть змогу акумулювати кошти і як юридичних, так і фізичних осіб та надавати мікрокредити тим підприємствам, що не мають достатнього забезпечення [29].

Водночас питання гарантування стосується не лише надання мікрокредитів, але й гарантування повернення вкладів. Для вирішення цього завдання варто створити державний орган, який буде займатися підтримкою ліквідності кредитних спілок, а також приєднати кредитні спілки до існуючого банківського фонду гарантування вкладів.

Окрім цього разом з мікрокредитом було б доцільним, особливо для стартапів і як традиційних підприємств, так і особливо для СП, враховуючи, що в основному в Україні їх створюють представники громадських та/або благодійних організацій, які здебільшого орієнтовані на освоєння коштів, а не на їх мультиплікацію, здійснювати навчання чи проводити тренінги [30, 31], консультації для підприємців з метою більш ефективного використання та погашення позикових коштів.

Державна підтримка кредитних спілок може мати наступні варіанти: фінансування таких організацій в рамках державних програм розвитку малого підприємництва, надання податкових преференцій чи неприбуткового статусу для соціальних підприємств у формі кредитних спілок.

Важливим кроком у напрямку захисту кредитних спілок може стати зобов'язання надання кредитними спілками кредитних історій своїх клієнтів в єдине бюро кредитних історій.

Разом з тим, доречним був б розвиток системи кредитної кооперації, а саме створення трьохрівневої системи [32]. Окрім цього у значній кількості країн закордоном державна політика у напрямку розвитку кредитних кооперативів спрямована на перетворення їх у подальшому на суспільні банки, які здебільшо фінансують місцеві мікропідприємства. Тому варто звернути увагу на досвід Великобританії, де надаються податкові пільги тим організаціям, що інвестують гроші у фінансові організації громадського розвитку, які в свою чергу надають мікрокредити [27].

Також важливим аспектом у розвитку мікрокредитування є створення системи моніторингу так контролю за діяльністю організацій, що надають мікрокредити (наприклад, впровадження рейтингування таких організацій [33]).

Висновки. На сьогоднішній день соціальне підприємництво є досить інноваційним та дієвим механізмом вирішення ряду соціальних та економічних проблем, разом з тим брак фінансування, особливо для нових таких підприємств чи стартапів соціальних підприємств потребує впровадження і розвитку дієвих фінансових інструментів до яких можна віднести мікрокредитування. Закордонний досвід засвідчив, що соціальне підприємництво та мікрокредитування є взаємодоповнюючими поняттями, оскільки соціальні підприємства можуть не лише отримувати мікрокредити, а й виступати у ролі організацій, які їх надають. Враховуючи низку переваг такого симбіозу, запропоновано ряд заходів щодо вдо-

сконалення вітчизняної системи мікрокредитування, які можна згрупувати за наступними напрямками:

- створення і вдосконалення нормативно-правової бази щодо мікрофінансування/мікрокредитування, кредитних спілок;
- вдосконалення існуючих державних механізмів розвитку та підтримки мікрокредитування;
- розвиток системи гарантування і як для кредиторів, так і для учасників спілки;
- забезпечення захисту кредитних спілок;
- побудова багаторівневої системи кредитної кооперації;
- сприянню розвитку і перетворення кредитних спілок у суспільні банки;
- надання навчально-інформаційних послуг для позичальників мікрокредитів;
- здійснення моніторингу та контролю за діяльністю кредитних кооперативів.

Список використаних джерел:

1. Crépon B. Impact of microcredit in rural areas of Morocco: Evidence from a Randomized Evaluation [Електронний ресурс] / Crépon B., Devoto F., Duflo E., Parienté W. — 2011 — Режим доступу : http://www.ucl.be/cps/ucl/doc/econ/documents/PapierWP-internal_workshop.pdf.
2. Дяк І. Мікрокредитування бізнесу в Україні [Електронний ресурс] // Збірник матеріалів V наукового засідання студентського наукового товариства ЛІ МАУП та інших Вищих навчальних закладів м. Львова «Трансформація суспільно-політичних процесів в Україні в умовах глобалізації». — Л. : ЛІ МАУП, 2012. — 91 с. — Режим доступу : <http://li-maup.edu.lviv.ua/uploads/media/content/2012.pdf#page=56>.
3. Microfinance 3.0. Reconciling Sustainability with Social Outreach and Responsible Delivery [Електронний ресурс] / Doris Köhn. — Springer – 2013. — Режим доступу: http://download-v2.springer.com/static/pdf/380/bok%253A978-3-642-41704-7.pdf?toKen2=exp=1430854894~acl=%2Fstatic%2Fpdf%2F380%2Fbok%25253A978-3-642-41704-7.pdf*~hmac=dfec8b1f3403dc3345fda07b2b6205621cba6c7fde0f9052fe5dc67b9489705c
4. Сороківська З. Характерні риси і проблеми розвитку мікрокредитування в Україні [Електронний ресурс] / З. Сороківська // Українська наука: минуле, сучасне, майбутнє. — 2014. — Вип. 19(1). С. 138–145. — Режим доступу : [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Un_msm_2014_19\(1\)_20.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Un_msm_2014_19(1)_20.pdf).
5. Варналій З. С. Мікрокредитування малого підприємництва: Монографія / З. С. Варналій, С. Г. Дрига, Л. Л. Тарангул. — Ірпінь, НУДПСУ, 2008. — 144 с.
6. Штефано А. П. Програми мікрокредитування малого бізнесу в Україні: особливості впровадження та проблеми розвитку [Електронний ресурс] // Особливості економічних процесів в умовах фінансової нестабільності: Матеріали XX міжнародної науково-практичної конференції, (Львів, 23–24 листопада 2012 року): У 2-х частинах / Громадська організація «Львівська економічна фундація». — Львів: ЛЕФ, 2012. Ч.1. — с. 63–65. — Режим доступу : http://www.lef.lviv.ua/files/archive/2012/09_1_2012.pdf#page=63.
7. Кривень Н. В. Зарубіжний досвід мікрокредитування [Електронний ресурс] / Н. В. Кривень // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : зб. наук. праць / Державний вищий навчальний заклад «Українська академія банківської справи Національного банку України». — Суми, 2009. — Т. 24. — С. 189–197. — Режим доступу : <http://dspace.uabs.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/1492/1/21.pdf>.
8. Bourlès R. State intervention and the microcredit market: the role of business development services [Електронний ресурс] / Bourlès R., Cozarenco A. // Small Business Economics – 2014, Volume 43, Issue 4, pp. 931–944. — Режим доступу :

<http://link.springer.com/article/10.1007%2Fs11187-014-9578-0#page-1>.

9. Social economy and social entrepreneurship – Social Europe guide – Volume 4. [Електронний ресурс]. — Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2013, 108 pp. — Режим доступу : ec.europa.eu/social.

10. Machiko Nissanke. Donors' Support for Microcredit as Social Enterprise: A Critical Reappraisal [Електронний ресурс]. UNU-WIDER – 2002 – V.127. — Режим доступу : http://www.wider.unu.edu/publications/working-papers/discussion-papers/2002/en_GB/dp2002-127/.

11. Social Enterprise: A New Model for Poverty Reduction and Employment Generation /Carlo Borzaga, Giulia Galera and Rocío Nogales [Електронний ресурс] - UNDP Regional Bureau For Europe and the Commonwealth of Independent States – 2008. — Режим доступу: http://www.emes.net/uploads/media/11.08_EMES_UNDP_publication.pdf.

12. A. Wexler R.Social Enterprise: A Legal Context [Електронний ресурс] // The Exempt Organization Tax Review – 2006, Vol. 54, No. 3. — Режим доступу: <http://www.adlercolvin.com/pdf/grantmaking/SocialEnterprise.pdf>.

13. Bugg-Levine A. A New Approach to Funding Social Enterprises [Електронний ресурс]/ Bugg-Levine A., Kogut B., Kulatilaka N. // Harvard Business Review-2012. — Режим доступу: <https://hbr.org/2012/01/a-new-approach-to-funding-social-enterprises>.

14. Lopriore M. Microcredit and EU Cohesion Policy [Електронний ресурс] / Lopriore M., Pati D. — 2012. — Режим доступу : http://www.eipa.eu/files/repository/eipascope/20120710144134_MLO_Eipascope2012.pdf.

15. Porter M. How to Fix Capitalism [Електронний ресурс] / Porter M., Kramer M. // Harvard Business Review-2011. — Режим доступу : <https://hbr.org/2011/01/how-to-fix-capitalism>.

16. U.S. Small Business Administration [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://www.sba.gov/content/microloan-program>.

17. Brown G. When Small is Big: Microcredit and Economic Development [Електронний ресурс] // Technology Innovation Management Review – 2010. — Режим доступу : <http://timreview.ca/article/392>.

18. Stratford K. Social Enterprise - An Introduction [Електронний ресурс]. – Blue Beetle Books Inc., 2013 – 31 p. — Режим доступу : http://www.smallbusinesssuccess.ca/ebooks/business_inforesource/pdfs/2013_SocialEnterprise.pdf.

www.smallbusinesssuccess.ca/ebooks/business_inforesource/pdfs/2013_SocialEnterprise.pdf.

19. Прудніков А. О. Порівняльний аналіз системи кредитних спілок України, Сполучених Штатів Америки та Канади [Електронний ресурс] / А. О. Прудніков // Молодий вчений – 2014. — № 4(07). — Режим доступу : [http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/molv_2014_4\(07\)_32.pdf](http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/molv_2014_4(07)_32.pdf).

20. Alter K. Social Enterprise Typology [Електронний ресурс] // Virtue Ventures LLC-2007. — Режим доступу : https://www.globalcube.net/clients/philippson/content/medias/download/SE_typology.pdf.

21. The Three Models of Social Enterprises: Creating social impact through trading activities: Part 1 [Електронний ресурс]. Venturesome – 2008. — Режим доступу : https://www.cafonline.org/pdf/Ventursome3ModelsOfSocialEnterprise_Part-1Jan2008.pdf.

22. Wallimann I. Sustainable Community Development: The Social Economy Basel as Example of Social and Solidarity Economy Practice [Електронний ресурс]. Social Dialogue – 2014. — Режим доступу : <http://www.social-dialogue.com/SDpdf/VOL.7.pdf>.

23. Центр Розвитку Соціального Підприємництва [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://sedc.lviv.ua/text-podii.html>.

24. Кабмін хоче залучити мільярд доларів для українських аграріїв [Електронний ресурс] // УНІАН – 2014. — Режим доступу : <http://economics.unian.ua/agro/1020058-kabmin-hoche-zaluchiti-milyard-dolariv-dlya-ukrajinskih-agrarijiv.html> <http://economics.unian.ua/agro/1020058-kabmin-hoche-zaluchiti-milyard-dolariv-dlya-ukrajinskih-agrarijiv.html>.

25. Global Innovation Index [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://www.globalinnovationindex.org/content.aspx?page=data-analysis>.

26. Социальное предпринимательство в России и в мире: практи-ка и исследования / отв. ред. А. А. Московская ; Нац. исслед. ун-т «Высшая школа экономики». — М. : Изд. дом Высшей школы экономики, 2011. — 284 с.

27. Spear R. Boosting Social Entrepreneurship and Social Enterprise Creation in the Republic of Serbia [Електронний ресурс] // OECD Local Economic and Employment Development (LEED) –

2013 – V.12. — Режим доступу : <http://dx.doi.org/10.1787/5k3xz6lswcwl-en>.

28. Гурвич В. Макроэффект от микрокредитов [Электронный ресурс] // Российская Бизнес-газета – 2006. — № 548. — Режим доступу : <http://www.rg.ru/2006/03/21/dengi.html>.

29. Кредитний рух: відродження і розвиток кредитних спілок [Електронний ресурс] / Аналітичний Центр “Академія”. — Режим доступу : <http://www.academia.org.ua/?p=379>.

30. Nordmeyer B. What Is the Difference Between a Microloan and Microcredit? [Электронный ресурс] / Nordmeyer B. // Houston Chronicle. — Режим доступу : <http://smallbusiness.chron.com/difference-between-microloan-microcredit-39307.html>.

31. Omata N. Microfinance: recent trends and emerging challenges [Электронный ресурс] // Hu-

manitarian Innovation Project. — 2013. — Режим доступу : <http://www.oxhip.org/2013/01/microfinance-recent-trend-and-emerging-challenges/>.

32. Концепция повышения доступности розничных финансовых услуг и развития микрофинансирования в Российской Федерации на период 2012 – 2016 гг. [Электронный ресурс] / Мамута М., Березинская О., Емелин А., Стратьева Е., Иванов О., Томилова О. — 2012. — Режим доступу : http://www.rmcenter.ru/files/Concept_2012-2016.pdf.

33. Предложения НАУМИР по развитию системы государственной поддержки микрофинансирования в целях повышения доступности кредитных ресурсов для начинающих предпринимателей в 2011–2012 годах. [Электронный ресурс]. — Режим доступу : http://www.rmcenter.ru/files/NAMMS_Development_2011-2012.doc.

JEL CLASSIFICATION: G20, L31

MICROCREDIT OF SOCIAL ENTERPRISES IN UKRAINE: STATE AND DEVELOPMENT PROSPECTS

Anastasiia A. SVYNCHUK

Postgraduate Department of Management Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

Summary. This article explores the current state of the development of microcredit market of traditional businesses and social enterprises. Major

problems of microcredit of social enterprises in Ukraine are determined and the ways of their solution are suggested.

Key words: *microcredit, social enterprise credit unions.*

World economic growth in recent decades accompanied by an aggravation of social and environmental problems of society, indicating a failure of market mechanisms and public social security system to effectively solve them. All this eventually led to the revitalization of philanthropic organizations, which in turn contributed to the emergence of social enterprises at the turn of the XXI century. According issues of social entrepreneurship has been the subject of research and debate, but mostly foreign scientists. Although the key role of social problems is generally recognized in Ukraine thorough study of effective tools to solve it through the creation and development of social enterprises have not yet made. In this context, the study and generalization of foreign experience of microcredit of social enterprise and its adaptation to the conditions of Ukraine is important and represents the scientific interest.

A critical analysis of modern scientific publications on issues of social enterprise and microcredit allowed the author to make correct formulation of the problem and formulate the goal of the study. As the outstanding aspects of the problem identified integrated building systems of microcredit of social enterprises.

Deserve attention singled common features of microcredit in Ukraine and abroad, as well as between social enterprises and credit cooperatives / associations.

The article summarizes the approaches of constructing a system of microcredit of social enterprises, to its constituents and proposed the formation of the main provisions of microcredit concept of social enterprises in Ukraine.

References

1. Crépon B., Devoto F., Duflo E., Parienté W (2011). Impact of microcredit in rural areas of Morocco: Evidence from a Randomized Evaluation. Retrieved from: http://www.ucl.be/cps/ucl/doc/econ/documents/PapierWP-internal_workshop.pdf.
2. Dyak I (2012). Mikrokredytuvannia biznesu v Ukraini [Microcredit of business in Ukraine]. Retrieved from: <http://li-maup.edu.lviv.ua/uploads/media/content/2012.pdf#page=56>.
3. Microfinance 3.0. Reconciling Sustainability with Social Outreach and Responsible Delivery (2013). Retrieved from: <http://download-v2.springer.com/static/pdf/380/bok%253A978-3-642-41704-7>.

[pdf?token2=exp=1430854894~acl=%2Fstatic%2Fpdf%2F380%2Fbok%25253A978-3-642-41704-7.pdf*~hmac=dfec8b1f3403dc3345fda07b2b6205621c8a6c7fde0f9052fe5dc67b9489705c](http://www.ucl.be/cps/ucl/doc/econ/documents/PapierWP-internal_workshop.pdf?token2=exp=1430854894~acl=%2Fstatic%2Fpdf%2F380%2Fbok%25253A978-3-642-41704-7.pdf*~hmac=dfec8b1f3403dc3345fda07b2b6205621c8a6c7fde0f9052fe5dc67b9489705c).

4. Sorokivska Z (2014). Kharakterni rysy i problemy rozvytku mikrokredytuvannia v Ukraini [The characteristic features and problems of microcredit in Ukraine]. Retrieved from [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Un_msm_2014_19\(1\)_20.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Un_msm_2014_19(1)_20.pdf).

5. Varnaliy Z. S., Dryha S. H., Taranhul L. L (2008) Mikrokredytuvannia maloho pidpriumnytstva [Microcredit for small businesses]. Irpin, NUDPSU.

6. Shtefano A. P. (2012). Prohramy mikrokredivuvannia maloho biznesu v Ukraini: osoblyvosti vprovadzhenia ta problemy rozvytku [Micro Lending Programme of small business in Ukraine: peculiarities of implementation and problems of development]. Retrieved from : http://www.lef.lviv.ua/files/archive/2012/09_1_2012.pdf#page=63.
7. Kryven N. V. (2009) Zarubizhnyi dosvid mikrokredivuvannia. [Foreign experience of microcredit]. Retrieved from: <http://dspace.uabs.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/1492/1/21.pdf>.
8. Bourlès R., Cozarenco A. (2014). State intervention and the microcredit market: the role of business development services. Retrieved from: <http://link.springer.com/article/10.1007%2Fs11187-014-9578-0#page-1>.
9. Social economy and social entrepreneurship – Social Europe guide (2013) – Volume 4. – Luxembourg: Publications Office of the European Union. Retrieved from : ec.europa.eu/social.
10. Machiko Nissanke (2002). Donors Support for Microcredit as Social Enterprise: A Critical Reappraisal. Retrieved from: http://www.wider.unu.edu/publications/working-papers/discussion-papers/2002/en_GB/dp2002-127/.
11. Borzaga C., Galera G., Nogales R. (2008). Social Enterprise: A New Model for Poverty Reduction and Employment Generation. Retrieved from: http://www.emes.net/uploads/media/11.08_EMES_UNDP_publication.pdf.
12. A. Wexler R. (2006). Social Enterprise: A Legal Context. The Exempt Organization Tax Review. Retrieved from: <http://www.adlercolvin.com/pdf/grantmaking/SocialEnterprise.pdf>.
13. Bugg-Levine A., Kogut B., Kulatilaka N. (2012). A New Approach to Funding Social Enterprises. Harvard Business Review. Retrieved from: <https://hbr.org/2012/01/a-new-approach-to-funding-social-enterprises>.
14. Lopriore M., Pati D. (2012). Microcredit and EU Cohesion Policy. Retrieved from : http://www.eipa.eu/files/repository/eipascope/20120710144134_MLO_Eipascope2012.pdf.
15. Porter M., Kramer M. (2011). How to Fix Capitalism. Harvard Business Review. Retrieved from <https://hbr.org/2011/01/how-to-fix-capitalism>.
16. U.S. Small Business Administration. Retrieved from <https://www.sba.gov/content/microloan-program>.
17. Brown G. (2010). When Small is Big: Microcredit and Economic Development. Technology Innovation Management Review. Retrieved from <http://timreview.ca/article/392>.
18. Stratford K (2013). Social Enterprise – An Introduction. Blue Beetle Books Inc. Retrieved from : http://www.smallbusinesssuccess.ca/ebooks/business_infosource/pdfs/2013_SocialEnterprise.pdf.
19. Prudnikov A. O. (2014). Porivnialnyi analiz systemy kredytnykh spilok Ukrainy, Spoluchenykh Shtativ Ameryky ta Kanady [Comparative analysis of Credit Unions of Ukraine, the United States and Canada]. Retrieved from: [http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/molv_2014_4\(07\)_32.pdf](http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/molv_2014_4(07)_32.pdf).
20. Alter K. (2007). Social Enterprise Typology. Virtue Ventures LLC. Retrieved from https://www.globalcube.net/clients/philippson/content/medias/download/SE_typology.pdf.
21. The Three Models of Social Enterprises: Creating social impact through trading activities: Part 1 (2008). Retrieved from https://www.cafonline.org/pdf/Ventursome3ModelsOfSocialEnterprise_Part1Jan2008.pdf.
22. Wallimann I. (2014). Sustainable Community Development: The Social Economy Basel as Example of Social and Solidarity Economy Practice. Retrieved from <http://www.social-dialogue.com/SD-pdf/VOL.7.pdf>.
23. Tsentr Rozvytku Sotsial'noho Pidpryyemnytstva [Social Enterprise Development Centre]. Retrieved from <http://sedc.lviv.ua/text-podii.html>.
24. Kabmin khoche zaluchyty miliard dolariv dlia ukrainskykh ahrariiv (2014) [Cabinet wants to attract one billion dollars for Ukrainian farmers]. Retrieved from <http://economics.unian.ua/agro/1020058-kabmin-hoche-zaluchiti-milyard-dolariv-dlya-ukrajinskih-agrariiv.html> <http://economics.unian.ua/agro/1020058-kabmin-hoche-zaluchiti-milyard-dolariv-dlya-ukrajinskih-agrariiv.html>.
25. Global Innovation Index. Retrieved from <https://www.globalinnovationindex.org/content.aspx?page=data-analysis>.
26. Moskovskaja A. A. (2011). Social'noe predprinimatel'stvo v Rossii i v mire: praktika i issledovaniya [Social entrepreneurship in Russia and in the world: practice and research]. M.: Izd. dom Vyshej shkoly ehkonomiki.
27. Spear R. (2013). Boosting Social Entrepreneurship and Social Enterprise Creation in the Republic of Serbia. OECD Local Economic and Employment Development (LEED). Retrieved from <http://dx.doi.org/10.1787/5k3xz6lswcwl-en>.

28. Gurvich V (2006). Makroeffekt ot mikroreditov [Macro Effect of microcredits]. Retrieved from <http://www.rg.ru/2006/03/21/dengi.html>.

29. Kredytnyi rukh: vidrozhennia i rozvytok kredytnykh spilok [Credit movement: the revival and development of credit unions]. Retrieved from <http://www.academia.org.ua/?p=379>.

30. Nordmeyer B. What Is the Difference Between a Microloan and Microcredit? Retrieved from <http://smallbusiness.chron.com/difference-between-microloan-microcredit-39307.html>.

31. Omata N. (2013). Microfinance: recent trends and emerging challenges. Retrieved from <http://www.oxhip.org/2013/01/microfinance-recent-trend-and-emerging-challenges/>.

32. Mamuta M., Berezinskaja O., Emelin A., Straševa E., Ivanov O., Tomilova O. (2012). Konceptija povyšeniya dostupnosti roznichnyh finansovyh

uslug i razvitija mikrofinansirovanija v Rossijskoj Federacii na period 2012–2016 gg. [The concept of increasing the availability of retail financial services and the development of microfinance in the Russian Federation for the period 2012 - 2016 years]. Retrieved from http://www.rmcenter.ru/files/Concept_2012-2016.pdf.

33. Predlozhenija NAUMIR po razvitiju sistemy gosudarstvennoj podderzhki mikrofinansirovanija v celjah povyšeniya dostupnosti kreditnyh resursov dlja nachinajushhih predprinimatelej v 2011–2012 godah. [RMC's proposals for the development of the system of state support of microfinance in order to increase the availability of credit resources for start-ups in 2011–2012 years]. Retrieved from http://www.rmcenter.ru/files/NAMMS_Development_2011-2012.doc.

УДК: 331.108

СТРАТЕГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ SOFT-SKILLS ЯК МЕТОД ТРУДОВОЇ МОТИВАЦІЇ БАНКІВСЬКИХ ПРАЦІВНИКІВ

Дмитро Леонідович ЦИГАНЮК

*к.е.н., доцент кафедри банківської справи, ДВНЗ «Українська академія банківської справи Національного банку України»
E-mail: d.tsiganyuk@gmail.com*

Анотація. В даній статті обґрунтовано зростаючу важливість стратегічного управління розвитком «Soft Skills» та його зв'язок з мотивацією банківського персоналу. Доведено, що на сьогодні «Soft Skills» мають більше значення для нарощування ефективності банківських продажів ніж «Hard Skills», причинами чого виступають сучасні тенденції у розвитку банківського програмного забезпечення як для внутрішнього, так і для зовнішнього користування. Ґрунтуючись на результатах власних наукових досліджень та досліджень зарубіжних вчених запропоновано стратегічні орієнтири розвитку «Soft Skills» у вітчизняних банках.

Аннотация. В данной статье обоснована растущая важность стратегического управления развитием «Soft Skills» и его связь с мотивацией банковского персонала. Доказано, что на сегодняшний день «Soft Skills» имеют большее значение для наращивания эффективности банковских продаж чем «Hard Skills», причинами чего выступают современные тенденции в развитии банковского программного обеспечения, как для внутреннего, так и для внешнего пользования. Основываясь на результатах собственных научных исследований и исследований зарубежных ученых, предложены стратегические ориентиры развития «Soft Skills» в отечественных банках.

Ключові слова: трудова мотивація, банк, стратегічний менеджмент, soft- skills.

Ключевые слова: трудовая мотивация, банк, стратегический менеджмент, soft-skills.

Постановка проблеми. Сучасний розвиток банків ускладнюється рядом об'єктивних та суб'єктивних факторів. По-перше, банки, не відновившись повністю після кризи 2008-2009 рр., потрапили у ще гіршу кризу у 2013 році, яка відкрила усі накопичені та законсервовані проблеми банківської системи. Втім, якщо фінансово-економічні проблеми лежать на поверхні та добре простежують в офіційній звітності, проблеми управлінського характеру залишаються невидимими для українського споживача. Хоча слід зазначити, що у корені будь-яких фінансових проблем лежать проблеми управлінські. На нашу думку дані проблеми викликані неефективною системою трудової мотивації банківських працівників на різних рівнях управління. Недостатня вмотивованість банківських працівників призводять до зловживання своїм становищем, халатності та просто до вкрай неефективного виконання працівниками своїх функцій, що тягне за собою зростання управлінських та операційних витрат банку [9]. Зважаючи на те, що

однією з головних проблем сучасної української банківської системи є низький рівень довіри населення до банків, вважаємо, що питання розвитку комунікативних навичок, лідерських якостей та інших неспеціалізованих якостей банківських працівників сприятиме підвищенню їх трудової мотивації та, як наслідок, зростання. Ефективності банківської діяльності, що і визначає актуальність теми даної статті.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми трудової мотивації досить детально розглянуті у працях таких зарубіжних вчених як Кс. Вей, П. Друкер, Ю. Жанг, А. Маслоу, Д. Мак-Грегор, Ч. Сімон Фан та інші. Серед вітчизняних вчених, проблематикою трудової мотивації займалися Т. А. Васильєва, Н. В. Ізюмцева, С. М. Козьменко, Д. А. Лукін, Т. В. Мазило та інші.

Втім, незважаючи на велику популярність теми трудової мотивації персоналу, в тому числі й банківського, у наукових публікаціях, невирішеними залишаються питання пов'язані з розвитком непрофесійних неспеціалізованих навичок

та їх вплив на рівень трудової мотивації банківського персоналу, особливо у стратегічному аспекті.

Метою статті є розробка практичних рекомендацій щодо управління розвитком «Soft Skills» персоналу банку шляхом обґрунтування його стратегічних орієнтирів в контексті підвищення трудової мотивації банківських працівників.

Обґрунтування отриманих наукових результатів. В банківському бізнесі постійно відбуваються зміни в процесах, запускаються нові пропозиції для клієнтів, змінюється законодавство, виходять нові постанови НБУ, на які банк зобов'язаний оперативно реагувати. З усім цим співробітники банків працюють кожен день, тому їм необхідно бути справжніми професіоналами.

З точки зору управління, перед тим як вимагати професіоналізму та високих показників від співробітників, необхідно спочатку забезпечити їм підтримку і можливість ставати краще та ефективніше. В даному випадку компанія повинна піклуватися про розвиток і навчання співробітників для досягнення високих результатів. Роблячи одні й ті ж дії, різні менеджери часто отримують одні й ті ж результати. Втім ринок не стоїть на місці, боротьба за клієнта з кожним роком посилюється і чим якісніше співробітники будуть обслуговувати клієнтів і проводити переговори, тим кращими стануть бізнес-показники.

Один з інструментів забезпечення професійного зростання – внутрішнє навчання, яке можна умовно розділити на кілька форм і напрямків. За напрямками навчання слід розглядати «Hard Skills training» і «Soft Skills training». «Hard Skills training» – це тренінги, спрямовані на «технічні» знання: робота з програмним забезпеченням, знання процедур, продуктової лінійки, знання законодавства тощо. Якщо говорити про «Soft Skills training», то це навчання продажу та якісному обслуговуванню клієнтів, управління персоналом, побудова ефективної комунікації тощо.

Враховуючи той факт, що аудиторні тренінги вимагають значних інвестицій, а також тривалого часу на організацію, все частіше банки вдаються до використання системи дистанційного навчання. З її допомогою банки досягають наступних цілей [8]:

- зменшення кількості операційних помилок співробітниками банку;
- забезпечення дотренінгової і посттренінгової підтримки в навчанні за напрямками «Soft Skills training»;

- проведення максимально швидкого навчання співробітників банку перед запуском нової послуги;

- зменшення витрат на проведення навчання;
- масове навчання операційним політикам і правовим нормам згідно з вимогами генеральної стратегії банку або материнської компанії (для банків з іноземними капіталом);

- масове навчання обов'язковим темам відповідно до законодавства України;

- стажування нових співробітників;

- формування бази знань в банку.

Тобто можна сказати, що актуальність використання систем дистанційного навчання для внутрішнього корпоративного навчання співробітників постійно зростає, оскільки бізнес не стоїть на місці і для ефективної роботи необхідно навчати персонал швидко, часто з мінімальними витратами.

Розглянемо детальніше особливості проведення «Hard Skills training» і «Soft Skills training» та їх застосування у сучасній практиці управління банківським персоналом.

Практика свідчить, що «Hard Skills training» на сьогодні втрачає своє значення. Так, якщо ще десять років тому для банку було досить важливим при прийнятті на роботу нового працівника високий рівень володіння комп'ютерною технікою, спеціальним програмним забезпеченням, знання нормативної бази з банківської діяльності, то на сьогодні для значної частини банківських працівників ці знання не є визначальними при здійсненні їх функцій. Це обумовлюється кількома сучасними тенденціями у банківській діяльності та навчальному процесі загалом.

По-перше, останніми роками банки вдаються до мінімізації ролі рядових працівників (які складають більшу частину банківського персоналу) у прийнятті рішень, які вимагають від них знання законодавства чи володіння складними технічними навичками. Цьому сприяє розвиток інтуїтивно зрозумілого інтерфейсу сучасних програмних комплексів, користування якими можливе навіть без спеціальних знань. Так, якщо раніше кредитному працівнику для розрахунку суми резерву по кредиту необхідним було знання відповідної нормативної бази НБУ, то зараз сучасні автоматизовані банківські системи містять усі необхідні механізми для таких розрахунків, працівнику необхідно внести тільки відповідні дані до програми, а сума резерву розраховується автоматично, теж саме стосується питань щодо врахування усіх можливих податків та інших

платежів, які супроводжують кредитну чи депозитну операцію [10].

По-друге, розвиток програмного забезпечення призводить до переорієнтації банків на популяризацію самообслуговування клієнтів, більшість найбільших вітчизняних банків запровадили мережу терміналів самообслуговування клієнтів, де останні можуть самостійно здійснювати ряд простих банківських операцій, не вдаючись до послуг банківських працівників. Це також зменшує необхідність у навчанні працівників «Hard Skills».

За таких умов, на перше місце виходить проблема забезпечення ефективності просування банківських продуктів на ринку. Вивільнення великої кількості працівників, що раніше займалися забезпеченням операційної діяльності банку дозволило переорієнтувати їх на діяльність з продажу банківських продуктів. Даний вид діяльності кардинально відрізняється від інших тим, що вимагає від працівників навичок ефективної комунікації, лідерських якостей, певних психологічних знань. Саме для цього і застосовується «Soft Skills training».

В зарубіжній літературі приділяється досить багато уваги «Soft Skills training». Щоправда основний акцент робить на тренуванні працівників інженерної та технічної спрямованості [1, 6, 5].

Втім, на нашу думку, банківські працівники не менш залежні від рівня розвитку таких навичок, а тому банк потребує чіткої розробленої стратегії щодо розвитку «Soft Skills».

Дослідження зарубіжних науковців свідчать, що існує чіткий взаємозв'язок між рівнем розвитку «Soft Skills» та отримуваною заробітною платою. Зокрема, збільшення стандартного відхилення в компанії по рівню володіння комунікативними навичками на 1% призводить до наступного зростання заробітної плати працівників на 6%-9% в залежності від типу компанії та країни [2]. Таким чином, розвиток «Soft Skills» виступає хорошим мотиваційним фактором для працівників, оскільки:

1) підвищує їх впевненість в собі, що виражається у їх швидшому кар'єрному зростанні в порівнянні з тими працівниками, що не покращували свої комунікативні та лідерські навички [7];

2) збільшує результативність їх роботи з клієнтами, що відображається у зростанні бонусних виплат;

3) підвищує цінність таких працівників на ринку праці, що стимулює роботодавців до підвищення заробітної плати таким працівникам.

У роботі [4] здійснено аналіз підвищення ефективності «Soft Skills training» на прикладі студентів спеціальності «Менеджмент» в навчальному закладі «The Center for Career Opportunities at Purdue University» та продемонстровано, що в середньому, «Soft Skills training» підвищує ефективність роботи студентів на 9,3%, при цьому найбільший вплив мають: організаційні навички (рівень значимості 0,653), академічні навички та увага до деталей (рівень значимості 0,323), мультикультурні навички (рівень значимості 0,299) та креативність (рівень значимості 0,291).

З огляду на вищезазначене, ми пропонуємо наступні стратегічні орієнтири розвитку «Soft Skills» у вітчизняних банках:

1. Створення ефективної системи змішаного навчання в банку. При цьому навчання теоретичній частині більш доцільно проводити у дистанційній формі, а застосування отриманих знань на практиці – у формі тренінгів.

2. Забезпечення циклічності навчання. Усі «Soft Skills» повинні бути ранжовані за рівнем їх важливості для кожного типу посади відповідно до їх функціональних обов'язків. Цикл навчання повинен включати в себе всі необхідні навички у порядку їх важливості.

3. Постійне оцінювання необхідності працівників банку у володінні певними «Soft Skills». Даний аналіз повинен ґрунтуватися на дослідженні динаміки зовнішніх та внутрішніх факторів. Серед зовнішніх факторів ми пропонуємо оцінювати наступні: рівень підготовки кадрів у вищих навчальних закладах; активність ринку банківських послуг; вартість тренінгових послуг в навчальних центрах; рівень фінансової грамотності населення; рівень конкуренції на ринку банківських послуг. Серед внутрішніх – наявність можливостей банку по самостійному проведенню навчання; рівень кваліфікації банківського персоналу; рівень плинності кадрів в банку; активність операцій банку з фізичними особами, спеціалізація банку; система внутрішньої мотивації в банку.

Проведення оцінювання ефективності навчання. Найбільш доцільно на нашу думку це здійснювати за підходом Ч. Сімон Фан, Кс. Вей та Ю. Жанг [3]. В даному підході запропоновано методику розрахунку коефіцієнта ROL (Return On Learning) та порівняльний механізм для оцінювання різних груп працівників, які займаються продажами, що цілком може бути застосовано і в банку.

Коригування стратегії «Soft Skills training» у відповідності до отриманих показників ROL та

зміни внутрішніх факторів, що визначають потребу у «Soft Skills training».

Висновки. Таким чином, в даній статті ми обґрунтували зростаючу важливість стратегічного управління розвитком «Soft Skills» та його зв'язок з мотивацією банківського персоналу. Нами доведено, що на сьогодні «Soft Skills» мають більше значення для нарощування ефективності банківських продажів ніж «Hard Skills», причинами цього виступають сучасні тенденції у розвитку

банківського програмного забезпечення як для внутрішнього, так і для зовнішнього користування. Ірґрунтуючись на результатах власних наукових досліджень та досліджень зарубіжних вчених нами запропоновано стратегічні орієнтири розвитку «Soft Skills» у вітчизняних банках. На нашу думку, дотримання даних стратегічних орієнтирів дозволить банку підвищити ефективність роботи банківських працівників та удосконалити систему їх трудової мотивації.

Список використаних джерел:

1. Agrawal, Narendra M. and Thite, Mohan, Nature and Importance of Soft Skills in Software Project Leaders (September 30, 2003). IIM Bangalore Research Paper No. 214. Available at SSRN: <http://ssrn.com/abstract=2159692>.
2. Balcar, Jiri, Soft Skills and Their Wage Returns: Overview of Empirical Literature (January 1, 2014). Review of Economic Perspectives, 2014, Vol. 14, No. 1, pp. 3-15. Available at SSRN: <http://ssrn.com/abstract=2488740>.
3. Fan, C. Simon and Wei, Xiangdong and Zhang, Junsen, 'Soft' Skills, 'Hard' Skills, and the Black/White Earnings Gap (October 2005). IZA Discussion Paper No. 1804. Available at SSRN: <http://ssrn.com/abstract=827387>.
4. John, Jessy, Study on the Nature of Impact of Soft Skills Training Programme on the Soft Skills Development of Management Students (September 17, 2009). Pacific Business Review, pp. 19-27, October/ December 2009. Available at SSRN: <http://ssrn.com/abstract=1591331>.
5. Kureková, Lucia and Beblavy, Miroslav and Haita, Corina, Qualifications or Soft Skills? Studying Job Advertisements for Demand for Low-Skilled Staff in Slovakia (August 1, 2012). NEUJOBS Working Paper No. D. 4.3.3. Available at SSRN: <http://ssrn.com/abstract=2402729>.
6. Silva, Artur, Developing Soft Skills in Engineering Studies - The Experience of Students' Personal Portfolio (October 12, 2007). International Conference on Engineering Education, 2007. Available at SSRN: <http://ssrn.com/abstract=1506071>.
7. Ізюмцева Н. В. Удосконалення системи мотивації в посткризовий період розвитку банківських установ [Текст] / Н. В. Ізюмцева, Н. М. Леуш // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : зб. наук. праць / Державний вищий навчальний заклад «Українська академія банківської справи Національного банку України». — Суми, 2010. — Т. 30. — С. 344–347.
8. Катречко М. О. Особливості матеріального стимулювання трудового потенціалу банку [Текст] / М. О. Катречко // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: зб. наук. праць / Державний вищий навчальний заклад «Українська академія банківської справи Національного банку України». — Суми, 2007. — Т. 22. — С. 304–312.
9. Лукін Д. А. Актуальні питання менеджменту персоналом комерційного банку [Текст] / Д. А. Лукін, Т. В. Мазило // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : зб. наук. праць, робота / Державний вищий навчальний заклад «Українська академія банківської справи Національного банку України». — Суми, 2002. — Т. 5. — С. 148–152.
10. Маркетинг у банку : навчальний посібник / за заг. ред. проф. Т. А. Васильєвої; Т. А. Васильєва, С. М. Козьменко, І. О. Школьник та ін. ; Державний вищий навчальний заклад «Українська академія банківської справи Національного банку України». — Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2014. — 353 с.

JEL CLASSIFICATION: M12, M52, M54

STRATEGIC MANAGEMENT OF SOFT-SKILLS DEVELOPMENT AS METHOD OF BANK STUFF'S LABOR MOTIVATION

Dmytro L. TSYHANYUK

Candidate of Science in Economics, Professor Assistant, Ukrainian Academy of Banking of the National Bank of Ukraine

Summary. This article grounds growing importance of strategic management of «Soft Skills» development and its relationship with the motivation of bank staff. It is proved that today «Soft Skills» are more important for increasing the efficiency of bank sales than «Hard Skills», which is caused by current

trends in the development of banking software for both internal and for external use. Based on the results of own research and studies of foreign scholars author proposed strategic purposes of «Soft Skills» development in domestic banks.

Key words: labor motivation, bank, strategic management, soft-skills.

There is a large number of factors which have been found to be significant determinants of an individual's wage. Psychological traits, attitudes and soft skills represent those whose effect on an individual's wages has begun to be examined recently. Today, there is an extensive empirical body on wage returns to the first two factors, but still a relatively small one on wage returns to soft skills (for instance communication, cooperation or leadership).

This article grounds growing importance of strategic management of «Soft Skills» development and its relationship with the motivation of bank staff. It is proved that today «Soft Skills» are more important for increasing the efficiency of bank sales than «Hard Skills», which is caused by current trends in the development of banking software for both internal and for external use.

It can be caused by the fact that soft skills are hard to measure and so there is a lack of relevant data for

its empirical examination. Soft skills are connected with significant wage returns and contribute to closing of the gender wage gap. However, heterogeneity of approaches to specification and quantification of particular soft skills suggests that it is a field of empirical research with significant potential for further research.

Based on the results of own research and studies of foreign scholars author proposed strategic purposes of «Soft Skills» development in domestic banks, namely:

1. Creation of effective system of mixed education.
2. Cyclicity of education.
3. Ongoing measurement of necessity of the certain "soft-skills" for the bank stuff.
4. Measurement of education effectiveness.
5. Permanent adjustment of the soft-skills development strategy due to changes of relevant factors.

References

1. Agrawal, Narendra M. and Thite, Mohan, Nature and Importance of Soft Skills in Software Project Leaders (September 30, 2003). IIM Bangalore Research Paper No. 214. Retrieved from <http://ssrn.com/abstract=2159692>.

2. Balcar, Jiri, Soft Skills and Their Wage Returns: Overview of Empirical Literature (January 1, 2014). Review of Economic Perspectives, 2014, Vol. 14, No. 1, pp. 3-15. Retrieved from <http://ssrn.com/abstract=2488740>.

3. Fan, C. Simon and Wei, Xiangdong and Zhang, Junsen, 'Soft' Skills, 'Hard' Skills, and the Black/White Earnings Gap (October 2005). IZA Discussion Paper No. 1804. Retrieved from <http://ssrn.com/abstract=827387>

4. John, Jessy, Study on the Nature of Impact of Soft Skills Training Programme on the Soft Skills Development of Management Students (September 17, 2009). Pacific Business Review, pp. 19-27, October/ December 2009. Retrieved from <http://ssrn.com/abstract=1591331>.

5. Kureková, Lucia and Beblavy, Miroslav and Haita, Corina, Qualifications or Soft Skills? Studying Job Advertisements for Demand for Low-Skilled Staff in Slovakia (August 1, 2012). NEUJOBS Working Paper No. D. 4.3.3. Retrieved from <http://ssrn.com/abstract=2402729>.

6. Silva, Artur, Developing Soft Skills in Engineering Studies - The Experience of Students' Personal Portfolio (October 12, 2007). International Conference on Engineering Education, 2007. Retrieved from <http://ssrn.com/abstract=1506071>.

7. Iziumtseva N. V., Leush N. M. (2010) Udoshkalennia systemy motyvatsii v postkryzovyi period rozvytku bankivskykh ustanov [Improving the motivation in the post-crisis development banks].

Problemy i perspektyvy rozvytku bankivskoi systemy Ukrainy. Sumy, 2010, T. 30, pp. 344–347.

8. Katrechko M. O. (2007) Osoblyvosti materialnoho stymuliuvannia trudovoho potentsialu banku [Features material stimulation of labor potential bank]. Problemy i perspektyvy rozvytku bankivskoi systemy Ukrainy. Sumy, T. 22, pp. 304–312

9. Lukin D. A., Mazylo T. V. (2002) Aktualni pytannia menedzhmentu personalom komertsiiinoho banku [Current issues management staff of commercial banks]. Problemy i perspektyvy rozvytku bankivskoi systemy Ukrainy. Sumy, T. 5, pp. 148–152.

10. Vasylievoi T. A., Vasylieva T. A., Kozmenko S. M., Shkolnyk I. O. (2014) Marketynh u banku [Marketing Bank]. Sumy : DVNZ «UABS NBU».

УДК 338.4

МЕТОДИЧНИЙ ПІДХІД ДО ОЦІНКИ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ФАРМАЦЕВТИЧНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ

Олександр Вікторович ДОРОВСЬКИЙ

к. е. н., доцент, Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України (м. Харків)
E-mail: office@zt.com.ua

Анотація. У статті розглядається проблема оцінки конкурентоспроможності фармацевтичної галузі України. Проаналізовано існуючі методичні підходи до оцінки та виявлено, що в них відсутній єдиний системний підхід до оцінки конкурентоспроможності галузей економіки. Запропоновано методичний підхід до оцінки конкурентоспроможності фармацевтичної галузі, в якому загальна оцінка її рівня здійснюється за допомогою інтегрального показника, розрахованого з урахуванням обґрунтованих критичних порогових значень часткових показників. На основі запропонованого підходу здійснено інтегральну оцінку конкурентоспроможності фармацевтичної галузі України, проведено динамічний аналіз складових і часткових показників. За допомогою SW-аналізу визначено проблемні напрями розвитку фармацевтичної галузі країни.

Аннотация. В статье рассматривается проблема оценки конкурентоспособности фармацевтической отрасли Украины. Проанализированы существующие методические подходы к оценке и выявлено отсутствие единого системного подхода к оценке конкурентоспособности отраслей экономики. Предложен методический подход к оценке конкурентоспособности фармацевтической отрасли, в котором общая оценка ее уровня осуществляется с помощью интегрального показателя, рассчитанного с учетом обоснованных критических пороговых значений частных показателей. На основе предложенного подхода осуществлена интегральная оценка конкурентоспособности фармацевтической отрасли Украины, проведен динамический анализ составляющих и частных показателей. С помощью SW-анализа определены проблемные направления развития фармацевтической отрасли страны.

Ключові слова: фармацевтична галузь, методичний підхід, інтегральний показник, складова, порогове значення, динаміка, SW-аналіз, напрям розвитку.

Ключевые слова: фармацевтическая отрасль, методический подход, интегральный показатель, составляющая, пороговое значение, динамика, SW-анализ, направление развития.

Постановка проблеми. На сьогоднішній день у теорії та практиці пропонується не дуже багато пропозицій з оцінки конкурентоспроможності галузей економіки, дана проблема мало розроблена, особливо з урахуванням їх специфіки.

Вітчизняні та закордонні вчені пропонують різні підходи та методи до оцінки конкурентоспроможності галузей [2; 3; 9; 10; 11; 14; 15; 18], незважаючи на їхню незначну кількість. Різноманітність методичних підходів до оцінки конкурентоспроможності галузей обумовлена різними цілями, які ставилися під час проведення оцінки, однак вони мають й спільні позитивні та негативні риси. До позитивних властивостей, досліджених методичних підходів, слід віднести те, що більшість з них передбачають визначення

конкурентоспроможності галузі за допомогою широкого спектру часткових показників з побудовою інтегрального; конкурентоспроможність галузі оцінюється з урахуванням як внутрішнього так і зовнішнього середовища. До негативних – розглянуті методичні підходи не завжди мають чітку структурованість та ієрархічність; деякі часткові показники носять якісний характер і не піддаються кількісному їх визначенню; відсутня нормативна база системи оцінки, що утруднює аналіз результатів.

Таким чином, проведений аналіз методичних підходів свідчить про наявність різних підходів до оцінки, в яких відсутній єдиний системний підхід до оцінки конкурентоспроможності галузей економіки, тому актуальним є питання роз-

робки комплексної методики, що має об'єктивно розкривати проблеми цієї сфери та визначати цілі та стратегічні напрямки розвитку галузей економіки. Отже, **метою статті** є розробка методичного підходу до оцінки конкурентоспроможності фармацевтичної галузі України.

Обґрунтування отриманих наукових результатів. Аналіз робіт вчених [2; 6; 9; 12], які

безпосередньо займаються проблемами розвитку фармацевтичної галузі, а також проведені вище дослідження свідчать, що основними компонентами, які характеризують внутрішнє середовище фармацевтичної галузі є такі: продукція, виробництво, наукоємність, організація, фінанси та інвестиції (рис. 1).

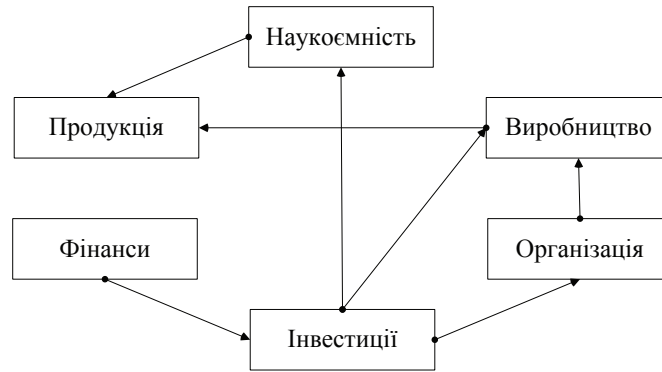

Рис. 1. Структура внутрішнього середовища фармацевтичної галузі

Грунтуючись на роботах вчених [2; 5–7; 9; 12; 16; 17] оцінку конкурентоспроможності фармацевтичної галузі України пропонується проводити за допомогою 6-ти компонент та 14-ти част-

кових показників, для яких встановлено порогові значення, які визначено відповідно до робіт [1; 4; 8; 19] (табл. 1).

Таблиця 1

Перелік часткових показників та їх порогових значень за компонентами конкурентоспроможності фармацевтичної галузі України

Показник	Одиниця виміру	Формула розрахунку та	Порогове значення
Складова «Продукція»			
Обсяг виробництва	млрд. дол. США		8,4
Показник повноти асортименту	%	$P_A = \frac{V_{HI}}{V_H} * 100,$ де V_{HI} – обсяг продажу імпортих ЛЗ у натуральному виразі; V_H – загальний обсяг продажу ЛЗ у натуральному виразі	>70
Питома вага оригінальних ЛЗ у загальному обсязі виробництва	%	$P_O = \frac{V_{BO}}{V_B} * 100,$ де V_{BO} – обсяг виробництва оригінальних ЛЗ у вартісному виразі V_B – загальний обсяг продажу ЛЗ у вартісному виразі	>60
Питома вага біотехнологічних ЛЗ у загальному обсязі виробництва	%	$P_B = \frac{V_{BB}}{V_B} * 100,$ де V_{BB} – обсяг виробництва біотехнологічних препаратів у вартісному виразі	>15

Таблиця 1 (продовження)

Питома вага вітчизняних субстанцій у загальному обсязі їх споживання у виробництві	%	$P_c = \frac{V_c}{V_{3c}} * 100,$ де V_c – обсяг споживання у вартісному виразі вітчизняних субстанцій у виробництві; V_{3c} – загальний обсяг споживання у вартісному виразі субстанцій у виробництві	>70
Середня вартість однієї умовної упаковки вітчизняних ЛЗ	%	$P_{1B} = \frac{V_B}{V_H} * 100$	<65
<i>Складова «Виробництво»</i>			
Питома вага виробничих ділянок атестованих згідно системи GMP	%	$P_{GMP} = \frac{D_A}{D_3} * 100,$ де D_A – кількість виробничих ділянок атестованих згідно системи GMP; D_3 – загальна кількість виробничих ділянок	100
Ступінь зносу основних засобів	%	$3_{O3} = \frac{O3_O}{O3_P} * 100,$ де $O3_O$ – остаточна вартість основних засобів; $O3_P$ – первинна вартість основних засобів	<35
<i>Складова «Наукоємність»</i>			
Обсяг витрат на науково-дослідні роботи (НДР)	%	$P_{НДР} = \frac{V_{НДР}}{V_B} * 100,$ де $V_{НДР}$ – обсяг витрат на НДР	>15
<i>Складова «Інвестиції»</i>			
Обсяг інвестицій в основний капітал	%	$P_{OK} = \frac{I_{OK}}{V_B} * 100,$ де I_{OK} – обсяг інвестицій в основний капітал	>25
Питома вага іноземних інвестицій у загальному їх обсязі	%	$P_I = \frac{I_I}{I_3} * 100,$ де I_I – обсяг іноземних інвестицій; I_3 – загальний обсяг інвестицій	<30
<i>Складова «Фінанси»</i>			
Прибутковість виробництва	%	$P_B = \frac{\Pi}{V_B} * 100,$ де Π – прибуток від виробничої діяльності	>15
<i>Складова «Концентрація»</i>			
Показник концентрації виробництва	%	$CR_3 = \frac{V_{3B}}{V_B} * 100,$ де V_{3B} – обсяг виробництва перших трьох компаній галузі у вартісному виразі	<65
Масштабність виробництва	млн. дол. США	$P_{3B} = \frac{V_{3B}}{3} * 100,$	15000

Виходячи з аналізу робіт вчених [5; 7; 16] пропонується інтегральну оцінку конкурентоспроможності фармацевтичної галузі України ($I_{КС}$) здійснювати за допомогою наступної формули:

$$I_{КС} = \sum_{i=1}^n K_i, \quad (1)$$

де K_i – комплексна оцінка i -ої компоненти фармацевтичної галузі;

n – кількість оцінюваних компонент фармацевтичної галузі.

Комплексна оцінка i -ої компоненти фармацевтичної галузі розраховується наступним чином:

$$K_i = \sum_{j=1}^m \frac{X_{ij}^{\phi}}{X_{ij}^{\Pi}}, \quad (2)$$

де X_{ij}^{ϕ} – фактичне значення j -го часткового показника оцінки i -ої компоненти фармацевтичної галузі;

X_{ij}^{Π} – порогове значення j -го часткового показника оцінки i -ої компоненти фармацевтичної галузі.

На основі статистичних матеріалів за період з 2006 по 2013 рр. Державної служби статистики України [13] та аналітичних матеріалів «Аптечні продажі в Україні» [20] за наведеними вище формулами здійснено оцінку конкурентоспроможності фармацевтичної галузі України (табл. 2).

Таблиця 2

Оцінка конкурентоспроможності фармацевтичної галузі України в 2006-2013 рр.

Складова / Показник	Рік							
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Складова «Продукція»	0,793	0,747	0,716	0,738	0,678	0,815	0,693	0,684
Обсяг виробництва	0,096	0,096	0,118	0,086	0,089	0,088	0,095	0,113
Показник повноти асортименту	0,867	0,809	0,764	0,829	0,824	0,927	0,929	0,937
Питома вага оригінальних ЛЗ у загальному обсязі виробництва	0,582	0,582	0,533	0,482	0,413	0,400	0,383	0,333
Питома вага біотехнологічних ЛЗ у загальному обсязі виробництва	0,060	0,067	0,073	0,073	0,080	0,080	0,087	0,087
Питома вага вітчизняних субстанцій у загальному обсязі їх споживання у виробництві	0,443	0,429	0,400	0,357	0,343	0,300	0,257	0,229
Середня вартість однієї умовної упаковки вітчизняних ЛЗ	2,708	2,500	2,407	2,600	2,321	3,095	2,407	2,407
Складова «Виробництво»	0,474	0,495	0,527	0,546	0,584	0,605	0,599	0,579
Питома вага виробничих ділянок атестованих згідно системи GMP	0,120	0,150	0,200	0,230	0,280	0,300	0,320	0,350
Ступінь зносу основних засобів	0,827	0,839	0,854	0,862	0,888	0,916	0,877	0,808
Складова «Наукоємність»	0,029	0,020	0,029	0,023	0,020	0,027	0,028	0,080
Обсяг витрат на науково-дослідні роботи	0,029	0,020	0,029	0,023	0,020	0,027	0,028	0,080
Складова «Інвестиції»	0,254	0,308	0,298	0,318	0,257	0,730	0,313	0,362
Обсяг інвестицій в основний капітал	0,420	0,468	0,416	0,428	0,420	0,480	0,528	0,500
Питома вага іноземних інвестицій у загальному їх обсязі	0,087	0,147	0,180	0,207	0,093	0,980	0,097	0,223
Складова «Фінанси»	0,393	0,453	-0,007	0,653	0,627	0,473	0,587	0,580
Прибутковість виробництва	0,393	0,453	-0,007	0,653	0,627	0,473	0,587	0,580
Складова «Концентрація»	1,393	1,151	1,315	0,916	0,714	0,622	0,575	0,624
Показник концентрації виробництва	2,781	2,297	2,625	1,825	1,420	1,234	1,140	1,236
Масштабність виробництва	0,004	0,005	0,005	0,006	0,008	0,009	0,010	0,011
Інтегральний показник конкурентоспроможності фармацевтичної галузі	0,556	0,529	0,480	0,532	0,480	0,545	0,465	0,485

Як видно з табл. 2 та рис. 2 інтегральний показник оцінки конкурентоспроможності фармацевтичної галузі України в 2006–2013 рр. мав нестійку тенденцію до зниження з 0,556 до 0,485 або на 12,8 %. Основними компонентами, які в першу

чергу вплинули на недостатньо високий (0,501) рівень конкурентоспроможності фармацевтичної галузі України в 2006–2013 рр., були такі: наукоємність – 0,036 й інвестиції – 0,396 (рис. 3).

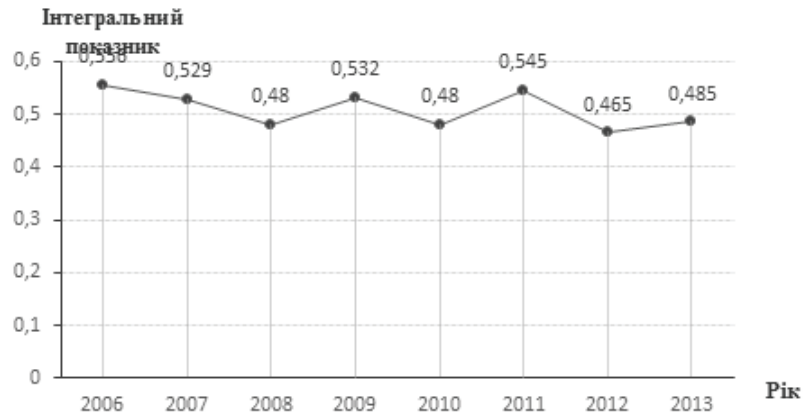

Рис. 2. Динаміка інтегрального показника конкурентоспроможності фармацевтичної галузі України в 2006–2013 рр.

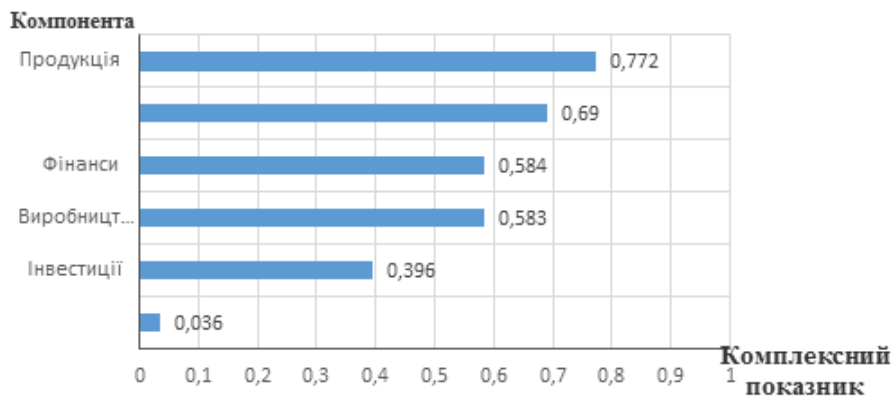

Рис. 3. Діаграма розподілу оцінки компонент інтегрального показника конкурентоспроможності фармацевтичної галузі України за 2006–2013 рр.

Компонента «Наукоємність» інтегрального показника конкурентоспроможності фармацевтичної галузі України складається з одного показника – відношення видатків на НДР до обсягу виробництва, динаміка якого свідчить, що за аналізованого періоду значення показника майже не змінилося, за винятком 2013 р. (рис. 4).

Динаміка компоненти «Інвестиції» інтегрального показника конкурентоспроможності фармацевтичної галузі України свідчить про поступове її зростання з 0,254 в 2006 р. до 0,362 в 2013 р. або на 42,5 % (рис. 5).

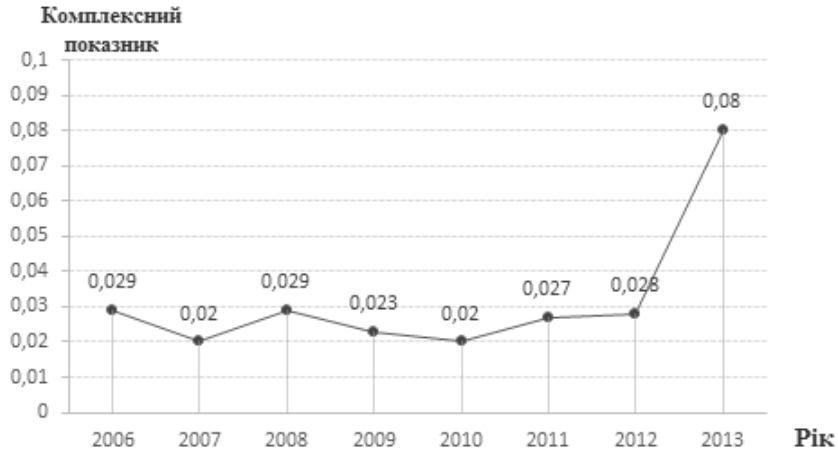

Рис. 4. Динаміка компоненти «Наукоємність» інтегрального показника конкурентоспроможності фармацевтичної галузі України в 2006–2013 рр.

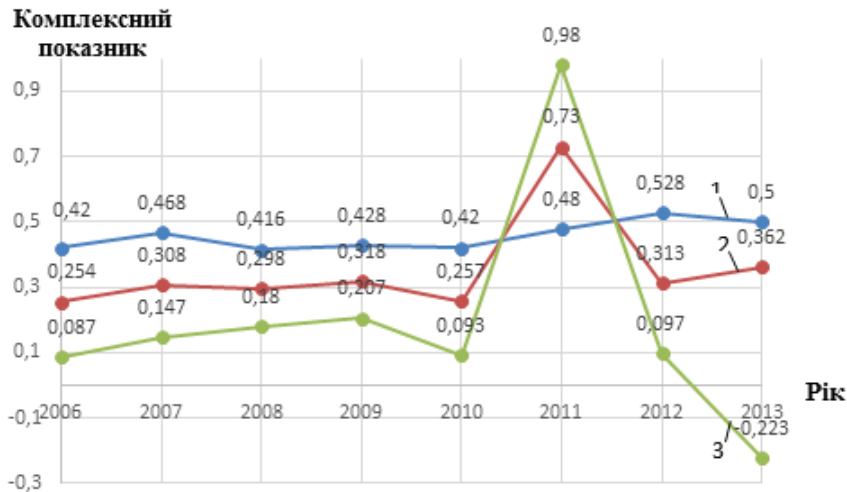

Рис. 5. Динаміка компоненти «Інвестиції» і її часткових складових інтегрального показника конкурентоспроможності фармацевтичної галузі України в 2006–2013 рр.:

- 1 – обсяг інвестицій в основний капітал;
- 2 – комплексний показник компоненти «Інвестиції»;
- 3 – питома вага іноземних інвестицій у загальному їх обсязі

У компоненту «Інвестиції» входить два часткові показники: відношення інвестицій в основний капітал до обсягу виробництва та питома вага іноземних інвестицій в загальному їх обсязі. Динаміка цих показників за 2006–2013 рр. свідчить про незначне збільшення першого з них і скорочення з від’ємним сальдо у 2013 р. другого (рис. 5).

Динаміка компоненти «Виробництво» інтегрального показника конкурентоспроможності фармацевтичної галузі України свідчить про

зростання його з 0,474 в 2006 р. до 0,579 в 2013 р. або на 22,2 % (рис. 6).

Компонента «Виробництво» складається з двох показників: питома вага виробничих ділянок атестованих згідно системи GMP і ступінь зносу основних засобів. Динаміка питомої ваги виробки цих ділянок атестованих згідно системи GMP збільшилось з 0,120 в 2006 р. до 0,380 в 2013 р., або на 291,7 %, а ступінь зносу зменшився з 0,827 до 0,808, або на 2,3 %.

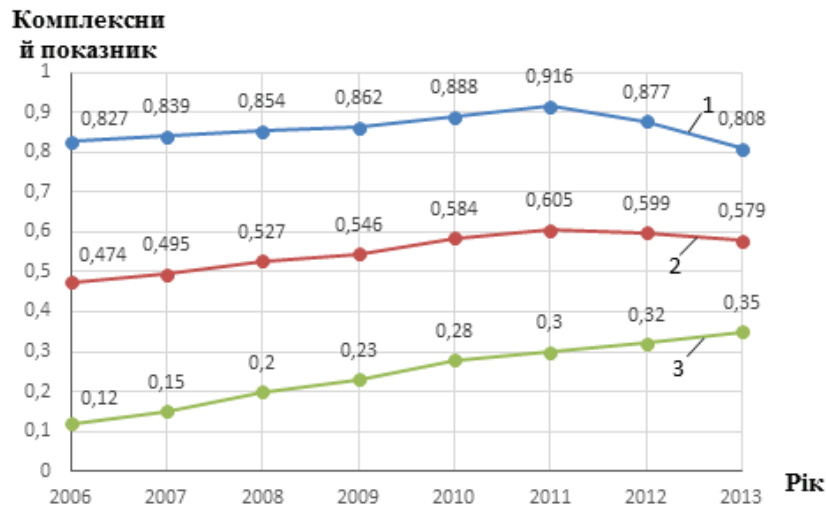

Рис. 6. Динаміка компоненти «Виробництво» і її часткових складових інтегрального показника конкурентоспроможності фармацевтичної галузі України в 2006–2013 рр.:

- 1 – ступінь зносу основних засобів;
- 2 – комплексний показник «Виробництво»;
- 3 – питома вага виробничих ділянок атестованих згідно системи GMP

Компонента «Фінанси» інтегрального показника конкурентоспроможності фармацевтичної галузі України складається з одного показника – прибутковість виробництва. За аналізований період цей показник мав нестійку тенденцію до зростання з 0,393 в 2006 р. до 0,580 в 2013 р. або на 147,6 %. Виключення складає 2008 р. коли виробництво було збитковим (рис. 7).

Динаміка компоненти «Концентрація» інтегрального показника конкурентоспроможності фармацевтичної галузі України свідчить про її зменшення з 1,393 у 2006 р. до 0,624 у 2013 р. або на 55,2 % (рис. 8).

У компоненту «Концентрація» входить два показника: концентрація та масштабність виробництва. Перший з яких мав тенденцію до зменшення, а другий до зростання (рис. 8).

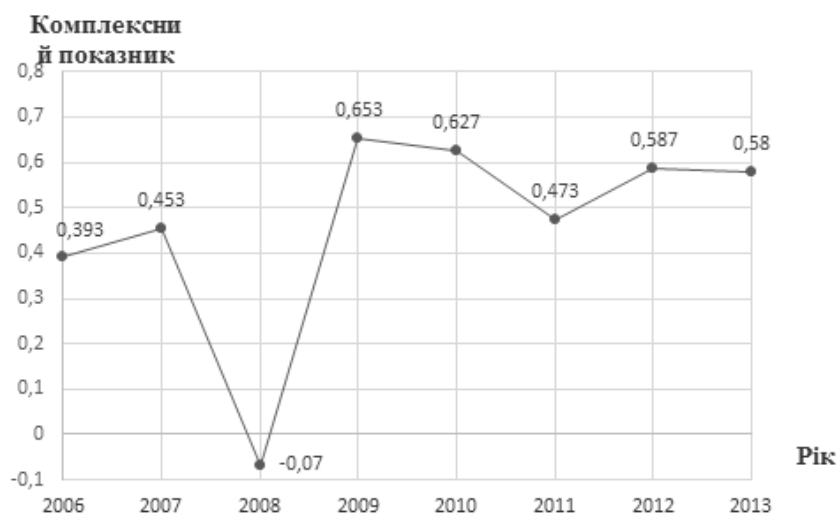

Рис. 7. Динаміка компоненти «Фінанси» інтегрального показника конкурентоспроможності фармацевтичної галузі України в 2006–2013 рр.

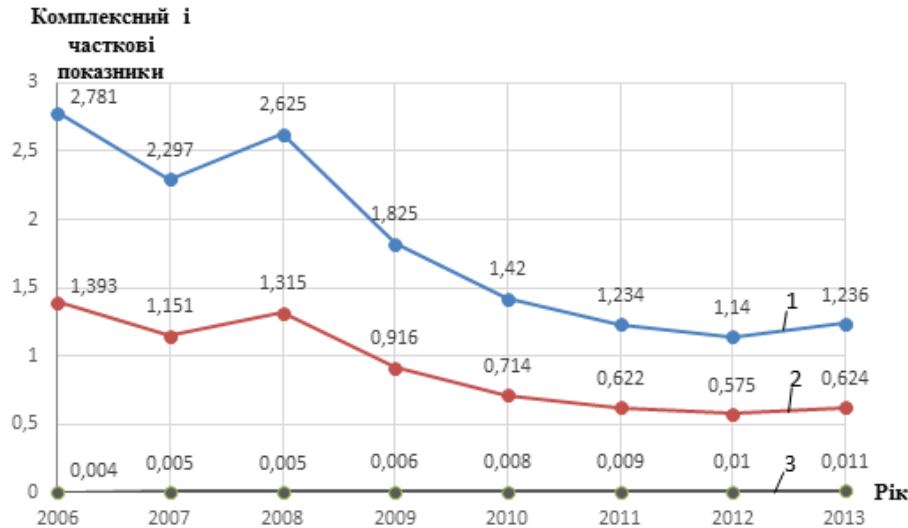

Рис. 8. Динаміка компоненти «Концентрація» і її часткових складових інтегрального показника конкурентоспроможності фармацевтичної галузі України в 2006-2013 рр.:

- 1 – концентрація виробництва;
- 2 – комплексний показник «Виробництво»;
- 3 – масштабність виробництва

Динаміка компоненти «Продукція» інтегрального показника конкурентоспроможності фармацевтичної галузі України свідчить про по-

ступове її зменшення з 0,793 у 2006 р. до 0,684 в 2013 р. або на 13,7 % (рис. 9).

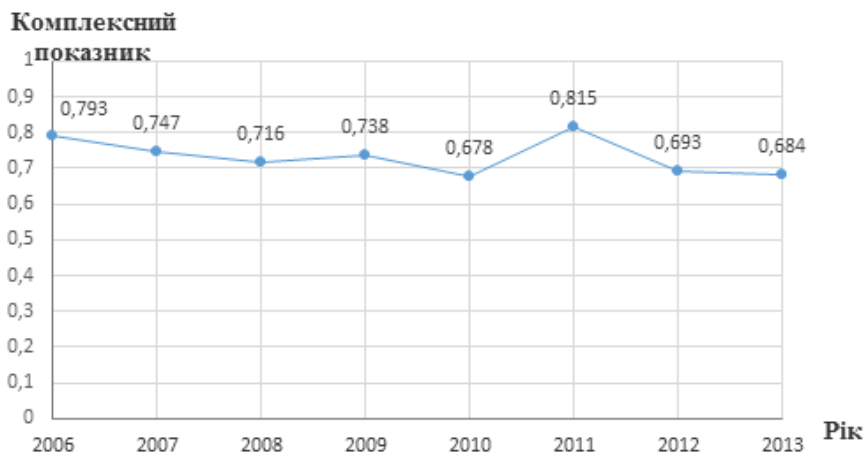

Рис. 9. Динаміка компоненти «Продукція» інтегрального показника конкурентоспроможності фармацевтичної галузі України в 2006 – 2013 рр.

Компонента «Продукція» складається з шести часткових показників: обсяг виробництва; повнота асортименту; питома вага оригінальних ЛЗ; питома вага біотехнологічних ЛЗ; питома вага вітчизняних субстанцій та середня вартість однієї умовної упаковки вітчизняних ЛЗ. Наве-

дені вище показники мали різко спрямовану тенденцію (рис. 10).

Так, тенденція до зростання спостерігається за наступними частковими показниками: обсяг виробництва – на 117,7 %; повнота асортименту – на 108,1 %; питома вага біотехнологічних

ЛЗ – на 145,0 %; а зменшення відбулося за пито-
мою вагою оригінальних ЛЗ – на 43,1 %; пито-
мою вагою вітчизняних субстанцій – на 48,3 %, а
також конкуренцією – на 10,9 %. Найбільш сла-
бкими сторонами конкурентоспроможності фар-
мацевтичної галузі України були: масштабність

виробництва – 0,009; наукоємність – 0,036; пито-
ма вага біотехнологічних ЛЗ – 0,081; обсяг вироб-
ництва – 0,094, а найбільш сильними – вартість
однієї умовної упаковки ЛЗ – 2,566; конкуренція
у вітчизняному виробництві ЛЗ – 1,371 (рис. 11).

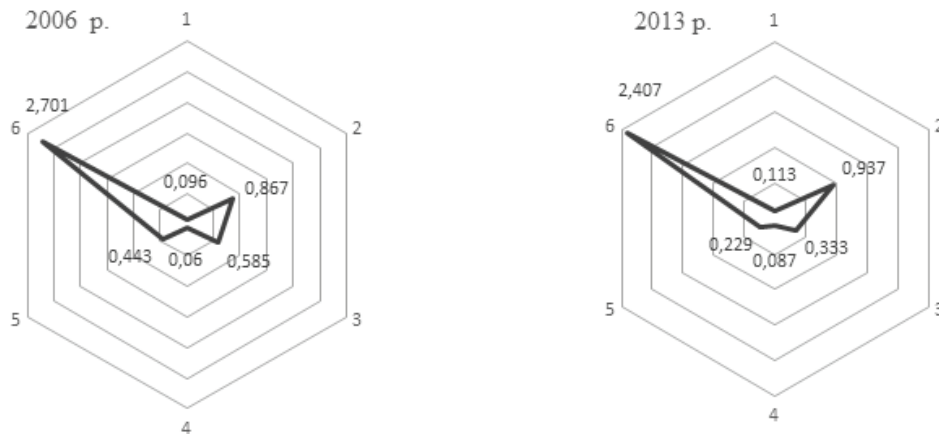

Рис. 10. Динаміка часткових показників компоненти «Продукція» інтегрального показника конкурентоспроможності фармацевтичної галузі України в 2006 – 2013 рр.:

- 1 – обсяг виробництва;
- 2 – повнота асортименту;
- 3 – питома вага оригінальних ЛЗ;
- 4 – питома вага біотехнологічних ЛЗ;
- 5 – питома вага вітчизняних субстанцій;
- 6 – середня вартість однієї умовної упаковки вітчизняних ЛЗ

Рис. 11. Діаграма розподілу за оцінкою часткових показників конкурентоспроможності фармацевтичної галузі України за 2006 – 2013 рр.

Виходячи з наведеного вище дослідження, результати SW-аналізу конкурентоспроможності фармацевтичної галузі України можна представити наступним чином (табл. 3).

Таблиця 3

SW-аналіз конкурентоспроможності фармацевтичної галузі України

Сильні сторони	Слабкі сторони
I. Продукція	
- Високий ступінь повноти асортименту вітчизняних ЛЗ - Невисока середня вартість однієї умовної упаковки вітчизняних ЛЗ	- Незначні обсяги вітчизняного виробництва ЛЗ у вартісному виразі - Низька питома вага оригінальних ЛЗ - Низька питома вага біотехнологічних ЛЗ - Висока питома вага іноземних субстанцій
II. Виробництво	
- Невисокий ступінь зносу основних засобів	- Невисока питома вага виробничих ділянок атестованих згідно системи GMP
III. Наукоємність	
	- Незначні обсяги витрат на науково-дослідні роботи
IV. Інвестиції	
	- Невисокий рівень інвестицій в основний капітал - Низька питома вага іноземних інвестицій
V. Фінанси	
	- Низька прибутковість виробництва
VI. Концентрація	
- Невисокий рівень концентрації виробництва	- Низька масштабність виробництва

Із табл. 3 та проведеного аналізу динаміки розвитку фармацевтичної галузі України випливає, що найбільш слабкими сторонами конкурентоспроможності галузі, що найбільш впливають на її позиціонування на внутрішньому та зовнішньому ринках збуту продукції є такі: незначна питома вага вітчизняних субстанцій, при виробництві ЛЗ, низька наукоємність галузі, незначна питома вага вітчизняних оригінальних і біотех-

нологічних ЛЗ, недостатні обсяги інвестицій в галузь. Таким чином, проведене дослідження дало можливість об'єктивно оцінити рівень розвитку конкурентоспроможності фармацевтичної галузі України на основі сформованого комплексу компонент, часткових показників та їх граничних значень, й визначити обґрунтовані цілі та стратегічні напрямки загального розвитку галузі.

Список використаних джерел

1. Абалкин Л. А. Экономическая безопасность России : Угрозы и их отражения / Л. А. Абалкин // Вопросы экономики. — 1994. — № 12. — С. 10– 19.
2. Балашов А. И. Формирование механизма устойчивого развития фармацевтической отрасли : теория и методология / А. И. Балашов. — Санкт-Петербург : Издательство С.-Петерб. гос. университета экономики и финансов, 2012. — 161 с.
3. Гельвановский М. Конкурентоспособность в микро-, мезо- и макро-уровневом измерениях / М. Гельвановский // Российский экономический журнал. — 1998. — № 3. — С. 67–77.

4. Герасимов К. Б. Экономическая безопасность: учебное пособие / К. Б. Герасимов, Т. Ф. Несоленов. — Самара : Изд-во Самарского государственного аэрокосмического университета, 2011. — 80 с.
5. Горбатов В. М. Конкурентоспособность и цикл развития интегрированных структур бизнеса / В. М. Горбатов : Монография. — Х. : ИД «ИНЖЭК», 2006. — 592 с.
6. Загорій В. А. Комплексне програмно-цільове управління виробництвом лікарських засобів в умовах впровадження правил GMP на фармацевтичному підприємстві : Автореф. дис. дра фармац. наук : 15.00.01 / В. А. Загорій ; Укр. фармац. акад. — Х., 1999. — 33 с.

7. Зінченко В. А. Управління конкурентною боротьбою на зовнішніх ринках / В. А. Зінченко : Монографія. — Х. : ФОП Александрова, ВД «ІН-ЖЕК», 2012. — 200 с.
8. Олейников Е. А. Экономическая национальная безопасность / Е. А. Олейников. — М. : Экзамен, 2004. — 182 с.
9. Пестун І. В. Теоретичні та науково-прикладні засади маркетингового управління в системі лікарського забезпечення населення : Автореф. дис. д-ра фармацев. наук: 15.00.01 / І. В. Пестун ; Нац. фармацев. ун-т МОЗ України. — Х., 2010. — 43 с.
10. Петров В. Анализ факторов, показателей и критериев, определяющих успех субъектов рынка в конкурентной борьбе на различных уровнях экономической деятельности (микро, мезо, макро, глобальном) / В. Петров // РИСК. — 1999. — № 4. — С. 4–13.
11. Портер М. Конкурентная стратегия : методика анализа отраслей и конкурентов / Майкл Портер ; пер. с англ. — М. : Альпина Бизнес Букс, 2005. — 454 с.
12. Посилкіна О. В. Інноваційно-інвестиційний розвиток фармацевтичного виробництва і проблеми його фінансового забезпечення : автореф. дис. д-ра фармацев. наук : 15.00.01 / О. В. Посилкіна ; Національний фармацевтичний ун-т. — Х., 2003. — 36 с.
13. Статистична інформація [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. — Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
14. Томпсон А. А., Стрикленд Дж. Стратегический менеджмент / А. А. Томпсон, Дж. Стрикленд ; пер. с англ. — М. : ЮНИТИ, 2007. — 928 с.
15. Фатхутдинов Р. Менеджмент как инструмент достижения конкурентоспособности / Р. Фатхутдинов // Вопросы экономики. — 1997. — № 5. — С. 118–127.
16. Фатхутдинов Р. А. Стратегическая конкурентоспособность: учебник / Р. А. Фатхутдинов. — М. : ЗАО «Издательство «Экономика», 2005. — 504 с.
17. Хаустова В. Е., Григорова-Беренда Л. И. Теория и практика диагностики социально-экономических процессов // Культура народов Причерноморья. — № 242. — 2012. — С. 72–77.
18. Шевченко М. М. Методи оцінки конкурентоспроможності галузей промисловості в умовах інтернаціоналізації: автореф. дис. канд. екон. наук: 08.07.01 / М. М. Шевченко ; НТУ «Харк. політехн. ін-т». — Х., 2006. — 19 с.
19. Экономическая безопасность России : общий курс : учебник / под. ред. В. К. Сенчагова. — М. : Дело, 2005. — 896 с.
20. Helicopter View : Аптечный рынок Украины по итогам 2006–2013 гг. [Электронный ресурс] // Аптека : еженедельник. — Режим доступа : <http://www.apteka.ua>.

JEL CLASSIFICATION: I11

METHODICAL APPROACH TO EVALUATING THE COMPETITIVENESS OF THE PHARMACEUTICAL INDUSTRY

Oleksandr V. DOROVSKIY

Candidate of Sciences in Economics, Associate Professor, Applicant, Research Centre of Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine

Summary. In the article the issue of evaluating the competitiveness of the pharmaceutical industry in Ukraine is considered. After analyzing the existing methodical approaches to evaluating the competitiveness, absence of a uniform approach to evaluating the competitiveness of the economy sectors has been determined. A methodical approach to evaluating the competitiveness of the pharmaceutical industry has been proposed, which, in the process of the overall evaluation of its level,

makes use of the integral indicator, calculated in consideration of the substantiated critical threshold values of partial indicators. On the basis of the proposed approach, an integrated evaluation of competitiveness of the pharmaceutical industry has been accomplished, a dynamic analysis of the constituents and partial indicators has been conducted. Using the SW-analysis, problem areas in development of the pharmaceutical industry of the country has been identified.

Key words: *pharmaceutical industry, methodical approach, integrated indicator, component, threshold value, dynamics, SW-analysis, direction of development.*

In the article the issue of evaluating the competitiveness of the pharmaceutical industry in Ukraine is considered. After analyzing the existing methodical approaches to evaluating the competitiveness, absence of a uniform approach to evaluating the competitiveness of the economy sectors has been determined. A methodical approach to evaluating the competitiveness of the pharmaceutical industry has been proposed, which, in the process of the overall evaluation of its level, makes use of the integral indicator, calculated in consideration of the substantiated critical threshold values of 14 partial indicators, which are built by the 6 components: products, production, research intensity, investment, finance, concentration.

On the basis of the proposed approach, an integrated evaluation of competitiveness of the pharmaceutical industry has been accomplished; a dynamic analysis of the constituents and partial indicators has been conducted. The results showed

that the major weaknesses as to competitiveness of the pharmaceutical industry of Ukraine are: large scale of production; research intensity; share of biotechnological medicines; volume of production, the major strengths – affordable cost of standard package and competition between the domestic producers of medicines.

Using the SW-analysis, problem areas in development of the pharmaceutical industry of the country has been identified. On the basis of the conducted analysis has been proven that the major weaknesses as to competitiveness of the pharmaceutical industry of Ukraine, which affect its positioning in the domestic and foreign sales markets the most, are: low share of domestic substances in the production of pharmaceuticals, low research intensity in the industry, low share of domestic original and biotechnological pharmaceuticals, insufficient volumes of investment in the industry.

References

1. Abalkin L. A. (1994) "Ekonomicheskaya bezopasnost' Rossii: ugrozy i ikh otrazheniya" [The economic security of Russia: Threats and their reflections]. *Voprosy ekonomiki*, no. 12, 10–19.

2. Balashov A. I. (2012) *Formirovaniye mekhanizma ustojchivogo razvitiya farmatsevticheskoy otprasli: teoriya i metodologiya* [Formation of the mechanism of sustainable development of the pharmaceutical in-

dustry: the theory and methodology]. St. Petersburg: Izd-vo SPbGUEF.

3. Gelvanovskii M. (1998) "Konkurentosposobnost v mikro-, mezo- i makrourovnevom izmereniakh" [Competitiveness in the micro, meso and macro-level measurements]. Rossijskij ekonomicheskij zhurnal, no. 3, 67–77.

4. Gerasimov K. B. and Nesolenov T. F. (2011) Ekonomicheskaja bezopasnost [Economic security]. Samara: Izd-vo SGAU.

5. Gorbatov V. M. (2006) Konkurentosposobnost i tsikl razvitiia integrirovannykh struktur biznesa [Competitiveness and development cycle of integrated business structures]. Kharkiv: ID «INZhEK».

6. Zahorii V. A. (1999) Kompleksne prohramno-tsilivoe upravlinnia vyrobnyctvom likarskykh zasobiv v umovakh vprovadzhennia pravyl GMP na farmatsevychnomu pidpriemstvi [Integrated software and production management target medicines in the implementation of the rules on GMP pharmaceutical enterprise]. Extended abstract of candidate's thesis.

7. Zinchenko V. A. (2012) Upravlinnia konkurentnoiu borotboiu na zovnishnikh rynkakh [Management competition in foreign markets]. Kharkiv: FOP Aleksandrova, VD «INZhEK».

8. Olejnikov E. A. (2004) Ekonomicheskaja natsionalnaja bezopasnost' [Economic national security]. Moscow: Ekzamen.

9. Pestun I. V. (2010) Teoretychni ta naukovoprykladni zasady marketynhovoho upravlinnia v systemi likarskoho zabezpechennia naseleennia [Theoretical and applied scientific principles of marketing management in the system of drug provision of the population]. Extended abstract of candidate's thesis.

10. Petrov V. (1999) Analiz faktorov, pokazatelei i kriterijev, opredelajushchikh uspekhn subektov rynka v konkurentnoj borbe na razlichnykh urovnjakh ekonomicheskij dejatel'nosti (mikro, mezo, makro, globalnom) [Analysis of factors and criteria that determine the success of market participants in the competition at different levels of economic activities (micro, meso, macro, global)]. RYSK, no. 4, 4–13.

11. Porter M. (2005) Konkurentnaja strategija : metodika analiza otraslej i konkurentov [Competitive strategy: a methodology for Analyzing Industries and Competitors]. Moscow: Alpina Biznes Buks.

12. Posylkina O. V. (2003) Innovatsiino-investytsiinyi rozvytok farmatsevychnoho vyrobnyctva i problemy yoho finansovoho zabezpechennia [Innovation and investment development of pharmaceutical production and problems of its financial support]. Extended abstract of candidate's thesis.

13. Statystychna informatsiia [Statistical information]. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua>.

14. Tompson A. A., and Striklend Dzh. (2007) Strategicheskii menedzhment [Strategic management]. Moscow: YuNITI.

15. Fatkhutdinov R. (1997) Menedzhment kak instrument dostizheniia konkurentosposobnosti [Management as a tool for achieving competitiveness]. Voprosy ekonomiki, no. 5, 118–127.

16. Fatkhutdinov R. A. (2005) Strategicheskaja konkurentosposobnost [Strategic competitiveness]. Moscow: Ekonomika.

17. Khaustova V. E. and Grigorova-Berenda L. I. (2012) Teoriia i praktika diagnostiki sotsialno-ekonomicheskikh protsessov [Theory and practice of diagnosis of socio-economic processes]. Kultura narodov Prychernomoria, no. 242, 72–77.

18. Shevchenko M. M. (2006) Metody otsinky konkurentospromozhnosti haluzei promyslovosti v umovakh internatsionalizatsii [Methods for assessing the competitiveness of industries in terms of internationalization]. Extended abstract of candidate's thesis.

19. Ekonomicheskaja bezopasnost Rossii [Economic security of Russia]. Moscow: Delo, 2005.

20. HelicopterView: Aptechnyy rynek Ukrainy po itogam 2006–2013 gg. [HelicopterView: pharmacy market of Ukraine in 2006–2013 years]. Retrieved from <http://www.apteka.ua>.

УДК 658.153

УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМИ РЕСУРСАМИ НА ВІТЧИЗНЯНИХ МОЛОКОПЕРЕРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

Ганна Анатоліївна ІВАЩЕНКО

к.е.н., доцент кафедри економічного аналізу ХНЕУ ім. С. Кузнеця

E-mail: ivanna00@rambler.ru

Марина Олександрівна КІПА

к.е.н., доцент кафедри фінансів ХНЕУ ім. С. Кузнеця

E-mail: kuzya0409@mail.ru

Анотація. Сформовано систему показників ефективності управління фінансовими ресурсами, яка базується на ресурсно-функціональному підході. Проведено градацію рівнів за критерієм ефективності управління фінансовими ресурсами вітчизняних молокопереробних підприємств за допомогою кластерного аналізу. Проведений аналіз «міграції» молокопереробних підприємств по кластерах дозволив розмежувати підприємства на яких здійснюється стратегічне, тактичне та оперативне управління фінансовими ресурсами.

Аннотация. Сформирована система показателей эффективности управления финансовыми ресурсами, которая базируется на ресурсно-функциональном подходе. Проведено градацию уровней по критерию эффективности управления финансовыми ресурсами отечественных молокоперерабатывающих предприятий с помощью кластерного анализа. Проведенный анализ «миграции» молокоперерабатывающих предприятий по кластерам позволил разграничить предприятия на которых осуществляется стратегическое, тактическое и оперативное управление финансовыми ресурсами.

Ключові слова: фінансові ресурси, ефективність управління, рівні управління фінансовими ресурсами.

Ключевые слова: финансовые ресурсы, эффективность управления, уровни управления финансовыми ресурсами.

Постановка проблеми. Сучасні економічні реалії супроводжуються негативними явищами та процесами в економіці України. Оптимізація управління фінансовими ресурсами підприємств є першочерговим завданням для вітчизняних підприємств. Формування ефективної системи управління фінансовими ресурсами на вітчизняних підприємствах дозволить забезпечити максимізацію формування прибутку підприємства з урахуванням припустимого рівня фінансового ризику, сформувати ефективну політику розподілу прибутку підприємства та ефективну амортизаційну політику, ефективно здійснювати політику додаткової емісії акцій чи залучення додаткового пайового капіталу. Зважаючи на це тема наукової статті є надзвичайно актуального в умовах теперішнього стану економіки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженнями проблемних питань управління фінансовими ресурсами займалися вчені-економісти: Н. Андрусак, В. М. Бородюка, В. М. Бра-

тішка, С. А. Буковинського, З. С. Варналія, О. Д. Василика, В. М. Геєця, А. С. Гальчинського, І. Козачок, С. Лондар, Т. Макух, О. Орлюк, А. Поддєрьогін, О. Шестова, С. Юрій [1, 2, 3, 4]. Розроблені методичні підходи до оцінки фінансових ресурсів є детальними, ґрунтовними та інноваційними, але відсутнє виділення стратегічного, тактичного та оперативного управління фінансовими ресурсами на основі чіткого розмежування рівнів управління фінансовими ресурсами підприємства.

Метою статті є виділення особливостей стратегічного, тактичного та оперативного управління фінансовими ресурсами на молокопереробних підприємствах.

Основні завдання написання статті:

сформувати систему показників, яка б характеризувала управління фінансовими ресурсами підприємства;

здійснити градацію рівнів управління фінансовими ресурсами на вітчизняних молокопереробних підприємствах;

провести аналіз «міграції» підприємств по кластерах;

визначити особливості стратегічного, тактичного та оперативного управління фінансовими ресурсами на вітчизняних молокопереробних підприємствах.

Обґрунтування отриманих наукових результатів. Для того, щоб провести об'єктивну

оцінку та здійснення градації рівнів ефективності управління фінансовими ресурсами вітчизняних молокопереробних підприємств необхідно на основі синтезу досліджень [5–7, 8, 9] сформувати систему показників (табл. 1). Сформована система показників ефективності управління фінансовими ресурсами базується на ресурсно-функціональному підході.

Таблиця 1

Система показників для проведення градації рівнів підприємств за критерієм ефективності управління фінансовими ресурсами

Підсистема показників	Назва показника	Розрахункова формула
Підсистема показників фінансової стійкості підприємства	Коефіцієнт фінансової незалежності (автономії)	Власний капітал / Валюта балансу
	Коефіцієнт маневреності власних коштів	Власний оборотний капітал / Власний капітал
	Коефіцієнт забезпеченості оборотних коштів власними оборотними коштами	Власний оборотний капітал / Оборотні активи
Підсистема показників рентабельності	Рентабельність реалізованої продукції	(Чистий дохід / Виручка від реалізації продукції) 100
	Рентабельність власного капіталу	(Чистий прибуток / Власний капітал) 100
Підсистема показників ділової активності підприємства	Коефіцієнт оборотності оборотних активів	Чистий дохід (виручка) від реалізації продукції / Середній розмір оборотного капіталу
	Коефіцієнт оборотності виробничих запасів	Собівартість реалізованої продукції / Середній розмір виробничих запасів
	Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості	Чистий дохід (виручка) від реалізації продукції / Середній розмір дебіторської заборгованості
Підсистема показників дохідності підприємства	Чистий прибуток	Чистий прибуток
	Прибуток від операційної діяльності	Прибуток від операційної діяльності

Сформована система показників дає можливість найбільш повно надати характеристику ефективності управління фінансовими ресурсами вітчизняних молокопереробних підприємств та дослідити «міграцію» цих підприємств по кластерах.

Для здійснення градації рівнів ефективності управління фінансовими ресурсами молокопереробних підприємств України обрано такий універсальний інструментарій як кластерний аналіз. При проведенні кластеризації підприємств в економічних дослідженнях необхідно використовувати метод Уорда та Євклідову відстань, що дозволить сформувати найбільш рівномірні кластери досліджуваних підприємств [10]. Проведений аналіз динаміки виробництва молока в Україні показав на протязі періоду з 1993 року до 2000 року його стрімке зниження. Починаючи з 2000 року спостерігається також

зниження виробництва молока вітчизняними молокопереробними заводами, але уже не таке стрімке. Досліджено експортно-імпортний потенціал вітчизняної молокопереробної галузі. Основними експортерами української молокопереробної продукції є Росія, Молдова, Казахстан, Туркменістан, Азербайджан та Грузія. Найбільше експортується продукції, яка не швидко псується, зокрема, така як: сироватки, молоко згущене та сири. В нашу країну імпортуються окремі види десертно-йогуртової продукції та високоякісних сирів. Основні постачальники продукції на вітчизняний ринок – Росія, Польща, Білорусь, Франція і Німеччина.

Назви та номери досліджуваних молокопереробних підприємств при проведенні їх кластеризації подано в табл. 2. Для проведення кластеризації обрано підприємства за розміром уставного капіталу від 200 до 650 тис. грн.

Таблиця 2

Назви та номери досліджуваних молокопереробних підприємств при проведенні їх кластеризації за розміром їх уставного капіталу

Номер підприємства при проведенні кластеризації	Назва підприємства	Уставний капітал, тис. грн
1	Публічне акціонерне товариство «Бершадьмолоко»	359
2	Відкрите акціонерне товариство «Зарічненський молокозавод»	240
3	Приватне акціонерне товариство «Севєродонецький міськмолокозавод»	211,4
4	Публічне акціонерне товариство «Острозький молокозавод»	228
5	Публічне акціонерне товариство «Чернігівський молокозавод»	498
6	Публічне акціонерне товариство «Прикарпатмолоко»	425
7	Публічне акціонерне товариство «Дрогобицький молочний завод»	330
8	Приватне акціонерне товариство «Деражнянський молочний завод»	647
9	Приватне акціонерне товариство «Маловисківський молочний комбінат»	612
10	Приватне акціонерне товариство «Чугуївський молочний завод»	555

Кластерний аналіз необхідно проводити окремо за кожний період з метою дослідження процесів «міграції» підприємств із кластера в кластер та стійкості проведеної кластеризації. Дендрограма кластерів молокопереробних підприємств України для проведення оцінки та

аналізу ефективності управління їх фінансовими ресурсами за 2011 рік представлена на рис. 1. Кластеризація молокопереробних підприємств проводилась за допомогою ППП «Statgraphics Plus».

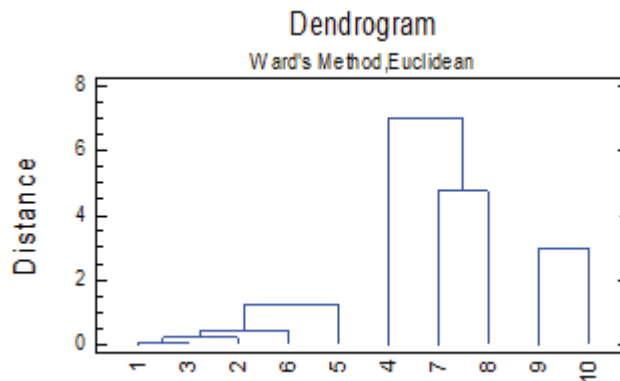

Рис. 1. Дендрограма кластерів молокопереробних підприємств України для проведення оцінки та аналізу ефективності управління їх фінансовими ресурсами за 2011 рік

Першочерговим завданням є виділення кластерів підприємств з метою проведення оцінки та аналізу ефективності управління їх фінансовими

ресурсами. Таким чином, було виділено 3 кластери. Групування підприємств за 2011 рік представлено в табл. 3.

Таблиця 3

Кластеризація молокопереробних підприємств за рівнем ефективності управління їх фінансовими ресурсами за 2011 рік

Номер та назва кластера	Назва підприємства
Перший кластер з високим рівнем ефективності управління фінансовими ресурсами підприємства	Публічне акціонерне товариство «Бершадьмолоко»
	Приватне акціонерне товариство «Северодонецький міськмолокозавод»
	Відкрите акціонерне товариство «Зарічненський молокозавод»
	Публічне акціонерне товариство «Прикарпатмолоко»
	Публічне акціонерне товариство «Чернігівський молокозавод»
Другий кластер з низьким рівнем ефективності управління фінансовими ресурсами підприємства	Публічне акціонерне товариство «Острозький молокозавод»
	Публічне акціонерне товариство «Дрогобицький молочний завод»
	Приватне акціонерне товариство «Деражнянський молочний завод»
Третій кластер з середнім рівнем ефективності управління фінансовими ресурсами підприємства	Приватне акціонерне товариство «Маловисківський молочний комбінат»
	Приватне акціонерне товариство «Чугуївський молочний завод»

До складу першого кластеру з високим рівнем ефективності управління фінансовими ресурсами підприємства ввійшли 5 підприємств. Необхідно враховувати, що дані підприємства знаходяться на високому рівні за критерієм ефективності управління фінансовими ресурсами тільки в досліджуваній сукупності підприємств. В даному кластері підприємств виявлено вищі

значення всіх значень коефіцієнта оборотності виробничих запасів. Крім того, виявлено в основному підвищені значення чистого прибутку та коефіцієнта фінансової незалежності.

Дендрограму кластерів молокопереробних підприємств України для проведення оцінки та аналізу ефективності управління їх фінансовими ресурсами за 2012 рік подано на рис. 2.

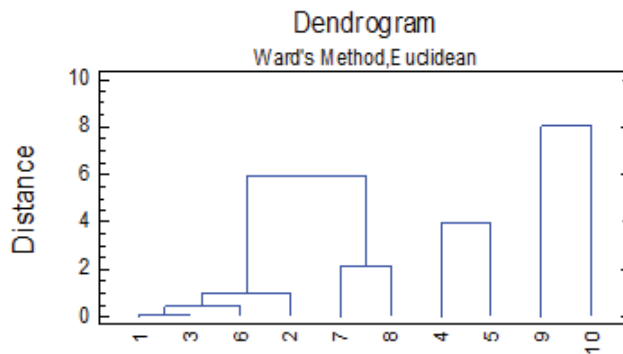

Рис. 2. Дендрограма кластерів молокопереробних підприємств України для проведення оцінки та аналізу ефективності управління їх фінансовими ресурсами за 2012 рік

Підприємства ПАТ «Прикарпатмолоко» та ПАТ «Чернігівський молокозавод» в 2012 році «мігрували» з кластера з низьким рівнем ефек-

тивності управління фінансовими ресурсами до кластеру з високим рівнем їх управління (табл. 4).

Таблиця 4

Кластеризація молокопереробних підприємств за рівнем ефективності управління їх фінансовими ресурсами за 2012 рік

Номер та назва кластера	Назва підприємства
Перший кластер з високим рівнем ефективності управління фінансовими ресурсами підприємства	Публічне акціонерне товариство «Бершадьмолоко»
	Приватне акціонерне товариство «Севеодонецький міський молокозавод»
	Відкрите акціонерне товариство «Зарічненський молокозавод»
Другий кластер з низьким рівнем ефективності управління фінансовими ресурсами підприємства	Публічне акціонерне товариство «Прикарпатмолоко»
	Публічне акціонерне товариство «Дрогобицький молочний завод»
	Приватне акціонерне товариство «Деражнянський молочний завод»
Третій кластер з середнім рівнем ефективності управління фінансовими ресурсами підприємства	Публічне акціонерне товариство «Острозький молокозавод»
	Публічне акціонерне товариство «Чернігівський молокозавод»
Третій кластер з середнім рівнем ефективності управління фінансовими ресурсами підприємства	Приватне акціонерне товариство «Маловисківський молочний комбінат»
	Приватне акціонерне товариство «Чугуївський молочний завод»

Третій кластер виявився найбільш стійким протягом 2011 та 2012 років, так як його склад залишився незмінним. Підприємства: ПАТ «Маловисківський молочний комбінат», ПАТ «Чугуївський молочний завод» протягом двох років (2011-2012) постійно знаходились на середньому рівні, що засвідчує ефективне тактичне управління фінансовими ресурсами та їх здатність до адаптації. Чіткої стратегії управління фінансовими

ресурсами поки що не сформовано, але їх тактичне управління проводиться постійно та ефективно, що дає змогу цим підприємствам передбачати деякі фінансові локальні загрози.

Дендрограму кластерів молокопереробних підприємств України для проведення оцінки та аналізу ефективності управління їх фінансовими ресурсами за 2013 рік подано на рис. 3.

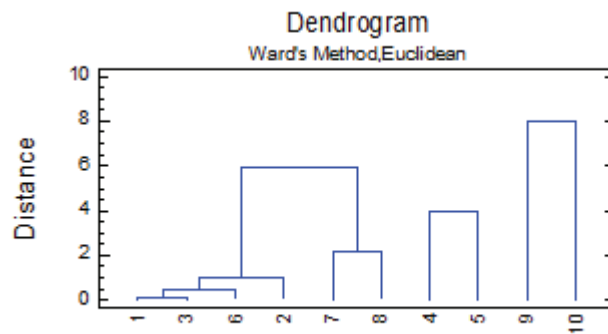

Рис. 3. Дендрограма кластерів молокопереробних підприємств України для проведення оцінки та аналізу ефективності управління їх фінансовими ресурсами за 2013 рік

Кластеризація молокопереробних підприємств за рівнем ефективності управління їх фінансовими ресурсами за 2013 рік представлена в табл. 5.

ресурсами за 2013 рік представлена в табл. 5.

Таблиця 5

Кластеризація молокопереробних підприємств за рівнем ефективності управління їх фінансовими ресурсами за 2013 рік

Номер та назва кластера	Назва підприємства
Перший кластер з високим рівнем ефективності управління фінансовими ресурсами підприємства	Публічне акціонерне товариство «Бершадьмолоко»
	Приватне акціонерне товариство «Северодонецький міськмолокозавод»
	Відкрите акціонерне товариство «Заріченський молокозавод»
	Публічне акціонерне товариство «Прикарпатмолоко»
	Публічне акціонерне товариство «Дрогобицький молочний завод»
Другий кластер з низьким рівнем ефективності управління фінансовими ресурсами підприємства	Приватне акціонерне товариство «Деражнянський молочний завод»
	Публічне акціонерне товариство «Острозький молокозавод»
Третій кластер з середнім рівнем ефективності управління фінансовими ресурсами підприємства	Публічне акціонерне товариство «Чернігівський молокозавод»
	Приватне акціонерне товариство «Маловисківський молочний комбінат»
	Приватне акціонерне товариство «Чугуївський молочний завод»

Статистику розподілу підприємств за кластерами протягом 2011-2013 років подано в табл. 6

Таблиця 6

Статистика розподілу молокопереробних підприємств за кластерами протягом 2010-2013 років

Номер кластера	Кількість підприємств, які включено до складу кластера	% значущості кластера
2011 рік		
1	5	50
2	3	30
3	2	20
2012 рік		
1	6	60
2	2	20
3	2	20
2013 рік		
1	6	60
2	2	20
3	2	20

Результати проведення кластерного аналізу за 2011-2013 роки подано відповідно на рис. 1-3. Статистика «міграції» молокопереробних підприємств по кластерах протягом 2011-2013 років подано в табл. 7.

Здатність підприємства конкурувати та до постійного розвитку фінансової сфери визначається або тим, що підприємство знаходиться на високому рівні за критерієм ефективності управління фінансовими ресурсами, або перейшло з

середнього до високого рівня. В цьому випадку можна стверджувати, що на підприємстві проводиться стратегічне фінансове управління, яке характеризується впровадженням інноваційних фінансових технологій, активним відстеженням появи світових інновацій в фінансовій сфері, постійним підвищенням кваліфікації спеціалістів та управлінського персоналу фінансової сфери діяльності.

Таблиця 7

Статистика «міграції» молокопереробних підприємств по кластерах протягом 2010-2013 років

Номер та назва кластера	2011 рік	2012 рік	2013 рік
Перший кластер підприємств з високим рівнем ефективності управління фінансовими ресурсами	1	1	1
	3	3	3
	2	6	6
	6	2	2
	5	7	7
		8	8
Другий кластер підприємств з низьким рівнем ефективності управління фінансовими ресурсами	4	4	4
	7		
	8	5	5
Третій кластер підприємств з середнім рівнем ефективності управління фінансовими ресурсами	9	9	9
	10	10	10

Здатність досліджуваного підприємства до адаптації формується при умові постійного знаходження підприємства на середньому рівні ефективності управління фінансовими ресурсами, або при переході з низького до середнього рівня та закріплення на цій позиції. Це характеризує тактичне управління фінансовими ресурсами підприємства, яке характеризується постійним впровадженням нових фінансових інструментів, адаптацією до появи нових конкурентів за рахунок проведення раціональної фінансової політики.

Здатність підприємства до оперативного управління фінансовими ресурсами визначається коли підприємство постійно знаходиться на низькому рівні управління ними, або постійно та безсистемно «мігрує» із кластера в кластер. Підприємство займається лише оперативним управлінням фінансовими ресурсами тільки у випадках появи внутрішніх та зовнішніх загроз.

Висновки. Отже, в результаті проведення кластеризації та дослідження «міграції» молокопереробних підприємств за рівнями управління їх фінансовими ресурсами виявлено, що досліджуване підприємство ПАТ «Чугуївський молочний завод» та ПАТ «Маловисківський молочний комбінат» знаходяться постійно на середньому рівні управління фінансовими ресурсами, що засвідчує їх здатність до адаптації та ефективного тактичного управління фінансовими ресурсами. Чіткої стратегії управління фінансовими ресурсами поки що не сформовано, але тактичне

управління фінансовими ресурсами підприємства проводиться постійно та ефективно, що дає змогу цим підприємствам передбачати деякі локальні загрози появи нових конкурентів та розподілу сил впливу на ринку. Менеджменту ПАТ «Чугуївський молочний завод» необхідно акцентувати увагу на розробці та реалізації стратегії управління фінансовими ресурсами.

Такі підприємства, як: ПАТ «Бершадьмолоко», ПАТ «Севєродонецький міськмолокозавод», ПАТ «Прикарпатмолоко» знаходяться на високому рівні управління своїми фінансовими ресурсами, тобто на цих підприємствах проводиться стратегічне управління фінансовими ресурсами, підприємства здатні до постійного розвитку в фінансовій сфері діяльності.

Всі інші підприємства або знаходяться на низькому рівні ефективності управління фінансовими ресурсами, або безсистемно переходять з середнього на низький рівень, або навпаки. Така ситуація пов'язана з тим, що ці підприємства не формують ні стратегії, ні тактики управління своїми фінансовими ресурсами, в основному відшкодовують збитки, які виникли в результаті проведення нераціональної політики в фінансовій сфері їх діяльності. На наступних етапах дослідження необхідно провести верифікацію проведеної кластеризації молокопереробних підприємств та здійснити прогнозування потрапляння досліджуваного підприємства до певного кластера.

Список використаних джерел

1. Андрусяк Н. О. Фінансові ресурси підприємств – основа формування фінансової бази регіону / Н. О. Андрусяк // Формування ринкової економіки в Україні. — 2009. — № 9. — С. 130–134.
2. Макух Т. О. Сутність та призначення фінансових ресурсів підприємств [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.rusnauka.com/ONG_2006/Economics/17901.doc.
3. Шестова О. О. Джерела формування фінансових ресурсів підприємства в умовах ризикового ринкового середовища / О. О. Шестова // Вісник Сумського національного аграрного університету. — 2011. — № 6/2 — С. 194–197.
4. Безбородова Т. В. Удосконалення механізму управління фінансовими ресурсами підприємств / Т. В. Безбородова // Держава та регіони. — 2008. — №5. — С. 21–23.
5. Отенко І. П. Аналіз та оцінка стратегічного потенціалу підприємства: наукове видання. / І. П. Отенко, Л. М. Малярець, Г. А. Іващенко. — Х. : Вид. ХНЕУ, 2007. — 208 с.
6. Отенко І. П. Економічна безпека підприємства : навчальний посібник / І. П. Отенко, Г. А. Іващенко, Д. К. Воронков. — Х. : Вид. ХНЕУ, 2012. — 252 с. (Укр. мов.)
7. Полтавська Є. О. Конкурентний аналіз: навч. посібн. / Є. О. Полтавська, Г. А. Іващенко, П. М. Куліков. — Х. : Вид. ХНЕУ, 2011. — 200 с.
8. Бердар М. М. Впровадження прогресивних методів управління фінансовими ресурсами підприємств у зовнішньоекономічній діяльності / М. М. Бердар // Формування ринкових відносин в Україні. — 2008. — № 5 (84). — С. 31–36.
9. Бердар М. М. Управління процесом формування і використання фінансових ресурсів підприємствана основі логістичного підходу / М. М. Бердар // Актуальні проблеми економіки. — 2008. — № 5 (83). — С. 133–138.
10. Куліков П. М. Економіко-математичне моделювання фінансового стану підприємства: навчальний посібник. / П. М. Куліков, Г. А. Іващенко. — Х. : ВД «ІНЖЕК», 2009. — 152 с.

JEL CLASSIFICATION: C10, L11

MANAGEMENT OF FINANCIAL RESOURCES IN THE DOMESTIC DAIRY ENTERPRISES

Hanna A. IVASHCHENKO

Candidate of Science in Economic, Associate Professor at Department of the economic analysis, Kharkiv national University of Economics

Maryna O. KIPA

Candidate of Science in Economic, Assistant Professor at the Finance Department, Kharkiv national University of Economics

Summary. The system of indicators of efficiency of management of financial resources based on the resource-functional approach. Conducted gradation levels according to the criterion of efficiency of financial resources management. The analysis of the "migration" dairy enterprises clusters allowed to differentiate the enterprise on which strategic, tactical and operational management of financial resources.

Key words: *financial resources, management efficiency, levels of financial management.*

The aim of the article is consideration of peculiarities of dairy enterprises strategic, tactical and operational management of financial resources.

In the article the system of indicators characterizing financial management of the company is presented; gradation levels of financial resources at the domestic dairy enterprises are performed; the analysis of "migration" of enterprises within clusters is undertaken; peculiarities of national dairy enterprises' strategic, tactical and operational management of financial resources are defined.

As a result of of clustering and research of dairy enterprises' "migration" according to the levels of their financial resources management it has been proved that PJSC "Chuguev Dairy Plant" and JSC "Malovyskivskyy Dairy Plant" permanently belong to the middle level of financial resources management, that is the evidence of their adaptability capacity and effective financial resources tactical management. A clear strategy for financial resources management has not been formed yet, but the tactical management of financial resources is carried out continuously and efficiently, that enables the enterprises to forecast some

local threats of new competitors as well as division of influence forces on the market. Management of PJSC "Chuguevsky Dairy Plant" should focus on developing and implementing strategies of financial resources management.

Such enterprises as PJSC "Bershadmoloko", PJSC "Severodonetsk Dairy Plant", PJSC "Prykarpatmoloko" are marked by a high-level management of their financial resources, namely these companies manage their financial resources on the strategic level, the enterprises show their readiness for continuous development in the financial sphere.

All other enterprises either belong to the low level of financial management efficiency or move disorderly within the middle and low levels. It is a result of the absence of strategy or tactics of their financial resources management, and generally they recoup losses on the irrational policy in the financial sphere of their activity.

The next stage should be based on the conducted clustering of dairy enterprises verification and forecast of enterprise referring to a certain cluster.

References

1. Andrusiak N. O. (2009) Finansovi resursy pidpriemstv – osnova formuvannia finansovoi bazy rehionu [Financial resources companies – Basis of financial base region]. Formuvannia rynkovoï ekonomiky v Ukraini.

2. Makukh T. O. (2006) Sutnist' ta pryznachennia finansovykh resursiv pidpriemstv [The essence and purpose of the financial resources of enterprises]. Retrieved from http://www.rusnauka.com/ONG_2006/Economics/17901.doc.
3. Shestova O. O. (2011) Dzherela formuvannia finansovykh resursiv pidpriemstva v umovakh ryzykovooho rynkovoho seredovyscha [Sources of financial resources in terms of risk market environment]. Visnyk Sumskoho natsionalnoho ahrarnoho universytetu.
4. Bezborodova T. V. (2008) Udoskonalennia mekhanizmu upravlinnia finansovymy resursamy pidpriemstv [The mechanism of management of financial resources]. Derzhava ta rehiony.
5. Otenko I. P., Maliarets L. M., Ivaschenko H. A. (2007) Analiz ta otsinka stratehichnoho potentsialu pidpriemstva: naukove vydannia. [Analysis and evaluation of strategic potential of enterprise: scientific publications.]. Kh. : Vyd. KhNEU.
6. Otenko I. P., Voronkov D. K., Ivaschenko H. A. (2012) Ekonomichna bezpeka pidpriemstva [Economic security of enterprise]. Kh.: Vyd. KhNEU.
7. Poltavska Ye. O., Ivaschenko H. A. Kulikov P. M. (2011) Konkurentnyi analiz [Competitive Analysis]. Kh.: Vyd. KhNEU.
8. Berdar M. M. (2008) Vprovadzhennia prohresyvnnykh metodiv upravlinnia finansovymy resursamy pidpriemstv u zovnishnoekonomichnii diialnosti [The introduction of advanced management of financial resources in foreign economic activity]. Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini.
9. Berdar M. M. (2008) Upravlinnia protsesom formuvannia i vykorystannia finansovykh resursiv pidpriemstvana osnovi lohistychnoho pidkhodu [Management of formation and use of financial resources pidpriemstvana based logistics approach]. Aktualni problemy ekonomiky.
10. Kulikov P. M., Ivaschenko H. A. (2009) Ekonomiko-matematyчне modeliuвання finansovoho stanu pidpriemstva [Economic modeling of the financial situation of the company]. Kh.: VD «INZhEK».

УДК 332.3:504.54

ЕКОЛОГІЧНА РІВНОВАГА АГРОЛАНДШАФТІВ РЕГІОНУ

Ольга Анатоліївна ЛІТВАК

здобувач кафедри обліку і аудиту Миколаївського національного аграрного університету

E-mail: olya.litvak@gmail.com

Анотація. У статті розглянуто стан і особливості формування агроландшафтів території регіону. Визначені антропогенні чинники що негативно впливають на екологічну рівновагу агроландшафтів. Запропоновані заходи щодо впровадження ландшафтно-екологічної системи організації території сільськогосподарських угідь регіону.

Аннотация. В статье рассмотрены состояние и особенности формирования агроландшафтов территории региона. Определены антропогенные факторы негативно влияющие на экологическое равновесие агроландшафтов. Предложенные мероприятия по внедрению ландшафтно-экологической системы организации территории сельскохозяйственных угодий региона.

Ключові слова: агроландшафти, рілля, екологостабілізуючі угіддя, екологічний стан агроландшафтів, ландшафтно-екологічна оптимізація території.

Ключевые слова: агроландшафты, пашня, екологостабилизирующие угодья, экологическое состояние агроландшафтов, ландшафтно-экологическая оптимизация территории.

Постановка проблеми. Нарощування виробничих потужностей в аграрній сфері і загострення екологічної ситуації зумовили необхідність всебічної оцінки ресурсних можливостей території та її відповідності рівню виробництва. Однак, у кожному конкретному випадку, необхідна комплексна еколого-економічна оцінка рівня землекористування, на основі якої формується модель, критеріями ефективності якої є процес відтворення природних ресурсів, зниження собівартості і підвищення безпечності продукції.

Екологічний стан агроєкосистем у степовій зоні держави можна визначити як незадовільний, що пов'язане із негативними чинниками, зокрема: недотримання вимог науково-обґрунтованої системи ведення сільського господарства і перетворення степу на рілля; виснаження родючості; деградація ґрунтів та ерозія; розповсюдження бур'янів, хвороб та шкідників; порушення гідрологічного режиму, у тому числі через масове створення гребель на малих річках. Такий стан справ загрожує національній безпеці держави і пов'язаний із порушенням міжнародних зобов'язань України в рамках ратифікованих конвенцій [1].

У цьому зв'язку особливої актуальності набуває оцінка екологічної рівноваги сільсько-

господарських земель. Постановка даного завдання свідчить про необхідність її системного вирішення з позиції відтворювального підходу і комплексного вивчення різноманітних аспектів проблеми, що ґрунтуються на принципах, які забезпечують збереження земельних ресурсів та ліквідацію раніше допущених порушень у землекористуванні. Розвиток систем землеохоронних заходів та управління ними має базуватися на принципах оптимальності, що передбачає всебічний аналіз усіх взаємопов'язаних елементів розвитку.

Також треба відмітити, що аграрне виробництво і сільськогосподарські угіддя принципово багатофункціональні. Поряд з виробництвом сільськогосподарської продукції вони несуть ще безліч суспільно важливих функцій. Збереження біорізноманіття – лише одна з них. У свою чергу, наявність природних екосистем та видів на сільськогосподарських землях виявляється просто необхідним – і для самого сільськогосподарського виробництва, і для забезпечення цих додаткових функцій. Саме природні та напівприродні екосистеми забезпечують стабілізацію і самоочищення агроландшафтів, збереження і відновлення ґрунтової родючості, надають людям додаткові ресурси, у тому числі рекреаційні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічні та методичні основи еколого-економічної оцінки сільськогосподарських угідь, принципи раціонального використання й охорони земель, збереження та відновлення ландшафтів досліджувалися багатьма вченими, серед яких Б. М. Данилишин, С. І. Дорогунцов [2], Д. С. Добряк [3], О. П. Канах [4], М. В. Козлов [5], В. М. Кривов [6], І. Д. Примак [7], А. Я. Сохнич [8], А. М. Третяк [9] та ін. Але необхідно відзначити, що потребують подальшого дослідження деякі питання щодо організації та використання земельних ресурсів на території окремих регіонів, з урахуванням особливостей ґрунтового покриву і їх якісного стану.

Метою статті є визначення ступеня порушення екологічної рівноваги агроландшафтів регіону за результатами оцінки співвідношення ріллі до сумарної площі екологостабілізуючих угідь, обґрунтування заходів щодо ландшафтно-екологічної оптимізації території регіону.

Обґрунтування отриманих наукових результатів. Одним з регіонів країни, де екологічні проблеми набули особливої гостроти, є степова зона. Разом з лісостеповою зоною – це найбільш освоєні у господарському відношенні території країни, де сільгоспугіддя займають від 75 до 88 % всій площі. Коефіцієнт розораності становить до 85 %. Окрім ріллі, найважливішими факторами негативної трансформації ландшафтів степової зони є, необґрунтоване зрошення, необмежене будівництво, негативний техногенний вплив, знищення лісів.

Виявлення напрямів екологічної оптимізації степових ландшафтів набуває особливої актуальності у зв'язку з прийняттям Національного плану дій з охорони навколишнього природного середовища на 2011–2015 роки (затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 26.05.2011 № 5 77), яким передбачено удосконалення методів управління агроландшафтами з метою відновлення навколишнього природного середовища, підвищення природно-ресурсного потенціалу території, збереження біотичного різноманіття і проведення ландшафтно-меліоративних заходів. Миколаївська область є одним з агро-індустріальних регіонів України. Ступінь гостроти сучасних екологічних проблем в області у значній мірі обумовлена змінами властивостей ландшафтів під впливом природних і антропогенних факторів. Майже вся територія області розташована у зоні Степу. Земельний фонд області характеризується наявністю досить

високого біопродуктивного потенціалу. У його структурі переважають землі з високородючими ґрунтами. Однак екстенсивне використання землі протягом останніх років призвело до дисбалансу в землеробстві. Як свідчать результати агрохімічного обстеження ґрунтів області, якісні показники їх родючості значно погіршилися. Вміст гумусу зменшився на 0,3 відсотка і становить 3,28 відсотки. Вміст рухомого азоту, фосфору, обмінного калію знизився на 8–14 відсотків і становить відповідно 14; 88; 152 мг/кг ґрунту. Збільшилися площі солонцюватих та змитих ґрунтів. Внесення органічних добрив скоротилося з 7–8 до 0,5 т/га. В області налічується близько 6,7 тис. га слабокислих ґрунтів (рН 5.1–5.5), які поширені головним чином у південній та південно-східній частині регіону. Площа засолених та солонцюватих ґрунтів в області становить 39,9 тисяч гектарів. Значна їх частина розташована на зрошуваних землях Жовтневого, Снігурівського, Вознесенського та інших районів, по долинах великих і малих річок, балок, а також у південно-східній частині області. Крім того, площа залишково солонцюватих ґрунтів становить майже 200 тис. га. Фізичні якості ґрунтів погіршилися, що є причиною утворення поверхневої кірки, яка утруднює обробіток посівів. Це переважно землі Очаківського, Березанського, Миколаївського, Березнегуватського, Снігурівського та Жовтневого районів [10].

Існуюча система землеустрою сільськогосподарських підприємств характеризується недосконалістю внутрішньогосподарської організації території, що є однією з основних причин розбалансування і нестійкості агроландшафтів. Проблема формування екологічно стійких сільськогосподарських ландшафтів та збереження біологічного різноманіття може бути вирішена на основі визначення оптимального співвідношення у структурі землекористування різних видів угідь. Неможливо обійтися без ріллі, але одночасно на сільськогосподарській території повинні зберігатися природні екосистеми, що представляють собою низькопродуктивні сільськогосподарські угіддя. Такі угіддя перешкоджають виникненню і розвитку водної та вітрової ерозії, деградації земель, вони є середовищем існування корисної фауни, популяцій окремих видів рослин і тварин. Результатом збереження і відновлення малопродуктивних угідь є забезпечення екологічного балансу ландшафтів, забезпечення більш високого економічного результату від використання ріллі, оскільки природні екосистеми сприяють підвищенню ґрунтової родючості.

Нами проведено дослідження щодо екологічної оцінки сільськогосподарських ландшафтів Миколаївської області за співвідношенням рілля (P) до сумарної площі екологостабілізуючих угідь ($ЕСУ$ – ліси, луки, пасовища, болота, водні об'єкти) за методикою М. В. Козлова та ін. [5]. Ступінь порушення екологічної рівноваги у реальному співвідношенні $P:ЕСУ$ визначається за

допомогою модифікованої шкали, яка дає можливість з високим ступенем точності оцінити екологічний стан агроландшафтів у широкому діапазоні: від оптимальних параметрів пропорції $P:ЕСУ$ (<20:>80 %), властивих «еталонним» ландшафтам, – до абсолютно неприйнятних (>70:<30 %), що відповідають катастрофічному стану сільськогосподарських земель (табл. 1).

Таблиця 1

Модифікована шкала оцінки екологічного стану агроландшафтів

Тип агроландшафтно́ї територі́ї	Питома вага угідь, % до їх сумарної площі		Екологічний стан
	P	$ЕСУ$	
0	< 20	>80	Оптимальний
I	20-37	63-80	Задовільний
II	37-54	46-63	Критичний
III	54-70	30-46	Кризовий
IV	> 70	< 30	Катастрофічний

Джерело: представлено автором з використанням [5].

Частка показників розраховується у відсотках від сумарної площі орних земель та екологостабілізуючих угідь за формулами:

$$P = \frac{P_{\text{л}}}{P_{\text{л}} + П + ЛП + Л_{\text{с}} + Б + В} \times 100$$

$$ЕСУ = \frac{П + ЛП + Л_{\text{с}} + Б + В}{P_{\text{л}} + П + ЛП + Л_{\text{с}} + Б + В} \times 100$$

де P – питома частка рілля у групі угідь «рілля – ліс – луки й пасовища – вода», %; $P_{\text{л}}$ – площа рілля, га; $П$ – площа перелогів, га; $ЛП$ – площа луків і пасовищ, га; $Л_{\text{с}}$ – лісовкрита площа, га; $Б$ – площа боліт, га; $В$ – площа водних об'єктів, га; $ЕСУ$ – питома частка еколого стабілізуючих угідь у групі угідь «рілля – ліс – луки й пасовища – вода», %.

Результати розрахунків співвідношенням рілля (P) до сумарної площі екологостабілізуючих

угідь ($ЕСУ$) Миколаївської області представлено на рис. 1. Проведений аналіз досліджень свідчить, що 16 районів області мають катастрофічний екологічний стан агро ландшафтів, що становить це 88,1 % від загальної площі усіх сільськогосподарських угідь території області (табл. 2). Найбільшу розораність мають Арбузинський, Снігурівський, Жовтневий і Первомайський райони. Вознесенський і Врадіївський райони області визначаються кризовим екологічним станом агроландшафтів – 8,9 % від загальної площі всіх сільськогосподарських угідь території області. І лише Очаківський район має задовільний екологічний стан агроландшафтів – $P:ЕСУ = 65 \% : 35 \%$.

Ступінь порушення екологічної рівноваги агроландшафтів Миколаївської області визначається катастрофічним станом і має таке співвідношення рілля до площі екологостабілізуючих угідь – $P:ЕСУ = 74 \% : 26 \%$.

Таблиця 2

Ступінь порушення екологічної рівноваги агроландшафтів Миколаївської області

Показники	Екологічний стан агроландшафтів області		
	Задовільний	Кризовий	Катастрофічний
Тип агроландшафтно́ї територі́ї	I	III	IV
Площа сільськогосподарських угідь: тис. га	61,11	178,38	1767,24
у % до загальної площі сільськогосподарських угідь області	3 %	8,9 %	88,1 %

Джерело: розраховано автором за інформацією Головного управління Держгемагентства в Миколаївській області

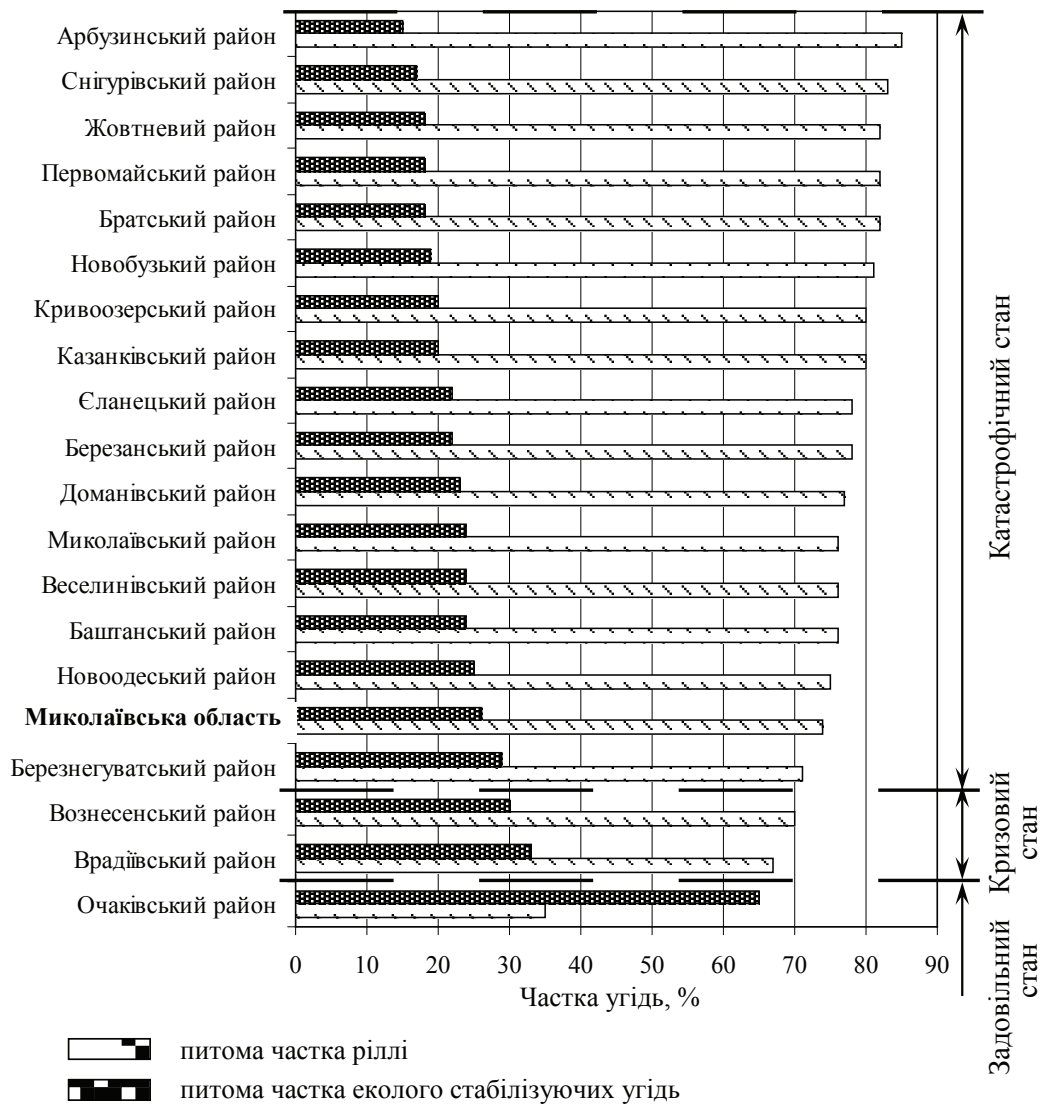

Рис. 1. Співвідношення ліллі до сумарної площі екологічностабілізуючих угідь у розрізі адміністративно-територіальних одиниць Миколаївської області

Джерело: розраховано та побудовано автором за інформацією Головного управління Держгеокадастру у Миколаївській області.

Динаміка змін сучасних ландшафтів області зумовлена природними і антропогенними факторами. Проведені дослідження свідчать про те, що характер господарської діяльності, її глибина і масштабність викликали суттєву трансформацію ландшафтів регіону. Особлива роль у формуванні несприятливої ландшафтно-екологічної обстановки у Миколаївській області належить антропогенному чиннику, зокрема, надмірній сільськогосподарській освоєності території, яка призвела до активізації ерозійних процесів, зниження рівня підземних вод, обміління річок, до деградації ґрунтового покриву (змиву ґрунтів і погіршення їх вологостійкості) і багатьох

ландшафтних комплексів, а також, до спрощення ландшафтно-структури регіону.

Підвищення екологічної рівноваги території можливе на основі зміни структури угідь. Оптимізація агроландшафтів досягається шляхом зміни співвідношення угідь (лілля, сіножаті, пасовища, лісові насадження тощо). Вирішення цього завдання вимагає запровадження у практику екологічних нормативів оптимального землекористування та організації території на основі ландшафтно-екологічного підходу. Формування екологічно-орієнтованого землекористування зумовлює об'єктивну необхідність наукового, методичного, інформаційного та організаційного

забезпечення, апробації передових технологій на модельних територіях у різних регіонах країни.

Ландшафтно-екологічна система землеробства враховує: суспільні потреби в продукції сільського господарства; агроекологічні параметри земель (природно-ресурсні властивості); агроекологічні вимоги сільськогосподарських культур, їх адаптивний потенціал, вплив на довілля.

Сутність ландшафтно-екологічної оптимізації території полягає у тому, що ефективно господарське використання земель ведеться з урахуванням їх диференціації за агроекологічними групами, наявності природних і виробничих ресурсів, які забезпечують стійкість агроландшафту і відтворення ґрунтової родючості.

Основними завданнями ведення сільського господарства на еколого-ландшафтній основі є забезпечення відтворення природних механізмів саморегулювання агроєкосистем, досягнення оптимального співвідношення між ріллею, луками, пасовищами, створення стійких агроландшафтів на основі виробничих, природоохоронних та інших об'єктивних критеріїв.

Таким чином, на еколого-ландшафтній основі передбачається диференційоване за інтенсивністю використання орних земель: інтенсивне сільськогосподарське використання; активне сільськогосподарське використання; консервативне сільськогосподарське використання.

Організація території на ландшафтно-екологічній основі є одним із способів підвищення економічної ефективності використання земель і передбачає врахування низки економічних вимог. До їх числа відноситься створення структурно-функціональних, соціально-природних комплексів, розміщення елементів соціально-виробничої інфраструктури, створення передумов щодо запровадження інноваційних технологій обробітку ґрунту, використання кормових угідь. Організація території повинна охоплювати усю територію агроландшафту, враховувати зміни у агроландшафтах, що виникають у результаті дії зовнішніх природних і антропогенних явищ, забезпечувати зв'язок з іншими антропогенними ландшафтами і враховувати зміни їх стану.

Також важливим є використання світового досвіду ведення діяльності у галузі сільського господарства з урахуванням екологічних вимог збереження довкілля. На сучасному етапі розвитку у країнах Європейського Союзу екологічність продукції – один з найважливіших факторів. Державна фінансова підтримка сільськогоспо-

дарських виробників пов'язана із екологічністю виробництва. В цілому, багатофункціональність сільського господарства, зв'язок його з біорізноманіттям та збереженням природних агроєкосистем є основними передумовами аграрної та природоохоронної політики, у тому числі в міжнародній сфері.

У вересні 2005 року Україною було ратифіковано Європейську ландшафтну конвенцію, в результаті чого державою взято ряд зобов'язань щодо впровадження ландшафтно-політики, спрямованої на охорону, регулювання і планування ландшафту. Тому стратегічним напрямом у збереженні степових ландшафтів має стати запровадження європейських підходів і критеріїв, розвиток власних національних систем агроєкологічних заходів і способів захисту біорізноманіття на сільськогосподарських землях.

Закон України «Про охорону земель» виділяє основні напрями щодо економічного стимулювання охорони та використання земель і підвищення родючості ґрунтів землевласниками та землекористувачами:

- надання податкових і кредитних пільг фізичним і юридичним особам, які здійснюють за власні кошти заходи щодо захисту земель від ерозії, підвищення родючості ґрунтів та інші заходи, передбачені загальнодержавними і регіональними програмами використання та охорони земель;
- звільнення землевласників і землекористувачів від плати за землю і земельні ділянки, на яких виконуються роботи з меліорації, рекультивації, консервації земель та інші роботи щодо охорони земель на період тимчасової консервації, будівництва і сільськогосподарського освоєння земель відповідно до затвердженої документації із землеустрою;
- компенсування сільськогосподарським товаровиробникам недоодержаної частки доходу внаслідок консервації деградованих, малопродуктивних, а також техногенно забруднених земель;
- застосування прискореної амортизації основних фондів землеохоронного і природоохоронного призначення [11].

Отже раціоналізація степового природокористування відкриває можливості для перегляду сформованої структури земельного фонду та повернення степовим ландшафтам ролі високопродуктивних пасовищних угідь. Це сприятиме вирішенню продовольчої проблеми. У соціальній області раціоналізація природокористування у степовій зоні буде сприяти закріпленню населен-

ня у сільській місцевості. При цьому особливо значення набувають заходи щодо гармонізації степових ландшафтів, пов'язані із розвитком систем особливо охоронюваних природних територій, рекреаційних зон в напрямку формування національної і регіональних екологічних мереж.

Концепція екомережі є інтегральною і поєднує у собі всі попередні системи охорони природи, пов'язує природоохоронну діяльність із розвитком різних секторів економіки (аграрним, транспортним, лісовим, туристичним тощо) і є основним елементом стратегії збалансованого розвитку.

Національна екомережа України розглядається як складова Всеєвропейської екомережі. В Європі сьогодні здійснюються декілька важливих міжнаціональних ініціатив щодо територій, на яких охороняються природні об'єкти, а саме: «Натура-2000», «Смарагдова мережа» («Емеральд»), «Парки для життя», «Мережа біосферних та біогенетичних заповідників», «Мережа природоохоронних територій всесвітньої спадщини», «Ключові ботанічні території», «Території, важливі для збереження видового різноманіття та кількісного багатства птахів» тощо. Ці ініціативи відрізняються за масштабами, методами розробки та критеріями відбору територій, але всі вони об'єднані єдиною метою – створення сукупностей територій, які потребують захисту і можуть бути інтегровані у єдину Всеєвропейську екомережу [12].

Програма формування національної екологічної мережі України передбачає виділення ключових

районів, екологічних коридорів, відновлювальних і буферних територій з урахуванням біогеографічних зон; відбір збережених екосистем і ландшафтів, типів середовищ існування видів регіонального і національного значення [13].

Проблема формування регіональної екологічної мережі та оптимізації ландшафтів для Миколаївської області дуже актуальна. Станом на 01.01.2014 р. площа прогнозованих складових регіональної екомережі складає 578,8 тис. га., що становить 23,3 % від загальної площі території Миколаївської області (табл. 3).

Визначальну роль у забезпеченні загальної екологічної рівноваги території регіону, збереженні найбільш типових та унікальних природних комплексів і ландшафтів, збереженні рослинного і тваринного світу відіграє природно-заповідний фонд. Сучасна мережа природно-заповідного фонду Миколаївської області займає 3,07 % від усієї території. Середній показник заповідності по Україні (відношення площі ПЗФ до площі держави) складає 5,9 % (без урахування заказника, розташованого в акваторії Чорного моря). У країнах Західної Європи, наприклад, у Швейцарії заповідна площа становить 18,5 %, Австрії – 25 %, Німеччині – 24 % території країни. Отже Миколаївська область має низький показник заповідності. Площа ПЗФ недостатня для ефективного виконання функцій щодо підтримки рівноваги природних екосистем, оздоровлення екологічної обстановки у регіоні.

Таблиця 3

Площі складових екомережі Миколаївської області (станом на 01.01.2014 р.)

Площа		у тому числі, тис. га.				
тис. га	у % до загальної площі території області	Сіножаті та пасовища	Ліси та лісовкриті площі	Відкриті заболочені землі	Відкриті землі без рослинного покриву або з незначним рослинним покривом	Води
574,0	23,3	269,0	124,2	21,1	30,9	128,8

Джерело: Сформовано автором за даними [14]

Розбудова регіональної екомережі сприятиме: об'єднанню у цілісну систему земель природно-заповідного фонду, інших природних та напівприродних територій; забезпеченню збереження,

відтворення і невиснажливе використання природних ресурсів, біологічного і ландшафтного різноманіття; підвищенню стійкості ландшафтів до антропогенних навантажень, відновленню са-

морегулювальної і самовідновної здатність природних екосистем; покращенню гідрологічного режиму рік, запобіганню ерозії ґрунтів, підвищенню якості природних вод.

Висновки. З позиції формування високопродуктивних і стійких агроландшафтів, підвищення ефективності використання земель доцільно застосовувати ландшафтно-екологічну систему організації території сільськогосподарських угідь регіону. Еколого-ландшафтний підхід дозволяє

створити загальну екологоорієнтовану структуру агроландшафту, що забезпечує відтворення природних механізмів саморегулювання агро-екосистем, створення стійких агроландшафтів на основі екологічних, природоохоронних та виробничих критеріїв. При цьому відбувається позитивна зміна природних функцій агроландшафтів, підвищується їх стійкість, уповільнюються процеси деградації ґрунтів.

Список використаних джерел

1. Про збереження степових ділянок, формування екомережі та зміну форм господарювання в степовій зоні // Український лісовод [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.lesovod.org.ua/node/14678>.
2. Данилишин Б. М. Природно-ресурсний потенціал сталого розвитку України / [Б. М. Данилишин, С. І. Дорогунцов, В. С. Міщенко та ін.]. — К. : РВПС України, 1999. — 716 с.
3. Добряк Д. С. Проблеми екологізації землекористування / Д. С. Добряк, С. О. Осипчук, С. П. Погурельський // Землепорядкування. — 2001. — № 2. — С. 7–10.
4. Канаш О. П. Сучасні проблеми землекористування: екологічна орнопридатність земель / О. П. Канаш // Науковий вісник НАУ. — 2005. — № 81. — С. 154–157.
5. Козлов М. В. Оптимізація сучасних систем землекористування на прикладі Чернігівської області : методичні рекомендації / М. В. Козлов, А. І. Мельник, Є. Л. Москальов ; За ред. В. П. Патики. — К., 2004. — 19 с.
6. Кривов В. М. Екологічно безпечне землекористування лісостепу України. Проблема охорони ґрунтів / В. М. Кривов. — Київ : Урожай. — 2-е видання, доповнене. — 2008. — 302 с.
7. Примак І. Д. Екологічні проблеми землеробства / [І. Д. Примак, Ю. П. Манько, Н. М. Рідей та ін.]; За ред. І. Д. Примака. — К. : Центр учбової літератури, 2010. — 456 с.
8. Сохнич А. Я. Екологізація землекористування / А. Я. Сохнич, Л. М. Тібілова // Землепорядний вісник. — 2005. — № 2. — С. 19–23.
9. Методичні рекомендації оцінки екологічної стабільності агроландшафтів та сільськогосподарського землекористування / А. М. Третяк, Р. А. Третяк, М. І. Шквар. — Київ : Ін-т землеустрою УААН. — 2011. — 15 с.
10. Обласна програма охорони та підвищення родючості ґрунтів на 2006–2015 роки // [Електронний ресурс]. — Миколаїв : Миколаївська обласна рада. — 2006. — Режим доступу : <http://oblrada.mk.ua/index.php/docs/-2006/xxxi-17032006/1499-6-27>.
11. Про охорону земель : Закон України від 19.06.2003 р. № 962-IV // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 39. — С. 349.
- Вакаренко Л. П. Екомережа України: ідеологія створення та шляхи формування / Л. П. Вакаренко, Д. В. Дубина, Ю. Р. Шеляг-Сосонко // Чорноморський ботанічний журнал. — 2005. — Т. 1. — № 1. — С. 60–65.
12. Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000–2015 роки. Закон України від 21.09.2000 № 1989-III // Відомості Верховної Ради України. — 2000. — № 47. — С. 405.
13. Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Миколаївській області у 2013 році України [Електронний ресурс]. — Миколаїв : Управління екології та природних ресурсів Миколаївської облдержадміністрації – 2014. — Режим доступу : <http://www.duecomk.gov.ua>.

JEL CLASSIFICATION: Q24, R14

ECOLOGICAL BALANCE OF AGRONOMY LANDSCAPE IN THE REGION

Olga A. LITVAK

PhD applicant, Department of Accounting and Audit, Mykolaiv National Agrarian University

Summary. The article addresses status and features of agronomy landscape development throughout the region. Anthropogenic factors detrimental to agronomy landscapes ecological

balance have been identified. Measures have been suggested to introduce the cultivated terrain and environment management system for farmlands of the region.

Key words: *agronomy landscape, plough land, environment stabilizing agricultural lands, ecological state of agronomy landscape, agronomy landscape and environment optimization of the area.*

Purpose. The article is dedicated to studying of regional aspects of agronomy landscape development, identifying the level of ecological balance disturbance thereof based on assessment of plough land relationship to total area of environment stabilizing lands, and justifying the measures for cultivated land and environment optimization in the region.

Basic concepts of Economic Theory, scientific papers on farm land environmental and economic assessment, principles of efficient land use and protection, landscape conservation and restoration under conditions of economic reforms, legislation and regulations, analytical and statistical materials have been used as the theoretical and methodological basis of the study.

Results. Anthropogenic factors detrimental to cultivated lands ecological balance in steppe area have been identified. It is the research that has been performed to make environmental assessment of agricultural landscape in terms of plough land relationship to total area of environment stabilizing lands (forests, meadows, grass land, swamp land, water bodies) using the methodology of M.V. Kozlov. Main areas of improvements have been suggested for agronomy landscapes management methods aiming at environment restoration, area natural resources potential stability improvement, conservation of biotic diversity and landscape reclamation measures.

Practical Significance. The findings and proposals resulting from the study enable more in-depth

systematic approaches to sustainable use of steppe natural resources which will contribute to solving the comestibles problem, as well as to conservation of biological and landscape diversity and better landscape resistance to anthropogenic load.

Scientific Novelty of the results obtained consists in further development of methodological approaches concerning identification of ecological optimization areas for agronomy landscape in respect of natural, climatic, social and economic features of the region development.

Conclusions. In terms of development of high-producing and stable landscapes and improvement of land use efficiency, it is expedient to use the agronomy landscape and environment management system for farm lands of the region. The combined landscape and environment approach enables creation of environmentally-oriented structure of agronomy landscape thus ensuring restoration of natural mechanisms for agricultural eco-systems natural regulation, creation of stable agronomy landscapes based on ecological and environmental protection and production criteria. At the same time, agronomy landscapes experience positive changes in their natural functions, agronomy landscape stability improvement and soil degradation processes deceleration are evidenced.

References

1. Pro zberezhennia stepovyh dilianok, formuvannia ekomerezhi ta zminu form gospodariuvan-

nia v stepovii zoni [On Steppe Areas Conservation, Ecological Network Formation, and Change of Busi-

ness Patterns in Steppe Region] (2012). Ukrainskyi Lisovod. Retrieved from <http://www.lesovod.org.ua/node/14678>.

2. Danylyshyn B. M., Dorohuntsov S. I., Mishchenko V. S., Koval Ya. V., Novotorov O. S., Palamarchuk M. M. (1999). Pryrodno-resursnyi potentsial staloho rozvytku Ukrainy [Natural Resources Potential of Ukraine's Stable Development]. Kyiv : RVPS of Ukraine, 716.

3. Dobriak D. S., Osypchuk S. O., Pohurelskyi S. P. (2001). Problemy ekolohizatsii zemlekorystuvannia [Issues of Land-use Green Consumerism]. Land Use Organization, 2, 7–10.

4. Kanash O. P. (2005). Suchasni problemy zemlekorystuvannia: ekolohichna ornoprydatnist zemel [Current Issues of Land-use: Ecological Arability of Lands]. Scientific Reporter of Academy of Sciences of Ukraine, 81, 154–157.

5. Kozlov M. V., Melnyk A. I., Moskaliiov E. L. (2004). Optyimizatsiia suchasnykh system zemlekorystuvannia na prykladi Chernihivskoi oblasti [Optimization of Current LAND-use Systems as Exemplified by Chernihiv Region]. Recommended Practice. Kyiv, 19.

6. Kryvov V. M. (2010). Ekolohichno bezpechne zemlekorystuvannia lisostepu Ukrainy. Problema okhorony gruntiv [Wooded Steppe of Ukraine Environmentally Safe Land-use. Soil Protection Problem]. Kyiv: Urozhai, 2nd edition, amended, 302.

7. Prymak I. D., Manko Yu. P., Ridei N. M., Mazur V. A., Horschar V. I., Konoplov O. V., Palamarchuk S. P., Prymak O. I. (2010). Ekolohichni problemy zemlerobstva [Environmental Problems of Arable Farming]. Kyiv: Tsentri Uchbovoi Literatury, 456.

8. Sokhnych A. Ya., Tibilova L. M. (2005). Ekolohizatsiia zemlekorystuvannia [Land-use Green Consumerism]. Zemlevporiadnyi Visnyk, 2, 19–23.

9. Tretiak A. M., Tretiak R. A., Shkvar M. I. (2011). Metodychni rekomendatsii otsinky ekolohichnoi stabilnosti ahrolandshaftiv ta silskohospodarskoho zemlekorystuvannia [Recommended Practice for Ecological Stability Assessment of Agronomy Landscapes and Agricultural Land-use]. Kyiv: Land Management Institute of UAAN, 15.

10. Oblasna prohrama okhorony ta pidvyschennia rodiuchosti hruntiv na 2006–2015 roky [Regional Program for Soil Protection and Fertility Increase 2006–2015] (2006). Retrieved from <http://oblrada.mk.ua/index.php/docs/-2006/xxxi-17032006/1499-6-27>.

11. Pro okhoronu zemel: Zakon Ukrainy vid 19.06.2003 r. № 962-IV [On Land Protection: Law of Ukraine No. 962-IV of June 19, 2003] (2003). Vidomosti of Verkhovna Rada of Ukraine, 39, 349.

12. Vakarenko L. P., Dubyna D. V., Sheliag-Sosonko Yu. R. (2005). Ekomerezha Ukrainy: ideolohiia stvorennia ta shliakhy formuvannia [Ecological Network of Ukraine: Philosophy of Creation and Ways of Development]. Chornomorskyi Botanichnyi Zhurnal [Black Sea Botanic Magazine], 1, 60–65.

13. Pro Zahalnodержavnu prohramu formuvannia natsionalnoi ekolohichnoi merezhi Ukrainy na 2000–2015 roky. Zakon Ukrainy vid 21.09.2000 № 1989-III [On National 2000–2015 Program for Development of National Ecological Network of Ukraine. Law of Ukraine No. 1989-III of September 21, 2000] (2000). Vidomosti of Verkhovna Rada of Ukraine, 47, 405.

14. Rehionalna dopovid pro stan navkolyshnoho pryrodnoho seredovyscha v Mykolaivskii oblasti u 2013 rotsi Ukrainy [Regional Report on Natural Environment Conditions in Mykolaiv Region, Ukraine in 2013ce] (2014). Retrieved from <http://www.duecomk.gov.ua>.

УДК 316.346.2-055.2:334.74

ЖІНОЧЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО В УКРАЇНІ: ОСОБЛИВОСТІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Наталія Юрїївна ОЛІЙНИК

к.політ.н., доцент кафедри суспільних дисциплін Львівського інституту банківської справи УБС НБУ (м. Київ)

E-mail: olnata@ukr.net

Анотація. Стаття присвячена аналізу особливостей підприємницької діяльності жінок в Україні. У дослідженні виявлено характерні риси, види та форми жіночого підприємництва, визначено основні причини підприємницької активності жінок, а також бар'єри та перешкоди. Обґрунтовано причини необхідності сприяння жіночому підприємству і запропоновано шлях до цього через об'єднання жінок у профспілки або асоціації підприємців.

Аннотация. Статья посвящена анализу особенностей предпринимательской деятельности женщин в Украине. В исследовании выявлены характерные черты, виды и формы женского предпринимательства, определены основные причины предпринимательской активности женщин, а также барьеры и препятствия. Обоснованы причины необходимости содействия женскому предпринимательству и предложено путь к этому через объединение женщин в профсоюзы или ассоциации предпринимателей.

Ключові слова: підприємництво, жінки, гендер, «подвійна зайнятість», малий і середній бізнес.

Ключевые слова: предпринимательство, женщины, гендер, «двойная занятость», малый и средний бизнес.

Постановка проблеми. Процеси реструктуризації української економіки при переході від командно-адміністративної до ринкової моделі призвела до появи нових викликів та бар'єрів у суспільній сфері, але одночасно відкрила широкі можливості перед кожним, особливо у сфері підприємництва. Жіноче підприємництво є відносно новим явищем для української економіки, тому для дослідження жіночої проблематики необхідно проаналізувати особливості та проблеми розвитку підприємництва з урахуванням гендерного підходу. Адже розвиток економіки забезпечується реальними економічними суб'єктами зі своїми стратегіями поведінки, мотивами, цінностями, культурними нормами і відхід від «безстатевої економіки» може наблизити до більш адекватного відображення реальних суспільних процесів.

Дослідження залученості жінок до підприємницької діяльності є особливо актуальним у контексті того, що підприємництво є основою формування середнього класу, який є соціальною основою громадянського суспільства, яке сприяє просуванню та захисту засад демократії, верховенства права та яке протистоїть будь-яким посяганням на права громадян, у тому числі з боку держави.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У публікаціях Т. Журженко, Н. Лавриненко, Г. Герасименко, О. Коломієць, О. Стрельник та ін. присвячених сучасному економічному становищу українських жінок, розглядаються такі основні питання, як сучасне становище і проблеми жінок на ринку праці в умовах економічних трансформацій, проблеми безробіття жінок, причини та наслідки гендерної сегрегації на ринку праці, причини гендерних відмінностей в оплаті праці, взаємозв'язки репродуктивної та продуктивної праці у життєдіяльності жінок. І лише окремі праці присвячені новому явищу в українській економіці – жіночому підприємству. Так, Н. Ісакова аналізує гендерні особливості підприємницької діяльності, колектив вітчизняних та іноземних дослідників виділяє і характеризує шляхи приходу українок у бізнес, а В. Суковата виявила і охарактеризувала основні бар'єри залученості жінок до підприємницької діяльності. Тому проблематика жіночого підприємництва потребує більш докладного дослідження.

Мета статті – проаналізувати особливості підприємницької діяльності жінок в Україні. Виділити характерні риси, види та форми жіночого підприємництва. Визначити основні причини підприємницької активності жінок, а також ін-

ституційні проблеми, бар'єри різного характеру та змісту. Обґрунтувати причини необхідності сприяння жіночому підприємництву і запропонувати шлях до цього через об'єднання жінок у профспілки або асоціації підприємців.

Обґрунтування отриманих наукових результатів. В сучасному світі, особливо в усталених демократіях жіноче підприємництво активно розвивається, до прикладу у США жінки володіють 33 % усіх фірм із персоналом до 500 осіб, у Франції жінки становлять 21 % від загального числа підприємців [5, с. 144].

Варто зазначити, що сучасна українська статистика не веде регулярного моніторингу жіночого підприємництва, дуже мало економічних та соціологічних досліджень присвячених аналізу ситуації в цій сфері і це не дозволяє скласти цілісне уявлення про активність жінок в сфері бізнесу.

За результатами загальнонаціонального обстеження, яке було проведено у 2001 р. Київським міжнародним інститутом соціології (КМІС) жінки склали 38 % усіх підприємців, які займалися індивідуальною діяльністю. Вони контролювали також четвертину малих підприємств (26 %) і шосту частину середніх і великих підприємств (відповідно 15 % і 14 %) [13, с. 8]. Дані про структуру власників слід тлумачити обережно, оскільки на практиці володіння може відбуватися від імені або замість іншої особи (іноді жінки-співвласниці виступають представниками своїх родичів – чоловіків). Згідно даних звіту Міжнародної фінансової корпорації (IFC) «Інвестиційний клімат в Україні: яким його бачить бізнес» за 2011 р. 77 % опитаних підприємств очолювали чоловіки, а 23 % – жінки і протягом останніх років ця пропорція залишається незмінною [4, с. 110].

При аналізі розмірів підприємств, якими володіють жінки, є помітним, що у власності жінок переважно знаходяться малі підприємства. Так, за узагальненими даними досліджень проведених КМІС у 1999 р., 30 % малих підприємств (на яких зайнято від 1 до 50 службовців) належали жінкам і контролювалися ними, а близько 98 % усіх жіночих підприємств – це мікропідприємства з кількістю службовців менше 10 осіб [13, с. 9]. За даними загальнонаціонального обстеження, яке було виконане КМІС у 2001 р. 38 % усіх підприємців були жінки, вони контролювали 26 % малих підприємств, 15 % середніх і 14 % великих підприємств [13, с. 40]. Згідно дослідження «Інвестиційний клімат в Україні: яким його бачить бізнес» 2008 р. серед фізичних осіб приватних підприємців переважали жінки (55 %), вони очолювали 25 % підприємств, на яких працювали до 10 осіб і лише 6 %, де працювало більше 250 осіб (рис. 1) [3, с. 138]. До того ж 45 % підприємств серед власників яких була хоча б одна жінка очолюють жінки і лише 6 % підприємств, власниками яких були виключно чоловіки, очолювалися жінками [3, с. 137]. Переважання малих підприємств у жіночому бізнесі можна пояснити наступними причинами:

- жіноче підприємництво в основному сконцентроване у тих галузях, особливості виробництва та технологія яких не потребує великої кількості працівників;
- обмеженням для розширення підприємства є прагнення знайти баланс між роботою та родиною, тобто жінки в силу «подвійної зайнятості» прагнуть знайти час і на роботу, і на сім'ю.

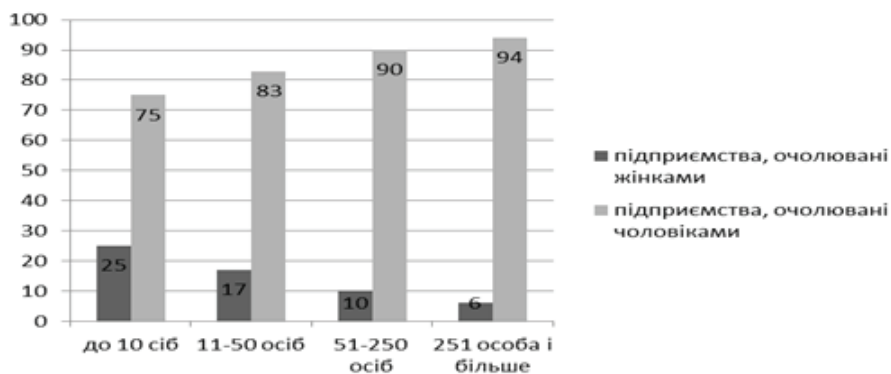

Рис. 1. Розміри підприємств, очолюваних жінками та чоловіками [3, с. 138]

Дані соціологічних досліджень також свідчать, що і у підприємницькій діяльності спостерігається гендерна професійна сегрегація, тобто

стійка тенденція працевлаштування чоловіків і жінок за чітко визначеними професіями, галузями (рис. 2).

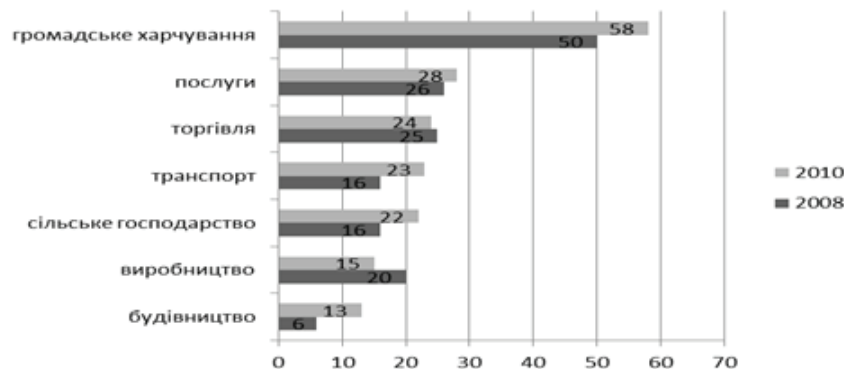

Рис. 2. Підприємства, очолювані жінками у 2008–2010 рр., за галузями (у % до загальної кількості підприємств галузі) [4, с. 110]

Спираючись на дані цих досліджень, можна стверджувати, що найпоширенішими видами діяльності жінок-підприємниць в Україні є сфера послуг та торгівля і регіональне розташування жіночого бізнесу на це не впливає. Освоєння жіночим бізнесом переважно сфери послуг та торгівлі можна пояснити тим, що:

- попередній досвід, у тому числі домашня праця формує в жінок знання та навички, які є затребуваними саме в цих галузях;

- жінок меншість серед осіб, які мають технічну освіту і це перешкоджає їм займатися бізнесом в галузях будівництва, транспорту чи промислового виробництва;

- «нетрадиційні» для жінок галузі потребують значного капіталу, а жінки не володіють достатніми для цього ресурсами і їм важко їх залучити.

Переважає більшість жінок-підприємниць має вищу освіту [12, с. 39–45], що є типовим для пострадянських держав і пов'язано із незатребуваністю працівників вищого освітньо-кваліфікаційного рівня у державному секторі економіки. В основному до того, як зайнятися бізнесом, жінки працювали в державній невиробничій сфері або на державному підприємстві, однак досить велика частка і тих, хто працював в приватному секторі на іншого власника (22 %) [6, с. 147]. Таким чином, перш ніж почати свою справу, частина підприємниць уже мали досвід ведення бізнесу. Можна стверджувати, що ці жінки починають свій бізнес при обмежених фінансових ресурсах, але маючи початкові навички ведення бізнесу.

Дослідники вважають, що характерною рисою жіночого підприємництва в Україні є його

неоднорідність. За результатами опитувань і поглиблених інтерв'ю виділяють кілька типових груп підприємниць-жінок:

- заповзяті підприємниці, які зазвичай беруться до бізнесу у відповідь на ринкові можливості і зорієнтовані на зростання підприємства;

- підприємниці-професіонали – приходять у бізнес, використовуючи набуті знання, уміння та навички і бізнес для них є можливістю займатися своєю професією незалежно, отримувати максимальний дохід і задоволення від реалізації власних здібностей;

- власниці/співвласниці об'єктів малої приватизації (ательє, перукарень, крамниць), для яких бізнес не був самостійним вибором, але для того щоби не залишати свою роботу були змушені адаптуватися до нових умов;

- вимушені підприємниці – їх у бізнес привели відсутність альтернативних можливостей заробляти на життя і необхідність утримувати сім'ю;

- власниці сімейного бізнесу, для яких характерною рисою є те, що уся сім'я, як правило задіяна у бізнесі;

- молоді підприємниці [6, с.151-155].

За соціологічними дослідженнями, причини підприємницької активності жінок можна поділити на три групи: до першої групи належать ті підприємниці, що прийшли у бізнес «за переконаннями», тобто свідомо прагнули досягти успіху і професійно ідентифікували себе із підприємництвом; друга група підприємниць прийшли у бізнес «випадково» або спонтанно, або під впливом певних обставин, як правило, сприятливих;

до третьої групи жінок у бізнесі можна віднести тих, які почали проявляти підприємницьку активність «вимушено» під впливом різноманітних, часто несприятливих причин [11, с. 138]. Так, найчастіше причиною започаткування власного бізнесу жінки називають прагнення бути незалежною (25 %), 18 % жінок розпочинали свою справу, втративши оплачувану роботу і лише 6 % жінок розпочали власну справу, оскільки мали ресурси, включно із фінансами, знаннями, вміннями та зв'язками [6, с. 147–148].

Ще однією особливістю жіночого підприємництва в Україні є підтримка бізнесової активності жінок їх близькими – за соціологічними даними 54 % чоловіків та інших членів сім'ї схвалюють та підтримують заняття жінок бізнесом і лише 5 % не схвалюють [6, с. 150]. Це зумовле-

но найімовірніше особливостями історичного та культурологічного характеру, адже як зазначено вище в попередні періоди історії України жінки могли володіти майном, провадити свою справу, а також тим, що підприємництво приносить непоганий дохід в сімейний бюджет.

Як засвідчують емпіричні дослідження, у підприємств, які очолюють чоловіки прибутки вищі, ніж у тих, які очолюють жінки, незалежно від галузі, розмірів цих підприємств та їхніх доходів. Типове підприємство, очолюване жінкою, є малим (до 50 працівників), а його доходи не перевищують 3 млн грн (рис. 3). Це ще раз підтверджує те, що жінки не займають керівних посад у високоприбуткових галузях, а зазвичай зайняті у менш прибуткових секторах.

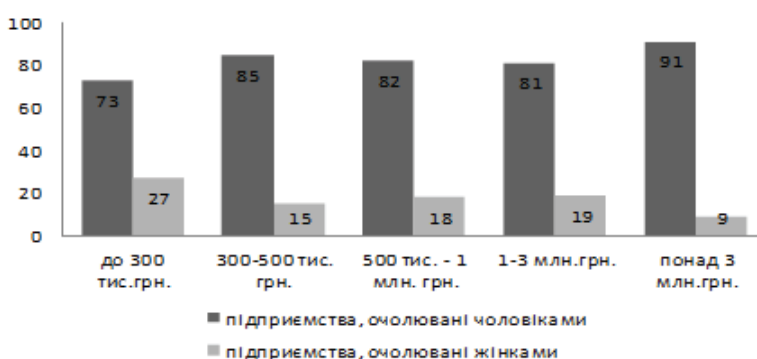

Рис. 3. Прибутковість підприємств, очолюваних чоловіками та жінками, у % [3, с. 148]

Дослідження також показало, що на відміну від чоловіків, жінки-керівники охочіше наймають на роботу жінок. Так, на типовому підприємстві з жіночим керівництвом 70 % працівників – жінки, а на типовому підприємстві, яким керують чоловіки – лише 35 % [3, с. 139]. Це підтверджує те, що в українській економіці існує гендерна сегрегація, жінки працюють переважно у традиційно жіночих секторах (у готельно-ресторанному бізнесі, торгівлі та сфері послуг), як керівниками, так і працівниками. А також це може бути обумовлене чинником, який дослідники називають «емоційною довірою» до людей тієї ж статі, оскільки керівникам «легше їх зрозуміти» й передбачити їхні дії.

В сучасній Україні в сфері підприємництва на думку експертів існують проблеми інституційного характеру, які не мають гендерних особливостей, з якими стикаються і жінки і чоловіки і які гальмують розвиток бізнесу та підприємницької активності:

- недосконала дозвільна система, що пов'язано з неузгодженістю законодавства на центральному рівні;

- надмірний податковий тиск, суперечливість і непрозорість, а також нестабільність податкового законодавства в поєднанні з масовим характером перевірок діяльності підприємств;

- слабе інформаційне забезпечення: бази даних про нормативно-правові акти базового рівня управління, процедури та порядок отримання різноманітних дозволів, ліцензій, набуття прав на землю, користування майном, залишаються несистематизованими, неповними та без своєчасного оновлення;

- ускладнений доступ малого бізнесу до фінансових ресурсів;

- слабо розвинута мережа консультативних і навчальних послуг;

- низький рівень впровадження інновацій: відсутність систематизованої інформації про новітні технології, наукові розробки й інновації, за-

явні патенти і т.п., а також висока капіталоємність і розмір початкових інвестицій у даній сфері;

- недостатнє ресурсне забезпечення: відсутність повної і достовірної інформації про існуючі і вільні приміщення (майно), часто висока ринкова вартість офісних приміщень у містах, необхідність значних капіталовкладень у вільні виробничі приміщення тощо [8, с. 106–107].

Але, як свідчать дані емпіричних досліджень, існують певні гендерні відмінності охопленості перевірок діяльності підприємців. Так, кількість підприємств, очолюваних жінками і підданих перевірці хоча б один раз органами контролю у 2008 р. складала 80 %, а у 2010 р. – 72 %. Охоплення перевірок приватних підприємців — жінок у 2010 р. було на 12 % вищим порівняно з охопленням приватних підприємців – чоловіків, 69 % і 57 % відповідно [3, с. 140–141; 4, с. 111]. Загалом за даними дослідження 75 % підприємств у 2008 р. були охоплені перевірок, але галузь громадського харчування була перевірена найбільше порівняно з рештою підприємств, зокрема 85 % підприємств галузі повідомили, що мали принаймні одну перевірку [3, с. 141]. Тому, найімовірніше гендерні відмінності загалом спричинені галузевим розподілом чоловіків та жінок підприємців, адже, як зазначено вище, в галузі громадського харчування сконцентровані підприємства, в основному очолювані жінками.

Отже, жіноче підприємництво, не зважаючи на високу економічну активність жінок, високий рівень їх освітньо-кваліфікаційного потенціалу не стало масовим явищем в Україні. Часто самі жінки не готові вкладати кошти у власну справу. Так, за дослідженням О. Стрельник 29 % чоловіків і лише 16 % жінок вклали б гроші у власний бізнес [10, с. 152]. Основною причиною цього можна вважати те, що жінки і досі наражаються на різноманітні бар'єри, зокрема соціально-психологічного характеру. Досі панівним є патріархатний світогляд, що ґрунтується на стійких стереотипах, які ділять роботу та професії на жіночі та чоловічі. Суспільство схильне розглядати жінку-підприємця скоріше як заробітчанку, що вимушена була розпочати підприємницьку діяльність під впливом обставин, на тимчасових засадах, а при покращенні економічних умов повернеться до звичних видів діяльності за традиційним розподілом гендерних ролей.

Як стверджує В. Суковата, у 1990-х рр. розвиток жіночого підприємництва в Україні обмежувалося кількома чинниками культурно-ідеологічного змісту. Зокрема, нетерпимість до

підприємництва була притаманна більшості населення незалежно від статті [11]. Але сьогодні, за даними соціологічних опитувань, в українському суспільстві ставлення до жінок, які займаються бізнесом загалом позитивне, однак варто відзначити, що чим менший жіночий бізнес, тим більш схвальне до нього ставлення. Так, індекс ставлення до жінок у великому бізнесі за 5-ти бальною шкалою складає 3,6, а до малого жіночого бізнесу – 4,15. До того ж чоловіки у порівнянні із жінками менше схвалюють зайнятість жінок бізнесом, навіть малим (3,98 і 4,31 відповідно) [2, с. 56].

Можна погодитися із В. Суковатою, що перешкодою для підприємницької активності жінок є те, що в Україні ще відсутня модель «успішної жінки», яка б не перекривалася парадигмою «вдалого заміжжя», причому ЗМІ підтримують цю концепцію.

Перешкодами підприємницької активності жінок є також недостатність у них ресурсів та навиків, акумульованих у попередні часи, адже за часів СРСР були повністю знищені приватна власність і приватна ініціатива. Важливими також є перешкоди пов'язані із соціалізацією: часто самі жінки не хочуть займатися бізнесом, тому що сфера бізнесу нерідко асоціюється із негативними явищами такими, як «кримінал», «обман» тощо. Особливості гендерної соціалізації та виховання, які надають перевагу слухняній поведінці над розвитком лідерства та власних ініціатив у дівчат, обмежують появу жінок-лідерів, які готові вступити у конкуренцію, ризикувати.

Збільшення ж активності жінок у суспільному житті забезпечує прозорість у роботі урядових органів та у сфері підприємництва, веде до покращення управління загалом і зменшує рівень корумпованості [9; 14]. Підтвердженням цього можуть слугувати особливості ведення бізнесу жінками в Україні:

- більшість жінок-підприємниць вважають, що дотримання етичних норм є необхідною умовою успіху, на їх думку непорядність є недопустимою у бізнесі [1, с. 17];

- підприємства, контрольовані жінками мають менше проблем із своєчасною виплатою заробітної плати працівникам, а також менше здійснювали виплату заробітної плати у натуральному вигляді замість грошей [12, с. 42; 13, с. 15–16], таким чином працівники не змушені затрачати час на пошук ринку для такої продукції і на спроби продати товар та не втрачають частину своєї зарплати у вигляді непроданих товарів;

- жінки, керівники бізнесу, тяжіють до більш «м'якого» кадрового менеджменту, даючи можливість працівникам отримувати заробітну плату навіть тоді, коли вони не мають повного трудового навантаження і рідше відправляють працівників у неоплачувану відпустку [7, с. 123];

- підприємства, якими володіють жінки, приймають на роботу більшу кількість жінок, а також більшу кількість працівників на неповний робочий день [12, с. 41; 13, с. 14], тим самим створюючи сприятливі умови для поєднання родинних та професійних обов'язків.

Жінки-підприємниці, на думку експертів, виявляють схильність до об'єднання у профспілки або асоціації підприємців [7, с. 135]. Проте, зараз таких дієвих структур вони практично не мають, тому потрібно поширювати серед жінок (особливо серед жінок приватних підприємців) ідеї необхідності згуртування їх у профспілки та асоціації, які можуть сприяти:

- формуванню іншого ставлення до суспільної ролі жінки у громадській думці через ЗМІ та у процесі виховання;

- створенню груп тиску для лобювання інтересів жіночого бізнесу;

- проведенню семінарів, круглих столів для обміну ідеями, інформацією;

- створенню кас взаємодопомоги, консультативних центрів з юридичних, економічних та психологічних питань;

- проведенню гендерної експертизи законодавства, що стосується жінок;

- поширенню гендерного аудиту, тобто дослідження умов праці для жінок у конкретних підприємствах чи установах, що сприятиме більш успішній реалізації трудового потенціалу працюючих жінок.

Висновки. Отже, можна стверджувати, що і в сфері бізнесу жінки мають менше можливостей реалізувати свою активність через наявність інституційних бар'єрів та перешкод різного характеру і це негативно впливає на діяльність, і кар'єрні досягнення жінок, тим самим понижуючи їх самооцінку та прагнення до самореалізації. І хоча жінки-підприємниці в Україні складають чверть власників підприємств, вони володіють в основному малими підприємствами. Підприємства, очолювані жінками є менш прибутковими незалежно від галузі, розмірів цих підприємств та їхніх доходів. Важливим у сучасних українських реаліях особливо актуальним є сприяти розвитку жіночого підприємництва, адже підприємство пробуджує в жінок ініціативу до ділової активності та економічної діяльності, без очікувань на опіку держави, що позбавляє їх утриманської психології та сприяє становленню середнього класу. Оскільки жінки в Україні складають більше половини населення і допомога їм у реалізації підприємницької активності та зростанні їх бізнесу сприятиме становленню більш конкурентоспроможної економіки та слугуватиме важливим чинником більшої залученості жінок до суспільно-політичних справ.

Список використаних джерел:

1. Босак І. Женское предпринимательство в Украине / И. Босак // Теория и практика управления. — 2005. — № 8. — С. 16–21.

2. Гендерні стереотипи та ставлення громадськості до гендерних проблем в українському суспільстві / за ред. Ю. І. Саєнко. — К.: Програма розвитку ООН в Україні, 2007. — 143 с.

3. Інвестиційний клімат в Україні: яким його бачить бізнес (жовтень 2009). — К.: Міжнародна фінансова корпорація, 2009. — 222 с.

4. Інвестиційний клімат в Україні: яким його бачить бізнес (жовтень 2011). — К.: Міжнародна фінансова корпорація, 2011. — 126 с.

5. Ісакова Н. Гендерні збіги та відмінності в діяльності й оцінках українських підприємців / Н. Ісакова // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. — 2001. — № 2. — С. 144–153.

6. Ісакова Н. Підприємці-жінки в Україні: шлях у бізнес / Н. Ісакова, Л. Кавуненко, Ф. Велтер, Д. Смоллоун // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. — 2004. — № 2. — С. 146–155.

7. Лавриненко Н. Гендерний аспект розвитку малого підприємництва / Н. Лавриненко, А. Рудик // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. — 2010. — № 3. — С. 111–135.

8. Пачковський Ю. Ф. Інституціональні проблеми розвитку підприємницької активності в Україні (за результатами експертного опитування) / Ю. Ф. Пачковський, А. С. Лоза // Український соціум: наук. журнал. — 2007. — № 4. — С. 105–113.

9. Радіца О. А. Передумови виникнення корупційних правопорушень у державній службі України / О. А. Радіца // Науковий вісник НЛТУ України. — 2011. — Вип. 21.6 — С. 283–288.

10. Стрельник О. Поняття соціального потенціалу в інтерпретації проблеми гендерної нерівності (за матеріалами соціологічних досліджень) / О. Стрельник // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. — 2006. — № 4. — С. 147–160.

11. Суковата В. Стереотипи підприємництва у масовій свідомості: гендерний аналіз / В. Суковата // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. — 2001. — № 2. — С.131–143.

12. Gender Issues in Ukraine. Challenges and Opportunities. — Kyiv : UNDP, 2003. — 142 p.

Women and Entrepreneurship in Ukraine. Unpublished report / Kiev International Institute of Sociology, USAID NewBizNet Project. — Ukraine, 2000. — 74 p.

13. World Bank. Engendering Development: Through Gender Equality in Rights, Resources, and Voice. A World Bank Policy Research Report. — New York: Oxford University Press, 2001. — 364 p.

JEL CLASSIFICATION: A13, J16, J20

WOMEN'S ENTREPRENEURSHIP IN UKRAINE: FEATURES AND PROSPECTS

Nataliia Yu. OLIINYK

Candidate of Political Sciences, Associate Professor of the Department of Social Sciences of the Lviv Institute of Banking the University of Banking of the National Bank of Ukraine

Summary. The article analyzes the features of women's entrepreneurship in Ukraine. The research has revealed the characteristics, types and forms of female entrepreneurship. Main reasons of women's entrepreneurship, its barriers and obstacles are

identified. The causes of need to promote women's entrepreneurship are grounded. And as a result the way to achieve it through the women's unification in trade unions or business associations is offered.

Key words: *entrepreneurship, women, gender, «double time», small and medium businesses.*

Women's entrepreneurship is relatively a new phenomenon for Ukrainian economy. Research of women's involvement in business is especially important because entrepreneurship is the basis for the middle class formation, which is the social basis of civil society. The middle class contributes to the promotion and defense of democratic principles, rules of law, and opposes any encroachment on the rights of citizens, including from the state.

The article aims to analyze the features of entrepreneurial activity of women in Ukraine, select the features, types and forms of women's entrepreneurship, identify the main reasons of women's entrepreneurship and institutional problems, barriers of different nature and content.

While analyzing the size of enterprises owned by women it is quite notable that they own mostly small enterprises, which can be explained by women's desire to find the balance between the job and family. Social researches' data also show that business has a steady trend of men's and women's employment by clearly defined occupations and industries. Empiri-

cal researches claim that companies headed by men have higher profits than the ones headed by women regardless of industry, size or earnings of these companies. The research also shows that women, unlike men, are more willing to hire women.

Despite the high economic activity of women and the high level of their educational and qualification potential, women's business has not become widespread activity in Ukraine because of the institutional problems, some subjective and objective reasons, socio-psychological, cultural and ideological barriers.

However, the increase in women's participation in public and business life provides transparency in governmental structures and business activities improves management in general and reduces corruption.

As women in Ukraine count for more than half of the population, a help in implementing and facilitating the growth of their of business will promote more competitive economy and serve as an important factor of women's becoming more involved in socio-political affairs.

References

1. Bosak Y. (2005) Zhenskoe predprynimatelstvo v Ukrayne [Female entrepreneurship in Ukraine]. *Teoriia i praktyka upravleniia*, 8, 16–21.

2. Saienko Yu. I. (2007) (Ed.) Henderni stereotypy ta stavlennia hromadskosti do hendernykh problem v ukrainskomu suspilstvi [Gender stereotypes

and public attitudes to gender issues in Ukrainian society]. K.: Prohrama rozvytku OON v Ukraini.

3. Investytsiinyi klimat v Ukraini: yakym yoho bachyt biznes [Investment Climate in Ukraine as Seen business]. K.: Mizhnarodna finansova korporatsiia.

4. Investytsiyni klimat v Ukraini: yakym yoho bachyt biznes [Investment Climate in Ukraine as Seen business]. K.: Mizhnarodna finansova korporatsiia.

5. Isakova N. (2001) Henderni zbihy ta vid-minnosti v diialnosti i otsinkakh ukrainskykh pid-priemstiv [Gender similarities and differences in the estimates and Ukrainian businessmen]. Sotsiolo-hiia: teoriia, metody, marketynh, 2, 144–153.

6. Isakova N., Kavunenko L., Velter F., Smollboun D. (2004) Pidpriemtsi-zhinky v Ukraini: shliakh u biznes [Women Entrepreneurs in Ukraine: the way business]. Sotsiolo-hiia: teoriia, metody, marketynh, 2, 146–155.

7. Lavrynenko N., Rudyk A. (2010) Hendernyjj aspekt rozvitija maloho predprinimatelstva [Gender equality and development of small business]. Sotsy-olohiia: teoriia, metody, marketynh, 3, 111–135.

8. Pachkovskiy Iu. F., Loza A. S. (2007) Insty-tutsionalni problemy rozvytku pidpriemnytskoi aktyvnosti v Ukraini (za rezultatamy ekspertnoho opytuvannia [Institutional problems of business development in Ukraine (according to the expert survey)]). Ukrainskyi sotsium, 4, 105–113.

9. Raditsa O. A. (2011) Peredumovy vynyknennia koruptsiinykh pravoporushen u derzhavnii slu-

zhbi Ukrainy [Background of corruption offenses in public service Ukraine]. Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy, 21.6, 283–288.

10. Strelnyk O. (2006) Poniattia sotsialnoho po-tentsialu v interpretatsii problemy hendernoi ner-ivnosti (za materialamy sotsiologichnykh doslidzhen) [The concept of social potential in the interpretation of a problem are (based on sociological research)]. Sotsiolo-hiia: teoriia, metody, marketynh, 4, 147–160.

11. Sukovata V. (2001) Stereotypy pidpriemnytstva u masovii svidomosti: hendernyi analiz [Stereo-types of entrepreneurship in the public conscious-ness: a gender analysis]. Sotsiolo-hiia: teoriia, metody, marketynh, 2, 131–143.

12. Gender Issues in Ukraine. Challenges and Opportunities. Kyiv: UNDP, 2003.

13. Women and Entrepreneurship in Ukraine. Unpublished report / Kiev International Institute of Sociology, USAID NewBizNet Project. Ukraine, 2000.

14. World Bank. Engendering Development: Through Gender Equality in Rights, Resources, and Voice. A World Bank Policy Research Report. New York: Oxford University Press, 2001.

УДК:658:338.363(477)

МОДЕЛІ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ МАШИНОБУДІВНИМ ПІДПРИЄМСТВОМ В УМОВАХ ДОВГОТРИВАЛОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ

Валерія Олександрівна СУПРУН

викладач кафедри фінансів та фінансово-економічної безпеки Харківського інституту банківської справи УБС НБУ (м. Київ)

E-mail: ler.suprun2014@yandex.ru

Анотація. Обґрунтовано необхідність створення системи антикризового управління на машинобудівному підприємстві, яка передбачає діагностику банкрутства на його ранніх стадіях з метою усунення його загрози. Досліджено особливості антикризового управління на підприємствах машинобудівної галузі в умовах подолання наслідків кризи. Розглянуто сутність елементів антикризового управління, які на сьогодні є актуальними і використовуються на провідних промислових підприємствах світу.

Аннотация. Обоснована необходимость создания системы антикризисного управления на машиностроительном предприятии, которая предусматривает диагностику банкротства на его ранних стадиях с целью устранения его угрозы. Исследованы особенности антикризисного управления на предприятиях машиностроительной отрасли в условиях преодоления последствий кризиса. Рассмотрены сущность элементов антикризисного управления, которые сегодня актуальны и используются на ведущих промышленных предприятиях мира.

Ключові слова: машинобудівне підприємство, криза, антикризове управління, система антикризового управління, банкрутство, механізми антикризового управління.

Ключевые слова: машиностроительное предприятие, кризис, антикризисное управление, система антикризисного управления, банкротство, механизмы антикризисного управления.

Постановка проблеми. Сьогодні одним із пріоритетних видів промислової діяльності є машинобудування.

Машинобудування – це ключова ланка економіки, від стану і рівня розвитку якої залежить промисловий потенціал країни, її конкурентоспроможність на міжнародних ринках, а також рівень її соціального розвитку. Тому набуває актуальності необхідність постійного контролю за станом і розвитком комплексу машинобудування та його галузей.

Актуальність теми антикризового управління машинобудівним підприємством полягає у створенні ефективної та гнучкої системи господарювання в умовах постійної економічної кризи в нашій державі. У зв'язку з цим особлива увага повинна приділятися організації та вдосконаленню всіх аспектів антикризового управління. В тому числі, впровадженню базових принципів та методів управління саме в кризових ситуаціях, удосконаленню кадрового управління для попе-

редження та відновлення неплатоспроможності підприємств машинобудівної галузі, а також проведенню комплексу заходів щодо забезпечення їх стабільного функціонування. Розробка адекватних та найменш ризикових управлінських рішень, за допомогою яких можна досягнути заданих цілей та позитивного результату сьогодні є основним завданням антикризового управління машинобудівним підприємством. Основними завданнями системи антикризового управління вітчизняним машинобудівним підприємством є завчасне реагування на зміни кон'юктури ринку; оптимальний вибір та вірне застосування раціональних управлінських рішень з метою подолання кризових подій та подальше їх діагностування на ранніх етапах діяльності підприємств машинобудівної галузі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Серед вітчизняних дослідників, різноманітні теоретико-методологічні та прикладні аспекти антикризового управління є предметом розгля-

ду у роботах наступних науковців: І. Т. Балабанов, С. Г. Беляєв, О. О. Терещенко, А. Г. Грязнова, С. М. Онисько, Т. С. Клебанова, Л. О. Лігоненко, О. І. Пушкар, І. А. Бланк, М. Хаммер та ін. Методики антикризового управління сформовані та проаналізовані в працях таких зарубіжних вчених, як: Г. Бірман, Р. Брелі, Дж. Фіннері, С. Шмідт, Р. Хіт. З. Є. Шершньової, В. О. Василенка, В. Я. Захарова, Л. О. Лігоненка, А. Г. Грязнової, А. А. Бикова, Т. Н. Беляцької та ін.

Мета статті – дослідити зміст існуючих моделей антикризового управління машинобудівним підприємством з метою сприяння розширенню можливостей впливу на прогнозування та нейтралізацію кризових явищ в їх діяльності.

Обґрунтування отриманих наукових результатів. Антикризове управління підприємством – це тип управління, спрямований на виявлення ознак кризових явищ та створення відповідних передумов для їх своєчасного запобігання, послаблення, подолання з метою забезпечення життєдіяльності суб'єкта підприємницької діяльності, недопущення ситуації його банкрутства [1]. Але при розгляді впливу криз

на підприємства, необхідно розуміти, що кризові ситуації мають не тільки негативний і руйнівний характер, але й несуть у собі докорінні зміни. Насамперед, необхідно виділити основні принципи, на яких базується система антикризового управління:

- рання діагностика кризових явищ у фінансовій діяльності підприємства;
- терміновість реагування на різні кризові явища;
- адекватність реагування підприємства на ступінь реальної загрози його
- фінансовому добробуту;
- реалізація внутрішнього потенціалу для виходу з кризи [2].

Головне завдання управлінського менеджменту на будь-якому підприємстві, в тому числі і в галузі машинобудування, полягає в оперативному виробленні таких рішень, які дозволили б досягти необхідного результату при мінімальних витратах. Це можливо на основі підготовки спеціальної системи менеджменту кризових ситуацій (таблиця 1).

Таблиця 1

Етапи реалізації системи менеджменту кризових ситуацій

Назва етапу	Сутнісна характеристика етапу	Результат
Діагностика кризової ситуації	- розпізнавання відхилень параметрів ситуації від нормальної, раннє виявлення симптомів кризової ситуації, оцінку ймовірних ознак загрози кризи; - встановлення причинно-наслідкових зв'язків і прогнозування можливих напрямів розвитку кризи за параметрами можливих втрат, можливості збитків і рівня дефіциту часу для виходу з кризової ситуації; - визначення і оцінку факторів, які впливають на розвиток кризової ситуації, встановлення їх взаємозв'язку і взаємозалежності	Оцінка параметрів кризової ситуації.
Розробка концепції подолання кризи	- комплексний аналіз та оцінка стану підприємства; - реструктуризація підприємства; - розробка стратегії по остаточній стабілізації, подоланні наслідків кризи, переходу до зростання або ліквідації підприємства	Створення стратегічних і тактичних планів щодо подолання кризової ситуації.
Реалізація концепції подолання кризи	- підтримка процесів оновлення; підвищення ефективності керівництва підприємством; - налагодження групової роботи кризових команд; - неперервний контроль і оцінку ходу робіт і їх результатів; - забезпечення необхідного рівня згуртованості персоналу	Усунення кризи і її наслідків.
Вихід з кризи	- поліпшення економічних, фінансових та виробничих показників; - реалізація інвестиційних проектів; - збільшення рентабельності діяльності підприємства; - збільшення чистого прибутку підприємства; - збільшення ефективності управлінських дій	Вихід на намічені цілі нормального функціонування підприємства та попередження кризового стану на підприємстві.

Складність вирішення задач антикризового управління визначає складність самостійного створення ефективної системи антикризового

менеджменту на кожному підприємстві [3]. Розглянемо існуючі моделі та системи антикризового управління підприємством (таблиця 2) [4, 5, 6].

Таблиця 2

Моделі антикризового управління машинобудівним підприємством

Назва моделі	Характеристика моделі
Модель антикризового управління на засадах контролінгу	система забезпечення виживання підприємства, націлена на оптимізацію прибутку, спрямована на підтримку реалізації розроблених планів із заданим рівнем точності.
Модель антикризового управління на засадах реінжинірингу	революційне усунення на підприємстві кризових явищ на основі відмови від сталих процедур, спрямоване на поліпшення основних показників діяльності підприємства шляхом моделювання, аналізу та перепроєктування наявних бізнес-процесів.
Модель антикризового управління на засадах фінансової діагностики	здатність розпізнавати стан підприємства шляхом використання певних параметрів з метою виявлення, встановлення причин порушень за умови прогнозування показників фінансового стану підприємства на будь-якому відрізку часу або в динаміці.
Модель антикризового управління на засадах фінансової санації	система фінансово-економічних, виробничо-технічних, організаційно-правових і соціальних заходів, спрямованих на досягнення чи відновлення платоспроможності, ліквідності, прибутковості й конкурентоспроможності підприємства-боржника в довгостроковому періоді.
Модель інноваційного антикризового управління	Здійснення аналізу щодо узгодження продукції зі стратегією розвитку діяльності підприємства. Відбір таких видів продукції, що мають високий попит на конкурентному ринку і дають максимальний прибуток.
Модель антикризового управління на засадах інвестиційного менеджменту	система вибраних довгострокових цілей і засобів їх досягнення, що реалізуються в інвестиційній діяльності підприємства з метою запобігання та усунення кризових явищ.
Модель антикризового управління на засадах менеджменту персоналу	сукупність чинників соціально-психологічного, етичного характеру; демократичний стиль управління, дбайливе ставлення до потреб людини, облік його індивідуальних особливостей.
Модель антикризового управління на засадах консалтингового менеджменту	незалежне об'єктивне консультування та технічна підтримка кваліфікованих спеціалістів, метою яких є надання послуг щодо раціонального використання існуючого потенціалу та ресурсів підприємства для досягнення намічених цілей антикризового управління

Найпоширенішими та найактуальнішими антикризовими заходами управління сучасним машинобудівним підприємством повинні стати такі заходи:

1. Скорочення витрат – інструмент, яким підприємство може скористатися для стабілізації фінансового становища. Очевидно, що для того, щоб підвищити рентабельність продажів і надалі збільшити приплив коштів, необхідно знизити витрати. У рамках цього використовується нормування всіх статей витрат і твердий контроль виконання встановлених нормативів. Такий

підхід принесе відчутні результати, дозволяючи утримати витрати компанії на заданому рівні.

2. Горизонтальна й вертикальна інтеграція. Горизонтальна інтеграція передбачає пошук можливостей здійснення закупівель разом із іншим покупцем. Збільшення обсягів закупівлі дозволить отримати знижки. Вертикальна інтеграція передбачає більш тісну роботу з ключовими постачальниками сировини й матеріалів, а також проведення моніторингу цін на сировину, виходу на ринок нових потенційних постачальників як альтернативу більш дорогим матеріалам.

3. Аналіз можливостей передачі на аутсорсинг дорогих процесів. Слід виділити, що вигідно робити самостійно і що дешевше закуповувати в інших виробників.

4. Жорсткість контролю всіх видів альтернативних витрат. Використання платного Інтернету в особистих цілях, телефонні дзвінки по міжміському зв'язку, використання оргтехніки - це ще не всі витрати, яких можна уникнути.

5. Перегляд організаційної структури на предмет виключення зайвих рівнів управління.

6. Оптимізація технологічних процесів.

7. Оптимізація оподаткування.

8. Жорсткість кадрової політики.

Висновки. В процесі дослідження проблем та моделей антикризового управління на машинобудівному підприємстві виділено ряд пріоритетних напрямків застосування сучасного інструментарію системи антикризового управління для подолання кризових явищ, з якими зіштовхнулись вітчизняні машинобудівні підприємства в першу чергу необхідно покращити якість інформації, адже забезпечення своєчасною, повною інформацією на всіх етапах прийняття рішень позитивно сприяє подоланню кризової ситуації. Наступним етапом повинно стати підвищення швидкості реакції завдяки передбаченню кризової ситуації. ймовірність кризи і негативність її наслідків вимагають від управлінців термінового аналізу інформації. Будь-які виявлення симптомів кризової ситуації повинні бути негайно розглянуті і своєчасно враховані. В умовах динамічно змінюваного середовища стратегічне планування є найважливішим чинником стійкості й розвитку підприємства. Ефективність стратегії визначається відповідними внутрішні-

ми параметрами підприємства, його положенням на ринку й, у цілому, у зовнішньому середовищі. Виділяючи слабкі місця, слід спрямовувати всі сили на їхнє усунення. Важливим етапом антикризових заходів є формування бюджету підприємства. Планування витрат і передавання повноважень із управління витратами менеджерам підрозділів дозволить значно знизити витрати компанії. Одним з етапів подолання кризи на підприємстві є організація менеджерів у групи. Робота, яка ведеться для подолання кризи, вимагає постійної напруженої роботи великої кількості учасників найрізноманітнішого рівня і є важкою задачею для керівництва. Тому використання в кризових ситуаціях спеціальних менеджерів належить до важливих факторів успіху подолання кризи. Щодо профілактичних заходів запобігання кризовим ситуаціям, то її необхідно проводити по наступних напрямках: фінансово-господарська діяльність; корпоративна культура управління; інноваційна активність; моніторинг зовнішнього і внутрішнього середовища підприємства і критерії прийняття рішень.

Отже, успішна та ефективна реалізація ряду антикризових заходів буде діяти тільки за умови використання комплексного підходу до ідентифікації кризової ситуації на машинобудівному підприємстві. Комплексний підхід повинен передбачати використання спеціальних методів і прийомів управління процесами попередження, подолання та ліквідації кризи. Зазначений підхід дасть змогу сконструювати ефективну систему антикризового управління на машинобудівному підприємстві, адекватну сучасним умовам господарювання.

Список використаних джерел

1. Антикризове управління підприємством: навч. посіб. / З. Є. Шершньова, В. М. Багацький, Н. Д. Гетманцева; За заг. ред. З. Є. Шершньової. — К. : КНЕУ, 2007. — 680 с.

2. Теория и практика антикризисного управления / под ред. С. Г. Беляева, В. И. Кошкина. — М. : Закон и право: ЮНИТИ, 2005. — 469 с.

3. Бланк И. А. Антикризисное финансовое управление предприятием [Текст] / И. А. Бланк. — К. : Эльга, Ника-Центр, 2006. — 672 с.

4. Грязнова А. Г. Антикризисный менеджмент [Текст] / А. Г. Грязнова. — М. : Тандем; ЭКМОС, 1999. — 368 с.

5. Клебанова Т. С. Банкротство і санація підприємства: теорія і практика кризового управління [Текст] / Т. С. Клебанова, О. М. Бондар, О. В. Мозенков. — Харків : ВД «ІНЖЕК», 2003. — 272 с.

6. Онисько С. М. Фінансова санація і банкрутство підприємств [Текст]: підручник / С. М. Онисько. — 2-ге вид., виправлене і доповнене. — Львів : "Магнолія 2006", 2008. — 268 с.

7. Пестун І. В. Маркетингове інформаційне забезпечення процесу прийняття управлінських рішень у фармації [Текст] / І. В. Пестун, З. М. Мнушко, В. В. Преснякова // Фармацевтичний журн. — 2007. — № 1. — С. 9–14.

8. Терещенко О. О. Антикризове фінансове управління на підприємстві [Текст]: монографія / О. О. Терещенко. — К. : КНЕУ, 2004. — 268 с.
9. Лігоненко Л. О. Реструктуризація підприємства як інструмент антикризового управління та економічного зростання суб'єктів підприємництва [Текст] / Л. О. Лігоненко. — К.: 1999. — Вип. 3. — 145 с.

JEL CLASSIFICATION: O32

MODELS OF CRISIS MANAGEMENT ENGINEERING COMPANY IN CONDITIONS OF PROLONGED ECONOMIC CRISIS

Valeriya O. SUPRUN

teacher of finance department Kharkiv Institute of Banking of the University of Banking of the National Bank of Ukraine

Summary. The necessity of creating a crisis management system at an engineering company that provides diagnostics of bankruptcy in its early stages in order to eliminate the threat thereof. The features of crisis management at the enterprises of

machine-building industry in the conditions of the crisis. The essence of crisis management elements that are relevant today and are used in the leading industrial enterprises in the world.

Key words: *machine-building enterprise, crisis, anticrisis management, the system of anticrisis management, bankruptcy, mechanisms of anticrisis management.*

This research deals with problems of anticrisis management in machine-building enterprises. This research is aimed at analyzing the key views on enterprise crisis management in order to identify the discrepancies and common features of academic approaches to crisis decisionmaking. The fulfilment of such a purpose should help to overcome the existing theoretical looseness of the subject, and thus enable the narrowing of further research to issues pertaining specifically to enterprise crisis management.

The research of theoretical and methodical approaches to the contents of the basic categories and concepts of anti-recessionary management has been carried out.

The gradation of the crisis of an enterprise at different stages is proved. The theoretical basis and methodical toolkit of anti-recessionary operation of business is generalized and expanded. The structural

model of anti-recessionary management of machine-building enterprises is grounded on the basis of interrelations between its objects. The methodical toolkit of crisis diagnostics and a possibility of bankruptcy are analyzed, enterprises of the machine-building branch taken as an example. The analysis of the condition of machine-building enterprises is conducted, the reasons and features of their crisis condition being systematized. Enterprise crisis management has a significant role in enterprise functioning. Yet the scientific knowledge on this subject needs to be expanded, especially taking into account the absence of agreement on the basic issues regarding definition of the underlying concepts, the difference in approach to event-time perception, the questions on scope of connected activities and cross-disciplinary boundaries.

References

1. Shershnova Z. Ie., Bahatskyi V. M., Hetmantseva N. D. (2007) *Antykryzove upravlinnia pidpriumstvom [Crisis management of enterprise]*. K.: KNEU.
2. Beliaeva S. H., Koshkina V. Y. (2005) *Teoriia i praktyka antikrizisnoho upravlinnia [Theory and practice of crisis management]*. YuNYTY.
3. Blank Y. A. (2006) *Antikrizisnoe finansovoe upravlenie predpriatiem [Crisis financial management of enterprise]*. K.: Ehlha, Nika-Tsentr.
4. Hriaznova A. H. (1999) *Antikrizisnyi menedzhment [Crisis management]*. M.: Tandem; EhKMOS.
5. Klebanova T. S., Bondar O. M., Mozenkov O. V. (2003) *Bankrutstvo i sanatsiia pidpriumstva: teoriia i praktyka kryzovoho upravlinnia [Bankruptcy and reorganization of enterprises: the theory and practice of crisis management]*. Kharkiv, VD «INZhEK».
6. Onysko S. M. (2008) *Finansova sanatsiia i bankrutstvo pidpriumstv [Financial reorganization and bankruptcy]*. Lviv: "Mahnoliia 2006".
7. Pestun I. V., Mnushko Z. M., Presniakova V. V. (2007) *Marketynhove informatsiine zabezpechennia protsesu pryiniattia upravlinskykh rishen u farmatsii*

[Marketing information support management decision making in pharmacy]. *Farmatsevtychnyi zhurn*, 1, pp. 9–14.

8. Tereshchenko O. O. (2004) *Antykryzove finansove upravlinnia na pidpriemstvi* [Crisis financial management of enterprise]. K.: KNEU.

9. Lihonenko L. O. (1999) *Restrukturyzatsiia pidpriemstva yak instrument antykryzovoho upravlinnia ta ekonomichnoho zrostannia subiektiv pidpriemnytstva* [The restructuring of the company as a tool for crisis management and growth of business]. K.

УДК 657:662.6/9

ЕКОНОМІЯ ПАЛИВНО-ЕНЕРГЕТИЧНИХ РЕСУРСІВ, ЯК ЧАСТИНА ФІНАНСОВОГО РЕЗУЛЬТАТУ ПІДПРИЄМСТВА, І МОЖЛИВОСТІ ЇЇ ВІДОБРАЖЕННЯ В БУХГАЛТЕРСЬКОМУ ОБЛІКУ

Алла В'ячеславівна ЛЕВИЦЬКА

к.е.н., доцент кафедри обліку, аналізу і аудиту, Одеський національний політехнічний університет, Одеса, Україна

Марина Олексіївна АНАНСЬКА

к.е.н., доцент кафедри обліку, аналізу і аудиту, Одеський національний політехнічний університет, Одеса, Україна

Анотація. У статті розглядається проблематика відображення економії паливно-енергетичних ресурсів в бухгалтерському обліку. Проводиться аналіз сутності і місця економії паливно-енергетичних ресурсів, як частини фінансового результату підприємства. Надано пропозиції щодо обліку економії паливно-енергетичних ресурсів від впровадження енергозберігаючих заходів в системі рахунків управлінського обліку.

Аннотация. В статье рассматривается проблематика отображения экономии топливно-энергетических ресурсов в бухгалтерском учете. Проводится анализ сущности и места экономии топливно-энергетических ресурсов, как части финансового результата предприятия. Предложены рекомендации по учету экономии топливно-энергетических ресурсов от внедрения энергосберегающих мероприятий в системе счетов управленческого учета.

Ключові слова: економія паливно-енергетичних ресурсів, дохід, фінансових результат, управлінський облік.

Ключевые слова: экономия топливно-энергетических ресурсов, доход, финансовый результат, управленческий учет.

Постановка проблеми. Оновлена Енергетична стратегія України до 2030 року передбачає комплексну програму енергоефективності зі зниженням споживання енергії в економіці на 30–35 % до 2030 року з метою зменшення витрат на енергію в економіці та підвищення ступеня її енергетичної незалежності та конкурентоспроможності. Стратегія керується прогнозами високого, середнього і низького зросту, основою яких є орієнтовні розрахунки темпів економічного зростання в основних секторах економіки: промисловості, сфері послуг та сільському господарстві. Впровадження енергозберігаючих заходів окрім належного фінансування вимагає фундаментальної проробки технічних, правових, нормативних, організаційно-економічних рішень. Не менш актуальним виникає питання розробки обліково-аналітичного забезпечення реалізації енергозберігаючих заходів, відображення економії паливно-енергетичних ресурсів (ПЕР) в бухгалтерському обліку з урахуванням альтернативних варіантів фінансування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В процесі вивчення даної проблематики безпосе-

редньо вивчалась нормативна і методична література з питань визначення економії від впровадження енергозберігаючих заходів, як доходу і її відображення в обліку. Розглянуто основні пропозиції методичних рекомендацій оцінки економічної ефективності інвестицій в енергозберігаючі проекти [1], досліджені основні положення прийнятого нещодавно Закону України «Про впровадження нових інвестиційних можливостей, гарантування прав та законних інтересів суб'єктів підприємницької діяльності для проведення масштабної модернізації» від 09 квітня 2015 року, згідно яким набули юридичного визнання такі терміни, як базовий рівень споживання паливно-енергетичних ресурсів, енергосервісний договір, щорічне скорочення витрат замовника енергосервісу [2], вивчено поняття дохід, що вкладене в П(С)БУ 15 [3], досліджені можливості плану рахунків щодо відображення витрат і доходів від впровадження енергозберігаючих заходів [6, 7] та інші документи нормативно-правового і методичного характеру. Питанням економічних механізмів енергозбереження приділялась увага в працях Н. С. Гетало, В. І. Тітяєва. Але жоден з

існуючих нормативно-методичних документів і публікацій не надає рекомендацій щодо можливостей обліку економії ПЕР в бухгалтерському обліку.

Метою статті є дослідження економії ПЕР, як частини фінансового результату підприємства, що виникає внаслідок впровадження енергозберігаючих заходів, а також пошук можливостей її відображення в системі рахунків управлінського обліку.

Обґрунтування отриманих наукових результатів. В Наказі міністерства з питань житлово-комунального господарства України про затвердження методичних рекомендацій оцінки економічної ефективності інвестицій в енергозберігаючі проекти на підприємствах житлово-комунального господарства надане визначення понять «дохід» і «економія паливно-енергетичних ресурсів».

У цих методичних рекомендаціях під доходом розуміють збільшення власного капіталу підприємства за рахунок зменшення витрат коштів на придбання паливно-енергетичних ресурсів та зменшення платежів за забруднення навколишнього природного середовища, що досягнуто за рахунок впровадження енергозберігаючих заходів [1].

В той же час, згідно П(С)БО 15 «Дохід» [3], дохід визнається під час збільшення активу або зменшення зобов'язання, що зумовлює зростання власного капіталу (за винятком зростання капіталу за рахунок внесків учасників підприємства), за умови, що оцінка доходу може бути достовірно визначена.

Паливно-енергетичні ресурси (ПЕР) – це сукупність всіх природних і перетворених видів палива та енергії, які використовуються в національному господарстві [4].

Економія паливно-енергетичних ресурсів (енергоресурсозбереження) – це відносне скорочення витрат паливно-енергетичних ресурсів, що виявляється у зниженні їх питомих витрат на виробництво продукції, виконання робіт і надання послуг встановленої якості. У цих Методичних рекомендаціях під терміном економія паливно-енергетичних ресурсів розуміють відносне зменшення витрат паливно-енергетичних ресурсів, одержане за рахунок впровадження енергозберігаючих заходів [1].

З метою визначення місця в бухгалтерському обліку такої категорії як економія паливно-енергетичних ресурсів внаслідок впровадження енергозберігаючих заходів необхідно дослідити

сутність і зміст поняття ефекту від заходів енергозбереження.

Ефект від заходів енергозбереження розраховують, як правило [5]:

- як вартість зекономлених енергоресурсів або частка вартості від споживаних енергоресурсів, в т.ч. на одиницю продукції;
- як кількість тонн умовного палива (т.у.п.) зекономлених енергоресурсів або частка від величини споживаних енергоресурсів в т.у.п.;
- в натуральному вираженні (кВт.год, Гкал і т.д.);
- як зниження частки енергоресурсів у ВВП у вартісному вираженні, або в натуральних одиницях (т.у.п., кВт.год) на 1 грн. ВВП.

Ефекти від заходів енергозбереження можна розділити на кілька груп:

- економічні ефекти у споживачів (зниження вартості придбаних енергоресурсів);
- ефекти підвищення конкурентоспроможності (зниження споживання енергоресурсів на одиницю виробленої продукції, енергоефективність виробленої продукції при її використанні);
- ефекти для електричної, теплової, газової мережі (зниження пікових навантажень призводить до зниження ризику аварій, підвищенню якості енергії, зниження втрат енергії, мінімізації інвестицій у розширення мережі, і, як наслідок, зниження мережевих тарифів);
- ринкові ефекти (наприклад, зниження споживання електроенергії, особливо в пікові години, призводить до зниження цін на енергію і потужність на оптовому ринку електроенергії
- особливо важливим є зниження споживання електроенергії населенням на освітлення у вечірньому піку);
- ефекти, пов'язані з особливостями регулювання (наприклад, зниження споживання електроенергії населенням зменшує навантаження перехресного субсидування на промисловість – в даний час в Україні населення платить за електроенергію нижче її собівартості, додаткове фінансове навантаження включається в тарифи для промисловості);
- екологічні ефекти (наприклад, зниження споживання електричної і теплової енергії в зимовий час призводить до розвантаження найбільш дорогих і «брудних» електростанцій та котелень, що працюють на мазуті і низькоякісному вугіллі.);
- пов'язані ефекти (увага до проблем енергозбереження призводить до підвищення стур-

бованості проблемами загальної ефективності системи – технології, організації, логістики на виробництві, системи взаємин, платежів та відповідальності в ЖКГ, відносини до домашнього бюджету у громадян).

Технологічне енергоспоживання включає наступні способи застосування енергоресурсів:

- палива – в різного роду печах і сушильно-випарних пристроях для технологічної обробки матеріалів та виробів: нагрівання й плавки металів, випалу будівельних матеріалів, термічної переробки палива, отримання перегрітого пари, гарячої води, сушки сировинних матеріалів і виробів і т. д.;

- електричної енергії – для електроприводу (синхронні і асинхронні електродвигуни, двигуни постійного і змінного струму) технологічних механізмів і машин і для електронагріву в дугових плавильних печах, електрозварювання, процесів промислової електротермії: індукційного нагріву (гарт, плавка, штампування, кування і ін.) і діелектричного нагріву (сушіння, склеювання, спікання та ін.), для систем управління і автоматики;

теплової енергії – для нагріву (пропарювання, сушіння) сировини і готової енергії стисненого повітря – для пневмоприводу, пневмотранспорту, очищення, обдування сировини або готового

продукту; енергії хладагентів для процесів охолодження, заморожування сировинних, проміжних, готових матеріалів і виробів;

- енергії потоків води та інших рідин – для обмивання, очищення технологічних поверхонь, охолодження, перенесення робочих речовин і т.п.

Допоміжні виробничі та господарсько-побутові енерговитрати включають витрати енергії на забезпечення функціонування систем освітлення, опалення, вентиляції, кондиціонування, водо-і газопостачання, очищення та утилізації виробничих відходів, приводів механізмів власних потреб підприємства чи фірми, пристроїв вироблення стисненого повітря, теплової, електричної енергії для технологічних процесів, внутрішньозаводського транспортування, складування сировини і готової продукції і т.п. Таким чином, це енерговитрати, не пов'язані з основними технологічними процесами і безпосереднім випуском продукції.

У цільовому аспекті слід розрізняти споживання енергоресурсів на технологічні потреби і допоміжні виробничі та господарсько-побутові потреби підприємства. Таке розмежування споживання енергоресурсів чітко просліджується при вивченні структури собівартості за статтями калькуляції (рис. 1).

статті калькуляції		
1. Сировина і матеріали		Економія ПЕР
2. Зворотні відходи (вираховуються)		
3. Покупні комплектуючі вироби і напівфабрикати		
4. Паливо і енергія на технологічні цілі	Економія ПЕР	Собівартість реалізованої продукції (робіт, послуг)
5. Основна заробітна плата		
6. Додаткова заробітна плата		
7. Відрахування на соціальні заходи		
8. Витрати, пов'язані з підготовкою та освоєнням виробництва продукції		
9. Витрати на утримання та експлуатацію машин і обладнання	Економія ПЕР	
10. Загальновиробничі витрати	Економія ПЕР	
11. Адміністративні витрати	Економія ПЕР	Економія ПЕР
12. Витрати на збут	Економія ПЕР	Витрати періоду
13. Інші операційні витрати		

Рис. 1. Місце економії паливно-енергетичних ресурсів в собівартості виробництва продукції (виконання робіт, надання послуг)

Інформація підприємства про витрати операційної діяльності і фінансові результати міститься в Звіті про фінансові результати [8].

Таким чином, впровадження енергозберігаючих заходів сприяє зниженню собівартості реалізованої продукції і витрат періоду на величину

розрахункової економії, тим самим призводячи до збільшення відповідно валового прибутку і фінансового результату від операційної діяльності (рис. 2).

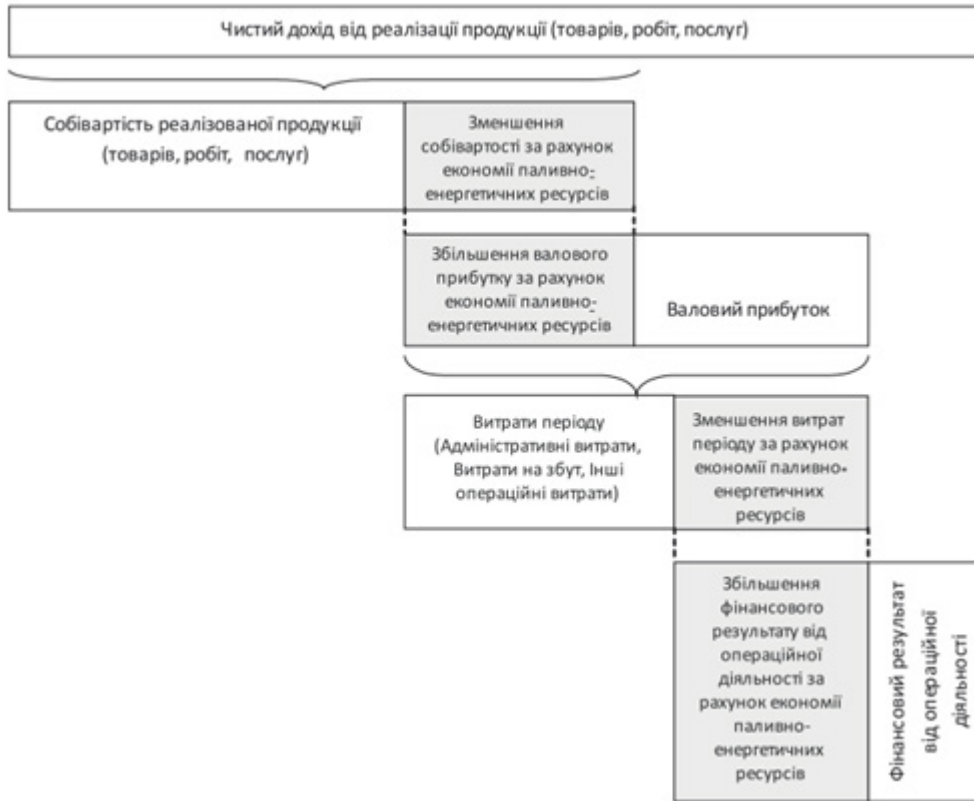

Рис. 2. Місце економії паливно-енергетичних ресурсів в звіті про фінансові результати

З наведеної схеми стає очевидним, що економія паливно-енергетичних ресурсів виступає як частина фінансового результату підприємства, знаходить своє відображення на тих самих рахунках бухгалтерського обліку, на яких обліковуються доходи і фінансовий результат підприємства, але є величиною розрахунковою. Останнє ствердження означає, що при впровадженні енергозберігаючих заходів економія може бути визначена виключно як розрахункова величина шляхом співставлення нормативів витрачання, показників лічильників, тощо до модернізації і після. Із вищесказаного можна зробити висновки, що впровадження енергозберігаючих заходів може здійснюватись лише на основі єдиної методики визначення економічної ефективності за умови проведення якісного енергетичного аудиту об'єктів і розробки техніко-економічних обґрунтувань.

Економія згідно [1] розраховується за такими видами паливно-енергетичних ресурсів (ПЕР):

- для теплопостачальних організацій – паливо і електроенергія на виробництво і транспортування теплової енергії;
- для водопостачальних організацій – електроенергія на обробку та транспортування водопровідної води і стічних вод, тепла енергія на технологічні потреби;
- для споживачів, у т.ч. житлово-експлуатаційних організацій – тепла і електрична енергія на опалення, вентиляцію, гаряче водопостачання та технологічні потреби.

В результаті дослідження економії паливно-енергетичних ресурсів, як частини фінансового результату можна зробити такі висновки. Проаналізовано поняття ефекту від енергозбереження для з'ясування сутності категорії «економія ПЕР», вивчено поняття доходу від впровадження енергозберігаючих заходів, яке надано в нормативно-методичних матеріалах щодо оцінки ефективності впроваджуваних заходів, визначено місце економії ПЕР в процесі розмежування

споживання енергоресурсів, що чітко просліджується при вивченні структури собівартості за статтями калькуляції, також визначено місце економії ПЕР в звіті про фінансові результати. В результаті вивчення категорії «економія паливно-енергетичних ресурсів» було підтверджено гіпотезу щодо наявності в цьому понятті характерних рис, які притаманні показнику «фінансовий результат». Визначено також, що кількість зекономлених ПЕР в натуральному обчисленні визначається як різниця між витратами за нормами та фактичними витратами за останній рік, які перераховані на середньорічні метеорологічні умови (при наявності їх впливу на загальну кількість).

Але це не вирішує основну методичну проблему, яка пов'язана з відсутністю регламентованих дій щодо обліку економії ПЕР від впровадження енергозберігаючих заходів у фінансовому обліку. Таким чином, пропонується здійснювати відображення як витрат так і отриманого доходу у вигляді економії в системі рахунків управлінського обліку.

План рахунків системи управлінського обліку повинен відбивати управлінську модель під-

приємства. Це універсальний засіб кількісного і сумового обліку активів компанії, її зобов'язань і капіталу. План рахунків будується виходячи з облікової політики компанії, вимог у фінансовій та управлінській звітності, яка потрібна для прийняття управлінських рішень та підготовки звітів перед інвесторами, кредиторами та засновниками. Коди рахунків і їх призначення можуть відповідати бухгалтерському плану рахунків, а можуть бути побудовані незалежно від кодів національного плану рахунків.

Сума коштів, яка буде отримана підприємством як економія від впровадження енергозберігаючих заходів, може бути відображена на окремому рахунку в системі управлінського обліку. В той же час величина такої суми є розрахунковою і схильна до коливань через зміни умов функціонування підприємства. Саме тому пропонується визначати розрахункову економію тільки на підставі проведеного незалежного енергетичного аудиту з подальшим відображенням її у відповідних документах, висновках енергетичного аудиту і затвердження її у податкових органах з метою захисту від оподаткування і використання для подальшого реінвестування.

Список використаних джерел

1. Наказ Міністерства з питань житлово-комунального господарства України від 14.12.2007 №218 «Про затвердження методичних рекомендацій оцінки економічної ефективності інвестицій в енергозберігаючі проекти на підприємствах житлово-комунального господарства» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.uazakon.com/documents/date_bu/pg_gwcqsa/index.htm.

2. Закон України «Про запровадження нових інвестиційних можливостей, гарантування прав та законних інтересів суб'єктів підприємницької діяльності для проведення масштабної енергомодернізації» станом на 2015р. № № 327-VIII від 09.04.2015 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/327-19>.

3. П(С)БО 15 «Дохід» Затверджено наказом Міністерства фінансів України від 29 листопада 1999 року № 290, Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 14 грудня 1999 року за № 860/4153 (зі змінами та доповненнями, останні з яких унесено наказами Міністерства фінансів України від 31 травня 2011 року № 664, від 9 грудня 2011 року № 1591, від 27 червня 2013 року № 627) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.nibu.factor.ua/ukr/info/instrbuh/psbu15/>.

4. Закон України «Про енергозбереження» станом на 16.03.2015р. № 74/94-вр [Електронний ресурс] / Відомості Верховної Ради України (ВВР) – Оф. вид. № 30, 1994, ст.283. — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/74/94-%D0%B2%D1%80>.

5. Українська вікіпедія. Вільна енциклопедія. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://uk.wikipedia.org>.

6. План рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій та Інструкція про його застосування: наказ Міністерства фінансів України від 30 листопада 1999 р. № 291. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.ligazakon.ua>.

7. Інструкція про застосування плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій із змінами, внесеними згідно з Наказами Міністерства фінансів [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99>.

8. НП (С) БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» Затверджено наказом Міністерства

фінансів України від 07 лютого 2013 року №73, Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 28 лютого 2013 року за №336/22868 (зі змінами та доповненнями, останні з яких унесені наказами

Міністерства фінансів України від 27 червня 2013 року № 627, від 8 лютого 2014 року № 48) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.nibu.factor.ua/ukr/info/instrbuh/npsbu1/>.

УДК 334.716:65.014

ПРОЦЕСНИЙ ПІДХІД ДО УПРАВЛІННЯ ЯК ПЕРЕДУМОВА ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА

Алла Григорівна ІВАЩЕНКО

*к.е.н., доцент кафедри економіки підприємства,
Одеський національний політехнічний університет*

Анотація. У статті досліджено питання впливу застосування процесного підходу до управління підприємством на рівень його конкурентоспроможності.

Обґрунтовано необхідність впровадження процесного підходу до організації виробництва та управління діяльністю підприємства, що дозволяє оптимізувати систему його загально-корпоративного управління, зробити її прозорою для керівництва і здатною гнучко реагувати на зміни зовнішнього середовища, що, у свою чергу, призведе до вдосконалення виробництва та більш ефективного використання матеріальних, фінансових та кадрових ресурсів підприємства.

Аннотация. В статье исследованы вопросы влияния применения процессного подхода к управлению предприятием на уровень его конкурентоспособности. Обоснована необходимость внедрения процессного подхода к организации производства и управления деятельностью предприятия, что позволяет оптимизировать систему его общего корпоративного управления, сделать ее прозрачной для руководства и способной гибко реагировать на изменения внешней среды, что, в свою очередь, приведет к совершенствованию производства и более эффективному использованию материальных, финансовых и кадровых ресурсов предприятия.

Ключові слова: процесний підхід, конкурентоспроможність, бізнес-процеси, базис системи менеджменту, бенчмаркінг.

Ключевые слова: процессный подход, конкурентоспособность, бизнес-процессы, базис системы менеджмента, бенчмаркинг.

Постановка проблеми. В даний час, щоб бути конкурентоспроможними і міцно закріпитися на ринку, українським підприємствам необхідно активно займатися впровадженням процесного підходу до управління, проводити підготовку та сертифікацію за стандартами ISO серії 9000:2000, автоматизувати свою діяльність за допомогою корпоративних інформаційних систем (SAP R/3, BAAN та ін.), впроваджувати системи стратегічного управління, у тому числі стандартизованих систем якості [14].

Такий похід націлює на необхідність застосування нової організаційної форми управління підприємством, що охоплює всі дії, що стосуються єдиної політики в області якості, на основі якої формуються нові цілі і завдання, що стоять перед окремими структурними одиницями, та їх реалізація за допомогою планування і організації забезпечення якості виробничих процесів і якості їх результатів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Суттєвий внесок у розробку проблематики

управління виробничими процесами на промисловому підприємстві зробили О. Амоша, Б. Андерсен, А. Афонін, М. Болдрідж, А. Бутенко, Я. Грітанс, А. Гриньов, І. Грузнов, П. Друкер, В. Демінг, Дж. Джуран, Е. Забарна, В. Захарченко, Ф. Кросбі, Т. Конті, Р. Каплан, А. Ковальов, І. Мазур, Н. Нестерчук, Д. Нортон, М. Портер, І. Продіус, М. Робсон, О. Терещенко, Ф. Уллах, Л. Федулова, С. Філіппова, А. Файоль, М. Хаммер, Дж. Чампі, В. Шапиро та низка інших вітчизняних та зарубіжних учених-економістів та практиків.

Разом із тим, проблемам управління розвитком виробничих процесів на промисловому підприємстві, у тому числі на основі використання процесного та структурного підходів до проектування подібних систем приділяється недостатньо уваги. Наразі недостатньо розкрито проблему стійкого розвитку управління виробничими процесами як однієї з важливих підсистем загального управління підприємством, а його організаційно-економічний механізм недостатньо

висвітлюється як інструмент перетворень.

Метою статті є пошук можливостей підвищення рівня конкурентоспроможності та життєздатності підприємства у ринковому середовищі за рахунок впровадження процесного підходу до організації виробництва та управління діяльністю промислового підприємства у напрямку об'єднання його підрозділів і служб процесами з обов'язковою орієнтованістю на конкретного споживача.

Обґрунтування отриманих наукових результатів. Складні та мінливі економічні обставини в нашій країні, конкуренція, що посилюється вимагають від українських підприємств серйозного перегляду принципів і механізмів управління їх діяльністю. Одним з найбільш прогресивних напрямів управлінської модернізації є процесний підхід до управління – це найпопулярніша управлінська концепція. Його впровадження стало одним з найважливіших факторів успіху для багатьох компаній світового рівня, дозволяючи їм домагатися постійного вдосконалення виробництва і більш ефективного використання матеріально-технічного, фінансового та кадрового потенціалу організації.

Цей підхід орієнтований, в першу чергу, не на організаційну структуру підприємства, а на бізнес-процеси, які є сукупністю різного роду видів діяльності, кінцевою метою виконання яких є створення продуктів або послуг, що представляють цінність для зовнішніх або внутрішніх споживачів. Технологія опису та структурування бізнес-процесів забезпечує прозорість усіх операцій бізнесу, дозволяє виявити можливості збоїв на тому чи іншому етапі виконання робіт, вчасно знайти і виправити помилку.

Мета будь-якого комерційного підприємства – це отримання прибутку. При цьому процес створення вартості знаходиться під впливом законів ринку. Підприємство може вести успішну комерційну діяльність тільки в тому випадку, якщо клієнти, в умовах ринкової конкуренції, приймають і оплачують пропонований їм спектр продуктів і послуг. Одночасно, підприємство саме по собі є складною соціотехнічною системою, схильною до всіляких впливів ринку. Ці зовнішні впливи, разом з цілями підприємства, визначають у результаті організаційну структуру підприємства і порядок ведення його господарської діяльності [6].

Щоб забезпечити свою конкурентоспроможність, підприємству необхідні інструменти керівництва, управління та контролю, а також

прозора модель власного ланцюга створення доданої вартості. Тільки маючи чітке уявлення про структуру своїх бізнес-процесів, компанія здатна проводити їх безперервну і послідовну адаптацію залежно від зміни умов ринку, так як саме бізнес-процеси є, в кінцевому рахунку, предметом будь-яких нововведень [3].

Неструктуровані процеси не можуть бути змінені хоча б через те, що відсутній контроль над взаємозв'язками між окремими процесами з витікаючими з цього непередбачуваними побічними ефектами. Навпаки, чітко позначені процеси виявляють наявні між ними причинно-наслідкові зв'язки і можуть бути адаптовані в контексті господарської діяльності всього підприємства в цілому.

При цьому процес адаптації має бути оперативним і економічним. Щоб забезпечити швидку і менш витратну адаптацію бізнес-процесів підприємства до постійно змінюваних умов господарювання необхідно здійснювати їх постійний менеджмент на основі стандартів ІСО (ISO) серії 9000.

Стандарти ІСО (ISO) серії 9000 являють собою базис системи менеджменту, що забезпечує не більше ніж мінімальний рівень якості (всієї системи менеджменту, а також продукції і послуг у рамках цієї системи), який повинен відповідати очікуванням споживача. Сутність даного стандарту полягає у вимозі розробки, впровадження та підтримки в робочому стані системи менеджменту якості (СМЯ), постійного поліпшення діяльності підприємства з урахуванням потреб усіх зацікавлених сторін. У відповідності з даним стандартом основним критерієм оцінки діяльності організації є задоволеність споживача [11; 14].

Спочатку ідея використання процесного підходу до опису діяльності підприємства розглядалася в теорії адміністративного управління А. Файоля. Подальше поширення даний підхід отримав лише наприкінці ХХ ст., коли застосовуваний функціональний підхід до організації виробництва та управління підприємством перестав бути прогресивним. На підтвердження цього можна навести висловлювання Т. Конті на Міжнародній конференції з проблем якості: «Введення процесного підходу означає відмову від підходу до менеджменту якості на основі бюрократичних процедур на користь більш гнучкого, інтегрованого менеджменту компанії, як «ланцюга цінностей», націлених на оптимізацію результативності і гнучкості її роботи» [4].

Міжнародний досвід показує, що підприємство виробляє продукцію та послуги з розрахунку на задоволення вимог споживача. Ці вимоги включаються в технічні умови (ТУ) або стандарти. Однак виконання технічних умов є необхідною, але недостатньою умовою, оскільки споживачі потребують додаткових гарантій якості. Таку гарантію надають системи менеджменту якості, що доповнюють вимоги до продукту, які підтверджують наявність можливості у підприємства забезпечувати якість продукції (послуг) на постійній основі. У світовій практиці методологія TQM отримала впровадження через широке поширення міжнародних стандартів на системи управління нового покоління. До їх складу в першу чергу відносяться міжнародні стандарти системи менеджменту якості ISO (ICO) серії 9000 [4; 14].

Тотальне, або Загальне, управління якістю – теорія, створена В. Демінгом, Дж. Джураном і Ф. Кросбі. Це структурована система, яка була збудована для задоволення вимог внутрішніх або зовнішніх клієнтів шляхом проведення постійних поліпшень через зміни в організаційній культурі. Вона має на увазі постійну розробку, розвиток і підтримку аспектів якості, вартості, комунікацій та моралі.

Загальне (Тотальне) управління якістю (TQM) передбачає всебічне цілеспрямоване і добре скоординоване застосування систем і методів управління якістю в усіх сферах діяльності, починаючи з досліджень і розробок і закінчуючи післяпродажним обслуговуванням за участю керівництва і службовців усіх рівнів, та раціональне використання технічних можливостей [4; 10].

У методології TQM «процесним» називається, будь-яка діяльність, представлена у формі процесу, що розкривається у взаємозв'язку головних компонентів: виходів, входів, ресурсів [13].

Впровадження TQM припускає використання менеджментом специфічних прийомів і методів, таких як гуртки якості, бенчмаркінг, принципи «шість сигма», скорочення тривалості циклу та безперервне удосконалення:

1. Гурток якості – це невелика група робітників, які вивчають різні методи і прийоми контролю якості. Частина з них займається цим постійно, частина – епізодично, при виникненні проблем на робочих місцях. Кінцевою метою діяльності ГЯ є розвиток у робітника почуття господаря, надання кожному можливості бути вислуханим і визнаним, сприяння робітникові у оволодінні технічними знаннями, створення механізму розширення виробничих завдань.

Гурток складається з керівника і підлеглих йому робітників. При цьому один гурток може бути об'єднаний з іншим. Формування того чи іншого гуртка проводиться відповідно до проблематики, на яку буде спрямована його діяльність. Начальник та майстер є відповідно консультантом та заступником консультанта.

Теми, обрані гуртками, не обмежуються якістю продукції. Вивчаються також проблеми скорочення витрат виробництва, експлуатації та ремонту устаткування, безпеки праці, промислового забруднення та пошуку взаємозамінних ресурсів. У кожному гуртку в середньому досліджується 3–4 проблеми на рік.

2. Бенчмаркінг. Запроваджена у 1979 р компанією Херох практика бенчмаркінгу (контрольних порівнянь) є однією з головних складових TQM і визначається як «безперервний процес оцінки продукції, послуг і практики у порівнянні з конкурентами або компаніями, що є лідерами галузі».

Таким чином, бенчмаркінг – це еталонне тестування, яке є одним з можливих способів ефективної адаптації процесів. Ідентифікація бізнес-процесів, які можуть бути використані в якості еталону, може допомогти підприємству сформулювати процеси, що приносять прибуток.

3. «Шість сигма». Принципи якості «шість сигма» розроблені в компанії «Motorola» у середині 1980-х рр. і згодом отримали розвиток в «General Electric».

Сигма – буква грецького алфавіту, якою в статистиці позначаються відхилення від заданої величини. «Шість сигма» – претензійний стандарт якості, що допускає не більше 3,4 дефектів на мільйон виробів. Фактично це означає, що 99,9997 % часу підприємство працює без браку. Надалі від цього точного визначення відмовилися і «шість сигма» перетворилися на загальну назву підходу до контролю якості, де не робиться ніяких припущень і заохочується постійне прагнення до підвищення якості та зниження витрат.

4. Скорочення тривалості циклу. Поняття «тривалість циклу» відноситься до часу, який потрібен для проходження всіх етапів здійснюваного компанією процесу. Скорочення тривалості циклу сприяє як поліпшенню результатів діяльності компанії в цілому, так і підвищенню якості.

5. Безперервне удосконалення. Японські компанії домоглися надзвичайних успіхів за рахунок того, що віддали перевагу нехай і незначним, але постійним вдосконаленням. Такий підхід отримав назву «безперервне удосконалення» – це

постійне здійснення великого числа малих поліпшень у всіх сферах діяльності організації. Філософія «малих справ» стверджує, що незначні, але безперервні удосконалення, «маленькі кроки» призводять до мети істотно швидше, ніж «великі стрибки». Ніяке удосконалення не може бути незначним. Воно стає основою для нового «кроку» – і так до нескінченності.

Процесний підхід є найважливішою ознакою досконалого управління. Цей підхід, використований в якості базового в міжнародних стандартах ІСО сімейства 9000:2000, насправді не новий. Ще наприкінці 1960-х років була розроблена методологія структурного аналізу і проектування складних систем SADT (Structured analysis and design technique). На початку 1970-х років збройні сили США використовували SADT для моделювання процесів у рамках програми ICAM (Integrated computer-aided manufacturing).

На ринку методологія SADT з'явилася в 1975 році. Пізніше цей підхід до опису процесів був оформлений у вигляді Федерального стандарту США під назвою IDEFO. Мабуть, найбільший інтерес до процесів з'явився після публікацій М. Хаммера і Д. Чампі в середині 1980-х років. У 1988 році процесний підхід було включено у модель премії імені М. Болдріджа, а у 1991 році – в модель досконалого бізнесу Європейської премії якості.

Процесом називають сукупність взаємопов'язаних і взаємодіючих видів діяльності, яка перетворює входи на виходи (ІСО 9000:2000). Вихід процесу (продукт) володіє цінністю для споживача. Коли говорять про процесний підхід, то мають на увазі насамперед те, що управління процесом і кожною із робіт, яка входить до його складу (діяльністю, підпроцесом, процесом вторинного або наступних рівнів або функцією) відбувається із застосуванням особливих методичних прийомів, досить добре розроблених, які дозволяють виключити багато помилок [12].

Ці методичні прийоми включають структурування і декомпозицію робіт, вимірювання, аналіз та оцінку рівня управління, безперервне вдосконалення та взаємозв'язок. Системний підхід до управління передбачає розгляд управління організацією як управління системою взаємопов'язаних процесів [1].

Досвід багатьох підприємств показав, що вертикальна організаційна структура не забезпечує конкурентоспроможність. Підрозділи та служби при вертикальній організаційній структурі слабо пов'язані між собою, оскільки знаходяться як би

в умовах конкуренції. Роз'єднаність і вирішення завдань без чіткого узгодження їх з цілями організації не забезпечують ефективність роботи такої структури, незважаючи на наявність висококваліфікованих фахівців. Навпаки, об'єднання підрозділів і служб процесами забезпечує [8].

1. Орієнтування підрозділів і служб на досягнення кінцевого результату, обумовленого загальною метою, оптимізацію процесу в цілому, а не діяльності окремої служби, оцінку внеску в загальну справу кожного з підрозділів, найбільшу сумарну ефективність.

2. Більш чітке сприйняття організацією змін вимог споживачів (основні процеси орієнтовані на споживача, вони починаються з запитів споживачів і закінчуються ними).

3. Можливість пристосовуватися до мінливих зовнішніх умов;

4. Вимірність процесу числовими характеристиками продукції, що випускається, наприклад, такими, як собівартість, тривалість циклу, продуктивність, рівень якості та задоволеність споживачів.

5. Можливість постійного і проривного вдосконалення на основі вимірності процесу. Механізм вдосконалення процесів досить добре відпрацьований і широко застосовується в багатьох організаціях світу, в той час як ієрархічна структура з одним функціональним поділом зазвичай не підлягає вимірюванню, і тому її важко поліпшити.

6. Осяжність усіх сфер діяльності та їх узгодженість.

7. Більш легке управління організацією: скорочується шлях передачі керуючих дій та інформації – як по вертикалі, так і по горизонталі.

8. Об'єднання людей і посилення колективної (командної) роботи, мотивацію.

Досить важливою ознакою процесу є те, що він орієнтований на конкретного споживача. Американський вчений Е. Демінг зазначив, що продукція, отримана на виході, призначається для конкретних споживачів, які й визначають її цінність для себе. Може виявитися, що продукція просто нікому не потрібна, тоді й процес стає марним. Ось чому споживач – завжди найважливіша ланка процесу, і його вимоги повинні бути враховані, як на вході в процес, так і на виході (при виконанні всіх робіт).

Іншим важливим положенням є те, що процес являє собою сукупність робіт, кожна з яких в свою чергу є процесом (функцією). Оптимізація окремих робіт – функцій без ув'язки з усім про-

цесом не може принести скільки-небудь помітних результатів. Розгляд процесів як сукупність функцій часто дозволяє виявити той факт, що деякі з функцій просто не потрібні для отримання кінцевого результату.

Великі втрати, особливо на великих підприємствах, зазвичай відбуваються через неузгоджені дії підрозділів. У ряді випадків до 80 % часу від надходження заявки на продукцію до її відправки споживачеві витрачається на невиробничі операції. Таким чином, за рахунок оптимізації всіх зв'язків між своїми підрозділами, підприємство може створити конкурентну перевагу [8].

Працездатність і ефективність бізнес-системи організації забезпечуються за допомогою зв'язків, які об'єднують цінні види діяльності всередині підприємства із зовнішніми ланцюжками цінностей. Ланцюжок видів діяльності, створюючи цінність, одночасно вимагає витрат на їх здійснення, що, зрозуміло, збільшує вартість продукту. Бізнес стає прибутковим, якщо цінність, яку він створює, перевищує сукупні витрати. Співвідношення цінності продукту до витрат (або загальним витратам споживачів при покупці та користуванні продуктом) є вирішальним фактором конкурентоспроможності [7].

Стратегічна перевага підприємства може бути досягнута не тільки за рахунок оптимізації зв'язків між різними видами його діяльності, а також за рахунок позиціонування, заснованого на використанні відмінних від конкурентів видів діяльності.

Підбір видів діяльності та оптимізація зв'язків (структури процесів) є, таким чином, стратегічним підходом, що забезпечує стійке положення на ринку і високі доходи.

Усі види діяльності повинні виконуватися з можливо більш низькими витратами. Виділяючи та структуруючи процеси, необхідно підпроцеси розглядати з погляду завершеності і можливості вимірювання витрат на їх виконання [7].

У зв'язку з переходом до процесного підходу традиційні способи розрахунку витрат за статтями бюджету (зарплата, матеріали, амортизація і так далі) стають мало пристосованими для аналізу ланцюжка видів діяльності.

У стратегічному менеджменті потрібно визначення конкурентоспроможності таких витрат, як, наприклад, оформлення замовлень, оцінка можливостей постачальників, контроль якості продукції, що надходить і так далі. Це більш складний підхід, але він дозволяє оцінити процес [7].

Порівняння власних витрат з витратами конкурентів стає необхідною частиною аналізу стану організації. Ланцюжок цінностей (сукупність цінних видів діяльності підприємства, які створюють продукт і забезпечують його цінність) і супроводжуючі її витрати дозволяють оцінити кожний з видів діяльності. Потрібно також мати на увазі, що конкурентоспособність компанії залежить не тільки від власних витрат, а й від витрат процесів, утворених іншими (зовнішніми) ланцюжками цінності.

Висновки. Система процесного управління дозволяє оптимізувати систему загального корпоративного управління, зробити її прозорою для керівництва і здатною гнучко реагувати на зміни зовнішнього середовища.

Система процесного управління регламентує [2]:

- порядок планування цілей та діяльності;
- взаємодію між процесами та підрозділами підприємства;
- відповідальність і повноваження посадових осіб, в т. ч. власників процесів;
- порядок роботи і дій у нештатних ситуаціях;
- порядок і форми звітності перед вищим керівництвом;
- систему показників, що характеризують результативність та ефективність діяльності підприємства в цілому і його процесів;
- порядок розгляду результатів діяльності та прийняття управлінських рішень щодо усунення відхилень і досягнення планових показників.

Впровадження на підприємстві системи управління бізнес-процесами в першу чергу має на увазі роботу з опису та регламентації бізнес-процесів, в рамках якої [5]:

- а) проводиться розподіл відповідальності за результати робіт, що входять до складу процесів;
- б) визначається система взаємодії процесів між собою і з зовнішніми постачальниками і споживачами;
- в) визначається перелік документації, необхідної для функціонування процесів (інструкції, порядки, положення, методики, посадові інструкції тощо);
- г) складається графік розробки та впровадження цієї документації;
- д) встановлюються показники діяльності процесів, способи і форми збору інформації та порядок звітності перед керівниками;
- е) визначаються межі показників, що харак-

теризують нормальний перебіг процесів;

ж) встановлюються критерії, за якими починається робота щодо усунення причин відхилення.

Але не слід забувати, що процесний підхід, що є однією з найпопулярніших управлінських концепцій, не так просто впровадити на практиці. Є різні методи його впровадження, що відрізняються послідовністю і змістом етапів створен-

ня процесно-орієнтованої системи управління. Одним з найвідоміших підходів є методологія, запропонована М. Хаммером і Д. Чампі і відома як «Реінжиніринг бізнес-процесів – фундаментальне переосмислення і радикальне перепроєктування бізнес-процесів для досягнення істотних поліпшень в ключових для сучасного бізнесу показниках результативності» [9].

Список використаних джерел

1. Гибсон Дж. Л., Иванцевич Д. М., Доннели Д. Х. – мл. Организации: поведение, структура, процессы: Пер. с англ. — 8-е изд. — М. : ИНФРА-М, 2000. — XXVI, 662 с.
2. Глущенко Л. Д. Підвищення ефективності реалізації високотехнологічних проектів у промисловості: [моногр.] / В. И. Захарченко, Л. Д. Глущенко. — Вінниця: ТОВ «Видавництво – Друкарня Діло», 2013. — 152 с.
3. Городецька Т. Б. Інноваційний потенціал промислових підприємств та напрями підвищення його результативності / Т. Б. Городецька, О. Г. Іващенко // Міжвузівський збірник (за галузями знань «Машинобудування та металообробка», «Інженерна механіка», «Металургія та матеріалознавство». — Луцьк, 2014. — Вип. 47. — С. 27–37.
4. Джордж С., Ваймерскірх А. Всеобщее управление качеством: стратегии и технологии, применяемые сегодня в компаниях (TQM). — СПб : Виктория плюс, 2002. — 256 с.
5. Іващенко А. Г. Управління інноваційним розвитком машинобудівного підприємства на засадах проектного підходу до виробничих процесів: монографія / А. Г. Іващенко. — Донецьк : Вид-во «Ноулідж», 2013. — 150 с.
6. Менеджмент процессов. Под ред. Й. Беккера, Л. Вилкова, В. Таратухина, М. Кугелера, М. Роземанна; [пер. с нем.]. — М. : Эксмо, 2007. — 384 с.
7. Портер М. Конкуренция.: Пер.с англ. Учеб. пособие. — М. : Издательский дом «Вильямс», 2000. — 495 с.
8. Процессы управления организацией / В. Ф. Корольков, В. В. Брагин. — Ярославль : Яртелеком, 2001. — 416 с., 8 л. цв. ил. — (Совершенный бизнес). — Библиогр.: с. 395-408.
9. Реинжиниринг корпорации : манифест революции в бизнесе / М. Хаммер, Д. Чампи ; пер. с англ. [Ю. Е. Корнилович]. — 2-е изд. — М. : Манн, Иванов и Фербер, 2007. — 286 с.
10. Тепман Л. Н. Управление качеством: учеб. пособие. — М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2007. — 352 с.
11. Шокина Л. И. Оценка качества менеджмента компаний: учеб. пособие. — М. : КНОРУС, 2007. — 344 с.
12. Юрчак Е. А., Година Н. Ф. Вплив процесного підходу на роботу підприємств [Електронний ресурс] / Портал магістрів ДонНТУ, — <http://masters.donntu.org/2007/mech/urchak/diss/index.htm>.
13. Shewhart W. Economic Control of Quality of Manufactured Product. New York: D. Van Nostrakd Co., 2001. pp. 53–54.
14. ISO 9000:2000 Система управління якістю – Основні положення та словник.

ДО УВАГИ АВТОРІВ!

До публікації приймаються не опубліковані раніше статті з теоретичних і практичних проблем функціонування і розвитку економіки та фінансової системи, які відповідають сучасному рівню економічної науки та мають наукову і практичну цінність. Також приймаються статті, які висвітлюють філософські, психологічні та педагогічні проблеми фінансової сфери.

Вимоги до статей:

1. Обсяг рукопису статті має бути приблизно 7–14 сторінок, текстовий редактор Microsoft Word, формат сторінки А4, орієнтація – книжкова, поля: ліве – 3 см, верхнє і нижнє поле – 1,5 см, праве – 1 см; гарнітура – Times New Roman, кегель – 14, міжрядковий інтервал – 1,5.

2. Структура статті:

- **індекс УДК** – на першій сторінці зліва вгорі;
- **назва статті** – посередині великими літерами;
- **прізвище ім'я, по-батькові автора (авторів)** – ліворуч;
- **посада, місце роботи автора (авторів)** – нижче, ліворуч;
- **e-mail** для спілкування з автором;
- **код JEL Classification** – від 1 до 5 в одному рядку, через кому;
- **ключові слова та анотація** – українською, російською та англійською мовами;
- **основний текст статті**, який відповідно до вимог Постанови Президії ВАК України від 15.01.03 № 7-05/1, повинен містити такі необхідні елементи (зі структуризацією по тексту):

- постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими або практичними завданнями;

- аналіз останніх досліджень та публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми, на які спирається автор;

- виокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується означена стаття;

- формування цілей статті;

- виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;

- висновки з даного дослідження та перспективи подальшого розвитку в цьому напрямі.

• **список літератури** – подається після тексту статті під заголовком «**Список використаних джерел**» та має містити не менше 10 джерел, на кожне з яких повинно бути посилання в тексті. Список літератури наводиться у порядку посилань та оформлюється згідно з ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 «Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання».

• **список літератури** – подається під заголовком «**References**» де розміщують ті самі джерела, що й у списку літератури, але перекладені англійською мовою, оформлені за міжнародним бібліографічним стандартом АРА (стандарт АРА) (<http://www.bibme.org/citation-guide/APA/book>). Кириличні назви бібліографічного опису наукових праць необхідно транслітерувати латинськими літерами (відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 27.01.2010 р. № 55 «Про впорядкування транслітерації українського алфавіту латиницею»). Транслітеровані назви праць зазначаються у квадратних дужках після наведення джерел англійською мовою

3. Посилання на джерела використаних матеріалів у тексті подають у квадратних дужках – [2, с. 34], де перше число відповідає порядковому номеру у списку використаних джерел, друге – номеру сторінки.

4. Графічний матеріал слід виконувати в доступних для подальшого редагування програмах: таблиці – у редакторі Microsoft Word; діаграми – у редакторі Microsoft Excel або Microsoft Graph; рисунки – у вигляді організаційних діаграм за допомогою панелі малювання редактора Microsoft Word; математичні формули – у редакторі формул Microsoft Equation (3.0).

5. Кількість графічного матеріалу має бути мінімальною. Графіки і схеми не слід перевантажувати текстовими написами. Ілюстративні матеріали повинні бути якісними. Не допускається використання у тексті сканованих рисунків чи формул.

6. У кінці статті слід вказати: «Подана стаття раніше не публікувалася та в інші видання не надсилалась. Передано до розміщення в електронному науковому фаховому виданні – Міжнародному науково-практичному журналі «Фінансовий простір»»

7. Стаття, подана без дотримання зазначених вимог, опублікуванню не підлягає.

Подані матеріали підлягають внутрішньому і зовнішньому рецензуванню. Після рецензування редколегія журналу інформує автора про можливість опублікування статті у черговому випуску журналу. У разі негативної рецензії чи наявності суттєвих зауважень статтю може бути відхилено чи повернуто автору (авторам) на доопрацювання.

Редакційна колегія журналу залишає за собою право вносити редакційні та стилістичні правки без узгоджень з автором. Відповідальність за достовірність інформації, фактів та інших відомостей, посилань на нормативні акти, цитати, власні імена, а також правильність перекладу несуть автори публікацій.

За публікацію статей авторам не виплачується авторський гонорар.

До статті також додають:

1. Авторська довідка, де наводяться прізвище, ім'я та по батькові автора (авторів), науковий ступінь, вчене звання, посада, установа (трьома мовами – українською, російською, англійською). Також необхідно вказати поштову адресу із зазначенням індексу, контактні телефони, обов'язково – e-mail. Назва файлу – за прикладом Dovidka.doc.

2. Рецензію кандидата або доктора наук відповідної спеціальності (для авторів без наукового ступеня).

3. Реферативний виклад основних ідей статті (реферат) англійською мовою **обсягом не менше 1/3 статті** (кегель 14, міжрядковий інтервал – 1,5).

При підготовці реферату слід враховувати:

- реферат має бути стислим відображенням основних положень статті, у ньому доцільно висвітлити мету, результати роботи, область застосування результатів; окреслити основні положення наукової новизни та висновки;

- інформація у рефераті повинна бути зрозумілою і цікавою, зокрема і зарубіжному науковому співтовариству, яке, не знаючи української або російської мови, могло б без звернення до повного тексту отримати найбільш повне уявлення про тематику і рівень досліджень;

Над рефератом англійською мовою пишеться прізвище та ініціали автора, його місце роботи, назва статті (великими прописними літерами).

Наголошуємо на тому, що англійський варіант не може бути зроблений шляхом застосування автоперекладача. Статті з некоректним перекладом не розглядатимуться редколегією журналу.

Реферат потрібно надіслати окремим файлом як англійською мовою, так і мовою статті.

Контактна інформація:

Статті слід надсилати на електронну адресу: fp@cibs.ck.ua

Подальше спілкування з авторами також за цією адресою.

Адреса редакції:

18028, м. Черкаси, вул. В'ячеслава Чорновола, 164

Телефон: (0472) 71-99-52

E-mail: fp@cibs.ck.ua – науковий відділ

TO THE ATTENTION OF AUTHORS!

The Editorial Board of the journal accepts for publishing original articles on the theoretical and applied problems of functioning and development of national economies, as a whole, and the financial and credit sphere, in particular, which correspond to the current level of economics and have scientific and practical value. The articles on the financial aspects of philosophy, psychology and education are also accepted.

For Article Submissions: Please follow these guidelines to ensure that the article is reviewed.

1. The size of an article should be approximately 7-14 A4 pages (297x210 mm) MS Word, Times New Roman font family, 14-point font size, portrait layout, 1.5 line height, the left margin of 3 cm., the upper and lower margins of 1,5 cm., the right margin of 1 cm.

2. The article structure:

- **UDC identifier** – first page, top left aligned,
- **article title** – centre aligned, capital letters
- **firstname, patronymic (if any) and surname of author(s)** – left aligned
- **job title, place of work of author(s)** – left aligned
- **email** for communication with the author
- **JEL Classification code** – from 1 to 5, in one row, comma separated.
- **abstract and keywords** – in Ukrainian, Russian and English
- **body of the article** according to the Presidium of the Higher Attestation Commission of Ukraine

Resolution 15.01.03 № 7-05/1 should have the following elements (structured):

- problem definition in a generic case and its relation to important scientific and applied tasks
- analysis of recent researches and publications, which initiated problem solution, and which are the starting point of author's research.
- definition of previously unsolved parts of generic problem, which is covered by the article
- formulation of the article's goals
- presentation of the research itself including the proof of scientific results obtained
- conclusions carried out based on research and the prospective of further development along the line.
- References should be given under the name of **«List of Sources»** and it should consist of at least 10 references with corresponding references in the text of the article. References should be given in accordance with APA standard (<http://www.bibme.org/citation-guide/APA/book>).

3. References must be presented in the text in square brackets – [2, p. 34], where the first number is the ordinal number of this work in the List of Sources and the second – is the page number.

4. Graphical material should be created using software, which allows further editing: tables – in Microsoft Word, diagrams – Microsoft Excel or Microsoft Graph, drawings – as organizational diagrams created with Microsoft Word, mathematical formulas – Microsoft Equation (3.0)

5. The amount of graphical data should be limited to minimum. Charts and schemes should not be overloaded with captions. Illustrations should have high quality. Scanned drawings or formulas are not allowed.

6. At the end of the article the following text should be written: «The given article has never been published or sent to other editorial. The Article is sent to be published in scientific electronic edition – International scientific and applied journal “Financial Space”»

7. The article, which is not compliant with the above rules, will not be published.

The given material is due to internal and external reviewing. Upon reviewing, the Editorial Board informs the author about the possibility to be published in the upcoming edition of the journal. In case of failure to comply with editorial standards or significant remarks the article can be declined or given to its author(s) for improvement.

The Editorial Board of the journal reserves the right to make stylistic corrections without author's approval. Liability for facts, references, regulations, quotations, personal names and translation falls on the author(s) of the publication.

The author(s) of the publication are not due to any form of commission for the publication of the article.

The article should be also supported with:

1. Author's application, which should include full name of the author(s) academic title, scientific degree, job title, place of work (in three languages – Ukrainian, Russian and English). Additionally the author should indicate postal address, zip code, contact phone number, email – mandatory. Filename should follow the given example – Dovidka.doc.

2. Authors who do not have a scientific degree should attach a review from PhD or doctor of science with corresponding specialty.

Contact information:

Articles should be sent via email: fp@cibs.ck.ua

Further communication with the authors via same email.

Editorial address:

164, V. Chornovol st., Cherkassy, 18028, Ukraine

Phone: (0472) 71-99-52

Email: fp@cibs.ck.ua – science department

